

TURAN
UNIVERSITY

Қазақстан Республикасының
білім және ғылым министрлігі

**«ТУРАН»
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ**
Ғылыми журнал

ВЕСТНИК УНИВЕРСИТЕТА

**«ТУРАН»
Научный журнал**

**№ 2 (94)
2022
Алматы**

Собственник: учреждение
«Университет «Туран»

Выходит с января 1999 г.
один раз в квартал

НАУЧНО-РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

1. Алшанов Р.А. - ректор университета «Туран», д.э.н., профессор, академик Международной инженерной академии, вице-президент Национальной инженерной академии РК, президент Академии экономических наук Казахстана (**председатель совета**)
2. Разакова Д.И. - проректор по стратегическому развитию, науке и инновациям университета «Туран», к.э.н., PhD (**зам. председателя совета**)
3. Алиев У.Ж. - вице-президент корпорации «Туран», д.э.н., профессор
4. Александрова А.Ю. - профессор Московского государственного университета им. М.В. Ломоносова (РФ), д.г.н.
5. Акимжанов Т.К. - директор Научно-исследовательского института права, д.ю.н., профессор
6. Арупов А.А. - директор Института мировой экономики и международных отношений, д.э.н., профессор, академик МАИ
7. Аханов С.А. - почетный председатель Совета Ассоциации финансистов Казахстана, д.э.н., профессор университета «Туран»
8. Абдиев К.С. - директор Научно-исследовательского института информатизации образования университета «Туран», д.п.н., профессор университета «Туран»
9. Баишев Ж.Н. - председатель Суда Евразийского экономического союза, к.ю.н., профессор университета «Туран»
10. Гизе Р. - Университет прикладных наук Циттау-Герлиц (Германия), член университетского надзорного совета Hochschulrat, д.э.н., профессор
11. Дан Джим - Государственный Пенсильванский университет (США), PhD, профессор
12. Джапаров Б.А. - генеральный директор Ассоциации пользователей научно-образовательной компьютерной сети Казахстана «КазРЕНА», д.т.н., профессор
13. Зоркальцев В.И. - Институт систем энергетики им. Л.А. Мелентьева СО РАН (РФ), д.т.н., профессор
14. Ержанов М.С. - сопредседатель Форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии, д.э.н., профессор
15. Калимолдаев М.Н. - директор Института проблем информатики и управления МОН РК, д.ф.-м.н., профессор
16. Козлов В.В. - профессор Ярославского государственного университета им. П.Г. Демидова (РФ), д.психол.н.
17. Мукамбаева Г.А. - Кыргызский национальный университет им. Ж. Баласагына, д.ю.н., профессор
18. Петров П.С. - Великотырновский университет (Болгария), PhD
19. Попков В.К. - профессор кафедры сетевых информационных технологий Новосибирского государственного технического университета (РФ), д.ф.-м.н.
20. Тазабеков К.А. - президент Казахстанской ассоциации маркетинга, профессор университета «Туран»

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

1. Алшанов Р.А. - **главный редактор**, ректор университета «Туран»
2. Разакова Д.И. - **зам. главного редактора**, проректор по стратегическому развитию, науке и инновациям университета «Туран»
3. Алиев У.Ж. - вице-президент корпорации «Туран»
4. Тазабеков К.А. - первый проректор университета «Туран»
5. Тусупова Л.А. - проректор по академической деятельности, д.э.н., профессор университета «Туран»
6. Таяуова Г.Ж. - проректор по внешним связям и докторантуре, PhD
7. Акимжанов Т.К. - директор Научно-исследовательского института права, д.ю.н., профессор
8. Абдиев К.С. - директор Научно-исследовательского института информатизации образования университета «Туран»
9. Бычкова С.Ф. - депутат Мажилиса Парламента РК, д.ю.н., профессор университета «Туран»
10. Барышева С.К. - зав. кафедрой учета и аудита, к.э.н., доцент
11. Биктеубаева А.С. - декан экономического факультета, к.э.н.
12. Бузело А.С. - зав. кафедрой журналистики и переводческого дела, к.филол.н.
13. Вуколов В.Н. - директор Научно-исследовательского института туризма университета «Туран», д.п.н., профессор
14. Дадабаева Д.М. - зав. кафедрой мировой и национальной экономики, к.э.н.
15. Жаппар К.З. - **редактор**, руководитель редакционно-издательского отдела, к.ф.н., PhD
16. Ералина Э.М. - зав. кафедрой менеджмента, PhD
17. Ерубасева Г.К. - декан гуманитарно-юридического факультета, к.б.н.
18. Ескендинова Д.М. - зав. кафедрой информационных технологий, к.т.н.
19. Куандыкова Д.Р. - декан факультета «Цифровые технологии и искусство», к.т.н., доцент
20. Селезнева И.В. - зав. кафедрой финансов, д.э.н., профессор
21. Төлен Ж.М. - зав. кафедрой регионоведения и международных отношений, PhD
22. Турсумбаева А.М. - директор Отдела науки, PhD
23. Файзуллина Г.Ш. - зав. кафедрой туризма и сервиса, к.ист.н.
24. Чакеева К.С. - зав. кафедрой маркетинга и логистики, к.т.н.

Университету «Туран» принадлежат исключительные права на перепечатку отдельных материалов, издание и коммерческое использование журнала

Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігі
Ақпарат және мұрағат комитетінің
2008 ж. 22 шілдедегі № 9394-Ж куәлігі

Меншіктенуші: «Тұран»
Университеті» мекемесі

1999 ж. қаңтарынан бастап
тоқсанына бір рет шығады

ҒЫЛЫМИ-РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС

1. Алшанов Р.А. - «Тұран» университетінің ректоры, э.ғ.д., профессор, Халықаралық инженерлік академияның академигі, ҚР Ұлттық инженерлік академияның вице-президенті, Қазақстанның экономикалық ғылымдар академиясының президенті
(кеңес төрағасы)
2. Разакова Д.И. - «Тұран» университетінің стратегиялық даму, ғылым және инновациялар жөніндегі проректоры, э.ғ.к., PhD **(кеңес төрағасының орынбасары)**
3. Алиев У.Ж. - «Тұран» корпорациясының вице-президенті, э.ғ.д., профессор
4. Александрова А.Ю. - М.В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университетінің профессоры (РФ), г.ғ.д.
5. Акимжанов Т.К. - Құқық ғылыми-зерттеу институтының директоры, з.ғ.д., профессор
6. Арупов А.А. - Әлемдік экономика және халықаралық қатынастар институтының директоры, э.ғ.д., профессор, ХАА академигі
7. Аханов С.А. - Қазақстан қаржыгерлері қауымдастығы кеңесінің құрметті төрағасы, э.ғ.д., «Тұран» университетінің профессоры
8. Абдиев К.С. - «Тұран» университетінің білім беруді ақпараттандыру ғылыми-зерттеу институтының директоры, п.ғ.д., «Тұран» университетінің профессоры
9. Баишев Ж.Н. - Еуразиялық экономикалық одақ соты төрағасы, з.ғ.к., «Тұран» университетінің профессоры
10. Гизе Р. - Циттау-Герлицт қолданбалы ғылымдар институты (Германия), Hochschulrat университеттік қадағалау кеңесінің мүшесі, э.ғ.д., профессор
11. Дан Джим - Пенсильвания мемлекеттік университеті (АҚШ), PhD, профессор
12. Джапаров Б.А. - «КазРЕНА» Қазақстанның ғылыми-білім беру компьютерлік желісін пайдаланушылар қауымдастығының бас директоры, т.ғ.д., профессор
13. Зоркальцев В.И. - Л.А. Мелентьев атындағы энергетикалық жүйе институты СБ РФА (РФ), т.ғ.д., профессор
14. Ержанов М.С. - Орталық Азия елдері бухгалтерлері мен аудиторлары форумының қосарлас төрағасы, э.ғ.д., профессор
15. Калимолдаев М.Н. - ҚР БҒМ информатика және басқару мәселелері институтының директоры, ф.-м.ғ.д., профессор
16. Козлов В.В. - П.Г. Демидов атындағы Ярославль мемлекеттік университетінің профессоры (РФ), психол.ғ.к.
17. Мукамбаева Г.А. - Ж. Баласағұн атындағы Қырғыз ұлттық университеті, з.ғ.д., профессор
18. Петров П.С. - Великотырнов университеті (Болгария), PhD
19. Попков В.К. - Новосибирск мемлекеттік техникалық университетінің желілік ақпараттық технологиялар кафедрасының профессоры (РФ), ф.-м.ғ.д.
20. Тазабеков К.А. - Қазақстан маркетинг қауымдастығының президенті, «Тұран» университетінің профессоры

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

1. Алшанов Р.А. - **бас редактор**, «Тұран» университетінің ректоры
2. Разакова Д.И. - **бас редактордың орынбасары**, «Тұран» университетінің стратегиялық даму, ғылым және инновациялар жөніндегі проректоры
3. Алиев У.Ж. - «Тұран» корпорациясының вице-президенті
4. Тазабеков К.А. - «Тұран» университетінің бірінші проректоры
5. Тусупова Л.А. - академиялық қызмет жөніндегі проректор, э.ғ.д., «Тұран» университетінің профессоры
6. Таяуова Г.Ж. - сыртқы байланыс және докторантура жөніндегі проректор, PhD
7. Акимжанов Т.К. - құқық ғылыми-зерттеу институтының директоры, з.ғ.д., профессор
8. Абдиев К.С. - «Тұран» университетінің білім беруді ақпараттандыру ғылыми-зерттеу институтының директоры
9. Бычкова С.Ф. - ҚР Парламенті Мәжілісінің депутаты, з.ғ.д., «Тұран» университетінің профессоры
10. Барышева С.К. - есеп және аудит кафедрасының меңг., э.ғ.к., доцент
11. Биктеубаева А.С. - экономика факультетінің деканы, э.ғ.к.
12. Бузелов А.С. - журналистика және аударма ісі кафедрасының меңг., филол.ғ.к.
13. Вуколов В.Н. - «Тұран» университетінің Туризм ғылыми-зерттеу институтының директоры, п.ғ.д., профессор
14. Дадабаева Д.М. - әлемдік және ұлттық экономика кафедрасының меңг., э.ғ.к.
15. Жаппар К.З. - **редактор**, редакциялық-баспа бөлімінің басшысы, ф.ғ.к., PhD
16. Ералина Э.М. - менеджмент кафедрасының меңг., PhD
17. Ерубасева Г.К. - гуманитарлық-заң факультетінің деканы, б.ғ.к.
18. Ескендірова Д.М. - ақпараттық технологиялар кафедрасының меңгерушісі, т.ғ.к.
19. Куандықова Д.Р. - «Сандық технологиялар және өнер» факультетінің деканы, т.ғ.к., доцент
20. Селезнёва И.В. - қаржы кафедрасының меңг., э.ғ.д., профессор
21. Төлен Ж.М. - аймақтану және халықаралық қатынастар кафедрасының меңг., PhD
22. Турсумбаева А.М. - Ғылым бөлімінің директоры, PhD
23. Файзуллина Г.Ш. - туризм және сервис кафедрасының меңг., тар.ғ.к.
24. Чакеева К.С. - маркетинг және логистика кафедрасының меңг., т.ғ.к.

«Тұран» университетінің жеке материалдарды қайта басуға, журналды басып шығаруға және коммерциялық пайдалануға айрықша құқығы бар

Certificate № 9394-Zh from July 22, 2008
Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan
Committee for Information and Archives

Owner: Establishment
Turan University

Issued from January 1999
once in quarter

SCIENTIFIC AND EDITORIAL BOARD

1. **Alshanov R.A.** - rector of Turan University, doctor of economic sciences, professor, academician of the International Engineering Academy, vice-president of the National Engineering Academy of the Republic of Kazakhstan, president of the Academy of Economic Sciences of Kazakhstan (**chairman**)
2. **Razakova D.I.** - vice-rector for Strategic Development, Science and Innovation of Turan University, candidate of economic sciences, PhD (**chairman deputy**)
3. **Aliev U.Z.** - vice-president of Turan Corporation, doctor of economic sciences, professor
4. **Alexandrova A.U.** - professor of Lomonosov Moscow State University (Russia), doctor of geographical sciences
5. **Akimzhanov T.K.** - director of the Research Institute of Law, doctor of judicial sciences, professor
6. **Arupov A.A.** - director of the Institute of World Economy and International Relations, doctor of economic sciences, professor, Academician of the MAI
7. **Akhanov S.A.** - honorary chairman of the Council of the Association of Financiers of Kazakhstan, doctor of economic sciences, professor of Turan University
8. **Abdiyev K.S.** - director of the Research Institute of Informatization of Education of Turan University, doctor of pedagogical sciences, professor of Turan University
9. **Baishev Zh.N.** - chairman of the Court of the Eurasian Economic Union, candidate of judicial sciences, professor of Turan University
10. **Gize R.** - University of Applied Sciences Zittau-Gerlitz (Germany), Member of the University Supervisory Board Hochschulrat, doctor of economic sciences, professor
11. **Dan Jim** - State University of Pennsylvania (USA), PhD, professor
12. **Dzhapparov B.A.** - general director of the Association of Users of the scientific and educational computer network of Kazakhstan "KazRENA", doctor of technical sciences, professor
13. **Zorkaltsev V.I.** - Melentev Energy Systems Institute SB RAS (Russia), doctor of technical sciences, professor
14. **Yerzhanov M.S.** - co-chairman of the Forum of Accountants and Auditors of Central Asia, doctor of economic sciences, professor
15. **Kalimoldaev M.N.** - director of the Institute of Problems of Informatics and Management of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, doctor of physical and mathematical sciences, professor
16. **Kozlov V.V.** - professor of Demidov Yaroslavl State University (Russia), doctor of psychological sciences
17. **Mukambaeva G.A.** - Balasagyn Kyrgyz National University, doctor of judicial sciences, professor
18. **Petrov P.S.** - Velikotyrnovsky University (Bulgaria), PhD
19. **Popkov V.K.** - professor of the department of Network Information Technologies of the Novosibirsk State Technical University (Russia), doctor of physical and mathematical sciences
20. **Tazabekov K.A.** - president of the Kazakhstan Association of Marketing, professor of Turan University

EDITORIAL BOARD

1. **Alshanov R.A.** - **editor-in-chief**, rector of Turan University
2. **Razakova D.I.** - **deputy of the editor-in-chief**, vice-rector for Strategic Development, Science and Innovation of Turan University
3. **Aliev U.Z.** - vice-president of Turan Corporation
4. **Tazabekov K.A.** - first vice-rector of Turan University
5. **Tussupova L.A.** - vice-rector for academic affairs, doctor of economic sciences, professor of Turan University
6. **Tuyaova G.Zh.** - vice-rector for external affairs and doctoral studies, PhD
7. **Akimzhanov T.K.** - director of the Research Institute of Law, doctor of judicial sciences, professor
8. **Abdiyev K.S.** - director of the Research Institute of Informatization of Education of Turan University
9. **Bychkova S.F.** - deputy of the Mazhilis of the Parliament of the Republic of Kazakhstan, doctor of judicial sciences, professor of Turan University
10. **Barysheva S.K.** - head of the department of accounting and audit, candidate of economic sciences, associate professor.
11. **Bikteubaeva A.S.** - dean of the faculty of economics, candidate of economic sciences
12. **Buzelo A.S.** - head of the department of journalism and translation, candidate of philological sciences.
13. **Vukolov V.N.** - director of the Research Institute of Tourism of Turan University, doctor of pedagogical sciences, professor
14. **Dadabaeva D.M.** - head of the department of world and national economy, candidate of economic sciences.
15. **Zhappar K.Z.** - **editor**, head of the editorial and publishing department, candidate of philological sciences, PhD
16. **Yeralina E.M.** - head of the department of management, PhD
17. **Yerubaeva G.K.** - dean of the faculty of humanities and law, candidate of biological sciences
18. **Yeskendirowa D.M.** - head of the department of information technology, candidate of technical sciences
19. **Kuandykova D.R.** - dean of the faculty "Digital technologies and art", candidate of technical sciences, associate professor.
20. **Selezneva I.V.** - head of the department of finance, doctor of economic sciences, professor
21. **Tolen Zh. M.** - head of the department of regional studies and international relations, PhD
22. **Turumbaeva A.M.** - head of the department of Science, PhD
23. **Faizullina G.Sh.** - head of the department of Tourism and Service, c.h.s.
24. **Chakeeva K.S.** - head of the department of marketing and logistics, candidate of technical sciences

Turan University owns the exclusive rights to reprint
certain materials, publish and use the journal commercially

© Turan University, 2022

В НОМЕРЕ

1 ЭКОНОМИКА: ИСТОРИЯ, ТЕОРИЯ, ПРАКТИКА

<i>Сейтхамзина Г.Ж., Ахатова Э.Х., Велесько С.Е.</i> Новые формы протекания процессов урбанизации в постпандемийный период.....	11
<i>Бекенова Л.М., Корвяков В.А., Дырка С.</i> Имплементация зарубежного опыта эффективного управления процессами урбанизации в Казахстане.....	18
<i>Рахметулина Ж.Б., Сулейменова А.О., Ордабаева М.А.</i> Проблемы инновационного развития Казахстана.....	29
<i>Жанбозова А.Б., Мусаева Д., Азатбек Т.А., Валиева С.Н.</i> Экономическая природа цифровых платформ.....	38
<i>Примжарова К.К., Нурпеисова Л.С., Бейсенова Г.Ш., Малгараева Ж.К.</i> Влияние пандемии на динамичное развитие цифровой экономики.....	47
<i>Амангожаева А.Б., Маркелова М.А., Селезнёва И.В.</i> Цифровая платежная система Республики Казахстан: риски и перспективы.....	58
<i>Адамбекова А.А., Сапаралы А.С.</i> Влияние базовой ставки на инфляционную реакцию экономики.....	64
<i>Липовка А.В., Рахимбекова Ж.С., Залучёнова О.М.</i> Влияние гендера владельца бизнеса на доходы аудиторских фирм: кейс Казахстана.....	74
<i>Аппакова Г.Н., Бахыт Е.Б., Есайдар У.С., Сырлыбаева М.Т.</i> Пути предупреждения финансовых рисков компании и совершенствования их управления.....	82
<i>Суйеубаева С.Н., Варавин Е.В., Козлова М.В., Бетимбаева И.Б.</i> Инвестиции в возобновляемые источники энергии как рычаг достижения целей устойчивого развития Республики Казахстан.....	89
<i>Казбекова Л.А., Шайнуров А.С., Култанова Н.Б.</i> Развитие венчурного рынка в Республике Казахстан: проблемы и приоритеты.....	100
<i>Джолдыбаева С.Е., Барышева С.К., Гумар Н.А., Кудайбергенев Н.А.</i> Налоговая политика и пути ее оптимизации в развитии деятельности организации.....	110
<i>Егизбаева Г.К., Егизбаев Б.К., Карибаев М.Б., Жарылкасын Ж.К.</i> Теоретические аспекты кооперации и состояния аграрного сотрудничества в Казахстане.....	117
<i>Нургалиева А.А., Сартова Р.Б., Сарсенбаева А.А., Шафеева Л.А.</i> Анализ современного состояния экономики агропромышленного комплекса.....	125
<i>Елишибаев Р.Қ., Джусупова А.М., Абдильдинова Н.Е., Серафимова Д.</i> Особенности организации акционерной формы предпринимательства.....	136
<i>Кенжебаева Г.Б.</i> Экономическая оценка деятельности и конкурентоспособности предприятия.....	143
<i>Иванюк Т.Н., Арышев В.А., Фурсова Т.В.</i> Системный подход к оценке эффективности производственного бизнеса.....	153
<i>Джолдасбаева Г.К., Есахметова Л.М.</i> Пути решения проблемы по экспорту муки в Казахстане.....	163
<i>Купалова Г.И., Артюх Т.Н., Гончаренко Н.В., Березюк В.И.</i> Управление товарным ассортиментом интернет-магазинов в условиях COVID-19.....	170
<i>Кулембаева А.С., Ксембаева А.Н., Мухамедова М.М., Мукина Г.С.</i> Международная практика государственной поддержки коммерциализации инновационных технологий.....	178

2 ТУРИЗМ: МИРОВОЙ ОПЫТ

Вуколов В.Н. Инновации в подготовке горных гидов для туристского бизнеса города Алматы	186
Тлеубердинова А.Т., Алдабергенова А.Т., Салауатова Д.М., Пратт С. Зарубежный опыт управления развитием туризма на основе механизма государственно-частного партнерства	193
Тё Е.В., Никитинский Е.С. Стратегия цифровизации в сфере спорта и активных видов туризма в Республике Казахстан	202
Шохан Р., Муталиева Л.М., Байтенова Л.М. Человеческий ресурс в сфере туризма	211

3 ТРИБУНА МОЛОДОГО ИССЛЕДОВАТЕЛЯ

Оспанов М.М. Тренды развития предприятий машиностроения Казахстана как участника ЕАЭС	220
Қуандықова М.Б., Омарбақиев Л.А., Кенешева Г.А. Тенденции развития аграрного сектора Словацкой Республики	230
Изгуттиева К.Е., Мухамеджанова А.А., Муканова М.А. Анализ состояния рынка труда в Республике Казахстан	237
Нурбекова Р.Б., Илеуова Г.Т. Рекрутмент в государственном секторе Казахстана	246
Рахметулина А.А., Абылайханова Т.А. Последствия пандемии на рынке труда	254
Кибеева А.Б., Тусупова Л.А., Гизе Р. Анализ метода оценки человеческого капитала в цифровой экономике Казахстана	261
Баймаханов Е.С., Дадабаева Д.М., Сисенова А.Т., Хамитова Д.М. Государственное регулирование бюджетных инвестиций в рамках проектного финансирования	268
Дайырбай Д.Е., Мухамедьярова-Левина Т.Т., Иманбай И.Ә. Основные характеристики проектного финансирования объектов инфраструктуры и его развитие в Казахстане	276
Садвақасова К.Г., Нургазина А.М., Нурмағамбетова А.З., Касенова Г.Е. Основные принципы финансирования и инвестиционной привлекательности авиационных компаний	285
Битолеуова Е.Д., Лавровский Б.Л., Алимбетов У.С., Турдиева З.М. Современное состояние системы бюджетирования местного самоуправления в Республике Казахстан	295
Каипова Г.С., Асанова А.Б., Серикбаева С.Г. Преимущества и проблемы внедрения МСФО в рамках унификации процесса финансовой отчетности	305

4 ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ: МЕТОДОЛОГИЯ, ТЕОРИЯ, ТЕХНОЛОГИЯ

Мағрупова З.М., Абдраимова К.К., Шаметова А.А. Накопление интеллектуального капитала на основе качественных изменений в системе образования	313
Шаймарданов Ж.К., Рахметуллина С.Ж., Сегеда Т.А., Даниярова К.М. Сетевое взаимодействие как новый вид партнерских отношений в образовании и науке	323
Жаханова З.Р. Зарубежный опыт управления человеческим капиталом в высших учебных заведениях: американская модель	333
Омаров Б.Ш., Турсуналиева Д.М., Укубасова Г.С., Ералина Э.М. Инновационное управление средними образовательными учреждениями	341

5 НЕИССЛЕДОВАННОЕ

Алишанов Р.А. Загадка Сириуса В: поиск земных ответов	347
--	-----

НӨМІРДЕ

1 ЭКОНОМИКА: ТАРИХ, ТЕОРИЯ, ПРАКТИКА

Сейтхамзина Г.Ж., Ахатова Э.Х., Велеско С.Е. Пандемиядан кейінгі кезеңдегі урбанизацияның жаңа формалары.....	11
Бекенова Л.М., Корвяков В.А., Дырка С. Кенттену (урбандалу) үдерісін тиімді басқарудың шет елдік тәжірибесін Қазақстанда енгізу.....	18
Рахметулина Ж.Б., Сулейменова А.О., Ордабаева М.А. Қазақстанның инновациялық даму мәселелері.....	29
Жанбозова А.Б., Мусаева Д., Азатбек Т.А., Валиева С.Н. Сандық платформалардың экономикалық табиғаты	38
Примжарова К.К., Нурпеисова Л.С., Бейсенова Г.Ш., Малғараева Ж.К. Пандемияның сандық экономиканың қарқынды дамуына әсері.....	47
Амангожаева А.Б., Маркелова М.А., Селезнёва И.В. Қазақстан республикасының цифрлық төлем жүйесі: тәуекелдер мен перспективалар	58
Адамбекова А.А., Сапаралы А.С. Базалық мөлшерлеменің экономиканың инфляциялық реакциясына әсері.....	64
Липовка А.В., Рахимбекова Ж.С., Залучёнова О.М. Кәсіпкер гендерінің аудиторлық фирмалардың табысына әсері: Қазақстан жағдайы.....	74
Аппакова Г.Н., Бахыт Е.Б., Есайдар Ү.С., Сырлыбаева М.Т. Компанияда қаржылық тәуекелдің алдын алу және оны басқаруды жетілдіру жолдары.....	82
Сүйеубаева С.Н., Варавин Е.В., Козлова М.В., Бетимбаева И.Б. Қазақстан Республикасының орнықты даму мақсаттарына қол жеткізу тетігі ретінде жаңартылатын энергия көздерін инвестициялау.....	89
Казбекова Л.А., Шайнуров А.С., Култанова Н.Б. Қазақстан Республикасындағы венчурлық нарықтың дамуы: мәселелері мен басымдықтары	100
Джолдыбаева С.Е., Барышева С.К., Гумар Н.А., Қудайбергенев Н.А. Ұйым қызметін дамытудағы салық саясаты және оны оңтайландыру жолдары.....	110
Егизбаева Г.К., Егизбаев Б.К., Карибаев М.Б., Жарылқасын Ж.Қ. Қазақстандағы аграрлық серіктестік жағдайы мен кооперацияның теориялық аспектілері	117
Нурғалиева А.А., Сартова Р.Б., Сарсенбаева А.А., Шафеева Л.А. Агроөнеркәсіптік кешен экономикасының қазіргі жағдайын талдау	125
Елшібаев Р.Қ., Джусупова А.М., Абдильдинова Н.Е., Серафимова Д. Акционерлік нысандағы кәсіпкерлікті ұйымдастыру ерекшеліктері	136
Кенжебаева Г.Б. Кәсіпорынның қызметі мен бәсекеге қабілеттілігін экономикалық бағалау	143
Иванюк Т.Н., Арышев В.А., Фурсова Т.В. Өндірістік бизнестің тиімділігін бағалауға жүйелі көзқарас.....	153
Джолдасбаева Г.К., Есахметова Л.М. Қазақстандағы ұн экспорты мәселесін шешу жолдары.....	163
Купалова Г.И., Артюх Т.Н., Гончаренко Н.В., Березюк В.И. COVID-19 жағдайында интернет-дүкендердің тауарлық тұржинағын басқару	170
Кулембаева А.С., Ксембаева А.Н., Мухамедова М.М., Мукина Г.С. Инновациялық технологияларды коммерциализациялауға арналған мемлекеттік қолдаудың халықаралық тәжірибесі.....	178

2 ТУРИЗМ: ӘЛЕМДІК ТӘЖІРИБЕ

<i>Вуколов В.Н.</i> Алматы қаласының туристік бизнесі үшін тау гидтерін дайындаудағы инновациялар	186
<i>Тлеубердинова А.Т., Алдабергенова А.Т., Салауатова Д.М., Пратт С.</i> Мемлекеттік-жекеменшік әріптестік механизміне негізделген туризмді дамытуды басқарудың шетелдік тәжірибесі.....	193
<i>Тө Е.В., Никитинский Е.С.</i> Қазақстан Республикасындағы спорт және туризм саласындағы цифрландыру стратегиясы.....	202
<i>Шоқан Р., Муталиева Л.М., Байтенова Л.М.</i> Туризм саласындағы адам ресурсы.....	211

3 ЖАС ЗЕРТТЕУШІНІҢ МІНБЕСІ

<i>Оспанов М.М.</i> ЕАЭО мүшесі ретінде Қазақстанның машина жасау кәсіпорындарының даму тенденциялары.....	220
<i>Қуандықова М.Б., Омарбакиев Л.А., Кенешева Г.А.</i> Словакия Республикасының аграрлық секторының даму үрдістері	230
<i>Изгүттиева К.Е., Мухамеджанова А.А., Муканова М.А.</i> Қазақстан Республикасындағы еңбек нарығының жағдайын талдау.....	237
<i>Нурбекова Р.Б., Илеуова Г.Т.</i> Қазақстанның мемлекеттік секторына қабылдау	246
<i>Рахметулина А.А., Абылайханова Т.А.</i> Пандемияның еңбек нарығына әсері.....	254
<i>Кобаева А.Б., Тусупова Л.А., Гизе Р.</i> Қазақстанның сандық экономикасындағы адами капиталын бағалау әдісін талдау	261
<i>Баймаханов Е.С., Дадабаева Д.М., Сисенова А.Т., Хамитова Д.М.</i> Жобалық қаржыландыру шеңберінде бюджеттік инвестицияларды мемлекеттік реттеу	268
<i>Дайырбай Д.Е., Мухамедьярова-Левина Т.Т., Иманбай И.Ә.</i> Инфрақұрылым объектілерін жобалық қаржыландыру және оны Қазақстанда дамытудың негізгі сипаттамалары	276
<i>Садвакасова К.Г., Нургазина А.М., Нурмагамбетова А.З., Касенова Г.Е.</i> Авиациялық компанияларды қаржыландырудың және инвестициялық тартымдылықтың негізгі қағидаттары	285
<i>Битолуева Е.Д., Лавровский Б.Л., Алимбетов У.С., Турдиева З.М.</i> Қазақстан Республикасындағы жергілікті өзін-өзі басқаруды бюджеттеу жүйесінің қазіргі жағдайы	295
<i>Каипова Г.С., Асанова А.Б., Серикбаева С.Г.</i> Қаржылық есептілік процесін біріктіру шеңберіндегі ХҚЕС-ты енгізудің артықшылықтары мен қиындықтары	305

4 БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ ОҚЫТУ: ӘДІСТЕМЕ, ТЕОРИЯ, ТЕХНОЛОГИЯ

<i>Магруппова З.М., Абдраимова К.К., Шаметова А.А.</i> Білім беру жүйесіндегі сапалы өзгерістер негізінде зияткерлік капиталды жинақтау	313
<i>Шаймарданов Ж.К., Рахметуллина С.Ж., Сегеда Т.А., Даниярова К.М.</i> Желілік өзара әрекеттесу білім және ғылым саласындағы серіктестіктің жаңа түрі ретінде.....	323
<i>Жаханова З.Р.</i> Жоғары оқу орындарындағы адами капиталды басқарудағы шетелдік тәжірибе: американдық үлгі	333
<i>Омаров Б.Ш., Турсуналиева Д.М., Укубасова Г.С., Ералина Э.М.</i> Орта білім беру мекемелерін инновациялық басқару	341

5 ЗЕРТТЕЛМЕГЕН

<i>Алишанов Р.А.</i> В Сириусының құпиясы: жердегі жауаптарды іздеу	347
---	-----

IN THE ISSUE

1 ECONOMY: HISTORY, THEORY, PRACTICE

Seitkhamzina G.Zh., Akhatova E.Kh., Velesko S.Y. New forms of urbanization in the post-pandemic period.....	11
Bekenova L.M., Korvyakov V.A., Dyrka S. Implementation of foreign experience on effective management of urbanization processes in Kazakhstan.....	18
Rakhmetulina Zh.B., Suleimenova A.O., Ordabaeva M.A. Problems of innovative development of Kazakhstan	29
Zhanbozova A.B., Musaeva D., Azatbek T.A., Valieva S.N. Economic nature of digital platforms	38
Primzhanova K.K., Nurpeisova L.C., Beisenova G.Sh., Malgaraeva Zh.K. Impact of the pandemic on the dynamic development of the digital economy	47
Amangozhayeva A.B., Markelova M.A., Selezneva I.V. Digital payment system of the Republic of Kazakhstan: risks and prospects	58
Adambekova A.A., Saparaly A.S. Impact of the base rate on the inflation response of the economy.....	64
Lipovka A.V., Rakhimbekova Zh.S., Zaluchyonova O.M. Impact of business owner’s gender on the audit firms income: the case of Kazakhstan	74
Appakova G.N., Bakhyt Y.B., Yessaidar U.S., Syrlybayeva M.T. Ways to prevent financial risks of the company and to improve their management	82
Suiyubaeva S.N., Varavin E.V., Kozlova M.V., Betimbaeva I.B. Investments in renewable energy as a lever in achieving sustainable development goals of the Republic of Kazakhstan.....	89
Kazbekova L.A., Shainurov A.S., Kultanova N.B. Development of the venture market in the Republic of Kazakhstan: problems and priorities	100
Joldybayeva S.E., Barysheva S.K., Gumar N.A., Kudaybergenov N.A. Tax policy and ways to optimize it in the development of organization’s activities	110
Egizbayeva G.K., Egizbayev B.K., Karibayev M.B., Zharylkassyn Zh.K. Theoretical aspects of cooperation and the state of agricultural collaboration in Kazakhstan.....	117
Nurgalieva A.A., Sartova R.B., Sarsenbayeva A.A., Shafeyeva L.A. Analysis of the current state of the economy of the agro-industrial complex	125
Yelshibayev R.K., Dzhussupova A.M., Abdildinova N.E., Serafimova D. Features of the organization of the joint-stock entrepreneurship.....	136
Kenzhebaeva G.B. Economic assessment of the enterprise performance and competitiveness.....	143
Ivanyuk T.N., Aryshev V.A., Fursova T.V. System approach to assessing the efficiency of manufacturing business.....	153
Dzholdasbaeva G.K., Yesakhmetova L.M. Ways to solve problems of flour export in Kazakhstan.....	163
Kupalova G.I., Artyukh T.N., Goncharenko N.V., Berezyuk V.I. Product range management of online stores in the conditions of COVID-19	170
Kulembayeva A.S., Xembayeva A.Kh., Mukhamedova M.M., Mukina G.S. International practice of state support for the commercialization of innovative technologies	178

2 TOURISM: WORLD EXPERIENCE

<i>Vukolov V.N.</i> Innovations in mountain guide training for the tourism business in Almaty	186
<i>Tleuberdinova A.T., Aldabergenova A.T., Salauatova D.M., Pratt S.</i> Foreign experience in tourism development management based on the public-private partnership mechanism	193
<i>Tyo Ye.V., Nikitinsky Ye.S.</i> Digitalization strategy in sports and active types of tourism in the Republic of Kazakhstan	202
<i>Shokhan R., Mutaliyeva L.M., Baitenova L.M.</i> Human resources in the sphere of tourism.....	211

3 PLATFORM OF YOUNG RESEARCHER

<i>Ospanov M.M.</i> Development trends of machine-building enterprises in Kazakhstan as a participant of the EAEU.....	220
<i>Kuandykova M.B., Omarbakiev L.A., Kenesheva G.A.</i> Trends in the development of the agricultural sector of the Slovak Republic.....	230
<i>Izguttiyeva K.Y., Mukhamejanova A.A., Mukanova M.A.</i> Analysis of the state of the labor market in the Republic of Kazakhstan.....	237
<i>Nurbekova R.B., Ileuova G.T.</i> Recruitment in the public sector of Kazakhstan	246
<i>Rakhmetulina A.A., Abylaykhanova T.A.</i> Consequences of the pandemic on the labor market	254
<i>Kibayeva A.B., Tussupova L.A., Gize R.</i> Method of human capital assessment in the digital economy of Kazakhstan	261
<i>Baymakhanov E.S., Dadabayeva D.M., Sissenova A.T., Khamitova D.M.</i> State regulation of budget investments in the framework of project financing	268
<i>Daiyrbay D.E., Mukhamedyarova-Levina T.T., Imanbay I.A.</i> Main characteristics of project financing of infrastructure facilities and its development in Kazakhstan.....	276
<i>Sadvakasova K.G., Nurgazina A.M., Nurmagambetova A.Z., Kassenova G.E.</i> Core principles of financing and investment attractiveness of aviation companies	285
<i>Bitoleuova Y.D., Lavrovsky B.L., Alimbetov U.S., Turdiyeva Z.</i> Current state of the local self-government budgeting in the Republic of Kazakhstan	295
<i>Kaipova G.S., Assanova A.B., Serikbayeva S.G.</i> Advantages and problems of IFRS implementation within the framework of unification of the financial reporting process.....	305

4 EDUCATION AND TRAINING: METHODOLOGY, THEORY, TECHNOLOGY

<i>Magrupova Z.M., Abdraimova K.K., Shametova A.A.</i> Accumulation of intellectual capital based on qualitative changes in the education system	313
<i>Shaimardanov Zh.K., Rakhmetullina S.Zh., Segeda T.A., Daniyarova K.M.</i> Networking as a new type of partnership in education and science	323
<i>Zhakhanova Z.R.</i> International experience of human capital management in higher educational institutions: the american model	333
<i>Omarov B.Sh., Tursunaliyeva D.M., Ukubasova G.S., Yeralina E.M.</i> Innovative management of secondary educational institutions	341

5 UNEXPLORED

<i>Alshanov R.A.</i> Enigma of Sirius B: searching for real answers.....	347
--	-----

ЭКОНОМИКА: ИСТОРИЯ, ТЕОРИЯ, ПРАКТИКА
ЭКОНОМИКА: ТАРИХ, ТЕОРИЯ, ПРАКТИКА
ECONOMY: HISTORY, THEORY, PRACTICE

IRSTI 06.61.53
UDC 332.711

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-11-17>

G.ZH. SEITKHAMZINA,*¹

c.e.s., associate professor.

*e-mail: gau17erj@mail.ru

E.KH. AKHATOVA,¹

c.e.s., associate professor.

e-mail: eahatova@mail.ru

S.Y. VELESKO,²

professor.

e-mail: velesco@hs-mittweida.de

¹Almaty Humanitarian and Economic University,
Almaty, Kazakhstan

²University of Applied Sciences,
Mittweida, Germany

**NEW FORMS OF URBANIZATION
IN THE POST-PANDEMIC PERIOD**

Abstract

The article considers the current state of urbanization in Kazakhstan, the main trends in the development of urbanization in the world and in the Republic of Kazakhstan in the post-pandemic period are studied. The purpose of the article is to study new forms of urbanization processes in the post-pandemic period. When studying the processes of urbanization in the Republic of Kazakhstan and the world, a set of the following methods of economic research was used: monographic, program-targeted, logical. In the work on the study, such theoretical research methods as comparisons and generalizations, scientific abstraction and synthesis were also used. The negative consequences of quarantine measures taken by the governments of countries to combat the Coronavirus directly affect the economic development of countries and regions, and, accordingly, the development of cities and settlements, that is, urbanization processes. The article notes the instructions of the Head of State K. Tokayev from the Messages to the people of Kazakhstan in 2020, 2021 and 2022 regarding the resolution of various issues of regional policy, administrative-territorial reform and the development of the country's urbanization. It is also noted about a new approach to regional and territorial development, which will allow managing the process of urbanization, ensuring the phased "migration waves", avoiding overcrowding and social tension in large cities. Administrative and territorial changes will optimize the process of public administration, make it easier for citizens to travel to the regional center and back, and will contribute to more effective regulation of internal migration. All these initiatives and proposals of the President of the Republic of Kazakhstan will soon give a strong impetus to the development of cities – new regional centers, strengthen their economy and competitiveness, which in turn gives the prospect of a good pace of urbanization growth in Kazakhstan.

Key words: economic development, urbanization, small and medium-sized cities, agglomeration, urban population, competitiveness, post-pandemic period.

Introduction

The COVID-19 pandemic and quarantine measures introduced by governments have made significant changes in the development of various processes around the world, including urbanization

processes. Over the past two years, the economies of all countries have felt the negative impact of quarantine measures introduced to combat COVID-19. These negative consequences directly affect the economic development of the regions and the development of cities and settlements, that is, the processes of urbanization. Thus, in connection with restrictive actions in the field of migration processes, restrictions on the movement of the population, staff cuts in the main sectors of the economy that provide a greater share of jobs, the introduction of remote, remote or part-time work and other measures led to a recession in the economy, and as a result slowdown in urbanization.

As an important factor affecting the pace of urbanization, one can also consider the crisis in the construction industry, associated, among other things, with quarantine economic consequences. For example, 5,201 state facilities are currently under construction in Kazakhstan, 2,137 of which are financed from the state budget. At the moment, the construction of 286 state facilities has been suspended, the main reasons for non-fulfillment of obligations by construction companies are economic problems, weather conditions, etc.

Materials and methods

When studying new forms of urbanization processes, a set of the following methods of economic research was used: monographic, program-targeted, logical. In the work on the study, such theoretical research methods as comparisons and generalizations, scientific abstraction and synthesis were also used.

Main provisions

The article discusses the level and state of urbanization in the Republic of Kazakhstan for a given period, studied and summarized recommendations and measures for the development of cities, highlighted the main forms and trends in the flow of urbanization in the post-pandemic period.

The negative consequences of quarantine measures taken by the governments of countries to combat Coronavirus directly affect the economic development of countries and regions, and, accordingly, the development of cities and settlements, that is, the processes of urbanization. In the study on the impact of these consequences, the instructions of the President of the Republic of Kazakhstan are mentioned, new approaches of the Kazakh government to regional and territorial development are considered, which will allow managing the process of urbanization, ensuring the phased nature of “migration waves”, avoiding overpopulation and social tension in large cities. As a result, identifies the main forms of urbanization in the post-pandemic period.

Results and discussion

Time has shown that various forecast and planning programs and targets for economic development adopted in the period up to 2020 should now be revised. There is no need to prove that the new revised development documents should take into account extraordinary, including natural, and man-made, and geopolitical events and opportunities.

It should be noted the economic and social effect of the decision of the Government on the early use of pension savings by the population. In addition to the fact that many Kazakhstanis became homeowners or paid off their mortgages, this revived the construction industry and the country's housing market.

In the Message of the Head of State Kassym-Zhomart Tokayev to the people of Kazakhstan dated September 1, 2021 “The unity of the people and systemic reforms are a solid foundation for the country's prosperity” special attention is paid to economic development in the post-pandemic period. The President pointed out the need to develop a law on the development of agglomerations and new standards for the integrated development of cities, which once again shows Kazakhstan's commitment to sustainable urbanization, the development of million-plus cities and cities – regional centers. In the same Message, Tokayev points out the need to solve development problems [1].

On the development of single-industry towns President K.K. Tokayev spoke, back in his Address of September 1, 2020, where he also spoke about a new approach to regional and territorial development, which will allow managing the process of urbanization, ensuring the phased “migration waves”, avoiding overcrowding and social tension in large cities [2].

Of course, it is still too early to draw conclusions about the demographic consequences of the coronavirus pandemic, but it is certain that long-term forecasts for the continuation of the global urbanization process will continue. Thus, according to UN experts, in the next decade, the percentage of the urban population will increase from 56.2% in 2020 to 60.4% in 2030 [3].

The President pays special attention to the regional development of the country in the Address “NEW KAZAKHSTAN: THE PATH OF RENEWAL AND MODERNIZATION”, March 16, 2022, which raises the importance of an optimal administrative-territorial structure. In the Message 2022, the initiative of the President was put forward to form new regions in the country – Abay, Ulytau, Zhetysu. Since the time of the unification of the regions in the regions that have lost their regional status, the population has decreased and the quality of life has deteriorated. Administrative and territorial changes will optimize the process of public administration, make it easier for citizens to travel to the regional center and back, and will contribute to more effective regulation of internal migration. The center of the Almaty region will be the city of Kapshagai, the renaming of which to Kunaev also has a special meaning for all Kazakhstanis [4].

All these initiatives and proposals of the President of the Republic of Kazakhstan will soon give a strong impetus to the development of cities – new regional centers, strengthen their economy and competitiveness, which in turn gives the prospect of a good pace of urbanization growth in Kazakhstan.

Now the level of urbanization in Kazakhstan is 59.4% higher than the average rate of urbanization in the world (54%).

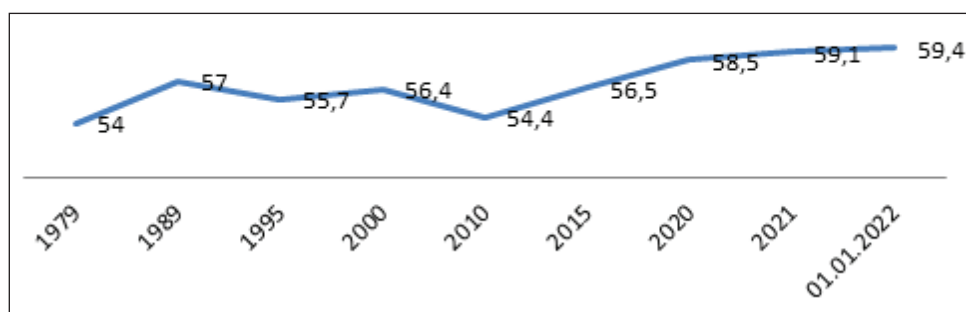

Figure 1 – Dynamics of the level of urbanization in Kazakhstan (%)

Note – Sources [7], [8], [9].

At the moment, Kazakhstan is experiencing a steady growth of the urban population, which shows a good level of urbanization. The urban population will increase annually by an average of 1.51% until 2050, which exceeds the growth rate of the total population. In terms of urban population growth in the context of regions, the regions with developed industry and large industrial potential are leading: Karaganda, Pavlodar, Aktobe [5].

Along with the growth of the level of urbanization in the Republic of Kazakhstan, approaches to city management have also changed. According to UNDP experts in the National Report on Human Development in the Republic of Kazakhstan for 2019 “Urbanization as an Accelerator of Inclusive and Sustainable Development in Kazakhstan”, modern cities in Kazakhstan are developing on the basis of equality for all population groups and livability.

There is a gradual transition from the state centralized vertical management system to partnerships between local executive bodies and the urban community. One example of the implementation of inclusive city governance is the pilot projects of city budgeting with popular participation in Nur-Sultan and Almaty. These projects show the effectiveness of involving active citizens in city management [5].

Another development factor was the general introduction of digitalization in the Republic of Kazakhstan. The main areas for the implementation of Smart City standards are security, transport, housing and communal services, education, healthcare and city management.

In the context of supporting small and private entrepreneurship, strengthening ties in the format of “large cities – medium and small cities” can become an important area of urbanization policy. This will not only contribute to solving the country’s demographic and migration problems, but will also create conditions for a qualitatively new and territorially balanced economic growth.

A country’s ability to withstand the challenges of urbanization and successfully implement the models of spatial development discussed above will largely depend on the effectiveness of the

government's policy in the field of urban development. The urbanization policy should be holistic and include measures to create or establish systems for managing cities, city budgets, urban infrastructure, as well as to strengthen human resources and information potential in this area. It is also extremely important to establish a constructive dialogue with other countries on urbanization issues, which will allow taking into account the accumulated positive and negative experience, exchanging ideas, and developing common approaches in the field of urban development [6].

The main areas of activity to improve the system of urban governance should be its further development on the principles of strengthening local self-government and integrating urban communities into decision-making mechanisms and processes.

This, first of all, provides for raising the political status of local authorities and ensuring real decentralization of the management system, which is not limited to the practice of holding one-time elections. Local communities should be able to participate in decisions made by city governments through various means and mechanisms. Residents of cities should be provided with full and timely access to information, events and decisions of local government.

The government needs to reform the budget system in order to adapt them to current challenges and future urban development priorities. Thus, the main trends in the development of modern Kazakhstani cities are:

- ◆ effective integration of physical, digital and human systems to ensure a high quality of life;
- ◆ an integrated approach to the development of infrastructure, office and residential real estate, public spaces. At the same time, the development of urban public spaces has priority over commercial development;
- ◆ development of the economy of events, which allows for the gradual transfer of cities into the space of the post-industrial world [5].

If we talk about global trends in the course of urbanization processes in the post-pandemic period, we can note the following:

- ◆ The health of the population is becoming the main guiding principle in urban planning and management. Since it is overpopulation, and not population density, that is the main factor in the spread of the virus, solving the problem of overpopulation in cities and maintaining an acceptable level of hygiene in public places, places of residence and work, public transport are the main measures to contain the spread of the virus.

- ◆ Introduction of new urban innovations proposed by citizens, the emergence of public open spaces, pedestrian zones, bicycle routes, places for walking closed to vehicles, etc.

- ◆ Compact settlement, without overpopulation. Experience shows that compact settlement has improved the efficiency of service delivery during the Covid-19 pandemic, contributing to economies of scale in the provision of public services and infrastructure.

- ◆ Satisfying the special needs of all groups and strata of the city's population. The benefits of urbanization should be received by all groups of the urban population.

- ◆ Support sustainable consumption, reduce the impact of climate change and ensure inclusive prosperity and opportunity for all. The COVID-19 pandemic has disrupted normal consumption patterns, reduced air travel, and hampered supply chains, all of which should act to reassess countries' growth and consumption patterns.

- ◆ Greening cities and the environmental value of urbanization for all, the inclusiveness of settlements.

- ◆ Prioritization of the needs of the most vulnerable groups of the population. Means creating opportunities for representing their views and interests and prioritizing consideration of their needs and making decisions on any issues.

- ◆ Social value of urbanization. Transition from solving problems of equality of opportunity to solving problems of equitable distribution of opportunities. The redistribution mechanisms are designed to equitably and more effectively use resources, skills and opportunities, with a focus on providing the most vulnerable in society with the highest level of support. This applies to the provision of housing, education, transport or other municipal services.

- ◆ Accounting for gender inequality in the implementation of policies at the city level. It implies taking into account the gender dimension in all decisions in the public sphere, planning and management.

- ◆ Development of a concept for the integration of migrants. Migrants can be an integral part of the socio-economic development of the city. This requires the implementation of effective integration programs in the form of housing, employment, education and health, safety and security, social support and the creation of a sense of belonging to the local community among migrants.

- ◆ Innovations and technologies in city management. Technological breakthroughs and new ways of managing cities are an important factor in dynamic urbanization, they lead to a rethinking of social relationships, the labor market and leadership practices.

- ◆ The main task of the smart city concept is to focus on the needs of people. Residents of the city are the main consumers and a significant resource of the city. Technology-based smart city initiatives must be people-centered and people-driven. – Use and build-up of scientific potential by local authorities in the field of effective management, implementation and regulation of the use of technologies.

- ◆ Creation of a favorable institutional environment for the effective realization of the potential of urbanization. Decentralization of power gives more opportunities to local authorities to implement sustainable development policies, adequate funding for investing in the development of the city.

- ◆ Accurate assessment of financial needs for urban investment. Needs and funding sources may vary from country to country.

- ◆ Stable diversified funding sources, improved revenue generating opportunities, innovative funding mechanisms and instruments. Local authorities should use the full potential of the city to find innovative solutions to increase and diversify their own sources of income.

- ◆ Using the COVID-19 crisis as an opportunity to introduce the latest and necessary measures for renewal. The pandemic has brought to light the old problems of urban settlements, the need to maintain public health, hygiene and sanitation, highlights the need to eradicate the urban poor and improve housing and infrastructure [3].

Conclusion

Effective management of urbanization processes requires political and economic instruments and mechanisms, including important bridging institutions to manage demand for land, investment in infrastructure to connect certain areas, and improve the effectiveness of targeted government intervention

Of great importance in this regard is the renewal of the system of urban management, planning and institutions. Despite decentralization, municipal authorities need to be given appropriate support, incl. budget. It is important to move to a new vision and planning principles, getting rid of the traditional practice of master plans.

Urbanization policy should also be oriented towards achieving sustainable development, which includes expanding economic opportunities, reducing inequality and poverty, and ensuring environmental sustainability. In general, the transformation of the role and economic potential of cities requires a holistic strategy.

Information about financing.

This research has been/was/is funded by the Science Committee of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan (Grant No. AP09260795).

REFERENCES

1 Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 1 сентября 2021 года «Единство народа и системные реформы – прочная основа процветания страны». URL: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048>

2 Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 1 сентября 2020 года. URL: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g

3 Доклад о состоянии городов мира 2020. Ценность устойчивой урбанизации. ООН / Хабитат.

4 Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Новый Казахстан: путь обновления и модернизации» от 16 марта 2022 года. URL: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1623953>

- 5 Каратаева Л. Урбанизация в Казахстане: прогрессивное развитие // Обзорно-аналитический портал Strategy2050. URL: <https://strategy2050.kz/ru/news/urbanizatsiya-v-kazakhstane-progressivnoe-razvitie/>
- 6 Урбанизация в Центральной Азии: вызовы, проблемы и перспективы // Аналитический доклад 2013/03/ Центр экономических исследований ООН. – Ташкент, 2013.
- 7 Population of the USSR. All-Union Population Census of 1979. M., 1984.
- 8 Population of the USSR. All-Union Population Census of 1989. M., 1990.
- 9 Statistical collections of the Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan.

REFERENCES

- 1 Poslanie Glavy gosudarstva Kasym-Zhomarta Tokaeva narodu Kazahstana ot 1 sentjabrja 2021 goda «Edinstvo naroda i sistemnye reformy – prochnaja osnova процветания страны». URL: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048>. (In Russian).
- 2 Poslanie Glavy gosudarstva Kasym-Zhomarta Tokaeva narodu Kazahstana ot 1 sentjabrja 2020 goda. URL: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g. (In Russian).
- 3 Doklad o sostojanii gorodov mira 2020. Cennost' ustojchivoj urbanizacii. OON / Habitat. (In Russian).
- 4 Poslanie Glavy gosudarstva Kasym-Zhomarta Tokaeva narodu Kazahstana «Novyj Kazahstan: put' obnovlenija i modernizacii» ot 16 marta 2022 goda. URL: <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1623953>. (In Russian).
- 5 Karataeva L. Urbanizacija v Kazahstane: progressivnoe razvitie // Obzorno-analiticheskij portal Strategy2050. URL: <https://strategy2050.kz/ru/news/urbanizatsiya-v-kazakhstane-progressivnoe-razvitie/>. (In Russian).
- 6 Urbanizacija v Central'noj Azii: vyzovy, problemy i perspektivy // Analiticheskij doklad 2013/03/ Centr jekonomicheskij issledovanij OON. Tashkent, 2013. (In Russian).
- 7 Population of the USSR. All-Union Population Census of 1979. M., 1984. (In English).
- 8 Population of the USSR. All-Union Population Census of 1989. M., 1990. (In English).
- 9 Statistical collections of the Bureau of National Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan. (In English).

Г.Ж. СЕЙТХАМЗИНА,*¹

э.ғ.к., қауымдастырылған профессор.

*e-mail: gau17erj@mail.ru

Э.Х. АХАТОВА,¹

э.ғ.к., доцент.

e-mail: eahatova@mail.ru

С.Е. ВЕЛЕСЬКО,²

профессор.

e-mail: velesco@hs-mittweida.de

¹Алматы гуманитарлық-экономикалық университеті,

Алматы қ., Қазақстан.

²Қолданбалы ғылымдар университеті,

Миттвайда қ., Германия.

ПАНДЕМИЯДАН КЕЙІНГІ КЕЗЕҢДЕГІ УРБАНИЗАЦИЯНЫҢ ЖАҢА ФОРМАЛАРЫ

Андатпа

Мақалада Қазақстандағы урбанизацияның қазіргі жағдайы қарастырылып, әлемде және Қазақстан Республикасындағы урбанизацияның постпандемиядан кейінгі кезеңдегі негізгі даму тенденциялары зерттелген. Мақаланың мақсаты – пандемиядан кейінгі кезеңдегі урбанизация процестерінің жаңа формаларын зерттеу. Қазақстан Республикасындағы және дүние жүзіндегі урбанизация процестерін зерттеу кезінде экономикалық зерттеудің келесі әдістерінің кешені пайдаланылды: монографиялық, бағдарламалық-мақсаттық, логикалық. Зерттеу жұмысында салыстыру мен жалпылау, ғылыми абстракция және синтез сияқты теориялық зерттеу әдістері де қолданылды. Коронавируспен күресу үшін елдердің үкіметтері қабылдаған карантиндік

шаралардың жағымсыз салдары елдер мен аймақтардың экономикалық дамуына, сәйкесінше қалалар мен елді мекендердің дамуына, яғни урбанизация процестеріне тікелей әсер етеді. Мақалада мемлекет Басшысы Қ.Тоқаевтың 2020, 2021 және 2022 жж. арналған Қазақстан халқына Жолдауларындағы өңірлік саясаттың түрлі мәселелерін шешу, әкімшілік-аумақтық реформа және елдің урбанизациясын дамытуға қатысты тапсырмалары мен жарлықтары атап көрсетілген. Сондай-ақ, урбанизация процесін басқаруға, «көші-қон толқындарын» кезең-кезеңімен қамтамасыз етуге, ірі қалалардағы толып кетуді және әлеуметтік шиеленісті болдырмауға мүмкіндік беретін өңірлік және аумақтық дамуға жаңа көзқарас туралы атап өтілді. Әкімшілік-аумақтық өзгерістер мемлекеттік басқару үдерісін оңтайландырып, азаматтардың облыс орталығына және кері қатынауын жеңілдетеді, ішкі көші-қонды тиімді реттеуге ықпал етеді. Қазақстан Республикасы Президентінің осы бастамалары мен ұсыныстарының барлығы жақын арада қалалардың – жаңа облыс орталықтарының дамуына күшті серпін береді, олардың экономикасы мен бәсекеге қабілеттілігін нығайтады, бұл өз кезегінде Қазақстандағы урбанизацияның жақсы қарқынын қамтамасыз етеді.

Тірек сөздер: экономикалық даму, урбандалу, шағын және орта қалалар, агломерация, қала халқы, бәсекеге қабілеттілік, пандемиядан кейінгі кезең.

Г.Ж. СЕЙТХАМЗИНА,*¹

к.э.н., ассоциированный профессор.

*e-mail: gau17erj@mail.ru

Э.Х. АХАТОВА,¹

к.э.н., доцент.

e-mail: eahatova@mail.ru

С.Е. ВЕЛЕСЬКО,²

профессор.

e-mail: velesco@hs-mittweida.de

¹Алматинский гуманитарно-экономический университет,

г. Алматы, Казахстан

²Университет прикладных наук,

г. Миттвайда, Германия

НОВЫЕ ФОРМЫ ПРОТЕКАНИЯ ПРОЦЕССОВ УРБАНИЗАЦИИ В ПОСТПАНДЕМИЙНЫЙ ПЕРИОД

Аннотация

В статье рассмотрено современное состояние урбанизации в Казахстане, изучены основные тенденции развития урбанизации в мире и Республике Казахстан в постпандемийный период. Целью статьи является изучение новых форм протекания процессов урбанизации в постпандемийный период. При изучении процессов урбанизации в РК и мире применялся комплекс следующих методов экономических исследований: монографический, программно-целевой, логический. В работе над исследованием были использованы такие теоретические методы исследования, как сравнение и обобщение, научная абстракция, синтез. Негативные последствия карантинных мер, предпринятых правительствами стран для борьбы с коронавирусом, напрямую воздействуют на экономическое развитие стран и регионов и, соответственно, развитие городов и поселений, то есть процессов урбанизации. В статье отмечаются поручения и указы Главы государства К. Токаева из Посланий народу Казахстана 2020, 2021 и 2022 гг., касающиеся решений различных вопросов региональной политики, административно-территориальной реформы и развития урбанизации страны. Также отмечается новый подход к региональному и территориальному развитию, который позволит управлять процессом урбанизации, обеспечить поэтапность «миграционных волн», избежать перенаселенности и социальной напряженности в крупных городах. Административно-территориальные изменения оптимизируют процесс государственного управления, упростят гражданам проезд до областного центра и обратно, будут способствовать более эффективному регулированию внутренней миграции. Все эти инициативы и предложения Президента РК дадут в скором времени сильнейший толчок развитию городов – новых областных центров, укрепят их экономику и конкурентоспособность, что, в свою очередь, даст перспективу хорошему темпу роста урбанизации в Казахстане.

Ключевые слова: экономическое развитие, урбанизация, малые и средние города, агломерация, городское население, конкурентоспособность, постпандемийный период.

IRSTI 06.61.53
UDC 332.12

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-18-28>

L.M. BEKENOVA,*¹

c.e.s., associate professor.

*e-mail: bekenova_l@mail.ru

V.A. KORVYAKOV,¹

d.p.s., professor.

e-mail: v.korvyakov@rambler.ru

S. DYRKA,²

d.e.s., professor.

e-mail: stefan.d@onet.eu

¹Almaty Humanitarian-Economic University,
Almaty, Kazakhstan

²Verhnesilezsk University of Economics
named after V. Korfanty, Katowice, Poland

IMPLEMENTATION OF FOREIGN EXPERIENCE ON EFFECTIVE MANAGEMENT OF URBANIZATION PROCESSES IN KAZAKHSTAN

Abstract

The article is devoted to the study of modern trends in the process of urbanization management in developed countries and the development of recommendations on the application of management tools to the acceptable realities of Kazakhstan. The administrative processes of urbanization of the countries of Poland, India, China, Latin America, etc. were interesting and priority objects of research. The work was written on the basis of studying the development of cities and generalizing all the emerging connections as a single system. The information base of the study was the works of well-known foreign and domestic scientists on the topic of urbanization, as well as statistical materials and ratings of the countries of the world on the level of urbanization of the UN. A distinctive aspect of the study is the analysis of urbanization management in the countries of Poland, India, China, Latin America in relation to specific problems. The article gives the basic characteristics of the urbanization process in Kazakhstan, identifies the distinctive features and factors constraining the effectiveness of urban development management based on the works of Kazakhstani scientists and economists, which identified a number of key problems of the urbanization management process in our country. The results of the study are of a recommendatory nature, determining priority approaches to using foreign experience and adapting it to the realities of the Kazakh model, which can be considered when implementing urban development management programs by authorized bodies.

Key words: urban development, administrative management, urbanization, countries of the world, step development, foreign experience, management tools.

Introduction

Urbanization management is a complex process that includes a managed system – city, agglomeration, urbanized territory, and management system – state, municipality, specialists. These systems are interconnected and influence on each other that complicates much the analysis and decision-making process. That is why it is important to consider the mistakes and successful solutions of other states and cities, and adapt them to the objects of interest. Despite the availability of some scientific capacity in this field, the topicality of such research is stipulated by continuous change of urban systems functioning conditions and associated evolution of applied methods and instruments for urbanization management, and other factors. In addition, the applicability and adaptation of foreign experience to Kazakhstan reality, in recent years, remained almost outside the research interest of scientists. The described above circumstances explain the selection of the investigation topic.

Main provisions

Urbanization is a complex process characterized in general by enhancing the role of cities in people life. It is determined by several specific features [1].

Growth of urban population number. The greater number of people live in cities, the higher is their role in social and public development.

Growth of population concentration in cities. The growth of population size itself does not reflect the density of city population and the share of population in total number. This indicator shows the structural changes.

Broadening of city size. The city space is a unique type of a landscape arranging a life in another manner. The broadening of city size changes the life style of people.

Growth of cities share in GDP of a country. While the city economy becomes more complicated and diversified, its importance in economics enhances too.

In the whole world, the cities are the centers of social development and welfare. More than 80% of economic activity is in cities at about 50% of population [2]. The urbanized regions provide highly paid jobs with significantly higher efficiency. These benefits are not only due to the concentration of companies and work places, but owing to labor specialization and benefits of scaling. Execution of investment projects in cities, concentration of science-based enterprises, developed engineering, transport and information infrastructure, and better quality of services provide the conditions for growth of urban population number.

Materials and methods

The research was made on the base of application of systematic approach to the urbanization processes management as contemporary cities cannot be considered disregarding the system constituting the plurality of other cities. This approach allows investigating cities development completely considering all appearing connections. In addition, the systematic approach is also important at the stage of a city development designing, and in the process of its management. While analyzing the foreign experience we have based on researches directed on study of urbanization properties that can be evaluated. One of the Russian researchers for the urbanization processes, Ye.N. Pertsik, has highlighted 7 effects that should be evaluated and considered while managing the cities development and urbanization in whole [3]:

1. Economic – expressed in aggregated indicators of territory, and in urbanized territory (or city) effect on the economy of a region and/or country.
2. Social – expressed in changing of relations between groups of people, appearance of new groups and types of social relations.
3. Ecological – changes in medium surrounding the urbanized territory, transformation of ecosystems and habitability conditions.
4. City-planning (architectural) – changes in externals of urban constructions, its functionality, and interaction.
5. Informational – expressed in uncontrolled growth of information volume necessary for the analysis and making managerial decisions, and leading to the complication of the former and latter.
6. Psychological – influence of individual factors of managers mentality on management processes.
7. Protective – necessity to consider possible risks while managing the urbanized system including natural disasters, social disturbances, etc.

Some scientists, to study the urbanization, apply a concept of stepwise development. The most known among such approaches is the one suggested by an American scientist J. Gibbs. Basing on the research materials of urban territories in the West Europe he has highlighted five phases of urbanized territories development [4]:

1. Even displacement in urban and rural territories with signs of advanced growth of population number in rural zones.
2. Accelerated development of small urban forms when cities are growing faster under the influence of economic activity concentration. Number of rural population decreases.
3. Development of agglomeration centers, its accelerated growth, depopulation of space among agglomerations.
4. Broadening of agglomerations due to accelerated growth of periphery, slowing of general growth of cities, population migration from rural zones and small towns to agglomerations.
5. Decrease of population concentration, partial filling (repopulation) of space among the agglomerations, stagnation of primary agglomeration centers.

Gibbs has also highlighted the irregularity as one of the main features of urbanization: in different regions the urbanization processes have different rate or even develop in different directions: the highly developed territories are urbanized better while the lagging could experience the de-urbanization. As a result, the loops of positive feedback appear and strengthen the gaps in regions development.

Thus, all urbanized territories, despite a lot of individual, local peculiarities, have common features. To elaborate the recommendations for Kazakhstan we have investigated relevant foreign experience of urbanization processes management. The investigation objects were Poland, India, China, and Latin America that by these or those criteria suit to realities of Kazakhstani urbanization.

Results and discussion

POLAND. Poland was selected as an investigated object as it has not high, comparing to Kazakhstan, urbanization share – 60% (in Kazakhstan – 57.5 in 2020) [5], i.e. its processes are almost at the same stage as in Kazakhstan.

Especially notable is the experience of legal regulation of urbanization processes when the urbanized territory expands beyond the administrative boundaries of a city, and, de jure, is not subjected to urban authorities complicating the management.

Since 1998 there were several attempts to create a regulatory base for agglomerations management; however, the first Law on “Agglomeration unions” was adopted in 2015 only and stated the necessity to adopt a separate law for every individual agglomeration. The first agglomeration that obtained such law was Silesian agglomeration with capital in Katowice, in 2017. Within the law, the “agglomeration union” is formalized of 41 municipal formations. It is characterized by high density of population, broad transport network, and high circular migration. In fact, an additional level of administrative and territorial management having individual set of institutes and its own budget was introduced in Poland. Especially important here is legally adopted opportunity to determine the territorial borders of the union that expands beyond the borders of individual cities. There are three main criteria for borders setting:

1. The territory should be inside the “zone of city power” that has the regional administration. Thus, only a small number of such unions could exist.

2. Availability of strong functional connections between a kernel and territories included into the agglomeration. The inclination to urban kernel should be expressed.

3. The number of agglomeration population should not be less than 500 thousand people. For the Silesian agglomeration the number is higher and comes to 2 mln. people [6].

Article 9 of the Law describes the order of the agglomeration union forming. An authorized civil servant, on an offer of a city’s mayor, designates a specialist on the issues of a union forming. He implements its functions until the union administration is formed. Technical and organizational support to the specialist is provided by the city administration. In future, a mayor transfers the immovable property in the possession of the union for settling the management authorities.

The powers of the agglomeration union are written clearly and distributed on the following fields:

- ◆ Forming of spatial order;
- ◆ Territorial development;
- ◆ Public transport and its infrastructure.

The union bodies are general convention and union administration. The general convention is the main and control body consisting of delegates from regions. It adopts a development strategy and union charter, confirms the budget, selects and dismisses the administration. In turn, the administration is an executive collective body consisting of at least 3 persons providing the functioning of the union administration. The union budget is formed of its members fees, and of the tax shares of physical persons living on the union territory [6].

Thus, in Poland there is an interesting precedent of arranging the urbanization processes management through the creation of new administrative and territorial units able to cover with analytical and managerial processes the whole urbanized territory, not only the cities within its previous borders, and eliminating the complexities related to inefficient distribution of governing power due to formal borders. The further study of such organization experience in the course of Silesian agglomeration union development is extremely reasonable.

INDIA. India, owing to the large territory and population, can be taken as an example for many processes related to the urbanization. For the purposes of this work, the relevant is the experience of New Town, satellite town to Calcutta with population about 40 thousand people. A distinctive feature of the city is its planned development [7] managed by a special “The West Bengal Housing Infrastructure Development Corporation” (HIDCO) that determines of infrastructure construction schemes, works on urban land improvement, constructs functional and living buildings. Before the development, New Town represented large squares of ploughlands and water reservoirs that were reclaimed in the course of the town creation. During the project implementation, the performers were guided by the following principles:

1. Necessity of create additional opportunities to change the employment for citizens within the town.

2. The designers were to consider the opinions of local population regarding the state of environment, noise, and light pollution, architecture and other important urban issues.

3. Necessity to combine the esthetical and functional gardening when the plants are planted considering its influence of the eco-systems of the town.

During the design process, New Town was divided into three functional zones:

1. Zone I, consisting mainly of the trade centers, sites for small business and commercial premises.

2. Zone II that consists of large business entities, institutional structures, business parks. In addition, this zone includes squares for large apartment complexes neighboring with park zones.

3. Zone III consists mainly of multistoried living buildings, mini-settlements, and elite closed apartment complexes. The zone includes different educational establishments and its campuses.

The town was intended as integrated into the environment, minimizing the ecological damage of its activity. The town population consists of two large groups: local inhabitants living in the region from the birth to the start of planned town development, and those who arrived after the accomplishment of planned improvements. The Indian researchers A. Biswas and O. Singh who studied New Town experience have noted that the second group of population appeared in the town owing to the developed system of state services provided to citizens within the New Town development plan [8]. The goal of New Town development is, first of all, unloading of Calcutta, megapolis with population almost 15 million people. It is planned to create other similar small satellite towns, self-sufficing and attractive to create multi-kernel agglomeration.

Thus, New Town is an example of managed urbanization project with definite goals and accomplishment instruments that allows for smoothening or partial eliminating the problems appeared during uncontrolled urbanization in a separate large Indian megapolis.

CHINA. PRC is an example of a country having extremely high rates of urbanization. From 1978 to 2020 the urbanization level in the country increased from 17.9% to 60% [3]. 20% of population producing 36% of gross domestic product live in big cities such as Beijing, Hebei, Tianjin constituting almost 3% of the territory [9]. Namely these cities are the main engines of the economic growth of China and centers for the international economic cooperation and competition. Considering the global tendencies: urbanization growth, increase of economic role of PCR in the world economics, it can be stated that the urbanization level in the country will grow. Considering the population density in PCR the managed urbanization for this country is a necessity to solve the unavoidable issues of settling, distribution and application of resources, and environment protection.

Three Chinese researchers, Wei L., Tingting C., and Xun L. Call the transformation of rural regions the main way of urbanization in China [10]. They cite Shenzhen and Xiamen towns as two examples of managed urbanization having two different approaches. Both towns started as rural area objects, both are close to other big Chinese cities, particularly to Hong Kong, and both are urbanized with extremely high rates. The common reasons for the development and urbanization management in these two examples were the following:

- ◆ Infrastructure development;
- ◆ Improvement of industrial technologies;
- ◆ Creation of new work places and restructuring of social relations;
- ◆ Creation of new management institutes.

In addition to this, within the towns' development, the first benefitors were local inhabitants, and then the State, business and other social and economic subjects. This allowed for considering the

interests of local inhabitants and involve them into the urbanization projects. At the same time the results showed that the involved are not only the local inhabitants, but all those who wanted to make a contribution into the region development in whole. Further, the experience of every town should be considered separately.

The town administration of Xiamen in 2013 published the “Strategic plan of beautiful Xiamen” and suggested the concept of “construction of healthy surrounding through the transformation of people life basing on the principles of happy neighborhood”. The main efforts of the administration were put to achieve the social, economic, and spatial transformation and stimulation of citizens activity. Yuanqian village located at the edge of the city was selected as a pilot project for the concept implementation. First of all, the State has established a rural committee that was responsible for the creation of the base infrastructure for the village: water supply, canalization, electricity, roads. The, when the infrastructure work was finished, the non-governmental organizations were attracted for the involvement of the village society.

Owing to the NGO work, some initiatives from local inhabitants appeared, such as establishment of eco-laboratory on the base of traditional forms of agriculture to attract young people to the village transformation. Further, the laboratory became a base for the establishment of so called “urban farms” ensuring stable income and attracting different specialists, from agricultural technologists to farmers-volunteers. The initiative became also a point of interest for local tourists, as of today Yuanqian is visited by about 30 thousand tourists annually [6].

The distinctive feature of the pilot project for Xiamen was the integration of so called “cultural creativity”, i.e. reinterpretation and application of cultural heritage and practices, and urbanization. For example, local inhabitants have agreed that for further development they need a special urban space of “open space” type that would improve communications and establish additional services. The most perspective initiatives of local people are funded by the State. The authors of the analysis say that the key element ensuring the stable development of the zone, increase of the land price and attractiveness for settlement is “strong identification” of local people that ensures the involvement and creates unique culture.

The pilot project of managed urbanization and sustainable development was also started in Shenzhen for Jiaochangwei village, population about 1000 people. In 2011, the administration of Shenzhen, the same as Xiamen, allocated funds for the creation of the base infrastructure to develop tourism in the region (there is wide bank line). In 2012, owing to the developed infrastructure the region started to attract young Chinese creative specialists desiring to improve the living standards by staying at coastal area. The inflow of tourists changed the economic activity structure in the village, and the State has established a Program “The plan on Jiaochangwei improving” the main points of which were construction of new houses, broadening of infrastructure, creation of unique and attractive architectural forms [11]. The next step was forming of a committee on Jiaochangwei improving that included some representatives of the government and business, and local inhabitants.

Thus, two considered cases of PCR experience for the urbanization management are interesting in view of management arrangement, and sources of initiatives on urbanization stimulation. As a rule, the State takes upon itself the task on creation of the base conditions for development, such as infrastructure and institutes, providing to local people and business an opportunity to form definite initiatives and a plan on the zone development keeping its authentic character, but changing the social relations and concentration of population being the prerequisites for urbanization.

LATIN AMERICA. Latin America (LA) was selected as a region in which the approach to urbanization management differs much from the considered above. The practices of the previous countries can be characterized as “centralized management” when the State takes upon itself the major part of managing functions and sets the “game rules”, but Latin America is a bright example of “decentralized management” some results of which will be considered in this work as relevant experience.

There is wide variety of analytical works related to the reforms of urban management in LA, especially regarding the so called “institutes of participation”. Almost in all countries of the continent there was a range of experiments focused on increasing the portion of urban citizens participating in management. Examples of such experiments are civil consultative councils on police operation or urban councils on healthcare [12]. One of the leaders in such institutes developing is Brazil, especially when it refers to budgeting and planning [13].

In opinion of American scientists B. Wampler, S. McNulty it is the State that should run the institutional processes owing to citizens who can express their opinion and participating by this in management [14]. The citizens are regularly attracted to attend special public meetings, so they could, on equal terms, form the management policy, vote for definite management measures and carried out public control for its implementation. The involvement of citizens into the activities allowed by the State means constant contact between the citizens and civil servants that increases significantly the awareness of the latter on citizens' problems. The best contribution of citizens involvement practices in management is legitimacy improvement of governmental and urban institutes of management.

A. Garland and his colleagues state that these practices existing in LA for more than three decades allow now for revealing some characteristics on improving the approaches to urbanization and city management [15]:

1. For each of the policy branches it is necessary to determine its level of decentralization that would make it more effective. The authors use as an example the transport and water supply system as the most effectively solvable problems on a city level, and programs of historical heritage saving as the most effectively formed on the governmental level.

2. For the successful accomplishment of the program on management decentralization it is necessary to restructure the old communication structures among the institutes, otherwise the outlived old regimes will disrupt new initiatives.

3. Any new obligations should be supported financially. The new institutes will not be able to accomplish its duties if they have no access to necessary resources.

4. Reforms should create conditions for citizens participation. Despite that it itself does not guarantee the success of reforms, the involvement of citizens to the management board showed its necessity.

5. The local self-governing bodies work more effectively if are controlled by selective not designated officials. The poll itself does not guarantee quick improvement of bureaucratic apparatus work productivity, but the competitive principles, sooner or later, will enhance the quality of civil servants' work.

6. The quality of management is directly connected with the level of professional training of civil servants. The focus on professionalism will provide additional benefit in the form of coordination improvement among the managed entities, institutes and population.

7. The existing schemes of the governmental financing of cities, as rule, force to search new ways of private financial means mobilization to support the quality of common welfare. This cooperation is still to be based on correspondence to the goals of governmental political course, but should allow business to make profit. The most important is that the experience shows that business goals are not necessarily directly opposed to the goals of public administration [16].

Thus, the experience of Latin America regarding the urbanization management decentralization shows that participation of local citizens in making managerial decisions allows for more effective operation of bureaucratic system, and citizens' needs are satisfied most accurately collocating with the accomplishment of the governmental policy goals.

Table 1 shows the summary of the urbanization management cases analysis.

Table 1 – Generalization of urbanization management experience

City/region	Feature	Results
Silesian agglomeration (Poland)	Creation of a regulatory base for new level of self-governance over the city, but under the region.	Clear definition of borders of self-governance responsibility, more effective distribution of resources.
New Town (India)	Completely planned development	Control over the urbanization processes, opportunity to carry out consequent development policy.
Yuanqian and Jiaochangwei (China)	Combination of governmental and local initiatives, market orientation of initiatives	High economic efficiency collocates with regions uniqueness saving, the conditions for independent development under the governmental control are created.
Latin America	Decentralization of management	Political competition increases the efficiency of bureaucracy, the needs of local citizens are satisfied to fuller extent.
Note – Made by authors basing on the analysis of sources [9], [10], [11], [12], [13], [14], [15], [16].		

KAZAKHSTAN. All authors investigating the urbanization issues in Kazakhstan in recent five years, agree on the following points:

1. Urbanization processes in RK become stronger.
2. The conditions for this strengthening are: increased mobility of population, development of post-industrial economy, population concentration in cities.
3. The largest cities and its agglomerations experience the change of life style and improvement of its quality, meet with complicating management processes.

All this leads to the necessity to study the experience of other countries and adapt it to Kazakhstan reality.

Kazakhstan researchers suppose that to ensure the welfare for Kazakhstan citizens, it is necessary to solve a range of vital problems connected directly with the urbanization:

- ◆ Provision of housing;
- ◆ Provision of utility infrastructure services;
- ◆ Utilization of land;
- ◆ Provision of qualitative services of public transport;
- ◆ Regulation of internal migration [17].

We would like also to note that the development of urban agglomerations is especially required for Kazakhstan as its large territory and low population density result in population concentration in large centers carrying out economic, cultural, and scientific activity. Large agglomerations are able to arrange human activity at wide territories increasing its attractiveness for investors. They also increase the concentration and capacity of local markets, become a base for territorial development.

However, the urbanization level in Kazakhstan still remains very low comparing to the developed countries of the world: in 2020 the urbanization level in Kazakhstan was 57.5%, while even in the USA having large territory this indicator is 82.5% (in Germany – 77.4%, in France – 80.7%, South Korea – 81.4%) [5].

Dzhyunusbekova G., Dayueshova A., Mukhametzhan S. state that the potential and existing agglomerations can be highlighted basing on the set of criteria including the geographical location of kernel, its formal status, social and demographic situation, and population density. For example, the cities having population less than 500 thousand people cannot be considered as potential or current kernels of agglomeration. In opinion of the authors the most appropriate as agglomerations are the following cities [17]:

1. Almaty – as a city having the largest potential and diversified economy.
2. Karaganda, Pavlodar, Ust-Kamenogorsk as having significant, on a country scale, human resources and developed industrial base.

We also would like to note that quite clear agglomerations are Nur-Sultan (due to population density, attractiveness for funds, capital status) and Shymkent (population density, developed industry, advantageous geographical location).

For effective transfer of foreign experience, it is necessary to determine specific problems to which this experience could be applied (Table 2).

Table 2 – Urbanization problems in Kazakhstan

Problems	Negative consequences
Ineffective city governance	Degradation of service quality rendered to population, slow response on population demands
Loss of cultural identity of a city	Decrease of population life quality, low attractiveness for tourists
Divided administrative governance	Difficulties with governance of agglomeration periphery, increasing complexity of managerial chains
Overpopulation of core city	Load increase on infrastructure, degradation of public health, disproportion of territorial development.
Large loss of information at institutes interaction	Inefficiency while making managerial decisions
Deterioration of environment	Degradation of public health, low attractiveness for migration.
Note – Compiled by the author basing on sources: [18], [19], [20], [21], [22].	

Conclusion

Basing on the analysis of countries' and regions experience our recommendations are the following:

1. Inefficient public administration can be a consequence of insufficient political competition among the civil servants. Latin America's experience on local population involvement into decisions making process and control (especially selective controlling persons) will allow for creating effective competition among civil servants.

2. The loss of cultural identity of cities is a consequence of uncontrolled, in view of architecture and design, building of urban spaces. Attraction of specialists to expertise while construction in historical centers, development of the cultural heritage saving policy on governmental level will allow isolating the cultural identity of cities and make them more attractive. The experience of Chinese cities combining the utilization of "local knowledge" and political will can be useful.

3. Divided administrative governance is topical for the largest agglomerations in RK: Almaty and Shymkent when the peripheral to the city regions are governed by regional administration bodies, although they have more connections with cities. It is impossible to enlarge continuously the city borders as this will overload the city administration. Poland experience on arrangement of agglomeration unions could create an additional administrative unit responsible for the coordination of spatial development of agglomerations in whole.

4. Overpopulation of city cores occurs when the services of agglomeration periphery cannot compete with services that can be received in a kernel. Application of a concept of multi-kernel agglomerations will help to relieve historical kernels. For the creation of "small cores" the useful is the experience of New Town when the State transfers the establishment of relatively small region to private (or quasi-public) hands to reimburse, in future, the expenses through service rendering.

5. Large loss of information is caused by centralization and exponential growth of information volume due to agglomerations enlarging. To diminish the loss and make more effective decisions it is necessary to elaborate a set of measures stipulating the optimization of the state machine, make transparent the policy of public administration, involve (sometimes through obligation) citizens into the processes of feedback, demands, control of public service work.

6. Deterioration of environment is caused by many factors, and, first of all, for its protection it is necessary to have centralized governmental policy able to cover the whole set of appearing problems and having wide and effective instruments for its solving on city and State level. If within small regions the issues on improving the ecological state can be solved by local self-governing bodies within a general plan, then for the cities and agglomerations these issues involve the territories far beyond its borders and can be solved, at least, on regional level or on the State level.

Information on financing.

The paper was prepared under the grant financing Project of the Committee of Education and Science of RK "Organizational and economic mechanism of managed urbanization in post-pandemic period" (IRN AR09260795).

REFERENCES

1 Лосева А.Ю. Парадигмы и методологии изучения урбанизации // Социально-экономическое развитие России и Монголии: проблемы и перспективы. – 2019. – С. 193–197.

2 World Bank. International Monetary Fund. Global Monitoring Report 2013: Rural-Urban Dynamics and the Millennium Development Goals. The World Bank, 2013.

3 Перцик Е.Н. Теоретические предпосылки управления процессами урбанизации // Инновации и инвестиции. – 2017. – № 6. – С. 2–5.

4 Моляренко О.А. Распределенный образ жизни и контрурбанизационные процессы как факторы развития сельских и городских поселений // Вопросы государственного и муниципального управления. – 2013. – № 1. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/raspredeleennyy-obraz-zhizni-ikontrurbanizatsionnye-protsessy-kak-factory-razvitiya-selskih-i-gorodskihposeleniy>

5 Рейтинг стран мира по уровню урбанизации. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/urbanization-index>

- 6 Романовский В.М., Романовская О.Г. Управление городскими агломерациями: польский опыт // Современное управление: векторы развития. – 2018. – С. 107–110.
- 7 New Town Kolkata // Development Authority West Bengal. URL: <https://www.nkdamar.org/Pages/index.aspx>
- 8 Biswas A., Singh O. Rajarhat New Town an Urban Perspective: A Case Study of Urbanization, West Bengal, India // International Journal of New Technology and Research, 2017, no. 3(5), pp. 39–44.
- 9 Фэнган У. Исследование устойчивого развития процесса урбанизации в Китае // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. – 2015. – № 4(40). — С. 165–170.
- 10 Wei L., Tingting C., Xun L. A new style of urbanization in China: Transformation of urban rural communities // Habitat International. 2016, no. 55, С. 1–9.
- 11 AUBE. News report on Jiaochangwei urban regeneration project. 2014. URL: http://www.aube-archi.com/news/201408/content_684.html.
- 12 Participatory Innovation and Representative Democracy in Latin America / A. Selee, E. Peruzzotti (eds.). Washington D.C.; Baltimore MD: Woodrow Wilson Center; The Johns Hopkins University Presses, 2009.
- 13 Avritzer L. Participatory Institutions in Democratic Brazil. Washington D.C.; Baltimore MD: Woodrow Wilson Center; The Johns Hopkins University Presses, 2009.
- 14 Wampler B., McNulty S.L. Does Participatory Governance Matter? Exploring the Nature and Impact of Participatory Reforms. Washington D.C.: The Woodrow Wilson Center, 2011. P. 7.
- 15 Global Urban Poverty. Setting the Agenda / A.M. Garland, M. Massoumi, B.A. Ruble (eds.). Washington D.C.: Woodrow Wilson Center Comparative Urban Studies Project, 2007.
- 16 Nixon J.H., Weiss M.A. Sustainable Economic Development Strategies. Washington D.C.: Global Urban Development, 2011.
- 17 Джунусбекова Г., Дауешова А., Мухаметжан С. Актуальные аспекты управления урбанизированными территориями в Республике Казахстан // Спектр. – № 2(84). – 2018. – С. 63–78.
- 18 Яшков И.А., Иванов А.В. Некоторые проблемы урбанизации и эволюции сети поселений Казахстана в XX-XXI веках // Главный редактор. – 2018. – С. 225–229
- 19 Джумабаев С.К. Урбанизация и индустриализация в Казахстане: взаимосвязь, состояние и перспективы // KazNU Bulletin. Economic series. – № 2(102). – 2014. – С. 3–11.
- 20 Кошанов А. Урбанизация и социальные проблемы территориального развития // Общество и экономика. – № 2. – 2019. – С. 64–82.
- 21 Кенжебеков Н.Д., Жуспекова А.К., Замбинова Г.К. Экология города: проблемы и ограничения развития // Актуальні проблеми економіки. – 2016. – №. 7. – С. 249–255.
- 22 Нурланова Н.К. Города как точки роста экономического пространства Казахстана: тенденции и перспективы развития // Проблемы развития территории. – 2016. – №. 5(85). – С. 201–215.

REFERENCES

- 1 Loseva A.Ju. (2019) Paradigmy i metodologii izuchenija urbanizacii // Social'no-jekonomicheskoe razvitie Rossii i Mongolii: problemy i perspektivy. P. 193–197. (In Russian).
- 2 World Bank. International Monetary Fund. Global Monitoring Report 2013: Rural-Urban Dynamics and the Millennium Development Goals. The World Bank, 2013. (In English).
- 3 Percik E.N. (2017) Teoreticheskie predposylki upravlenija processami urbanizacii // Innovacii i investicii. No. 6. P. 2–5. (In Russian).
- 4 Moljarenko O.A. (2013) Raspredelennyj obraz zhizni i kontrurbanizacionnyye processy kak factory razvitiya sel'skih i gorodskih poselenij // Voprosy gosudarstvennogo i municipal'nogo upravlenija. No. 1. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/raspredelennyj-obraz-zhizni-ikontrurbanizatsionnyye-protsessy-kak-factory-razvitiya-selskih-i-gorodskihposeleniy>. (In Russian).
- 5 Rejting stran mira po urovnju urbanizacii. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/urbanization-index>. (In Russian).
- 6 Romanovskij V.M., Romanovskaja O.G. (2018) Upravlenie gorodskimi aglomeracijami: pol'skij opyt // Sovremennoe upravlenie: vektory razvitiya. P. 107–110. (In Russian).
- 7 New Town Kolkata // Development Authority West Bengal. URL: <https://www.nkdamar.org/Pages/index.aspx>. (In English).
- 8 Biswas A., Singh O. (2017) Rajarhat New Town an Urban Perspective: A Case Study of Urbanization, West Bengal, India // International Journal of New Technology and Research, no. 3(5), pp. 39–44. (In English).

- 9 Fjengan U. (2015) Issledovanie ustojchivogo razvitija processa urbanizacii v Kitae // Jekonomicheskie i social'nye peremeny: fakty, tendencii, prognoz. No. 4(40). – P. 165–170. (In Russian).
- 10 Wei L., Tingting C., Xun L. (2016) A new style of urbanization in China: Transformation of urban rural communities // Habitat International, no. 55. P. 1–9. (In English).
- 11 AUBE. News report on Jiaochangwei urban regeneration project. 2014. URL: http://www.aube-archi.com/news/201408/content_684.html. (In English).
- 12 Participatory Innovation and Representative Democracy in Latin America / A. Selee, E. Peruzzotti (eds.). Washington D.C.; Baltimore MD: Woodrow Wilson Center; The Johns Hopkins University Presses, 2009. (In English).
- 13 Avritzer L. (2009) Participatory Institutions in Democratic Brazil. Washington D.C.; Baltimore MD: Woodrow Wilson Center; The Johns Hopkins University Presses (In English).
- 14 Wampler B., McNulty S.L. (2011) Does Participatory Governance Matter? Exploring the Nature and Impact of Participatory Reforms. Washington D.C.: The Woodrow Wilson Center. P. 7. (In English).
- 15 Global Urban Poverty. Setting the Agenda / A.M. Garland, M. Massoumi, B.A. Ruble (eds.). Washington D.C.: Woodrow Wilson Center Comparative Urban Studies Project, 2007. (In English).
- 16 Nixon J.H., Weiss M.A. (2011) Sustainable Economic Development Strategies. Washington D.C.: Global Urban Development. (In English).
- 17 Dzhunusbekova G., Daeshova A., Muhametzhana S. (2018) Aktual'nye aspekty upravleniya urbanizirovannymi territorijami v Respublike Kazahstan // Spekr. No. 2(84). P. 63–78. (In Russian).
- 18 Jashkov I.A., Ivanov A.V. (2018) Nekotorye problemy urbanizacii i jevoljucii seti poselenij Kazahstana v XX-XXI vekah // Glavnyj redaktor. P. 225–229. (In Russian).
- 19 Dzhumabaev S.K. (2014) Urbanizacija i industrializacija v Kazahstane: vzaimosvjaz', sostojanie i perspektivy // KazNU Bulletin. Economic series. No. 2(102). P. 3–11. (In Russian).
- 20 Koshanov A. (2019) Urbanizacija i social'nye problemy territorial'nogo razvitija // Obshhestvo i jekonomika. No. 2. P. 64–82. (In Russian).
- 21 Kenzhebekov N.D., Zhushpekova A.K., Zambinova G.K. (2016) Jekologija goroda: problemy i ogranichenija razvitija // Aktual'ni problemi ekonomiki. No. 7. P. 249–255. (In Russian).
- 22 Nurlanova N.K. (2016) Goroda kak tochki rosta jekonomicheskogo prostranstva Kazahstana: tendencii i perspektivy razvitija // Problemy razvitija territorii. No. 5(85). P. 201–215. (In Russian).

Л.М. БЕКЕНОВА,*¹

э.ф.к., доцент.

*e-mail: bekenova_l@mail.ru

В.А. КОРВЯКОВ,¹

п.ф.д, профессор.

e-mail: v.korvyakov@rambler.ru

С. ДЫРКА,²

э.ф.д., профессор.

e-mail: stefan.d@onet.eu

¹Алматы гуманитарлы-экономикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан

²В. Корфанты атындағы Жоғарғы Силезиялық экономика университеті, Катовице қ., Польша

КЕНТТЕНУ (УРБАНДАЛУ) ҮДЕРІСІН ТИІМДІ БАСҚАРУДЫҢ ШЕТ ЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІН ҚАЗАҚСТАНДА ЕНГІЗУ

Андатпа

Мақала дамыған елдердегі кенттенуді басқару үдерісінің қазіргі заманғы үрдістерін зерттеуге және басқару құралдарын Қазақстанның қолайлы болмысына қолдану жөніндегі ұсынымдарды әзірлеуге арналған. Зерттеудің қызықты және басым нысандары Польша, Үндістан, Қытай, Латын Америкасы және т.б. елдердің кенттенуінің басқарушылық үдерістері болды. Жұмыс қалалардың дамуын зерттеу және барлық туындайтын байланыстарды біртұтас жүйе ретінде жалпылау негізінде жазылды. Зерттеудің ақпараттық базасы ретінде белгілі шетелдік және отандық ғалымдардың кенттену тақырыбына арналған еңбектері, сондай-ақ БҰҰ урбанизация деңгейі бойынша әлем елдерінің статистикалық материалдары мен рейтингтері алынды. Зерттеудің айрықша аспектісі қарастырылып отырған елдерде: Польшада, Үндістанда, Қытайда, Латын Америкасында – нақты мәселелерге қатысты кенттенуді басқаруды талдау болып табылады. Мақалада

Қазақстандағы урбандалу үдерісінің базалық сипаттамалары берілген, қазақстандық ғалым-экономистердің еңбектеріне негізделген қалалардың дамуын басқарудың тиімділігін тежейтін ерекше белгілер мен факторлар айқындалған, бұл біздің еліміздегі урбандалуды басқару үдерісінің бірқатар түйінді мәселелерін айқындады. Зерттеу нәтижелері уәкілетті органдардың қалаларды дамытуды басқару бағдарламаларын іске асыруы кезінде қаралуы мүмкін шетелдік тәжірибені пайдаланудың басым тәсілдерін айқындай отырып және оны қазақстандық модельдің шынайылығына бейімдеу бойынша ұсынымдық сипатта болады.

Тірек сөздер: қалаларды дамыту, әкімшілік басқару, урбандалу, әлем елдері, сатылы даму, шетелдік тәжірибе, басқару құралдары.

Л.М. БЕКЕНОВА,*¹

к.э.н., доцент.

*e-mail: bekenova_l@mail.ru

В.А. КОРВЯКОВ,¹

д.п.н., профессор.

e-mail: v.korvyakov@rambler.ru

С. ДЫРКА,²

д.э.н., профессор.

e-mail: stefan.d@onet.eu

¹Алматинский гуманитарно-экономический университет, г. Алматы, Казахстан

²Верхнесилезский экономический университет им. В. Корфанто, г. Катовице, Польша

ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА ЭФФЕКТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРОЦЕССАМИ УРБАНИЗАЦИИ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

Статья посвящена исследованию современных тенденций процесса управления урбанизацией в развитых странах и разработке рекомендаций по соответствию управленческих инструментов приемлемым реалиям Казахстана. Интересными и приоритетными объектами исследования явились управленческие процессы урбанизации стран Польша, Индия, Китай, Латинская Америка и др. Работа была написана на основе изучения развития городов и обобщения всех возникающих связей как единой системы. Информационной базой исследования явились труды известных зарубежных и отечественных ученых по теме урбанизации, а также статистические материалы и рейтинговые оценки стран мира по уровню урбанизации ООН. Отличительным аспектом исследования является анализ управления урбанизацией в рассматриваемых странах: Польше, Индии, Китае, Латинской Америке по отношению к конкретным проблемам. В статье даны базовые характеристики процесса урбанизации в Казахстане, определены отличительные черты и факторы, сдерживающие эффективность управления развитием городов, основанные на трудах казахстанских ученых-экономистов, что определило ряд ключевых проблем процесса управления урбанизацией в нашей стране. Результаты исследования носят рекомендательный характер, определяя приоритетные подходы к использованию зарубежного опыта и его адаптации к реалиям казахстанской модели, которые могут быть рассмотрены на уровне реализации программ управления развитием городов уполномоченными органами.

Ключевые слова: развитие городов, административное управление, урбанизация, страны мира, ступенчатое развитие, зарубежный опыт, управленческие инструменты.

FTAXP 06.52.17
ЭОЖ 330.34

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-29-37>

Ж.Б. РАХМЕТУЛИНА,*¹

э.ғ.к., профессор.

*e-mail: rahmetulina_zh@mail.ru

А.О. СУЛЕЙМЕНОВА,²

докторант.

e-mail: Asel_1982_17@mail.ru

М.А. ОРДАБАЕВА,²

доктор Phd, қаумдастырылған профессор.

e-mail: mainur.ait@mail.ru

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

²С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті,
Өскемен қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Қазақстанның инновациялық дамуы «ақылды экономиканың» құрылуымен, қоғамды цифрландырумен, жаңа экономикалық бағытпен байланысты. Қазақстан Республикасының Үкіметі ғылым, технологиялар және инновациялар (ҒТИ) саласындағы даму үдерісін анықтау мен қолдауда негізгі рөл атқарады. Елде ҒТИ-ны дамытудың көптеген стратегиялары мен бағдарламалары қабылданды, оларды жүзеге асыру үшін көптеген мекемелер құрылды. Пандемия – Қазақстанда ғылымның, технологиялар мен инновациялардың дамуы үшін ақпараттық өзара іс-қимылды баяулата отырып, көптеген мәселелер, қауіптер мен кедергілер тудырды, бұл дәстүрлі түрде елдегі инновациялық дамудың жеделдеуіне ықпал еткен негізгі қозғаушы күштердің бірі болды. Қазіргі уақытта ғылым, технология және инновация саласындағы күш-жігердің көп бөлігі елдің тұрақты дамуын қамтамасыз етуге бағытталған. Мақалада авторлар Қазақстанда алдыңғы қатарлы технологиялық әзірлемелер мен жаңашылдықтарды баяу енгізуге себеп болатын факторларды қарастырған. Жұмыста авторлар қазақстандық экономиканың дамуына жаңашылдықтар әсерін бағалай отырып жаңа ғылыми нәтижеге қол жеткізген, еліміздегі жаңашылдық қызметті жандандыру мақсатында шешуді қажет ететін негізгі мәселелік міндеттерді жинақтаған. Осы мақала шегінде, сонымен қатар респонденттерге сұрау жүргізу арқылы еліміздің цифрлық экономикасының қалыптасуындағы, ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дамуындағы негізгі үрдістер анықталған. Алынған нәтижелер қазақстандық және шетелдік зерттеушілердің еңбектеріне негізделген.

Тірек сөздер: экономика, технологиялық әзірлемелер, инновациялық даму, ғылым, сандық экономика, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, стратегиялар

Кіріспе

Қазақстан Республикасының жалпы әлеуметтік-экономикалық саясатының негізгі құраушысы болып ҒТИ саласындағы ұлттық саясат табылады, мұнда мемлекеттің білімге негізделген экономика және ҒТИ қатысты мақсаттары мен жоспарлары анықталған.

Инновациялық дамудың нысаналы индикаторлары Қазақстан Республикасының 2025 ж. дейінгі Стратегиялық даму жоспарында, ҚР индустриялық-инновациялық дамуының 2020–2025 жж. арналған мемлекеттік бағдарламасында, «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасында және басқа да бірқатар бағдарламаларда көрсетілген. Осылардың арқасында Қазақстанда цифрлық, нанотехнологиялар, қалпына келтіру медицинасы және медициналық туризм, баламалы энергетика, робототехника сияқты басқа да технологиялар дамуы тиіс.

Елімізді жаңғырту жөніндегі міндеттерді жүзеге асыру үшін жоғары технологиялық экономиканы дамыту шегінде 4.0 Индустриясын енгізуге, дәстірлі салаларды цифрландыруға, мұнай-газ саласына қолдау көрсетіледі. Экспортқа бағытталған кәсіпорындарды индустрияландыру және жоғары технологиялық салалар мен қызметтерді дамыту елімізді анағұрлым әртарап-тандырылған экономикаға алып келуді қажет.

Қазақстан Президенті Қ. Тоқаев «қазіргі әлемде бәсекеге қабілеттіліктің басты факторларының бірі терең цифрландыру болып табылады. Қазақстан үшін қазіргі заманғы цифрлық технологиялар трансферті, Индустрия 4.0 элементтерін енгізу аса маңызды» [1]. Цифрлық технологияларды одан әрі интеграциялау, Қазақстанда цифрлық экономиканы дамыту стратегиялық міндетті шешуге – 2050 ж. қарай әлемнің дамыған 30 елінің қатарына кіруге жәрдемдесетін болады.

Негізгі ережелер

Қазіргі уақытта Инновациялық технологиялар мен әзірлемелер жекелеген шаруашылық жүргізуші субъектілердің бәсекеге қабілеттілігін, ҒТБ деңгейін анықтап қана қоймай, бүкіл әлемдік қоғамдастықтың дамуын да анықтайды. Осылайша, 2021 ж. әлемнің барлық елдері даму, инновациялылық және технологиялылық тұрғысынан бағаланатын «инновациялардың жаһандық индексі» (The Global Innovation Index) баяндамасына сәйкес, инновациялық экономикалар рейтингінде 132 елдің ішінде Қазақстан 79-орынды иеленді [10].

2021 ж. IMD Әлемдік бәсекеге қабілеттілік рейтингінде Қазақстан 35-орынды иеленді. 2021 дамасына сәйкес Қазақстан 55-ші орынды иеленсе де [11], жаңашылдылықтың әртүрлі өлшемдері бойынша әлемнің дамыған елдерінен әлі де артта қалуда. Сондықтан да, елімізге инновациялық даму бойынша зияткерлік еңбек нәтижесін коммерцияландыру және өнертапқыштықты жандандыру мәселелерін қамтитын пәрменді стратегия қажет.

2000 ж. басындағы көптеген проблемалық сәттер отандық ғылымда тегістелді, бірақ төмен инновациялық белсенділіктің негізгі факторлары 10–20 жыл бұрынғыдай болып қала береді. Осылайша, ел инновациялық секірісті жүзеге асыра алмады, ал одан әрі цифрландыру, АКТ-ны жаңа стратегияны әзірлемей, елдің инновациялық дамуы үшін ең перспективалы білім саласы ретінде дамыту үшін жағдай жасау инновацияларды іс жүзінде енгізу кезінде нысаналы көрсеткіштерге қол жеткізуге мүмкіндік бермейтін технократиялық модель болып табылады. Осыны негізге ала отырып, мемлекеттің инновациялар саласындағы бірыңғай әзірленген саясаты тиісті дәрежеде пысықталған кезде орынды және тиімді болады деп дау айту қисынды.

Бұл мақалада инновациялық кәсіпкерлікті қолдауға бағытталған мемлекеттік саясат мәселелері қаралады, сондай-ақ Қазақстандағы ғылым, технологиялар және инновациялар (ҒТИ) саласындағы проблемалар талданады.

Әдебиетке шолу

Елдердің инновациялық даму мәселелеріне отандық зерттеушілер А.А. Алимбаевтың [2], Е. Бейсембайдың [3], Е. Шевченконың [4], сондай-ақ шетелдік ғалымдар Ю.В. Воронцованың [5], Л.В. Силаковтың [6], Д.В. Хавиннің [7] жұмыстары арналған.

Қазіргі уақытта Инновациялық технологиялар мен әзірлемелер жекелеген шаруашылық жүргізуші субъектілердің бәсекеге қабілеттілігін, ҒТБ деңгейін анықтап қана қоймай, бүкіл әлемдік қоғамдастықтың дамуын да анықтайды. Осылайша, 2021 ж. әлемнің барлық елдері даму, инновациялылық және технологиялылық тұрғысынан бағаланатын «инновациялардың жаһандық индексі» (The Global Innovation Index) баяндамасына сәйкес, инновациялық экономикалар рейтингінде 132 елдің ішінде Қазақстан 79-орынды иеленді [8].

2021 ж. IMD Әлемдік бәсекеге қабілеттілік рейтингінде Қазақстан 35-орынды иеленді. 2021 ж. дүниежүзілік экономикалық форумның жаһандық бәсекеге қабілеттілік жөніндегі баяндамасына сәйкес Қазақстан 55-ші орынды иеленсе де [9] жаңашылдылықтың әртүрлі өлшемдері бойынша әлемнің дамыған елдерінен әлі де артта қалуда. Сондықтан да елімізге инновациялық даму бойынша зияткерлік еңбек нәтижесін коммерцияландыру және өнертапқыштықты жандандыру мәселелерін қамтитын пәрменді стратегия қажет.

2000 ж. басындағы көптеген проблемалық сәттер отандық ғылымда тегістелді, бірақ төмен инновациялық белсенділіктің негізгі факторлары 10–20 жыл бұрынғыдай болып қала береді. Осылайша, ел инновациялық секірісті жүзеге асыра алмады, ал одан әрі цифрландыру, АКТ-ны жаңа стратегияны әзірлемей, елдің инновациялық дамуы үшін ең перспективалы білім саласы ретінде дамыту үшін жағдай жасау инновацияларды іс жүзінде енгізу кезінде нысаналы

көрсеткіштерге қол жеткізуге мүмкіндік бермейтін технократиялық модель болып табылады. Осыны негізге ала отырып, мемлекеттің инновациялар саласындағы бірыңғай әзірленген саясаты тиісті дәрежеде пысықталған кезде орынды және тиімді болады деп дау айту қисынды.

Материалдар мен әдістер

Зерттеу барысында бақылау, жалпылау, салыстыру, талдау, жүйелеу, деректерді өңдеу сияқты бірқатар әдістер қолданылды.

Нәтижелер

Елдің инновациялық даму стратегияларын іске асыру бәсекеге қабілеттілікті, экономиканың тұрақтылығын қамтамасыз ету және Қазақстан халқының өмір сүру сапасын арттыру үшін басым міндет болып табылады. Анықталған жүйелі мәселелерді еңсеру, оларды табысты шешу және отандық жанашылдықта дамудың дұрыс жолын таңдау тұтастай алғанда елдің даму жолын айқындауға мүмкіндік береді.

Инновациялық дамудың нысаналы индикаторлары Қазақстан Республикасының 2025 ж. дейінгі Стратегиялық даму жоспарында, ҚР индустриялық-инновациялық дамуының 2020–2025 жж. арналған мемлекеттік бағдарламасында, «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасында және басқа да бірқатар бағдарламаларда көрсетілген. Осылардың арқасында Қазақстанда цифрлық, нанотехнологиялар, қалпына келтіру медицинасы және медициналық туризм, баламалы энергетика, робототехника сияқты басқа да технологиялар дамуы тиіс.

Талқылаулар

Бүгінгі таңда елімізде инновациялық даму бойынша көрсеткіштер жоғары емес динамиканы көрсетуде, мысалы, Қазақстанның ЖІӨ құрылымындағы ҒЗТКЖ шығындары небәрі 0,13% құраған. Негізгі шығындар үш аймаққа тиесілі: Алматы (ҚР-дан 39%, 42,7 млрд теңге), Нұр-Сұлтан (ҚР-дан 19%, 20,5 млрд теңге) және Маңғыстау облысы (ҚР-дан 10%, 11,0 млрд теңге).

2015–2021 жж. ҚР-да ҒЗТКЖ-ға жұмсалатын ішкі шығындар 69,3-тен 109,3 млрд теңгеге дейін өсті (1-кесте).

Кесте 1 – Ғылымның жағдайы мен дамуының негізгі көрсеткіштері

	2015 ж.	2016 ж.	2017 ж.	2018 ж.	2019 ж.	2020 ж.	2021 ж.
Ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарға жұмсалған ішкі шығыстар, млн теңге	69 302,9	66 600,1	68 884,2	72 224,6	82 333,1	89 028,7	109 332,7
Жалпы ішкі өнімнен ҒЗТКЖ-ға арналған ішкі шығындардың үлесі, %	0,17	0,14	0,13	0,12	0,12	0,13	0,13

Ескертпе – [10] дереккөз негізінде құрастырылған.

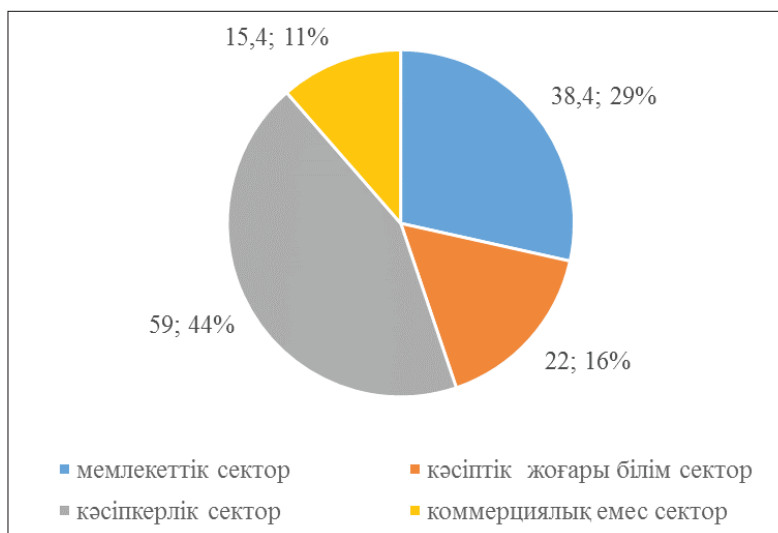
Қазақстан Республикасының Стратегиялық жоспарлау және реформалар жөніндегі агенттігі Ұлттық статистика бюросының деректері қазақстандық бизнестің дайын технологияларды, бағдарламалық қамтамасыз ету мен жабдықтарды сатып алуды жөн көретінін айғақтайды. Қазақстандық кәсіпорындар бұған барлық инновациялық салымдардың 72%-на дейін жұмсайды.

Әлемде дамыған және бірқатар дамушы елдер ҒЗТКЖ-ға ЖІӨ-нің 2% – 5% жұмсайтыны белгілі. Мысалы, Израиль ЖІӨ-нің 4,95%, Оңтүстік Корея – 4,81%, Швеция – 3,34%, Жапония –

3,26% және Австрия – 3,17% бөледі. Әлемде ҒЗТКЖ-ға жұмсалатын орташа шығындар шамамен ЖІӨ-нің 2,27% құрайды. 2020 ж. Қазақстан 72 елдің ішінде 66-шы орынды иеленді.

АҚШ, Қытай, Германия, Жапония сияқты дамыған елдерде ҒЗТКЖ шығындарын қаржыландырудың басым бөлігі бизнеске жүктеледі: жеке қаржыландыру үлесі 67%-дан 79%-ға дейін өзгереді.

Қазақстанда қызмет секторлары бойынша ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарға жұмсалған ішкі және сыртқы шығындар 1-суретте көрсетілген.

Сурет 1 – Қызмет секторлары бойынша ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарға жұмсалған ішкі және сыртқы шығындар, млн теңге, 2021 ж.

Ескертпе – [10] дереккөз негізінде құрастырылған.

Қазақстанның өңірлері бөлінісінде кәсіпорындардың инновациялық белсенділігін анықтау үшін олардың инновациялық қызметінің 2015–2020 жж. деңгейіне талдау жүргізіміз. Қазақстандық кәсіпорындардың инновациялық белсенділігі 2020 ж. – 11,5% (2-кесте) төмен болып қалуда, бірақ соңғы 5 жылда бұл көрсеткіш 3,4%-ға өскенін атап өтейік.

Кесте 2 – Инновация саласындағы белсенділік деңгейі, %-бен

	2015 ж.	2016 ж.	2017 ж.	2018 ж.	2019 ж.	2020 ж.
Қазақстан Республикасы	8,1	9,3	9,6	10,6	11,3	11,5
Ақмола	6,8	7,0	7,5	7,7	7,7	7,4
Ақтөбе	7,0	9,3	10,1	10,6	10,6	11,1
Алматы	6,9	7,8	8,1	8,3	9,3	9,8
Атырау	8,0	8,5	8,0	8,3	9,0	10,1
Батыс Қазақстан	4,1	3,6	5,3	5,3	5,3	5,9
Жамбыл	10,6	10,8	11,3	11,4	13,1	13,7
Қарағанды	9,2	10,6	11,1	14,7	13,5	12,8
Қостанай	14,5	11,2	11,3	12,1	12,8	14,3
Қызылорда	11,7	11,2	11,4	12,2	12,3	12,4
Манғыстау	4,0	4,1	3,5	4,0	3,4	7,9
Павлодар	4,8	6,5	8,7	9,1	9,1	9,0
Солтүстік Қазақстан	10,6	11,3	11,2	11,7	9,5	14,1
Түркістан	5,9	6,6	5,3	6,5	9,1	11,2
Шығыс Қазақстан	11,5	14,9	15,1	15,5	14,9	12,9
Нұр-Сұлтан қаласы	13,2	13,6	14,4	14,7	14,8	12,6
Алматы қаласы	4,7	7,6	7,7	9,6	12,2	13,0
Шымкент қаласы	7,5	6,6	7,2	7,4	7,3	7,1

Ескертпе – [10] дереккөз негізінде құрастырылған.

Өңірлік бөліністе Қазақстандық инновациялық кәсіпорындар арасында 2020 ж. көшбасшылар Қостанай облысының (14,3%), Солтүстік Қазақстанның (14,1%), Жамбыл облысының (13,7%), Алматы қаласының (13%), Шығыс Қазақстанның (12,9%), Қарағанды облысының (12,8%), Нұр-Сұлтан қаласының (12,6%), Қызылорда облысының (12,4%) кәсіпорындары болды. Бұл өңірлерде инновациялар саласындағы белсенділік деңгейі орташа республикалық мәннен жоғары. Соңғы 5 жыл ішінде «артта қалған» болып табылатын Маңғыстау облысы (5,9%) аутсайдер болып табылады.

2-суретте біз 2015–2020 жж. бастап инновациялық өнім көлемінің 4,5%-ға өсуін байқап отырмыз, ал сол арада ЖІӨ-дегі инновациялық өнімдердің үлесі 1,51%-ға ғана ұлғайды.

Сурет 2 – 2015–2020 жж. ЖІӨ-дегі инновациялық өнімнің үлесі (%) және инновациялық өнімнің көлемі, млн теңге

Ескертпе – [10] дереккөз негізінде құрастырылған.

Жеткілікті жоғары зияткерлік және адами әлеуетке қарамастан, қазақстандық кәсіпорындар бизнестің инновациялық дамуын инвестициялауға, кәсіпорындардың зияткерлік капиталын дамытуға тиісті назар аудармайды, бұл компаниялардың ұзақ мерзімді стратегиялық бағдарлау жүйесінің жетілмегендігін көрсетеді.

Кәсіпорындардың инновациялық белсенділігінің төмен деңгейінің негізгі проблемалары: қаржы ресурстарының жеткіліксіздігі, мамандар біліктілігінің төмендігі, инновациялық идеялардың тапшылығы, қазіргі әкімшілік кедергілер болып табылады.

Қазақстандағы ҒТИ-ның даму мәселелерін және экономиканың жоғары инновациялық әлеуеті бар түрлі секторлары ұшырасатын сын-тегеуріндерді зерттеу шеңберінде авторлар түрлі мекемелер, компаниялар мен мемлекеттік органдардың атынан 100-ден астам респонденттен жауап алды. Барлық мүдделі сарапшылар экономиканың негізгі секторларының тиімділігі мен пәрменділігін арттыру үшін стратегиялық жоспарлау және ірі ауқымды әзірлемелерді іске асыру үдерістеріне перспективалық ойлауды енгізудің маңыздылығын, саясатты айқындау және барлық деңгейлерде жоспарлау мақсаттары үшін кері байланысты қамтамасыз ету үшін жүйелі талдау және мониторинг негізінде ҒТИ саласында саясатты бағалауды жүргізудің өзектілігі мен қажеттілігін атап өтті.

Респонденттер сандық кеңістіктегі елдің тиімді және тұрақты дамуы үшін ғылымның, технологияның және инновацияның маңыздылығын атап өтті.

Респонденттер орта мерзімді және ұзақ мерзімді перспективада инновациялық және технологиялық даму үшін үлкен әлеуетке ие секторлар арасында АКТ, «жасыл» технологиялар, көлік және логистика, химия және мұнай-химия өнеркәсібі, сондай-ақ ғарыш өнеркәсібінің ерекше маңыздылығын атап өтті.

Зерттеу шеңберінде респонденттерге ҒТИ саласындағы саясаттың пәрменділігі мен саясат құралдарына және тиісінше ҒТИ саласындағы саясатты іске асыру кезінде Қазақстан бетпе-бет келетін негізгі мәселелер мен кедергілерге қатысты өз пікірін айту ұсынылды. Респонденттер министрліктер мен мемлекеттік мекемелер арасындағы басқару мен үйлестіру мәселелерін, атап айтқанда ҒТИ саласындағы саясатты жүзеге асырумен байланысты мәселелерді де (әлсіз үйлестіру, ҒТИ саласындағы басқару тапсырылған мемлекеттік органдар арасындағы мін-

деттерді бөлу мәселелерін, сондай-ақ ҒЗТКЖ саласындағы басшылық пен басқару мәселелері) атап өтілді.

Сонымен қатар Қазақстан ҒЗТКЖ нәтижелерін коммерцияландыруды, инновацияларды және технологияларды беруді мемлекеттік қаржылық қолдаудың қысқаруына байланысты бір-қатар мәселелерге тап болады [4]. Респонденттер елдегі ҒТИ дамуын қолдауға бағытталған ҒТИ саласындағы саясат құралдарын басқаруға жауапты мемлекеттік билік органдары тарапынан басқарудың тиімсіздігін атап өтті.

3-кестеде респонденттердің Қазақстандағы іскерлік орта мен ҒТИ дамуының шекті жағдайларына қатысты пікірлері келтірілген (0-5 баллдан бастап бағалау).

Респонденттердің пікірінше, елдегі ғылымның, технологияның және инновацияның даму жолындағы негізгі кедергілердің бірі өнеркәсіп пен ғылыми орта арасындағы ынтымақтастықтың төмен деңгейі болып табылады, бұл ҒЗТКЖ нәтижелерін коммерцияландыруға теріс әсер етеді. ШОБ үшін үлкен мәселе олардың дамуының алғашқы кезеңдерін қаржыландырудың мемлекеттік немесе жеке көздерін іздеу, сондай-ақ олардың коммерциялық қызметін кеңейту болып табылады.

Сонымен, зерттеу барысында анықталған Қазақстандағы ҒТИ дамуының кедергілері мен мәселелеріне мыналар жатады:

Кесте 3 – Қазақстандағы іскерлік орта шарттары туралы сарапшылардың пікірлері

№	Саясат аспектілері	Орташа балл
1	Кәсіпорындар нәтижелерді коммерцияландыру үшін ҒЗТКЖ мекемелерімен және ғылыми ортамен ынтымақтасады	3,9
2	ШОК өз бизнесін дамыту үшін банктік несиелер мен басқа да коммерциялық қаржыландыру көздеріне салыстырмалы түрде кедергісіз қол жеткізе алады	3,4
3	Кәсіпкерлерге жаңа бизнесті бастау және дамыту оңай	3,3
4	Университеттер стартаптар мен спин-оффтарды құруды қолдайды	3,3
5	Бастапқы кезеңдерде инновациялық кәсіпкерлер мен ШОК-ті қолдау үшін қаржыландырудың жеткілікті жеке көздері бар	3,3
6	Билік кәсіпкерлікті ынталандырады, кәсіпкерлік мәдениетін дамытуды қолдайды	3,2
7	Инновациялық кәсіпкерлер мен ШОК өз идеяларын коммерцияландырудың бастапқы кезеңдерін қолдау үшін мемлекеттік қаражатқа қол жеткізе алады	3,2
8	Билік бизнесті жүргізу жолындағы әкімшілік кедергілерді қысқарту үшін күш салуда	3,1
9	Билік мемлекеттік қолдаудың әртүрлі формаларына қол жеткізе алатын ШОК-ті дамытуға басымдық береді	3,1
10	Инновациялық кәсіпкерлердің ЗМ құқықтары нормативтік құқықтық актілермен жақсы қорғалған	3,0

1. Қоғамның даму институттары мен елдің инновациялық даму үдерістеріне деген сенімін төмендететін Бюрократия мен көп қабатты сыбайлас жемқорлық.

2. Ел деңгейінде жақсы ойластырылған стратегияның (Бас жоспардың) болмауы және әртүрлі министрліктердің бас жоспарларының нашар келісілуі. ҒТИ барлық стратегиялары мен бағдарламаларының жалпы қысқа мерзімдік бағытталғандығы және ҒТИ дамытумен байланысты мекеме басшыларының ауысуы салдарынан басымдықтардың да жиі өзгеруі өз кезегінде инновациялық дамуды тежеуі.

3. ҒТИ саласындағы стратегия нәтижелерін үйлестірудің, бағалаудың және мониторинг жасаудың кешенді жүйесінің жоқтығы, бұл өз кезегінде осы саясатты жүзеге асырудың төмен тиімділігіне ықпал етеді.

4. ҒТИ дамытумен айналысатын министрліктер мен ведомстволардың арасындағы ынтымақтастықты дамытудың төмен деңгейі. Қазақстанның инновациялық даму мәселелері әртүрлі мемлекеттік бағдарламаларда көрсетілген, бұл әртүрлі ведомстволар арасындағы ақпараттық ынтымақтастықтың әлсіздігіне байланысты нәтижелерді ұлттық инновациялық жүйенің жалпы дамуымен байланыстыруда қиындықтар туғызады.

5. ҒТИ саласындағы саясатты жүзеге асыру үшін әлеуеттегі олқылықтар. Мемлекеттік мекемелерде жоғары білікті персоналдың жетіспеушілігі, бұл ҒТИ саласындағы мемлекеттік саясатты жүзеге асыру нәтижелеріне кері әсер етеді.

6. Қазақстанның салыстырмалы түрде шағын ғылыми қоғамдастығы бар, бұл мүдделер қақтығысына байланысты мәселелерді көтереді.

7. Өнеркәсіп пен ғылым арасындағы ынтымақтастық дамуының төмен деңгейі Қазақстанда ҒЗТҚЖ нәтижелерін нашар коммерцияландыру себептерінің бірі болып табылады.

8. ҒТИ дамыту бойынша мемлекеттік қолдаудың теңестірілген құралдары мен тетіктерінің болмауы. Жоғары технологиялық стартаптар инновациялық үрдістің әртүрлі кезеңдерінен өту барысында қаржылық қолдау мәселелеріне жиі тап болады.

9. Мемлекеттік, сондай-ақ жеке секторда да ҒЗТҚЖ нәтижелерін зерттеулерді және коммерцияландыруды қаржыландырудың жеткіліксіздігі.

10. Кәсіпорындарды құру және дамыту үшін несие немесе басқа да тиісті қаржы ресурстарын алу қиындықтары.

11. Мемлекеттің қолдауымен жүзеге асырылатын ғылыми-зерттеу және инновациялық жобалардың нәтижелері туралы ақпаратты, ғылыми инфрақұрылымды, зерттеушілерді, сондай-ақ нарықтың даму үрдістері туралы коммерциялық ақпаратты, тұтастай қамтитын статистикалық деректерді және т.б. қоса алғанда, ақпаратқа қол жеткізудегі қиындықтар.

Қорытынды

Қазақстанда одан әрі инновациялық даму үшін:

- ◆ Барлық кезеңдерде жобаларды басқаруға негізделген ҒТИ саласындағы саясатты басқару жүйесін кешенді енгізу.

- ◆ Мемлекеттік деңгейде қолдау табатын технологиялық кәсіпкерлікпен жаңашылдық мәдениетін дамыту.

- ◆ ҒТИ басқаруға қатысатын министрліктердің бас жоспарымен келісе отырып ҒТИ даму жоспарын мемлекеттік деңгейде әзірлеу. Бұл мемлекеттік сектор тұтастығы және ведомствоаралық ынтымақтастықты арттырады.

- ◆ Қазақстанда анағұрлым жоғары әлеуетке ие бағыттарға барлық күш-жігер мен ресурстарды шоғырландыру үшін ҒЗТҚЖ басымдығы саясатын әзірлеу.

- ◆ Ғылыми зерттеулер, әзірлемелер және инновацияларды қаржыландыру, ол біртіндеп артуы қажет.

- ◆ ҒЗТҚЖ-ға жұмсалатын шығыстар мен өнеркәсіп салаларының әлеуеті арасындағы байланысты нығайту.

- ◆ Басым салаларға ТШИ тартудың арнайы бағдарламаларын әзірлеуді қоса алғанда, инновациялық ҒЗТҚЖ-ға қаражат салатын инвесторлар үшін қолайлы жағдайлар жасау.

- ◆ Венчурлік қаржыландыруды дамыту және ҒТИ-ны дамытуға жеке қаржы ресурстарын тарту.

- ◆ ҒТИ халықаралық бағдарламалары мен жобаларында Қазақстанның халықаралық ынтымақтастығын кеңейту.

- ◆ Адами капиталды дамытудың арнайы бағдарламаларын қолдау.

- ◆ Ғылым мен өндіріс арасындағы ынтымақтастықты нығайту, мемлекет ғылыми қоғамдастықты бизнес-сектормен белсенді ынтымақтасуға ынталандыруы қажет.

- ◆ Технологиялық жаңғырту негізінде қосылған құны жоғары өнімдер өндірісіне көшу мен индустрияландыру, жоғары технологиялық стартаптарды дамыту.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Мемлекет басшысы Қ. Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы «Халық бірлігі және жүйелі реформалар-ел өркендеуінің берік негізі», 01.09.2021 ж. URL: <https://www.akorda.kz>

2 Алимбаев А.А., Битенова Б.С. Цифровая экономика: особенности формирования и тенденции развития // Экономика: стратегия и практика. – 2019. – № 1(14). – С. 57–69.

3 Beisembay Y., Ernazarov T.Y. Modern trends in the formation of economic and organizational foundations for the construction and development of the digital economy in the Republic of Kazakhstan // Экономика: стратегия и практика. – 2021. – № 1(16). – С. 93–105.

4 Шевченко Е. Анализ пробелов в сфере науки, технологий и инноваций (НТИ) в Казахстане. – 2021. URL: https://unece.org/sites/default/files/2021-03/STI%20gap%20analysis_Kazakhstan_Report_Elena%20Shevchenko_RUS.pdf.

5 Воронцова Ю.В. Проблемы развития национальной инновационной системы РФ // Теоретическая экономика. – 2020. – № 2. – С. 26–33.

6 Силакова Л.В., Григорьев Е.А. Анализ инновационного развития России: состояние, проблемы, перспективы // Научный журнал НИУ ИТМО. Серия Экономика и экологический менеджмент. – 2021. – № 2. – С. 86–96.

7 Хавин Д.В., Беккер П.Р. Проблемы реализации стратегии инновационного развития страны // Инновации и инвестиции. – 2019. – № 9. – С. 11.

8 Global Innovation Index 2021. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2021.pdf

9 The Global Competitiveness Report 2019. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf

10 Agency for Strategic planning and reforms of the Republic of Kazakhstan Bureau of National statistics. URL: <https://stat.gov.kz>

REFERENCES

1 Memleket bassysy Q. Toqaevtyñ Qazaqstan halqyna Joldaуy «Halyq birlıgı jäne jüielı reformalar-el örkendeuiniñ berik negizi», 01.09.2021 j. URL:<https://www.akorda.kz>. (In Kazakh).

2 Alimbaev A.A., Bitenova B.S. (2019) Cifrovaja jekonomika: osobennosti formirovaniya i tendencii razvitija // Jekonomika: strategija i praktika. No. 1(14). P. 57–69. (In Russian).

3 Beisembay Y., Ernazarov T.Y. (2021) Modern trends in the formation of economic and organizational foundations for the construction and development of the digital economy in the Republic of Kazakhstan // Jekonomika: strategija i praktika. No. 1(16). P. 93–105. (In English).

4 Shevchenko E. (2021) Analiz probelov v sfere nauki, tehnologij i innovacij (NTI) v Kazahstane. URL: https://unece.org/sites/default/files/2021-03/STI%20gap%20analysis_Kazakhstan_Report_Elena%20Shevchenko_RUS.pdf. (In Russian).

5 Voroncova Ju.V. (2020) Problemy razvitija nacional'noj innovacionnoj sistemy RF // Teoreticheskaja jekonomika. No. 2. P. 26–33. (In Russian).

6 Silakova L.V., Grigor'ev E.A. (2021) Analiz innovacionnogo razvitija Rossii: sostojanie, problemy, perspektivy // Nauchnyj zhurnal NIU ITMO. Serija Jekonomika i jekologicheskij menedzhment. No. 2. P. 86–96. (In Russian).

7 Havin D.V., Bekker P.R. (2019) Problemy realizacii strategii innovacionnogo razvitija strany // Innovacii i investicii. No. 9. P. 11. (In Russian).

8 Global Innovation Index 2021. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2021.pdf. (In English).

9 The Global Competitiveness Report 2019. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf. (In English).

10 Agency for Strategic planning and reforms of the Republic of Kazakhstan Bureau of National statistics. URL: <https://stat.gov.kz>. (In English).

Ж.Б. РАХМЕТУЛИНА,*¹

к.э.н., профессор.

*e-mail: rahmetulina_zh@mail.ru

А.О. СУЛЕЙМЕНОВА,²

докторант.

e-mail: Asel_1982_17@mail.ru

М.А. ОРДАБАЕВА,²

PhD, ассоциированный профессор.

e-mail: mainur.ait@mail.ru

¹Евразийский национальный университет
им. Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Казахстан

²Восточно-Казахстанский университет

им. С. Аманжолова, г. Усть-Каменогорск, Казахстан

ПРОБЛЕМЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ КАЗАХСТАНА

Аннотация

Инновационное развитие Казахстана связано с построением «умной экономики», цифровизации общества, новым экономическим курсом. Правительство Республики Казахстан играет ключевую роль в определении и поддержке процесса развития в сфере науки, технологий и инноваций (НТИ). В стране принято большое число стратегий и программ развития НТИ, созданы многочисленные учреждения для их реализации.

Пандемия создала множество проблем, угроз и препятствий для развития науки, технологий и инноваций в Казахстане, замедляя информационное взаимодействие, что традиционно было одной из основных движущих сил, которые способствовали ускорению инновационного развития в стране. В настоящее время большие усилия в сфере науки, технологий и инноваций направлены на обеспечение устойчивого развития страны. В статье авторами рассмотрены основные факторы, обуславливающие медленное внедрение новаций, передовых технологических разработок в Казахстане. В работе авторы пришли к новому научному результату, оценивая степень влияния инноваций на развитие казахстанской экономики, обобщили основные проблемные задачи, которые должны быть решены в целях активизации инновационной деятельности в стране. В рамках данной статьи, а также опроса респондентов выявлены основные тенденции в становлении цифровой экономики страны, развитии информационно-коммуникационных технологий. Результаты основаны на трудах казахстанских и зарубежных исследователей.

Ключевые слова: экономика, технологические разработки, инновационное развитие, наука, цифровая экономика, информационно-коммуникационные технологии, стратегии.

ZH.B. RAKHMETULINA,*¹

c.e.s., professor.

*e-mail: rahmetulina_zh@mail.ru

A.O. SULEIMENOVA,²

PhD student.

e-mail: Asel_1982_17@mail.ru

M.A. ORDABAEVA,²

PhD, associate professor.

e-mail: mainur.ait@mail.ru

¹L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

²S. Amanzholov East Kazakhstan University, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan

PROBLEMS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF KAZAKHSTAN

Abstract

The innovative development of Kazakhstan is associated with the construction of a “smart economy”, digitalization of the community, and a new economic course. The Government of the Republic of Kazakhstan plays a key role in defining and supporting the development process in the field of science, technology, and innovation (STI). The country has adopted a large number of strategies and programs for the development of STI, numerous institutions have been created for their implementation. The pandemic has created many problems, threats, and obstacles to the development of science, technology, and innovation in Kazakhstan, slowing down information interaction, which has traditionally been one of the main driving forces that have contributed to the acceleration of innovative development in the country. Currently, most of the efforts in the field of science, technology, and innovation are aimed at ensuring the sustainable development of the country. In the article, the main factors causing the slow introduction of innovations, advanced technological developments in Kazakhstan were considered by the authors. In the work, the authors came to a new scientific result, assessing the degree of influence of innovations on the development of the Kazakh economy, and summarized the main problematic tasks that must be solved in order to activate innovation activity in the country. Within the framework of this article, as well as the survey of respondents, the main trends in the formation of the country's digital economy, the development of information and communication technologies were identified. The results are based on the works of Kazakhstani and foreign researchers.

Key words: economy, technological development, innovative development, science, digital economy, information and communication technologies, strategies.

УДК 338.583
МРНТИ 06.54.31

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-38-46>

А.Б. ЖАНБОЗОВА,*¹

автор-корреспондент, научный сотрудник.

*e-mail: aksaulew@mail.ru.

Д. МУСАЕВА,¹

PhD, научный сотрудник.

e-mail: d_i_n_mus@mail.ru.

Т.А. АЗАТБЕК,²

д.э.н.

e-mail: tolkyn_d2005@mail.ru

С.Н. ВАЛИЕВА,³

PhD, ст. преподаватель.

e-mail: saltanat.valieva.75@mail.ru

¹Институт экономики Комитета науки МОН РК,

г. Алматы, Казахстан

²Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева,

г. Нур-Султан, Казахстан

³Казахский университет экономики,

финансов и международной торговли,

г. Нур-Султан, Казахстан

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПРИРОДА ЦИФРОВЫХ ПЛАТФОРМ

Аннотация

Наблюдаемый в настоящее время беспрецедентный рост глобализации компаний, специализирующихся на создании и эксплуатации цифровых платформ, в корне меняет способы взаимодействия экономических агентов на различных рынках, воздействуя на механизмы создания стоимости. Указанные тенденции способствовали повышению интереса к цифровым платформам со стороны исследователей. Вместе с тем с экономической точки зрения цифровые платформы до настоящего времени остаются малоизученными. Настоящая статья направлена на восполнение данного пробела и преследует цель оценки основных характеристик цифровых платформ и раскрытия экономической природы цифровых платформ. В работе использован структурно-функциональный подход к исследованию сущности цифровых платформ с применением методов анализа и синтеза, визуализации и демонстрации. В рамках работы рассмотрены основные особенности, а также преимущества и недостатки, возможности и угрозы, связанные с деятельностью цифровых платформ. Описан процесс «сетевых эффектов», достигаемого при взаимодействии экономических агентов на цифровых платформах. Приведены косвенные положительные и отрицательные эффекты от подобного взаимодействия на цифровых платформах. Описаны различия между операционными, инновационными, инвестиционными и интегрированными платформами. Кроме того, приведена классификация моделей извлечения доходов цифровыми платформами с описанием их ключевых характеристик. Дана общая характеристика рынка цифровых платформ, указаны риски для национальных экономик, связанные с рыночной концентрацией глобальных цифровых платформ. Изложена необходимость государственного вмешательства в данную сферу на национальном и наднациональном уровне, обоснована целесообразность развития местных цифровых платформ, предложены некоторые меры по данному направлению. Результаты исследования вносят определенный вклад в развитие теории цифровой экономики и могут быть применены для подготовки лекций по соответствующим дисциплинам, а также служить базой для проведения более глубоких исследований.

Ключевые слова: цифровые платформы, информационно-коммуникативные платформы, цифровые технологии, сетевые эффекты, экономические агенты, глобальная конкуренция, виртуальная среда, сетевая организация.

Введение

В настоящее время цифровая трансформация экономики является необходимым условием повышения конкурентоспособности стран на мировой арене. При этом цифровая трансформация многих отраслей происходит в первую очередь за счет создания цифровых платформ,

которые способны модернизировать целые отрасли и различные виды социально-экономической деятельности, стимулируя генерацию инноваций, экономический рост и конкуренцию. Это подтверждается растущими темпами капитализации крупнейших платформенных компаний мира, таких как Apple, Google, Microsoft, Facebook, Alibaba и др., которые давно совершили экспансию на развивающиеся страны, коим является и Казахстан. Необходимость перехода на платформенную модель электронного правительства уже признана Правительством Казахстана посредством принятия государственной программы «Цифровой Казахстан» и Постановления «О некоторых вопросах перехода на платформенную модель цифровизации». Однако бизнес в Казахстане пока не очень активен в переходе на цифровые платформы. Вышеперечисленные обстоятельства обосновывают необходимость стимулирования развития цифровых платформ в Казахстане, в связи с чем становится актуальным изучение экономической сущности, видов и моделей цифровых платформ.

Целью статьи является оценка основных характеристик цифровых платформ и раскрытие их экономической природы.

Литературный обзор

Первоисточниками исследования сущности цифровых платформ явились работы Г. Паркера, Д. Эванса, Б. Мартинса, Дж.С. Рошета и Дж. Тироля. В работах таких российских ученых, как Гретченко А.И., Горохова И.В., Гелисханов И.З., Худякова Е.В., рассматриваются факторы внедрения цифровых моделей в бизнес. Эмпирические исследования экономической роли цифровых платформ освещаются в ряде отчетов и в аналитических публикациях UNCTAD.

В целом имеющаяся на настоящий момент научная литература о цифровых платформах в основном сосредоточена на бизнесе. Вместе с тем цифровые платформы являются сложным объектом исследования из-за отсутствия у них концептуального определения, их распространения в разных регионах и отраслях, а также их тесной взаимосвязи с институтами, субъектами и цифровыми технологиями. Поэтому экономическая сущность, роль и последствия цифровых платформ для развития остаются недостаточно изученными.

Основные положения

В самом общем понимании цифровая платформа представляет собой новую бизнес-модель для цифровой экономики, систему, состоящую из стабильного ядра и меняющейся периферии, предоставляющую бизнесу и населению различные рыночные услуги [1]. Согласно сформировавшемуся научному заделу по теме платформенной экономики предпосылками для создания цифровых платформ явились развитие ИКТ и глобализация сети Интернет. При этом мотивы создания этих платформ разнообразны. Например, мотивы появления платформ электронной коммерции, таких как Aliexpress, были схожи с мотивами появления рыночных площадей тысячелетия назад: снижение логистических издержек; повышение конкуренции и информированности покупателей; повышение спроса и интенсивности торговли.

Главное преимущество использования цифровых платформ в торговле заключалось в формировании прямых каналов сбыта, т.е. в исключении посредников в процессе распределения товаров (рисунок 1, стр. 40).

Сектор цифровизации является основным фактором, способствующим появлению цифровых платформ. Сенсоры извлекают данные из компьютеров, смартфонов, с датчиков Интернета вещей, и строится параллельная виртуальная карта мира. Искусственный интеллект позволяет автоматизировать управление большим объемом данных, извлеченных из реальности. Платформы создают новые рыночные возможности, привлекая новых участников и «новую рабочую силу» (водителя автомобиля, домовладельца и т.д.) или мобилизуя «новый» капитал, что часто оказывает разрушительное воздействие на существующие рынки и операторов, будь то налоговые компании, отели, финансовые учреждения, традиционные дистрибьюторы товаров или контента [2]. Цифровые платформы относятся к механизмам, которые объединяют множество сторон для взаимодействия (покупатели и продавцы или потенциальные клиенты и рекламодатели).

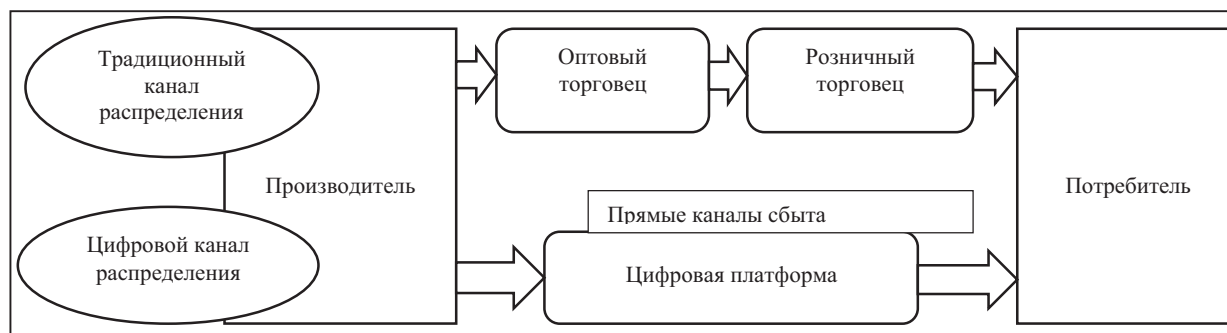

Рисунок 1 – Структура процесса распределения товаров в традиционной и цифровой экономике

Материалы и методы

В работе применен структурно-функциональный подход к исследованию экономической природы цифровых платформ на современном этапе развития экономики. Выводы статьи основаны на применении комплекса методов историко-логического анализа, синтеза, а также методов визуализации и демонстрации. Информационно-аналитическую основу исследования составили труды зарубежных ученых в реферируемых журналах, опубликованная статистическая и иная информация в интернет-ресурсах.

Результаты

Не существует общего понимания того, что такое цифровая платформа, тем более что она может охватывать множество различных и не связанных друг с другом областей. Комиссия ЕС воздерживается от предложения обоснованного определения. Вместо этого ею перечислены некоторые общие характеристики цифровых платформ:

- ♦ они способны создавать и формировать новые рынки, бросать вызов традиционным и организовывать новые формы участия или ведения бизнеса на основе сбора, обработки и редактирования больших объемов данных;
- ♦ они работают на многосторонних рынках, но с разной степенью контроля над прямым взаимодействием между группами пользователей;
- ♦ они извлекают выгоду из «сетевых эффектов», когда ценность услуги возрастает с увеличением числа пользователей;
- ♦ они часто полагаются на ИКТ, чтобы мгновенно и без особых усилий связаться со своими пользователями;
- ♦ они играют ключевую роль в создании цифровой стоимости, в частности за счет захвата значительной стоимости (в том числе путем накопления данных) [3].

Паркер и др. (2016: 11) определяют его как «...бизнес, основанный на обеспечении взаимодействия между внешними производителями и потребителями, создающего ценность. Платформа обеспечивает открытую совместную инфраструктуру для этих взаимодействий и устанавливает для них условия управления» [4].

Цифровые платформы могут выступать как в качестве посредников, так и в качестве инфраструктуры. Они являются посредниками в том смысле, что соединяют разные группы людей [5]. Например, Facebook объединяет пользователей, рекламодателей, разработчиков, компании и других, а «Индрайвер» соединяет пассажиров и водителей. Многие платформы также служат инфраструктурой, на которую могут опираться разные стороны. Например, пользователи могут создавать страницы профилей на Facebook, а разработчики программного обеспечения могут создавать приложения для Apple App Store.

Первые исследователи цифровых платформ Д. Эванс и Р. Шмаленсе характеризуют экономическую сущность цифровых платформ следующим образом: «Цифровая платформа имеет две или более групп клиентов, которые в чем-то нуждаются друг в друге, но не могут самостоятельно извлечь выгоду от взаимодействия. Она представляет собой цифровой «катализатор»,

облегчающий взаимодействие между ними, создающее ценность» [6]. Другими словами, организатор сети или катализатор – это компания, которая способствует созданию сети пользователей, деятельность которых, в свою очередь, создает ценность для компании. Эта бизнес-модель использует явление, известное как сетевые эффекты, которые возникают, когда ценность товара или услуги увеличивается по мере увеличения числа людей, использующих их [7].

Первая классификация онлайн-платформ была предложена ОЭСР, в которой используются шесть категорий в зависимости от вида услуг, которые потребители могут использовать через онлайн-платформы: 1) посредники доступа в Интернет; 2) провайдеры хостинга и обработки данных; 3) онлайн-посредники электронной коммерции; 4) поисковые системы; 5) порталы; и 6) совместные сетевые платформы [8]. С тех пор появилось множество классификаций цифровых платформ. Но с точки зрения создания ценностей наиболее распространенная классификация была предложена Центром глобального предпринимательства (рисунок 2).

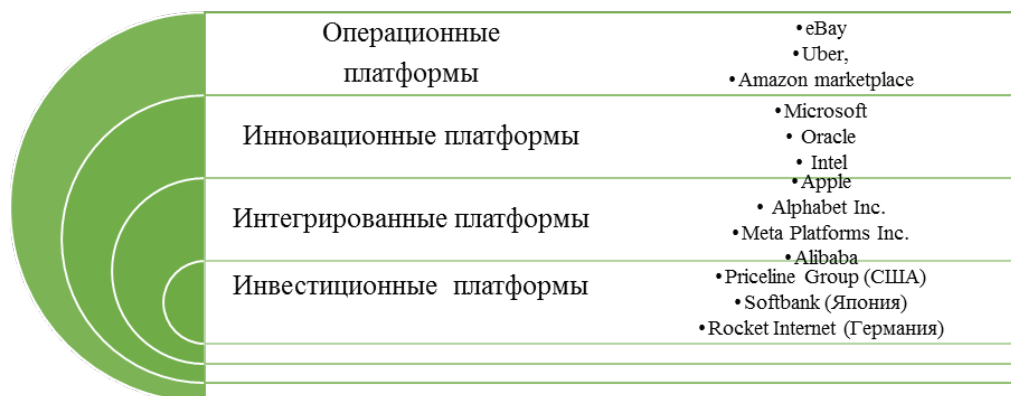

Рисунок 2 – Классификация цифровых платформ

Примечание – Составлено на основе данных источника [9].

Операционные платформы специализируются на проведении коммерческих транзакций между физическими лицами и организациями. На инновационных платформах разработчики из разных стран могут создавать новые технологические, цифровые решения, сервисы и другие продукты. Интегрированные платформы совмещают опции инновационной и операционной платформ. Ярким примером является компания Alphabet Inc. (ранее Google). В то же время отдельные направления компании, такие как Google Search, Gmail, являются операционными платформами, а Android, Google API – инновационными. Инвестиционными платформами обычно выступают холдинговые и/или инвестиционные компании, которые разрабатывают стратегию портфеля платформы. Они осуществляют сбор прямых инвестиций в проектах производственных предприятий и стартапов.

Обсуждение

Хотя цифровые платформы могут быть задействованы в различных сферах экономической деятельности и секторах, сбор цифровых данных является неотъемлемым элементом их бизнес-моделей. Цифровые платформы могут способствовать взаимодействию, создающему ценность, между различными сторонами платформы как производителями и потребителями различных товаров и услуг. Но, по сути, их эффективное функционирование зависит от цифровых данных, а основной источник создания их стоимости – разумное использование этих данных. Крупные компании, занимающиеся цифровыми платформами, считают свои пулы данных и мощности по обработке данных ключевым конкурентным преимуществом. Таким образом, то, как конкретные фирмы извлекают ценность из таких данных, является ключом к пониманию и влиянию на процесс создания стоимости в цифровой экономике.

Сила платформенных бизнес-моделей частично связана с их способностью позволять фирмам быстрее добиваться эффекта масштаба. Вместо того чтобы быть владельцем конкретных товаров, услуг или рабочей силы, платформа часто работает, «создавая новую рыночную пло-

щадку» для транзакций различных сторон. Не владея основными активами (такси) и сотрудниками (водители такси), они вкладывают небольшие средства в человеческие и материальные активы, что обеспечивает более быстрое расширение при низких затратах. Платформенные фирмы также являются агрегаторами и пользователями больших данных, поскольку владение платформами позволяет им собирать обширные данные, генерируемые взаимодействием пользователей со всех сторон платформы.

Если многие цифровые площадки изначально предлагались к использованию совершенно бесплатно, то в настоящее время практически все они нацелены на извлечение прибыли. Хотя платформ бесплатного пользования очень много, они доходы получают за счет размещения рекламы. На рисунке 3 представлены модели монетизации цифровых платформ и их характеристики с примерами компаний.

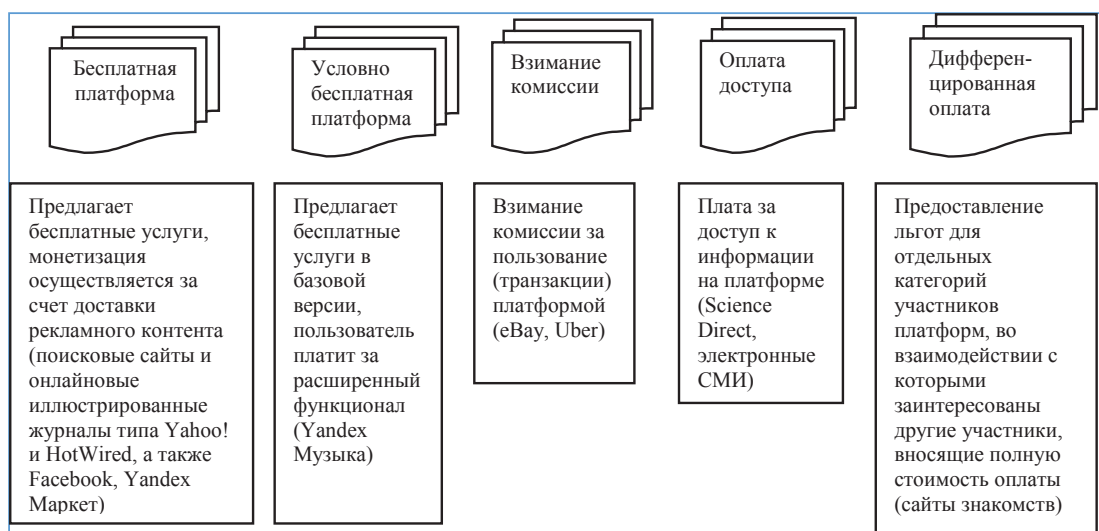

Рисунок 3 – Модели извлечения дохода цифровыми площадками

Примечание – Составлено на основе данных источника [10].

Основываясь на преимуществах, отмеченных в литературе, ОЭСР определила экономическую роль онлайн-платформ следующим образом: 1) обеспечение инфраструктуры; 2) сбор, систематизация, оценка информации; 3) содействие социальной коммуникации и обмену информацией; 4) агрегирование спроса и предложения; 5) содействие рыночным процессам; 6) предоставление доверия [8].

Ключевой фактор, стимулирующий рост платформы, связан с «сетевыми эффектами», а именно с преимуществами, которые получают пользователи платформы от присоединения дополнительных пользователей [11]. В обычной линейной бизнес-модели без сетевых эффектов стоимость бизнеса увеличивается линейно с количеством клиентов. В сетевом бизнесе ценность возрастает экспоненциально с увеличением числа агентов, подключенных к сети. Задача организатора платформы – привлечь как можно больше пользователей со всех сторон. Если две группы взаимно связаны межгрупповыми внешними эффектами, существуют положительные косвенные сетевые эффекты на обеих сторонах рынка (например, Tinder, Amazon, eBay) [12]. Наличие сетевых эффектов является стимулом для быстрого роста успешных платформ, поскольку дополнительные пользователи делают платформы более привлекательными.

Существуют также отрицательные косвенные сетевые эффекты: один тип экономических агентов в сети вредит другому типу агентов. Например, покупателей часто раздражает реклама. С точки зрения рекламодателя, чем больше рекламы, тем меньше покупателей, что негативно оценивается рекламодателем; с точки зрения покупателя, чем больше покупателей при прочих равных условиях, тем больше рекламы, что оценивается покупателем отрицательно. Платформа решает проблему внешних факторов между рекламодателями и потребителями, используя контент, чтобы подкупить людей для просмотра рекламы. Косвенные сетевые эффекты являются ключевым аспектом многосторонних платформ, которые заключаются в «уравновешива-

нии» двух сторон для максимизации ценности платформы для каждой из них. Платформа не представляет ценности для любой из сторон, если другая сторона не находится в ней.

Внушительный рост рыночной капитализации компаний, владеющих цифровыми платформами, превышает несколько триллионов долларов США в целом. Так, по состоянию на август 2021 г. капитализация Amazon составила 1,73 трлн долл. США, Alphabet – 1,93 трлн долл. США, социальной сети Facebook – 1,07 трлн долл. США [13]. По оценкам аналитического агентства Morningstar, Google поисковик занимает 90% мирового интернет-поиска, а его доля в мировом рынке интернет-рекламы составляет 41%. Facebook занимает 59% рынка социальных сетей и 30% рынка интернет-рекламы. Рыночная доля Amazon в розничных продажах США составляет 40% [14]. Подобная концентрация рынка увеличивает риски, связанные с ростом влияния глобальных цифровых платформ на национальные экономики, и представляет угрозу для здоровой конкуренции на местном уровне. Таким образом, растет консенсус в отношении того, что для сохранения открытости и конкурентоспособности Интернета требуется определенная форма регулирования.

Для развивающихся стран крайне важно развивать производственный потенциал цифровой экономики. Это связано не только с созданием цифровых платформ, но и с содействием цифровому предпринимательству и цифровизации существующих фирм. Лишь немногим странам удалось создать динамичную платформенную экосистему, подобную сформировавшейся в Китае и США. Некоторые развивающиеся страны разработали конкретную политику, направленную на развитие местных платформ. Например, Эфиопия запрещает доступ иностранным платформам заказа такси, и в их отсутствие появился ряд альтернативных местных сервисов [15]. Поэтому в зависимости от регулятивной среды и рыночных условий местные цифровые платформы могут быть жизнеспособным вариантом в развивающихся странах, но, как правило, сталкиваются с проблемами, если они ставят задачу расширить масштабы деятельности. Целесообразно оказывать прямую государственную поддержку рынку электронной коммерции, цифровых платежей, микрофинансирования. Государство может также стремиться поддержать создание региональных инновационных платформ и экосистем. Задача состоит в том, чтобы определить инновационные пути с долгосрочным потенциалом и работать над созданием общей, открытой и эффективной цифровой инфраструктуры. Это отчасти предполагает более широкую интеграцию существующих собственных систем, например, путем установления требований для операторов мобильной связи по открытию и/или улучшению интерфейсов прикладных программ внутри страны. Развитие предпринимательства в цифровых и смежных секторах имеет ключевое значение. Наибольший потенциал могут иметь цифровые продукты, которые трудно воспроизвести где-либо еще, которые необходимы в данном месте и которые можно транспортировать или воспроизводить в определенном месте при относительно низких затратах.

Заключение

Цифровые платформы ориентированы на создание ценности путем обеспечения прямого взаимодействия между несколькими группами сторонних пользователей. Они повышают эффективность бизнес-процессов, исключают традиционных посредников, тем самым обеспечивают эффективное взаимодействие экономических агентов и сокращают транзакционные расходы, снижают роль географических и иных факторов и за счет достижения сетевых эффектов формируют совершенно новые способы создания стоимости.

Проведенное исследование показало, что рост цифровых платформ в результате технического прогресса тесно связан с их увеличивающейся способностью собирать и анализировать цифровые данные. В свою очередь, цифровые данные стали ключевым ресурсом в экономических процессах, приносящих ценность всем участникам платформы. Эта ценность возрастает с увеличением числа взаимодействующих сторон на цифровой платформе и обнуляется при отсутствии одной из этих сторон на платформе.

Несмотря на преимущества глобальной экспансии цифровых платформ для потребителей, сложившиеся тенденции концентрации рынков представляют угрозу для национальных экономик в плане ограничения конкуренции и получения глобальными компаниями больших рента за счет пользователей. Поэтому данная сфера требует урегулирования на уровне наднациональных органов. Странам, отстающим в развитии технологий, представляется важным соз-

дать условия для появления местных цифровых платформ и применять ограничительные меры для глобальных цифровых платформ в целях выравнивания конкурентных условий на местном рынке.

Информация о финансировании.

Статья подготовлена в рамках программно-целевого финансирования Комитетом науки МОН РК (ИРН OR11465433 «Разработка концепции и механизмов сбалансированного территориального развития экономики и общества Казахстана»).

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Гретченко А.И., Горохова И.В. Цифровая платформа: новая бизнес-модель в экономике России // Вестник РЭУ им. Г.В. Плеханова. – № 1. – 2019. – С. 62–72. URL: <https://doi.org/10.21686/2413-2829-2019-1-62-7>
- 2 Strowel A.M., Vergote W. Digital Platforms: To Regulate or Not To Regulate? 2018. URL: <http://hdl.handle.net/2078.3/141669> (accessed: 12.12.2021) (in Eng.)
- 3 UNCTAD. Digital Economy Report. Value Creation and Capture: Implications for Developing Countries // United Nations Publications, New York. 2019. ISBN: 978-92-1-112955-7 (in Eng.)
- 4 Parker G.G., Alstynе M.W.V, Choudary S.P. Platform Revolution: How Networked Markets are Transforming the Economy – And How to Make Them Work for You // W.W. Norton & Company, New York. 2016. ISBN: 978-0393249132 (in Eng.)
- 5 Beck C.H., Kluwer W. Research Group on the Law of Digital Services, Discussion Draft of a Directive on Online Intermediary Platforms, Journal of European Consumer and Market Law. 2016, no. 5, pp. 64–169.
- 6 Evans D., Schmalense R. Matchmakers. The new economics of multisided platforms // Harvard Business Review Press. 2016. ISBN: 978-1633691728 (in Eng.)
- 7 Martens B. An Economic Policy Perspective on Online Platforms // Institute for Prospective Technological Studies Digital Economy Working Paper. 2016, no. 5. JRC101501. ISSN 1831-9408 (online) (in Eng.)
- 8 OECD. The economic and social role of Internet intermediaries. 2010. ISSN: 20716826 (online). (in Eng.)
- 9 Evans P., Gawer A. The rise of the platform enterprise: A global survey // The Emerging Platform Economy Series, The Centre for Global Enterprise, New York, 2016, 29 p. URL: https://www.thecge.net/app/uploads/2016/01/PDF-WEB-Platform-Survey_01_12.pdf (accessed: 12.12.2021) (in Eng.)
- 10 Mesropyan V. Цифровые платформы – новая рыночная власть [Digital platforms are the new market power]. – 2018. URL: <https://www.econ.msu.ru/sys/raw.php?o=46781&p=attachment> (accessed: 12.12.2021) (in Russ.)
- 11 Van Alstynе M.W., Parker G.G, Choudary S.P. Pipelines, platforms, and the new rules of strategy // Harvard Business Review. 2016, no. 94(4), pp. 54–62.
- 12 Rochet J.-C., Tirole J. Two-sided markets: A progress report // The RAND Journal of Economics. 2006, no. 37(3), pp. 645–667.
- 13 Gavrikova V. Apple стала первой в США компанией с капитализацией в \$2,5 трлн [Apple becomes the first US company with a capitalization of \$2.5 trillion]. URL: <https://quote.rbc.ru/news/article/612dbe7b9a794738a55d90a2> (accessed: 12.12.2021) (in Russ.)
- 14 Интернет во всем мире захватили IT-корпорации [The Internet has been taken over by IT corporations all over the world]. URL: <https://lenta.ru/articles/2020/12/11/giants/> (accessed: 12.12.2021) (in Russ.)
- 15 UNCTAD. Digital platforms and value creation in developing countries: Implications for national and international policies. 2020. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/tdb_ed4d2_en.pdf (accessed: 12.12.2021) (in Eng.)

REFERENCES

- 1 Gretchenko A.I., Gorohova I.V. (2019) Cifrovaja platforma: novaja biznes-model' v jekonomike Rossii // Vestnik RJeU im. G.V. Plehanova. No. 1. P. 62–72. URL: <https://doi.org/10.21686/2413-2829-2019-1-62-7>. (In Russian).
- 2 Strowel A.M., Vergote W. Digital Platforms: To Regulate or Not To Regulate? 2018. URL: <http://hdl.handle.net/2078.3/141669> (accessed: 12.12.2021). (In English).
- 3 UNCTAD. Digital Economy Report. Value Creation and Capture: Implications for Developing Countries // United Nations Publications, New York. 2019. ISBN: 978-92-1-112955-7. (In English).
- 4 Parker G.G., Alstynе M.W.V, Choudary S.P. (2016) Platform Revolution: How Networked Markets are Transforming the Economy – And How to Make Them Work for You // W.W. Norton & Company, New York. ISBN: 978-0393249132. (In English).

5 Beck C.H., Kluwer W. (2016) Research Group on the Law of Digital Services, Discussion Draft of a Directive on Online Intermediary Platforms, Journal of European Consumer and Market Law, no. 5, pp. 64–169. (In English).

6 Evans D., Schmalense R. Matchmakers. (2016) The new economics of multisided platforms // Harvard Business Review Press. ISBN: 978-1633691728. (In English).

7 Martens B. (2016) An Economic Policy Perspective on Online Platforms // Institute for Prospective Technological Studies Digital Economy Working Paper, no. 5. JRC101501. ISSN 1831-9408 (online). (In English).

8 OECD. The economic and social role of Internet intermediaries. 2010. ISSN: 20716826 (online). (In English).

9 Evans P., Gawer A. (2016) The rise of the platform enterprise: A global survey // The Emerging Platform Economy Series, The Centre for Global Enterprise, New York, 29 p. URL: https://www.thecge.net/app/uploads/2016/01/PDF-WEB-Platform-Survey_01_12.pdf (accessed: 12.12.2021). (In English).

10 Mesropyan V. (2018) Cifrovye platformy – novaja rynochnaja vlast' [Digital platforms are the new market power]. URL: <https://www.econ.msu.ru/sys/raw.php?o=46781&p=attachment> (accessed: 12.12.2021). (In Russian).

11 Van Alstyne M.W., Parker G.G, Choudary S.P. (2016) Pipelines, platforms, and the new rules of strategy // Harvard Business Review, no. 94(4), pp. 54–62. (In English).

12 Rochet J-C., Tirole J. (2006) Two-sided markets: A progress report // The RAND Journal of Economics, no. 37(3), pp. 645–667. (In English).

13 Gavrikova V. Apple stala pervoj v SShA kompaniej s kapitalizaciej v \$2,5 trln [Apple becomes the first US company with a capitalization of \$2.5 trillion]. URL: <https://quote.rbc.ru/news/article/612dbe7b9a794738a55d90a2> (accessed: 12.12.2021). (In Russian).

14 Internet vo vsem mire zahvatili IT-korporacii [The Internet has been taken over by IT corporations all over the world]. URL: <https://lenta.ru/articles/2020/12/11/giants/> (accessed: 12.12.2021). (In Russian).

15 UNCTAD. Digital platforms and value creation in developing countries: Implications for national and international policies. 2020. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/tdb_ede4d2_en.pdf (accessed: 12.12.2021). (In English).

А.Б. ЖАНБОЗОВА,*¹

автор-корреспондент, ғылыми қызметкер.

*e-mail: aksaulew@mail.ru

Д. МУСАЕВА,¹

PhD, ғылыми қызметкер.

e-mail: d_i_n_mus@mail.ru

Т.А. АЗАТБЕК,²

Э.Ф.Д.

e-mail: tolkyn_d2005@mail.ru

С.Н. ВАЛИЕВА,³

PhD, аға оқытушы.

e-mail: saltanat.valieva.75@mail.ru

¹ҚР БҒМ Ғылым комитетінің экономика институты,

Алматы қ., Қазақстан

²Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,

Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

³Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда,

Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

САНДЫҚ ПЛАТФОРМАЛАРДЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТАБИҒАТЫ

Андатпа

Қазіргі кезде байқалып отырған сандық платформаларды құруға және пайдалануға маманданған компаниялардың жаһандануының бұрын-соңды болмаған өсуі экономикалық агенттердің әртүрлі нарықтардағы өзара әрекеттесу тәсілін түбегейлі өзгертіп, құнды құру тетіктеріне әсер етеді. Бұл үрдістер зерттеушілердің сандық платформаларға деген қызығушылығын арттыруға ықпал етті. Солай бола тұра, экономикалық тұрғыдан алғанда сандық платформалар әлі де жеткіліксіз зерттелген. Бұл мақала осы олқылықтың орнын толтыруға бағытталған және сандық платформалардың негізгі сипаттамаларын бағалауға және сандық платформалардың экономикалық табиғатын ашуға бағытталған. Жұмыс шеңберінде сандық платформалардың

қызметімен байланысты негізгі ерекшеліктері, сонымен қатар артықшылықтары мен кемшіліктері, мүмкіндіктері мен қауіптері қарастырылған. Сандық платформалардағы экономикалық агенттердің өзара әрекеттесуімен қол жеткізілетін «желілік эффект» үдерісі сипатталған. Сандық платформалардағы мұндай өзара әрекеттесуден келетін жанама оң және теріс әсерлер келтірілген. Операциялық, инновациялық, инвестициялық және ықпалдастырылған платформалар арасындағы айырмашылықтар сипатталған. Сонымен қатар, сандық платформалар бойынша кірістерді қалыптастыру үлгілерінің сыныптама-сы келтіріліп, олардың негізгі сипаттамалары көрсетілген. Сандық платформа нарығына жалпы сипаттама беріліп, жаһандық Сандық платформалар нарығының шоғырлануымен байланысты ұлттық экономикалар үшін тәуекелдер көрсетілген. Бұл салаға мемлекеттік және ұлттық деңгейде араласу қажеттілігі белгіленіп, жергілікті сандық платформаларды дамытудың мақсаттылығы негізделген, осы бағытта шаралар ұсынылған. Зерттеу нәтижелері сандық экономика теориясының дамуына белгілі бір үлес қосады және тиісті пәндер бойынша дәрістер дайындау үшін пайдаланылуы мүмкін, сонымен қатар тереңірек зерттеулерге негіз ретінде қолданысын табуы мүмкін.

Тірек сөздер: цифрлық платформалар, ақпараттық-коммуникативтік платформалар, цифрлық технологиялар, желілік әсерлер, экономикалық агенттер, жаһандық бәсеке, виртуалды орта, желіні ұйымдастыру.

A.B. ZHANBOZOVA,*¹
corresponding author, researcher.

*e-mail: aksaulew@mail.ru

D. MUSAEVA,¹

PhD, researcher.

e-mail: d_i_n_mus@mail.ru

T.A. AZATBEK,²

d.e.s.

e-mail: tolkyn_d2005@mail.ru

S.N. VALIEVA,³

PhD, senior lecturer.

e-mail: saltanat.valieva.75@mail.ru

¹Institute of Economics, CS MES RK,
Almaty, Kazakhstan

² L.N. Gumilyov Eurasian National University,
Nur-Sultan, Kazakhstan

³Kazakh University of Economics, Finance and International Trade,
Nur-Sultan, Kazakhstan

ECONOMIC NATURE OF DIGITAL PLATFORMS

Abstract

The unprecedented growth of globalization of companies specializing in the creation and operation of digital platforms, which is currently observed, is fundamentally changing the way economic agents interact in various markets, influencing the mechanisms of value creation. These trends have contributed to increased interest in digital platforms from researchers. At the same time, from an economic point of view, digital platforms still remain little studied. This article aims to fill this gap and aims to assess the main characteristics of digital platforms and reveal the economic nature of digital platforms. The paper uses a structural-functional approach to the study of the essence of digital platforms using methods of analysis and synthesis, visualization and demonstration. The paper considers the main features, as well as the advantages and disadvantages, opportunities and threats associated with the activities of digital platforms. The process of “network effect” achieved by the interaction of economic agents on digital platforms is described. Indirect positive and negative effects from such interaction on digital platforms are given. The differences between operational, innovative, investment and integrated platforms are described. In addition, a classification of income generation models by digital platforms is given with a description of their key characteristics. A general description of the digital platform market is given, and the risks for national economies associated with the market concentration of global digital platforms are indicated. The necessity of state intervention in this area at the national and supranational levels is outlined, the expediency of developing local digital platforms is substantiated, and some measures in this direction are proposed. The results of the study make a certain contribution to the development of the theory of the digital economy and can be used to prepare lectures in relevant disciplines, and can also serve as a basis for more in-depth research.

Key words: digital platforms, information and communication platforms, digital technologies, network effects, economic agents, global competition, virtual environment, network organization.

УДК 342.951:351.82
МРНТИ 06.52.17

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-47-57>

К.К. ПРИМЖАРОВА,*¹

Э.ғ.к., қауымдастырылған профессор.
*e-mail: kalyash.primzharova@narxoz.kz

Л.С. НУРПЕЙСОВА,²

Э.ғ.к., қауымдастырылған профессор.
e-mail: amaniyazova_2020@mail.ru

Г.Ш. БЕЙСЕНОВА,²

Э.ғ.к., доценті.
e-mail: G_hb@mail.ru

Ж.К. МАЛГАРАЕВА,¹

Э.ғ.к., қауымдастырылған профессор.
e-mail: zhanat.malgaraeva@narxoz.kz

¹Нархоз университеті, Алматы қ., Қазақстан

²Абылай хан ат. Қазақ халықаралық қатынастар және
әлем тілдері университеті, Алматы қ., Қазақстан

ПАНДЕМИЯНЫҢ САНДЫҚ ЭКОНОМИКАНЫҢ ҚАРҚЫНДЫ ДАМУЫНА ӘСЕРІ

Аңдатпа

Мақаланың мақсаты – пандемияның сандық экономиканың қарқынды дамуына әсерін зерттеу. Телекоммуникация қандай құрауыштардан тұрады және олардың әрқайсысының маңызы туралы ақпараттар жиналып, ақпараттық-телекоммуникациялық инфрақұрылымның теориялық аспектілері талданды. Ақпараттық-телекоммуникациялық жүйенің мемлекеттік қызметтегі негізі ретінде электронды үкіметтің қазіргі жағдайы талданды, ақпараттық технологиялардың функциялары, мемлекеттік ақпараттық саясат туралы мәліметтер жинап, ақпараттық-телекоммуникациялық инфрақұрылымның теориялық аспектілері талданды. Ақпараттық-телекоммуникациялық жүйенің мемлекеттік қызметтегі негізі ретінде электрондық үкіметтің қазіргі жағдайы талданды, ақпараттық технологиялардың функциялары, мемлекеттік ақпараттық саясат туралы мәліметтер алынып, бүгінгі күндегі телекоммуникациялық инфрақұрылымның деңгейі мен даму перспективалары анықталды, жоспардағы нақты міндеттер мен мақсаттар айқындалды. Электронды мемлекетке айналу жолында қандай жолдардан өту керектігі, қандай шараларды іске асыру қажеттігі ұсынылды.

Тірек сөздер: сандық экономика, ақпараттық-телекоммуникациялық инфрақұрылымдар, электрондық қызметтер, электрондық портал, жүйе, электрондық үкімет, технологиялар.

Кіріспе

Пандемия кезінде желіге деген күш өте ауыр болды. Портал осындай жаппай қосылымға дайын болмай, олқылықтар көп шықты. Мәселелер «Электрондық үкіметтің» өнімділігінің жеткіліксіздігінде болды. Егер қарапайым күндері порталда сағатына 600 және тәулігіне 5000 байланыс орнатылса, төтенше жағдай кезінде сағатына 15 млн және бір күнде 102 млн байланыс тіркелген еді. Одан бөлек, байланыс орталықтарына да қоңыраулар артты. Оған жай күндері күнінен 15–20 мың қоңырау түсетін болса, төтенше жағдай кезінде ол орташа 400 мың, ал ең көбі 600 мыңға дейін өсті. ХҚКО-ның 12 мың қызметкері қашықтықтан жұмысқа ауыстырылды [1].

Негізгі ережелер

Коронавирус пандемиясы Қазақстанды жаппай цифрлық ортаға көшуге итермеледі. Цифрландыруға күштеп көшу онлайн режимде мемлекеттік қызметтерді көрсетудің кемшіліктерін көрсетіп, жақсы сабақ болды.

Вирустың таралуы қаупінен төтенше жағдай енгізілген соң, мемлекеттік қызметтерді арудың жалғыз жолы «Электрондық үкімет» порталы болды. Ол 2006 ж. іске қосылған болатын

және төтенше жағдай кезінде барлық мемлекеттік қызметтің 80%-ын онлайн режимде көрсетті. Оның ішіне «Ашық диалог», «Ашық бюджет», «Ашық деректер», «Е-лицензиялау» және тағы басқа өзге де жобалар кірді. Ресми www.eg0v.kz парақшасынан бөлек Telegram, Вконтакте және Facebook мессенджерлерінде чат-боттар жұмыс жасады. Алайда, қолданушылардың жаппай бір уақыттағы ағынына сервердің күші жетпеді.

Әдебиетке шолу

БҰҰ зерттеуі: «Электрондық үкімет 2020 тұрақты дамудың онжылдығындағы сандық үкімет», COVID-19-ға жауап беру үшін қосымша, БҰҰ Экономикалық және әлеуметтік мәселелер департаменті, мұның бәрі денсаулық сақтауды цифрландырудың бастауы болды және 2013 ж. өзінде барлық жерде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізуді көздейтін «Ақпараттық Қазақстан–2020» мемлекеттік бағдарламасын ескере отырып, үкімет электрондық денсаулық сақтауды дамытудың 2013–2020 жж. арналған тұжырымдамасын әзірлеп бекітті. IT-технологиялар қарқынды дамып келеді және бүгінгі күннің өзінде тұтас үкіметтерді цифрлық экрандарға трансформациялауға мүмкіндік береді, бұл органдардың жұмысын айтарлықтай жеңілдетеді және халықтың өмірін жеңілдетеді. Қазірдің өзінде азаматтар үйден шықпай-ақ бұрын кезекте тұрып, сағаттап күтуге тура келетін электрондық үкімет қызметтерін ала алады. Осылайша, бұл COVID-19 пандемиясы кезеңінде цифрландыруға деген қажеттілік ерекше сезілетін медицина саласына да әсер етті. Вирус екі жылдан бері өршіп келеді, бірде-бір ел індеттің салдарына дайын емес еді, басқару саясатын қайта қарастыруға тура келді [1–3].

Караван жаңалықтары «Ақпараттық инфрақұрылым қалыптастыру – алдындағы басты мақсаттардың бірі», Айман Жүсіпованың «2020 ж. Қазақстандағы медиа тұтыну: интернет және әлеуметтік желілер жеңіске жетті» атты 2021 ж. мақаласынан, Қазақстан Республикасындағы бөлшек электрондық коммерция нарығын талдау», 2020 ж. желтоқсандағы сарапшылардан сұрау нәтижелері, Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің ресми ақпараттық ресурстарынан «Зерде «Ұлттық инфокоммуникациялық холдингі» АҚ [4–8] ресми интернет-ресурсынан алынған мәліметтер.

Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросының [9] ресми сайтынан алынған мәліметтер пайдаланылды.

E-Government Survey 2020 Digital Government in the Decade of Action for Sustainable Development With addendum on COVID-19 Response [10] COVID-19-ға байланысты мәліметтер. С.Г. Камолов, П.В. Артемовалардың бірлесіп жазған мақаласында Мемлекеттік қызметшілерге арналған ақпараттық технологиялар мемлекеттік қолдау бойынша шараларын қорытындылай түскенін көрсетеді.

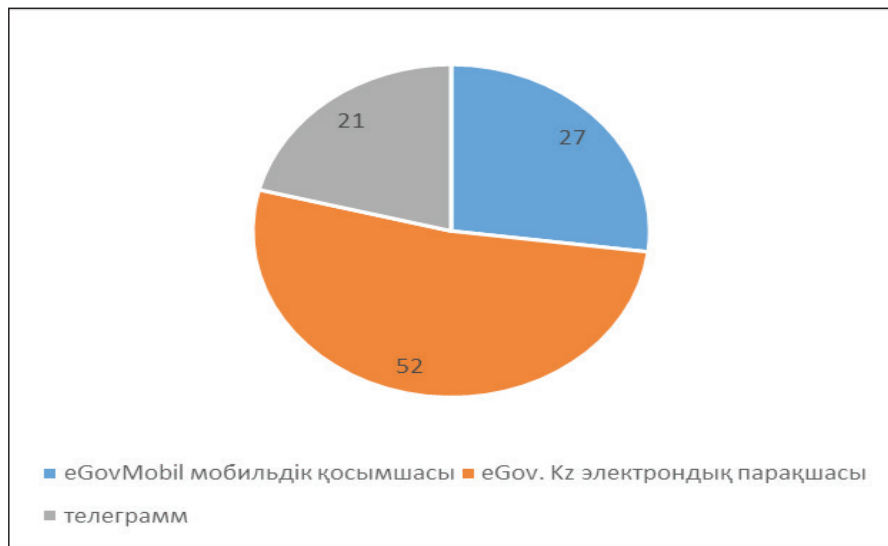
Материалдар мен әдістер

Мақаланы жазу кезінде эмпирикалық әдістер қолданылды: бақылау, талдау, салыстыру, сонымен қатар сараптамалық-теориялық әдістер қолданылды. Зерттеу жүргізу мақсатында электрондық форматтағы мемлекеттік қызметтерді көрсетудің сапасын жақсартуға қатысты тұжырымдамалар жоспарлар жасалды.

Нәтижелер

Сонымен қатар, электрондық портал алаяқтарға да ілікті. 2020 ж. 12 мамыр күні шетелдік хакерлердің шабуылы болды. Ресми ақпараттарға сай, бұл 48 елден 550 IP-адрестен құрылған DDos-шабуылдары болған. Бұл қазақстандық электрондық интернет серверге жасалған бірінші және өте масштабты кибершабуыл болды. Алайда, азаматтардың жеке деректері сыртқа шықпады.

Төменде 2021 ж. 25 наурыздан 10 қыркүйекке дейінгі аралықта Электрондық үкіметтің қызметтерді көрсету жолдарының үлесі көрсетілген (1-сурет, б. 49).

Сурет 1 – Қазақстандағы төтенше жағдай кезіндегі электрондық қызметтердің берілу жолдары

Ескертпе – [2] дереккөз негізінде құрастырылған.

Мамандардың айтуынша, пандемияға байланысты адамдарға енді жаңа ережелер бойынша өмір сүруге тура келді. Мемлекеттік қызметтер тездетілген режимде онлайнға көшті. ХҚКО-дағы адамдардың жиналуын барынша қысқартып, орталықтар онлайн режимде алуға болмайтын тек қағаз жүзіндегі құжаттарды беретін болды. Ондай қызмет түрлері Қазақстанда – 140. Оған паспорт, жеке басты куәландыратын құжат, зейнетақыны тағайындау және т.б. қызметтер жатады. Басқа қызметтің барлығын тұрғындар өздері интернет арқылы электрондық үкімет порталында алуы керек.

ХҚКО-дағы адамдардың азаюы үшін телеграмм бот немесе парақша арқылы алдын ала кезек алып қою керектігі туралы шарт қойылған болатын. Бір адамға 30 мин қана уақыт беріледі, егер адам үлгермесе, оның кезегі өтіп кете береді. Тұрғындардың барлығының онлайн түрде мемлекеттік қызметті алу мүмкіндігінің жоқ екендігі белгілі. Сондықтан ХҚКО-да зейнеткерлер, көпбалалы отбасылар мен мүмкіндігі шектеулі жандарға арналған жеңілдік терезелерін жасау міндеті қойылған. Сонымен қоса, өзіндік қызмет алу секторы деп аталатын әкімдік, оқу және денсаулық сақтау ұйымдары, мектептер мен ойын-сауық оралықтарында кішкене бұрыштар да жасалды. Бұл бұрыштар компьютермен және интернетпен жабдықталған және 8–15 жұмыс орнына есептеліп жасалған [3].

Қазіргі жағдайда қажет болып отырған цифрландыру алда да дами беретін болады. Үкімет бүгінде барлық мемлекеттік қызметтердің 90%-ын онлайн-платформаға көшірді.

Тағы бір өзгеріс, электрондық үкіметтің жұмысында қосымшадағы кейбір цифрлық құжаттардың қағаз түпнұсқасының құқықтық күшіндей күші болады. Осындай сервистердің көп болуы үшін мемлекеттің іс-әрекетін, даму бағытын қайта қарау керек. Электрондық үкіметте көптеген істер атқарылды, бірақ 500 ақпараттық жүйе шала дамыды. Мұндай жағдайда алға қарай ілгерілеушілік жасау мүмкін болмайды, сондықтан платформалық модельге көшу жолын ұстанған дұрыс болады.

Алайда, соңғы жылдары Қазақстан электрондық үкімет облысында айтарлықтай прогресс алды. Қазақстан 2021 ж. электрондық үкімет даму бойынша 193 мемлекеттің ішінде 29 орынды иеленді.

Қазақстан ТМД елдерінің ішінде 1-орынды иеленді. Индекс деректерінің ашық бойынша Қазақстан үкіметі азия елдерінің арасында 1 орынды, онлайн қызметтер индексі бойынша Азия елдерінің ішінде 3 және әлемдік рейтингте 11 орынды алды. Жергілікті онлайн қызметтердің дамуы бойынша Алматы қаласы әлемнің 100 қаласының ішінде 29-орында. Ең үлкен өсім 22,7% телекоммуникациялық инфрақұрылым дамуында орын алды [4].

Қазақстанның позициялар бойынша көтерілуі «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасының негізінде жүзеге асқан жан-жақты жұмыстың нәтижесінде болды. Бүгінде Қазақстан халқының цифрлық сауаттылығының деңгейі 82,1%-ды құрайды.

Бүгінде мемлекеттік бағдарламаға өзгертулер енгізілуде және ол үкімет пен қоғамның үнемі диалог құруы мен азаматтарды өзекті мемлекеттік міндеттерге қатыстыруға шақыру жолымен жүріп жатыр. Осылайша, азаматтардың барлық өтініштеріне тез әрі тиімді түрде жауап беретін «естуші мемлекет» концепциясы өмірге келуде.

2021 ж. толықтай egov 3.0 сатысына көшу жоспары орындалуда, алайда оның бірқатар элементтері енгізілген не енгізілу үстінде. Мысалы, ақпараттық жүйелерінің интеграциясы жүруде, «Smart Bridge» жобасының аясында жасанды интеллект элементтері енгізіліп жатыр, проактивті қызметтер іске асуда.

Қазақстан ТМД елдерінің ішінде алғашқылардың бірі болып электрондық мемлекеттік қызметтерді цифрлық қолтанба арқылы енгізуді бастады. Бүгінде электрондық үкімет порталында 11 млн адамға барлық жұмыс уақытында 340 млн қызмет түрін көрсету арқылы жұмыс істеп жатыр [5].

Тек COVID-19 пандемиясы кезінің өзінде 22 млн электрондық мемлекеттік қызмет көрсетілді. Электрондық форматта қызмет алу 3 есеге дейін өсті [6].

Электрондық форматтағы мемлекеттік қызметтерді көрсетудің сапасын жақсартуға қатысты келесідей қадамдар жасалуы қажет:

- ♦ біріншіден, мемлекеттік органдардың интеграциясын жүргізу;
- ♦ екіншіден, мемлекеттік серверлердің өнімділігі мен өтімділік қабілетін көтеру;
- ♦ үшіншіден, мақсатты түрде артық бюрократиялық анықтамаларды қысқарту, электрондық қызметтерді алууды барынша жеңіл әрі ыңғайлы ету және азаматтардың мемлекеттік қызметтерді алу жолдары мен функцияларынан хабардар болуын қамтамасыз ету үшін ақпараттық жұмыстар жүргізу.

Сондай-ақ, цифрлы экономика бизнестен алшақ болмайтынын білеміз. Бірақ мұнда да таяқтың екі ұшы бар. Бір жағынан, қиын кезде бизнес мемлекет тарапынан қолдауға, сондай-ақ бизнеске даму мен аяққа тұруға көмектесетін ақылды реттеуге зәру болады. Ал екінші жағынан – мемлекет бизнестің де идеяларын, оның жобалары мен экспертизаларын қажет етеді. Бизнес-серіктестіксіз цифрлық трансформация іске аспайды. Сондықтан, бүгінде екі жақтың арасындағы сауатты диалог пен бір-бірін естуге деген құлшыныс өте қажет.

Пандемия кезінде инфекцияның таралуын болдырмау және халықтың өмірін сақтау үшін барлық жағдай жасалды. Сырттан шеттетілу жағдайында цифрландыру қоғаммен байланыстың ең тиімді шешімі болды. Қоғам мен мемлекетті тауарлар, қызметтер, капитал мен жұмыс күшінің ортақ нарығын жасауға ұмтылушылық біріктірді. Әрине, басты мақсат модернизациялау, кооперациялау, ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыру болды. Ендігі уақытта барлығын жан-жақты қамтитын цифрландыру елдің дамуын жүргізетін күш болуы керек.

Талқылау

Қазақстан Республикасының байланыс және телекоммуникация саласының құрылымы соңғы жылдары жақсы жаққа қарай өзгерді. Бүгінде телекоммуникация саласының компаниялары өзгерістермен бір толқында жүру үшін өздерінің бизнес модельдерін қарқынды өзгертуде. Алдағы дамудың жүруі үшін Қазақстан инфрақұрылымын жақсартуды жалғастыра беруі керек. Мұндағы басты бағыттар болып еліміздің барлық елді мекендеріне интернетке кеңжолақты қолжетімділікті қамтамасыз ету және 4G енуін дамыту мен 5G жаңа бесінші белеңінің орын алуына жағдай жасау табылады. Сонымен қоса, жаңа даму жолын «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы айқын көрсетеді деп күтілуде.

2017 ж. басында Қазақстан Республикасының Үкіметі алдына қойылған мақсаттар мен интернетке қолжетімділікті қамтамасыз ететін жоғары технологиялық инфрақұрылымды құру, экономика мен ашық электронды үкіметтің цифрлы трансформациясын қамтитын міндеттер қойылатын жаңа деңгейдегі 2017–2021 жж. арналған «Цифрлы Қазақстан» бағдарламасын құруды бастаған болатын.

Бағдарлама аясында 2021 ж. цифрландыру мен елдің ақпараттық-коммуникациялық дамуына 250 млрд доллардан аса көлемдегі ақшаны салды. 2022 ж. дейінгі интернет ортаның дамуына арналған бағдарламада интернетті пайдаланушылар үлесін 78%-ға дейін өсіру, халықтың цифрлы сауаттылығын 80%-ға дейін арттыру, еліміздің ЖІӨ-дегі ақпараттық-коммуникациялық технологиялар секторының өсімін 4,7%-ға жеткізу, осы сферадағы еңбек өнімділігін 34%-ға арттыру, өз бетінше электронды түрде алынған мемлекеттік қызмет сапасымен халықтың қанағаттану дәрежесі 80%-дан кем емес деңгейге жеткізу, т.б. жоспар қойылған болатын. Бұл бағдарлама өз алдына электрондық үкіметті жүзеге асыру бағдарламасы аясындағы глобалды жетекшілікке жету міндетін қойды. Бұл жағдайда мемлекеттік қызметтердің 50%-ы электронды түрде жасалып, экономиканың телекоммуникациялық секторы елдің ЖІӨ-нің 4%-ын қамтамасыз етуі керек. Қазақстанның телекоммуникациялық нарығы 710,0 млрд теңгені құрайды және болжам бойынша жылдық 3,1%-дық өсіммен 2024 ж. 900,0 млрд теңгені құрайтын болады. Глобалды телекоммуникация компаниялары 5G іске асуын күтуде. Қазіргі LTE желісіне қарағанда 5G желісінде жылдамдық 10 есеге дейін күштірек болады. Ақпараттық осындай берілу жылдамдығындағы қарқын индустриалды жарылыстың болуын күтеді. Ол интернет-дүкендерге арналған құрылғыларға – сымсыз тышқандардан бастап, пернетақта, ақылды шәугім мен тоңазытқыш және өзге де үй мен офистерге, өндірісте қосылатын жүйелерге байланысты айтылған. Өзін өзі басқаратын автокөліктер 5G стандартын басты қолданушылардың бірі болады. Мемлекеттің байланысты дамыту жолындағы глобалды жобаларының бірі – 2023 ж. KazSat-2 спутнигін ауыстыру. Оған айырбас ретінде модернизацияланған KazSat-2R моделі келеді. Жоба бюджеттен және инвесторлардан да қаржыландырылатын болады. Жаңа спутник «Ка» диапазонында жұмыс істеп, Қазақстанның тіпті оптикалық-талшықты желісін енгізу мүмкін емес барлық шалғай аудандарына дейін интернетке қолжетімділікті қамтамасыз етуге қатысты міндеттерді шешеді. Бұл шаралар ұзақ уақытты талап еткенімен, бүгінгі орын алып жатқан жағдай кез келген мақсатқа қолда бар технологиялар мен идеялар, серіктестік, өзара тәжірибе алмасу, кооперациялау негізінде жедел түрде жетуге болатынын дәлелдеді [7].

Орта Азияның барлық дерлік елдері төтенше жағдайларды жою жөніндегі іс-шаралар жоспарын әзірледі. COVID-19-ның таралуы Орта Азияның барлық дерлік елдерінде билік халықтың денсаулығын қорғауға және пандемияның экономикалық салдарына қарсы тұруға бағытталған арнайы саяси шаралар әзірледі және енгізді. Кейбір елдерде, соның ішінде Қазақстан, Қырғызстан, Моңғолия және Өзбекстанда мамандандырылған мемлекеттік іс-қимыл жоспарлары немесе қаржылық көмек жинау және бөлу қорлары құрылды. Өңір елдерінің көпшілігі мамандандырылған қорлар мен коммерциялық банктер арқылы кәсіпкерлік субъектілеріне өтімділік пен кредит беру көлемін ұлғайту арқылы кәсіпкерлік қызметті қолдау бойынша ерекше шаралар қабылдады. Кейбір елдерде банктік несиелер бойынша төлемдерді кейінге қалдыру енгізілді [8].

Шикізат бағасының құлдырауы және экспорт көлемінің қысқаруы, сондай-ақ нақты экономикалық перспективаның болмауы өңірдің орталық банктерін қандай да бір шаралар қабылдауға итермеледі. Осылайша, Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі құрылымдық инфляцияның секіруінің алдын алу мақсатында бастапқыда негізгі мөлшерлемені көтеріп және бір мезгілде шамадан тыс құнсыздандуды болдырмау үшін ұлттық валюта бағамын қолдай отырып, қатаң ақша-кредит саясатын енгізді. Моңғолия мен Қырғызстанның Орталық банктері, керісінше, нормативтерді төмендетті.

Өңірдің барлық мемлекеттері алдын ала бағалау бойынша Өзбекстандағы ЖІӨ-нің 1,5%-дан Қырғызстанда 5,6%-ға дейін және Қазақстанда 9%-ды құрайтын санитарлық-эпидемиологиялық және салықтық-бюджеттік қолдау шараларының пакеттерін жариялады және іске асырды. Бұл пакеттер денсаулық сақтау саласын індетке қарсы күрес құралдарымен қамтамасыз етуге және кәсіпорындар мен үй шаруашылықтарына қолдау көрсетуге арналған шараларды қамтиды. Мұндай төтенше шаралар пандемияны және онымен байланысты экономикалық күйзелістерді жеңу тұрғысынан аймақ үшін өте маңызды, бірақ ақша аударымдары түріндегі экспорт пен кірістің күрт төмендеуі жағдайында бұл шаралар мемлекеттік бюджетке айтарлықтай ауыртпалық әкеледі. Ағымдағы теңгерімдер мен бюджеттік теңгерімдер минусқа түсетіні анық. Мысалы, 2020 ж. бірінші тоқсанында Өзбекстанда карантиндік іс-шараларды іске асыру салық түсімдерінің 11%-ға төмендеуіне әкелді. Бүкіл аймақ бойынша бюджет тапшылығы мен ағымдағы операциялар шотының тапшылығы айтарлықтай артады деп күтілді [9].

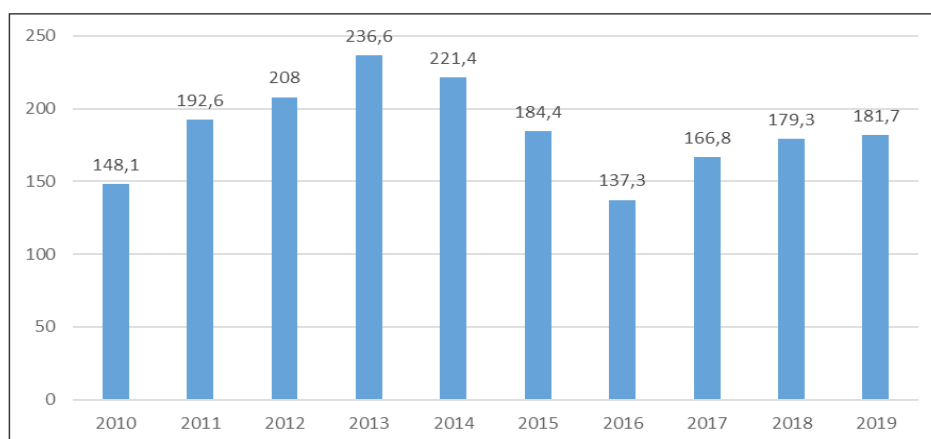
Кесте 1 – Орталық Азия елдеріне экспорттау көрсеткіштері мамыр айы (млн долл. АҚШ)

Мемлекеттер	2021/05	2020/05	Өсім %	ҚР-дан барлық экспорттың үлесі %
Өзбекістан	1107,4	699,3	58,4%	5,1%
Тәжікістан	297,1	292,5	1,6%	1,4%
Қырғызстан	227,2	213,9	6,2%	1,0%
Түркменістан	48,6	35,6	36,3%	0,2%
Барлығы	1680,2	1241,4	35,4%	7,7%

Ескертпе – [10] дереккөз негізінде құрастырылған.

COVID-19 әлемдік пандемиясының Орта Азия елдерінің экономикасына әсері айтарлықтай. Сауда айтарлықтай зардап шекті, денсаулық сақтау жүйелері жоғары жүктемеге ұшырады, тұтыну және инвестициялар деңгейі күрт төмендеді. Дағдарыс өңірлік өсудің негізгі факторларына, оның ішінде еңбек мигранттарынан ауысуға, мұнай мен пайдалы қазбалар экспортына, қызмет көрсету саласына әсер етті. Өндіріс пен экспортты әртараптандырудың салыстырмалы түрде төмен деңгейі, бірқатар елдердегі экономиканың бейресми секторының кеңдігімен қатар, ұлттық үкіметтердің мемлекеттік бюджеттерге қысым жасай отырып, дағдарысқа қарсы тұру әрекеттері қиындықтарын күшейтеді. Аймақ елдерінің үкіметтері үй шаруашылықтары мен кәсіпорындардың өтімділігін қамтамасыз етуге бағытталған маңызды шаралар қабылдады. Бірқатар елдер Денсаулық сақтау, қаржы және экономика саласында, әсіресе шағын кәсіпорындарды қолдауға бағытталған қысқа мерзімді шаралар қабылдады және халықаралық әріптестерден шұғыл көмек алды. Кейбір елдерде басталған карантинді біртіндеп алып тастау денсаулық сақтау жөніндегі шараларды мұқият сақтауды және мүмкіндігінше тестілеу, қадағалау және бақылау стратегияларын пайдалануды, сондай-ақ кәсіпорындардың қызметін қайта бастау және қалпына келтіру барысында одан әрі экономикалық қолдау көрсетуді талап етеді. Сонымен қатар, ұзақ мерзімді перспективада қалпына келтіру және тұрақтылық үшін шешуші болатын іскерлік орта мен бәсекелестікке қатысты ұзақ уақытқа созылған құрылымдық реформалар туралы ойлануға мүмкіндіктер береді [11].

2019 ж. бастап коронавирустық пандемияның әсері туралы өмір сапасының тұрақтылығы мен әлеуметтік және адами қарым-қатынасқа әсері туралы бүкіл әлемде айтылды. Мұның айқын және айқын мысалы – жан басына шаққандағы ЖІӨ төмендеуі. Америка Құрама Штаттары жан басына шаққандағы ЖІӨ бойынша жоғары орынға ие болғанымен, халықтың кейбір топтары үшін өмір сүру деңгейі өте төмен. Дегенмен, бұл азық-түлік және т.б. сатып алу қабілетін төмендетуі мүмкін. Біздің болжамымыз бойынша 2022 ж. Қазақстанда жан басына шаққандағы ЖІӨ 7396\$ құрайтын болады. Бұл пандемия басталғанға дейін 2018 ж. салыстырғанда 26,4%-ға аз.

Сурет 2 – ЖІӨ млрд \$

Ескертпе – ҚР Ұлттық статистика бюросының мәліметтері бойынша құрастырылды [12].

Дағдарыс кезінде мұқтаждарға қызмет көрсету үшін мемлекет барынша күш салды. Мемлекет осал және оқшауланған қоғамдастықтардың шұғыл қажеттіліктерін, яғни, тамақ, денсаулық, әлеуметтік көмектерді қанағаттандыру үшін өз қызметін реттеді. Жағдай бойынша, шілде айында шектеу шараларының енгізілуіне байланысты табысынан айырылғандарға

мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру қорынан біржолғы төлем тағайындауға азаматтардан 2 млн 570 мыңнан астам бірегей өтініш қабылданды. Төлем мөлшері ең төменгі жалақы мөлшеріне 42 500 теңгеге тең болды.

Төлемді 2 млн 353,8 мың қазақстандық алды, оның ішінде 2 млн 343,7 мың адам тамыз айында карантиннің ұзартылуына байланысты 0,5 ЕТЖ – 21 250 теңге мөлшерінде қосымша төлем алды.

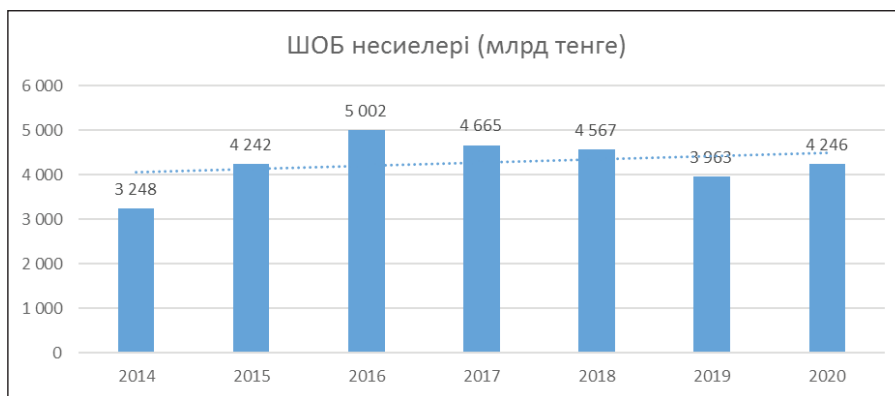
Дағдарыстың тікелей әсерін жеңілдету үшін жергілікті билік органдарымен серіктестікті дамыту қолға алынды. Әлеуметтік экономика ұйымдары мен үкіметтер арасында дағдарыстың, әсіресе аймақтардың әсерін азайтуға көмектесетін сенімді серіктестік орнады. Ол көбінесе тежеу шараларының, денсаулық сақтаудың, әлеуметтік қызметтердің және жергілікті экономикалық дамудың маңызды аспектілеріне жауап береді. Көптеген муниципалитеттер қауіп-қатер топтарына, соның ішінде егде жастағы адамдарға көмек көрсетуге мәжбүр болды. Үкіметтерге дағдарысты нақты шешімдермен жеңуге көмектесті. Әлеуметтік экономика субъектілері төменгі деңгейде болғандықтан әлеуметтік-экономикалық жүйені жақсартуға деген ұмтылысқа негізделген (3-сурет).

Сурет 3 – Экономикаға алынған несиелер

Ескертпе – ҚР Ұлттық статистика бюросының мәліметтері бойынша құрастырылды [12].

Қазақстанның экономика саласындағы мемлекеттік саясатының басымдықтарының бірі шағын және орта бизнесті дамыту болып табылады. Қазақстанда ШОБ-ты мемлекеттік қолдаудың негізгі бағыттарына мөлшерлемелерді субсидиялауды, несиелерге кепілдік беруді және ШОБ-ты қаржыландыру үшін қаражатты шартты орналастыруды қамтитын қаржылық қолдау жатады.

Сурет 4 – ШОБ несиелері (млрд тенге)

Ескертпе – ҚР Ұлттық статистика бюросының мәліметтері бойынша құрастырылды [12].

ШОБ секторы өсуінің базалық ресурсы – кредиттер. Нақ сондықтан да мемлекеттік бағдарламалар аясында ШОБ-тың кредиттерге қол жеткізуін кеңейтуге басты назар аударылды. 2014–2020 жж. ШОБ кредиттері бойынша екінші деңгейдегі банктер портфелінің өзгеру серпіні мөлшерлемелерді субсидиялау, кредиттерге кепілдік беру және ШОБ-ты одан әрі қаржыландыру үшін қаражатты шартты орналастыру сияқты мемлекеттік қолдау құралдары өз міндеттерін орындағанын куәландырады.

Кесте 2 – Пандемия кезіндегі мемлекеттік шаралар

Шаралар	Шұғыл жауап кезеңі (әдетте алғашқы апталар)	Күшейту кезеңі (әдетте алғашқы айлар)	Трансформациялық фаза (COVID кезінде және одан кейін)
Қаржылық қолдау	Әлеуметтік экономика ұйымдарына тұрақты шығындарын гранттар мен қол жетімді несиелер арқылы жабуға көмектесетін қаржылық қолдау (фирмаларды қолдау бағдарламаларының бір бөлігі немесе әлеуметтік экономика)	Несиелік кепілдік схемалары арқылы қаржыға қол жеткізуді одан әрі жеңілдету	Жаңа бизнес-модельдерді әзірлеуге, әлеуметтік инновациялар саласында тәжірибе жасауға және масштабтауға баса назар аударып отырып, әлеуметтік экономика ұйымдары үшін гранттар мен кредиттерге қол жеткізу
Кейінге қалдыру	Төлемдерді кейінге қалдыру (салықтар, әлеуметтік сақтандыруға аударымдар және т.б.)		
Нарыққа кіру		Ерекше жағдайларда жеткізуші ретінде әлеуметтік экономиканы тарту үшін мемлекеттік сатып алу (маскалар, күтім, кеңестер)	Қосымша әлеуметтік және экологиялық ережелерді қамтитын мемлекеттік сатып алу схемалары
Еңбек нарығы	Әлеуметтік экономика ұйымдарына дағдарыс кезінде жұмысшыларды сақтауға мүмкіндік беретін жұмыс орындарын сақтау және жұмыссыздықты қолдау схемалары		
Бизнесті дамытуды қолдау	Бизнесті дамытуды қолдаудың жалпы қол жетімді бағдарламалары туралы ақпарат беру, сондай-ақ жұмыс беруші ретінде COVID-19-ға қарсы нұсқаулық	Интернеттегі әлеуметтік арттыру арқылы операцияларды түзету үшін қажетті дағдыларды дамытуға қолдау көрсету, мысалы, қашықтан жұмыс істеу немесе өндірісті реттеу	Әлеуметтік экономика ұйымдарына олардың әсерін бағалауға көмектесетін құралдарды жасау
Ынтымақтастыққа жәрдемдесу	Өрекеттерді ынталандыру үшін онлайн-талқылаулар арқылы әлеуметтік экономика ұйымдарымен ынтымақтастық құралдарын құру	Үкіметтің әртүрлі бастамалары мен жаңа шешімдер мен әлеуметтік инновацияларды іздеу үшін жаңа серіктестікті дамыту арасындағы ең жақсы үйлестіру	Жергілікті дамудың неғұрлым инклюзивті және орнықты моделіне көшу бойынша әлеуметтік экономиканы стратегиялық пікірталастарға тарту; арнайы стратегия мен іс-қимыл жоспарын әзірлеу
Көрінуді жақсарту		Сектордың, компаниялардың жергілікті және әлеуметтік ықпал етуді өлшеудің неғұрлым жетілдірілген құралдарын сатып алу жөніндегі жылжыту есебінен әлеуметтік экономиканың көрнекілігін арттыру	
Қауіпсіздікке байланысты	Жекелеген секторлар үшін жеке қорғану құралдарын әлеуметтік экономика субъектілері арасында бөлу		
Ескертпе – ҚР Ұлттық статистика бюросының мәліметтері бойынша құрастырылды [13].			

Мемлекет COVID-19 пандемиясына қарамастан барлық әлеуметтік міндеттемелерді орындайды. Зейнетақылар мен жәрдемақылар елдің барлық тұрғындарына уақтылы төленді. Коронавирустың таралуы басталғаннан бірнеше жыл өткен соң, барлық негізгі әлеуметтік проблемалар өзекті болып қала береді, бірақ тез шешіледі. Технологиялық өзгерістер, цифрландыру бізбен бірге қалып, тіпті жедел қарқынмен жеделдеді. Сондай-ақ, көші-қон ағыны экономика секторлары мен шекаралардың жабылуына байланысты қысқарды, бұл біздің өмірімізді қамтамасыз етуде мигранттардың әрдайым көрінбейтін, бірақ маңызды рөлін ғана көрсетті.

Пандемияға айналған әлеуметтік саланы цифрландыру барлық әлеуметтік топтардың мүмкіндіктерін теңестірудің факторына айналды, ол жоғары деңгейден орта тапқа дейін, адамдардың мүдделеріне сай болуы мүмкін. Онлайн білім беру элиталық оқу орындарында білім алудың тиісті орнына айналды, бұл аудандық мектепке немесе жергілікті провинциялық университетке қарағанда сапалы білім алуға мүмкіндік береді. Онлайн медицина жоғары сапалы клиникада толық тексеруді ауыстыру шағын қаланың дәрігеріне қарағанда сапалы кеңес алуға мүмкіндік береді. Мұның бәрі Орта сыныптар үшін сапалы қызметтердің қол жетімділігін кеңейтеді. Ал цифрлық экономикадағы жұмыспен қамту дәстүрлі еңбек нарықтарының проблемаларын жиі өтейді. Осылайша, коронавирустық пандемия күшті сілкініс бола отырып, COVID-19 пандемиясына дейін жинақталған әлеуметтік мәселелерді шешудің кілті болды [14].

Қорытынды

Еліміз қарқынды түрде цифрлық әлемге еніп жатқанына қарамастан, әрине, кемшіліктер бары сөзсіз. Кез келген сферада цифрландыруды жүзеге асыру, ең бірінші, ақпараттық-телекоммуникациялық. Ол елдегі ақпараттық-телекоммуникациялық инфрақұрылымның дамуына байланысты. Яғни, халық қаншалықты сапалы, үздіксіз жұмыс жасайтын байланыс, желі жабынымен қамтамасыз етілсе, цифрлық қызметтер жүйесі жайлы сауаты ашылса, мемлекет пен бизнес, мемлекет пен қоғам және бизнес пен қоғам арасындағы қарым-қатынас сапа мен жылдамдыққа, заманауи технологиялар көмегіне жүгініп, сенімге негізделсе, соншалықты елдің цифрлық жүйеге енуі қарқынды, тез әрі тиімді жүретін болады. Пандемия елімізге әрбір сфера бойынша кемшіліктерін көрсетіп, оларды жақсартуға жағдай жасады. Қазіргі таңдағы ел экономикасының цифрлық даму бағыты қалай жүзеге асып жатқандығы анықталды.

Бастысы, мемлекеттің құрылымы ретіндегі үкімет, халық және бизнестің цифрлық платформаны қалыптастырып, оны жан-жақты жүзеге асыруда бір-біріне қолдау мен сүйеніш бола білсе, қазіргі жаһандану заманында электрондық мемлекетке айналуға, озық технологиялық жағдайды қалыптастыруға мүмкіндік туады. Бүгінгі уақытпен, әлемдік даму жағдайымен бірге алға жылжудың қазіргі күнгі басты көзі – цифрландыру.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Исследование ООН. Электронное правительство. Цифровое правительство в десятилетии действий по достижению устойчивого развития (с дополнением по реагированию на COVID-19) // Департамент по экономическим и социальным вопросам ООН. – 2020.
- 2 «Ақпараттық Қазақстан–2020» – ҚР Президентінің Жарлығы [web-портал]. – 2013. URL: <https://egov.kz> (қарау уақыты: 20.11.2021)
- 3 Концепция государственной информационной политики. URL: <http://old.unesco.kz/> интернет-ресурсы
- 4 Караван жаңалықтары // Ақпараттық инфрақұрылым қалыптастыру – алдағы басты мақсаттардың бірі. URL: <https://kaz.caravan.kz/zhangalyqtar/>
- 5 Жусупова А. Медиапотребление в Казахстане в 2020 году: интернет и соцсети побеждают. – 2021.
- 6 Анализ рынка розничной электронной коммерции в Республике Казахстан // Результаты опроса экспертов, декабрь 2020.
- 7 Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің ресми ақпараттық ресурсы. URL: <https://primeminister.kz/>
- 8 Сансызбаев А. Составление рейтинга по системе социального партнерства в Республике Казахстан // Доклады НАН РК – 2020. – № 6.
- 9 Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі әлеуметтік даму тұжырымдамасы. – Қазақстан Республикасы үкіметінің 2014 жылғы 24 сәуірдегі № 396 қаулысы. URL: www.adilet.zan.kz
- 10 COVID-19 в странах Центральной Азии: последствия и ответные политические меры // Доклад ОЭСР. – 2020. – 62 с.
- 11 Schwab K., Malleret T. Covid-19: the great reset // USA: Forum Publishing, 2021, 92 p.
- 12 Thoradeniya T., Jayasinghe S. COVID-19 and future pandemics: a global systems approach and relevance to SDGs // Global Health, 2021, no. 17, 223 p. URL: <https://doi.org/10.1186/s12992-021-00711-6>
- 13 Деректер, цифрландыру және мемлекеттік басқару. Еуропа және Орталық Азия аймағының экономикасы туралы есеп бас экономист басқармасы, көктем 2021. – 150 б.
- 14 Коронавирустық инфекция пандемиясы жағдайындағы мемлекеттік басқарудың құқықтық мәселелері. URL: <http://www.omlaw.ru/index.php?option>

REFERENCES

- 1 Issledovanie OON. Jelektronnoe pravitel'stvo. Cifrovoe pravitel'stvo v desjatiletii dejstvij po dostizheniju ustojchivogo razvitija (s dopolnieniem po reagirovaniju na COVID-19) // Departament po jekonomicheskim i social'nyum voprosam OON. 2020. (In Russian).
- 2 «Ақпараттық Қазақстан–2020» – ҚР Президентінің Zharlyғы [web-portal]. 2013. URL: <https://egov.kz> (Қарау уақыты: 20.11.2021). (In Kazakh).
- 3 Koncepcija gosudarstvennoj informacionnoj politiki. URL: <http://old.unesco.kz/> internet-resursy. (In Russian).
- 4 Karavan zhanalyqtary // Ақпараттық инфрақұрылым қалыптастыру – алдағы басты мақсаттардың бірі. URL: <https://kaz.caravan.kz/zhangalyqtar/>. (In Kazakh).
- 5 Zhusupova A. (2021) Mediapotreblenie v Kazahstane v 2020 godu: internet i socseti pobezhdajut. (In Russian).
- 6 Analiz rynka roznichnoj jelektronnoj kommercii v Respublike Kazahstan // Rezul'taty oprosa jekspertov, dekabr' 2020. (In Russian).
- 7 Қазақстан Республикасы Прем'ер-Министрінің ресми ақпараттық ресурсы. URL: <https://primeminister.kz/>. (In Kazakh).
- 8 Sansyzbaev A. (2020) Sostavlenie rejtinga po sisteme social'nogo partnerstva v Respublike Kazahstan // Doklady NAN RK. No. 6. (In Russian).
- 9 Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі әлеуметтік даму тұзhyрымдамасы. Қазақстан Республикасы үкіметінің 2014 жылғы 24 сәуірдегі № 396 қаулысы. URL: www.adilet.zan.kz. (In Kazakh).
- 10 COVID-19 v stranah Central'noj Azii: posledstvija i otvetnye politicheskie mery // Doklad OJeSR. 2020. 62 p. (In Russian).
- 11 Schwab K., Malleret T. (2021) Covid-19: the great reset // USA: Forum Publishing, 92 p. (In English).
- 12 Thoradeniya T., Jayasinghe S. (2021) COVID-19 and future pandemics: a global systems approach and relevance to SDGs // Global Health, no. 17, 223 p. URL: <https://doi.org/10.1186/s12992-021-00711-6>. (In English).
- 13 Dereker, cifrlandyru zhәне memlekettik basқaru. Europa zhәне Ortalyқ Azija аймағының jekonomikasy turaly esep bas jekonomist basқarmasy, көктем 2021. 150 p. (In Kazakh).
- 14 Koronavirustық infekcija pandemijasy zharđajyndaғы memlekettik basқarudың құқықтық мәseleleri. URL: <http://www.omlaw.ru/index.php?option>. (In Kazakh).

К.К. ПРИМЖАРОВА,*¹

к.э.н., ассоциированный профессор.
*e-mail: kalyash.primzharova@narхоз.kz

Л.С. НУРПЕЙСОВА,²

к.э.н., ассоциированный профессор.
e-mail: amaniyazova_2020@mail.ru

Г.Ш. БЕЙСЕНОВА,²

к.э.н., доцент.

e-mail: G_hb@mail.ru

Ж.К. МАЛГАРАЕВА,¹

к.э.н., ассоциированный профессор.
e-mail: zhanat.malgaraeva@narхоз.kz

¹Университет Нархоз, г. Алматы, Казахстан

²Казахский университет международных отношений
и мировых языков им. Абылай хана, г. Алматы, Казахстан

ВЛИЯНИЕ ПАНДЕМИИ НА ДИНАМИЧНОЕ РАЗВИТИЕ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Аннотация

Цель статьи – изучить влияние пандемии на ускоренное развитие цифровой экономики. Собрана информация о том, из каких компонентов состоит телекоммуникация и какое значение имеет каждый из них, проанализированы теоретические аспекты информационно-телекоммуникационной инфраструктуры. Проанализировано современное состояние электронного правительства как основы информационно-телеком-

муникационной системы на государственной службе, собраны сведения о функциях информационных технологий, государственной информационной политике, проанализированы теоретические аспекты информационно-телекоммуникационной инфраструктуры. Проанализировано современное состояние электронного правительства как основы информационно-телекоммуникационной системы на государственной службе, получены сведения о функциях информационных технологий, государственной информационной политике, определены уровень и перспективы развития телекоммуникационной инфраструктуры на сегодняшний день, определены конкретные задачи и цели в плане. Проанализированы и предложены пути, которые необходимо пройти, меры, которые необходимо реализовать, чтобы стать электронным государством.

Ключевые слова: цифровая экономика, информационно-телекоммуникационные инфраструктуры, электронные услуги, электронный портал, система, электронное правительство, технологии.

K.K. PRIMZHANOVA,*¹

c.e.s., professor.

*e-mail: kalyash.primzharova@narxoz.kz

L.C. NURPEISOVA,²

c.e.s., associate professor.

e-mail: amaniyazova_2020@mail.ru

G.SH. BEISENOVA,²

c.e.s., associate professor.

e-mail: G_hb@mail.ru

ZH.K. MALGARAEVA,¹

c.e.s., associate professor.

e-mail: zhanat.malgaraeva@narxoz.kz

¹Narxoz University, Almaty, Kazakhstan

²Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan

IMPACT OF THE PANDEMIC ON THE DYNAMIC DEVELOPMENT OF THE DIGITAL ECONOMY

Abstract

The purpose of the article is to study the impact of the pandemic on the accelerated development of the digital economy. The information about what components consist of Telecommunication and the importance of each of them is collected, the theoretical aspects of information and telecommunication infrastructure are analyzed. Analyzed the current state of e-government as the basis of information and telecommunications system in the public service, collected information about the functions of information technology, state information policy, analyzed the theoretical aspects of information and telecommunications infrastructure. The modern state of e-government as the basis of information and telecommunication system on public service has been analyzed, the information about the functions of information technology, state information policy has been collected, the level and prospects of development of telecommunications infrastructure to date has been determined, and specific tasks and objectives in the plan have been determined. Analyzed and proposed, what paths to take, what measures to be implemented to become an e-government.

Key words: digital economy, information and telecommunications infrastructure, electronic services, electronic portal, system, e-government, technology.

IRSTI 06.73.02
UDC 336.012.23

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-58-63>

A.B. AMANGOZHAYEVA,*¹

m.e.s, senior lecturer.

*e-mail: a.amangozhayeva@turan-edu.kz

M.A. MARKELOVA,¹

m.e.s, senior lecturer.

e-mail: m.markelova@turan-edu.kz

Master of economic Sciences.

I.V. SELEZNEVA,¹

d.e.s., professor.

e-mail: i.selezneva@turan-edu.kz

¹Turan University, Almaty, Kazakhstan

DIGITAL PAYMENT SYSTEM OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: RISKS AND PROSPECTS

Abstract

The development of payment systems is a continuous process that includes updating and updating all its elements and processes. In this article, the authors considered the issues of digitalization of the payment system of the Republic of Kazakhstan, and in particular, the possibility of creating and implementing a digital currency of the National Bank of the Republic of Kazakhstan. This measure will allow Kazakhstan to join the world experience in the use of crypto-technologies and digital assets. The key task is to be the first within the member countries of the Eurasian Economic Union. The history of digital money began with the invention of the Internet. In the early days, it was difficult to get the population used to using digital money. However, as people get used to technology, and digital technologies themselves become more secure and reliable, more and more users are ready to give preference to the use of digital money. As part of the study, the authors analyzed foreign experience in the creation and implementation of digital currencies, assessed the possible risks and prospects of this event. It is worth noting that Kazakhstan in 2020 for the first time got into the rating of the countries of the world in terms of cybersecurity. The initiative to digitalize the payment system and, in particular, payment technologies, is already giving a greater role to an effective cybersecurity strategy. Currently, the National Bank of the Republic of Kazakhstan, as part of the implementation of the program for the development of the national payment system until 2025, has already implemented a pilot project "Digital Tenge". The authors carried out a comparative analysis of the specific features and key differences between the digital tenge and other forms of the national currency of the Republic of Kazakhstan.

Key words: payment system, currency, digitalization, cyberattack, digital money, cybersecurity, payments.

Introduction

The relevance of the issue of developing a digital payment system since the advent of digital currencies is undeniable. Its safety, security and legal nature still remains unexplained. In addition to Kazakhstan, the launch of a national digital currency is being considered in China, Japan, Ecuador, the Netherlands and Russia. Digital currency is a form of fiat money that exists in electronic format. At the same time, it is important to note that the digital currency is not a replacement for cash and non-cash money, but is planned to be used in parallel, as a third form of the national currency.

The National Bank of the Republic of Kazakhstan intends to implement a pilot project by the end of 2021 to introduce the Digital Currency of the Central Bank, which is a new round in the evolution of money. In May this year, the National Bank of the Republic of Kazakhstan presented a research report to the public, which revealed the prospect of introducing the digital tenge and its possibilities [1]. The development of digital currency will lead to the development of a digital payment system.

Digital money and its rate will be directly linked to the national currency. The central bank will act as the issuer and consumer guarantor. The innovativeness of the technological perspective will allow the use of smart contracts. The digital tenge is not a cryptocurrency and it is wrong to designate it as a crypto tenge. This is digital money of the central bank imitated on the new technical infrastructure.

Main provisions

In the future, the use of digital money should increase the stability of the payment system. In the process of using digital money, much will depend on how the issue will be carried out and how this professional financial community and the population of the country will perceive it.

When the National Bank provides, for the transfer and storage of digital tenge, a high level of security, as well as the continuous operation of the system infrastructure, one of the positive aspects of the digital tenge can be identified as a separate classification and increased traceability of government spending, which in turn will affect the reduction of corruption.

Materials and methods

As part of the study, source materials were used, such as regulatory legal acts of the Republic of Kazakhstan, as well as policy documents and concepts in the field of implementation and use of digital currencies.

In the process of research, the authors of the article successfully applied such methods as theoretical, logical and professional thinking. The authors took study, analysis, synthesis and others as the basis for drawing conclusions.

Literature review

Along with this, studies of domestic and foreign authors in the field of digitalization and digital transformation of payment systems are considered.

In particular, studies of the following authors Ryan Todd, Raphael Auer, Todd Keister, Cyril Monnet, Stephen Williamson, Tommaso Mancini Griffoli and others have been studied. This study allowed the authors to identify a common understanding of the term “digital tenge” and consider different interpretations of this concept.

Results

The interest of researchers in digital currencies is quickly moving from theoretical discussions to the implementation of pilot projects around the world. Thus, according to a survey by the BIS Bank for International Settlements (BIS), in 2021, out of 65 central banks participating in the survey, 86% are exploring digital currencies, of which 60% are at the experimentation stage, and 18% are already in the process of implementing pilot projects [2].

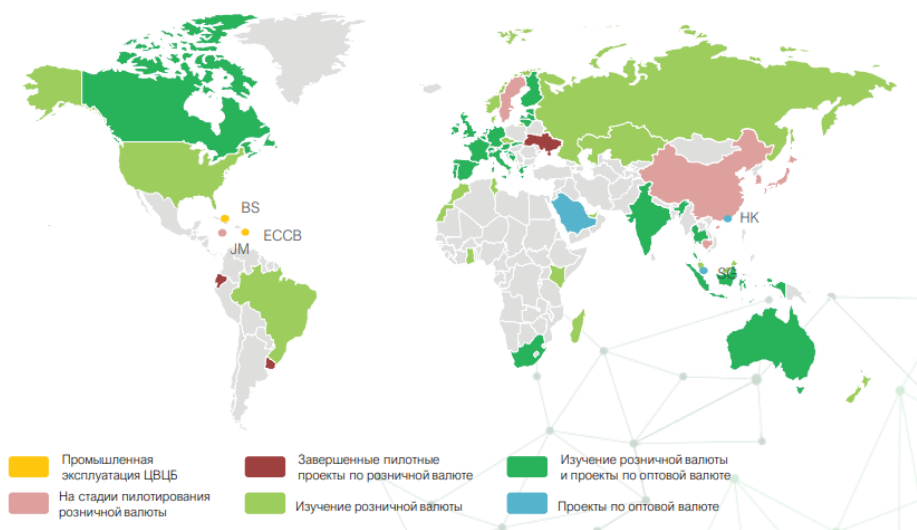

Figure 1 – Stages of study and implementation of digital currencies around the world

Note – Based on source data [3].

To determine the prospects for the introduction of digital currency in Kazakhstan, it is necessary to analyze the foreign experience of leading countries and the results of the launch of digital currency.

Consider the example of Singapore and the features of the launch of the digital Singapore dollar. The Monetary Authority of Singapore has set itself the goal of developing and implementing a digital currency based on the blockchain network, taking into account the principles of open architecture, open connectivity and interoperability with other networks, in order to ensure ease of integration in these networks for seamless end-to-end transaction processing and support for wholesale interbank and corporate payments. . The key goal of introducing a digital currency in Singapore was the ability to replace the SWIFT system and give a qualitative breakthrough in interbank interaction.

The interesting thing is that developing the digital Singapore dollar, the government agency collaborated with a wide range of partners, in particular, with the leading representatives of the financial industry in the world (Bank of America, Merrill Lynch, Crédit Suisse, DBS Bank, HSBC, JP Morgan, Mitsubishi UFJ Financial Group, OCBC, R3, Singapore Exchange, United Overseas Bank), technology partners (BCS Information Systems), and overseas financial regulators (Bank of Canada).

The Russian Federation has already begun testing the digital ruble. Let's take a closer look at the stages of introducing and creating a digital currency.

The architecture of the platform developed by the Central Bank is hybrid, that is, it includes components of a centralized system and distributed registries. Cryptocurrency, despite the use of blockchain and encryption algorithms, the digital ruble is not, however, the formation of a legal framework for regulating the circulation of cryptocurrencies in Russia is one of the tasks that the Central Bank and the Government are working on solving. The use of cryptographic protection and encryption ensures a high level of security for all payments in digital currency.

The Central Bank platform allows the client to open a wallet on it via the Internet using the services of one of the banks connected to the platform. After that, the owner of the wallet can make transactions with the funds contained in it using the mobile application of any other financial institution that is part of the system.

The digital ruble, according to the concept of the Central Bank, has the form of a unique digital code. Operations with the national Russian virtual currency represent the movement of the corresponding digital code from one wallet to another.

For example, the Chinese Digital Yuan (e-CNY) is "at the most advanced stage" of all existing central bank digital currency (CBDC) projects, of which pilot projects are underway in 10 regions and were used for the Beijing Winter Olympics. Experts estimate that the total size of China's digital currency could reach 1 trillion yuan (\$140 billion) in the coming years, equivalent to the digitization of about one-eighth of China's cash. International consumer brands including McDonald's, Starbucks, Subway also took part in the e-CNY trial.

Internationally, it has long been predicted that China will "become the first major country" to launch a CBDC. CNY currently accounts for roughly 4% of global transactions, making the Chinese CBDC one of the potential major currency CBDCs with global implications.

If China's CBDC practices and standards affect international practices, they may affect other businesses in the long run. In the short term, the CBDC is likely to affect a wide range of international companies, especially those with a presence in China or those that typically do business with Chinese entities. The legal tender status of e-CNY means that the acceptance of e-CNY will eventually become mandatory in China. If all goes well, e-CNY is likely to become the "cash of the future" in China. The position of E-CNY as legal tender will affect the financial and technology sectors (for example, telecommunications companies and commercial banks developing related products and services), ordinary businesses in other sectors, and the population using fiat currency. Openness in the use of money will be a new scenario that businesses and other stakeholders will face.

Digital currency (digital money) is means of payment that exists exclusively in the form of electronic data. Although they can be used like ordinary money, they have a number of specific features, such as the lack of physical tangibility, while allowing transactions to be made from anywhere and received anywhere in the world (Table 1, p. 61).

The key difference between digital currencies and more well-known cryptocurrencies like bitcoin is their use of blockchain technology. Cryptocurrencies use blockchains to remain decentralized and anonymous, avoiding the need for a supervisory authority. Digital currencies also use blockchain, but operate centrally and require user identification.

Table 1 – Comparative characteristics of 3 forms of national currency

	Cash money	Non-cash money	Digital currency
Money properties			
medium of circulation	+	+	+
stable cost	+	+	+
Form of fiat money	+	+	+
Legal tender	+	+	+
Payment properties			
Reliability and Availability	+	-	+
Interoperability	-	+	+
High security level	-	-	+
Scalability	-	+	+
Confidentiality	+	+	+
Programmability	-	-	+
Immediacy	+	+	+
Note – Compiled by the authors based on source data [3].			

The national digital currency of the Republic of Kazakhstan is a promising form of funds that is an obligation of the National Bank of the Republic of Kazakhstan presented in digital form. The digital tenge will be legal tender, a measure of value and a store of value. To implement the platform, a two-tier architecture is expected, in which financial market participants will provide payment services, and the National Bank will provide the infrastructure. To make a decision on the issuance of a digital tenge, it is necessary to conduct a comprehensive study of the benefits and risks with the definition of the tasks solved by the digital currency, the method of its issue and distribution, the technology used, the impact on monetary policy, financial stability and the payment ecosystem.

Digital money takes into account the disadvantages of cryptocurrency. That is, in fact, they are equated to the exchange rate and, in principle, are equal to paper money. But they are being developed through a new technology related to tokens. Now there are already bills that introduce the concept of «tokenization», which is the basis for digital money. The head of state several times voiced the need to apply various kinds of innovations, for example, in the state. procurement. As for the fears of intensifying fraudulent schemes for withdrawing funds from the country, it is digital money that is primarily aimed at ensuring that they do not disappear without a trace [4].

Discussion

When using digital currency and getting all the positive consequences, such as: reducing corruption, transparency of public financial transactions, ease of use and not being tied to the Internet. It will be an excellent incentive to increase the investment attractiveness of Kazakhstan.

But it is necessary to note the actions necessary for the effective functioning of the digital tenge. Thus, the Government of the Republic of Kazakhstan and the National Bank are faced with the following tasks: launch the exchange, train professional specialists, train business owners and solve a huge number of the following tasks. It is also possible that participants in the shadow economic process will resist the digital tenge. The reasons for this are quite banal, the digital currency will be difficult or almost impossible to use in the shadow economy, and its share in Kazakhstan currently ranges from 15% to 30% [5].

Conclusion

The decision to develop a digital currency is relevant and necessary. The use of digital currency in the future should lead to accelerated economic growth in Kazakhstan and increase the obscurity and speed of money payments. Which will lead to increased stability, due to the transparency of ongoing transactions, an increase in tax revenues, of the entire financial system of Kazakhstan. It also contributes to the receipt of proceeds from crime and their legalization. It will have a tremendous impact on the faster digitalization of the Kazakhstani economy. The digital currency will exclude the

misuse of budget money. That will lead to the preservation of the state and local budgets of different levels.

Undoubtedly, the digital tenge will be a project of the National Bank. Now the department is exploring the possibilities of world-class technology companies. Analyzes the impact on the economy of Kazakhstan: cross-border functionality, issues of exchange for ordinary tenge, and so on.

How quickly and efficiently the ecosystem will be created, so much will be the positive result from the launch and development of digital tenge. But today there is an explanatory note from the regulator stating that all cryptocurrency stories are prohibited in Kazakhstan. What is needed is not a ban, but competent management of emerging tasks in the development of a digital currency. In the future, it will be an excellent assistant or another format in the circulation of the national currency and will contribute to solving problems that paper money is not capable of. For example, it will be much easier and faster to track the misuse of allocated state transfers due to the transparency of financial movements and operations.

Foreign experience shows successful testing and application of digital national currencies in Asia and Europe [6]. China and Singapore and several other countries leading in the field of financial technologies are currently embedding several different projects into the economy, providing the ability to pay with digital money not only through ROS terminals or on the Internet, but even in regions where there is no connection.

REFERENCES

1 Research program of the National Bank of the Republic of Kazakhstan. Official website of the National Bank of the Republic of Kazakhstan. URL: <https://nationalbank.kz/ru/news/smi-o-nas/10689> (date of application: 10.10.2021)

2 Rise of the central bank digital currencies: drivers, approaches and technologies. URL: <https://www.bis.org/publ/work880.htm> (date of application: 10.10.2021)

3 Digital Tenge (pilot project). Official website of the National Bank of the Republic of Kazakhstan. URL: <https://nationalbank.kz/ru/page/cifrovoy-tenge-pilotnyy-proekt> (date of application: 10.10.2021)

4 Why Tenge needs a digital “double”? // Kapital information and analytical portal.kz. URL: <https://kapital.kz/tehnology/87809/zachem-tenge-nuzhen-tsifrovoy-dvoynik.html> (date of application: 10.10.2021)

5 Digital money: investments at your own risk. Official website of the Agency of the Republic of Kazakhstan for Regulation and Development of the Financial Market. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/ardfm/press/article/details/34672?lang=ru> (date of application: 10.10.2021)

6 Auer R., Cornelli G., Frost J. Rise of the central bank digital currencies: drivers, approaches and technologies // BIS working paper, no. 880, August 2020.

А.Б. АМАНГОЖАЕВА,*¹

М.Э.Н., сениор-лектор.

*e-mail: a.amangozhayeva@turan-edu.kz

М.А. МАРКЕЛОВА,¹

М.Э.Н., сениор-лектор.

e-mail: m.markelova@turan-edu.kz

И.В. СЕЛЕЗНЁВА,¹

Д.Э.Н., профессор.

e-mail: i.selezneva@turan-edu.kz

¹Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

ЦИФРОВАЯ ПЛАТЕЖНАЯ СИСТЕМА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН: РИСКИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Аннотация

Развитие платежных систем – непрерывный процесс, включающий в себя обновление и актуализацию всех его элементов и процессов. В данной статье авторами рассмотрены вопросы цифровизации платежной системы Республики Казахстан, в частности возможность создания и внедрения цифровой валюты Национального банка Республики Казахстан. Данная мера позволит Казахстану присоединиться к мировому опыту использования криптотехнологий и цифровых активов. Ключевая же задача заключается в том, чтобы сделать

это первыми в рамках стран – участниц Евразийского экономического союза. История цифровых денег началась с изобретения Интернета. В первые дни было трудно заставить население использовать цифровые деньги. Однако по мере того, как люди привыкают к технологиям, а сами цифровые технологии становятся более безопасными и надежными, все больше пользователей готовы отдать предпочтение использованию именно цифровых денег. В рамках исследования авторами проанализирован зарубежный опыт создания и внедрения цифровых валют, оценены возможные риски и перспективы данного мероприятия. Стоит отметить, что Казахстан в 2020 г. впервые попал в рейтинг стран мира по кибербезопасности. Инициатива по цифровизации платежной системы и, в частности, платежных технологий придает уже большую роль эффективной стратегии кибербезопасности. В настоящее время Национальным банком Республики Казахстан в рамках реализации программы развития национальной платежной системы до 2025 г. уже внедрен пилотный проект «Цифровой тенге». Авторами проведен сравнительный анализ специфических особенностей и ключевых различий цифрового тенге от иных форм национальной валюты Республики Казахстан.

Ключевые слова: платежная система, валюта, цифровизация, кибератака, цифровые деньги, кибербезопасность, платежи.

А.Б. АМАНГОЖАЕВА,*¹

Э.Ф.М., сениор-лектор.

*e-mail: a.amangozhayeva@turand.edu.kz

М.А. МАРКЕЛОВА,¹

Э.Ф.М., сениор-лектор.

e-mail: m.markelova@turand.edu.kz

И.В. СЕЛЕЗНЁВА,¹

Э.Ф.Д, профессор.

e-mail: i.selezneva@turand.edu.kz

¹«Туран» университеті, Алматы қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЦИФРЛЫҚ ТӨЛЕМ ЖҮЙЕСІ: ТӘУЕКЕЛДЕР МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАР

Аңдатпа

Төлем жүйелерінің дамуы – оның барлық элементтері мен процестерін жанартуды және өзектендіруді қамтитын үздіксіз процесс. Бұл мақалада авторлар Қазақстан Республикасының төлем жүйесін цифрландыру мәселелерін, атап айтқанда, Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің сандық валютасын құру және енгізу мүмкіндігін қарастырды. Бұл шара Қазақстанға крипто-технологиялар мен сандық активтерді пайдаланудың әлемдік тәжірибесіне қосылуға мүмкіндік береді. Негізгі міндет – Еуразиялық экономикалық одаққа қатысушы елдер шеңберінде мұны бірінші болып жасау болып табылады. Сандық ақшаның тарихы интернетті ойлап табудан басталды. Алғашқы күндері халықты сандық ақшаны пайдалануға дағдыландыру қиын болды. Алайда, адамдар технологияға үйреніп, сандық технологиялардың өздері қауіпсіз және сенімді бола бастағанда, көптеген пайдаланушылар сандық ақшаны пайдалануды тандауға дайын. Зерттеу аясында авторлар сандық валюталарды құру мен енгізудің шетелдік тәжірибесін талдап, осы шараның ықтимал қауіптері мен перспективаларын бағалады. Айта кету керек, Қазақстан 2020 ж. алғаш рет Киберқауіпсіздік бойынша әлем елдерінің рейтингіне кірді. Төлем жүйесін, атап айтқанда, төлем технологияларын цифрландыру жөніндегі бастама Киберқауіпсіздіктің тиімді стратегиясына үлкен рөл береді. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі ұлттық төлем жүйесін дамытудың 2025 ж. дейінгі бағдарламасын іске асыру шеңберінде «сандық теңге» пилоттық жобасын енгізді. Авторлар сандық теңгенің Қазақстан Республикасы Ұлттық валютасының өзге нысандарынан ерекшелігі мен негізгі айырмашылықтарына салыстырмалы талдау жүргізді.

Тірек сөздер: төлем жүйесі, валюта, цифрландыру, кибершабуыл, сандық ақша, киберқауіпсіздік, төлемдер.

МРНТИ 06.52.25
УДК 336.02, 338.1

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-64-73>

А.А. АДАМБЕКОВА,¹

д.э.н, профессор.

e-mail: ainagul.adambekova@narxoz.kz

А.С. САПАРАЛЫ,*¹

ассистент профессора.

*e-mail: arman.saparaly@narxoz.kz

¹Университет Нархоз, г. Алматы, Казахстан

ВЛИЯНИЕ БАЗОВОЙ СТАВКИ НА ИНФЛЯЦИОННУЮ РЕАКЦИЮ ЭКОНОМИКИ

Аннотация

Цель статьи – рассмотреть влияние макроэкономических факторов на экономическое развитие страны, дать оценку и рекомендации для повышения эффективности денежно-кредитной политики в целях стабилизации и достижения целей стратегии инфляционного таргетирования. В последние годы мы можем наблюдать резкий рост цен на социально значимые продукты, что напрямую говорит о росте инфляции в стране. Общеизвестно, что главным институтом, отвечающим за сдерживание инфляции, выступает Центральный банк, стратегия которого направлена на обеспечение стабильности цен и реализацию режима инфляционного таргетирования. Основной причиной, усложняющей реализацию стратегии инфляционного таргетирования, является экономический кризис, вызванный коронавирусом (COVID-19), склонивший центральные банки во всем мире перед новыми вызовами. Первыми индикаторами кризиса во многих странах стали остановка производства, свертывание продаж и закрытие границ. В частности, в Казахстане данный кризис сильно сказался на экономическом состоянии страны, а именно на ценообразовании импортных и отечественных товаров. В работе выдвинута гипотеза о том, что текущая денежно-кредитная политика требует переосмысления с позиции трансформации политики регулирования процентных ставок. С целью обоснования этого был проведен сравнительный анализ эффективности и влияния процентной ставки на инфляционные шоки на основе официально опубликованных данных. При этом определена роль индикатора TONIA в управлении инфляцией, проведен анализ его изменения. В работе сделан акцент на анализ влияния процентной ставки на депозиты и кредиты населения, ценообразование и внешний торговый оборот Казахстана, позволивший выработать рекомендации.

Ключевые слова: Центральный банк, инфляция, процентная ставка, регулирование, экономика, стратегия, таргетирование.

Введение

Устойчивое макроэкономическое развитие является базовым условием для развития финансовых рынков, стимулируя производительность и снижая уровень инфляции посредством инструментов денежно-кредитной политики, способствуя формированию последующей конкурентоспособности страны на мировом рынке. Кроме того, снижение темпов инфляции способствует развитию бизнеса в стране, поскольку стабильность цен помогает предпринимателям более уверенно решать вопросы среднесрочного планирования своей деятельности и финансирования реального сектора экономики [1]. Экономическое состояние национальной экономики на сегодняшний день особенно сильно реагирует на внешние экономические факторы, в числе которых большую роль сыграл корона-кризис, повлиявший на экономики всех стран мира. Из-за эпидемиологических ограничений в большей степени пострадал малый и средний бизнес, что повлекло за собой системные изменения и в банковском секторе страны. Для осуществления стратегий по стабилизации экономики страны Центральный банк применяет инструментарий процентной политики для достижения стабильного уровня инфляции в среднесрочной перспективе, руководствуясь стратегией инфляционного таргетирования. В ближайшей перспективе монетарный институт призван уделять пристальное внимание вопросам стабильности банковской системы, поскольку последствия корона-кризиса изменили структуру активов большинства банков второго уровня в сторону сокращения объемов кредитования [2].

Основные положения

Шоки на мировых рынках ведут к нестабильному обменному курсу и оказывают воздействие на внутренние цены через эффект переноса. Это, в свою очередь, оказывает давление на инфляцию, удерживая в тонусе ее рост, что ограничивает эффективность инструментов денежно-кредитной политики и приводит к необходимости принятия незамедлительных и жестких мер со стороны Центрального банка. Благодаря своей специфике макроэкономические шоки – сложно предугадываемый процесс, значение которых возрастает вместе с развитием экономических процессов в стране. Как указывает социолог Наоми Кляйн в своей работе «Шоковая доктрина» (2007 г.), «только кризис – реальный либо условный – приводит к настоящим изменениям», следовательно, пропагандируя таким образом поиск возможностей неожиданного и масштабного социально-экономического или природного стресса. Подобные примеры можно рассматривать как частный пример экономических шоков, однако весьма ограниченно [3].

Режим инфляционного таргетирования на сегодняшний день признан одним из наиболее эффективных в борьбе с инфляцией. Его основными характеристиками являются:

- ♦ четкая формулировка цели Центрального банка, которая позволяет достичь заданного показателя уровня инфляции. В случае Национального банка Республики Казахстан (далее – НБРК) показатель инфляционного таргета опубликован в виде диапазона в докладе «О стратегии развития национальной экономики–2030», что говорит о значимости данного инструмента;
- ♦ отсутствие других первичных целей реализации монетарной политики;
- ♦ прозрачность и отчетность Центрального банка перед обществом.

Однако вместе с положительными моментами данной стратегии она имеет определенные ограничения:

- ♦ режим инфляционного таргетирования неизбежно влияет на изменение объемов производства, поскольку немалая часть производства в Казахстане зависима от поставки импортного сырья, что, в свою очередь, сказывается на ценообразовании товаров и оказывает ощутимое влияние на рост инфляции;
- ♦ уровень инфляции обычно зависит не только от проводимой монетарной политики, но и от бюджетно-налоговой политики государства и поведения субъектов экономики, а значит, в дополнение к режиму инфляционного таргетирования государству приходится использовать жесткую антимонопольную политику [4].

Основной стратегией по реализации денежно-кредитной политики вне зависимости от того, какой инструментарий и механизм применяется, является обеспечение стабильности цен и сглаживание циклических колебаний экономической активности через воздействие процентных ставок на спрос [5].

Материалы и методы

В исследовании был проведен сравнительный анализ показателей эффективности монетарной политики НБРК на основе отчетных и аналитических материалов по осуществлению стратегии развития денежно-кредитной политики НБРК. Ключевыми методами исследования стали системно-структурный анализ, методы наблюдения, анализа и синтеза, метод концептуализации полученных данных. В частности, системный метод позволил при проведении исследования учесть влияние не только макроэкономических факторов, но и факторов, влияющих на уровень потребления и сдерживающих развитие отечественного производства в Казахстане. Применение методов диалектики, анализа и синтеза раскрыло возможности для сбора, обработки и сопоставления данных, которые широко и системно характеризуют влияние денежно-кредитной политики Центрального банка как с позиции кредитных ресурсов, так и с позиции источников банковского фондирования в виде депозитов населения. Применение метода концептуализации полученных данных позволило сформулировать результирующие выводы и предложения по эффективному достижению целей инфляционного таргетирования.

Результаты и обсуждение

Основным операционным ориентиром при проведении Центральным банком операций на денежном рынке является индикатор TONIA (рисунок 1).

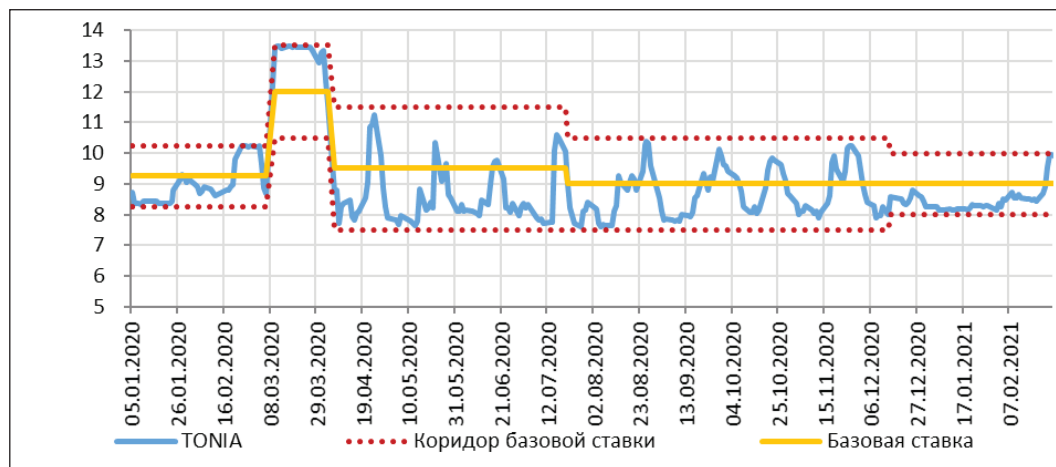

Рисунок 1 – Коридор процентных ставок и ставка TONIA (%)

Примечание – Источник: НБРК 2021 г. [6].

Индикатор TONIA (Tenge OverNight Index Average) – безрисковая ставка, выбранная участниками рынка в рамках рабочей группы по индикаторам денежного рынка с участием Европейского банка реконструкции и развития и банков второго уровня Республики Казахстан. Также индикатор TONIA служит ориентиром процентной ставки для участников на локальном финансовом рынке.

На графике (рисунок 1) продемонстрирован коридор базовой ставки, которая опирается на индикатор TONIA. Данный коридор устанавливает предел для базовой ставки, которая определяет края пиков и дна динамики ставки TONIA, в свою очередь, базовая ставка придерживается данного коридора. TONIA рассчитывается после заключения каждой сделки на рынке репо в конце дня как средневзвешенное значение доходности операций однодневного репо по операциям на основе государственных ценных бумаг без дополнительных инструментов обеспечения репрезентативности данного индикатора. Большое колебание ставки TONIA наблюдается за период с марта 2020 г. в момент введения карантина в стране, что повлияло на денежно-кредитную политику Центрального банка по регулированию базовой ставки. Таким образом, 1,75-кратное повышение ставки TONIA является одним из факторов повышения базовой ставки с 9 до 12%, что, в свою очередь, определило динамику показателей финансового рынка страны.

В связи с изменением базовой ставки нами было изучено несколько аспектов. Во-первых, насколько повышение процентной ставки повлияло на уровень инфляции. Во-вторых, насколько сильно отличается реальная инфляция от ожидаемой инфляции. Необходимость изучения данных вопросов была связана с тем, что изменения в процентной ставке влияют как на развитие банков второго уровня, так и на всех экономических агентов в стране (рисунок 2, стр. 67).

Используя графический метод визуализации данных, был проведен сравнительный анализ трех показателей: фактической инфляции, ожидаемой инфляции, размера ставки. Рассмотрев динамику линии тренда, мы можем сделать определенные выводы касательно инфляции. Базовая ставка незначительно повлияла на уровень инфляции, что может говорить о возможном внешнем факторе ее роста. Данным фактором в большей степени является корона-кризис, который охватил экономику многих стран мира. Подняв процентную ставку до 12% в марте 2020 г., Центральный банк ожидал снижения уровня инфляции, который продемонстрирован на графике «Ожидаемая инфляция». Но по факту инфляция только росла, и сразу же через месяц наблюдений и неоправдания ожидаемых прогнозов Центральный банк снизил процентную ставку

до 9,25%. Таким образом, от нее не было ожидаемой отдачи на понижение уровня инфляции, что способствовало проявлению новых рисков и предзнаменований циклических изменений на кредитном рынке (рисунок 3).

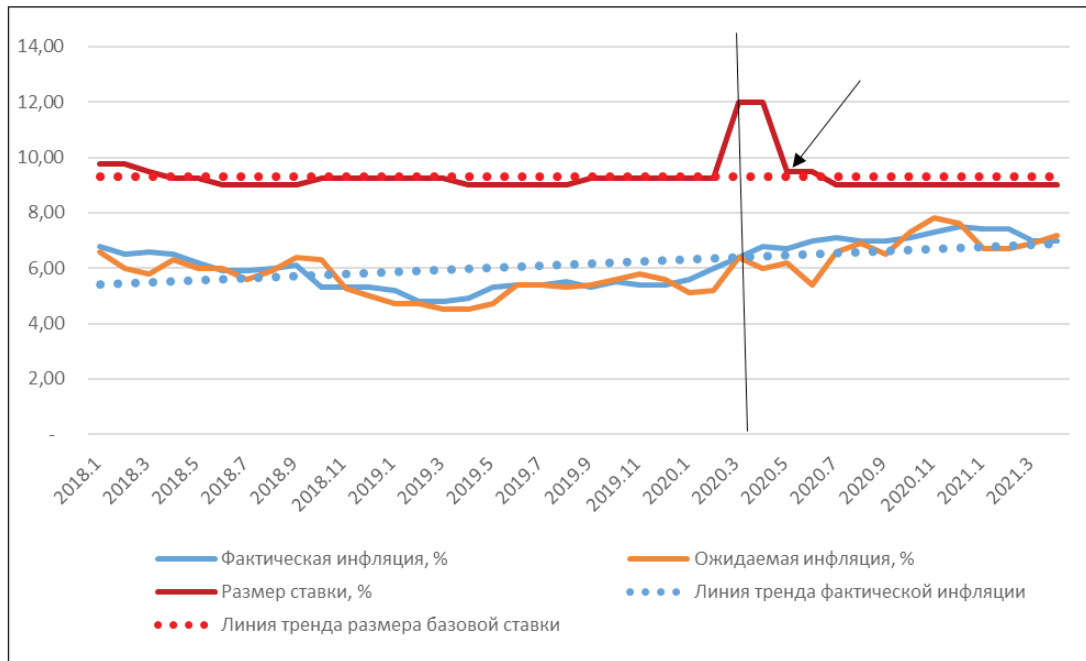

Рисунок 2 – Инфляция и процентная ставка (%)

Примечание – Составлено на основе данных Бюро национальной статистики Республики Казахстан 2021 г. [7].

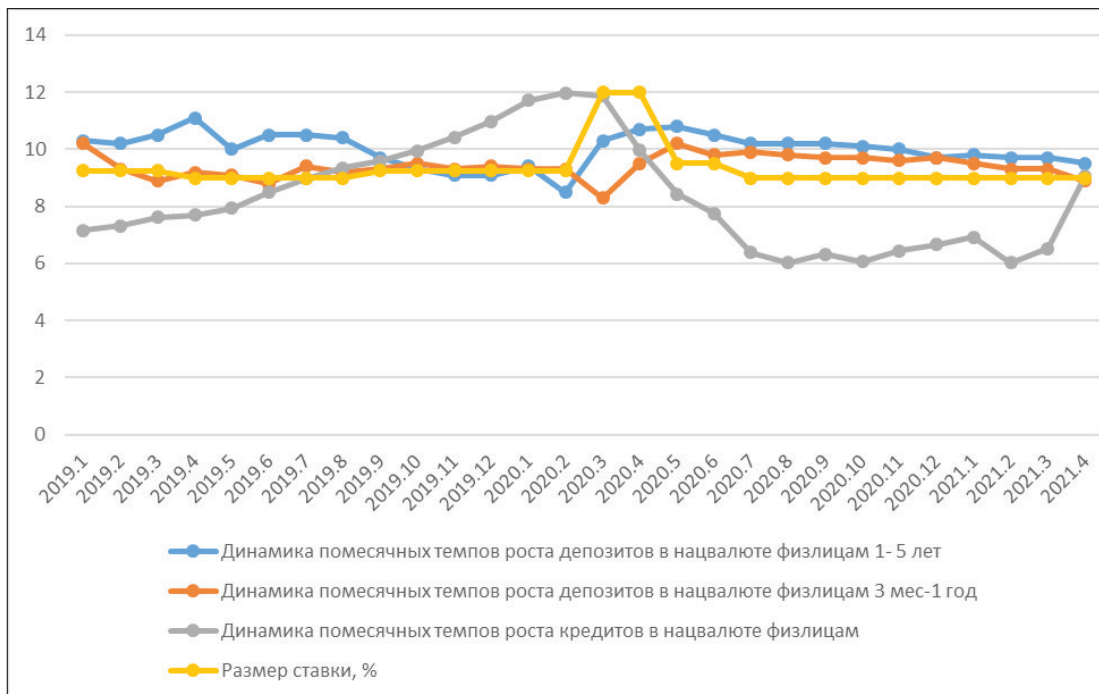

Рисунок 3 – Депозиты и кредиты населения в национальной валюте (г/г в %)

Примечание – Составлено автором на основе данных НБРК 2021 г. [6].

Повышение базовой ставки в марте 2020 г. вызвало соответствующее увеличение стоимости денег в экономике. Это сказалось на удорожании кредитов и повышении ставок по депозитам, что определило дальнейшие тренды в развитии банковской системы. Таким образом, люди начали меньше брать кредиты и больше класть деньги на депозит, и тем самым вносились коррективы в деятельность банков второго уровня. Так, за период с марта 2020 г. показатель по темпу роста кредитования, который на тот период составил 11,8%, неизбежно падал и буквально за 5 месяцев, до августа 2020 г., снизился до 6,2%. Для стабилизации ситуации банкам потребовался практически год, чтобы привести тренд на спрос по кредитованию к положительной динамике и восстановлению до уровня марта 2020 г. Данные графика презентуют нам, что в данный период наблюдалось повышение максимальных ставок по срочным и сберегательным депозитам. Несомненно, это объясняет резкий рост показателя депозитов и увеличение количества переоформленных депозитов в марте 2020 г. с 8,5% до 10,3%. Понижение спроса на кредиты и повышение на депозиты потребовали незамедлительной реакции со стороны Центрального банка, что выразилось в необходимости снижения базовой ставки. На фоне постепенного восстановления темпов предпринимательской деятельности в стране в условиях корона-кризиса и выстраивания базовой ставки в коридоре 9–9,75% к апрелю 2021 г. спрос на кредиты и депозиты нормализовался. Здесь напрашивается вывод о том, что для достижения таргета оптимального финансового рынка посредством регулирования базовой ставки требуется как минимум год, и Центральный банк должен учитывать это в будущем во избежание дисбаланса в спросе кредитов и депозитов.

Следует также отметить, что макроэкономические факторы также влияют не только на развитие финансового рынка, но и на процесс ценообразования в стране. Это, в свою очередь, усиливает акцент на необходимость более действенных мер, принимаемых Центральным банком по стабилизации роста цен и удержанию уровня инфляции. В рамках данного исследования уделено внимание динамике ценообразования на такие социально значимые продукты, как растительное масло (рисунок 4) и куриное яйцо (рисунок 5, стр. 69). Это было связано с тем, что зачастую шаблонное мышление о том, что «во всем виновата инфляция и государство не справляется со своими функциями», не всегда имеет основание.

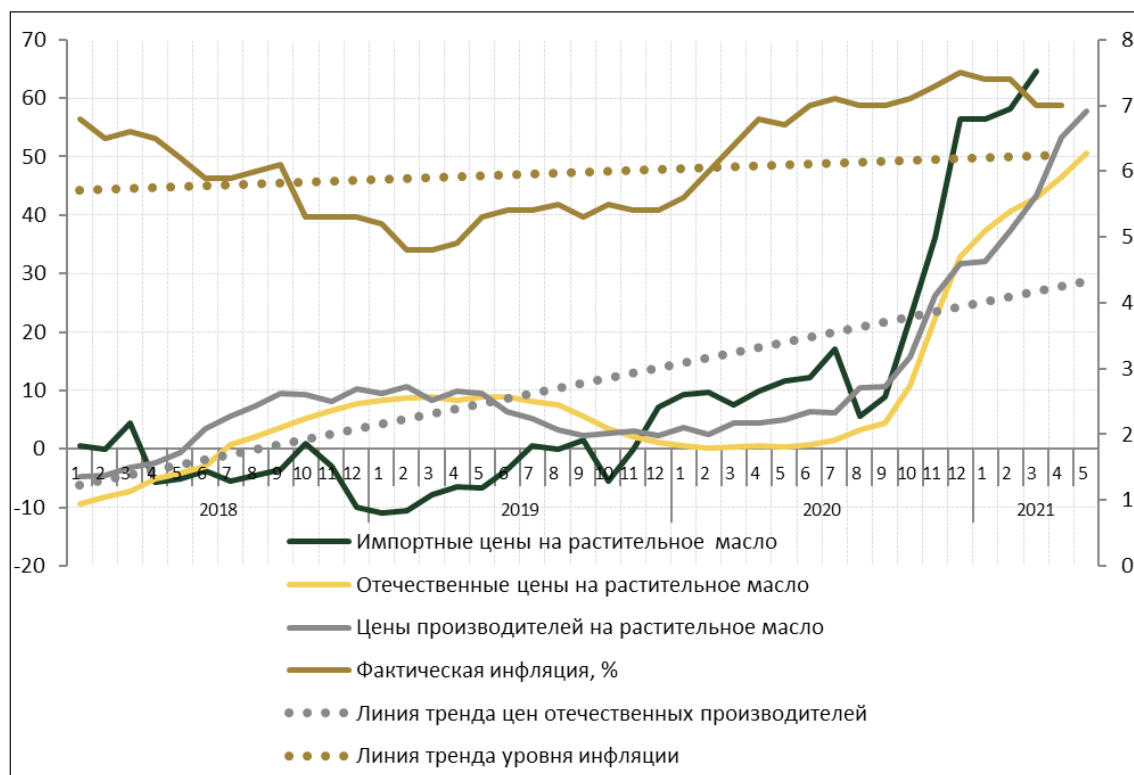

Рисунок 4 – Ценовые показатели на растительное масло (г/г в %)

Примечание – Составлено автором на основе данных НБРК 2021 г. [8].

Представленные данные демонстрируют динамику цен на такие продукты, как растительное масло и куриное яйцо, которые с каждым годом неизбежно повышаются. Многие могут винить в этом инфляцию, но по факту цифры показывают иное. Инфляция не является столь действенным фактором такого колоссального повышения цен. Исходя из представленных данных по динамике цен на продукты, они намного опередили уровень инфляции начиная с середины 2020 г. В случае с растительным маслом (рисунок 4) можно выделить такие факторы, как импортные цены и ценовой сговор. Ведь импортеры поднимали цены по причине закрытия границ из-за коронавируса, и, как следствие, отечественные производители повышают их практически до уровня импортных. При этом местные компании стремятся удерживать планку на 5–10% меньше импортной цены, чтобы не потерять спрос и получить при этом большую прибыль.

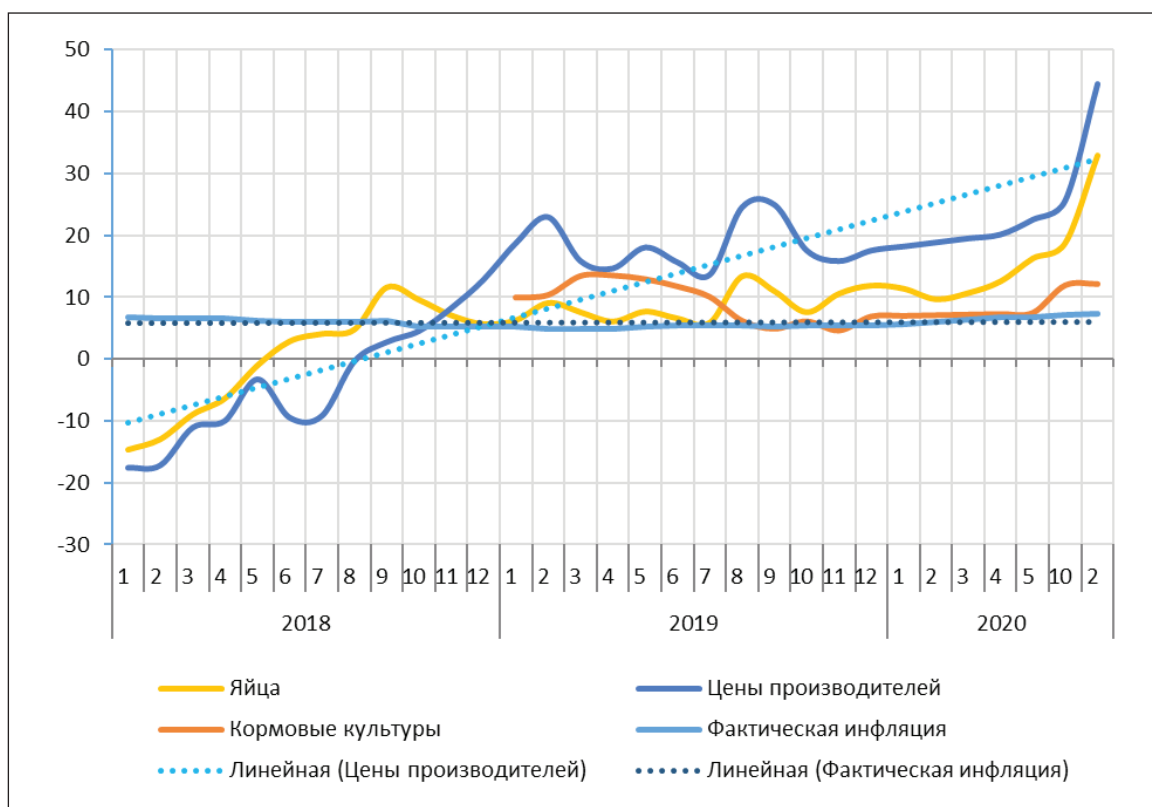

Рисунок 5 – Ценовые показатели на куриное яйцо (г/г в %)

Примечание – Составлено автором на основе данных НБРК 2021 г. [8].

Если же рассматривать цены на яйцо (рисунок 5), то резкий всплеск цен был вызван птичьим гриппом, а не повышением цен на кормовые культуры, которые в цене практически не повышались. Данный грипп был выявлен в Казахстане как раз в конце 2020 г. [9].

Также стоит отметить, что, судя по цифрам, инфляция не всегда самый существенный фактор, влияющий на ценообразование в стране. Ведь даже при официальной годовой инфляции в 8,9% цены, как мы видим, повышаются на 42,41% на куриное яйцо и 72,77% на растительное масло. Здесь мы можем отметить несколько проблем, а именно: не отражающее реальной ситуации в экономике значение инфляции, сговор крупных производителей и ретейлеров, несостоятельность как экономических, так и административных государственных рычагов регулирования ценообразования. Для разрешения вышеуказанных проблем, на наш взгляд, следует начать с соглашения между крупными производителями и торговыми сетями по сдерживанию цен. Это обосновано тем, что немотивированное повышение цен на один продукт оказывает влияние и на другие продукты и услуги. В конечном итоге это спровоцирует отрицательное

инфляционное ожидание, которое повлияет и на цены в будущем. При этом становится неопределенным первоисточник данной проблемы – тот товар, с которого началось циклическое повышение цен и, как следствие, рост отрицательного инфляционного ожидания.

Тенденции в развитии мировой экономики в условиях корона-кризиса обострили проблематику импортозависимой экономики многих стран. Ключевой аргумент многих отечественных товаропроизводителей заключается в том, что значительным компонентом себестоимости выпускаемой ими продукции является импортное сырье. Известно, что в каждом отдельном случае ситуация будет различаться, но в целом производственная структура экономики – это результат экономической политики государства. Для понимания общей картины в рамках данного исследования проведен общий обзор структуры внешнеторгового оборота Казахстана, позволяющий оценить текущую ситуацию по импортозависимости национальной экономики (рисунок 6).

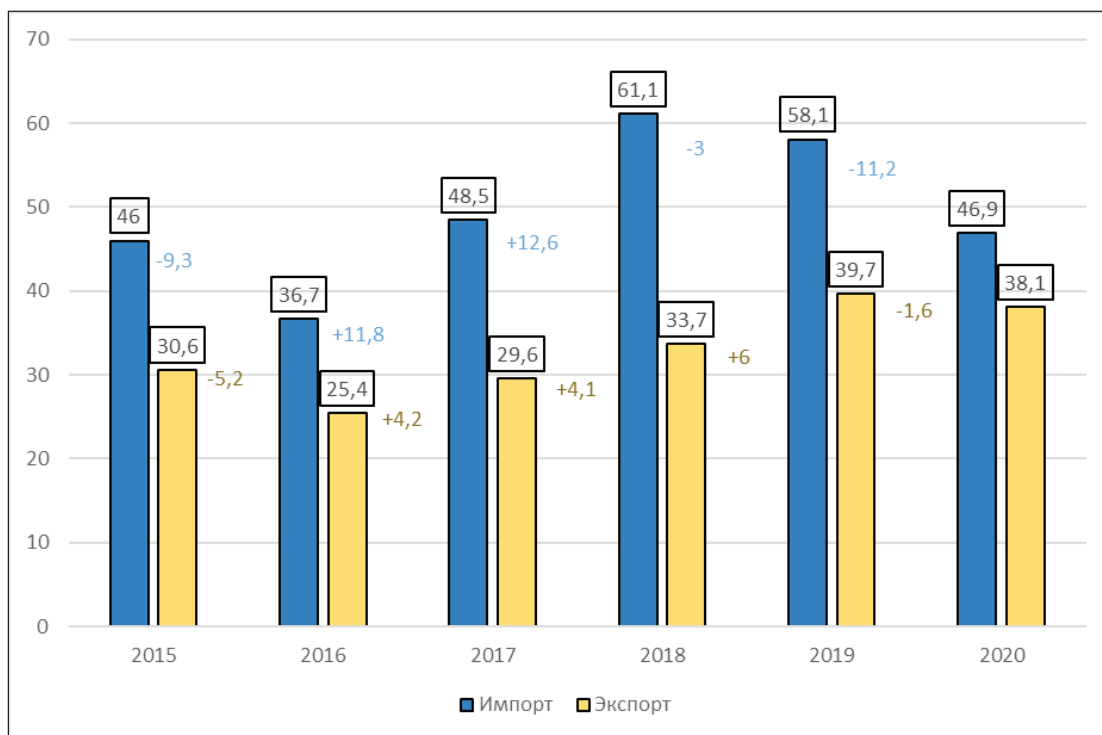

Рисунок 6 – Внешний торговый оборот Казахстана (млрд долл. США)

Примечание – Составлено на основе данных Бюро национальной статистики Республики Казахстан – 2021.

Основываясь на данных внешнеторгового оборота, можно обратить внимание на положительную динамику как экспорта, так и импорта в целом с 2016 г. по 2019 г. Однако тенденции, сложившиеся под воздействием пандемии на экономику страны, показали значительное снижение импорта за период 2019–2020 гг. на общую сумму в 11,2 млрд долл. США (20%). В свою очередь, доля экспорта снизилась лишь на 1,6 млрд долл. США (4%). При этом следует отметить, что, по данным Агентства по защите и развитию конкуренции, в стране насчитывается порядка 600 экспортеров. Так, на примере куриного яйца следует отметить, что в страну с начала 2021 г. завезли 189,3 млн яиц, почти вдвое больше, чем в январе-августе 2020 г. В то же время экспорт, напротив, сократился более чем вдвое за год, до 83,4 млн яиц. При этом доля импорта мяса птицы в Казахстане составляет 45%, по мнению АЗРК, из-за засухи 2021 г. в стране пострадал аграрный сектор, продемонстрировавший сокращение объемов импорта продукции вследствие общего спада производства [10].

Казахстанскому товаропроизводителю готовой продукции на сегодня непросто конкурировать с импортными товарами даже на внутреннем рынке, учитывая, что с внешним рынком дела

обстоят также не столь обнадеживающе. Ситуация с регулированием базовой ставки оказывает существенное, хотя и во многих случаях опосредованное влияние на ценообразование в стране. Данная ситуация оказывает давление на рычаги регулирования и реализацию направлений по принятой стратегии денежно-кредитной политики в стране.

Заключение

Результаты исследования показали, что текущая стратегия денежно-кредитной политики под натиском инфляционных и макроэкономических шоков трудно реализуема. Следует предположить, что инфляционное таргетирование, где важным элементом является система моделирования и прогнозирования, демонстрирует значительные отклонения от фактических инфляционных ожиданий. С одной стороны, это общемировой тренд воздействия корона-кризиса на мировую экономику. Важным решением в данной ситуации является реструктурирование национальной экономики через развитие отечественного производства, что позволит снизить импортозависимость, повысить эффективность государственного регулирования в монопольных отраслях и стимулировать рыночные механизмы ценообразования. В банковском секторе это реализация государственных программ, направленных на кредитование исключительно производства отечественной продукции на весь ее жизненный цикл. Таким образом, это позволит экономике страны сделать более действенные шаги в направлении экспортно ориентированной экономики и снизить давление внешних факторов. Корона-кризис показал нам многие слабые стороны в развитии национальной экономики страны. Режим инфляционного таргетирования неизбежно влияет на изменение объемов производства, и потому предлагается использовать и таргетированную структуру сектора производства, т.е. устанавливать пороговые объемы производства для осуществления баланса спроса между отечественными и импортными товарами, учитывая, что часть производства в Казахстане зависима от поставки импортного сырья, что, в свою очередь, сказывается и на ценообразовании товаров.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Кучукова Н. Денежно-кредитная политика Национального банка Республики Казахстан в условиях циклического развития экономики. URL: <https://be.kaznu.kz/index.php/math/article/view/1959/1902> (дата обращения: 06.10.2021)
- 2 Денежно-кредитная политика. URL: <https://www.nationalbank.kz/ru/links/dkr> (дата обращения: 15.11.2021)
- 3 Klein N. The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism // Metropolitan Books. 2008. 720 p.
- 4 Толстолесова Л.А. Тюменский государственный университет // Инфляционное таргетирование: преимущества и ограничения использования. URL: https://research-journal.org/economical/inflyacionnoe-targetirovanie-preimushhestva-i-ogranicheniya-ispolzovaniya/#_ftnref2 (дата обращения: 08.09.2021)
- 5 Эталонный контрольный банк нормативных правовых актов Республики Казахстан в электронном виде. (Дата редакции 01.07.2021) URL: <http://law.gov.kz/client/#!/doc/104328/rus> (дата обращения: 28.11.2021)
- 6 Обзор финансового рынка, II квартал 2021 года. URL: <https://www.nationalbank.kz/ru/page/obzor-finansovogo-rynka-dkr> (дата обращения: 16.11.2021)
- 7 Инфляция в Республике Казахстан. 2021 год. URL: <https://www.stat.gov.kz/api/getFile/?docId=ESTAT436483> (дата обращения: 16.11.2021)
- 8 Статистическая информация (ДоДКП сентябрь 2021) URL: <https://www.nationalbank.kz/file/download/69910> (дата обращения: 16.11.2021)
- 9 Комментарий Министерства сельского хозяйства. Рост цен на яйца 2020 год. URL: <https://sptnkne.ws/HAnZ> (дата обращения: 18.11.2021)
- 10 АЗРК: Общая причина роста цен на продукты в Казахстане – импортозависимость. (Дата редакции 18.06.2021) URL: <https://zonakz.net/2021/06/18/azrk-obshhaya-prichina-rosta-cen-na-produkty-v-kazaxstane-imporzavisimost/>

REFERENCES

- 1 Kuchukova N. Denezhno-kreditnaja politika nacional'nogo banka Respubliki Kazahstan v uslovijah ciklichnogo razvitija jekonomiki. URL: <https://be.kaznu.kz/index.php/math/article/view/1959/1902> (data obrashhenija: 06.10.2021). (In Russian).
- 2 Denezhno-kreditnaja politika. URL: <https://www.nationalbank.kz/ru/links/dkp> (data obrashhenija: 15.11.2021). (In Russian).
- 3 Klein N. (2008) The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism // Metropolitan Books. 720 p. (In English)
- 4 Tolstolesova L.A. Tjumenskij gosudarstvennyj universitet // Infljacionnoe targetirovanie: preimushhestva i ogranichenija ispol'zovanija. URL: https://research-journal.org/economical/inflyacionnoe-targetirovanie-preimushhestva-i-ogranicheniya-ispolzovaniya/#_ftnref2 (data obrashhenija: 08.09.2021). (In Russian).
- 5 Jetalonnyj kontrol'nyj bank normativnyh pravovyh aktov Respubliki Kazahstan v jelektronnom vide. (Data redakcii 01.07.2021) URL: <http://law.gov.kz/client/#!/doc/104328/rus> (data obrashhenija: 28.11.2021). (In Russian).
- 6 Obzor finansovogo rynka, II kvartal 2021 goda. URL: <https://www.nationalbank.kz/ru/page/obzor-finansovogo-rynka-dkp> (data obrashhenija: 16.11.2021). (In Russian).
- 7 Infljacija v Respublike Kazahstan. 2021 god. URL: <https://www.stat.gov.kz/api/getFile/?docId=ESTAT436483> (data obrashhenija: 16.11.2021). (In Russian).
- 8 Statisticheskaja informacija (DoDKP Sentjabr' 2021) URL: <https://www.nationalbank.kz/file/download/69910> (data obrashhenija: 16.11.2021). (In Russian).
- 9 Kommentarij Ministerstva sel'skogo hozjajstva. Rost cen na jajca 2020 god. URL: <https://sptnkne.ws/HAnZ> (data obrashhenija: 18.11.2021). (In Russian).
- 10 AZRK: Obshhaja prichina rosta cen na produkty v Kazahstane – importozavisimost'. (Data redakcii 18.06.2021) URL: <https://zonakz.net/2021/06/18/azrk-obshhaya-prichina-rosta-cen-na-produkty-v-kazahstane-importozavisimost/>. (In Russian).

А.А. АДАМБЕКОВА,¹

э.ғ.д, профессор.

e-mail: ainagul.adambekova@narxoz.kz

А.С. САПАРАЛЫ,^{*1}

профессор ассистенті.

*e-mail: arman.saparaly@narxoz.kz

¹Нархоз университеті, Алматы қ., Қазақстан

БАЗАЛЫҚ МӨЛШЕРЛЕМЕНІҢ ЭКОНОМИКАНЫҢ ИНФЛЯЦИЯЛЫҚ РЕАКЦИЯСЫНА ӘСЕРІ

Андатпа

Мақаланың мақсаты – макроэкономикалық факторлардың елдің экономикалық дамуына әсерін қарастыру, инфляциялық таргеттеу стратегиясының мақсаттарына қол жеткізу және тұрақтандыру мақсатында ақшанесие саясатының тиімділігін арттыру үшін бағалау мен ұсыныстар беру. Соңғы жылдары біз әлеуметтік маңызы бар өнімдерге бағаның күрт өсуін байқаймыз, бұл елдегі инфляцияның өсуін тікелей көрсетеді, онда Орталық банк инфляцияны тежеуге жауапты негізгі институт болып табылады, оның стратегиясы бағаның тұрақтылығын қамтамасыз етуге және инфляциялық таргеттеу режимін жүзеге асыруға бағытталған. Сондай-ақ, COVID-19 туындаған экономикалық дағдарыс бүкіл әлемдегі орталық банктерді жана сын-тегеуріндердің алдына қоятынын атап өтуге болады. Өйткені, көптеген елдерде өндіріс, сату тоқтатылды және шекаралар жабылды, атап айтқанда Қазақстан үшін бұл дағдарыс елдің экономикалық жағдайына, атап айтқанда импорттық және отандық тауарлардың бағасын қалыптастыруға қатты әсер етті. Автор қазіргі ақшанесие саясаты пайыздық мөлшерлемелерді реттеу жүйесін өзгерту тұрғысынан қайта қарастыруды талап етеді деген болжам жасады. Автор ресми жарияланған мәліметтер негізінде инфляциялық күйзелістерге пайыздық мөлшерлеменің тиімділігі мен әсеріне салыстырмалы талдау жасады. Бұл ретте инфляцияны басқарудағы TONIA индикаторының рөлі беріліп, оның өзгерістеріне талдау жүргізіледі. Жұмыста пайыздық мөлшерлемелердің халықтың депозиттері мен несиелеріне, баға белгілеуіне және Қазақстанның сыртқы сауда айналымына әсерін талдауға назар аударылады, бұл ұсыныстар әзірлеуге мүмкіндік берді.

Тірек сөздер: Орталық Банк, инфляция, пайыздық мөлшерлеме, реттеу, экономика, стратегия, таргетирование.

A.A. ADAMBEKOVA,¹

d.e.s, professor.

e-mail: ainagul.adambekova@narxoz.kz

A.S. SAPARALY,*¹

assistant professor.

*e-mail: arman.saparaly@narxoz.kz

¹Narxoz University, Almaty, Kazakhstan

IMPACT OF THE BASE RATE ON THE INFLATION RESPONSE OF THE ECONOMY

Abstract

The purpose of the article is to consider the impact of macroeconomic factors on the economic development of the country, to give an assessment and recommendations for improving the effectiveness of monetary policy in order to stabilize and achieve the goals of the inflation targeting strategy. Recently, we can observe a sharp increase in prices for socially important products, which directly indicates an increase in inflation in a country where the main institution responsible for curbing inflation is the Central Bank, whose strategy is aimed at ensuring price stability and implementing an inflation targeting regime. The main reason making it difficult to implement an inflation targeting strategy is the economic crisis caused by the coronavirus (COVID-19), which has bowed central banks around the world to new challenges. The first indicators of the crisis in many countries were production stoppages, sales curtailments and border closures. In particular, in Kazakhstan, this crisis had a strong impact on the economic state of the country, namely on the pricing of imported and domestic goods. The paper puts forward the hypothesis that the current monetary policy requires rethinking from the position of transformation of interest rate regulation policy. In order to substantiate this, a comparative analysis of the effectiveness and impact of the interest rate on inflationary shocks on the basis of officially published data was conducted. The role of the TONIA indicator in inflation management was determined and its changes were analyzed. The paper focuses on the analysis of interest rate impact on household deposits and loans, pricing and foreign trade turnover of Kazakhstan, which made it possible to develop recommendations.

Key words: Central Bank, inflation, interest rate, regulation, economy, strategy, targeting.

IRSTI 06.81.45–06.77.97
UDC 336.671- 316.346.2

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-74-81>

A.V. LIPOVKA,*¹

PhD, senior lecturer.

*e-mail: lipivkaav@gmail.com

ZH.S. RAKHIMBEKOVA,¹

c.e.s., deputy associate professor.

e-mail: rahi-zhanar@mail.ru

O.M. ZALUCHYONOVA,²

c.e.s., associate professor.

e-mail: o.zaluchenova@turan-edu.kz

¹Almaty Management University, Almaty, Kazakhstan,

²Turan University, Almaty, Kazakhstan

IMPACT OF BUSINESS OWNER'S GENDER ON THE AUDIT FIRMS INCOME: THE CASE OF KAZAKHSTAN

Abstract

Kazakhstan is characterized by women's significant representation in the financial industry, including the audit sector, which distinguishes the country from other states and can lay the basis for a competitive advantage of the economy. The literature review on audit firms in Kazakhstan showcases a scarcity of studies about gender's influence on audit firms' financial performance. The paper aims to identify the correlation between business owners' gender and the net income of Kazakhstani private audit firms. The publicly available data on audit companies and the size of their paid taxes were processed and analyzed with the quantitative research method. The data of 117 audit firms for 2021 were scrutinized through the parametric Student t-test for independent samples with the utilization of the Statistical Package for the Social Science (SPSS). To analyze and adjust the normal distribution of the studied data, frequency histograms, taking logarithms, and formalized tests by Kolmogorov-Smirnov and Shapiro-Wilk criteria were applied. The findings demonstrate the significant correlation between women owners and the size of paid taxes by their audit firms: women positively contribute to audit firms and generate higher net earnings compared with their men counterparts. The paper postulates the necessity of women's more intensive involvement in higher levels of decision-making to increase the performance indicators of the financial industry in Kazakhstan. The study supports the idea that less gender bias in the expert field can be a good indicator of women's real contribution to Kazakhstan's economy. The auditing field should serve as a solid role model for lowering the barriers to female leadership in other industries.

Key words: audit firms, income, gender, business owners, senior executives, services, managers.

Introduction

The representation of women at the level of decision-making in Kazakhstan demonstrates a positive trend. The percentage of women managers in national corporations constituted 36.1% in 2020 against 22.1% in 2016 [1, p. 36]. However, the number of women executives is still low, and most of the above-mentioned statistics reflect women's progression to first-line management. Gender labor segregation both horizontal (within industries and professions) and vertical (within hierarchical levels) are considerable in Kazakhstan. In 2021, women represented 42.3% of medium and small entrepreneurs and 47.3% of individual entrepreneurs with a predominant concentration in low-income industries – education, healthcare, accommodation and catering, and financial services [1, pp. 80, 105].

The Western and Central European studies report a low representation of women in managerial posts in audit firms and gender bias towards them [2, 3]. In contrast financial and insurance activity in RK encompassing the audit field is a female-dominated industry with 65.5% of employed women against 34.5% of men in large- and medium-sized enterprises [1, p. 80]. In small enterprises in the audit field this share of employed women is considerably less – 56% but still higher than that of men – 44% [1, p. 81].

Another fact evidencing the Kazakhstani women's progress in the audit sphere is that the Big Four consisting of KPMG, PricewaterhouseCoopers, Deloitte, and Ernst & Young continuously assigns women as partners and managing partners in their companies [4]. The audit firms render audit, consulting, and accounting services and require rare professionals with expert competencies in this narrow field. Due to the above-mentioned fact in RK audit firms are less gender-biased and oriented to headhunting talent of equally both men and women. Therefore, the case of Kazakhstan represents an interesting area for research within the studied topic.

The present study aims at identifying the influence of business owners' gender on the net earnings of audit firms in Kazakhstan.

The object of research is Kazakhstani audit firms, and the subject of research is the relationship between business owners' gender and their companies' net earnings.

Main provisions

Following the idea of industries classification by the criteria of certain gender domination proposed by B. Burchell et al., industries and occupations are divided into gender-neutral – where women and men constitute from 40% to 60%, male-dominated – in which men's representation equals above 60%, and female-dominated – where the proportion of women is above 60% [5]. In compliance with this concept, the audit field in Kazakhstan is female-dominated. The preceding meta-analysis demonstrated women managers were ranked higher compared to their men peers in female-dominated industries, men were marked as more effective in male-dominated fields, and both men and women were called equally productive in businesses [6].

Globally, the topic of gender in audit firms was intensively studied in two directions: discrimination towards women in audit firms and the influence of women and men auditors on the audit quality, the overwhelming percentage of this research was implemented in developed countries [7]. The impact of women owners on the earnings of audit firms in developing countries is studied insufficiently and there is almost zero research on this topic in Kazakhstan.

Recent studies in developed countries report on women auditors' influence on constraining earnings. In their longitudinal research in Great Britain, A. Owusu et al. defined that women practiced more accrual-based earnings management compared to their men counterparts [8]. K. Hardies et al. studied about 7,100 Belgium companies and argued women auditors' professional work favored audit quality [9]. In their research among public Australian audit firms, S. Hossain et al. obtained the contrary results: women auditor partners exhibited a lower quality of audit compared to men [10].

Recent research in Turkey revealed women owners' positive impact on audit firms' performance [7, p. 386]. In Kazakhstan women executives' favorable contribution to the listed companies in the form of constraining earnings management was detected by N. Orazalin [11]. To our best knowledge, the influence of business owners' gender on enterprise earnings constitutes a significant knowledge gap in Kazakhstan.

Considering the preceding research, the following hypothesis was formulated: women business owners have a positive impact on the auditing firms' net earnings.

Materials and methods

Almost every audit firm in Kazakhstan is registered as a Limited Liability Partnership (LLP) and includes up to 5 people, a few audit firms have hundreds of employees. The specificity and often high cost of auditing allow companies to generate a solid income despite a small size with a few employees. In the audit field, according to the Entrepreneur Code of the Republic of Kazakhstan [12], even small-sized enterprises are classified as medium and large businesses, depending on their income level. Moreover, under the Tax Code of RK audit firms must be registered as the LLP by the generally established mode [13].

The predominant part of audit companies in Kazakhstan has been on the market for 10 years or more, and only a small proportion is new players, most of them representing branches of the existing audit agencies in Nur-Sultan and regional centers. Geographically, most of the audit enterprises are concentrated in Almaty, then in Nur-Sultan, and a small part in other regions.

The list of audit firms was composed by the synthesis of the rosters of the Auditors Collegium and the Kazakhstan stock exchange. Firms were selected from the list randomly, using the method of generating random numbers (equation (1)):

$$n = \frac{z^2 * \sigma^2}{e^2} \quad (1)$$

z – the required confidence level (here – 1.96 with 95% confidence).

e – the margin of error of the sample (here – 185 thousand KZT).

σ – standard deviation (here – 1 million tenge).

The standard deviation and the margin of error were determined from a preliminary random sample. Thus, to determine the amount of average annual taxes deducted by audit companies, the required sample size was calculated by equation (2):

$$n = \frac{1.96^2 * 1\ 000\ 000^2}{185\ 000^2} = 113 \quad (2)$$

Finally, 113 firms constituted the initial sample size, further 4 companies were added to harmonize the representation of women and men: then men and women owners incorporated almost equal shares – 59 and 58 companies, respectively. All the firms included in the sample were LLPs by the general established mode eligible for 20%- of corporate income tax (CIT) from their net earnings [13]. The net earnings equal the difference between the earnings and documented expenditure. The size of the paid CIT was considered an indicator of the firm’s net earnings. The data on the amount of paid taxes for 2021 was borrowed from the “Uchyot” specialized portal [14].

Data on 117 companies were integrated into a table and processed in the SPSS. Initially, the tests for data normal distribution were carried out, and the frequency histograms were constructed. The parametric Student t-test for independent samples was used to analyze the differences in the averages in the two samples of men and women owners, the choice of the t-test was stipulated by a small sample.

Results

The use of the parametric t-test always requires normal distribution of data. Thus, before the hypothesis verification, we composed the frequency histograms and made the tests for the normal distribution of the obtained data. The exploratory analysis showed that the data on the number of tax deductions were not distributed normally (Figure 1).

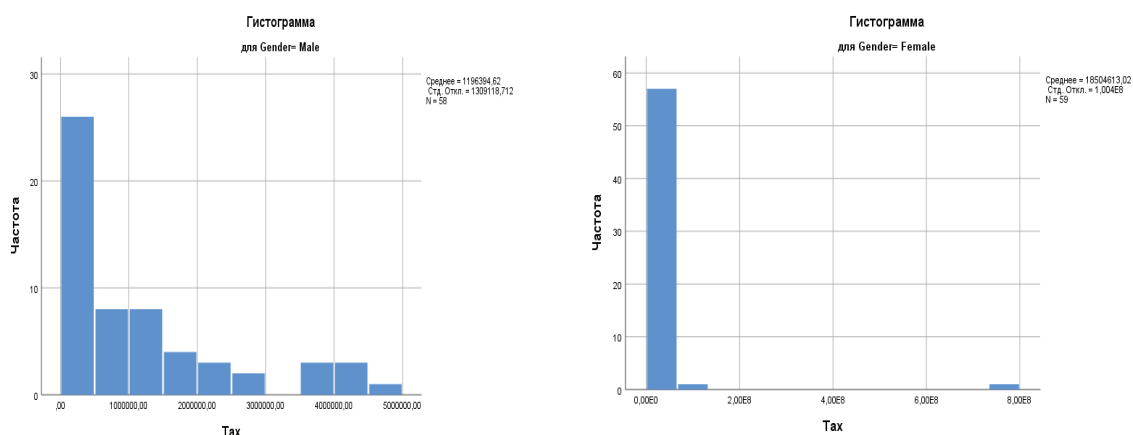

Figure 1 – The frequency histograms before taking logarithms

Note – Compiled by the authors based on the conducted research.

Following Figure 1, there is a deficit in the normal distribution of the available data. For further data analysis, it was essential to linearize the data, thus, they were subject to taking logarithms (Figure 2).

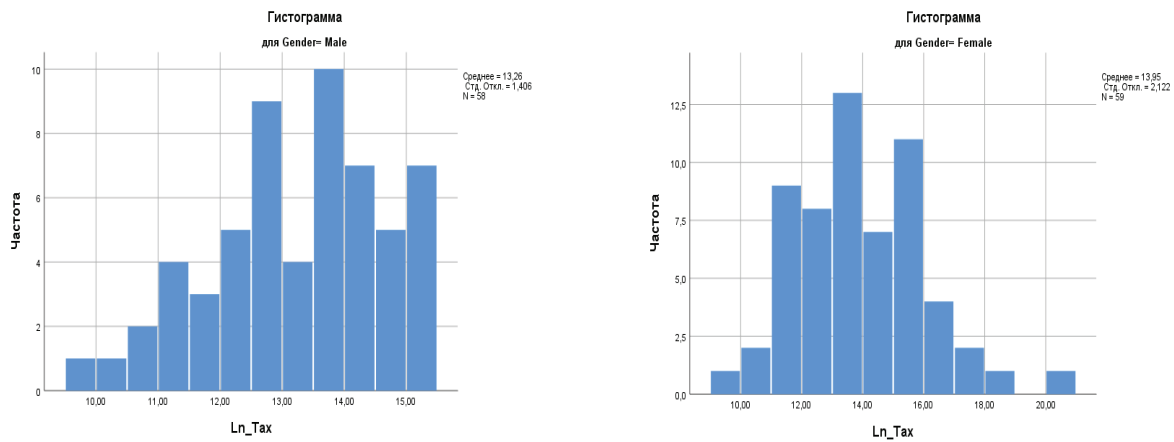

Figure 2 – The frequency histograms after taking logarithms

Note – Compiled by the authors based on the conducted research.

After taking logarithms, the studied data became more symmetrical. In the second step, the formalized tests based on Kolmogorov-Smirnov and Shapiro-Wilk methods and criteria were used to verify the variable for a normal distribution (Table 1).

Table 1 – The criteria for the normal distribution of the variable

The criteria for the normal distribution							
		Kolmogorov-Smirnov criterion			Shapiro-Wilk criterion		
		Statistics	# of degrees of freedom	Sig.	Statistics	# of degrees of freedom	Sig.
Tax	Men	0.195	58	0.000	0.803	58	0.000
	Women	0.427	59	0.000	0.165	59	0.000
Ln_Tax	Men	0.106	58	0.161	0.962	58	0.065
	Women	0.082	59	0.200*	0.979	59	0.414

Notes –
 1) Compiled by the authors based on the conducted research.
 2)* The lower limit of true significance.

Following Table 1, the significance of the gained statistics is higher than the critical value of 0.05, it justifies that due to the implemented transformation, the data comply with the normal distribution. Consequently, the current data could be used for taking the t-test – the present research’s main method.

For verifying the research hypothesis, a t-test for independent samples was used to analyze the differences in the averages in tax payments by the audit firms owned by women and men. A Box and Whisker Plot was applied to display the visual difference within the parametric t-test for independent samples (Figure 3, p. 78). A Box and Whisker Plot (Boxplot) allows for analyzing data using the t-criterion, to compare averages and measures of deviation from the average in groups. Additionally, these graphs favor visual assessment of the degree of dependence between the grouping and dependent variables.

Following Figure 3, the median tax deductions of companies owned by women are slightly higher than those of companies owned by men. For further verification of the proposed hypothesis, the parametric student t-test was implemented. The results of the t-test for unequal means, as well as for equal means, showed that companies with women owners paid more taxes than companies run by men.

Following Table 2 (p. 78), the statistics obtained were below the critical value of 0.05, which allows us to reject the null hypothesis that the average amount of tax deductions in the two groups was

the same and to accept the alternative hypothesis that there were statistically significant differences. Therefore, the research hypothesis of women owners’ positive impact on the audit firms’ earnings has been fully confirmed.

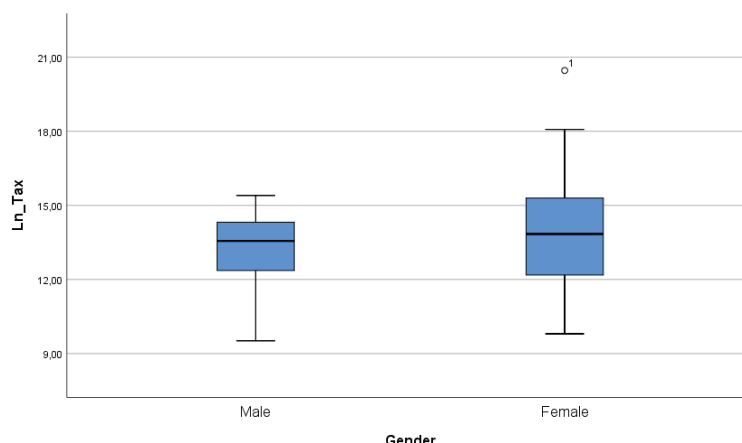

Figure 3 – Boxplot chart of the median tax deductions of the studied firms

Note – Compiled by the authors based on the conducted research.

Table 2 – Results of the variance equality test

		Levene’s test for homogeneity of variances		t-test for equal means	Sig. (two-tailed)	Average difference	95% confidence interval for the difference	
		F	Sig.	T			Lower	Upper
		Ln_Tax	Equal variances assumed	6.824			0.01	-2.081
	Equal variances not assumed			-2.088	0.039	-0.694	-1.353	-0.035

Note – Compiled by the authors based on the conducted research.

Discussion

The findings revealed women business owners’ positive impact on net earnings in private audit companies in Kazakhstan. The results comply with the previous studies in Central and Western Europe regarding women managers’ clout in the performance of audit companies [8, 9]. The study also supports the findings of research conducted in a developing country that justified women owners favored firm’s performance [7]. The gained results extend the preceding study in Kazakhstan about women executives’ positive effect on companies’ earnings [11]. Meantime, the findings contradict the large-scale research in Australia [10], the possible inconsistency might be grounded on the specificity of the examined sectors – in this study the data from the private firms were scrutinized, whereas the Australian research engaged the public sector.

The present study furthers the existing knowledge in three ways. Firstly, it extends the global literature with new insights from a developing country with a female-dominated financial industry. Secondly, it represents an initial basement for future investigation on the topic in Kazakhstan due to the deficit of similar studies in the region. Thirdly, the preceding studies on gender and managerial effectiveness in male-dominated, female-dominated, and neutral industries can be added to the expert fields where women and men are less biased [6].

The conducted study is subject to some limitations: the registration of the person as the owner in the state bodies does not always assume this person as an actual owner. The second limitation is the

consideration of one characteristic of business owners – gender – in isolation from other such as age, professional experience, etc. – that limit the comprehensive understanding of owners as individuals possessing a set of attributes. Thus, the recommendation for future research is to build a sample of factual business owners when an official registration corresponds with the fact of real ownership. The other direction of research is to consider several characteristics of audit firms' owners along with their genders.

The theoretical implications incorporate the necessity of consideration of expert fields through gender lenses. Expert spheres help lower gender bias towards women and should be examined as the areas for generating knowledge of how rare professional abilities may eliminate gender discrimination globally. The case of Kazakhstan could be examined by foreign researchers to study the root causes and prospects for possible adaptation. The practical implication for the Kazakhstani state bodies is further support of women's economic empowerment by destroying employment barriers in different industries to boost economic growth.

Conclusion

The given paper defined the significant correlation between the audit firm's owner and his/her enterprise's profit: women generated higher net earnings than their male peers. The present study expands the previous research with knowledge of how gender can be beneficial in expert industries practicing equal employment opportunities. Thus, women have better possibilities for utilizing their gender potential in expert spheres compared to male-dominated industries with higher gender bias or female industries mostly encompassing low-income jobs. The Kazakhstani case study can be useful for other countries to consider the prospects of involving more women in the audit field. The public authorities of Kazakhstan can apply the present findings for predicting how women's empowerment might advance the economic prosperity of the country.

REFERENCES

- 1 Women and men of Kazakhstan. Statistical collection in English. A.N. Aidapkelov (ed.). Nur-Sultan: Bureau of national statistics, 2021, 133 p.
- 2 Hardies K., Lennox C., Li B. Gender discrimination? Evidence from the Belgian public accounting profession. *Contemporary Accounting Research*, 2021, no. 38(3), pp. 1509–1541.
- 3 Downar B., Ernstberger J., Koch C. Who makes partners in Big 4 audit firms? Evidence from Germany. *Accounting, Organizations and Society*, 2021, 91, pp. 101–176.
- 4 Ljubinaite M. Forbes Kazakhstan. Kak kazakhstanka v 33 goda stala partnyorom v Big 4. 29.01.2022. URL: https://forbes.kz/woman/trendsetter_tehnologiy_v_audite_1643374373/ [in Russian].
- 5 Burchell B., Hardy V., Rubery, J., Smith M. A new method to understand occupational gender segregation in European labour markets. Luxembourg: European Commission. 2014. URL: http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/documents/150119_seggregation_report_web_en.pdf. (date of visit: Feb. 20, 2022)
- 6 Sczesny S., Christa N., Eagly A.H. Agency and communion: Their implications for gender stereotypes and gender identities. In: A. E Abele and B. Wojciszke (eds.) *Agency and Communion in Social Psychology. Current issues in Social Psychology*, 2019, pp. 103–116.
- 7 Ocak M. Do females in audit firm governance affect firm performance? Findings from Turkey. *Gender in Management*, 2021, 36(3), pp. 386–409.
- 8 Owusu A., Zalata A., Omoteso K., Elamer A. A. Is there a trade-off between accrual-based and real earnings management activities in the presence of (fe)male auditors? *Journal of Business Ethics*. 2020. URL: <https://ssrn.com/abstract=3725511>. (Date of visit: Feb. 20, 2022)
- 9 Hardies K., Breesch D., Branson J. Do (fe)male auditors impair audit quality? Evidence from going-concern opinions. *European Accounting Review*, 2016, 25(1), pp. 7–34.
- 10 Hossain S., Monroe G., Wilson M., Jubb C. The effect of networked clients' economic importance on audit quality. *Auditing: A Journal of Practice and Theory*, 2016, 35(4), pp. 79–103.
- 11 Orazalin N. Board gender diversity, corporate governance, and earnings management. *Gender in Management*, 2019, 35(1), pp. 37–60.
- 12 Entrepreneur Code of the Republic of Kazakhstan as of Nov. 29, 2015, #375-V ZRK. URL: <https://adilet.zan.kz/eng/docs/K1500000375>. (Date of visit: Feb. 28, 2022)
- 13 The Code of the Republic of Kazakhstan “On taxes and other mandatory payments to the budget (Tax Code)” as of Dec. 25, 2017, #121-VI (with amendments and additions as of 01.03.2022), item 4, art. 683.
- 15 Uchyot. Verification of the counterparty. Available at: <https://pk.uchet.kz> (Date of visit: Feb. 28, 2022)

А.В. ЛИПОВКА,*¹

PhD, аға оқытушы.

*e-mail: lipivkaav@gmail.com

Ж.С. РАХИМБЕКОВА,¹

Э.ғ.к., қауымдастырылған профессор м.а.

e-mail: rahi-zhanar@mail.ru

О.М. ЗАЛУЧЁНОВА,²

Э.ғ.к., қауымдастырылған профессор.

e-mail: o.zaluchanova@turan-edu.kz

¹Алматы менеджмент университеті, Алматы қ., Қазақстан

²«Тұран» университеті, Алматы қ., Қазақстан

КӘСІПКЕР ГЕНДЕРІНІҢ АУДИТОРЛЫҚ ФИРМАЛАРДЫҢ ТАБЫСЫНА ӘСЕРІ: ҚАЗАҚСТАН ЖАҒДАЙЫ

Андатпа

Қазақстан қаржылық индустрияда, соның ішінде аудит саласында әйелдердің елеулі өкілдігімен ерекшеленеді, бұл елді басқа мемлекеттерден ерекшелендіреді және экономиканың бәсекелестік артықшылығына негіз жасай алады. Қазақстан Республикасындағы аудиторлық фирмалар бойынша әдебиеттерге шолу гендердің аудиторлық компаниялардың пайдасына әсері туралы зерттеулердің жеткіліксіздігін көрсетеді. Мақаланың мақсаты – кәсіпкер гендері мен қазақстандық жеке аудиторлық фирмалардағы таза пайда арасындағы өзара байланысты анықтау. Аудиторлық компаниялардың иелері және олар төлеген салықтардың мөлшері туралы жалпы ақпарат сандық әдіспен өңделді. 2021 ж. 117 аудиторлық фирманың деректері әлеуметтік ғылымдарға арналған статистикалық пакетті (SPSS) қолдана отырып, тәуелсіз үлгілерге арналған Стьюденттің параметрлік t-критерийі арқылы талданды. Деректердің қалыпты таралу деңгейін анықтау және оларды одан әрі түзету үшін жиілік гистограммалары, логарифмдеу және Колмогоров-Смирнов және Шапиро-Уилк критерийлері бойынша формализацияланған тесттер қолданылды. Алынған нәтижелер әйел-иелері мен олардың аудиторлық фирмалары төлеген салық мөлшерінің айтарлықтай арақатынасын көрсетеді: әйелдер жеке аудиторлық кәсіпорындарға оң үлес қосады және ер әріптестерімен салыстырғанда жоғары таза пайда алады. Мақалада Қазақстандағы қаржы индустриясының тиімділік көрсеткіштерін арттыру үшін әйелдерді аудит саласына тарту қажеттігі айтылған. Зерттеу сараптама саласындағы гендерлік біржақтылықтың аздығы әйелдердің Қазақстан экономикасына нақты үлес қосуының жақсы көрсеткіші болуы мүмкін деген идеяны растайды. Аудиторлық сала басқа индустриялардағы әйелдер көшбасшылығындағы кедергілерді азайту үшін берік рөл моделі болуы тиіс.

Тірек сөздер: аудиторлық фирмалар, пайда, гендер, бизнес иелері, басшылар, қызметтер, менеджерлер.

А.В. ЛИПОВКА,*¹

PhD, ст. преподаватель.

*e-mail: lipivkaav@gmail.com

Ж.С. РАХИМБЕКОВА,¹

к.э.н., и.о. ассоциированный профессор.

e-mail: rahi-zhanar@mail.ru

О.М. ЗАЛУЧЁНОВА,²

к.э.н., ассоциированный профессор.

e-mail: o.zaluchanova@turan-edu.kz

¹Алматы менеджмент университет, г. Алматы, Казахстан

²Университет «Тұран», г. Алматы, Казахстан

ВЛИЯНИЕ ГЕНДЕРА ВЛАДЕЛЬЦА БИЗНЕСА НА ДОХОДЫ АУДИТОРСКИХ ФИРМ: КЕЙС КАЗАХСТАНА

Аннотация

Казахстан характеризуется значительной представленностью женщин в финансовой отрасли, включая сферу аудита, что выгодно отличает страну от других государств и может создать основу конкурентного преимущества экономики. Обзор литературы по аудиторским фирмам в Республике Казахстан демонстрирует де-

фицит исследований о влиянии гендера на прибыль аудиторских компаний. Цель статьи – выявить взаимосвязь между гендером владельца бизнеса и чистой прибылью в казахстанских частных аудиторских фирмах. Общедоступные данные о владельцах аудиторских компаний и размере уплаченных налогов были обработаны при помощи количественного метода. Данные 117 аудиторских фирм за 2021 г. проанализированы с помощью параметрического t-критерия Стьюдента для независимых выборок с использованием статистического пакета для социальных наук (SPSS). Для определения уровня нормального распределения данных и их дальнейшей корректировки применены частотные гистограммы, логарифмирование и формализованные тесты по критериям Колмогорова-Смирнова и Шапиро-Уилка. Полученные результаты демонстрируют значительную корреляцию между женщинами-владельцами и размером уплаченных налогов их аудиторскими фирмами: женщины вносят положительный вклад в частные аудиторские предприятия и получают более высокую чистую прибыль по сравнению с коллегами-мужчинами. В статье постулируется необходимость вовлечения женщин в сферу аудита для повышения показателей эффективности финансовой индустрии в Казахстане. Исследование подтверждает идею, что меньшая гендерная предвзятость в экспертной сфере может быть хорошим показателем реального вклада женщин в экономику Казахстана. Аудиторская сфера должна служить прочной ролевой моделью для снижения барьеров женского лидерства в других индустриях.

Ключевые слова: аудиторские фирмы, прибыль, гендер, владельцы бизнеса, руководители высшего звена, услуги, менеджеры.

IRSTI 06.81.85
UDC 337.72

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-82-88>

G.N. APPAKOVA,¹

PhD, professor.

e-mail: ganek310@mail.ru

Y.B. BAKHYT,²

PhD, associate professor.

e-mail: mustek55@mail.ru

U.S. YESSAIDAR,^{*3}

c.e.s, professor.

*e-mail: urzada.esaidar@mail.ru

M.T. SYRLYBAYEVA,⁴

senior lecturer.

e-mail: s.makpal-84@mail.ru

¹Narxoz University, Almaty, Kazakhstan

²Al-Farabi Kazakh National University,
Almaty, Kazakhstan

³Almaty Technological University,
Almaty, Kazakhstan

⁴Abai Kazakh National Pedagogical University,
Almaty, Kazakhstan

WAYS TO PREVENT FINANCIAL RISKS OF THE COMPANY AND TO IMPROVE THEIR MANAGEMENT

Abstract

The purpose of the article is to identify ways to prevent financial risk and improve its management in the company. Risk is an objective situation that is reflected in any area of business entities' activities and characterized by presence of an adverse event, in which the company faces economic damage or other losses in the course of risk exposure. Every business activity is associated with risk, and risk management is particularly important for the company. The company operates in various fields for the purpose of generating income. Each of these activities is associated with a certain level of risk. Risks should be regulated and considered within the company's financial capabilities. To achieve these goals, a risk management policy is formed on the part of the company. Under market conditions, risks in the company are at a high level, which requires additional capital for the company. The main objective of the article is to calculate the probability of occurrence of events that negatively affect the income and capital of the company. In other words, the risk is characterized by probability of an adverse event occurrence. These events include: decrease in income, increase in costs due to non-repayment of loans issued on time, decrease in basic resources, non-payment of off-balance sheet transactions, and so on. But the lower the risk level, the lower the probability of obtaining a high income is. Therefore, any company tries to spend its funds on activities with a high level of income and low level of risk. Many general and special methods are used by companies in regard to financial risk management. The most common among them are: diversification, obtaining additional information on results, limiting, insurance, hedging, quality management.

Key words: risk, financial risk, funds, capital, cash, income, expense, loss.

Introduction

In assessing company risks, full information on the risk is obtained as a result of calculating several indicators. Once the risk is identified and assessed, the company's senior executives will have to decide whether to take this risk or not. In assessing company risks, information on relative indicators is considered qualitative. For example, the variation coefficient. Absolute indicators are used based on expected results of the evaluated object. When assessing risk, indicators that determine the level of probability are of great importance. In the course of assessing risk level in company, the probability of

negative deviations from positive ones is calculated along with the deviation of actual indicators from planned ones as well.

Literature review

Methodological basis of the article contains scientific papers, monographs of leading foreign and Russian scientists-economists, namely G.B. Polyak, A.P. Gradov, A.D. Sheremet, R.S. Saifullin, L.V. Dontsova, I.A. Blank, N.N. Selezneva, A.N. Gavrilova, and Kazakhstan scientists, including N.N. Kaderova, K.Sh. Dyusenbayev, E.T. Tulegenov, Zh.G. Zhumagalieva, T.Zh. Demesinov, I.T. Balabanov, E.E. Mikhel, A.B. Rakhimbayev, A.K. Begelbayev, E.S. Madiyarova, S.N. Suyeubayeva, A.D. Umbetaliyev, G.E. Kerimbek, K.B. Satymbekova and others on problems of prevention and improvement of financial risk management in company, as well as methods for determining the company solvency and its assessment, as well as financial statements of ORK LLP.

Main provisions

The most common risk assessment methods and indicators in a company are:

1. Value at Risk (VAR) model. VaR – an amount at risk and is a methodology for assessing the cost of risk. This indicator shows the maximum amount of losses within a certain interval. VaR volume reflects the maximum amount of losses that an investor can reach during n days at a certain probability level. The most basic parameters for calculating VaR are time and probability. VaR will be universal methodology for calculating the following specified risks: price risk, currency risk, credit risk, liquidity risk.

2. Changes in value of financial instruments (P) according to Alpha-Beta model are characterized by changes in value of the risk index (I). If the coefficient is higher than 1, then the instrument becomes dependent on index change. If the coefficient is between 1 and 0, then the change in instrument value is not very dependent on index change. And if the coefficient value is less than 0, then the change in instrument value is opposite to index change, that is, in such case, it becomes possible to hedge the risk associated with index.

3. Gap method. Gap – difference between assets and liabilities dependent on a change in interest rate, the main task of company in application of this concept is to bring the value of difference to a minimum [1–4].

In credit analysis, Z model used by company or E. Altman coefficient can be specified. This model is designed to assess the probability of company bankruptcy. If coefficient value is higher than the set threshold, then the firm is among the reliable companies. But if coefficient value is lower than the established threshold, then financial situation of such company is at risk, and lending to this company becomes unprofitable. If Z value is: less than or equal to 1,8, probability of bankruptcy is very high; if between 1,81–2,7, probability of bankruptcy is high; if between 2,8–2,9, probability of bankruptcy is low; 3,0 and higher – the probability of bankruptcy is very low. In developed countries, calculation of Altman coefficient is used not only to predict bankruptcy, but also to determine the need for a company to reduce its own costs.

Definition of ORK LLP bankruptcy, taken as example, allows to prevent the risk of its bankruptcy or insolvency, the main indicators of which are given in Table 1 (p. 84). According to the data presented, the indicators of OPK LLP have increased compared to previous years, as due to the pandemic and quarantine measures, the company temporarily suspended its activities.

As mentioned above, there is a risk that the specified company is exposed to financial risk, which can be observed, especially if there is an impairment or inflationary risk, credit risk. Inflationary risk is often based on an increase in prices for various resources spent on production by the company. If the company employee does not have sufficient technical knowledge in any industry, then a company in such industry should not be granted a loan. In our opinion, there is an inversely proportional functional relationship between the company's financial position and credit risk. That is, the greater the borrower's financial resilience, the lower the degree of credit risk [5–6].

Table 1 – Altman coefficient indicators in ORK LLP

designation	calculation	2019	2020	2021
X1	Working capital / amount of current assets	0,4	0,4	0,5
X2	Net profit / total assets	0,03	0,07	0,13
X3	Total amount of income / assets	0,04	0,1	0,2
X4	Own / borrowed capital	0,6	0,8	0,9
X5	Sales revenue / total assets	1,6	1,3	2,2
Z	$1,2X1+1,4X2+3,3X3+0,6X4+1X5$	2,9	2,2	2,8
Note – Compiled by the author according to «ORK» LLP.				

Materials and methods

Financial risks are solved using various methods and approaches. Methods for solving financial risks: avoiding, retaining, transferring, and reducing them. Risk identification – a process of identifying risks that arise in activities of a particular company. Identification of risks is accompanied by detailed analysis of the company's business processes and their elements (factor risks), as well as its business environment. Result of determining risks includes: a list of risks, terms for their occurrence and description of the consequences that may lead to these risks.

SWOT analysis is also useful when identifying risks. SWOT analysis – an identification of strengths and weaknesses, opportunities and risks for the company and division, as well as for a particular situation or investment project. It is conducted by a group of specialists and answers to questions prepared in advance at the collegial meeting. These answers allow to identify factors and points that should be emphasized when implementing the company's strategy.

Matrix analysis can be used in determining risks, which allows the company to assess how much its goods, services and business units are responding to market demands, and determine the relationship between market parts, cash inflows and goods and services sold by the company. This approach is based on three concepts: first, to determine the life cycle of a product (stages of product occurrence on the market, growth, maturity, decline and destruction of demand for the product); second, to build an experience curve that determines how much the company's results are improved over time; third, to create portfolio matrices, the most famous of which is a growth matrix of the Boston Consulting Group. This matrix allows the company to evaluate its products, services and business units in terms of the business growth in industry and the company's market share, as well as identify possible risks [7–9].

Further, the Monte Carlo simulation method can be used in conducting quantitative assessments, which allows to analyze sensitivity and test the influence of changes in various factors on results of business processes. On the basis of the analysis of business processes through a diverse set of these methods, risk elements, objects, and risk factors are identified, the consequences of risk implementation, significance and magnitude of losses at a qualitative level, and the probability of their occurrence are evaluated as well. All information received is included in the list of risks. This list is shown in Table 2 (p. 85) below.

In general, as for the company we are considering, the risk is as follows: share of the company's own capital in total balance sheet assets is less than 0.4, i.e.: in 2019 – 0.30, in 2020 – 0.38, in 2021 – 0.41 and increases every year; involvement coefficient (volatile) of the company's assets, which is determined by ratio of the value of current assets to value of all company assets, is not a low indicator in the analyzed company, i.e. coefficient level was 0.49 in 2019, in 2020 – 0.43, and in 2021 – 0.48; ratio of volatile and non-volatile funds, which characterizes effectiveness of the company's asset allocation, was 0.74, which is also an optimal indicator for the company; share of borrowed capital in the company is higher, it accounts for 0.6–0.7. It means that this is a dangerous situation for the company.

Table 2 – Extract from the list of risks for construction companies

Risk object	Risk factor	Consequences	Impact (significance or value of costs)	Probability of losses
Suppliers	Delivery plan development	1. Increase the construction time of new facilities. 2. Increase of downtime at existing facilities	1. Costs in the form of reducing return on investment. 2. Expenses as a result of extending the terms of sale of ready-made houses to depositors and other clients	1. In the previous year, 5 out of 100 suppliers allowed disruptions in their delivery plans. 2. Emergency break in the sale of ready-made houses in the previous year amounted to 2 months
Note – Compiled by the author according to «ORK» LLP.				

Results

List of risks – a document summarizing risk identification procedures that have a priority quality character. Next, it is necessary to give a quantitative assessment of risks. Risk can be characterized by two parameters: consequences and probability. To measure the consequences, indicators are used that characterize financial costs, decrease in annual sales, increase in implementation period of an investment project, and so on. Regardless of practice of the chosen indicator, it should reflect possible losses in the event of risk implementation.

Occurrence of risk has a probabilistic nature, so it is very important to assess the degree of probability of risk implementation. In many cases, a qualitative scale is used to assess the risk probability: a scale with high, medium, low, or very long gradations. If it is possible to collect the necessary statistical data, then probability can be evaluated in terms of numbers, i.e. using method of probability theory and mathematical statistics. A map is drawn up based on the results of a qualitative risk assessment. An example of such map is shown in Figure 1 below.

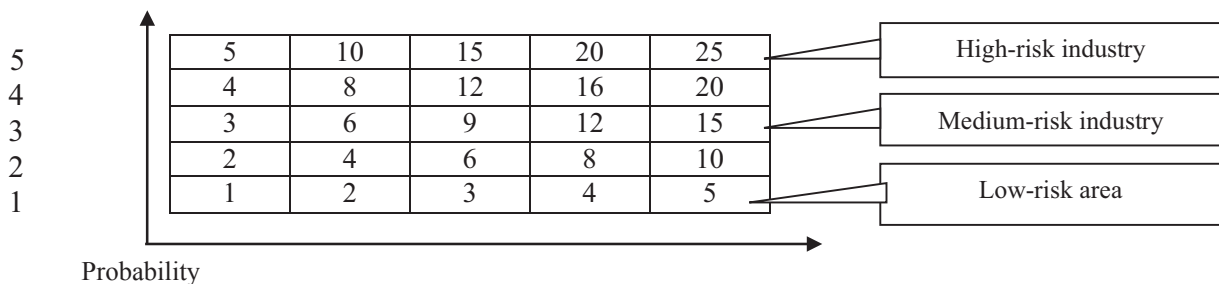

Figure 1 – High-Quality Risk Map

Note – Compiled by the author according to “ORK” LLP.

High-quality risk card (probability: 1 – very low; 2 – low; 3 – medium; 4 – high; 5-very high. Significance: 1 – insignificant; 2 – permissible; 3 – significant; 4 – critical; 5 – emergency). The risk map, on the one hand, allows to group risks by their significance and probability of occurrence, and on the other hand – forms a general map of risks that will be affected by company’s activities. Direct and indirect methods are used, when quantifying the magnitude of risk implementation consequences. Direct methods allow to directly estimate the value of possible losses, while indirect methods are based on estimates of various concomitant values.

The risk management system in any company and system of its implementation and support have the following components: description of the purpose and need for implementation of risk management system; development of company’s policy in the field of risk management; development of company’s risk map; development of risk management standards in company; formation of functional structure of the risk management system; promotion of risk management culture.

Discussion

The need to implement a risk management system in the company is caused by a number of external and internal factors. External factors: dangerous nature of production; increasing volatility of financial markets; industry competition; integration processes; regulatory requirements; improving corporate governance. Internal factors: large-scale investment activity of the company; increase in loan portfolio or decrease in its quality; problems in management of accounts receivable; problems with long-term and current financing of the company. Main purpose of financial risk management is to ensure the financial security of company in development process on the basis of stopping decline of market prices, which is shown in Table 3.

Table 3 – Stages of financial risk management in company

1	Creating an information base for managing financial risks
2	Identification of financial risks
3	Assessment of the financial risk level
4	Assessment of ways to reduce the initial level of financial risk
5	Development of requirements systems for making risk decisions
6	Making risk decisions
7	Analysis and implementation of methods for obtaining possible negative results of financial risk
8	Monitoring and verification of financial risks
Note – Compiled by the author according to «ORK» LLP.	

Mechanisms of neutralization of financial risks are divided into: diversification; limiting risks; risk fragmentation; insurance; prevention; limiting risk concentration; hedging, etc [10–14].

Conclusion

One of the indicators determining financial risk is a probability of company's bankruptcy. Its value was 2.9 points in 2019, with a low probability of bankruptcy, and it decreased to 2.2 in 2020, that is, the risk of bankruptcy was very high mainly due to decrease in sales revenue in these years, high cost of production. Compared to the previous year, it increased by 0.6 and amounted to 2.8 points in 2021, although the probability of bankruptcy in this year decreased slightly. However, there is a risk that the specified company is exposed to financial risk, which can be observed, especially if there is an impairment or inflationary risk, credit risk. Inflationary risk is often based on an increase in prices for various resources spent on production by the company.

To eliminate these shortcomings and reduce level of financial risk in company, it is possible to make the following recommendations: the only way to improve the company's solvency is to ensure growth of current assets as a result of company's economic activities. That is, to restore solvency, it is necessary to generate income in such way that current assets exceed current liabilities twice, while to ensure the growth of net income, it is necessary to correctly establish advertising, marketing and personnel issues as well as increase profitability of company's funds. This can be achieved due to increase in turnover of capital and its individual elements, reducing costs or increasing prices. To form its own working capital in advance, the company should increase profitability of its activities and increase its share of equity. Increasing the company's business activity should be carried out by growth in sales revenues. Level of overall risks should be constantly reduced through development of a program of special measures to manage risk. When preparing such program, it is necessary to ensure stability and protection of key elements of the company from external and internal risks in risk management at the company level.

In a market environment, the risks in company are at a high level, which requires additional capital for the company. History shows that many companies went bankrupt due to inability to properly manage risks in company.

Risk management is one of the most important issues for company since the company activities over its entire life, starting from formation process, are directly related to many risks. Therefore, the fact that company may or may not be subject to bankruptcy in the future coincides with its risk management. Only a company that can properly manage risk can withstand today's market changes and competition.

REFERENCES

- 1 Polyak G.B. Financial Management. 2nd ed. amend. M: UNITY-DANA, 2010, 156 p.
- 2 Gradov A.P. et. Anti-Crisis Management Strategy and Tactics of the Firm. SPB: Special Literature, 2004, 181 p.
- 3 Kaderova N.N. Corporate Finance. Educational guidance-Almaty: Economy, 2008, 376 p.
- 4 Duysenbayev K.Sh., Tolegenov E.T., Zhumagaliyeva Zh.G. Analysis of the Enterprise Financial Position/training manual. Almaty: Economy, 2001, 340 p.
- 5 Demesinov T.Zh. Financial Analysis. Textbook. Almaty, “Dauir” LLP, 2011, 320 p.
- 6 Balabanov I.T. Analysis and Planning of Economic Entity Finances: textbook, educational guidance. Moscow: Finance and Statistics, 2006.
- 7 Sheremet A.D., Saifullin R.S. Financial Analysis Methodology. M.: INFRA-M., 2002, 176 p.
- 8 Dontsova L.V. Analysis of Financial Reporting: textbook. 4th ed. M: Business and Service (rus. “Delo i Servis”), 2011, 145 p.
- 9 Mikhel E.E., Rakhimbayev A.B., Begilbayev A.K. Corporate Finance. Educational guidance. Almaty, 2010, 340 p.
- 10 Blank I.A. Strategy and Tactics of Financial Management. Kyiv: ITEM Ltd, ADEF-Ukraine, 1996, 314 p.
- 11 Madiyarova E.S., Suyeubaeva S.N. Financial Management: textbook. Almaty: Economy, 2009, 262 p.
- 12 Selezneva N.N. Financial Analysis. Financial Management: educational guidance. 2nd ed. M: UNITY, 2011, 412 p.
- 13 Gavrilova A.N. Financial Management: educational guidance. Moscow, 2012, 119 p.
- 14 Umbetaliyev A.D., Kerimbek G.E., Satymbekova K.B. Enterprise Economics: textbook. Almaty: Fortune-polygraph, 2021, 372 p.

Г.Н. АППАКОВА,¹

PhD, профессор.

e-mail: ganek310@mail.ru

Е.Б. БАХЫТ,²

PhD, доцент.

e-mail: mustek55@mail.ru

Ү.С. ЕСАЙДАР,^{*3}

э.ғ.к., профессор.

*e-mail: urzada.esaidar@mail.ru

М.Т. СЫРЛЫБАЕВА,⁴

e-mail: s.makpal-84@mail.ru

аға оқытушы.

¹Нархоз университеті, Алматы қ., Қазақстан

²әл-Фараби ат. Қазақ ұлттық университеті,

Алматы қ., Қазақстан

³Алматы технологиялық университеті,

Алматы қ., Қазақстан

⁴Абай ат. Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,

Алматы қ., Қазақстан

КОМПАНИЯДА ҚАРЖЫЛЫҚ ТӘУЕКЕЛДІҢ АЛДЫН АЛУ ЖӘНЕ ОНЫ БАСҚАРУДЫ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа

Мақаланың мақсаты – компанияда қаржылық тәуекелдің алдын алу және оны басқаруды жетілдіру жолдарын айқындау. Тәуекел – бұл шаруашылық жүргізуші субъектілер қызметінің кез келген саласында көрінетін және тәуекелдің туындауы кезінде кәсіпорын экономикалық залал немесе басқа да шығынға ұшырайтын келеңсіз оқиғаның туындауымен сипатталатын объективті жағдай. Әрбір кәсіпкерлік іс тәуекелмен байланысты болып келеді, әсіресе компания үшін тәуекелді басқарудың маңызы жоғары. Компания табыс табу мақсатында әр түрлі салада қызмет атқарады. Ол қызметтің әрқайсысы белгілі бір деңгейде тәуекелмен байланысты. Тәуекелдер міндетті түрде реттелуі және компанияның қаржылық мүмкіндігінің шегінде орналасуы тиіс. Осы мақсаттарға жету үшін компания тарапынан тәуекелдерді басқару саясаты қалыптасады. Нарықтық жағдайда компаниядағы тәуекелдер жоғары деңгейде болады, ол компанияда қосымша капиталды

кажет етеді. Мақаланың негізгі міндеті – компанияның табысы мен капиталына кері әсер ететін оқиғалардың болу ықтималдығын есептеу. Тәуекел қолайсыз оқиғаның болу ықтималдығымен сипатталады. Бұл оқиғалар: табыстардың төмендеуі, берілген несиелердің мерзімінде қайтарылмауына байланысты шығындардың артуы, базалық ресурстардың азаюы, баланстан тыс операциялар бойынша төлемдердің төленбеуі және т.б. Бірақ тәуекел деңгейі қаншалықты төмен болса, жоғары табыс алу ықтималдығы да соншалықты төмен болады. Сондықтан кез-келген компания өзінің қаражаттарын табысы жоғары және тәуекел деңгейі төмен іс-әрекеттерге жұмсауға тырысады. Қаржылық тәуекелдерді басқаруға байланысты компаниялар тарапынан көптеген жалпы және арнайы әдістер қолданылады. Олардың ішінде жиі кездесетіндер: әртараптандыру, нәтижелер туралы қосымша ақпарат алу, шектеу, сақтандыру, хеджирлеу, сапаны басқару.

Тірек сөздер: тәуекел, қаржылық тәуекел, қаражат, капитал, ақша қаражаты, табыс, шығын, залал.

Г.Н. АППАКОВА,¹

PhD, профессор.

e-mail: ganek310@mail.ru

Е.Б. БАХЫТ,²

PhD доктор, доцент.

e-mail: mustek55@mail.ru

У.С. ЕСАЙДАР,^{*3}

к.э.н., профессор.

*e-mail: urzada.esaidar@mail.ru

М.Т. СЫРЛЫБАЕВА,⁴

ст. преподаватель.

e-mail: s.makpal-84@mail.ru

¹ Университет Нархоз, г. Алматы, Казахстан

² Казахский национальный университет им. аль-Фараби,

г. Алматы, Казахстан

³ Алматинский технологический университет,

г. Алматы, Казахстан

⁴ Казахский национальный педагогический университет им. Абая,

г. Алматы, Казахстан

ПУТИ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ФИНАНСОВЫХ РИСКОВ КОМПАНИИ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ИХ УПРАВЛЕНИЯ

Аннотация

Цель статьи – определить пути предупреждения финансового риска и совершенствования управления им в компании. Риск – объективная ситуация, проявляющаяся в любой сфере деятельности хозяйствующих субъектов и характеризующаяся наступлением неблагоприятного события, при котором компания несет экономический ущерб или другие убытки в ходе наступления риска. Каждое предпринимательское дело связано с риском, особенно для компании, где управление риском имеет большое значение. Компания работает в различных сферах с целью получения дохода. Каждая деятельность связана с определенным уровнем риска. Риски должны быть обязательно урегулированы и расположены в пределах финансовых возможностей компании. Для достижения этих целей формируется политика управления рисками со стороны компании. В рыночных условиях риски в компании находятся на высоком уровне, что требует дополнительного капитала компании. Основная задача статьи – рассчитать вероятность наступления событий, негативно влияющих на доход и капитал компании. Риск характеризуется вероятностью наступления неблагоприятного события. Это события: снижение доходов, увеличение расходов, связанных с несвоевременным возвратом выданных кредитов, уменьшение базовых ресурсов, неоплаченные платежи по внебалансовым операциям и др. Но чем ниже уровень риска, тем ниже вероятность получения высокого дохода. Поэтому любая компания стремится расходовать свои средства на действия с высоким уровнем дохода и низким уровнем риска. Со стороны компаний, связанных с управлением финансовыми рисками, применяется множество общих и специальных методов. Среди них наиболее распространенными являются: диверсификация, получение дополнительной информации о результатах, лимитирование, страхование, хеджирование, управление качеством.

Ключевые слова: риск, финансовый риск, средства, капитал, денежные средства, доход, расход, убыток.

МРНТИ 06.71.63

УДК 330.34

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-89-99>

С.Н. СУЙЕУБАЕВА,*¹

к.э.н., ассоциированный профессор.

*e-mail: suyeubaeva@mail.ru

Е.В. ВАРАВИН,¹

к.э.н., ассоциированный профессор.

e-mail: vev1974@mail.ru

М.В. КОЗЛОВА,¹

к.э.н., ассоциированный профессор.

e-mail: mara_koz@mail.ru

И.Б. БЕТИМБАЕВА,¹

ст. преподаватель.

e-mail: aleka-14@bk.ru

¹Восточно-Казахстанский технический университет им. Д. Серикбаева, г. Усть-Каменогорск

ИНВЕСТИЦИИ В ВОЗОБНОВЛЯЕМЫЕ ИСТОЧНИКИ ЭНЕРГИИ КАК РЫЧАГ ДОСТИЖЕНИЯ ЦЕЛЕЙ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация

Проблематика достижения целей устойчивого развития (ЦУР) актуальна как для зарубежных стран, так и для Республики Казахстан. Особое значение придается определению приоритетных для нашей страны направлений устойчивого развития, в которые следует направлять инвестиционные средства. В статье проведен анализ динамики инвестиций в охрану окружающей среды по видам природоохранной деятельности и инвестиций, имеющих отношение к «зеленой» экономике, а также дана оценка инвестиционной деятельности в Республике Казахстан за 2015–2020 гг. Особое внимание уделено оценке изменения объемов инвестиций на развитие возобновляемых источников энергии (ВИЭ). В статье дана оценка существующим мерам государственной поддержки развития ВИЭ, а также выделены проблемы, тормозящие их более активное внедрение в энергетический баланс страны. В качестве методов исследования авторами были использованы общенаучные методы, а также количественные методы статистического, причинно-следственного и сравнительного анализа данных. Результаты исследования позволили сделать заключение, что наибольший рост приходится на долю инвестиций в развитие «зеленой» экономики за счет увеличения инвестиций в энергосберегающие технологии, повышение энергоемкости, развитие ВИЭ, а также в охрану атмосферного воздуха. Отмечено, что за исследуемый период объемы электроэнергии от ветровых электростанций выросли в 6 раз, а от солнечных электростанций – в 22 раза. В целом проведенная авторами работа показывает, что есть существенный ресурс повышения эффективности достижения ЦУР за счет системного и комплексного подхода в рамках национальной политики. Сделан вывод, что на национальном уровне следует разработать и принять всеобъемлющую дорожную карту для привлечения инвестиций в сектора ЦУР и обеспечения того, чтобы они способствовали устойчивому развитию страны.

Ключевые слова: устойчивое развитие, инвестиции, охрана окружающей среды, зеленая экономика, энергия, возобновляемые источники, энергосберегающие технологии.

Введение

Цель данного исследования заключается в анализе и оценке инвестиционной деятельности, направленной на развитие возобновляемых источников энергии в Казахстане как одного из приоритетных направлений ЦУР, а также выявить ключевые тенденции инвестирования в ЦУР.

На основании поставленной цели были достигнуты следующие задачи:

- ♦ проведен анализ существующей инвестиционной деятельности в направлении развития возобновляемых источников энергии Казахстана;
- ♦ дана оценка уровню развития возобновляемых источников энергии Казахстана;
- ♦ разработаны предложения по повышению уровня развития инвестирования в возобновляемые источники энергии Казахстана.

С момента принятия Целей устойчивого развития в 2015 г. прогресс в инвестициях в устойчивое развитие наблюдался в нескольких секторах ЦУР, таких как инфраструктура, смягчение последствий изменения климата, продовольствие и сельское хозяйство, здравоохранение, телекоммуникации, а также экосистемы и биоразнообразие. Однако общий рост не соответствует требованиям (UNCTAD, 2020 a) [1]. Шок, вызванный COVID-19, усугубил существующие ограничения для ЦУР и может свести на нет прогресс, достигнутый за последние шесть лет в области инвестиций в ЦУР. Ожидалось, что потоки международных инвестиций в развивающиеся страны и страны с переходной экономикой в направления ЦУР сократятся примерно на одну треть в 2020 г. из-за пандемии COVID-19 (UNCTAD, 2020 b) [2]. Это создает риски для реализации программы в области устойчивого развития на период до 2030 г. Решение данной проблемы требует целенаправленных усилий по сбору средств и поощрению инвестиций в сочетании с широкомасштабными многосторонними ответными действиями всех заинтересованных сторон для мобилизации и направления ресурсов на достижение ЦУР.

Основные положения

Существуют препятствия по притоку средств для целей устойчивого развития страны. Препятствия, встречающиеся на пути выхода устойчивых инвестиционных фондов из основных ключевых стран. Также существуют значительные сдерживающие факторы для притока капитала, к примеру, это надзорная ответственность фондов и восприятие риска при инвестировании. Для преодоления этой проблемы государственные гарантии и поддержка со стороны правительства развитых стран могут сыграть важную роль в содействии притоку устойчивых инвестиционных средств.

В отношении инвестиционной политики возникают опасения по поводу регулирования и нехватки инвестиционных проектов. Правительству необходимо принять целостную и всеобъемлющую политико-правовую основу, которая будет обеспечивать приток устойчивых инвестиционных ресурсов, обеспечит защиту инвесторов, будет открытой и прозрачной. Одним из рычагов по привлечению устойчивого финансирования является использование показателей эффективности, связанных с инструментами устойчивого развития.

На фоне стагнации инвестиций в сектор ЦУР в последние годы определено, что глобальные усилия со стороны государственной поддержки стимулируют рост фондов устойчивого развития. Ожидается, что в течение следующих 10 лет, «десятилетия реализации» ЦУР, рынки капитала значительно расширят предложение инструментов, ориентированных на устойчивость. Одним из направлений ЦУР является развитие «зеленых» инвестиций, анализ которых поможет определить уровень ЦУР.

Материалы и методы

В данной статье использовалась официальная статистическая отчетность по природоохранной деятельности в Республике Казахстан за период с 2015 по 2020 гг., а также государственные программные документы, связанные с деятельностью в ЦУР. В качестве методов исследования применены: общенаучные методы исследования, а также количественные методы статистического, причинно-следственного и сравнительного анализа данных.

Обсуждение и результаты

В Республике Казахстан довольно активно развивается направление по поддержке инвестиций в окружающую среду, в том числе по направлению «зеленая экономика» [3].

Необходимым приоритетом для Республики Казахстан является переход к «зеленой» экономике, так как экономическое развитие страны в настоящее время в существенной мере сконцентрировано на добывающих производствах и экспорте сырьевых продуктов. В то же время в большинстве секторов экономики присутствует довольно высокая потребность в энергии, что приводит к загрязнению, а также присутствует низкая энергоэффективность. Концепция «зеленой» экономики в республике нацелена на увеличение результативности применения ресурсов и развитие новых технологий для обеспечения устойчивого роста в будущем. На основе дан-

ных Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан проведен анализ динамики инвестиций в охрану окружающей среды, который представлен в таблице 1 [4].

Таблица 1 – Изменение динамики инвестиций в охрану окружающей среды по видам природоохранной деятельности в Республике Казахстан с 2015 по 2020 гг.

Инвестиции в охрану окружающей среды по направлениям	Изменения 2020 г. к 2019 г.	Изменения за 6 лет	Динамика изменения
Охрана атмосферного воздуха и проблемы изменения климата	+40,1%	-38,1%	
Очистка сточных вод	+304,8%	-22,5%	
Обращение с отходами	+23,0%	-21,1%	
Защита и реабилитация почвы, подземных и поверхностных вод	-19,0%	-32,0%	
Сохранение биоразнообразия и среды обитания	+26,1%	+661,4%	
Научно-исследовательские работы	+477,9%	+42,7%	
Радиационная безопасность	>в 44,37 раз	-82,1%	
Другие направления природоохранной деятельности, имеющие отношение к «зеленой» экономике	-24,8%	+621,4%	

Примечание – Составлено авторами на основе источника [4].

Изменения показателей объемов инвестиций за последние 6 лет показали высокий прирост инвестиций в сферу сохранения биоразнообразия и среду обитания, а также выявили направления природоохранной деятельности, имеющие отношение к «зеленой» экономике. Также отмечается прирост инвестиций 42,7% в научно-исследовательские работы (НИР). По остальным пяти направлениям идет сокращение объемов инвестиций, особенно выделяется падение инвестиций в радиационную безопасность (-82,1%). Изменения, произошедшие за время пандемии COVID-19, в 2020 г. по отношению к показателям 2019 г. отрицательно отразились на инвестициях, направленных на защиту и реабилитацию почвы, подземных и поверхностных вод и имеющих отношение к «зеленой» экономике. По остальным направлениям наблюдается рост инвестиций, в особенности это заметно на инвестициях в радиационную безопасность, НИР и очистку сточных вод.

По результатам анализа за период с 2015 по 2020 гг. объем инвестиций, направленных на охрану окружающей среды, увеличился в 2 раза. Сумма инвестиций в 2020 г. составила 173 618,6 млн тенге.

Наибольшая доля инвестиций, направленных на охрану окружающей среды в республике, приходится на развитие «зеленой» экономики – 70,51% [4]. Второе место занимает охрана атмосферного воздуха и проблемы изменения климата – 8,89%. Решение данного вопроса особенно актуально для Казахстана в связи с высокой долей промышленности в экономике страны, а также особенностями географических и климатических условий на территории республики, которые необходимо учитывать в государственной политике, иначе это может привести к ухудшению развития регионов (проблемы засухи, наводнения).

На необходимости развития возобновляемой энергетики акцентируют внимание и казахстанские исследователи, так как ВИЭ играют значительную роль в решении глобальных проблем, стоящих перед человечеством, – обеспечении энергетической, экологической и продовольственной безопасности [5–8].

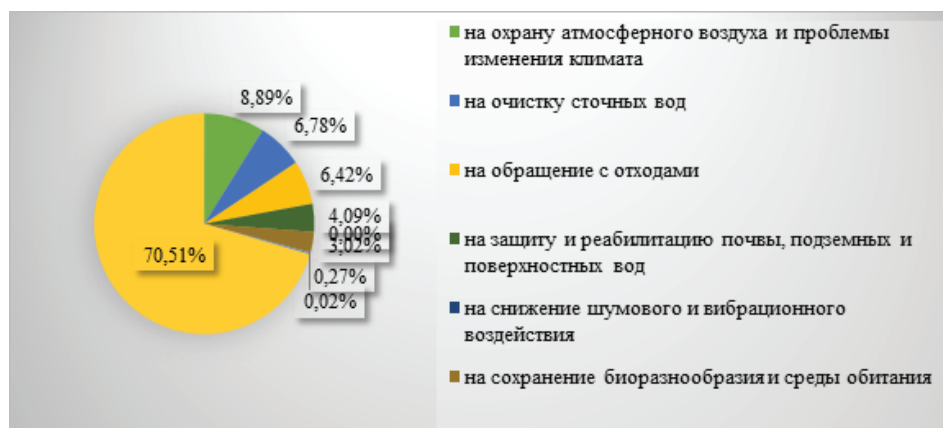

Рисунок 1 – Структура инвестиций, направленных на охрану окружающей среды в Республике Казахстан за 2020 г.

Примечание – Составлено авторами на основе источника [4].

Направления природоохранной деятельности, имеющие отношение к «зеленой» экономике, представлены в таблице 2 (стр. 93).

Таким образом, инвестиции в деятельность, связанную с «зеленой» экономикой, в 2020 г. по отношению к предшествующему сократились за счет снижения инвестиций, направленных на снижение выбросов парниковых газов (-83,6%), а также на возобновляемые источники энергии (-29,5%) [9]. Вместе с тем следует отметить, что рост инвестиций в «зеленую» экономику за последние 6 лет произошел за счет увеличения объемов инвестиций в энергосберегающие технологии и повышения энергоемкости в 9 раз, а в ВИЭ увеличение в 1,4 раза.

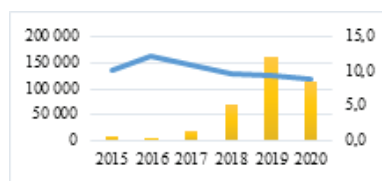

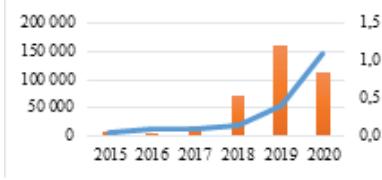
Таблица 2 – Инвестиции в другие направления природоохранной деятельности, имеющие отношение к «зеленой» экономике

Направления	Изменения 2020 г. к 2019 г.	Изменения за 6 лет	Динамика изменения
Возобновляемые источники энергии	-29,5%	>в 1,4 раза	
Энергосберегающие технологии и повышение энергоэффективности	>в 25,38 раз	+809,1%	
Снижение выбросов парниковых газов	-83,6%	-94,1%	

Примечание – Составлено авторами на основе источника [4].

Изменение доли электроэнергии, произведенной возобновляемыми источниками энергии, относительно динамики изменения объемов инвестиций в ВИЭ представлены в таблице 3.

Таблица 3 – Доли электроэнергии, произведенной возобновляемыми источниками энергии (ВИЭ), относительно динамики изменения объемов инвестиций в ВИЭ

Виды ВИЭ в РК	Изменения 2020 г. к 2019 г.				Изменения за 6 лет		Динамика изменения
	Кол. прое-в	Мощность, МВт	Выр-ка, млн. кВт.ч	Доля э/э	Доля э/э	Доля э/э	
Гидро-электростанции	+3	+22,4%	+138,5%	-5%	-12%	-12%	
Ветровые электростанции	+3	+10,8%	+180,7%	+50%	+543%	+543%	
Солнечные электростанции	+6	+80,7%	+148,6%	+175%	>в 22 раза	>в 22 раза	

Примечание – Составлено авторами на основе источника [4].

Рассматривая влияние изменения объемов инвестиций на ВИЭ по видам, следует отметить, что наблюдается снижение доли электроэнергии от гидроэлектростанций за 6 лет на 12%. Доля

электроэнергии от ветровых электростанций выросла в 6 раз, а от солнечных электростанций – в 22 раза. Из чего следует, что Республика Казахстан в большей мере ставит акцент на развитие солнечных и ветряных электростанций.

На рисунке 2 можно увидеть, как за 6 лет, с 2015 по 2020 гг., на 17,5% сократилась доля электроэнергии, выработанной ВИЭ от гидроэлектростанций, а по отношению к 2019 г. сокращение составило 9,2%. При этом доля электроэнергии, выработанной ветровыми электростанциями за анализируемый период, увеличилась на 7,2%, а по отношению к 2019 г. – на 2,2%. Также увеличилось производство электроэнергии солнечными станциями на 9,9% за весь период и на 6,9% по отношению к 2019 г. При этом рост количества проектов ВИЭ по гидроэлектростанциям и ветровым станциям вырос на 3%, а солнечных электростанций увеличилось на 6%. Также отмечается значительный рост мощности и выработки энергии.

Рисунок 2 – Динамика изменения доли ВИЭ по видам от общего объема электроэнергии, выработанной ВИЭ

Примечание – Составлено авторами на основе источника [4].

Источники инвестиций, направленных на охрану окружающей среды, преимущественно внутренние, за исключением 2020 г., где объем внешних инвестиций преобладает, что показано на рисунке 3.

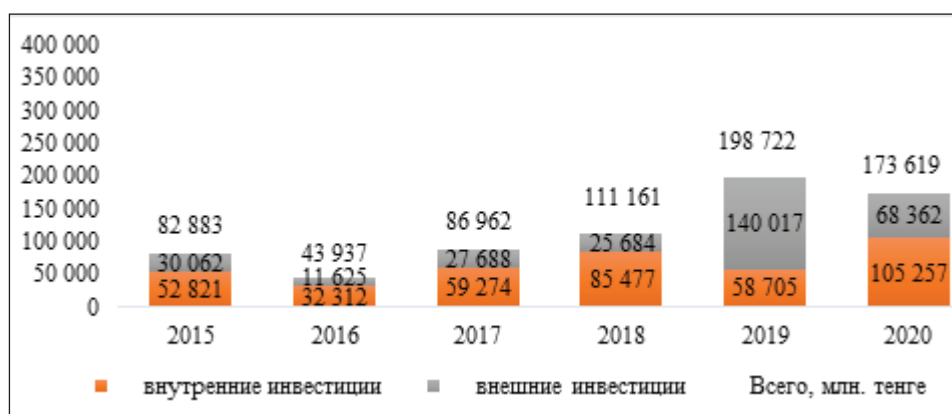

Рисунок 3 – Динамика изменения инвестиций, направленных на охрану окружающей среды, по видам источников в Республике Казахстан

Примечание – Составлено авторами на основе источника [4].

Внутренние инвестиции – это инвестиции, поступающие на охрану окружающей среды от государственных финансовых институтов и предприятий внутри страны [10].

Анализ инвестиций в «зеленую» экономику по направлениям показал, что приоритет отдается возобновляемым источникам энергии (ВИЭ), где отмечается стабильный рост инвестиций до 2019 г. Однако в 2020 г. объемы инвестиций составили 162 449 млн тенге, что на 29,7% ниже показателя 2019 г. Основной причиной сокращения объемов инвестиций в 2020 г., несомненно, является пандемия COVID-19.

Важнейшим инструментом в проведении международной политики содействия развитию и оказанию помощи развивающимся странам является официальная помощь в целях развития (ОПР) [11].

ОПР предоставляется в форме грантов, займов и других переводов наличными или товарами и услугами странам-партнерам, определенным в качестве получателей ОПР в списке комитетов содействия развитию ОЭСР и международных многосторонних учреждений.

Отличительной особенностью ОПР является ее направленность на содействие социально-экономическому развитию развивающихся стран и ее преференциальный характер, характеризующийся наличием элемента концессии в размере не менее 25% в помощи (рассчитывается по фиксированной ставке дисконтирования в размере 10%).

Официальная помощь на цели устойчивого развития в Республике Казахстан представлена в таблице 4. Официальная помощь в целях развития плюс прочие потоки официальных средств в сельское хозяйство составляют по итогам 2020 г. 87,73% от общей официальной помощи. На оставшиеся представленные цели приходится по 6%.

Таблица 4 – Официальная помощь на цели развития, млн долларов

Цели	2015 г.	2016 г.	2017 г.	2018 г.	2019 г.	2020 г.
Совокупный приток официальных средств (официальная помощь в целях развития плюс прочие потоки официальных средств) в сельское хозяйство (ЦУР 2.а.2.)	6,496	68,645	4,269	44,784	15,227	15,558
Индекс изменения, %		10,57	0,06	10,49	0,34	1,02
Объем официальной помощи в целях развития, выделенной на водоснабжение и санитарии в рамках координируемой государственной программы расходов (ЦУР 6.а.1)	0,023	0,180	0,237	0,771	0,738	1,090
Индекс изменения, %		7,75	1,31	3,26	0,96	1,48
Объем официальной помощи в целях развития и государственных средств, выделяемых на сохранение и рациональное использование биоразнообразия и экосистем (ЦУР 15.а.1)	0,221	0,014	2,488	3,181	2,023	1,085
Индекс изменения, %		0,07	171,96	1,28	0,64	0,54
Примечание – Составлено авторами на основе источника [4].						

Для производителей возобновляемых источников энергии (ВИЭ) правительство предоставляет льготные фиксированные ставки и другие виды поддержки. Для производителей автомобилей льготные фиксированные тарифы устанавливаются сроком на 15 лет и подлежат еже-

годной индексации с учетом инфляции. В 2017 г. методология индексации тарифов была пересмотрена с целью регулирования волатильности обменного курса для инвесторов, на которых негативно повлиял переход к режиму плавающего обменного курса.

Таким образом, на основании вышеизложенного материала для развития центров устойчивого развития Республики Казахстан необходимо соблюдать дополнительные меры поддержки возобновляемых источников энергии, такие как:

- ♦ обязательное подключение установок ВИЭ к сетям передачи или распределения электроэнергии [12];

- ♦ операторы электросетей должны нести все расходы по подключению к электросетевой установке (включая усиление электросети), за исключением расходов, связанных с обслуживанием линии между электросетевой установкой и сетью и другими компонентами производства электроэнергии.

Среди мер господдержки следует пересмотреть приоритеты и обратить значительное внимание на:

- ♦ приоритетную и обязательную передачу электроэнергии, произведенной с использованием ВИЭ;

- ♦ обязательную покупку электроэнергии, произведенной с помощью ВИЭ, индивидуальным потребителем единого расчетного центра (ЕРЦ);

- ♦ освобождение ВИЭ от уплаты налога на передачу энергии, отсутствие лицензионных требований для производства электроэнергии;

- ♦ данные мероприятия должны проводиться с учетом норм и основ Экологического кодекса [13].

Отмечается, что в настоящее время Казахстан предоставляет иные виды поддержки для всех инвестиционных проектов:

- ♦ освобождение от уплаты таможенных пошлин;

- ♦ государственные субсидии;

- ♦ налоговые преференции и инвестиционные субсидии [14].

К сожалению, в Казахстане нет стратегии развития энергетического сектора ни в краткосрочной, ни в долгосрочной перспективе. Развитие энергетики все это время стагнировало, станции изнашиваются, более 50% оборудования изношено, это чревато частыми авариями. В связи с этим президент поручил специальной комиссии разработать национальный план развития энергетического сектора до 2025 г.

Введение аукционов для проектов ВИЭ большой мощности обеспечит экономию за счет масштаба. Кроме того, внедрение концепции технологически нейтральных аукционов, в которых могли бы участвовать производители ВИЭ, отдельные станции хранения энергии и производители традиционной энергии, способствовало бы развитию сектора.

В этом контексте необходимо улучшить координацию политики на международном уровне, чтобы направлять ресурсы финансирования устойчивого развития в развивающиеся страны, особенно в НРС.

Существуют препятствия по притоку средств для развития страны. Препятствия, встречающиеся на пути выхода устойчивых инвестиционных фондов из основных ключевых стран. Также существуют значительные препятствия для притока капитала, к примеру, это надзорная ответственность фондов и восприятие риска при инвестировании. Для преодоления этой проблемы государственные гарантии и поддержка со стороны развитых стран могут сыграть важную роль в содействии притоку устойчивых инвестиционных средств.

В отношении инвестиционной политики возникают опасения по поводу регулирования и нехватки инвестиционных проектов. Правительству необходимо принять целостную и всеобъемлющую политическую основу, которая будет обеспечивать приток устойчивых инвестиционных ресурсов, обеспечит защиту инвесторов, будет открытой и прозрачной. Одним из рычагов по привлечению устойчивого финансирования является использование показателей эффективности, связанных с инструментами устойчивого финансирования.

Заключение

Анализ и оценка ключевых тенденций инвестирования в ЦУР, включая ряд финансовых инструментов, запущенных в ответ на шок, вызванный COVID-19, позволили сделать вывод, что глобальные усилия со стороны государственной поддержки стимулируют рост фондов устойчивого развития, особенно социальных облигаций. Ожидается, что в течение следующих 10 лет, «десятилетия реализации» ЦУР, рынки капитала значительно расширят предложение инструментов, ориентированных на устойчивость. Однако при наличии различных инициатив и выполненных работ не выделяется отдельного направления по ВИЭ в общем контексте энергетической отрасли. В связи с чем возникает потребность в разработке центрального документа – плана развития энергетического сектора, в котором важную роль играет «зеленая» энергетика. План необходим для общего понимания направления рынка, на который можно опираться для дальнейшего прогноза.

В свете вышеизложенного необходим системный подход для учета ЦУР в рамках национальной инвестиционной политики и режима международных инвестиционных договоров. На национальном уровне согласованная и всеобъемлющая дорожная карта для привлечения инвестиций в сектора ЦУР и обеспечения того, чтобы они способствовали устойчивому развитию, должна быть неотъемлемой частью национальных стратегий и планов развития, базирующихся на основах инвестиционной политики для устойчивого развития (UNCTAD, 2015) [15].

Информация о финансировании.

Исследование подготовлено в рамках грантового проекта Комитета науки Министерства образования и науки Республики Казахстан (ИРН AP08856044 «Формирование эффективной экосистемы финансовой поддержки экологически ответственных инвестиций в Казахстане»).

ЛИТЕРАТУРА

- 1 UNCTAD. 2020 a. World Investment Report 2020: International production beyond the pandemic. New York and Geneva: United Nations.
- 2 UNCTAD. 2020 b. SDG Investment Trends Monitor. UNCTAD: Geneva.
- 3 Аушарипова Д.Е., Кулумбетова Л.Б. Циркулярная экономика как инструмент развития «зеленого» бизнеса в Казахстане // Вестник университета «Туран». – 2020. – № 3. – С. 190–196.
- 4 Электронный портал: Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. URL: <https://stat.gov.kz>, свободный.
- 5 Жунусова Г.Ж., Омарбакиев Л.А. Современная структура энергетических ресурсов и возможности развития альтернативных источников в Казахстане // Актуальные научные исследования в современном мире: сборник трудов международной конференции. – Переяслав-Хмельницкий, сентябрь 2018. – Вып. 9(41). – Ч. 1. – С. 95–102.
- 6 Хон Е. 2012. Перспективы развития возобновляемой энергетики в Казахстане. Газета «Деловой Казахстан». URL: <http://Kisi.Kz/Ru/Categories/Ekonomika-I-Energetika/>
- 7 Абсаметова А. Энергоэффективность как элемент национальной энергетической политики РК. KAZENERGY. Special Edition. – 2013. – С. 32–35. URL: http://www.eabr.org/general/upload/docs/AU/KE_special%20edition.pdf.
- 8 Жунусова Г.Ж., Нурмуханова Г.Ж. Оценка предпосылок развития возобновляемой энергетики в Казахстане // Научный журнал «Вестник университета «Туран». – № 4(84). – 2019. – С. 234–241.
- 9 Рынок ВИЭ в Казахстане: потенциал, вызовы и перспективы. Pwc. Com.
- 10 Коалиция за «зеленую» экономику и развитие G-Global. URL: <https://www.greenkaz.org>, свободный
- 11 Постановление Правительства Республики Казахстан «Об утверждении Плана мероприятий по реализации Концепции по переходу Республики Казахстан к «зеленой» экономике» от 29 июля 2020 года № 479.
- 12 Концепция развития «зеленой» экономики в Казахстане. URL: <https://www.greenkaz.org>, свободный.
- 13 Экологический кодекс Республики Казахстан от 2 января 2021 года № 400-VI.
- 14 Нурланова Н., Расулев А. Центральная Азия: новые возможности и новые риски для устойчивого развития национальных экономик // Общество и экономика. – 2018. – № 5. – С. 46–58.
- 15 UNCTAD. Investment policy framework for sustainable development. New York and Geneva: United Nations. 2015.

REFERENCES

- 1 UNCTAD. 2020 a. World Investment Report 2020: International production beyond the pandemic. New York and Geneva: United Nations. (In English).
- 2 UNCTAD. 2020 b. SDG Investment Trends Monitor. UNCTAD: Geneva. (In English).
- 3 Ausharipova D.E., Kulumbetova L.B. (2020) Cirkuljarnaja jekonomika kak instrument razvitija «zelenogo» biznesa v Kazahstane // Vestnik universiteta «Turan». No. 3. P. 190–196. (In Russian).
- 4 Jelektronnyj portal: Bjuro nacional'noj statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniju i reformam Respubliki Kazahstan. URL: <https://stat.gov.kz>, svobodnyj. (In Russian).
- 5 Zhunusova G.Zh., Omarbakiev L.A. (2018) Sovremennaja struktura jenergeticheskix resursov i vozmozhnosti razvitija al'ternativnyh istochnikov v Kazahstane // Aktual'nye nauchnye issledovanija v sovremennom mire: sbornik trudov mezhdunarodnoj konferencii. Perejaslav-Hmel'nickij, sentjabr'. Vyp. 9(41). Ch. 1. P. 95–102. (In Russian).
- 6 Hon E. 2012. Perspektivy razvitija vozobnovljaemoj jenergetiki v Kazahstane. Gazeta «Delovoj Kazahstan». URL: <http://Kisi.Kz/Ru/Categories/Ekonomika-I-Energetika/>. (In Russian).
- 7 Absametova A. (2013) Jenergojeffektivnost' kak jelement nacional'noj jenergeticheskoj politiki RK. KAZENERGY. Special Edition. P. 32–35. URL: http://www.eabr.org/general/upload/docs/AU/KE_special%20edition.pdf. (In Russian).
- 8 Zhunusova G.Zh., Nurmuhanova G.Zh. (2019) Ocenka predposylok razvitija vozobnovljaemoj jenergetiki v Kazahstane // Nauchnyj zhurnal «Vestnik universiteta «Turan». No. 4(84). P. 234–241. (In Russian).
- 9 Rynok VIJe v Kazahstane: potencial, vyzovy i perspektivy. Pwc. Com. (In Russian).
- 10 Koalicija za «zelenuju» jekonomiku i razvitie G-Global. URL: <https://www.greenkaz.org>, svobodnyj. (In Russian).
- 11 Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan «Ob utverzhenii Plana meroprijatij po realizacii Konceptcii po perehodu Respubliki Kazahstan k «zelenoj» jekonomike» ot 29 ijulja 2020 goda No. 479. (In Russian).
- 12 Konceptcija razvitija «zelenoj» jekonomiki v Kazahstane. URL: <https://www.greenkaz.org>, svobodnyj. (In Russian).
- 13 Jekologicheskij kodeks Respubliki Kazahstan ot 2 janvarja 2021 goda No. 400-VI. (In Russian).
- 14 Nurlanova N., Rasulev A. (2018) Central'naja Azija: novye vozmozhnosti i novye riski dlja ustojchivogo razvitija nacional'nyh jekonomik // Obshhestvo i jekonomika. No. 5. P. 46–58. (In Russian).
- 15 UNCTAD. Investment policy framework for sustainable development. New York and Geneva: United Nations. 2015. (In English).

С.Н. СУЙЕУБАЕВА,*¹

э.ғ.к., қауымдастырылған профессор.

*e-mail: suyeubaeva@mail.ru

Е.В. ВАРОВИН,¹

э.ғ.к., қауымдастыралған профессор.

e-mail: vev1974@mail.ru

М.В. КОЗЛОВА,¹

э.ғ.к., қауымдастырылған профессор.

e-mail: maru_koz@mail.ru

И.Б. БЕТИМБАЕВА,¹

аға оқытушы.

e-mail: aleka-14@bk.ru

¹Д. Серікбаев ат. Шығыс Қазақстан техникалық университеті, Өскемен қ.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ОРНЫҚТЫ ДАМУ МАҚСАТТАРЫНА ҚОЛ ЖЕТКІЗУ ТЕТІГІ РЕТІНДЕ ЖАҢАРТЫЛАТЫН ЭНЕРГИЯ КӨЗДЕРІН ИНВЕСТИЦИЯЛАУ

Андатпа

Тұрақты даму мақсаттарына (ТДМ) қол жеткізу проблематикасы шет елдер үшін де, Қазақстан Республикасы үшін де өзекті. Сондықтан Қазақстан үшін тұрақты дамудың басым бағыттарын оларды қалыптастыру және дамыту үшін қаржы ресурстарының жеткіліктілігі тұрғысынан анықтау ерекше маңызға ие болып отыр. Мақалада қоршаған ортаны қорғау іс-шараларының түрлері және «жасыл» экономикаға

байланысты инвестициялар бойынша қоршаған ортаны қорғауға инвестициялардың динамикасы талданды, сондай-ақ Қазақстан Республикасындағы 2015–2020 жж. арналған инвестициялық қызметке баға берілді. Жаңартылатын энергия көздерін (ЖЭК) дамытуға инвестициялар көлемінің өзгеруін бағалауға ерекше назар аударылды. Мақалада жаңартылатын энергия көздерін дамытуды мемлекеттік қолдаудың қолданыстағы шаралары бағалып, сондай-ақ оларды елдің энергетикалық теңгеріміне белсендірек енгізуге кедергі келтіретін мәселелер айқындалды. Зерттеу әдістері ретінде авторлар жалпы ғылыми әдістерді, сондай-ақ деректерді статистикалық, себеп-салдарлық және салыстырмалы талдаудың сандық әдістерін қолданды. Зерттеу нәтижелері энергия үнемдеу технологияларына, энергия сыйымдылығын арттыруға, ЖЭК-ті дамытуға, сондай-ақ атмосфералық ауаны қорғауға инвестицияларды ұлғайту есебінен «жасыл» экономиканы дамытуға инвестициялар үлесіне ең көп өсім тиесілі деген қорытынды жасауға мүмкіндік берді. Зерттеу кезінде жел электр станцияларынан электр энергиясының көлемі 6 есе, ал күн электр станцияларынан 22 есе артқаны атап өтілді. Жалпы алғанда, авторлардың жүргізген жұмысы ұлттық саясат шеңберінде жүйелі және кешенді тәсіл есебінен ТДМ-ға қол жеткізу тиімділігін арттырудың маңызды ресурсы бар екенін көрсетеді. ТДМ секторларына инвестициялар тарту және олардың елдің тұрақты дамуына ықпал етуін қамтамасыз ету үшін ұлттық деңгейде тұтастай қамтитын жол картасын әзірлеу және қабылдау қажет деген қорытынды жасалды.

Тірек сөздер: тұрақты даму, инвестициялар, қоршаған ортаны қорғау, жасыл экономика, энергия, жаңартылатын көздер, энергияны үнемдеу технологиялары.

S.N. SUIYUBAEVA,*¹
c.e.s., associate professor.
*e-mail: suyubaeva@mail.ru

E.V. VARAVIN,¹
c.e.s., associate professor.
e-mail: vev1974@mail.ru

M.V. KOZLOVA,¹
c.e.s., associate professor.
e-mail: mar_koz@mail.ru

I.B. BETIMBAEVA,¹
senior lecturer.
e-mail: aleka-14@bk.ru

¹D. Serikbaev East Kazakhstan Technical University, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan

INVESTMENTS IN RENEWABLE ENERGY AS A LEVER IN ACHIEVING SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

The problems of achieving the Sustainable Development Goals (SDG) are relevant both for foreign countries and for the Republic of Kazakhstan. The special importance is given to determination of priority directions of sustainable development for our country, in which it is necessary to direct investment means. The article analyzes the dynamics of investments in environmental protection by types of environmental protection activities in the Republic of Kazakhstan and investments related to the «green» economy for 2015–2020. Special attention is paid to the assessment of changes in the volume of investments in the development of renewable energy sources (RES). The article describes the existing measures of state support for the development of renewable energy sources, as well as highlights the problems hindering their more active implementation into the country's energy balance. The authors used general scientific methods, as well as quantitative methods of statistical, causal and comparative data analysis. The results of the study have led to the conclusion that the greatest growth accounts for the share of investment in the development of a “green” economy through increased investment in energy-saving technologies, increasing energy intensity, the development of renewable energy sources, as well as in the protection of atmospheric air. It is noted that during the study period, the volume of electricity from wind power plants increased by 6 times, and from solar power plants – 22 times. In general, the work conducted by the authors shows that there is a significant resource for increasing the effectiveness of achieving the SDGs through a systematic and comprehensive approach within the framework of national policy. It is concluded that a comprehensive roadmap should be developed and adopted at the national level to attract investment in the SDG sectors and ensure that they contribute to the country's sustainable development.

Key words: sustainable development, investment, environmental protection, green economy, energy, renewable sources, energy-saving technologies.

МРНТИ 06.73.35
УДК 330.322

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-100-109>

Л.А. КАЗБЕКОВА,*¹

к.э.н., доцент.

*e-mail: limanka@mail.ru

А.С. ШАЙНУРОВ,¹

к.э.н., ст. преподаватель.

e-mail: kaup@mail.ru

Н.Б. КУЛТАНОВА,¹

магистр, ст. преподаватель.

e-mail: ngd_06@mail.ru

¹Кызылординский университет им. Коркыт Ата,
г. Кызылорда, Казахстан

РАЗВИТИЕ ВЕНЧУРНОГО РЫНКА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: ПРОБЛЕМЫ И ПРИОРИТЕТЫ

Аннотация

Актуальность исследований венчурного финансирования в развивающихся странах, к которым относится и Казахстан, обусловлена острой востребованностью рискованных инвестиций для реализации инновационного потенциала развивающихся стран на фоне недостаточной степени развитости институтов венчурного финансирования. Цель работы заключается в выявлении барьеров развития рынка венчурного финансирования в Казахстане и определении приоритетов его дальнейшего развития. В работе были применены методы анализа и синтеза, индуктивный метод, метод SWOT-анализа. Информационную базу исследования составили научные работы по венчурному финансированию, опубликованные в зарубежных реферируемых журналах и отечественных изданиях, а также публикации ОЭСР и ВЭФ, материалы АО «QazTech Ventures». В рамках исследования изучены теоретические аспекты формирования венчурного капитала и проанализированы работы, представляющие интерес в контексте исследования. Проведен анализ состояния венчурного рынка Казахстана, показаны сильные и слабые стороны венчурного рынка, определены внутренние и внешние факторы, влияющие на функционирование венчурного рынка в Казахстане, а также показаны угрозы и возможности развития. Особое внимание в статье уделено вопросам государственного вмешательства в сферу регулирования и стимулирования развития венчурного рынка. В частности, определены аспекты, разграничивающие роль государства и частного сектора в развитии венчурного финансирования. На основе проведенного исследования были определены приоритеты развития рынка венчурного финансирования Казахстана в современных условиях. Практическая значимость результатов исследования определяется их направленностью на совершенствование венчурного института страны. Результаты исследования могут быть применены в процессе определения направлений государственной политики в сфере венчурного финансирования.

Ключевые слова: венчурное финансирование, венчурный рынок, венчурные инвестиции, инновации, технологическое развитие, инвесторы, бизнес-ангелы, капитал.

Введение

На сегодня практически неоспоримым является утверждение о том, что для успешного развития экономики любой стране нужны инновации – новые решения проблем, повышающие эффективность функционирования общества в самом широком смысле – не только в смысле отношения затрат к доходам, но отношения общественных усилий к общественному благу или полезности. В силу непреодолимых на сегодня особенностей процесса появления инноваций он всегда сопряжен с определенными, довольно высокими рисками. Эти риски проявляются как в возможностях потратить ресурсы и не получить ожидаемую полезность, так и в несвоевременности внедрения инновации или высокой сложности разработки. Как следствие, в секторе разработки и внедрения инноваций возникает следующая ситуация: инновационные проекты крайне привлекательны для инвесторов с точки зрения эффективности, но в то же время крайне рискованны. Стандартные методы инвестирования в таких ситуациях не работают, и возникает отдельная методология и связанные с ней институты, отвечающие за стратегии инвестирования

в высокорискованные и доходные предприятия, которые и называются венчурными. Их актуальность основана на актуальности разработки и внедрения инноваций: до тех пор, пока инновации необходимы экономике, а финансовая система работает по существующим моделям, венчурное финансирование будет актуально.

Мировая практика показывает, что многие инновационные проекты финансируются за счет венчурных фондов, т.е. структур, занятых венчурным финансированием. Экономическое развитие тесно связывается с инновациями даже на уровне государственной политики. Так, свои стратегии развития инноваций на государственном уровне есть у Великобритании, Канады, Австралии, Литвы, Швеции, России и других развитых и развивающихся стран. Для Казахстана вопросы развития венчурного рынка как одного из основных институтов инновационного развития являются безусловно актуальными.

Современная казахстанская экономика характеризуется высокой долей импорта высокотехнологичной и наукоемкой продукции, а также услуг, поэтому для укрепления экономического и технологического суверенитета в развитии экономики большое значение имеет развитие собственных инноваций и повышение инновационной активности национальных предприятий. В силу особенностей процесса разработки и внедрения инноваций наиболее активны в этой сфере малые предприятия, т.к. они несут сравнительно небольшие риски и обладают большей гибкостью, чем крупные корпорации, что позволяет им лучше адаптироваться к постоянно меняющимся условиям рынка инноваций. Тем не менее малые предприятия далеко не единственные участники венчурного рынка, который включает крупные корпорации, инвестиционные фонды и государственные структуры, а также частных инвесторов. Поэтому развитие венчурного рынка – это комплексный процесс, требующий всестороннего анализа.

Основные положения

Поскольку тема венчурного инвестирования является крайне актуальной для множества стран, существует такое же множество научных работ, исследующих различные аспекты работы венчурного рынка. Зачастую эти работы сфокусированы на рынках отдельных стран или экономически однородных регионах, поэтому описывать их все нет ни смысла, ни возможности. Приведем только некоторые, непосредственно использованные для создания данного материала.

В работе S. Manigart, H. Sapienza «Venture Capital and Growth» авторы анализируют влияние венчурного капитала на экономический рост в основном на уровне фирм. Кроме того, авторы описали эволюцию венчурного финансирования начиная с последней четверти XX века, предложили направления развития теории венчурного финансирования [2].

Г.К. Абдурахманова и Д.Ж. Рустамов исследовали возможности венчурных экосистем в развивающихся странах (в особенности в Узбекистане) и пришли к выводу, что венчурное финансирование создает возможности для увеличения конкурентоспособности экономики, а развитие венчурного рынка во многом зависит от эффективности государственной политики и взаимодействия частного и государственного сектора [3].

V.-D. Rusu и C. Toderascu исследовали проблемы венчурного финансирования в развивающихся экономиках. Результаты исследования показали, что венчурное финансирование все еще слабо развито в развивающихся странах. Основными препятствиями для развития авторы называют недостаточную конфиденциальность внутренней информации фирм, нестабильность институтов, недостаточно развитую инфраструктуру [4].

О.В. Борисова провела исследование, связанное с рынком финансовых технологий, в частности с венчурными инвестициями. Основным выводом ее исследования является утверждение о быстром росте рынка финансовых технологий, поддержка которого во многом ляжет на рынок венчурного капитала [5].

А.А. Маланьина проанализировала текущее состояние венчурного финансирования инновационной деятельности в Казахстане и пришла к выводу, что для развития венчурного рынка в Казахстане необходимо создание первичной экосистемы, которым обычно в мировой практике занимается государство, постепенно передавая инициативу в частный сегмент капитального рынка.

Казахстанские ученые Д.М. Тулегенова и Р.К. Сабирова проанализировали инвестиционную привлекательность венчурного бизнеса в РК и пришли к выводу, что венчурный рынок Казахстана находится на очень ранних этапах развития, однако наблюдается заметный прогресс в этой сфере [6].

С.Ж. Советова рассмотрела возможности притока капитала в Казахстан, среди которых было также венчурное финансирование. Она отметила три важных момента, необходимых для увеличения объемов рынка инвестиций, включая венчурный рынок: необходимость интегрировать политику развития венчурного рынка в общие стратегические документы, необходимость поддерживать развитие производственного, а значит, и научно-технического потенциала страны независимо от степени развитости рынка инвестиций, а также необходимость разработки специфических инструментов для каждого конкретного рынка [7].

А.Д. Синютнич рассмотрела развитие венчурного предпринимательства как одного из основных сегментов экономики, привлекающего венчурное финансирование. Основным выводом ее работы является тезис о необходимости развития институтов и инфраструктуры, способных поддерживать и развивать венчурные индустрии и венчурный рынок, которые, являясь по природе крайне рисконасыщенными, предъявляют дополнительные требования к надежности систем, в которых они функционируют [8].

Отдельно отметим аналитические материалы АО «Qaztech Ventures», включающие мониторинг, анализ и оценку венчурного рынка в РК, в том числе по отдельным отраслям высоких технологий [9].

В целом исследования, связанные с венчурными рынками, подчеркивают важность развития институтов венчурного финансирования как инструментов стимулирования инновационной активности и через нее – экономического развития и роста. Большая часть авторов сходится на том, что в начале развития большую роль играет государство как гарант устойчивости системы финансирования и исполнения обязательств агентов, и многие же говорят о том, что в дальнейшем необходимы развитые институты (фондовый рынок, беспристрастный суд и т.д.) и приход частного капитала для наращивания объемов венчурного рынка.

Материалы и методы

В ходе исследования были применены такие методы логического приема, как анализ и синтез, с целью выделения значимых структурных единиц венчурного рынка. При этом при изучении теоретических основ венчурного финансирования применялся индуктивный метод к индивидуальным суждениям о проблеме исследования. Анализ состояния венчурного рынка Казахстана проводился путем использования метода сравнительного анализа, а также методики SWOT-анализа. Информационно-аналитической базой исследования выступили ранее опубликованные работы по венчурному финансированию, публикации ОЭСР и ВЭФ, а также материалы АО «QazTech Ventures».

Результаты

Венчурный рынок делится на формальный и неформальный секторы, каждый со своими правилами функционирования. Формальный сектор представлен инвестиционными фондами и партнерством различного рода, а неформальный – так называемыми бизнес-ангелами, т.е. частными инвесторами [1].

В практике стран с развитым венчурным рынком капитал формируется из средств как институциональных инвесторов, так и частных. Институциональные представлены пенсионными и благотворительными фондами, а также банками и венчурными фондами, кроме того, большую роль играют корпоративные агенты. В странах с развивающимся венчурным рынком ситуация другая: венчурный рынок полностью или в основном представлен государственными структурами, целью которых является развитие венчурного рынка, а не получение высоких доходов. Хорошо иллюстрирует эти различия классификация, предложенная Дж. Ноэлом, изучавшим эволюцию венчурных рынков стран (рисунок 1, стр. 103).

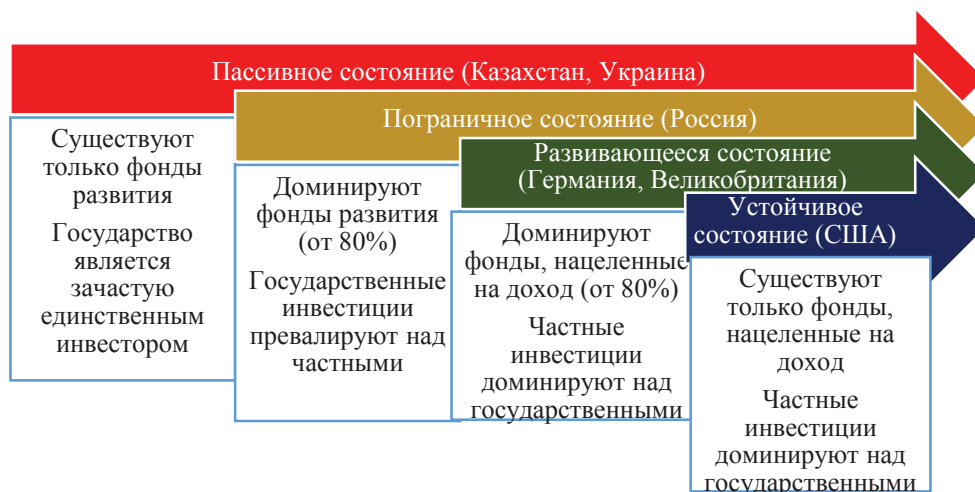

Рисунок 1 – Этапы эволюции венчурных экосистем по Дж. Ноэлу

В целом венчурный рынок – это один из сегментов рынка прямых инвестиций со всеми вытекающими из этого особенностями, а также со своими дополнительными требованиями. Для инновационных предприятий венчурный рынок – один из немногих источников финансирования, так как венчурные инвесторы, в отличие, например, от банков, не требуют залога и гарантий. К тому же инвесторы зачастую бывают опытными в той сфере, куда они вкладывают деньги. Таким образом, начинающие инновационные предприятия помимо финансовых ресурсов получают в том числе и интеллектуальные.

Венчурные рынки имеют свои особенности, связанные со странами, в которых они функционируют. От этого зависит как структура рынка, так и виды его участников и их соотношение. Тем не менее в целом можно выделить существенные структурные единицы венчурного рынка:

1. Государство – основной инвестор на ранних этапах становления рынка, гарант стабильности правил работы рынка и исполнения сторонами обязательств.
2. Институциональные инвесторы – крупные фонды, аккумулирующие средства для инвестирования в венчурные предприятия.
3. Корпоративные инвесторы – корпорации, заинтересованные в конкурентных преимуществах или доходах.
4. Частные инвесторы – физические лица, желающие поучаствовать в венчурном финансировании по экономическим или идейным соображениям.
5. Венчурные предприятия – непосредственно генераторы венчурных проектов, привлекающие финансирование для их реализации.
6. Институты поддержки – учреждения образования, сервисные, инфраструктурные организации, без которых у венчурного рынка не будет возможности для устойчивого развития.
7. Посредники – структуры, облегчающие взаимодействие между другими участниками рынка [10].

Венчурный рынок Казахстана развивается уже долгое время. Один из первых фондов венчурного финансирования был создан в 1996 г. и назывался Eagle Kazakhstan Fund. Его финансировал Европейский банк реконструкции и развития. С 2003 по 2008 гг. существовало еще десять венчурных фондов, финансируемых уже АО «Национальный инновационный фонд». Пять фондов были казахстанскими: Адвант, Almaty Venture Capital, Сентрас, Delta Technology и Аркет и еще пять – зарубежными: Mayban-Jaic Asean Fund L.P., Wellington Partners Ventures III Technology Fund L.P., Flagship Venture Fund, Vertex III Venture Fund, CASEF [9].

На сегодня, по данным АО «Qaztech Ventures», преемника АО «Национальный инновационный фонд», существует около 7 фондов, совершивших всего около 15 сделок, что, безусловно, говорит о низкой активности на венчурном рынке Казахстана. Этот тезис подтверждается также и положением РК в международных рейтингах: в рейтинге Глобального индекса кон-

курентоспособности по субфактору «Доступность венчурного капитала» в 2019 г. Казахстан занял 89-е место [11], Индексе привлекательности стран для венчурного капитала и прямых инвестиций за 2018 г. – 57-е место [12].

Сравним также показатели инвестиций стран ОЭСР и Казахстана. В таблице видно, что даже среди развитых стран существуют как безоговорочные лидеры, показатели которых недостижимы в краткосрочной перспективе для других развитых стран, так и страны с относительно небольшими объемами венчурных рынков (таблица 1).

Таблица 1 – Объемы венчурных инвестиций некоторых стран мира (млн долл. США)

Страна	2015 г.	2016 г.	2017 г.	2018 г.	2019 г.	2020 г.	Прирост 2020/15 (%)	Прирост 2020/2019 (%)
Австрия	124,7	63,0	121,8	102,0	90,4	116,7	-6,5	29,0
Бельгия	109,2	167,4	230,8	343,3	395,8	431,9	295,6	9,1
Канада	1794,7	2383,0	2782,1	2638,5	3286,9	3008,6	67,6	-8,5
Дания	80,6	102,5	114,2	363,3	352,4	284,3	252,7	-19,3
Финляндия	121,3	143,7	156,8	265,5	321,6	564,5	365,2	75,5
Франция	942,6	960,6	1423,6	1751,7	2164,9	2326,9	146,9	7,5
Германия	969,8	1212,8	1459,8	1772,3	2379,7	2218,8	128,8	-6,8
Израиль	2582,8	3056,3	4142,3	4806,1	7029,1	8816,9	241,4	25,4
Италия	76,7	87,6	119,1	221,1	261,1	386,3	403,7	47,9
Корея	1087,6	1211,7	1276,5	1976,5	2708,4	2581,9	137,4	-4,7
Люксембург	6,5	4,4	18,8	18,7	17,3	51,0	679,9	194,8
Нидерланды	190,1	250,0	394,6	489,6	701,9	1029,9	441,8	46,7
Новая Зеландия	43,6	64,3	154,4	186,6	73,9	82,5	89,3	11,6
Норвегия	72,1	111,3	100,0	98,3	158,3	118,4	64,2	-25,2
Польша	33,8	50,6	55,3	43,8	113,0	127,8	277,6	13,1
Швеция	193,1	261,6	279,7	517,1	402,6	526,3	172,6	30,7
Швейцария	319,1	262,8	373,5	529,7	553,6	624,0	95,6	12,7
Британия	1207,2	1006,7	2405,2	2747,6	3350,0	3192,6	164,5	-4,7
США	80 534,2	79 367,0	83 255,4	137 856,9	135 648,7	н/д	н/д	н/д
Казахстан	н/д	н/д	н/д	9,16	9,27	27,8	н/д	н/д

Примечание – Составлено по данным источника [13].

К сожалению, в Казахстане статистика по объемам венчурных инвестиций практически не ведется. По данным совместного исследования КРМГ и МФЦА, если в 2018–2019 гг. объем венчурных сделок составлял примерно 9,2 млн долл. США, то в 2020 г. вырос до 27,8 млн долл. США. Столь взрывной рост был связан с совершением крупной сделки на сумму 20,6 млн долл. США компанией Froot.kz. На основе имеющихся данных рассчитаем средний чек венчурного инвестирования (таблица 2).

Таблица 2 – Показатели венчурного финансирования в Казахстане

№	Показатели	2019 г.	2020 г.	Прирост, в %
1	Общий объем венчурных инвестиций по РК, долл. США	9 270 000	27 800 000	199,9
2	Количество венчурных сделок, единиц	33	35	6,1
3	Средний чек венчурного финансирования по РК (п.1 / п.2), долл. США	280 909	794 286	282,8

Согласно представленным данным, общий объем венчурных инвестиций в РК в 2020 г. вырос практически на треть, тогда как количество совершаемых сделок по венчурному инвестированию выросло всего на 2 единицы, или 6,1%. Вследствие этого размер среднего чека вырос в 2,8 раза и составил более 794 тыс. долл. США. Для сравнения: в России данный показатель за 2020 г. составил 1400 тыс. долл. США.

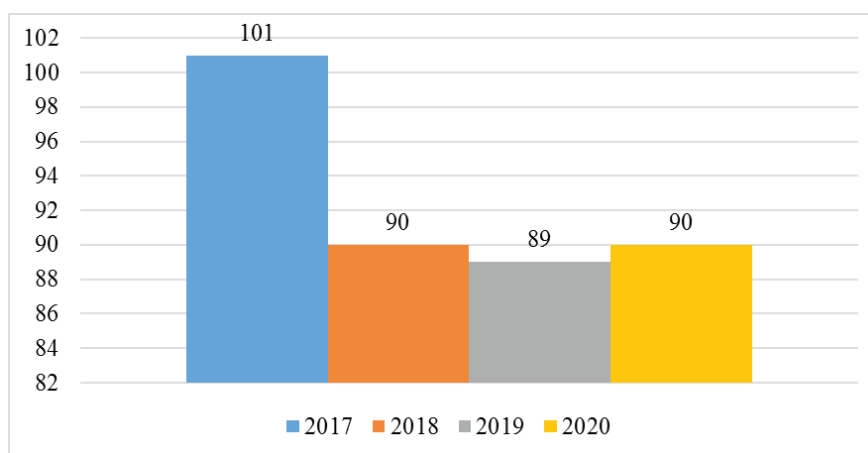

Рисунок 1 – Изменение позиций Казахстана в рейтинге Глобального индекса конкурентоспособности по субиндексу «Доступность венчурного капитала»

Согласно данным Всемирного экономического форума, Казахстан поднялся на 12 позиций в рейтинге доступности венчурного капитала с 2017 по 2020 гг. Наилучший показатель Казахстана за все время – 89-я позиция среди 141 страны мира в 2019 г. Лидером рейтинга были США, аутсайдером – Ангола. Соседняя Россия занимала 94-ю позицию, Турция – 88-ю позицию.

Улучшению позиций Казахстана предшествовали усилия Правительства страны по содействию технологическому развитию страны. Помимо принятия и реализации профильных программ инновационного развития создавались технопарки, бизнес-инкубаторы, специальные экономические зоны. Кроме того, в 2018 г. был утвержден первый закон о венчурном финансировании. В законе впервые были уточнены следующие понятия: венчурное финансирование, венчурный фонд и венчурный управляющий; а также новые договорные конструкции. Однако эффект от принятых мер остается незначительным.

Обсуждение

Одной из системных проблем, препятствующих развитию рынка, является недостаточность информации. В частности, отсутствуют международные отчеты и аналитика по рынку венчурного финансирования, истории успеха, отсутствует прозрачность в сделках и в информации о деятельности фондов. Значительная степень закрытости и непрозрачности данного рынка приводит к тому, что существенное число сделок не попадает в поле зрения аналитиков и экспертов. Данная ситуация не только затрудняет понимание отрасли, но и снижает привлекательность для потенциальных инвесторов.

Для понимания текущей ситуации на венчурном рынке была проведен SWOT-анализ (таблица 3, стр. 106).

Исходя из изложенного можно выделить несколько основных приоритетов развития венчурного рынка в Казахстане.

Претворение в жизнь долгосрочной государственной инновационной политики и конкретной программы развития венчурного рынка, поскольку в мировой практике начало развития рынка зависит почти целиком от государства.

Продолжение политики инвестирования в человеческий капитал, так как именно специалисты создают стартапы и инновационные проекты, привлекающие венчурное финансирование.

Развитие венчурного менеджмента как одной из отраслей менеджмента. Венчурные менеджеры необходимы для снижения рисков при реализации инновационных проектов, более того, именно венчурные менеджеры становятся впоследствии бизнес-ангелами, финансирующими стартапы.

Таблица 3 – SWOT-анализ венчурного рынка Казахстана

Сильные стороны	Слабые стороны
<ol style="list-style-type: none"> 1. Наличие инвестиционных фондов. 2. Наличие государственной стратегии инновационного развития, а с ним и венчурного рынка. 3. Наличие университетов, способных подготовить кадры для инновационных предприятий. 4. Наличие технопарков. 5. Функционирование государственных программ развития предпринимательства. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Слабо развитый фондовый рынок. 2. Нестабильная институциональная среда. 3. Пробелы и неточности в законодательстве. 4. Низкая инвестиционная активность корпоративных и частных инвесторов. 5. Низкая инновационная активность предприятий. 6. Ориентация инвесторов на низкорисковые проекты.
Возможности	Угрозы
<ol style="list-style-type: none"> 1. Привлечение иностранных инвесторов. 2. Развитие инновационной экосистемы на базе вузов РК. 3. Развитие фондового рынка. 4. Улучшение законодательства. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Отток капитала за рубеж. 2. Низкая конкурентоспособность инновационных предприятий. 3. Отток квалифицированных кадров, способных создавать инновации, за рубеж.

Развитие фундаментальной и прикладной науки, поскольку большая часть инноваций имеет в основе передовые научные разработки. Без собственных научных разработок государство будет вынуждено либо привлекать ученых из-за рубежа, либо оставаться на вторых ролях в вопросах инновационного развития в мире.

Развитие институтов, в том числе предынвестиционной оценки проектов. Примером такого института может служить сеть индивидуальных инвесторов, которая устанавливает контакты между инициаторами проектов и частными инвесторами. Снижение рисков для индивидуальных инвесторов стимулирует рынок частных венчурных инвестиций.

Поддержание конкурентной среды в венчурном бизнесе: конкуренция создает оптимальные условия для отбора действительно эффективных и перспективных проектов, а значит, повышает и отдачу от инвестиций, что повышает привлекательность рынка.

Большая часть этих вопросов решается методами государственной политики, и именно поэтому государство называют основным игроком на венчурном рынке на ранних этапах его развития. Государство формирует, финансирует и поддерживает на ранних этапах весь институт венчурного финансирования, прибегая к различным инструментам, например ГЧП, и создает условия для эффективной и выгодной торговли результатами деятельности инновационных компаний. Более того, именно государство отвечает за эффективность функционирования системы образования и науки, деятельность которой напрямую связана с развитием венчурного рынка.

Заключение

Таким образом, можно сделать выводы, что венчурный рынок в РК находится на ранних этапах своего развития, представлен в основном государством и некоторым количеством венчурных фондов, основной ориентацией которых является развитие, а не получение дохода.

Основными препятствиями для развития венчурного рынка в РК являются непроработанное законодательство, низкая инновационная активность предприятий, ориентация инвесторов на менее рискованные, но все еще прибыльные отрасли вроде добывающей промышленности.

Главные возможности для развития венчурного рынка в РК сводятся к формированию понятных, четких правил функционирования рынка и обеспечению неукоснительного соблюдения правил для минимизации всех рисков. Кроме того, параллельно необходимо развивать образование и науку, чтобы инновационный сектор пополнялся специалистами.

Важным шагом в развитии венчурного рынка является постепенная передача государством инициативы частным инвесторам через создание венчурных фондов, которые занимаются привлечением средств частных инвесторов (нередко под государственные гарантии, полные или частичные) на венчурный рынок. Таким образом, государство создает не просто правила

и институты рынка, но и стандарты инвестирования, привлекая внимание частного бизнеса к инновационным предприятиям, способным приносить беспрецедентную по меркам других финансовых инструментов прибыль.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Баймухаметова А.Ж. Влияние инновационной активности на развитие венчурного финансирования в Республике Казахстан // Научный журнал «Вестник университета «Туран». – № 3(83). – 2019. – С. 213–218.
- 2 Manigart S., Sapienza H. Venture Capital and Growth // The Blackwell Handbook of Entrepreneurship, First Edition. Blackwell Publishers Ltd. 2000. P. 240–258.
- 3 Abdurakhmanova G.K., Rustamov D.J. Venture Investment Environment in Different Countries Analysis of Venture Business in Uzbekistan // *Academicia*. 2020. No. 4 (10). P. 234–242.
- 4 Rusu V.-D., Toderascu C. Venture Capital Financing In Emerging Economies // *CES Working Papers*. 2006. No. VIII. P. 148–162.
- 5 Борисова О.В. Рынок финансовых технологий и тенденции его развития // *Финансы и кредит*. – 2018. – № 8(24). – С. 1884–1858.
- 6 Тулегенова Д.М., Сабирова Р.К. Инвестиционная привлекательность венчурного бизнеса и его развитие в Казахстане // *Материалы международной научно-практической конференции «Шоқан оқулары», 27 апреля 2018. – Кокшетау. – С. 126–130.*
- 7 Советова С.Ж. Возможности притока капитала на развивающиеся рынки (на примере Казахстана) // «Новые тренды, стратегии и структурные изменения в экономике стран с развивающимися рынками». Материалы VII научной конференции, 30 мая 2018 г. – Москва: РУДН. – С. 189–195.
- 8 Синютич А.Д. Становление и развитие венчурной индустрии в Казахстане // «Современные технологии: актуальные вопросы, достижения и инновации». Сборник статей XIII международной научно-практической конференции. 27 января 2017 г. – Пенза. – С. 21–23.
- 9 Аналитика АО «QazTech Ventures». URL: <https://qaztech.vc/analytics/> (дата обращения: 08.01.2022)
- 10 Лапицкая Л.М. Венчурное финансирование: учебное пособие // Минск: Белорусский государственный университет. – 2019. – 184 с.
- 11 Глобальный индекс конкурентоспособности Всемирного экономического форума. – 2019. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/global-competitiveness-index> (дата обращения: 08.01.2022)
- 12 Venture Capital and Private Equity Country Attractiveness Index. 2018. URL: <https://www.ieseinsight.com/doc.aspx?id=2072&idioma=2> (дата обращения: 08.01.2022)
- 13 Venture capital investments. OECD. URL: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=VC_INVEST (дата обращения: 08.01.2022)

REFERENCES

- 1 Bajmuhametova A.Zh. (2019) Vlijanie innovacionnoj aktivnosti na razvitie venchurnogo finansirovanija v Respublike Kazahstan // *Nauchnyj zhurnal «Vestnik universiteta «Turan»*. No. 3(83). P. 213–218. (In Russian).
- 2 S. Manigart, Sapienza H. (2000) Venture Capital and Growth // *The Blackwell Handbook of Entrepreneurship, First Edition*. Blackwell Publishers Ltd. P. 240–258. (In English).
- 3 Abdurakhmanova G.K., Rustamov D.J. (2020) Venture Investment Environment in Different Countries Analysis of Venture Business in Uzbekistan // *Academicia*. No. 4 (10). P. 234–242. (In English).
- 4 Rusu V.-D., Toderascu C. (2006) Venture Capital Financing In Emerging Economies // *CES Working Papers*. No. VIII. P. 148–162. (In English).
- 5 Borisova O.V. (2018) Rynok finansovyh tehnologij i tendencii ego razvitija // *Finansy i kredit*. No. 8(24). P. 1884–1858. (In Russian).
- 6 Tulegenova D.M., Sabirova R.K. (2018) Investicionnaja privlekatel'nost' venchurnogo biznesa i ego razvitie v Kazahstane // *Materialy mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii «Shoqan oqulary», 27 aprelja*. Kokshetau. P. 126–130. (In Russian).
- 7 Sovetova S.Zh. Vozmozhnosti pritoka kapitala na razvivajushhiesja rynki (na primere Kazahstana) // «Novye trendy, strategii i strukturnye izmenenija v jekonomike stran s razvivajushhimisja rynkami». Materialy VII nauchnoj konferencii, 30 maja 2018 g. Moskva: RUDN. P. 189–195. (In Russian).

8 Sinjutich A.D. Stanovlenie i razvitie venchurnoj industrii v Kazahstane // «Sovremennye tehnologii: aktual'nye voprosy, dostizhenija i innovacii». Sbornik statej XIII mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii. 27 janvarja 2017 g. Penza. P. 21–23. (In Russian).

9 Analitika AO «QazTech Ventures». URL: <https://qaztech.vc/analytics/> (data obrashhenija: 08.01.2022). (In Russian).

10 Lapickaja L.M. (2019) Venchurnoe finansirovanie: uchebnoe posobie // Minsk: Belorusskij gosudarstvennyj universitet. 184 p. (In Russian).

11 Global'nyj indeks konkurentosposobnosti Vsemirnogo jekonomicheskogo foruma. 2019. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/global-competitiveness-index> (data obrashhenija: 08.01.2022). (In Russian).

12 Venture Capital and Private Equity Country Attractiveness Index. 2018. URL: <https://www.ieseinsight.com/doc.aspx?id=2072&idioma=2> (data obrashhenija: 08.01.2022). (In English).

13 Venture capital investments. OECD. URL: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=VC_INVEST (data obrashhenija: 08.01.2022). (In English).

Л.А. КАЗБЕКОВА,*¹

э.ғ.қ., доцент.

*e-mail: limanka@mail.ru

А.С. ШАЙНУРОВ,¹

э.ғ.қ., аға оқытушы.

e-mail: kaup@mail.ru

Н.Б. КУЛТАНОВА,¹

магистр, аға оқытушы.

e-mail: ngd_06@mail.ru

¹Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ВЕНЧУРЛЫҚ НАРЫҚТЫҢ ДАМУЫ: МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН БАСЫМДЫҚТАРЫ

Андатпа

Дамушы елдердегі, оның ішінде Қазақстанда да венчурлық қаржыландыру бойынша зерттеулердің өзектілігі венчурлық қаржыландыру институттарының жеткіліксіз даму дәрежесі жағдайында дамушы елдердің инновациялық әлеуетін іске асыру үшін тәуекелді инвестицияларға деген сұраныстың өткірлігімен түсіндіріледі. Жұмыстың мақсаты – Қазақстанда венчурлық қаржыландыру нарығының дамуындағы кедергілерді анықтау және оны одан әрі дамытудың басым бағыттарын анықтау. Жұмыста талдау және синтездеу әдістері, индуктивтік әдіс, SWOT-талдау әдісі қолданылды. Зерттеудің ақпараттық негізін шетелдік рецензияланатын журналдар мен отандық басылымдарда жарияланған венчурлық қаржыландыру бойынша ғылыми еңбектер, сондай-ақ ЭЫДҰ және ДЭФ басылымдары, QazTech Ventures АҚ материалдары құрады. Зерттеуде венчурлық капиталды қалыптастырудың теориялық аспектілері зерттеліп, зерттеу аясында қызығушылық тудыратын жұмыстар талданды. Қазақстандағы венчурлық капитал нарығының жай-күйіне талдау жүргізіліп, венчурлық нарықтың күшті және әлсіз жақтары көрсетілді. Қазақстандағы венчурлық нарықтың жұмыс істеуіне әсер ететін ішкі және сыртқы факторлар анықталды, сондай-ақ, қауіптері мен даму мүмкіндіктері көрсетілді. Мақалада венчурлық капитал нарығын реттеу және дамытуды ынталандыру саласына мемлекеттің араласуы мәселелеріне ерекше назар аударылады. Атап айтқанда, венчурлық қаржыландыруды дамытудағы мемлекет пен жеке сектордың ролін шектейтін аспектілер анықталды. Зерттеу негізінде қазіргі жағдайда Қазақстандағы венчурлық капиталды қаржыландыру нарығын дамытудың басымдықтары анықталды. Зерттеу нәтижелерінің тәжірибелік маңыздылығы олардың елдің венчурлық институтын жетілдіруге бағытталуымен айқындалады. Зерттеу нәтижелері венчурлық қаржыландыру саласындағы мемлекеттік саясаттың бағыттарын анықтау барысында қолданылуы мүмкін.

Тірек сөздер: венчурлық қаржыландыру, венчурлық нарық, венчурлық инвестициялар, инновациялар, технологиялық даму, инвесторлар, бизнес-періштелер, капитал.

L.A. KAZBEKOVA,*¹

c.e.s., associate professor.

*e-mail: limanka@mail.ru

A.S. SHAINUROV,¹

c.e.s., senior lecturer.

e-mail: kaup@mail.ru

N.B. KULTANOVA,¹

c.e.s., senior lecturer.

e-mail: ngd_06@mail.ru

¹Korkyt Ata Kyzylorda University,

Kyzylorda, Kazakhstan

DEVELOPMENT OF THE VENTURE MARKET IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: PROBLEMS AND PRIORITIES

Abstract

The relevance of research on venture capital financing in developing countries, which includes Kazakhstan, is due to the acute demand for risk investments for the implementation of the innovation potential of developing countries against the background of an underdeveloped degree of venture capital financing institutions. The aim of the work is to identify barriers to the development of the venture capital market in Kazakhstan and to determine the priorities for its further development. In the work were applied methods of analysis and synthesis, inductive method, the method of SWOT-analysis. The information base of the study consisted of scientific papers on venture capital financing, published in foreign-refereed journals and domestic publications, as well as publications of the OECD and the WEF, materials of JSC “QazTech Ventures”. As part of the study the theoretical aspects of the formation of venture capital and analyzed the works of interest in the context of the study. The analysis of the state of the venture capital market in Kazakhstan, showing the strengths and weaknesses of the venture capital market, identifying internal and external factors affecting the functioning of the venture capital market in Kazakhstan, as well as showing the threats and opportunities for development. Particular attention in the article is paid to issues of state intervention in the sphere of regulation and stimulation of development of the venture capital market. In particular, the aspects that distinguish the role of the state and the private sector in the development of venture capital financing were identified. On the basis of the study the priorities for the development of the venture capital market in Kazakhstan in modern conditions were identified. The practical significance of the results of the study is determined by their focus on improving the venture capital institution of the country. The results of the study can be applied in the process of determining the directions of public policy in the sphere of venture capital financing.

Key words: venture capital financing, venture market, venture investment, innovation, technological development, investors, business angels, capital.

FTAХР 06.35.31
ӘОЖ 336.22

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-110-116>

С.Е. ДЖОЛДЫБАЕВА,*¹

PhD, қауымдастырылған профессор.
*e-mail: saule.dzholdybaeva@narxoz.kz,

С.К. БАРЫШЕВА,²

Э.ғ.к., доцент.

e-mail: bsk0tr@gmail.com

Н.А. ГУМАР,³

Э.ғ.к., қауымдастырылған профессор.

e-mail: umnaz@mail.ru

Н.А. КУДАЙБЕРГЕНОВ,⁴

Э.ғ.к., доцент.

e-mail: bsk0tr@gmail.ru

¹Нархоз университеті, Алматы қ., Қазақстан

²«Тұран» университеті, Алматы қ., Қазақстан

³Каспий университеті, Алматы қ., Қазақстан

⁴Абылай хан ат. Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы қ., Қазақстан

ҰЙЫМ ҚЫЗМЕТІН ДАМУДАҒЫ САЛЫҚ САЯСАТЫ ЖӘНЕ ОНЫ ОҢТАЙЛАНДЫРУ ЖОЛДАРЫ

Андатпа

Қазақстан Республикасында салықтар мен төлемдерді қадағалау, сонымен қатар нақты шегерімдер салық кодексіне сәйкес анықталып іске асырылады. Себебі бұл тікелей мемлекеттің саяси және кез-келген экономикалық қызметтерін қаржыландыруына бағытталған негізгі бағыты болып саналады. Мақаланың мақсаты – ҚР салық кодексінде жазылған нормативтер, төлем бойынша бекітілген пайыздар, ережелер мен жеңілдіктерді пайдала отырып, салықтық оңтайландыру бағыты бойынша ұсыныстар жасау болып табылады. Өтараптандыруға қарамастан, салық жүйесі екі бөлікке бөлініп, іс жүзінде жүзеге асырылуда. Кәсіпкерлер мен кәсіпорындар тарапынан «салықтық оңтайландыру» мен «салықтық төлемдерден жалтару» ұғымдарын шатастырып жататындығы белгілі. Өйткені, салық төлеушілер мен мемлекеттің мақсатты сәйкес келмейді. Салық төлеуші мақсаты – барынша салықтық төлемдерді азайту мен кәсіпкерлік қызметтен алынатын табысын көбейту. Бірақ мемлекеттің мақсаты – бюджетке салықтық түсімдерді арттыру мен мемлекеттік бағдарламаларды іске асыру болып табылады. Яғни, мемлекеттің дамуы мен халыққа әлеуметтік көмек көрсету. Сонымен қатар шағын және орта бизнестің дамуы мен нарықта тұрақты қызмет етуін қамтамасыз ету. Салықтық төлемдерді оңтайландыру мен салықтық жүйені сауатты жүргізу негізінде орынсыз шығындар мен айыппұлдарды азайтуға болады. Салықты оңтайландыру – бұл кәсіпорынды қаржылық еркіндік деңгейіне шығаратын әрекет. Осы деңгейге жақындау мақсатында мақалада салық саясатының оңтайландырылған моделі және салықтарды азайтудың негізгі тәсілдері көрсетілген. Бұл бюджетке төленетін салықтық төлемдердің тиімді тетігін іске асыру мен заңнамалық схема бойынша жұмыс жасауға әсерін тигізеді. Салықтық оңтайландыру әдістерін пайдалану арқылы мемлекеттің әлеуметтік жағдайы мен елімізде кәсіпкерлікті де арттыру мүмкіндігі туады.

Тірек сөздер: салықты оңтайландыру, жоспарлау, салық жүйесі, қадағалау, бақылау, салық жеңілдіктері, салық.

Кіріспе

Салықтық жүйені оңтайландыру әдістерін тиімді пайдалану кез-келген бизнесті дамытудың негізін қалаушы қаржы құралы екені белгілі. Сонымен қатар салық жүйесін қалыптастыру мен оны жетілдіру негізінде қалыптасатын салықтық қадағалау процесстерінің жүзеге асырылуы қажет.

Салықтық оңтайландыру – бұл заңнамалық нормативтерге сай ұйымдастыру, олардың тиімді жолын таңдауды көздейді. Олардың мақсаты кәсіпорындағы қаржы ресурстарын ұлғайту мен ақша ағынының бір қалыпта болуын сақтау. Салықтық оңтайландырудағы міндет – міндетті төленетін салық сомасын қысқарту емес, салықтық органдар тарапынан айыппұлдар, өсімақылар мен қателіктерді болдырмау болып табылады [1]. Сонымен қатар салықтық оңтайландыру жолдарын зерттеу мақсатында толықтай салықтық жүйенің дұрыс жұмыс жасауы мен оларды ұйымдастыру іс-шараларының маңызы зор. Бұл процесстердің жылдар бойы жетілдіріп келуінің себебі, республикалық және жергілікті бюджеттердің кірісін қалыптастырушы негізгі кіріс көзі болып саналады. Сондықтан салықтық жүйені жетілдіруге байланысты жылдар бойы үздіксіз жұмыстар жасалуда. Осы орайда мақаланың өзекті ауқымды зерттеу мақсаты салықтық саясатты тиімді басқару негізінде салықтық оңтайландыру жолдарын қарастыру болды.

Материалдар мен әдістер

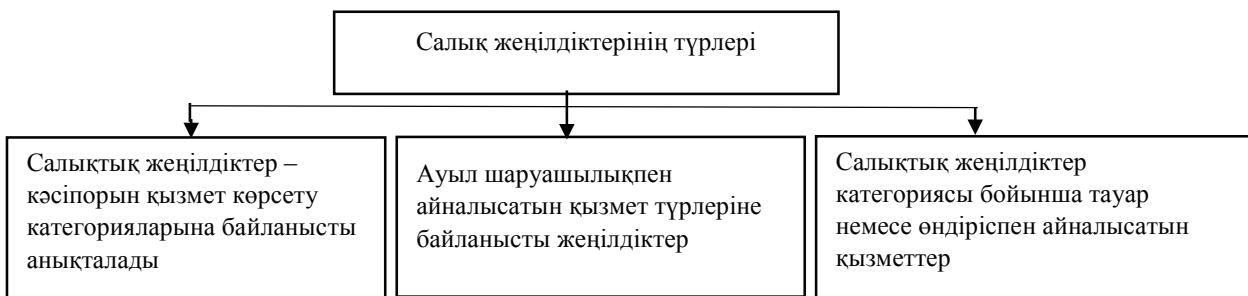
Мақаланы тақырыбын зерттеу барысында қойылған мақсатқа жету үшін теориялық дереккөздердің маңызды болды. Сонымен қатар бұл зерттеу салықтық оңтайландыру түсінігіне нақты көзқарастар мен салықтық оңтайландыру жолдарының қалыптастыруына мүмкіндік береді. ҚР пайдаланатын салықтық төлемдер «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы (Салық кодексі)», Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігі мен Салық комитетінің көрсеткіштерін талдау мақсатында ресми деректері пайдаланылды. Сонымен қатар ғылыми зерттеулер мен ҚР салықтық жеңілдіктер бойынша ресми деректер талданды.

Негізгі ережелер

Кәсіпкерлікте заңға сәйкес салықтық саясатты қалыптастыру арқылы салықтық оңтайландыру мәселелерін тездетіп шешуге болады. Мемлекетте салық саясатын қалыптастыру кезеңдерін екіге бөліп қарастыруға болады.

1. Бірінші кезең – ҚР салық кодексіне сәйкес салықтық пайыздарды дұрыс пайдалану арқылы кәсіпорын салық төлемдерін минимумға дейін төмендетуге мүмкіндік беретін қызмет бағыттарын анықтау.

2. Екінші кезең – нормативтерге сәйкес салықтық жеңілдіктерді пайдалана білу арқылы кәсіпорын қызметтерін әртараптандыруға болады (1-сурет). 2017 ж. 25 желтоқсандағы қабылданған №120-VI ҚРЗ ҚР жаңа редакциядан өткен Салық кодексі 2018 ж. бастап қабылданған болатын. Бұл кодекске сәйкес салықтық шегерімдер мен басқа да салықтық жеңілдіктер қызмет түрлеріне байланысты жазылған [2]. Бұл заңнамалық өзгерістер мен толықтырулардың мақсаты – іскерлік органы жақсарту арқылы нарықта кәсіпкерлікті дамыту болып табылады.

Сурет 1 – Салық жеңілдіктерінің түрлері

Ескертпе – [3] дереккөз негізінде құрастырылған.

1-суретте берілген салықтық жеңілдіктер түрлерін пайдалану арқылы, салықтық саясатын дұрыс жүргізуге байланыты негізгі көзқарастарды қалыптастыру мен салықтық оңтайландыру бағытындағы моделін құрастыруға болады.

Талқылаулар

Қазіргі кездегі салықтық мөлшерлеме, көрсетілетін қызмет түріне, сондай-ақ кәсіпорынның құрылымына байланысты елімізде әртүрлі салықтық режимдерді қамтиды. Бұл жалпы кәсіпорындардың қызметін анықтай отыра, мемлекеттік тараптан қадағалауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар ұсынылып отырған режимдердің критерийлеріне байланысты шектеулер келесі 1-кестеде берілген.

Кесте 1 – ҚР кәсіпорындарға ұсынылып отырған қызмет көрсету режимдеріне байланысты талап шегі

№	Субъектілердің бөлінуі	Бекітілген критерийлер	
		Орташа жылдық жұмысшылар саны (ОЖЖС)	Жылдық орташа табыс (ЖОТ)
1	Микрокәсіпкерлік	ОЖЖС <15	30 000 * АЕК < ЖОТ
2	Шағын бизнес – жеке кәсіпкер, заңды тұлға	ОЖЖС <100	300 000 * АЕК < ЖОТ
3	Орта бизнес – жеке кәсіпкерлер мен заңды тұлғалар	100 < ОЖЖС < 250	30 000 * АЕК < ЖОТ < 3 000 000 * АЕК
4	Ірі кәсіпорындар	ОЖЖС > 250	3 000 000 * АЕК < ЖОТ

Ескертпе – [2] дереккөз негізінде құрастырылған.

Берілген нормативтік шектеулер шегінде елімізде кәсіпорындар табыс табады. Осы режим бойынша кәсіпорындарда салықтық қадағалау іске асырылуын қажет етеді. Қадағалау факторларын ішкі және сыртқы деп қарастыруға болады, ондағы ішкі бақылау тікелей басшылар мен жұмысшыларға байланысты. Мұнда, біліктіліктілік, уақытылы тіркелім, тәуекелділік, мониторинг арқылы реттеуге болады. Сыртқы немесе жанама ортамен қадағаланатын нормативтік ережелер мен нормативтер арқылы жүргізілуі.

ҚР қабылданған Кәсіпкерлік кодексінің 2015 ж. 29 қазандағы №375-V ҚРЗ 144 – бабында жазылған тексерудің 2 түрі бар [4].

1) тәуекелділік деңгейі бойынша тексерулер мен қадағалау;

2) жоспардан тыс тексерулер – бұл өтініштер мен салық органдарынан түскен ескертулер мен арнайы хабарламалар арқылы қадағаланып отырады.

Берілген тексерулерді жүйеге келтіруге салық аудиті, бақылау, салықтарды есептеу мен төлеу процесстерінің дұрыс, толық және уақытылы іске асырылуын қадағалайды. Қазір бұл қызметті консалтинг ұйымдары мен аудиторлық ұйымдар ұсынатын жалғыз қызмет түрі болып жүргізілуде.

Жоғарыда жазылған процесстердің негізгі мақсаты әрбір кәсіпорын үшін басқаруды ұйымдастыру болып табылады. Кез-келген басқару процесстеріне байланысты салықтық жоспарлау бағыттарын анықтауды талап етеді. Салықтық жоспарлау мен қадағалау процесстері арқылы салықтық сәйкессіздіктер мен қателіктердің себептерін анықтауға, туындаған мәселелерді ретімен жоюға болады, бұл кезеңдерге келесі іс-шараларды жатқызуға болады, оларға [5]:

♦ болжау, өндірісін немесе қызметін әртарапандыру арқылы қызметтің сипатын өзгертуге болады;

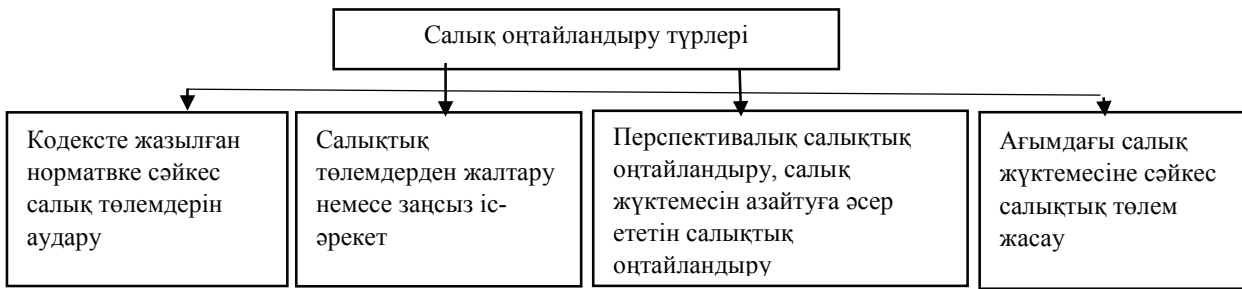
♦ салықтық саясат түзетулер мен реттеу – әрбір кәсіпорында салық төлемдері бойынша кесте болу керек, бұл айыппұлдардың болмауына көмектеседі;

♦ ұйымдастыру мен бақылау процесі – қолданыстағы салық саясатын түзету, қадағалау, тексеру, мониторингтік тексерулердің үнемі жүргізілуі;

♦ алынған ақпараттар мен деректерді уақытылы өңдеп отыру – қазір қажетті дерек бір айдан кейін маңызды болмай қалуы да мүмкін;

♦ талдау жұмыстары – бұл есептеулердегі айырмашылық, салықтық төлемдердегі ауытқу себептерін сапалы талдауға мүмкіндік береді;

♦ маңызды процесс басқару мұнда сәйкессіздік. Осылайша салық төлеушілердің таңдауға мүмкіндігі бар, яғни салық базасының сомасын азайту бағыттары мен салықтық оңтайландыру жолдары арқылы жетілдіруге болады (2-сурет, б. 113).

Сурет 2 – Салық оңтайландыру түрлері

Ескертпе – [6] дереккөз негізінде құрастырылған.

2-суретте берілген салықтық оңтайландырудың кәсіпорын үшін маңызды түрін пайдалануға болады. Әрине салық саясатын жүргізуде кәсіпкердің біліктілігі жоғары болу қажет. Бұл заңға қарсы жұмыстардың жүргізілмеуі мен қателіктерді жібермеуге әсер етеді. Бұл заңға сәйкес төлемдерді де, кәсіпорын қызмет етуі бойынша салық режимдерінен шатаспауына себеп болады.

Нәтижелер

Мемлекетте салықтық төлемдердің өспелі екені белгілі, оны мемлекеттің мақсатына байланысты, бірақ салықтарды перспективалық әртараптандыру бағытында өзгеріске әкелу қажет. Бұл зерттеу барысында қарастырылған салықтық оңтайландыру жолдарын ұстану үшін 3-суретте берілген модель керек. Салық саясатында осы оңтайландырылған модельді пайдалануды ұсынамыз. Бұл келесі факторлардың әртараптандыруын іске асырады:

- ◆ төлем қабілеттің артуы мен заңсыз іс-әрекеттердің болмауына;
- ◆ бәсекеге қабілеттілік пен қаржылық тұрақтылық;
- ◆ салықтық оңтайландыру ұғымын дұрыс пайдалану.

Осында салықтық оңтайландырудың көзқарастар мен әдістерін дұрыс пайдалану, кәсіпорындарда жасалатын салық саясатының дұрыс жүргізілуіне байланысты 3-сурет.

Сурет 3 – Салық саясатын оңтайландырылған моделі

Ескертпе – [7, 8] дереккөздерінің негізінде құрастырылған.

3-суретте берілген салық саясатын оңтайландырылған модельін пайдалу арқылы кез-келген салық жүйесін реттеуге болады. Қосымша салықтық шегерімдер мен санкциялар, айыппұлдарға байланысты резервті қажет етпейді.

Қорытынды

Қорыта келе салықтық төлемдер мен кәсіпкерліктің дамуы мемлекеттің саяси-әлеуметтік жағдайы мен экономикалық қызметтерін іске асыруға әсері зор. Сондықтан салықтық оңтайландыру мен салық саясатын реттеудің нешінде кәсіпкерлердің ең тараған, оның ішінде: белгіленген режимдерін дұрыс таңдамауы, декларациялардың тапсырылмауы мен олардың «нөлдік есептілік» бойынша өткізілуі, салық есептілігінде жазылған мәліметтердің дұрыс болмауы барынша төмендейді. Жалпы заңға сәйкес салықтық төлемдерді оңтайландыру жолдары арқылы қаражатты тиімді пайдалануға болады. Сайып келгенде жоғарыда келтірілген салық саясатын оңтайландырылған модельіндегі көзқарасты пайдалану арқылы салықтық тәуекелділіктің алдын алуға мүмкіндік бар. Салық тәуекелдерінің азаюы мен қаржылық көрсеткіштерге оң әсер етеді. Және де, салықлық оңтайландыру тұрғысынан мемлекет мақсатына байланысты кәсіпкерлік мақсаты да бірдей дамитын болады деп ойлаймыз.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Медникова Ю.К. Налоговая нагрузка предприятия и способы ее оптимизации // Научно-практический журнал «Журнал прикладных исследований». 2022. DOI 10.47576/2712-7516_2022_1_1_46
- 2 ҚР Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы // Салық кодексі. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1700000120>
- 3 Налоговые льготы в РК // МЦФЭР-Казахстан. URL: <https://buh.mcfr.kz/>
- 4 ҚР-да 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V ҚРЗ қабылданған Кәсіпкерлік кодексі. URL: https://kodeksy-kz.com/ka/predprinimatelskij_kodeks.htm
- 5 Калининская М.В., Огаркова А.А., Набок Д.И. Современные финансовые инструменты и технологии налогового планирования и оптимизации // Вестник Академии знаний. – 2021. – № 46(5). – С. 161–165.
- 6 2022–2024 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының нормативтік Заңы 2021 жылғы 2 желтоқсандағы № 77-VII ҚРЗ // Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2100000077>
- 7 Hashimzade N., Epifantseva Y. The Routledge Companion to Tax Avoidance Research // Routledge – Publisher of Professional & Academic Books, 2017. 676 б.
- 8 Салықтар // Templeprotestant. URL: <https://kk.templeprotestant.org/taxes/1>

REFERENCES

- 1 Mednikova Ju.K. Nalogovaja nagruzka predpriyatija i sposoby ee optimizacii // Nauchno-prakticheskij zhurnal «Zhurnal prikladnyh issledovanij». 2022. DOI 10.47576/2712-7516_2022_1_1_46. (In Russian).
- 2 QR Salyq zhäne bjudzhetke tölenetin basqa da mindetti tölemder turaly // Salyq kodeksi. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1700000120>. (In Kazakh).
- 3 Nalogovye l'goty v RK // MCFJeR-Kazahstan. URL: <https://buh.mcfr.kz/>. (In Russian).
- 4 QR-da 2015 zhylǵy 29 qazandaǵy No. 375-V QRZ qabyldanǵan Käsipkerlik kodeksi. URL: https://kodeksy-kz.com/ka/predprinimatelskij_kodeks.htm. (In Kazakh).
- 5 Kalinskaja M.V., Ogarkova A.A., Nabok D.I. (2021) Sovremennye finansovye instrumenty i tehnologii nalogovogo planirovaniya i optimizacii // Vestnik Akademii znaniy. No. 46(5). P. 161–165. (In Russian).
- 6 2022–2024 zhyldarǵa arnalǵan Qazaqstan Respublikasynyñ normativtik Zańy 2021 zhylǵy 2 zheltoqsandaǵy No. 77-VII QRZ // Qazaqstan Respublikasy normativtik qūyqytyq aktileriniñ aqparattyq-qūyqytyq zhūjesi. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2100000077>. (In Kazakh).
- 7 Hashimzade N., Epifantseva Y. (2017) The Routledge Companion to Tax Avoidance Research // Routledge – Publisher of Professional & Academic Books, 676 p. (In English).
- 8 Salyqtar // Templeprotestant. URL: <https://kk.templeprotestant.org/taxes/1>. (In English).

С.Е. ДЖОЛДЫБАЕВА,*¹

PhD, ассоциированный профессор.
*e-mail: saule.dzholdybaeva@narxoz.kz

С.К. БАРЫШЕВА,²

к.э.н., доцент.
e-mail: bsk0trz@gmail.com

Н.А. ГУМАР,³

к.э.н., доцент ассоциированный профессор.
e-mail: gumnaz@mail.ru

Н.А. КУДАЙБЕРГЕНОВ,⁴

э.ф.к., доцент.
e-mail: bsk0trz@gmail.ru

¹Университет Нархоз, г. Алматы, Казахстан

²Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

³Каспийский университет, г. Алматы, Казахстан

⁴Казахский университет международных отношений
и мировых языков им. Абылай хана, г. Алматы, Казахстан

НАЛОГОВАЯ ПОЛИТИКА И ПУТИ ЕЕ ОПТИМИЗАЦИИ В РАЗВИТИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ

Аннотация

Налоговые платежи и надзор в Республике Казахстан, а также все налоговые вычеты определяются и осуществляются в соответствии с Налоговым кодексом, так как это связано с политикой государства и финансированием экономических услуг деятельности государства. Цель статьи – предложить идеи по направлению налоговой оптимизации с использованием нормативов, правил и льгот, утвержденных процентов по платежам, прописанным в Налоговом кодексе РК. Несмотря на диверсификацию, налоговая система разделена на две части и реализуется на практике. Иногда предприниматели и предприятия путают понятия «налоговая оптимизация» и «уклонение от налоговых платежей», потому что цели налогоплательщиков и государства не совпадают. Цель налогоплательщика – снижение или максимальная минимизация налоговых платежей и увеличение прибыли от предпринимательской деятельности. Цель государства – увеличение налоговых поступлений в бюджет и реализация государственных программ для развития, а также обеспечение развития малого и среднего бизнеса и его стабильной работы на рынке. На основе оптимизации налоговых платежей и грамотного ведения налоговой системы можно снизить нежелательные расходы и штрафы. Налоговая оптимизация – это действие, которое выводит предприятие на уровень финансовой свободы. С целью приближения к этому уровню в статье изложена оптимизированная модель налоговой политики и основные подходы к минимизации налогов. Это повлияет на реализацию эффективного механизма налоговых платежей в бюджет и работу по законодательной схеме. За счет использования методов налоговой оптимизации происходит повышение социального положения государства и предпринимательства в стране.

Ключевые слова: налоговая оптимизация, планирование, налоговая система, надзор, мониторинг, налоговые льготы, налог.

S.E. JOLDYBAYEVA,*¹

Phd, associate professor.

*e-mail: saule.dzholdybaeva@narxoz.kz

S.K. BARYSHEVA,²

c.e.s., associate professor.

e-mail: bsk0trz@gmail.com

N.A. GUMAR,³

c.e.s., associate professor.

e-mail: gumnaz@mail.ru

N.A. KUDAYBERGENOV,⁴

c.e.s., associate professor.

e-mail: bsk0trz@gmail.ru

¹Narxoz University, Almaty, Kazakhstan

²Turan University, Almaty, Kazakhstan

³Caspian University, Almaty, Kazakhstan

⁴Kazakh University of International Relations
and World Languages, Almaty, Kazakhstan

TAX POLICY AND WAYS TO OPTIMIZE IT IN THE DEVELOPMENT OF ORGANIZATION'S ACTIVITIES

Abstract

Tax payments and supervision in the Republic of Kazakhstan, as well as all tax deductions are determined and carried out in accordance with the Tax Code, as it relates to the policy of the state and the financing of economic services activities of the state. The purpose of the article is to offer ideas on the direction of tax optimization using regulations, rules and benefits, approved interest on payments prescribed in the Tax Code of RK. Despite the diversification the tax system is divided into two parts and is implemented in practice. Sometimes entrepreneurs and businesses confuse the concepts of “tax optimization” and “evasion of tax payments”, because the goals of taxpayers and the state do not coincide. The taxpayer's goal is to reduce or minimize tax payments as much as possible and increase profits from entrepreneurial activity. The goal of the state – increasing tax revenues to the budget and the implementation of government programs for development, as well as ensuring the development of small and medium-sized businesses and their stable operation in the market. On the basis of optimization of tax payments and competent maintenance of tax system it is possible to reduce unwanted expenses and penalties. Tax optimization is an action that brings an enterprise to a level of financial freedom. In order to approach this level, the article outlines an optimized model of tax policy and basic approaches to tax minimization. This will affect the implementation of an effective mechanism of tax payments to the budget and work on the legislative scheme. Due to the use of methods of tax optimization the social position of the state and entrepreneurship in the country is improved.

Key words: tax optimization, planning, tax system, supervision, monitoring, tax benefits, tax.

FTAXP 68.75.02
ЭОЖ 338.431.(574)

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-117-124>

Г.К. ЕГИЗБАЕВА,*¹

магистр.

*e-mail: egizbaeva.g@bk.ru

Б.К. ЕГИЗБАЕВ,¹

а/ш ғылымдарының магистрі.

e-mail: yegizbayev.b@mail.ru

М.Б. КАРИБАЕВ,¹

экономика ғылымдарының магистрі.

e-mail: karibayev.m@mail.ru

Ж.Қ. ЖАРЫЛҚАСЫН,²

магистр.

e-mail: jarylqap@gmail.com

¹Қазақ ұлттық аграрлық зерттеу университеті,

Алматы қ., Қазақстан

²«Туран» университеті, Алматы қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АГРАРЛЫҚ СЕРІКТЕСТІК ЖАҒДАЙЫ МЕН КООПЕРАЦИЯНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Андатпа

Мақаланың мақсаты ауыл шаруашылық кооперация ретінде жүзеге асырылатын серіктестік ауылдағы ахуалдың әлеуметтік-экономикалық жағдайын оңтайландырып, қоғамдағы аграрлық мәселелерді дұрыс жолға қоюға әкелетініне мүмкіндік беретінін көрсету. Зерттеу барысында экономикалық талдауды салыстырудың дәстүрлі әдісі қолданылды. Мақалада ауыл шаруашылығы кооперациясының теориялық үрдісі қарастырылып, кооперативтердің жаңа мәртебедегі үрдісі арқылы республикадағы нарықтық аграрлық кооперацияның ағымдағы үрдісіне баға берілді. Талдауға ресми дерек көздерден, нормативтік-құқықтық құжаттардағы статистикалық материалдар пайдаланылды. Кооперацияның негізгі мектептеріне сілтеме жасалып, «кооперативті-қозғалыс» мазмұны жетекшілері идеяларын жан-жақты түсіндіру үшін ғалым ұстанымдарын жаңа экономикалық саясат негізінде қоғамдағы өркениетті кооперативтер құру нарықтық кәсіпкерлердің теориялық және шетелдік тәжірибелік формасы ретінде қарастырылып көрсетілді. Елдегі ауыл шаруашылық кооперативті қозғалыс пен ел экономикасының саясатына байланысты ауыл шаруашылығындағы кооперация қозғалысы кезіндегі мемлекеттегі ауыл шаруашылығындағы кооперацияның жетекші ғалым-кооператорлары көрсетіліп, кооперативті білім мен ғылымға қосқан үлестерін зерттеу жүргізу нәтижесінде республикадағы ауыл шаруашылық кооперацияны дамыту тұрғысынан кооперацияны арттырудың дамыту аспектісі нұсқасындағы ұсыныстары берілді. Кооперацияның даму теориясы кооперативті іс-әрептегі серіктестікті дамыту тербелісін ендіріп, бағыттау үшін зерттеу нәтижесін жаңа экономикалық талпыныс бойынша қоғамдағы қорнекті кооперативтерді дамыту азық-түлік қауіпсіздігінің ерекше формасы ретінде қарастырылып көрсетілді.

Тірек сөздер: ауыл шаруашылығы, кооперация, серіктестік, кооперативті қозғалыс, кооператив, тиімділік, бәсекеге қабілеттілік, өндірістік кооператив.

Кіріспе

Егеменді Қазақстанның толағай табысы мен оның сенімді жарқын кеменгер болшағы еліміздің жаһандық заманауи әлемдік тәжірибемен ілгерілемелі дамуы, сондай-ақ еліміздің шаруашылық жүргізу барысы, ауыл шаруашылығының қарыштап дамуы, кооперацияның артықшылығын едәуір дәрежеде пайдаланумен қатар оны жүзеге асыруымен ғана шектеліп қоймай кооперативтердің орасан зор мүмкіндіктерінің шеберлігі мен тиімді іскерлігінің нәтижесінде елдегі тиімділік еселенетіні анық. Қазақстанның ауыл шаруашылығындағы кооперация жүйесінің дамуы – әлеуметтік, саяси және экономикалық маңызы бар күрделі мәселе [1].

Негізгі ережелер

Еліміздің аграрлық саласындағы күрделі мәселелердің бірі ол ұсақ шаруашылық нысандарының жоғары үлесі, ауылшаруашылық құрылымдарының жалпы санының аздығы, шаруашылықтардың субсидия, жеңілдігі бар несие, салықтағы артықшылықтар, мемлекеттік қолдау шараларына қол жетімсіздігі. Шаруашылық субъектілерің табыстары төмен болғандықтан бизнесті дамыту үшін бастапқы капиталмен қамтамасыз ете алмауы.

Ауылшаруашылық кооперативтері шағын өндірушілерге өнімділікті арттыруға және өндіріс көлемін ұлғайту арқылы үнемдеудің артықшылықтарын алуға, жеткізілім тізбегінің басқа мүшелерімен келіссөздер жүргізу кезінде олардың жағдайын жақсартуға, ақпараттық-кеңес беру қызметтері мен технологияларды беру жүйелеріне еркін қол жеткізуге көмектеседі. Қазақстанда кооперативтер өз қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған үй шаруашылықтарын ұсақ коммерциялық фермерлікке көшудің арқасында олардың шығарылатын өнім көлемі мен өнімділігін арттыра отырып қолдауда маңызды рөл атқара алады.

Кооперация дегеніміз – бұл кооперацияға қатысушы кәсіпорын мүшелерінің әлеуметтік-экономикалық жағдайларын жақсарту мақсатында адамдардың ерікті бірлестігі. Кооперацияға қатысушы кәсіпорындар ол кооперативтер ал, кооператив дегеніміз бұл меншікті біріктіру негізінде және оның мүшелерінің өзара пайда арқылы қоғамдық экономикалық және әлеуметтік мақсаттарға жету үшін басқаруға қатысу теңдігі негізінде құрылған адамдардың ерікті бірлестігі [2]. Кооперативтер негізінде кооперациядағы іс-жүргізу үрдісіндегі құбылысты кооперативті қозғалыс жүзеге асырады, ол қозғалыс – бұл қоғамдық қозғалыс, әлемдегі кооперативтердің дамуына ықпал ететін және кедергі келтіретін кооперативтерді ұжымдық нығайтуды ұйымдастыру болып табылады. Кооперативтік қозғалыс – бұл кооперативтік өмірде, заңнамалық бастамаларда және олардың басқару құрылымында үгіт-насихат түрінде адамдардың ұйымдастырушылық-бұқаралық, экономикалық, мәдени ағарту қызметі [3].

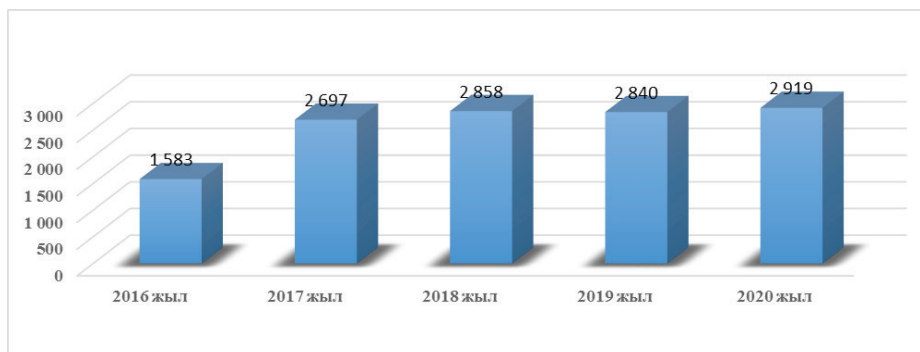
Материалдар мен әдістер

Талдаудың материалдары ретінде ғылыми әдебиеттер мен мақалалар және ауыл шаруашылығындағы кооперацияға қатысты мәліметтер, мемлекеттік құжаттар, заңнамалар мен мемлекеттік бағдарламалардың мәліметтері, ресми статистикалық деректер пайдаланылып, мәтіндерін талдау барысында салыстыру әдістері, бақылау, бағалау әдістері қолданылды.

Нәтижелер мен талқылаулар

Қазақстандағы ауыл шаруашылық кооперацияның қазіргі жағдайы 2015 жылғы «Ауыл шаруашылық кооперативтер туралы» Жаңа Заң негізінде ұйымдастырылған жаңа статус бойынша дамуда [4].

Республиканың ауыл шаруашылығындағы коммерциялық статусы бар кооперативтер саны ылдан жылға ұлғаюда (сурет 1).

Сурет 1 – Қазақстан Республикасының ауылшаруашылық кооперацияның даму тенденциясы

Ескертпе – [4] статистикалық мәліметтер негізінде құрастырылған.

Еліміздегі ауыл шаруашылық кооперативтер 2016 ж. 1583 кооперативтер болса, 2017 ж. кооперативтер саны 2697 кооператив болып 1114 ауыл шаруашылық кооперативіне ұлғайған. 2018 ж. кооперативтер саны 2858 құрылымды құрады, ол 2017 ж. құрылымдардан 161 ауыл шаруашылық кооперативіне көп, 2019 ж. ауыл шаруашылық кооперативтер саны базистік жылмен салыстырған 18 ауыл шаруашылық кооперативтер жабылып, 2020 ж. кооперативтер саны 79 кооперативке ұлғайған. Қазақстандағы бес жыл ішінде жаңа құрылымдағы аграрлық кооперативтер саны бүгінгі күні 84% ұлғайған. Бұл экономикалық құбылыс кәсіпкерлер арасында кооперацияның өзектілігін растайды [5].

Шетелде «Кооперация» термині XIX ғасырда алғаш рет Р. Оуэннің еңбектерінде пайда болды, алайда оның идеялары одан әрі дами алмады. Қазіргі кооперацияның нақты теориясын Р. Оуэннің шәкірті Ш. Фурье жалғастырды, оның көзқарас жүйесі ауылшаруашылығындағы кооперацияға үлкен әсер етті. Ол, шаруалар мен іс-жүргізуді зерттеп-бақылау нәтижесінде олар өз жұмыстарын баяу жүргізіп жатқанын байқап, ұжымдық меншік формасын құруды ұсынды. Р. Оуэн мен Ш. Фурье ілімдері Англияда тұтыну кооперативтерін алдымен бірлескен дүкендер түрінде, содан кейін 1844 ж. Рочдель әділ пионерлер қоғамын құруға түрткі болды [6].

Ф. Райффайзен алғаш рет өзара көмек принципін жасаған. Оның мақсаты қайырымдылық болды, ауыл шаруашылығын қолдау үшін қоғамдар құрды, содан кейін өзара көмек принципіне негізделген ауылдық несие серіктестіктерінің жұмыс істеу ережелерін әзірлеуге кірісті [7]. Ол шаруаларға өз мүшелеріне тек өндірістік қажеттіліктерге ақша беруі керек одақ құруды ұсынды (кесте 1).

Кесте 1 – Кооперацияның негізгі мектептері

Негізін салушылар	Негізгі көзқарастары
Роберт Оуэн (1771-1858) Англия	«Кооперация» ұғымдарын бірінші болып 1820 жылдары қолданған. Негізгі идеясы – әлеуметтік ортаны құру, кез-келген әрекетін басқарады; ол осы идеяны жүзеге асыруды мүшелерден, содан кейін мемлекеттен, содан кейін, кооперациядан күтті.
Шарль Фурье (1772-1837) Англия	Жалпы шаруашылықты жүргізу отбасыларын біріктіру жолымен ұжымдық егіншілік теориясының іргелі негіздерін қалап, бұл теория барлық жерде тұтынушылық жұмыс кооперативтерін құруға ықпал етіп, алдымен қарапайым дүкендер пайда болды.
Фридрих Вильгельм Фон Райффайзен (1818-1888) Германия	Кооперацияның классикалық принциптерінің негізін қалаушы, бұл принциптер қазіргі заманғы кооперативтік қозғалыстың және оның ХКА және Дүниежүзілік несиелік одақтар кеңесі сияқты ұйымдарының негізгі идеологиясына айналып, бүгінгі күнге дейін өз маңызын сақтап келеді.
Александр Васильевич Чайнов (1888-1937) Ресей	Теориялық тұрғыдан алғанда, еңбек шаруа қожалығы кооперативтерге біріктіріліп, ірі шаруашылықтар артықшылығына ие болатынын дәлелдеп негіздеді, кооперацияның басқа түрлерінің ішінде арнайы одақтар мен орталықтарға ұйымдастырылған сату ұйымы ерекше орын алды.
Ескертпе – [8] дереккөз негізінде құрастырылған.	

А.В. Чайновтың пікірінше, үлкен өндірістік маңызы бар ол тұтынушылық кооперация. Кооперативтен тауарларды сатып ала отырып, шаруалар сатып алу шығындарын азайтады, үнемделген ақшаға олар өндіріс құралдарын сатып ала алады. Ол пайданы бөлудегі жалпы жұмыста барлық мүшелердің теңдігі принциптерін ұстанды, кооперативті басқару жалпы жиналыстың қолында болуы керек. А.В. Чайновтың пікірінше, дәл осы ауыл шаруашылығы кооперациясы ел экономикасы үшін үлкен маңызға ие [8].

Аграрлық кооперация нарығындағы кооперативтердің айырмашылық қағидалары келесі принциптер арқылы жүзеге асырылады (сурет 2, б. 120).

Қазақстандағы ынтымақтастық халықаралық деңгейдегі кооперация қағидаларына негізделіп, республикадағы жаңа Заң бойынша қызмет етеді.

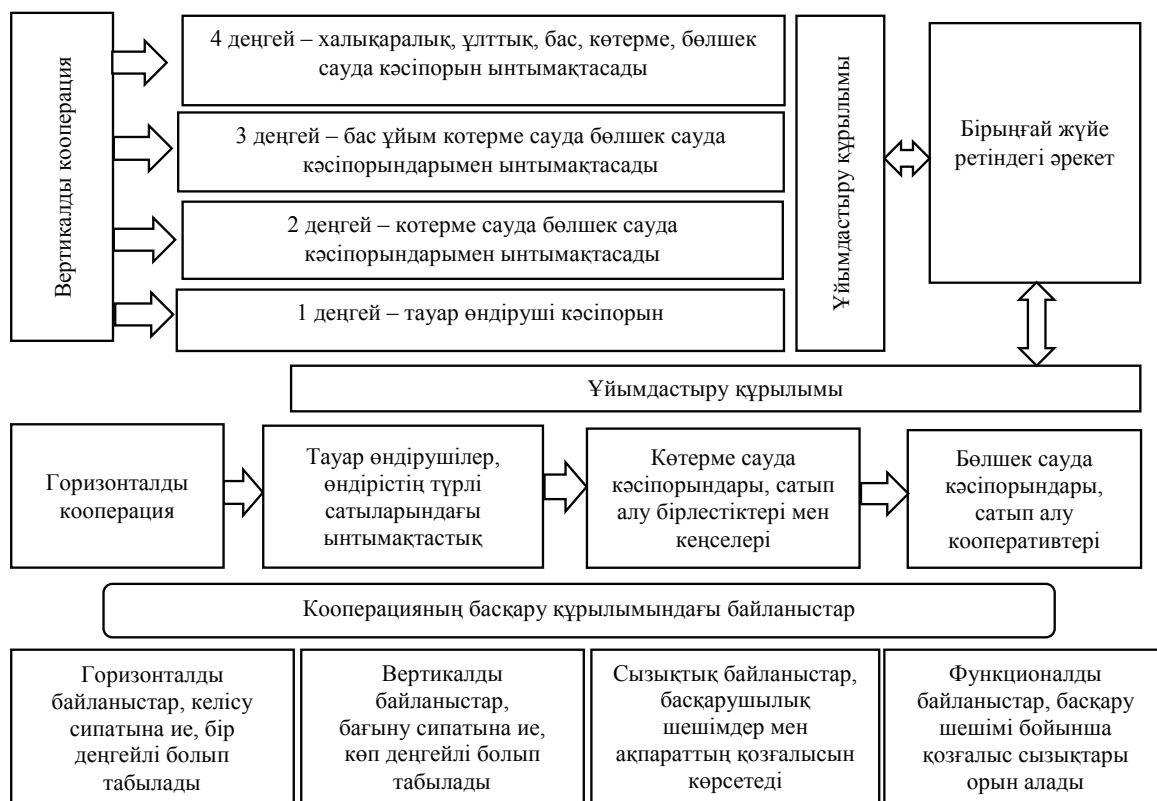
Сурет 2 – Классикалық ауыл шаруашылық кооперация қағидалары

Ескертпе – [8, 9] дереккөздер негізінде құрастырылған.

Вертикалды кооперацияның мүмкіндіктері мен қызмет түрлерінің ауқымы горизонталды кооперацияның мүмкіндіктерінен әлдеқайда кең, сондықтан Еуропа елдерінде кооперацияның бұл түрі «ерікті сауда тізбегі» деп аталады. Горизонталды кооперация бір шаруашылық қызметтегі кәсіпорындар кооперациясы. Ұйымдық құрылымға байланысты вертикалды кооперация екі сатылы, үш сатылы, төрт сатылы болуы мүмкін. Екі сатылы кооперация кезінде көтерме сауда кәсіпорны бірнеше бөлшек сауда кәсіпорындарымен ынтымақтасады. Үш сатылы құрылым бас ұйымның бірнеше көтерме сауда кәсіпорындарымен және олардың бөлшек сауда кәсіпорындарының серіктестерімен ынтымақтасуына мүмкіндік береді. Төрт сатылы кооперация кезінде халықаралық ұйымдар, ұлттық бас кәсіпорындар, бірнеше көтерме және бөлшек сауда кәсіпорындары бірлесіп жұмыс істейді. Қазақстанның ауыл шаруашылығындағы кооперативтердің қазіргі кездегі жаңа типтері вертикалды кооперация бірінғай жүй ретіндегі әрекеттесуі бойынша жүзеге асырылғанмен оның мүмкіндіктері толығымен пайдаланылмауда (сурет 3, б. 121).

ҚР ынтымақтастық вертикалды кооперация типін жақынырақ ұстанған. Аграрлық кооперацияның ғылыми негізіне кооперативті қозғалыс пен кооперативті бизнестің құрылуы мен дамуы кооператив мүшелерінің әлеуметтік және материалдық қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатында кооператив ұйымдарын дамыту үшін қолайлы жағдай жасауға бағытталған жаппай әлеуметтік-экономикалық қозғалыс әртүрлі елдердің ғалымдары кооперацияны жүзеге асырушы іскерлері мен бірге бірнеше дәуір бойы дамып келеді. Сондай-ақ, Қазақстандағы кооперация теориясының негізін салушы, ауыл шаруашылығындағы кооперацияның ғылыми тұсында қазақстандық ғалымдар: Ғ.Ә. Қалиев, Т.И. Есполов, Т.Ә. Есіркепов, Қ.К. Әбуов, Ә.Ә. Сатыбалдин, А.Б. Молдашев, Қ.М. Тіреуов, Ү.К. Керімова, Ғ.Р. Мәдиев, Ж.Ж. Сүлейменов, Ғ.Ү. Әкімбекова және т.б. еңбектері елдегі агроөнеркәсіптік кешенде едәуір мәселелерді шешуге мүмкіндік берді (сурет 4, б. 121).

Қазақстан экономикасындағы қайта құру мен түбегейлі өзгеру мен еліміздегі радикалды экономикалық реформа АӨК және кооперативті үрдіске, оның қағидасының іргетасына сондай-ақ әдістемелік және әдіснамалық негізіне объективті талдау жасауға аса қажеттілік туындатты. Дегенмен, көптеген басылымдарға қарамастан тұтынушылардың жеке мақсатына жету барысында кооперативтерге елеулі күш болатын ауылшаруашылық кооперацияның бірінғай нақты ғылыми тұжырымдамасы әзірге жоқ.

Сурет 3 – Ауыл шаруашылығындағы кооперация түрлері

Ескертпе – [8, 9] дереккөздер негізінде құрастырылған.

Ғ.Ә. Қалиев	Аграрлық саланың өзекті мәселелерінің шешуші факторы ретінде – жаңа нарықтық экономика кооперативтерінің негізін салушы
Т.И.Есполов	Елдегі жаңа кооперация үрдісін әдістеме-методикалық ерекшелігі бойынша оқытумен қамтамасыздандырғандардың алғашқыларының бірі
Т.Ә.Есіркепов	Ауыл шаруашылығындағы тауар өндірушілер мүддесін қорғаушы ретінде кооперациялық төңкеріске алғашқы қатысушылардың бірі
Қ.К.Абуов	Ауылшаруашылығы кооперативтерінің салық жүйесінің ерекшелігін айқындап, мемлекет пен кәсіпкерліктің екі жақты тиімділігін айтқан
Ә.Ә.Сатыбалдин	Ауылшаруашылығы кооперацияның ерекше спецификасын ескере отырып қаржы жүйесіне елеулі үлес қосушылар ретінде танылған
А.Б.Молдашев	Кооперациядағы принциптері сақталып қалу үшін, қаржылық қызметі бойынша бақылау органдарының бастаушысы
Қ.М.Тіреуов	Нарықтық кооперативтердегі үлгі жасаушылардың алғашқылары ретінде танылған
Ү.К.Керимова	ҚР АӨК ерекшеліктеріне байланысты кооперацияны ұйымдастырудың басқару қызметін айқындаған
Ғ.Р.Мәдиев	Кооперация - аграрлық сектордың экономикалық нәтижелері мен үстем жағдайларын иеленуге қабілеттілігін көрсеткен
Ж.Ж.Сүлейменов	Ауыл шаруашылығындағы кооперативтерді құру және ондағы сала ерекшеліктеріне байланысты дамыту үлгілерін жасаған
Ғ.Ү.Әкімбекова	2015 жылғы, ҚР «Ауыл шаруашылығы кооперативтері туралы» Заңның, 2019 жылғы толықтырулардың негізгі кеңес берушісі

Сурет 4 – Қазақстанның нарықтық экономика кооперация классиктері

Ескертпе – [8, 9] дереккөздер негізінде зерттеу нәтижесінде құрастырылған.

Қорытынды

Елдегі ынтымақтастық ұсақ шаруашылық мәселелерін ғана реттеп қоймай сонымен қатар республиканың азық түлік қауіпсіздігіне де ықпалы орасан зор. Сонымен, Қазақстанның ауыл шаруашылығындағы кооперацияны одан әрі дамыту мақсатында келесі іс-әрекеттерге мән берілу қажет:

- ◆ ауыл шаруашылық кооперативтер орталықтарын құру;
- ◆ тұтыну кооперативтерінің іс-жүргізу механизмін нығайту;
- ◆ аграрлық кооперативтер жүйесін бірінғай жүйеге келтіру;
- ◆ кооперациядағы қаржы институттарын (несие, субсидия, салық) құру.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Акимбекова Г.У. Особенности становления сельскохозяйственной кооперации в Республике Казахстан в процессе реформирования форм хозяйствования. – Галле (Заале), Германия. – 2014. – С. 8.
- 2 Кусаинов Т.А. Сельскохозяйственная кооперация в историческом ракурсе // Вестник университета «Туран», – 2021. – № 4. – С. 77–84.
- 3 Керимова У.К., Касенбаев Г.С. Ключевые проблемы развития агропромышленного комплекса в Казахстане и пути их решения // Вестник университета «Туран». – 2021. – № 1. – С. 85–92.
- 4 ҚР ҰЭМ Статистика комитетінің ресми статистикасы. URL: <https://stat.gov.kz> (дата обращения: 19.02.2022)
- 5 Қазақстан Республикасының «Ауыл шаруашылық кооперативтері туралы» заңы. 29.10.2015 ж., № 372-V3. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000372/links> (дата обращения: 26.01.2022)
- 6 Абдыкалиева Ж.Ш., Казиева А.Н., Маевский Д.П. Сельскохозяйственная кооперация в Казахстане: состояние и потенциальные возможности // Проблемы агрорынка. – 2021. – № 2. – С. 171–179.
- 7 Фурье Ш. «Домашняя ассоциация». – Т. I. – С. 466.
- 8 Дабылтаева Н.Е., Нуртаева А. Состояние и перспективы развития сельскохозяйственной кооперации Казахстана // Вестник университета «Туран». – 2022. – № 1. – С. 36–41.
- 9 Колцевская О.П. Кооперация и интеграция организации в агропромышленном комплексе. Курс лекции. URL: <https://docviewer.yandex.kz/> (дата обращения: 24.02.2022)
- 10 Калиев Г.А., Акимбекова Г.У. Сельскохозяйственная кооперация в Республике Казахстан: проблемы и пути их решения // Проблемы агрорынка. – 2018. – № 1. – С. 7–15.

REFERENCES

- 1 Akimbekova G.U. (2014) Osobennosti stanovlenija sel'skohozjajstvennoj kooperacii v Respublike Kazahstan v processe reformirovanija form hozjajstvovanija. Galle (Zaale), Germanija. P. 8. (In Russian).
- 2 Kusainov T.A. (2021) Sel'skohozjajstvennaja kooperacija v istoricheskom rakurse // Vestnik universiteta «Turan». No. 4. P. 77–84. (In Russian).
- 3 Kerimova U.K., Kasenbaev G.S. (2021) Ključevye problemy razvitija agroprmyshlennogo kompleksa v Kazahstane i puti ih reshenija // Vestnik universiteta «Turan». No. 1. P. 85–92. (In Russian).
- 4 QR ŪEM Statistika komitetiniñ resmi statistikasy. URL: <https://stat.gov.kz> (data obraşenia: 19.02.2022). (In Kazakh).
- 5 Qazaqstan Respublikasynyñ «Auyl şaruashylyq kooperativteri turaly» zañy. 29.10.2015 j., No. 372-V3. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000372/links> (data obraşenia: 26.01.2022). (In Kazakh).
- 6 Abdykalieva Zh.Sh., Kazieva A.N., Maevskij D.P. (2021) Sel'skohozjajstvennaja kooperacija v Kazahstane: sostojanie i potencial'nye vozmožnosti // Problemy agrorynka. No. 2. P. 171–179. (In Russian).
- 7 Fur'e Sh. «Domashnjaja asociacija». T. I. P. 466. (In Russian).
- 8 Dabylytaeva N.E., Nurtaeva A. (2022) Sostojanie i perspektivy razvitija sel'skohozjajstvennoj kooperacii Kazahstana // Vestnik universiteta «Turan». No. 1. P. 36–41. (In Russian).
- 9 Kolcevskaja O.P. Kooperacija i integracija organizacii v agroprmyshlennom komplekse. Kurs lekcii. URL: <https://docviewer.yandex.kz/> (data obrashhenija: 24.02.2022). (In Russian).
- 10 Kaliev G.A., Akimbekova G.U. (2018) Sel'skohozjajstvennaja kooperacija v Respublike Kazahstan: problemy i puti ih reshenija // Problemy agrorynka. No. 1. P. 7–15. (In Russian).

Г.К. ЕГИЗБАЕВА,*¹

магистр.

*e-mail: egizbaeva.g@bk.ru

Б.К. ЕГИЗБАЕВ,¹

магистр с/х наук.

e-mail: yegizbayev.b@mail.ru

М.Б. КАРИБАЕВ,¹

магистр экономических наук.

e-mail: karibayev.m@mail.ru

Ж.К. ЖАРЫЛКАСЫН,²

магистр.

e-mail: jarylqap@gmail.com

¹Казахский национальный аграрный

исследовательский университет, Казахстан, г. Алматы

²Университет «Туран», Казахстан, г. Алматы

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ КООПЕРАЦИИ И СОСТОЯНИЯ АГРАРНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

Цель статьи – показать, что сотрудничество, осуществляемое как сельскохозяйственная кооперация, позволит оптимизировать социально-экономическое положение на селе и привести к решению аграрных проблем в обществе. В ходе исследования был использован традиционный метод сравнения экономического анализа. В статье рассмотрена теоретическая тенденция сельскохозяйственной кооперации и дана оценка текущей тенденции рыночной аграрной кооперации в республике через тенденцию кооперативов в новом статусе. Для анализа использованы статистические материалы из официальных источников, нормативно-правовых документов. В качестве теоретической и зарубежной практической формы рыночных предпринимателей рассматривалось создание цивилизованных кооперативов в обществе на основе новой экономической политики с позиции ученого для всесторонней интерпретации идей содержания «кооператив-движение» со ссылкой на основные школы кооперации. В связи с развитием движения сельскохозяйственной кооперации в стране и политикой экономики страны были представлены ведущие ученые-кооператоры сельскохозяйственного объединения в государстве при движении коллаборации в сельском хозяйстве. Даны рекомендации в аспекте повышения кооперации с точки зрения развития сельскохозяйственного сотрудничества в республике в результате изучения вклада в образование и науку. Теория развития кооперации для внедрения и направления развития кооперационной деятельности, результаты исследования были рассмотрены как особая форма продовольственной безопасности развития потребкооперации в обществе по новым экономическим стремлениям.

Ключевые слова: сельское хозяйство, кооперация, сотрудничество, кооперативное движение, эффективность, конкурентоспособность, производственный кооператив.

G.K. EGIZBAYEVA,*¹

master.

*e-mail: egizbaeva.g@bk.ru

B.K. EGIZBAYEV,¹

m.a.s.

e-mail: yegizbayev.b@mail.ru

M.B. KARIBAYEV,¹

m.e.s.

e-mail: karibaev.m@mail.ru

ZH.K. ZHARYLKASSYN,²

master.

e-mail: jarylqap@gmail.com

¹Kazakh National Agrarian Research University, Almaty, Kazakhstan,

²Turan University, Almaty, Kazakhstan

THEORETICAL ASPECTS OF COOPERATION AND THE STATE OF AGRICULTURAL COLLABORATION IN KAZAKHSTAN

Abstract

The purpose of the article is to show that cooperation carried out as agricultural cooperation will optimize the socio-economic situation in rural areas and lead to the solution of agrarian problems in society. In the course of

the study, the traditional method of comparing economic analysis was used. The article historically examines the theoretical trend of agricultural cooperation and assesses the current trend of market agricultural cooperation in the republic through the trend of cooperatives in a new status. Statistical materials from official sources and regulatory documents were used for the analysis. As a theoretical and foreign practical form of market entrepreneurs, the creation of civilized cooperatives in society on the basis of a new economic policy was considered, from the standpoint of a scientist for a comprehensive interpretation of the ideas of the leaders of the content of the "cooperative movement", with reference to the main schools of cooperation. In connection with the development of the agricultural cooperative movement in the country and the policy of the country's economy, the leading scientists-cooperators of agricultural cooperation in the state during the movement of cooperation in agriculture were presented, recommendations were given in the variant of the developing aspect of increasing cooperation from the point of view of the development of agricultural cooperation in the republic as a result of studying the contribution of cooperative education and science. The theory of development of cooperation for the introduction and direction of development of cooperative activities the results of the study were considered as a special form of food security for the development of cooperative cooperatives in society according to new economic aspirations.

Key words: agriculture, cooperation, collaboration, cooperative movement, efficiency, competitiveness, production cooperative.

А.А. НУРГАЛИЕВА,*¹

э.ғ.к., профессор.

*e-mail: nurgalieva_ainash@mail.ru

Р.Б. САРТОВА,¹

э.ғ.к., профессор.

e-mail: sartova2010@mail.ru

А.А. САРСЕНБАЕВА,²

экономика магистрі, аға оқытушы.

e-mail: ai_sar72@mail.ru

Л.А. ШАФЕЕВА,¹

экономика магистрі,

e-mail: Shafeeva_1@mail.ru

¹Торайғыров университеті, Павлодар қ., Қазақстан

²Шәкәрім атындағы университет, Семей қ., Қазақстан

АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕН ЭКОНОМИКАСЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫН ТАЛДАУ

Аңдатпа

Мақалада агроөнеркәсіптік кешенді басқарудың негізгі механизмдері мен мәселелері талқыланып, аймақтық деңгейде агроөнеркәсіптік кешеннің қаржылық тұрақтылығы талданады. Әзірленген тұжырымдама агроөнеркәсіптік кешен экономикасын басқару механизмін енгізуді жақсартады және елдің агроөнеркәсіптік өндірісінің тиімділігін арттырады. Елдің ауыл шаруашылығы саласын және оның жұмыс істеу үрдістерін талдау кезінде аграрлық сектордың еңбек әлеуетін қалыптастыру мен дамытудың қазіргі заманғы ұйымдастырушылық факторлары қызметінің экономикалық нәтижелері анықталды. Жүргізілген талдау негізінде ауылды сапалы еңбек ресурстарымен қамтамасыз етудің негізгі мәселелері, сондай-ақ оларды пайдаланудың тиімділігін арттыру мәселелері тұжырымдалды. Ауыл шаруашылық тиімділігін қамтамасыз ету тәжірибесінің әлемдік трендтеріне назар аударуды ескере отырып, Қазақстан Республикасына қатысты экономиканың аграрлық секторында еңбек ресурстарын пайдалануды қарқындету жолдары әзірленді. Ауыл шаруашылығындағы еңбек процестерін жандандырудың жанама құралы ретінде «ауыл туризмі» инновациялық жобасын дамыту бойынша кешенді стратегиялық ұсыныстар жасалды. Жүргізілген зерттеу және әзірленген ғылыми ұсыныстар нәтижелері бойынша ауыл шаруашылығында еңбек ресурстарын пайдаланудың экономикалық тиімділігінің болжамды көрсеткіштері тұжырымдалды.

Тірек сөздер: ауыл шаруашылығы, ауыл шаруашылығы саласы, еңбек ресурстары, еңбек нарығы, еңбек өнімділігі, кадрларды даярлау, ауыл туризмі, экономикалық саясат.

Кіріспе

Бүгінде әлемдік азық-түлік нарығындағы жағдайды зерттей отырып, азық-түлік қауіпсіздігі мәселесі барлық елдердің экономикалық және әлеуметтік өмірінің кілтін айналды.

Экономикалық міндеттердің бірі – ауыл шаруашылығы өндірісінің тиімділігін арттырудың маңыздылығы. Елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету оның табысты шешілуіне байланысты. Ауыл шаруашылығы өндірісінің даму қарқынын арттыру, тұрғындарды азық-түлікпен сенімді қамтамасыз ету – мемлекет тұрақтылығының негізгі шарттарының бірі.

Қазақстан Республикасының тәуелсіздік кезеңінде елдің агроөнеркәсіптік кешенінде елеулі нәтижелерге қол жеткізілді: нарықтық қатынастарға негізделген өндірістің тұрақты өсуі байқалады, өнімділік пен еңбек өнімділігі артып, негізгі қорлар ұлғаяуда. Өнеркәсіптің инфрақұрылымы жаңартылуда, негізгі азық-түлік өнімдерімен өзін-өзі қамтамасыз ету қолға алынды, жарма, майлы дақылдар мен теңіз өнімдерінің экспорты едәуір артуда.

Республиканың агроөнеркәсіптік кешені динамикалық және тұрақты дамумен сипатталады, бұл – азық-түлік қауіпсіздігінің мемлекеттік кепілі және жергілікті азық-түлік нарығының тұрақтылығының негізгі факторы.

Мемлекеттің ауыл шаруашылығы саласындағы басқару субъектісі ретіндегі қызметі белгілі бір сипаттамаларға ие. Республиканың экономикасын дамытудың басым бағыттарының бірі болып табылатын агроөнеркәсіптік кешеннің үлкен әлеуеті мен үлкен резервтері бар. Осыған байланысты агроөнеркәсіптік кешенді басқаруда мемлекеттің рөлі артып келеді. Ауыл шаруашылығын дамытудың жүйелі экономикалық құралдарының кешенін әзірлеу қажет.

Елдің ауыл шаруашылығы саласын және оның жұмыс істеу үрдістерін талдау кезінде аграрлық сектордың еңбек әлеуетін қалыптастыру мен дамытудың қазіргі заманғы ұйымдастырушылық факторлары және еңбек ресурстары қызметінің экономикалық нәтижелері анықталды. Мемлекеттің ауыл шаруашылығы саласындағы басқару субъектісі ретіндегі қызметі белгілі бір сипаттамаларға ие.

Агроөнеркәсіптік кешенді дамытудың негізгі әлеуметтік-экономикалық мақсаттары мыналар:

- ◆ біріншіден, ауылшаруашылығы өндірісінің тұрақты өсуіне қол жеткізу;
- ◆ екіншіден, елдің, аймақтың азық-түлік мәселесін шешу және тамақ өнімдерін тұтыну деңгейінің ғылыми негізделген нормаларға жақындауы;
- ◆ үшіншіден, халықтың ауылшаруашылығы шикізатынан жасалатын азық-түліктік емес тауарларға сұранысын қанағаттандыру;
- ◆ төртіншіден, агроөнеркәсіптік өндірісті басым түрде қарқынды даму нысанына қайта құру, түпкілікті өнім өндірісінің артуын қамтамасыз ету;
- ◆ бесіншіден, ресурстық әлеуетті пайдалануды жақсарту және осы негізде өндіріс тиімділігін арттыру;
- ◆ алтыншыдан, елді, аймақты біртіндеп азық-түлік өнімдерін сыртқа шығарушыға айналдыру мақсатында сыртқы сауда айналымы құрылымын өзгерту.

Материалдар мен әдістер

Агроөнеркәсіптік сектор тәуекелді салалардың бірі, себебі бастапқы шығындарды инвестициялау мен өнім шығару арасында уақыт айырмашылығы бар. Ауыл шаруашылығы кез келген қоғам өмірінде айрықша орын алады, өйткені дәл осы жерде тамақ өнімдерінің басым көпшілігі шығарылады, олардың болуы адам өмірінің бірінші шарты.

Қазіргі ауылшаруашылық өндірісі оқшауланған, дамып келе жатқан және ұлттық экономикадан тыс жұмыс істейтін өндіріс деп санауға болмайды. Нақты өмірде ол ауыл шаруашылығы мен экономиканың байланысты салаларын байланыстыратын салааралық өндірістік кооперацияға негізделген:

- ◆ олар бір жағынан ауыл шаруашылығына арналған өндіріс құралдарын, өндірістің барлық қажетті техникалық шарттарын білдіреді;
- ◆ екінші жағынан, олар ауыл шаруашылығы шикізатын өңдеп, тұтынушыға дайын азық-түлік өнімдерін әкеледі.

Халық шаруашылығының 70-тен астам саласы өндіріс пен айналымның әр түрлі кезеңдерінде агроөнеркәсіптік кешеннің соңғы өнімдерін құруға тікелей немесе жанама қатысады. Аграрлық сала елдің экономикалық жүйесінде ерекше орын алады және қоғамның тыныс-тіршілігін қолдау жағдайларын айқындайтын негізгі халық-шаруашылық кешендерінің қатарына жатады.

Негізгі ережелер

Республиканың ауыл шаруашылығы саласының сипаттық белгісі – құрылымның өзгерімділігі мен теңгерімсіздігі, сондай-ақ экстенсивті дамудың ұлғаюы. Отандық субъектілердің бәсекелестік күресте пайдаланылуы мүмкін бірқатар артықшылықтары бар, бұл өнімнің экологиялықлығы, шикізат өндіруге және оны қайта өңдеуге салыстырмалы төмен шығындар, өндірістің ішкі тұтыну көлемінен асып түсуі, өндірістік қуаттардың үлкен мүмкіндіктері және басқалары.

Агроөнеркәсіптік кешенге технологиялық және экономикалық жағынан өзара байланысты және өндіріс процесіне де, соңғы өнімді тұтынушыға жеткізуге де тікелей қатысатын салалар кіреді.

Қазақстан бұл аспектіде экономика мен индустриялық-инновациялық дамудың жаһандық үрдістерін ұстанады. Республиканың азық-түлік өндірісіндегі орасан зор әлеуеті – экономиканың аграрлық секторындағы инновацияларды дамыту және игеру қажеттілігінің негізі. Ауыл шаруашылығындағы инновацияларды дамыту, бір жағынан, азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуге, екінші жағынан, экспорттық әлеуетті дамытуға бағытталған.

Қазақстанның дәнді дақылдарды экспорттаушылардың бестігіндегі әлемдік позициясын сақтап қалуға ауыл шаруашылығын дамытудың әлемдік тәжірибесін жергілікті жағдайларға бейімдей отырып қолдану негізінде агроөнеркәсіптік өндіріске инновациялық әзірлемелерді енгізу ықпал етеді.

Қазіргі уақытта Қазақстанның инновациялық саладағы аграрлық саясатының басым бағыттары:

- ◆ экономиканың нақты секторына білім мен технологиялар трансферті жүйесінің заманауи құралдарын әзірлеу және енгізу;

- ◆ өсімдік шаруашылығы саласында тұқымның жаңа сорттарын өсіру;

- ◆ жануарлардың жаңа тұқымдарын өсіру;

- ◆ ветеринарлық көмектің сапасы мен тиімділігін арттыру (заманауи дәрілік препараттарды, жануарлардың қауіпті ауруларын анықтауға арналған тест-жүйелерді өндіру);

- ◆ танапты суару және өңдеу жүйесі;

- ◆ өсімдік шаруашылығының өзіндік құнын төмендету;

- ◆ геномдық таңдау [1].

Агроөнеркәсіптік кешеннің салалық құрылымы – азық-түлік өнімдері мен тікелей тұтыну тауарларын өндірумен айналысатын салалардың үлесі.

Агроөнеркәсіптік кешенді дамытудың негізгі әлеуметтік-экономикалық міндеттері:

- ◆ біріншіден, ауыл шаруашылығы өндірісінің тұрақты өсуін қамтамасыз ету.

- ◆ екіншіден, елдің және аймақтың азық-түлік мәселесін шешу және азық-түлікті тұтыну деңгейін ғылыми негізделген нормаларға жақындату.

- ◆ үшіншіден, халықтың ауыл шаруашылығы шикізатынан азық-түлік емес тауарларға деген сұранысын қанағаттандыру.

- ◆ төртіншіден, агроөнеркәсіптік өндірісті дамудың басым интенсивті түрі үшін қайта құру, соңғы өнім өндірісінің жоғары өсуіне қол жеткізу.

- ◆ бесіншіден, ресурстық әлеуетті пайдалануды жақсарту және осы негізде өндіріс тиімділігін арттыру.

- ◆ алтыншыдан, біртіндеп елді азық-түлік экспорттаушысына айналдыру үшін сыртқы сауда айналымының құрылымының өзгеруі.

Агроөнеркәсіптік кешеннің дамуы адамдардың әл-ауқатының деңгейіне қатты әсер етеді, себебі оның өнімдері саудадағы тауарлардың 80%-ын құрайды.

Агроөнеркәсіптік кешенді дамыту – Қазақстанның экономикалық саясатының басым бағыттарының бірі. Бір жағынан, үлкен ауыл шаруашылығы жерлері, пайдаланылмайтын өндірістік қуаттар (бүкіл Кеңес Одағының қажеттіліктерін бірден қанағаттандыру үшін), елдің ішкі нарығында қанағаттандырылмаған сұраныс, үлкен территория түріндегі қолайлы экономикалық алғышарттар бар.

Екінші жағынан, маңызды әлеуметтік фактор – Қазақстан халқының жартысынан көбі ауылдық жерлерде тұрады.

Аграрлық сектор елдің экономикалық жүйесінде ерекше орын алады және қоғамның өмір сүру жағдайын анықтайтын негізгі ұлттық экономикалық кешендердің бірі.

Қазақстанның үдемелі индустриялық-инновациялық дамуының мемлекеттік бағдарламасы аясында Қазақстан Республикасы экономикасын дамытудың басым бағыттарының бірі ретінде ауыл шаруашылығы, ауылшаруашылық шикізатын қайта өңдеу және агротехника саласындағы перспективалы жобаларды іске асыруды қолдауға негізделген агроөнеркәсіптік кешенді жедел дамыту жарияланды. Республиканың аграрлық секторына тән ерекшелік – құрылымның деформациясы мен тұрақсыздығы, сонымен қатар жан-жақты дамудың гипертрофиясы. Отандық активтердің бәсекелестікте қолдануға болатын бірқатар артықшылықтары бар, бұл – өнімнің экологиялық тазалығы, шикізатты өндіруге және өңдеуге салыстырмалы түрде төмен шығындар, өндіріс ішкі тұтынудан асып түседі, өндірістік қуаттардың үлкен мүмкіндіктері және т.б.

Павлодар облысы Қазақстанның солтүстік-шығысында орналасқан. Облыс аумағының көп бөлігі Батыс Сібір жазығының оңтүстігінде, Ертіс өзенінің орта ағысында орналасқан және ауданы 127,5 мың км². Облыста 10 аудан, 3 облыстық еншілес ұйым, 7 елді мекен, 165 ауылдық округ және 408 ауыл бар. Павлодар облысының климаты күрт континенталды, суық, қысы ұзақ, жазы ыстық және қысқа. Павлодар облысы қауіпті ауылшаруашылық аймағында орналасқан, онда ауыл шаруашылығы өндірісінің дамуының негізгі шектеу шарты – ылғалдың жетіспеушілігі. Жаңбырлы жағдайда өсірілген дақылдар ылғалдың жетіспеушілігінен зардап шегеді, картоп өндіру қиын.

Облыста аграрлық секторды дамытудың басым бағыттары бойынша шаралар қабылданады: мал шаруашылығы, ет-сүт өндірісі, құс және балық шаруашылығы мен орман шаруашылығы салалары жақсы дамыған. Облыста балық шаруашылығының су қоры мен аквамәдениет мен балық шаруашылығын қарқынды дамыту үшін қолайлы жағдайлар бар. Жылдық балық аулау арна су қоймаларында –120 тонна. Қ. Сәтбаевта – 90 тонна. Жергілікті маңызы бар 268 су айдыны бар. Табиғи ресурстарды пайдаланушыларға – 178, 90 – резервтік қорға бекітілген.

Облыстың агроөнеркәсіптік кешені салааралық және аймақтық өндірістік буындардың кешенді жүйесі негізінде жұмыс істейді. Ұлттық экономиканың басқа салаларымен, ең алдымен өнеркәсіппен интеграцияны жоғарылату ауыл шаруашылығына тән сипатқа айналууда. Өңірлік деңгейде агроөнеркәсіптік кешен қала мен ауыл арасындағы әлеуметтік-экономикалық және мәдени айырмашылықтарды жүйелі түрде жою мәселелерін шешеді.

Біз Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің статистикалық мәліметтерін пайдалана отырып, Павлодар облысындағы агроөнеркәсіптік кешеннің қазіргі жағдайын талдайтын боламыз.

1-кестеде аймақтағы ауыл шаруашылығы құралымдарының өнімділік көрсеткіштерінің динамикасы көрсетілген.

Кесте 1 – Облыстың аграрлық құрылымдарының белсенділік көрсеткіштерінің динамикасы

Көрсеткіштер	2016 ж.	2017 ж.	2018 ж.	2019 ж.	2020 ж.	салыстырмалы өзгеріс, %			
						2017 ж.	2018 ж.	2019 ж.	2020 ж.
Шаруа қожалықтарын қоса алғанда, тіркелген ауыл шаруашылығы субъектілерінің жалпы саны,	3781	4114	4214	3641	3619	108,8	102,4	86,4	99,4
Мемлекеттік кәсіпорындар	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Шаруашылық серіктестіктер мен акционерлік қоғамдар	108	245	284	292	280	226,9	115,9	102,8	95,9
Өндірістік кооперативтер	5	17	19	18	11	340	111,8	94,7	61,1
Басқа	40	15	13	13	16	37,5	86,7	100	123,1
Шаруалар мен фермалар	3627	3689	3858	3293	3312	101,7	104,6	85,4	100,6
Ауыл шаруашылығында жұмыс істейтін жұмысшылардың орташа жылдық саны, мың адам	13,9	14	13	11	10,7	100,7	92,9	84,6	97,3
Ауыл шаруашылығы қызметкерлерінің орташа айлық жалақысы, теңге	29083	35069	39841	46505	46769	120,6	113,6	116,7	105,7
Ескертпе – Павлодар облысының аумағын дамытудың 2018-2020 жылдарға арналған бағдарламасы dchspavl.gov.kz									

2020 ж. агроөнеркәсіптік кешенге 3619 агроқұрылым кірді, 2019 ж. салыстырғанда агроқұрылымдардың саны 22 бірлікке азайды. Облыста ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіруді 280 экономикалық серіктестік пен акционерлік қоғамдар, және 3312 мың шаруа (фермер) үй шаруашылықтары жүзеге асырады. Агроөнеркәсіптік кешен экономикасында 10,7 мыңнан астам адам жұмыс істейді.

Агроөнеркәсіптік кешен экономикасының қазіргі жағдайын талдау бірқатар негізгі экономикалық көрсеткіштер бойынша тұрақты тұрақтылық пен оң динамиканы көрсетеді. Орташа алғанда, 2018–2020 жж. облыстың жалпы ауыл шаруашылығы өнімі 97615 млн теңгеге жетті (2-кесте).

Кесте 2 – Ауыл шаруашылығы жалпы өнімінің көлемі

Көрсеткіш атауы	2018 ж.	2019 ж.	2020 ж.
Ауыл шаруашылығының жалпы өнімі, млн	94522	79643	118681
өткен жылмен салыстырғанда % соның ішінде:	110,9	85,5	140,6
өсімдік шаруашылығы, миллион теңге	44619	25245	62381
өткен жылмен салыстырғанда %	125,6	69,2	199,7
мал, миллион теңге	49766	54215	56168
өткен жылмен салыстырғанда %	101,2	99,5	103,7
Ескертпе – Павлодар облысының аумағын дамытудың 2018–2020 жылдарға арналған бағдарламасы dchspavl.gov.kz			

Ауыл шаруашылығының жалпы өнімі ағымдағы бағамен 2020 ж. 118,7 млрд теңгені құрап, 2018 ж. салыстырғанда 1,2 есе өсті, оның ішінде өсімдік шаруашылығы – 62,3 млрд теңге (1,4 есе өсу), мал шаруашылығы – 56,2 млрд теңге (өсім 1,1 есе).

Ауыл шаруашылығы жалпы өнімінің құрылымынан көрініп тұрғандай (2-кесте), Павлодар облысының дәстүрлі саласы – мал шаруашылығы.

Мал шаруашылығы секторының көрсеткіштерінің динамикасы 3-кестеде келтірілген.

Кесте 3 – Мал шаруашылығы индикаторларының динамикасы

Көрсеткіш атауы	2016 ж.	2017 ж.	2018 ж.	2019 ж.	2020 ж.	салыстырмалы өзгеріс, %			
						2017 ж.	2018 ж.	2019 ж.	2020 ж.
Бас саны, мың бас									
Сиырлар	151	152,3	149,4	154,5	161,1	100,9	98,1	103,4	104,3
Қой мен ешкі	508,0	535,3	534,5	547,8	561	105,4	99,8	102,5	102,4
Жылқылар	82,5	87,5	98,9	107,6	111,2	106	113	108,8	103,3
Шошқалар	96,1	94,0	71,5	68	58,4	97,8	76	95,1	85,9
Құстар	1234,9	1123,7	794,6	728,7	860	90,9	70,7	91,7	118
Өндіріс көлемі, мың тонна									
Ет пен құс тірі салмақта	74,3	75	75	75,1	75,7	100,9	100	100,1	100,8
Сүт	343,8	347,5	348,4	351,4	351,8	101	100,3	100,9	100,1
Жұмыртқа, млн	156,6	186,5	182	64	121,5	119	97,6	35,2	189,8
Ескертпе – Павлодар облысының аумағын дамытудың 2018–2020 жылдарға арналған бағдарламасы dchspavl.gov.kz									

2020 ж. сектор сандық және сапалық көрсеткіштер бойынша оң бағытты ұстанды. 2019 ж. деңгей бойынша ауыл шаруашылығы жануарларының мал басы: ірі қара – 161,1 мың бас, қой – 561 мың бас, жылқы – 111,2 мың бас, шошқа – 58,4 мың бас, құс – 860 мың бас. Сүт 351,8 мың тоннаны құрады, 2019 ж. 100,9 деңгейіне, тірі салмақтағы ет – 75,7 мың тонна немесе 100,1%, жұмыртқа – 121,5 млн немесе 35,2%.

Павлодар облысында мал шаруашылығы өнімдерінің көлемі ет пен құсты қоспағанда, халықтың қажеттіліктерін толық қанағаттандырады, 2020 ж. тірі түрінде 75,7 тоннаны құрады. Қоюландырылған сүт өндірісін қоспағанда, Павлодар облысында мал шаруашылығы өнімдерін

өңдейтін қондырғылардың болуы өнім өндіруге жеткілікті. Мәселен, 27 сүт өңдеу кәсіпорны, 57 шұжық пен жартылай фабрикаттар шығаратын кәсіпорындар бар.

Мал шаруашылығын дамыту үшін жемшөп базасын нығайту қажет. Шаруашылықтардың көпшілігінде жануарлардың рационында суспензия, тамыр дақылдары мен шөп жоқ, олардың жемге деген қажеттілігінің 30%-дан аспайды. Дәнді дақылдар құрылымында бұршақ және көпжылдық бұршақ дақылдарының үлесі төмен.

Суармалы егіншілік пен мал шаруашылығын дамытуға үлкен мән беріледі. Ылғал үнемдеудің заманауи технологиясы қолданылатын аймақтар бойынша ол республикада жетекші орын алады.

Суармалы егіншілік – аймақтың аграрлық дамуының ажырамас бөлігі. Қазіргі уақытта облыста 59,5 мың гектар суармалы жердің 15,5 мың гектары (26%) пайдаланылады, оның 760 гектары 2019 ж., 947 гектары 2020 ж. пайдалануға берілді. Суармалы жерлерді пайдалануға беру және қалпына келтіру негізінен ауыл шаруашылығы тауарларын өндірушілердің есебінен жүзеге асырылады.

Жылына 2360 тонна көкөніс өндірілетін болса, облыста 4 жылыжай мен 374 жылыжай өсіріледі, ал бір маусымға 4350 тонна қажет.

Өнімнің негізгі түрлері бойынша өндіріс деректері 4-кестеде көрсетілген.

Кесте 4 – Негізгі ауыл шаруашылығы өнімдерінің жалпы кірістілігі, мың тонна

Көрсеткіштер	2016 ж.	2017 ж.	2018 ж.	2019 ж.	2020 ж.	салыстырмалы өзгеріс, %			
						2017 ж.	2018 ж.	2019 ж.	2020 ж.
Дәнді және бұршақ дақылдары	826,7	232,1	384,9	168,6	696,7	28,1	165,8	43,8	413,2
Майлы дақылдар	82,5	40,4	49,9	33,5	79,8	49	123,5	67,1	238,2
Ақтүйнек	231	229,1	284,1	267,5	337,5	99,2	124	94,2	126,2
Көкөністер	88,4	92,7	106,6	130,3	161,3	104,9	115	122,2	123,8
Қауын -қарбыз	11,4	12	11,2	9,9	32,7	105,3	93,3	88,4	330,3

Ескертпе – Павлодар облысының аумағын дамытудың 2018–2020 жылдарға арналған бағдарламасы dchspavl.gov.kz

2020 ж. дәнді және бұршақ дақылдарын жинау көлемі: жалпы өнім 696,7 мың тоннаны құрады. Картоптың жалпы түсімі – 337,5 мың тонна (орташа өнімділік 215 ц/га), көкөніс – 161,3 мың тонна, бақша дақылдары – 32,7 мың тонна. 978,2 мың тонна шөп, 177,9 мың тонна сабан, 117,3 мың тонна шырынды жем, 40 мың тонна сүрлем мен 19 мың тонна пішен жинау аяқталды, қоқыс жәшіктеріне 82 мың тонна жем толтырылды.

Өсімдік шаруашылығында өндірістің негізгі бағыты – дәнді дақылдарды (көктемгі егіс алаңының 63%-ы) және күнбағыс (30%) өсіру. Негізгі дақылдар – бидай мен қарақұмық дақылдары – дәнді дақылдар алқаптарының 73,7%-ы және 10%-ы.

Экономикадағы мезгіл – мезгіл сайын қайталанатын дағдарыстар ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз ету жолдарын іздеуге итермелейді. Осы тұрғыда кәсіпорындардың тұрақтылығы мен тұрақты жұмыс істеуін қамтамасыз ету әдістерінің бірі ретінде агроөнеркәсіптік өндіріс саласындағы интеграцияны қарастыру ұсынылады. Біріктірілген құрылым (кешендер) үлкен әлеует шоғырланған тұтас организм ретінде әрекет ете алады. Ол ұйымдық резервтерді пайдалану дәрежесімен анықталады және тиімді басқарумен нақты экономикалық нәтиже береді. Агроөнеркәсіптік интеграция – бұл ең алдымен, меншік формаларымен, қоғамдық еңбек бөлінісінің дамуымен, осы негізде филиалдар мен кәсіпорындар арасындағы ынтымақтастық пен өзара әрекеттестік қажеттілігімен байланысты белгілі бір заңдылықпен сипатталатын объективті экономикалық процесс.

Ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының қаржылық тұрақтылығының төмен болуының негізгі себептері:

- ◆ өндірістік процестердің төмен технологиялық деңгейі;
- ◆ өндірілетін өнімді өңдеудің төмен деңгейі;
- ◆ бәсекеге қабілеттіліктің төмендігі;

- ♦ ауыл шаруашылығы холдингтерінің экономикалық, технологиялық теңгерімсіздігі мен ыдырауы, өңдеу, қызмет көрсету және сауда тұрғысынан серіктестер арасындағы экономикалық қатынастар механизмінің жетілмеуі;

- ♦ мемлекеттік қолдаудың жеткіліксіздігі;

- ♦ агроөнеркәсіптік кешеннің ресурстық базасының нашарлауы.

Демек, агроөнеркәсіптік кешен кәсіпорындары экономикалық дағдарысты еңсеріп, жағдайды қалыпқа келтіру үшін жоғарыда аталған факторларды жою қажет, яғни бірлескен күш-жігермен, интеграция арқылы агроөнеркәсіптің негізгі салаларының экономикасын жандандыру керек, әр жағдайда интеграцияланған субъектілердің жұмыс істеуінің оңтайлы ұйымдастырушылық-экономикалық механизмін анықтау қажет.

Өндіріс көлемінің артуы, еңбек өнімділігінің күрт артуы, өнімнің өзіндік құнын төмендетуге және оның сапасын жақсартуға үлкен мүмкіндіктер агроөнеркәсіптік интеграция негізінде өндірістің мамандануы мен шоғырлануына тән.

Агроөнеркәсіптік интеграция нәтижесінде агроөнеркәсіптік формациялар қалыптасады, олар технологиялық, экономикалық және ұйымдастырушылық жағынан бір-бірімен байланысты ауылшаруашылығы мен өнеркәсіптік кәсіпорындар мен ұйымдардың жиынтығы, олар ауыл шаруашылығы шикізатынан өнім шығарады, сақтайды, өңдейді және тұтынушыға жеткізеді. Агроөнеркәсіптік формациялар әр түрлі формалармен ерекшеленеді. Оларды келесі төрт бағыт бойынша жіктеуге болады: интеграцияланған субъектілер қызметінің сипаты, салалық құрамы, меншік нысандары, басқарудың ұйымдастырушылық формалары.

Жеке кәсіпорындарды агроөнеркәсіптік бірлестіктермен біріктірудің экономикалық артықшылықтары бар. Ең маңыздылары:

1) бірнеше кәсіпорындарды өндіріске жақын бір басқару органына байланыстыру қосалқы бөлімдерді белсенді, икемді, жылдам қайта құруға мүмкіндік береді. Одақтың біртұтас басқару аппаратының болуы жекелеген кәсіпорындардың мамандарын бірқатар әкімшілік міндеттерден босатады, олардың күш-жігерін өндірістік тапсырмаларды орындауға жұмылдыруға ықпал етеді. Бұл қоғамдастық қызметінің экономикалық тиімділігінің жоғарылауынан көрінеді, тұтастай алғанда бірлестікте әкімшілік-басқару аппаратын ұстауға жұмсалатын шығындардың азаюына және өнімнің өзіндік құнының төмендеуіне әкеледі.

2) интеграция жағдайында шоғырлану мен мамандандыру автономды ауылшаруашылығы мен өнеркәсіптік өндіріс жағдайына қарағанда үлкен көлемде жүзеге асырылады. Одақтың құрылуымен одаққа кіретін шаруа қожалықтарының жерді пайдалану лимиттері өзгеруі мүмкін. Бұл ауылшаруашылығы өнімдерінің кеңеюіне (шоғырлануына), ауылшаруашылық өндірісін ұтымды бөлуге, территорияны жақсы ұйымдастыруға, шикізат көздері өңделетін жерлерге жақын болуға, алдыңғы технологияны қолдануға мүмкіндік береді, өндірісті жетілдіруге әкеледі. Жердің жағдайы мен өнеркәсіптік өндірістің талаптарын ескере отырып селекциялық зерттеулер жүргізу. Мұның бәрі негізгі ауыл шаруашылығы дақылдарының өнімділігін арттыруға ықпал етеді және профилдеу өнімдерін өндіру көлемінің ұлғаюына әкеледі; ауыл шаруашылығы мен өнеркәсіп өнімдерінің сапасын жақсартады; еңбек өнімділігін арттырады. Агроөнеркәсіптік бірлестіктердегі еңбек өнімділігінің артуы өндіріс шығындарының төмендеуінен, пайданың өсуінен және өндірістің рентабельділігінен көрінеді. Өндіріс шығындарының төмендеуі ауыл шаруашылығы өнімдерін ұтымды бөлу мен өнеркәсіптік кәсіпорындарға шикізат аймақтарын бөлуге байланысты.

3) қоғамдастық шеңберінде негізгі құралдарды (тракторлар, автомобильдер және басқа да жабдықтар) тек бір өндірістен екіншісіне ауыстыруға болады (өнеркәсіптен ауыл шаруашылығына және керісінше өндіріс кезеңдерінің сәйкес келмеуіне байланысты). Сондай-ақ қоғамдастықтың жеке кәсіпкерлері арасында жабдықтарды қайта бөлу. Мұның бәрі өндірістік қорлар мен еңбек ресурстарын пайдалану тиімділігін арттырады.

4) бірқатар өндірістік-экономикалық функциялардың орындалуын біріктіруде орталықтандыру олардың жұмыс сапасын жоғарылатады, қызметкерлер санының азаюына және өндіріс шығындарының төмендеуіне әкеледі.

Нәтижелер мен талқылаулар

Агроөнеркәсіптік интеграция – бұл ауыл шаруашылығы және өнеркәсіптік өндірістің тиімділігі мен үйлесімді әлеуметтік-экономикалық дамуын жақсарту мақсатында конвергенция мен синтездің өнімді процесі.

Ауылшаруашылығы мен өнеркәсіптің табысты интеграциясының нәтижесі – жаңа ауқымды агроөнеркәсіптік формациялардың қалыптасуы. Бұл технологиялық, экономикалық және ұйымдастырушылық жағынан бір-бірімен байланысты ауылшаруашылығы мен өнеркәсіп кәсіпорындарының жиынтығы агроөнеркәсіптік сектордың өнімдерін өндіру, қайта өңдеу және өткізу жөніндегі міндеттерді табысты орындауға бағытталған.

Экономикалық интеграция өндірістік және технологиялық байланыстардың кеңеюінде де, тереңдеуінде де, ресурстарды бірлесіп пайдалануда да, капиталды біріктіруде де, экономикалық қызметті жүзеге асыру үшін қолайлы жағдайлар жасауда, өзара кедергілерді жоюда да көрінеді. АӨК интеграциялық процестердің дамуы сөзсіз агроөнеркәсіптік интеграцияны дамытуды ынталандыратын және кедергі келтіретін ұйымдастырушылық-экономикалық факторлар жүйесіне байланысты (5-кесте).

Кесте 5 – Агроөнеркәсіптік интеграцияның дамуына әсер ететін факторлар жүйесі

Ынталандырушы факторлар Тежеу факторлары	Ынталандырушы факторлар Тежеу факторлары
Экономикалық күштер	
Соңғы өнімнің өндірістік тиімділігін арттыру. Экономикалық факторлардың әсері. Ауыл шаруашылығы қызметкерлерінің еңбек өнімділігін арттыру және олардың жыл бойы толық жұмыспен қамтылуы. Жыл бойына ақшалай табыстың біркелкі қозғалысын қамтамасыз ету. Экономикалық мақсаттылық шикізатты кешенді өңдеу, қайталама өндірістер құру.	Агроөнеркәсіптік кешендегі өндірістік-экономикалық қатынастардың құлдырауына байланысты кәсіпкерлік субъектілерінің қаржылық-экономикалық мүдделерінің қайшылықтарын күшейту. Ауыл шаруашылығы өнімдері мен материалдық-техникалық ресурстарға бағаның паритетінің болмауы, ауылшаруашылығы мен өнеркәсіп өнімдерінің арасындағы баға бойынша дискриминация. Меншік құқығының қауіпсіздігіне және қайтарылмайтын қаражат тәуекелінің жоғары деңгейіне байланысты аграрлық сектордағы инвестициялық белсенділіктің төмендігі. Коммерциялық фирмалар бақылайтын азық-түлік нарықтарының операциялық жүйесі.
Техникалық факторлар	
Қазіргі заманғы жоғары өнімді машиналар мен жабдықтарды енгізу.	Қазіргі заманғы жоғары өнімді машиналар мен жабдықтарды енгізу.
Технологиялық факторлар	
Жаңа технологияны енгізу, яғни ауылшаруашылық шикізатын алу мен өңдеу, тасымалдау, сақтау, сақтау және тұтынушыға жеткізу әдістері мен әдістерінің жиынтығы.	Артқа кеткен технологиялар, селекциялық және селекциялық жұмыстың болмауы.
Табиғи факторлар	
Маусымдық үзілістерге байланысты жұмыс уақытының жоғалуын жою	Өндірістің маусымдық ерекшелігі.
Әлеуметтік факторлар	
Ауыл шаруашылығындағы әлеуметтік инфрақұрылымның қалыптасуы.	Еңбекке жарамды халықтың ауылдан кетуі.
Құқықтық факторлар	
Ірі ауыл шаруашылығы кәсіпорындарын қалыптастыру мен дамытудың нормативтік базасын құру.	Интеграцияланған салаларға тиімді реттеуші және құқықтық мемлекеттік қолдаудың болмауы.

Агроөнеркәсіптік кешеннің әр түрлі деңгейіндегі интеграциялық процестер ауыл шаруашылығының да, қайта өңдеу кәсіпорындарының да экономикалық жағдайын жақсартып алады.

Жергілікті агроөнеркәсіптік кешендер-нарықтық қатынастар жағдайында олардың тұрақтылығын арттыратын және аумақтың бүкіл агроөнеркәсіптік кешенінің тиімді жұмыс істеуіне ықпал ететін интеграцияның әр түрінің синтезі.

Республиканың агроөнеркәсіптік кешеніне өзінің динамикалық және тұрақты дамуы тән, бұл мемлекеттің азық-түлік қауіпсіздігінің кепілі және елдің ішкі азық-түлік нарығы тұрақтылығының негізгі факторы. Республика экономикасын дамытудың басым бағыттарының бірі бола отырып, АӨК-нің зор әлеуеті мен үлкен қоры бар.

Осыған байланысты агроөнеркәсіптік кешенді басқаруда мемлекет рөлі артады. Мемлекет қызметі агроөнеркәсіптік саладағы басқару субъектісі ретінде айырықша ерекшеліктерге ие.

Аграрлық-өндірістік сала бастапқы шығындарды салу мен өнімді шығару арасындағы елеулі уақытша алшақтықтың болуына байланысты неғұрлым қауіпті салалардың біріне жатады. Ауыл шаруашылығы кез келген қоғам өмірінде ерекше орын алады, өйткені дәл осы жерде тамақ өнімдерінің басым бөлігі өндіріледі, олардың болуы – адам өмірінің ең бірінші шарты. Қазіргі заманғы ауыл шаруашылығы өндірісін жеке, оқшауланған, дамушы және ұлттық экономикадан тыс жұмыс істейтіндерге ұсыну мүмкін емес.

Бірлесе отырып, біз Қазақстандағы ауыл шаруашылығының дамуы мен осы саладағы инновациялық процестер өте қанағаттанарлық деңгейде деп қорытынды жасауға болады, бұл мемлекеттік деңгейде аграрлық саясатты жүзеге асырудың заманауи тәсілдерін қайта қарауды талап етеді. Жаңа аграрлық саясат ауыл шаруашылығын индустрияландырудың негізгі негіздерін жасауға, оның өндірістік қуатын интеграциялық үдерістер қағидаттарында арттыруға бағытталуы тиіс. Стратегиялық перспективада еліміздің ауыл шаруашылығы кеңейтілген инновациялық агроинфрақұрылыммен қамтамасыз етілген ірі ауыл шаруашылығы құрылымдарының үйлестірілген қызметі болуы керек.

Қорытынды

Павлодар облысының ауыл шаруашылығының даму тенденциясын талдау көрсеткендей:

- ♦ ауыл шаруашылығы өндірісінің құрылымының 56,9%-ы өсімдік шаруашылығына және 43,1%-ы мал шаруашылығына тиесілі;

- ♦ аймақта құс еті, шай, қант, қоюландырылған сүт жоқ;

- ♦ ауыл шаруашылығы құрылымдарының жұмысшыларының жалақы деңгейі жалпы республика бойынша орташа жалақы деңгейінен төмен;

- ♦ ауылшаруашылық құрылымдары негізінен ауыл тұрғындары мен шаруа қожалықтарымен ұсынылған – 2020 ж. 91,5%;

- ♦ қайта өңдеуді дамытуда бірқатар мәселелер бар: өңдеу деңгейінің төмендігі және оның баяу өсуі, қайта өңдеу кәсіпорындарының қуатын жеткіліксіз пайдалану, азық-түлік тауарларының бәсекеге қабілеттілігінің жеткіліксіздігі, халықаралық стандарттардың негізгі талаптарына сәйкес азық-түлік сапасының жеткіліксіздігі, ауыл шаруашылығы өнімдерінің негізгі түрлерінің өндірісінің маусымдық сипаты;

- ♦ шаруа қожалықтарын айтпағанда, ірі өңдеу кәсіпорындарында әртараптандыру резервтері бар. Бұл жағдайда белсенді мемлекеттік қолдау қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Программа по развитию агропромышленного комплекса в Республике Казахстан на 2019–2020 годы «Агробизнес–2020» от 18 февраля 2019 года, № 151.

2 Программа развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2016–2020 годы, Астана 2016 г.

3 Нурғалиева А.А. Инновациялық даму кезеңінде әлеуметтік инфрақұрылымды жаңғыртудың экономикалық басымдығы. – «Экономика» баспасы» ЖШС. – Алматы, 2017. ISBN 978-601-225-919-3

4 Умирьяев М.Т. Развитие инновационных технологий в агропромышленном комплексе Республики Казахстан. – Издательский дом «Вестник промышленности». – Алматы, 2016. URL: <http://365-tv.ru/index.php/analitika/kazakhstan/275-razvitie-innovatsionnykh-tehnologij-v-apk-kazakhstana> (дата обращения 26.03.2016)

5 Стратегия индустриально-инновационного развития Республики Казахстан с 2003 по 2015 гг. // Казахстанская правда, 2003, № 24. – С. 1.

6 <http://www.kazstat.asdc.kz>

- 7 <http://www.kase.kz/emitters/>
- 8 Павлодар облысының аумағын дамытудың 2018–2020 жылдарға арналған бағдарламасы dchspavl.gov.kz
- 9 Сельское, лесное и рыбное хозяйство Казахстана 2009–2013. Статистический сборник на казахском и русском языках. Комитет по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан. – Астана, 2014. – 234 с.
- 10 Экономическая активность населения Казахстана. Статистический сборник на казахском и русском языках. Агентство Республики Казахстан по статистике. – Астана, 2014. – 188 с.
- 11 Тажибаева Р.М., Увайсова Ш.С. Организация агротехнопарков как путь инновационного развития аграрной сферы // Проблемы агрорынка. – 2015. – № 4. – С. 76–80.

REFERENCES

- 1 Programma po razvitiju agropromyshlennogo kompleksa v Respublike Kazahstan na 2019–2020 gody «Agrobiznes–2020» ot 18 fevralja 2019 goda, No. 151. (In Russian).
- 2 Programma razvitija agropromyshlennogo kompleksa Respubliki Kazahstan na 2016–2020 gody, Astana 2016 g. (In Russian).
- 3 Nurgalieva A.A. Innovasiyalyq damu kezeñinde әleumettik infraqurylymды jaңғыrtudyñ ekonomikalыq basymdyғы. – «Ekonomika» baspasy» JSS. – Almaty, 2017. ISBN 978-601-225-919-3. (In Kazakh).
- 4 Umir'jaev M.T. Razvitie innovacionnyh tehnologij v agropromyshlennom komplekse Respubliki Kazahstan. – Izdatel'skij dom «Vestnik promyshlennosti». – Almaty, 2016. URL: <http://365-tv.ru/index.php/analitika/kazahstan/275-razvitie-innovatsionnykh-tehnologij-v-apk-kazahstana> (data obrashhenija 26.03.2016)/ (In Russian).
- 5 Strategija industrial'no-innovacionnogo razvitija Respubliki Kazahstan s 2003 po 2015 gg. // Kazahstanskaja pravda, 2003, No. 24. P. 1. (In Russian).
- 6 <http://www.kazstat.asdc.kz>
- 7 <http://www.kase.kz/emitters/>
- 8 Pavlodar oblysynyñ aumaғыn damytudyñ 2018–2020 zhyldarға арналған бағдарламасы dchspavl.gov.kz. (In Kazakh).
- 9 Sel'skoe, lesnoe i rybnoe hozjajstvo Kazahstana 2009–2013. Statisticheskij sbornik na kazahskom i russkom jazykah. Komitet po statistike Ministerstva nacional'noj jekonomiki Respubliki Kazahstan. Astana, 2014. 234 p. (In Russian).
- 10 Jekonomicheskaja aktivnost' naselenija Kazahstana. Statisticheskij sbornik na kazahskom i russkom jazykah. Agentstvo Respubliki Kazahstan po statistike. Astana, 2014. 188 p. (In Russian).
- 11 Tazhibaeva R.M., Uvaısova Sh.S. (2015) Organizacija agrotehnoparkov kak put' innovacionnogo razvitija agrarnoj sfery // Problemy agrorynka. No. 4. P. 76–80. (In Russian).

А.А. НУРГАЛИЕВА,*¹

к.э.н., профессор.

*e-mail: nurgalieva_ainash@mail.ru

Р.Б. САРТОВА,¹

к.э.н., профессор.

e-mail: sartova2010@mail.ru

А.А. САРСЕНБАЕВА,²

магистр экономики, ст. преподаватель.

e-mail: ai_sar72@mail.ru

Л.А. ШАФЕЕВА,¹

магистр экономики.

e-mail: Shafeeva_l@mail.ru

¹Торайгыров университет, г. Павлодар, Казахстан

²Университет имени Шакарима, г. Семей, Казахстан

АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ ЭКОНОМИКИ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА

Аннотация

В статье рассмотрены основные механизмы и проблемы управления агропромышленным комплексом, проведен анализ финансовой устойчивости агропромышленного комплекса на уровне региона. Разработанная концепция совершенствует реализацию механизма управления экономикой агропромышленного комплекса

и повышает эффективность агропромышленного производства страны. При анализе сельскохозяйственной отрасли страны и тенденций ее функционирования выявлены современные организационные факторы формирования и развития трудового потенциала аграрного сектора и экономические результаты деятельности трудовых ресурсов. На основании проведенного анализа сформулированы основные проблемы обеспечения села качественными трудовыми ресурсами, а также проблемы повышения эффективности их использования. С учетом выявленных проблем обозначены фундаментальные принципы и стратегические приоритеты повышения эффективности использования трудовых ресурсов в системе функционирования современных агроформирований. Также сформулированы приоритеты и содержание экономической политики по повышению производительности труда трудовых ресурсов. С учетом акцентирования внимания на мировых трендах с позиции опыта обеспечения эффективности трудовых ресурсов в сельском хозяйстве разработаны пути интенсификации использования трудовых ресурсов в аграрном секторе экономики применительно к Республике Казахстан. Сформулированы комплексные стратегические предложения по развитию инновационного проекта «Сельский туризм» как косвенного инструмента активизации трудовых процессов в сельском хозяйстве. По результатам проведенного исследования и разработанных научных предложений сформулированы прогнозируемые показатели экономической эффективности использования трудовых ресурсов в сельском хозяйстве.

Ключевые слова: сельское хозяйство, сельскохозяйственная отрасль, трудовые ресурсы, рынок труда, производительность труда, подготовка кадров, сельский туризм, экономическая политика.

A.A. NURGALIEVA,*¹

c.e.s., professor.

*e-mail: nurgalieva_ainash@mail.ru

R.B. SARTOVA,¹

c.e.s., professor.

e-mail: sartova2010@mail.ru

A.A. SARSENBAYEVA,²

master of economics, senior lecturer.

e-mail: ai_sar72@mail.ru

L.A. SHAFEYEVA,¹

master of economics.

e-mail: Shafeeva_1@mail.ru

¹Toraigyrov University, Pavlodar, Kazakhstan

²Shakarim University, Semey, Kazakhstan

ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF THE ECONOMY OF THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX

Abstract

The article considers the basic mechanisms and problems of agro-industrial complex management, the analysis of financial sustainability of agro-industrial complex at the regional level. The developed concept improves the implementation of economic management mechanism of agro-industrial complex and increases the efficiency of agro-industrial production of the country. At the analysis of agricultural sector of the country and tendencies of its functioning the modern organizational factors of formation and development of labor potential of agrarian sector and economic results of labor resources activity were revealed. On the basis of the analysis the main problems of providing the village with qualitative labor resources, as well as the problems of increasing the efficiency of their use have been formulated. Taking into account the identified problems, the fundamental principles and strategic priorities of increasing the efficiency of the use of labor resources in the system of functioning of modern agricultural formations were outlined. Priorities and content of economic policy on increasing labor productivity of labor resources are also formulated. Taking into account the focus on global trends from the perspective of experience in ensuring the effectiveness of labor resources in agriculture, ways to intensify the use of labor resources in the agricultural sector of the economy have been developed with respect to the Republic of Kazakhstan. Comprehensive strategic proposals for the development of the innovative project “Rural Tourism” as an indirect tool to intensify labor processes in agriculture were formulated. According to the results of the study and the developed scientific proposals the projected indicators of economic efficiency of the use of labor resources in agriculture were formulated.

Key words: agriculture, agricultural industry, labor, labor market, labor productivity, training, rural tourism, economic policy.

FTAXP 06.81.12
ӘОЖ 334.72

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-136-142>

Р.Қ. ЕЛШІБАЕВ,*¹

Э.ғ.к., қауымдастырылған профессор.
*e-mail: rakymzhan.yelshibayev@bk.ru

А.М. ДЖУСУПОВА,²

докторант.
e-mail: 20210584@turan-edu.kz

Н.Е. АБДИЛЬДИНОВА,³

PhD докторы.
e-mail: nailya_abdildinova@mail.ru

Д. СЕРАФИМОВА,⁴

PhD.
e-mail: serafimova_d@ue-varna.bg

¹Нархоз университеті, Алматы қ., Қазақстан

²«Тұран» университеті, Алматы қ., Қазақстан

³Esil University, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

⁴Экономикалық университет – Варна, Варна қ., Болгария

АКЦИОНЕРЛІК НЫСАНДАҒЫ КӘСІПКЕРЛІКТІ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Андатпа

Мақалада елімізде кәсіпкерліктің ұйымдық ерекшеліктері: акционерлік қоғамдар қарастырылған. Акционерлік қоғамдарға қатысты негізгі заңдар мен заңнамалық құжаттарды негізге ала отырып, акционерлік нысандағы кәсіпорынды ашу, қызметін ұтымды ұйымдастыру бойынша негізгі ережелер жүйеленген. Акционерлік қоғамдардың құрылуы мен тиімді жұмыс жасауына қажетті алғышарттар ашылып жазылған. Жарғылық капиталының қалыптасуы қарастырылған. Сонымен қатар акционерлік қоғамның негізгі құрылтай құжаттары, басқару органдары, тарату және қайта ұйымдастыру жағдайлары да жан-жақты зерттелген. Кәсіпорынның ұйымдық-құқықтық нысандарының ерекше бір түрі ретінде қарастырылып, оның қор нарығымен өзара байланысы анықталған. Акционерлік қоғамдардың негізгі артықшылықтары айқындалып, ұлттық экономика жүйесіндегі орны мен рөлі бойынша тұжырымдар жасалған. Акционерлік қоғамдардың экономиканы дамытудағы рөлі нақты деректермен негізделген. Елімізде кәсіпкерлікті дамытуда акционерлік нысанның маңызы, қажеттілігі қарастырылған. Акционерлік қоғамдардың басқа ұйымдық нысандармен салыстырғандағы өзіндік ерекшеліктері ескеріле отырып даму жолындағы кедергілер айқындалған. Қазақстанда қор нарығының қажетті деңгейде дамымауы акционерлік қоғамдар қызметіне айтарлықтай әсер еткен. Сондықтан қор нарығын дамыту, акционерлік қоғамдардың инвестициялық тартымдылығын, акцияларының өтімділігі мен нарықтық құнын арттыру басты мәселелердің бірі болып табылады.

Тірек сөздер: акция, директорлар кеңесі, дивиденд, жарғылық капитал, инвестор, акционерлер жиналысы, инвестиция.

Кіріспе

Елімізде ұлттық экономиканың негізгі буыны саналатын кәсіпорын қызметін ұйымдастыру, басқару, тиімді жұмыс жасауын қамтамасыз ету бүгінгі күннің басты міндеттерінің бірі болып табылады. Мемлекет алдындағы қысқа және орта мерзімді мақсаттар мен міндеттерді шешуде бизнес субъектілерін ұтымды ұйымдастыру мен дамытудың маңызы жоғары. Қазақстан Республикасының Президенті Қ.К. Тоқаевтың 2021 ж. Қазақстан халқына арнаған жолдауында: «Орта мерзімдегі мақсатымыз – 2025 ж. қарай өңдеу өнеркәсібінің экспортын 1,5 есеге көбейтіп, 24 миллиард долларға жеткізу, еңбек өнімділігін 30 %-ға арттыру», – деген болатын [1]. Осы мақсатқа жетуде бизнестің акционерлік нысаны өзіндік ерекшелігінің арқасында басымдыққа ие болады.

Қазақстанда шағын және орта бизнесті ұйымдастыру, дамыту және мемлекеттік қолдау бойынша бірқатар нәтижелі жұмыстар атқарылып жатқандығы белгілі. Алайда, экономиканың тұрақтылығы мен қарқынды дамуын қамтамасыз етуде, бәсекеге қабілеттілігін жоғарылатуда шағын және орта бизнес субъектілерімен қатар, орта және ірі бизнестің де алатын орны мен маңызы жоғары. Сондықтан да Президентіміз жолдауда бұл мәселеге арнайы тоқталып, айрықша атап өтті. Ал, орта және ірі бизнестің басым бөлігін шаруашылық серіктестіктер мен акционерлік қоғамдар құрайтындығы белгілі. Осы тұрғыдан алғанда акционерлік қоғамдар қызметін ұйымдастыру ерекшеліктерін зерттеу қазіргі кездегі өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Зерттеу әдістері

Зерттеу жүргізу барысында анықталған мақсатқа жету, зерттеу нәтижелерін негіздеу үшін теориялық тұжырымдау, жүйелеу, экономикалық талдау әдістері қолданылды. Бұл әдістердің әрқайсысы өзінің функционалдық мүмкіндіктері және әрбір зерттеу кезеңдерінде сәйкес міндеттерді шешу қабілеттеріне қарай пайдаланылды.

Негізгі ережелер

Қазақстан Республикасы егемендігін алғаннан кейін өзінің экономикалық даму стратегиясын қалыптастыру жолында бірқатар реформаларды жүзеге асырды. Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында нарықтың басты талабына сәйкес меншіктің түрлі нысандары қалыптасып, әралуан кәсіпкерлік субъектілері құрылды. Кәсіпкерлік қызметті ұйымдастыру нысандарының бірі ретінде акционерлік қоғамдар да өз қызметін жүзеге асырды. Акционерлік қоғамдардың қызметі алғашқыда 1998 ж. 10 шілдеде қабылданған «Акционерлік қоғамдар туралы» заңға негізделді. Уақыт өте келе бұл заңға өзгерістер енгізу қажеттілігі туындады. Сонымен қатар еліміздің инвестициялық климатын жақсарту, қор нарығын дамыту, акционерлік қоғамдардың қызмет тиімділігін арттыру мақсатында 2003 ж. мамыр айында жаңа заң қабылданды. Осы заңға сәйкес, акционерлік қоғам деп – өз қызметін жүзеге асыру үшін қаражат тарту мақсатында акциялар шығаратын заңды тұлғаны айтамыз [2]. Ал акция дегеніміз үлесті немесе меншікті куәландыратын бағалы қағаз. Ол акционердің дивидендтер алуына, қоғамды басқаруға қатысуына және қоғам таратылған жағдайда мүліктің бір бөлігін алуға құқық береді. Еліміздің негізгі заңдары мен заңнамалық құжаттарына сәйкес акционерлік қоғамдар коммерциялық және коммерциялық емес ұйым нысанында да құрыла алады. Бірақ, олардың өзіндік ерекшеліктері болады.

Акционерлік қоғамның жарғылық капиталы белгілі бір акциялар санына бөлінген. Оның ең төменгі мөлшері 50 000 айлық есептік көрсеткіштен кем болмауы керек. Бірақ, бұл мөлшер акционерлік нысанда құрылған инвестициялық қорларға қолданылмайды. Акционерлер қоғамның міндеттемелері бойынша жауап бермейді және өзіне тиесілі акциялардың құны шегінде ғана тәуекел етеді.

Акционерлік қоғамның жарғылық капиталы құрылтайшылардың акцияларды нақты құны бойынша төлеуі және акцияларды инвесторларға орналастыру бағасы бойынша сату арқылы қалыптасады. Құрылтайшылардың төлейтін жарғылық капиталдың мөлшері акционерлік қоғамның жарғылық капиталының ең төменгі мөлшерінен кем болмауы тиіс. Оны заңды тұлға ретінде тіркелген күннен бастап 30 күн ішінде толық төлеуге міндетті. Жарғылық капиталдың мөлшерін ұлғайту акционерлердің жалпы жиналысының немесе соттың шешімімен акцияларды шығару және орналастыру арқылы жүзеге асырылуы мүмкін [3, 4].

Талқылаулар мен нәтижелер

Акционерлік қоғамның басқа кәсіпорындардан басты ерекшелігі акциялар шығару құқығының болуы. Осыған байланысты жай және артықшылықты акциялар шығаруға құқылы. Акция шығару кезінде ескерілуі тиіс жағдайды атап өтсек, артықшылықты акциялардың саны оның жарияланған акцияларының жалпы санының 25 пайызынан аспауы тиіс. Акционерлік

қоғам нысанында құрылған коммерциялық емес ұйымдар артықшылықты акциялар шығара алмайды [5]. Бұл акция түрлерінің айырмашылықтары мен ерекшеліктерін 1-кестеден көруге болады.

Кесте 1 – Жай және артықшылықты акциялардың негізгі белгілері мен айырмашылықтары

№	Айырмашылық белгілері	Жай акция	Артықшылықты акция
1	Акционерлік қоғамды басқаруға қатысу	Акционерлік қоғамды басқаруға қатысу құқығы бар	Акционерлік қоғамды басқаруға қатысу құқығы жоқ
2	Акциялар бойынша дивиденд төлеу	Таза табыс болған жағдайда ғана төленеді.	Табыс көлеміне байланыссыз тұрақты мөлшерде төленеді.
3	Қоғам таратылған жағдайда мүлікті иелену	Мүлікті иелену құқығы бар	Мүлікті иеленудің артықшылықты құқығы бар
Ескертпе – [2] дереккөз негізінде әзірленді.			

Бірінші кестеге түсініктеме беретін болсақ, жай акцияның иесі акционерлердің жалпы жиналысында қарастырылатын барлық мәселелерді шешу кезінде дауыс беру құқығын иеленеді, ал артықшылықты акцияның иесінің мұндай құқығы болмайды. Сондықтан да кәсіпорынды басқаруға қатыса алмайды. Акция иелері әрбір акция бойынша дивиденд түрінде қосымша табыс табу мүмкіншілігі бар екендігі белгілі. Алайда, жай акцияның иелері компания таза табыс тапқан жағдайда ғана дивиденд ала алса, артықшылықты акция бойынша меншік иесі кәсіпорынның табыс көлеміне қарамастан тұрақты түрде дивиденд алып отырады. Яғни, артықшылықты акциялардың иелері қоғамның жарғысында белгіленіп, алдын-ала айқындалып кепілдік берілген мөлшерде дивидендтер алуға құқылы. Дивиденд әрқашан да ең алдымен артықшылықты акцияларды иеленушілерге төленеді, ал табыс көлемі жеткіліксіз болған жағдайда резервтік қорды пайдаланады. Қандай да бір себептермен кәсіпорын жабылатын болса акционерлер мүліктің бір бөлігін иелене алады. Мұндай жағдайда артықшылықты акция иелерінің мүліктің бір бөлігіне басым құқығы болады. Демек бірінші кезекте артықшылықты акция иелеріне беріледі, содан кейін ғана жай акция иелеріне бөліп беру қарастырылған.

Акционерлік қоғамның қызметін ұйымдастыру кезінде құрылтайшыларды анықтау, олардың құқықтары мен міндеттерін белгілеудің маңыздылығы жоғары. Қоғамды құру туралы шешім қабылдаған жеке және заңды тұлғалар оның құрылтайшылары болып табылады. Егер заң актілерінде өзгеше белгіленбесе, Қазақстан Республикасының мемлекеттік органдары мен мемлекеттік мекемелер құрылтайшылар немесе акционерлер бола алмайды. Мемлекеттік кәсіпорын осы кәсіпорынға қатысты меншік иесі мен мемлекеттік басқару органының функциясын жүзеге асыратын мемлекеттік органның келісімімен ғана құрылтайшысы болуға және оның акцияларын сатып алуға құқылы. Шет мемлекеттер, халықаралық ұйымдар, шетелдік заңды және жеке тұлғалар заң актілерінде және халықаралық шарттарда белгіленген тәртіппен елімізде акционерлік қоғамдар құруға және қызметіне қатысуға құқылы. Акционерлік қоғамның құрылтайшысы жалғыз тұлға болуы мүмкін. Мұндай жағдайда оны құру туралы шешімді осы тұлға жеке-дара қабылдайды. Құрылтайшылар акционерлік қоғамды құруға байланысты және ол мемлекеттік тіркеуден өткенге дейін туындаған міндеттемелер бойынша ортақ жауапкершілікте болады [6, 7].

Әрбір кәсіпорынның қызметін жүзеге асыруда құрылтай құжаттарының маңызы жоғары. Акционерлік қоғамда да басқа кәсіпорындардағы сияқты құрылтай шарты мен жарғы негізгі құрылтай құжаттары болып табылады. Құрылтай шарты әрбір құрылтайшының шартқа қол қоюы арқылы жазбаша нысанда жасалып, нотариатпен куәландырылса, жарғы заңды тұлға ретіндегі құқықтық мәртебесін айқындайтын құжат болып табылады.

Акционерлік қоғамдар қызметінің ұйымдастырушылық аспектілерін қарастырғанда басқару органдары жөнінде де атап өту қажет. Акционерлік қоғамның жоғары органына – акционерлердің жалпы жиналысы, басқару органына – директорлар кеңесі, атқарушы органына – алқалы орган немесе атқарушы орган қызметін жеке-дара жүзеге асыратын тұлға жатқызылады.

Акционерлік қоғамды қайта ұйымдастыруға (біріктіру, қосу, бөлу, бөлініп шығу, қайта құру) рұқсат етіледі және ол Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексіне сәйкес жүзеге асырылады.

Акционерлік қоғам ерікті және мәжбүрлі түрде таратылуы мүмкін. Ерікті түрде тарату туралы шешім Қазақстан Республикасының заң актілеріне сәйкес кредиторлармен келісімдер бойынша және олардың бақылауымен тарату рәсімін белгілейтін акционерлердің жалпы жиналысында қабылданады [8].

Мәжбүрлі таратуды заң актілеріне сәйкес сот жүзеге асырады. Сонымен қатар, тарату туралы талапты мүдделі тұлғалар сотқа ұсынуы мүмкін. Соттың немесе жалпы жиналыстың қоғамды тарату туралы шешімімен тарату комиссиясы тағайындалады. Мұндай комиссияның құрамына кредиторлардың өкілдері, ірі акционердің өкілдері, сондай-ақ акционерлердің жалпы жиналысының шешіміне сәйкес өзге де адамдар енгізілуге тиіс. Акционерлік қоғамды тарату кезінде оның жарияланған, соның ішінде орналастырылған акциялары еліміздің заңдарында белгіленген тәртіппен жойылуы қажет.

Акционерлік қоғамның кеңінен таралуы оның салымшыларының сан жағынан шектеусіз қатысу жолымен капиталды жылдам тарту мүмкіншілігі, өзінің салымының акция түріндегі бөлігін еркін сату мүмкіндігі, басқарудың демократиялылығы сияқты маңызды сапалық қасиеттерімен байланысты. Сондықтан да елімізде мемлекет иелігінен алу мен жекешелендіру үрдісінің бір бағыты акционерлеу нысанында жүзеге асырылды.

Акционерлік қоғамның жоғары мәнге ие болуының негізгі себептері мыналар:

- ◆ акционерлеу мемлекеттік кәсіпорындарды жекешелендірудің негізгі түрі болды;
- ◆ акционерлік нысан табыстарды ұтымды бөлу мен мүліктік қатынастарды нақты анықтауды қамтамасыз етеді:
- ◆ мемлекеттің ірі және орташа кәсіпорындардың иесі ретінде монополиялық құқы бұзылады және соның нәтижесінде меншіктің көпсубъективтілігі, бірлескен нысаны құрылады;
- ◆ акционерлік қоғам жоғары технологиялық деңгейді сақтауды, өнімді өткізу мен өндіріс шығындарының азаюы есебінен экономикалық тиімділікті қамтамасыз етеді;
- ◆ халықтың «еркін» және «артық» ақшалай ақшалай қаржыларының бір бөлігін экономиканың тұтыну секторынан өндіріс секторына аудару үшін жағдай жасайды;
- ◆ акционерлік қоғамда демократиялық қағида әрекет етеді;
- ◆ сыртқы экономикалық қызметті жандандырады [9].

Қоғамдық өндірістің дамуында акционерлік қоғамның рөлі келесілермен анықталады:

- 1) акционерлік қоғам капиталды шоғырландырудың ең тиімді тәсілі болып табылады;
- 2) акционерлік қоғамның құрылуы салалық кедергілерді жоюға мүмкіндік береді және қаржы ресурстарын алмастыру горизонтын кеңейтуге алғышарттар қалыптастырады;
- 3) акционерлеудің арқасында мемлекеттің еркін қаржылық ресурстарымен байланысуға мүмкіндік туындайды;
- 4) акционерлік қоғамдар қор нарығын дамытуға және қор биржасындағы қарым-қатынастарды жетілдіруге жағдай жасайды.
- 5) акционерлік қоғам инвестиция тартудың жетекші нысаны болып табылады және инвестициялық тартымдылықты жақсартуға ықпал етеді [10].

Елімізде кәсіпкерлікті дамытуда акционерлік қоғамдар маңызды рөл атқарады. Себебі, ірі бизнес субъектісі ретінде экономиканың маңызды сфералары мен салаларында қызметін жүзеге асырады. Жоғарыда айтылған акционерлік қоғамдарға тән ерекшеліктер мен артықшылықтар бұл нысанның дамуына оң әсер етуі тиіс. Алайда акционерлік компаниялардың табысты қызметін қамтамасыз ететін институционалдық инфрақұрылымның даму деңгейінің төмендігі теріс ықпалын тигізеді. Ол бірінші кезекте елімізде қор биржасының қалыпты деңгейде дамымауы деп айтуға болады. Сондықтан қор биржасын дамыту бойынша нақты іс-шараларды әзірлеуге көңіл бөлінуі тиіс. Халықтың қаржылық сауаттылық деңгейі де тікелей әсер ететіндігін ескеруіміз қажет. Себебі, қазіргі кезде артық қаржы-қаражаты бар жеке тұлғалар акционерлік компаниялардың акцияларын сатып алуға қарағанда коммерциялық банктерге депозитке салуды дұрыс деп санайды. Шын мәнінде акционерлік қоғамдардың дамуы мен тиімді жұмыс жасауы арқылы акцияның нарықтық бағасының өсуі арқылы ғана емес дивиденд түрінде қосымша табыс табу мүмкіншілігінің болуын түсіне бермейді. Мұның барлығы акционерлік қоғамдардың институционалдық инфрақұрылымын дамыту қажеттілігін көрсетеді.

Қорытынды

Акционерлік қоғамдардың ел экономикасында алатын орны мен маңызы жоғары. Оны келесідей тұжырымдар арқылы негіздеуге болады:

- ♦ құрылтайшылардың салымдары есебінен капитал салымын жасау арқылы басымдыққа ие салалардың дамуын қамтамасыз етеді;
- ♦ өндіргіш күштердің динамикалы дамуын қамтамасыз ететін салаларға бірқатар ресурстар мен қаржыларды шоғырландырады;
- ♦ инвестициялық ресурстарды қоғамдық өндірістің әртүрлі сфералары арасында қайта бөлуге және салааралық интеграцияға жәрдемдеседі;
- ♦ ғылыми-техникалық прогресстің жетістіктерін ұтымды енгізу мен өндірісті модернизациялауға, реконструкциялауға, өндірісті ұтымды басқару мен оның пайдалылығын арттыруға мүмкіндік береді;
- ♦ бірлескен кәсіпорындар құру арқылы шетелдік инвесторларды тартудың тиімді құралы болып табылады.

Еліміздің негізгі заңдары мен заңнамалық актілеріне сәйкес кәсіпкерлікті ұйымдастыру заңды тұлға құру арқылы және заңды тұлға құрмастан жүзеге асырылады. Заңды тұлға құру арқылы іске асыру кезінде ұйымдық нысандардың бірін таңдауы тиіс. Олар: шаруашылық серіктестіктер, өндірістік кооператив және акционерлік қоғам. Зерттеулер мен талдау нәтижелері көрсеткендей көбінесе жауапкершілігі шектеулі серіктестік нысанында кеңінен дамыған. Ал акционерлік қоғам кәсіпкерлікті ұйымдастыру нысаны ретінде басымдыққа ие болмай отыр. Оның негізгі себептері жоғарыда аталды. Дегенмен, біздің ойымызша акционерлік қоғамдардың кәсіпкерлікті ұйымдастырудың ұтымды нысаны болу әлеуеті жоғары. Акционерлік қоғамдар бірінші кезекте ашықтық қағидатына негізделеді. Ол барлық акционерлер үшін маңызды шарт болып табылады. Акционерлік қоғамды басқаруға қатысу құқығының болуы мен дивиденд түрінде қосымша табыс табу мүмкіншілігінің болуы қатысушылардың ортақ мүдде үшін жұмыс жасауына негіз болады. Сондықтан акционерлік қоғамдардың тиімділігін арттыруға мүдделілік пен ынтаның жоғары болуы оның даму болашағына өзіндік ықпалын тигізеді. Жалпы алғанда акционерлік қоғам нысанында кәсіпкерлікті ұйымдастыру мен дамыту тек микро деңгейде ғана емес макро деңгейде маңызды болып табылады.

Ел Президентінің экономикалық реформаларды жүзеге асыру бойынша тапсырмаларын іске асыруда, сондай-ақ, ірі холдингтік компаниялардың қызмет нәтижелері мен ұлттық экономика үшін тиімділігіне қатысты айтылған сын-ескертпелерді жою кезінде акционерлік қоғамдар қызметін ұйымдастыруды жетілдіру және тиімділігін арттыру маңызды орынға ие болады. Сондықтан да акционерлік қоғамдардың қызметіне қатысты ұйымдастырушылық-экономикалық аспектілерін ғылыми негізде зерттеу және нақты нәтижелерін іс-жүзінде дұрыс қолдана білу қажеттілігі туындайды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі. Қазақстан Республикасының Президенті Қ.К. Тоқаевтың Қазақстан халқына жолдауы. 01.09.2021 ж. URL: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtynkazakstan-halkyna-zholdauy-183555>

2 Акционерлік қоғамдар туралы 2003 жылғы 13 мамырдағы № 415-ІІ заңы (2021.02.01 берілген өзгерістер мен толықтырулармен). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51039594

3 Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі: 2021 жылғы 1 ақпанға дейінгі өзгертулер мен толықтырулар енгізілген нұсқасында. URL: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K940001000_

4 Функ Я.И. Акционерное общества: история и теория. – Минск, 2019. – 156 с.

5 Карагусов Ф. О статусе акционерных обществ и правовом институте ценных бумаг в новейшем законодательстве Республики Казахстан // Предприниматель и право. – 2013. – № 13–14 – С. 25–30.

6 Кунсеркин Ж. Порядок и условия совершения крупных сделок акционерными компаниями // Предприниматель и право. – 2018. – № 9 – С. 2–36.

7 Берзон Н.И., Ковалев А.П. Акционерное общество: капитал, правовая база, управление: практ. пособие для экономистов и менеджеров. – М.: Финстатинформ, 2005. – 156 с.

- 8 Климкин С.И. Правовые формы предпринимательства. – Алматы: Баспа, 1997. – С. 80–89.
- 9 Иванов А.И. Акционерное общество: теория и практика. М.: Инфра-М, 2020.
- 10 Управление и корпоративный контроль в акционерном обществе / Под ред. Е.Г. Петрова. – М.: Юристъ, 2017.

REFERENCES

- 1 «Halyq birligi jáne júieli reformalar – el örkendeuiniñ berik negizi. Qazaqstan Respublikasynyñ Prezidenti Q.K. Toqaevtyñ Qazaqstan halqyna joldauy. 01.09.2021 j. URL: <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtynkazakistan-halkyna-zholdauy-183555>. (In Kazakh).
- 2 Aksionerlik qoǵamdar turaly 2003 jylǵy 13 мамыrdaǵy № 415-II zańy (2021.02.01 berilgen ózgerister men tolyqtyrularmen). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51039594. (In Kazakh).
- 3 Qazaqstan Respublikasynyñ azamattyq kodeksi: 2021 jylǵy 1 aqpanǵa deingi ózgerister men tolyqtyrular engizilgen núsqasynda. URL: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K940001000_. (In Kazakh).
- 4 Funk Ja.I. (2019) Akcionernoe obshhestva: istorija i teorija. Minsk, 156 p. (In Russian).
- 5 Karagusov F. (2013). O statuse akcionernyh obshhestv i pravovom institute cennyh bumag v novejšem zakonodatel'stve Respubliki Kazahstan // Predprinimatel' i pravo. No. 13–14. P. 25–30. (In Russian).
- 6 Kunserkin Zh. (2018) Porjadok i uslovija sovershenija krupnyh sdelok akcionernymi kompanijami // Predprinimatel' i pravo. No. 9. P. 2–36. (In Russian).
- 7 Berzon N.I., Kovalev A.P. (2005) Akcionernoe obshhestvo: kapital, pravovaja baza, upravlenie: prakt. posobie dlja jekonomistov i menedzherov. M.: Finstatinform, 156 p. (In Russian).
- 8 Klimkin S.I. (1997) Pravovye formy predprinimatel'stva. Almaty: Baspa. P. 80–89. (In Russian).
- 9 Ivanov A.I. (2020) Akcionernoe obshhestvo: teorija i praktika. M.: Infra-M, (In Russian).
- 10 Upravlenie i korporativnyj kontrol' v akcionernom obshhestve / Pod red. E.G. Petrova. M.: Jurist', 2017. (In Russian).

Р.К. ЕЛШИБАЕВ,*¹

к.э.н., ассоциированный профессор.
*e-mail: rakymzhan.yelshibayev@bk.ru

А.М. ДЖУСУПОВА,²

докторант.
e-mail: 20210584@turana-edu.kz

Н.Е. АБДИЛЬДИНОВА,³

PhD.
e-mail: nailya_abdildinova@mail.ru

Д. СЕРАФИМОВА,⁴

PhD.
e-mail: serafimova_d@ue-varna.bg

¹Университет Нархоз, г. Алматы, Казахстан

²Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

³Esil University, г. Нур-Султан, Казахстан

⁴Экономический университет – Варна, г. Варна, Болгария

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ АКЦИОНЕРНОЙ ФОРМЫ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Аннотация

В статье рассматриваются особенности организационных форм предпринимательства: акционерные общества. На основе изучения основных законов и законодательных актов об акционерном обществе систематизированы основные правила по открытию и организации деятельности акционерной формы предприятий. Выявлены предпосылки для создания и эффективного функционирования акционерных обществ. Рассмотрены вопросы формирования уставного капитала, основные виды, особенности и различия акций, а также их роль в деятельности общества. Подробно изучены основные учредительные документы акционерного общества, органы управления, условия ликвидации и реорганизации. В данном случае акционерное общество рассматривается как особая форма организационно-правовой формы предприятия, а также определена ее взаи-

мосвязь с фондовым рынком. Выявлены основные преимущества акционерных обществ и сделаны выводы об их значении и роли в системе национальной экономики. Роль акционерных обществ в развитии экономики обоснована конкретными выводами. Рассмотрены важность и необходимость акционерного общества в развитии предпринимательства в стране. Выявлены препятствия для развития акционерных обществ с учетом их особенностей по сравнению с другими организационными формами. Недостаточное развитие фондового рынка в Казахстане оказало существенное влияние на деятельность акционерных обществ. Поэтому одним из ключевых вопросов является развитие фондового рынка, повышение инвестиционной привлекательности акционерных обществ, их ликвидности и рыночной стоимости акций.

Ключевые слова: акция, совет директоров, дивиденд, уставный капитал, инвестор, собрание акционеров, капиталовложение.

R.K. YELSHIBAYEV,*¹

c.e.s., associate professor.

*e-mail: rakymzhan.yelshibayev@bk.ru

A.M. DZHUSSUPOVA,²

PhD student.

e-mail: 20210584@turan-edu.kz

N.E. ABDILDINOVA,³

PhD.

e-mail: nailya_abdildinova@mail.ru

D. SERAFIMOVA,⁴

PhD.

e-mail: serafimova_d@ue-varna.bg

¹Narxoz University, Almaty, Kazakhstan

²Turan University, Almaty, Kazakhstan

³Esil University, Nur-Sultan, Kazakhstan

⁴University of Economics – Varna, Varna, Bulgaria

FEATURES OF THE ORGANIZATION OF THE JOINT-STOCK ENTREPRENEURSHIP

Abstract

The article deals with the peculiarities of organizational forms of entrepreneurship: joint-stock companies. On the basis of the study of basic laws and legislative acts on joint-stock company the basic rules on the opening and organization of joint-stock form of enterprise are systematized. The prerequisites for creation and effective functioning of joint stock companies are revealed. The issues of formation of the authorized capital, the main types, features and differences of shares, as well as their role in the activities of the company are considered. The basic constituent documents of a joint stock company, management bodies, conditions of liquidation and reorganization are studied in detail. In this case, the joint stock company is considered as a special form of organizational and legal form of enterprise, and its relationship to the stock market is defined. The main advantages of joint-stock companies are revealed and conclusions about their significance and role in the system of national economy are drawn. The role of joint stock companies in the development of the economy is substantiated by specific conclusions. The importance and necessity of joint-stock company in the development of entrepreneurship in the country were considered. The obstacles to the development of joint stock companies, taking into account their features in comparison with other organizational forms were revealed. Insufficient development of the stock market in Kazakhstan has had a significant impact on the activities of joint stock companies. Therefore, one of the key issues is the development of the stock market, increasing the investment attractiveness of joint stock companies, their liquidity and market value of shares.

Key words: share, board of directors, dividend, authorized capital, investor, shareholders' meeting, capital investment.

МРНТИ 06.81.12
УДК 338.34

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-143-152>

Г.Б. КЕНЖЕБАЕВА,*¹

магистр экономики.

*e-mail: gulnara_bulegenovna@mail.ru

¹Евразийский технологический университет,
г. Алматы, Казахстан

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация

Конкурентоспособность предприятия непосредственно связана с качеством выпускаемой продукции. Поэтому в процессе производства продукции соответствующего ассортимента необходимо оптимально налаживать всю производственную и технологическую цепочку, то есть от момента получения сырья до стадии выхода готовой продукции. Цель статьи – провести анализ по основным экономическим показателям конкурентоспособности на примере ТОО «Import Oils». Предметом исследования являются организационно-экономические отношения в процессе повышения конкурентоспособности предприятия. В процессе исследования были использованы методы дифференцированных показателей оценки эффективности конкурентоспособности предприятия: показатели ликвидности, показатели финансовой устойчивости, показатели рентабельности предприятия. В этом аспекте особую роль играет процесс формирования себестоимости продукции, поскольку он составляет основу ценообразования субъекта бизнеса. Следовательно, предприятию необходимо дискриминационное ценообразование в тех отраслях, где фирма реализует свою продукцию. В целом наряду с повышением конкурентоспособности предприятия, повышением качества реализуемой продукции и расширением ее ассортимента проводится целенаправленная работа по продвижению товара на рынок. В этом аспекте особая роль должна отводиться вопросам совершенствования каналов сбыта продукции компании. Вместе с тем конкурентоспособность хозяйствующих субъектов позволит сформировать сбалансированное развитие отраслевых рынков отдельных видов продукции и услуг.

Ключевые слова: конкурентоспособность, рентабельность, финансовый анализ, компания, предприятие, прибыль, ликвидность.

Введение

В нынешнее время все предприятия вынуждены бороться со своими конкурентами за свой товар, который они предоставляют, чтобы привлечь внимание своих покупателей. Влияние могут оказывать не только конкуренты, но и ресурсы, которые они приобретают. Это связано с тем, что с каждым годом во всем мире они все больше и больше исчерпываются, и это приведет к повышению цены на товар, который они продают.

Для этого отечественным предприятиям придется соперничать в конкурентной борьбе. Выживут только те предприятия, которые смогут применить все свои ресурсы, современные методы, знания и навыки. И тот субъект бизнеса, который сможет идти вперед в ногу со временем, будет сильнейшим конкурентоспособным предприятием и сможет предоставить лучший товар, чем фирмы-конкуренты [1].

Материалы и методы

В процессе выполнения теоретической и методической основой явились труды отечественных и зарубежных ученых по проблеме экономической оценки конкурентоспособности субъектов бизнеса. Используются законодательные и нормативные материалы, касающиеся вопросов функционирования субъектов бизнеса и их конкурентоспособности. Сравнительный метод теории эффективности конкурентоспособности по отчетным данным предприятия. Метод по определению конкурентоспособности продукции предприятия широко используется в субъектах реального сектора экономики [2]. Это связано с тем, что конкурентоспособность продук-

ции непосредственно влияет и на конкурентоспособность предприятия. При оценке конкурентоспособности продукции по данному методу основными критериями выступают качество и цена продукции либо услуги.

Метод основан на анализе показателей, которые характеризуют эффективность и финансовое положение компаний, для таких расчетов необходима финансовая отчетность, ежегодно публикуемая на официальных сайтах предприятия.

Основные положения

Конкурентоспособность предприятия непосредственно связана с его экономической деятельностью и безопасностью. Поэтому конкурентоспособность субъекта играет важную роль в доминировании предприятия по производству тех или иных продуктов на отраслевых рынках. В связи с этим для определения конкурентоспособности предприятия или определения его рыночной доли используется система методов и показателей. В настоящее время конкуренция и конкурентоспособность являются основными понятиями для казахстанской экономики. Считается, что конкуренция является движущей силой отношений рыночных деятелей и эволюцией их партнерства, что является одной из самых созидательных сил экономической системы. Наиболее успешны те предприятия, которые способны выдержать конкуренцию, участники рыночных отношений наиболее конкурентоспособные из них. Лидирующие позиции предприятия напрямую зависят от способности предоставлять такие товары и услуги, которые точно отвечают потребностям клиентов и рынка в целом.

Лидерство, успех, а также устранение возможных конкурентов являются конечными целями каждой организации, эта победа должна быть естественным результатом постоянных усилий. Поэтому руководство предприятия постоянно ищет новые инструменты и многочисленные рычаги, которые смогут повысить конкурентоспособность в конкурентной борьбе для достижения лидирующих позиций на рынке.

Результаты

Как известно, конкурентоспособность предприятия подразумевает его потенциальные финансово-экономические возможности, а также перспективы развития субъектов бизнеса в условиях конкуренции. Поэтому в нашем исследовании особое внимание уделяли конкурентоспособности компании ТОО «Import Oils» с учетом его финансово-хозяйственной деятельности. Как известно, результатом финансово-хозяйственной деятельности субъекта бизнеса являются показатели коэффициента рентабельности предприятия [3].

1) Рентабельность активов (РА) = прибыль до налогообложения / активы.

РА (2019) = 14 773 534 / 712 226 210 = 0,02

РА (2020) = 17 764 247 / 924 280 731 = 0,02

Как известно, показатель рентабельности активов характеризует уровень использования ресурсов предприятия, то есть оборотный и основной капитал. У нашей исследуемой компании за 2019–2020 гг. показатели составляют 0,02 в активы предприятия.

Таблица 1 – Показатели рентабельности ТОО «Import Oils»

№	Показатели	Годы		Отклонение, +; -
		2019	2020	
1	Коэффициент рентабельности активов	0,02	0,02	
2	Коэффициент рентабельности долгосрочных активов	1,28	1,04	-0,24
3	Коэффициент рентабельности собственного капитала	0,05	0,03	-0,02
4	Коэффициент рентабельности продукции	0,01	0,02	0,01
5	Коэффициент рентабельности продаж	0,01	0,02	0,01

Примечание – Составлено автором по отчетным данным предприятия [5].

2) Рентабельность долгосрочных активов (РДА) определяется отношением прибыли до налогообложения к долгосрочным активам.

$$\text{РДА (2019)} = 14\,773\,534 / 12\,502\,031 = 1,28$$

$$\text{РДА (2020)} = 17\,764\,247 / 17\,872\,497 = 1,04$$

Данный показатель характеризует эффективность рационального использования основного капитала и нематериальных активов. По мере роста уровня данного показателя, соответственно, эффективнее становится использование этих активов. За анализируемый период соответственно получено 1,28 и 1,04 тенге прибыли до налогообложения. В целом эти показатели характеризуют положительную тенденцию [4].

3) Рентабельность собственного капитала (РСК) определяется отношением объема прибыли до налогообложения к стоимости собственного капитала.

$$\text{РСК (2019)} = 14\,773\,534 / 250\,655\,100 = 0,05$$

$$\text{РСК (2020)} = 17\,764\,247 / 519\,726\,646 = 0,03$$

Известно, что рентабельность собственного капитала показывает величину прибыли субъекта бизнеса на единицу стоимости собственного капитала. Данный показатель в 2019 г. составил 0,05, а в 2020 г. – 0,03, то есть снизился на 0,02. Таким образом, рентабельность собственного капитала снизилась. Следовательно, необходимо пересмотреть программу стратегического развития предприятия.

4) Рентабельность продукции (РП) = прибыль до налогообложения / себестоимость реализованных товаров и услуг.

$$\text{РП (2019)} = 14\,773\,534 / 746\,852\,943 = 0,01$$

$$\text{РП (2020)} = 17\,764\,247 / 808\,754\,331 = 0,02$$

На практике рентабельность продукции показывает, сколько единиц прибыли получит компания с единицы затрат на выпуск продукции. По данному показателю следует отметить, что за исследуемый период рентабельность продукции хоть и имеет тенденцию к увеличению, однако все еще остается низкой. Это связано с повышением себестоимости продукции.

Для оценки платежеспособности предприятия используют три относительных показателя ликвидности (таблица 2).

Таблица 2 – Показатели ликвидности ТОО «Import Oils»

№	Показатели	Нормативы	Годы		Отклонение, +; -
			2019	2020	
1	Коэффициент текущей ликвидности	>2	1,51	2,24	0,73
2	Коэффициент быстрой ликвидности	0,7 – 1,0	0,37	0,82	0,45
3	Коэффициент абсолютной ликвидности	0,2 – 0,5	0,03	0,53	0,50

Примечание – Составлено автором по отчетным данным предприятия [5].

Как известно, проблемы повышения экономической эффективности предприятия во многом связаны с показателями финансовой устойчивости субъекта бизнеса. Они показывают способность субъекта погашать долгосрочные задолженности. В таблице 6 приведены основные показатели финансовой устойчивости предприятия.

1) Коэффициент автономии (КА) = собственный капитал / активы.

$$\text{КА (2019)} = 250\,655\,100 / 712\,226\,210 = 0,35$$

$$\text{КА (2020)} = 519\,726\,646 / 924\,280\,731 = 0,56$$

Коэффициент автономии определяется соотношением заемных и собственных средств в структуре капитала. Данный коэффициент показывает степень автономии от внешнего капитала, а также долю собственников предприятия в общем количестве средств, вложенных в него. Следовательно, чем выше этот коэффициент, тем компания более финансово устойчива и не зависит от внешних кредиторов. Данный показатель в 2019 г. ниже нормативного уровня. Однако в 2020 г. наблюдается положительная тенденция, то есть показатель достиг уровня финансовой независимости.

Таблица 3 – Показатели финансовой устойчивости ТОО «Import Oils»

№	Показатели	Нормативы	Значение коэффициентов		Отклонение, +; -
			2019	2020	
1	Коэффициент автономии (финансовой независимости)	0,5 – 0,6	0,35	0,56	0,21
2	Коэффициент финансовой зависимости	0,4 – 0,5	0,64	0,43	-0,21
3	Коэффициент финансовой устойчивости	0,8 – 0,9	0,35	0,56	0,21
4	Коэффициент обеспеченности краткосрочных активов собственными оборотными средствами	>1	0,34	0,55	0,21
5	Коэффициент маневренности собственных средств	>0,5	0,95	0,96	0,01

Примечание – Составлено автором по отчетным данным предприятия [5].

2) Коэффициент финансовой зависимости (КФЗ) = обязательства / активы.

$$\text{КФЗ (2019)} = 461\,571\,110 / 712\,226\,210 = 0,64$$

$$\text{КФЗ (2020)} = 404\,554\,085 / 924\,280\,731 = 0,43$$

Коэффициент финансовой зависимости – обратный показатель финансовой независимости, показывает, зависит компания от внешних источников или нет. Если значение данного коэффициента снижается до единицы – предприятие полностью себя финансирует. Мы видим, что у компании была зависимость от кредиторов в 2019 г., а в 2020 г. она уже не зависит от кредиторов, ведь коэффициент снизился на 0,21.

3) Коэффициент финансовой устойчивости (КФУ) = (долгосрочные обязательства + капитал) / активы

$$\text{КФУ (2019)} = 250\,655\,100 / 712\,226\,210 = 0,35$$

$$\text{КФУ (2020)} = 519\,726\,646 / 924\,280\,731 = 0,56$$

Коэффициент финансовой устойчивости отражает долю устойчивых финансовых источников компании. Данный показатель характеризует платежеспособность компании в долгосрочной перспективе. У компании данный показатель все еще остается низким, хоть в 2019 и 2020 гг. и повысился на 0,21, но этого еще недостаточно.

4) Обеспеченность (коэффициент) краткосрочных активов собственными оборотными средствами (КОК) определяется разницей между краткосрочными обязательствами и краткосрочным активам.

$$\text{КОК (2019)} = (699\,724\,179 - 461\,571\,110) / 699\,724\,179 = 0,34$$

$$\text{КОК (2020)} = (906\,408\,234 - 404\,554\,085) / 906\,408\,234 = 0,55$$

За счет данного показателя можно определить удельный вес собственных оборотных средств в общем объеме оборотных средств компании. Мы видим, что в 2019–2020 гг. данный показатель все еще остается низким. Это свидетельствует о неустойчивой деятельности субъекта и низкой доле вероятности погашения своей задолженности.

5) Коэффициент маневренности собственного капитала (КМСК) = (краткосрочные активы – краткосрочные обязательства) / собственный капитал.

$$\text{КМСК (2019)} = (699\,724\,179 - 461\,571\,110) / 250\,655\,100 = 0,95$$

$$\text{КМСК (2020)} = (906\,408\,234 - 404\,554\,085) / 519\,726\,646 = 0,96$$

Коэффициент маневренности собственного капитала предприятия определяется для того, чтобы определить объем собственного капитала, используемый для текущей деятельности, а также то, какая часть его необходима для формирования внеоборотных активов. У компании этот показатель в 2019 и 2020 гг. имеет положительную тенденцию. Расчеты показывают, что из общей суммы собственного капитала в 2019 г. 95% направлено на формирование оборотных средств, а в 2020 г., соответственно, 96%.

Важнейшим показателем экономической эффективности предприятия является его конкурентоспособность в отраслевом рынке [3]. Для этих целей мы провели сравнительный анализ компании ТОО «Import Oils» с аналогичной компанией. Для этого мы взяли казахстанскую компанию ТОО «HILL Corporation». Основная деятельность этой компании также производство смазочных материалов на территории Республики Казахстан, и она является первым высокотехнологичным заводом. Для оценки деятельности и конкурентоспособности ТОО «Import Oils» и ТОО «HILL Corporation» мы изучили показатели дохода от реализации продукции и затраты на ее производство (таблица 4).

Таблица 4 – Основные показатели финансово-хозяйственной деятельности ТОО «Import Oils» и ТОО «HILL Corporation», тыс. тенге.

№	Компания	Годы	Доход от реализации продукции	Затраты
1	ТОО «Import Oils»	2019	800 454, 2	746 852, 9
		2020	830 158, 6	808 754, 3
2	«HILL Corporation»	2019	8 524 226, 0	6 478 740, 0
		2020	10 218 768, 6	5 709 532, 6
Примечание – Составлено автором по отчетным данным предприятия [5, 14].				

Для определения коэффициента стратегического позиционирования нами были определены показатели (индекс) изменения объемов дохода от реализации продукции исследуемых компаний ТОО «Import Oils» и ТОО «HILL Corporation».

Для оценки конкурентоспособности двух предприятий мы определили операционную эффективность каждой из компаний, а также их показатели стратегического позиционирования [4].

Операционная эффективность, как известно, предполагает выполнение субъектом аналогичных видов деятельности лучше, чем это делает его конкурент.

В свою очередь, стратегическое позиционирование субъектов бизнеса показывает инновационную деятельность предприятия в процессе создания новой продукции.

На основе данных таблицы 3 проведем расчеты за 2020 г.

Операционная эффективность ТОО «Import Oils» (t)

$$t = V/Z = 830\,158\,592 / 808\,754\,331 = 1,02 \quad (1)$$

по второй компании (T):

$$T = V^s/Z^s = 10\,218\,768\,600 / 5\,709\,532\,560 = 1,78 \quad (2)$$

Коэффициент операционной эффективности (K_t) составит:

$$K_t = t / T = 1,02 / 1,78 = 0,57 \quad (3)$$

Показатель ТОО «Import Oils» (L):

$$L = V / V^0 = 830\,158\,592 / 800\,454\,199 = 1,03 \quad (4)$$

по конкуренту (L^s):

$$L^s = V / V^s = 10\,218\,768\,600 / 8\,524\,226\,000 = 1,19 \quad (5)$$

Коэффициент стратегического позиционирования (K_1) равен:

$$K_1 = \frac{L}{L^s} = \frac{1,03}{1,19} = 0,86 \quad (6)$$

Затем рассчитаем коэффициент конкурентоспособности (К) исследуемой компании:

$$K = K_t * K_1 = 0,57 * 0,86 = 0,49$$

Полученные расчетные данные, а также параметры таблицы 4 сведем в таблицу 5.

Таблица 5 – Оценка конкурентоспособности ТОО «Import Oils»

№	Показатель	Годы	
		2019	2020
1	K_t (Коэффициент операционной эффективности)	1	0,57
2	K_1 (Коэффициент стратегического позиционирования)	0,86	0,86
3	К (коэффициент конкурентоспособности)	0,86	0,49
Примечание – Составлено автором по отчетным данным компании [14].			

Данные таблицы показывает, что конкурентоспособность ТОО «Import Oils» по отношению к ТОО «HILL Corporation» в 2019 г. составила 0,86. Но в 2020 г. данный показатель упал до 0,49. Эта ситуация означает, что конкурентоспособность данного предприятия снизилась. Причиной понижения конкурентоспособности послужило увеличение издержек производства ТОО «Import Oils» в 2020 г., в то же время в ТОО «HILL Corporation» в 2020 г. процент на производство продукции снизился по сравнению с 2019 г. Здесь хотелось бы отметить: если коэффициент становится выше, то конкурентоспособность предприятия увеличивается. Если данный коэффициент равен 1, то конкурентоспособность компаний идентична.

Обсуждение

Особую роль в определении конкурентоспособности предприятия играет анализ сравнительных показателей аналогичных предприятий (таблица 6).

Таблица 6 – Результативные показатели ТОО «Import Oils» и ТОО «HILL Corporation» за 2019–2020 гг.

№	Показатели	ТОО «Import Oils»		ТОО «HILL Corporation»	
		годы		годы	
		2019	2020	2019	2020
1	Рентабельность продукции, %	1,6	1,8	11,1	33,8
2	Рентабельность продаж, %	1,5	1,7	8,5	18,9
3	Фондоотдача, тг	79,8	58,1	2,71	2,93
4	Фондоёмкость, тг	0,01	0,02	0,3	0,34
5	Среднемесячная заработная плата, тг	168 760	173 748	173 348	309 659
Примечание – Составлено автором по отчетным данным компании [5, 14].					

Как видим из данных таблицы 5, в ТОО «Import Oils» по сравнению с ТОО «HILL Corporation» значительно ниже показатели рентабельности продукции и продаж. Наряду с этим ниже уровень среднемесячной заработной платы работников. Однако показатели фондоотдачи исследуемого предприятия по сравнению с конкурентом в несколько десятков раз больше и, соответственно, фондоёмкость значительно ниже. Эти показатели не означают, что конкурентоспособность ТОО «Import Oils» выше по сравнению с аналогичным субъектом бизнеса. В целом увеличение объемов производимой продукции и ее ассортимента ТОО «Import Oils», как уже говорилось выше, особое внимание уделяет укреплению материально-технической базы. Например, в 2020 г. по сравнению с 2019 г. среднегодовая стоимость основных фондов увеличилась на 42,3%.

Чтобы определить конкурентоспособность компании и ее конкурентных преимуществ, нами был использован SWOT-анализ (таблица 7, стр. 149).

Таблица 7 – SWOT-анализ ТОО «Import Oils»

Сильные стороны	Слабые стороны
Высокое качество продукции Наличие интернет-магазина Большой ассортимент товаров по автомобильным маслам Наличие пунктов замены масел и жидкостей Проводит акции и скидки каждый сезон Является дистрибьютором	1. Работают только в одной стране 2. Слабый маркетинг
Возможности	Угрозы
Охват большей площади сбыта продукции Расширение продаваемого товара, продажа новых видов продуктов Внедрять систему лояльности к постоянным клиентам	Повышенная конкуренция в рабочем сегменте рынка Появление на рынке конкурентов, продающих аналогичную продукцию по цене ниже нашего предприятия Увеличение на внутреннем рынке доли зарубежных компаний
Примечание – Составлено автором.	

Результаты SWOT-анализ показывают, что у компании сильных сторон больше, чем слабых. У субъекта имеются предпосылки для дальнейшего развития и расширения ассортимента продукции и видов оказываемых услуг со стороны производителей автомобилей таких известных марок, как BMW, Volkswagen, VOLVO и других: MAN, DAIMLER, ELECTROMOTIVE. В рамках механизма обеспечения качества продукции важную роль играет обеспечение субъекта бизнеса соответствующими стандартами для смазочных материалов, а также соответствующими нормативными документами [15]. Вопросы системы повышения качества продукции должны быть не эпизодическими, а регулярными исходя из особенности субъекта бизнеса. За счет постоянного мониторинга качества продукции можно своевременно и оперативно принимать конкретные решения, а также выработать и реализовать корректирующие меры в системе контроля за качеством продукции.

Заключение

Таким образом, уровень конкурентоспособности ТОО «Import Oils» все еще остается низким и подвергается колебаниям внешних и внутренних факторов производства. В связи с этим предприятию следовало бы разработать комплекс мер по повышению конкурентоспособности субъекта.

Анализируя вышеизложенные соображения, можно констатировать, что специфика этих времен заключается как в конкуренции предприятий, так и в среде, в которой они работают. Конкурентоспособная компания должна характеризоваться внутренними возможностями и гибкостью для адаптации к изменяющимся условиям работы и получения конкретных выгод от этого процесса. Современная концепция создания конкурентного преимущества подчеркивает особую необходимость умелого использования приобретенных знаний и ресурсов

Компании, чтобы выжить и остаться в бизнесе, должны уметь прогнозировать и точно оценивать свою ситуацию. Они должны действовать эффективно и обладать способностью развиваться в постоянно меняющейся среде, а также постоянно принимать решения о структурных изменениях. Это фактические факторы, определяющие не только выживание компании и восстановление баланса в изменчивой среде, но и формирование ее динамичных планов для обеспечения ее бесперебойного и эффективного функционирования, получения конкурентных преимуществ и дальнейшего развития.

Конкурентное преимущество может быть определено с точки зрения предприятия или с точки зрения клиентов. Конкурентным преимуществом компании является ее уникальное положение в секторе по отношению к конкурентам, позволяющее достигать прибыли выше среднего и быть впереди конкурентов. Конкурентное преимущество компании зависит от ценности, которую компания способна создать для своих клиентов

Таким образом, можно отслеживать уровень конкурентоспособности предприятий, опираясь на основные методы управления: финансовые, экономические, показатели конкурентоспособности предприятия. Эти показатели дают возможность контролировать устойчивость и конкурентоспособность предприятия. Отметим, что для всесторонне объективной оценки конкурентоспособности предприятий необходимо использовать комплекс всех групп показателей, именно в этом случае предприятие сможет удерживать конкурентные позиции под контролем, определять стратегию и тактику своего поведения на рынке экономически обоснованно [23, с. 105].

Организационно-экономический механизм обеспечения устойчивости предприятия – это совокупность методов и способов, определяющих устойчивое положение предприятия на рынке. Основными элементами такого механизма можно назвать управление качеством, спрос и предложение, маркетинговые исследования, оценку конкурентоспособности предприятия. Применяя на практике вышеперечисленные элементы организационно-экономического механизма, можно не только добиться успеха в стабильной устойчивости предприятия, но и разработать план повышения его конкурентоспособности.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Портер М. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов / Пер. с англ. – 3-е изд. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. – 453 с.
- 2 Турманидзе Т.У. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия: учебник. – Алматы: изд. ЛЕМ, 2011. – 479 с.
- 3 Федоров А.Ю. Экономика отраслевых рынков [Электронный ресурс]: учебное пособие. СПб: Университет ИТМО, 2016. – 89 с.
- 4 Рубин Ю.Б. Теория и практика предпринимательской конкуренции. Учебник. – М.: Маркет ДС, 2006. – 712 с.
- 5 Бухгалтерский баланс ТОО «Import Oils» 2019–2020.
- 6 Васильев А.А. Анализ конкурентоспособности предприятия // Теория и практика современной экономики. – 2020. – С. 172–175.
- 7 Shaulska L. et al. Strategic enterprise competitiveness management under global challenges // Academy of Strategic Management Journal. 2021. Vol. 20. No. 4. P. 1–7.
- 8 Kuzminski L. et al. Analysis of factors influencing the competitiveness of manufacturing companies. – 2020.
- 9 Родионов Д.Г., Конников Е.А., Мугутдинов Р.М. Системный анализ конкурентоспособности цифрового предприятия в рамках информационной среды // Экономические науки. – 2020. – № 193. – С. 394–401.
- 10 Хайдарова М.Е., Лысова Т.А. Анализ конкурентоспособности предприятия и пути его повышения // Актуальные вопросы учета и анализа в инновационной экономике. – 2020. – С. 180–183.
- 11 Бойко М.А., Ковалева Ю.А., Хованский Д.А. Применение инструментов финансового анализа при оценке конкурентоспособности предприятия // Научные исследования. – 2021. – С. 13–16.
- 12 Шемонаева О.И. Повышение конкурентоспособности предприятия. – 2020.
- 13 Petrenko V., Karnausenko A. Assessment competitiveness of innovative enterprises with foreign investments. – 2020.
- 14 Отчетные данные ТОО «HILL Corporation» за 2019–2020 гг.
- 15 Ашимова Ж.Р. и др. Анализ влияния инноваций на экономику Казахстана // ББК 1 А28. – 2021. – С. 204.
- 16 Философова Т., Быков В. Конкуренция. Инновации. Конкурентоспособность. Liters. 2022.

REFERENCES

- 1 Porter M. (2007) Konkurentnaja strategija: metodika analiza otraslej i konkurentov / Per. s angl. – 3-e izd. M.: Al'pina Biznes Buks, 453 p. (In Russian).
- 2 Turmanidze T.U. (2011). Analiz i diagnostika finansovo-hozjajstvennoj dejatel'nosti predprijatija: uchebnik. Almaty: izd. LEM, 479 p. (In Russian).

- 3 Fedorov A.Ju. (2016) Jekonomika otraslevykh rynkov [Jelektronnyj resurs]: uchebnoe posobie. SPB: Universitet ITMO, 89 p. (In Russian).
- 4 Rubin Ju.B. (2006) Teorija i praktika predprinimatel'skoj konkurencii. Uchebnik. M.: Market DS, 712 p. (In Russian).
- 5 Buhgalterskij balans TOO «Import Oils» 2019–2020. (In Russian).
- 6 Vasil'ev A.A. (2020) Analiz konkurentosposobnosti predpriyatija // Teorija i praktika sovremennoj jekonomiki. P. 172–175. (In Russian).
- 7 Shaulska L. et al. (2021) Strategic enterprise competitiveness management under global challenges // Academy of Strategic Management Journal. Vol. 20. No. 4. P. 1–7. (In English).
- 8 Kuzminski L. et al. Analysis of factors influencing the competitiveness of manufacturing companies. 2020. (In English).
- 9 Rodionov D.G., Konnikov E.A., Mugutdinov R.M. (2020) Sistemnyj analiz konkurentosposobnosti cifrovogo predpriyatija v ramkah informacionnoj sredy // Jekonomicheskie nauki. No. 193. P. 394–401. (In Russian).
- 10 Hajdarova M.E., Lysova T.A. (2020) Analiz konkurentosposobnosti predpriyatija i puti ego povyshenija // Aktual'nye voprosy ucheta i analiza v innovacionnoj jekonomike. P. 180–183. (In Russian).
- 11 Bojko M.A., Kovaleva Ju.A., Hovanskij D.A. (2021) Primenenie instrumentov finansovogo analiza pri ocenke konkurentosposobnosti predpriyatija // Nauchnye issledovanija. P. 13–16. (In Russian).
- 12 Shemonaeva O.I. Povyshenie konkurentosposobnosti predpriyatija. 2020. (In Russian).
- 13 Petrenko V., Karnaushenko A. (2020) Assessment competitiveness of innovative enterprises with foreign investments. (In English).
- 14 Otchetnye dannye TOO «HILL Corporation» za 2019–2020 gg. (In Russian).
- 15 Ashimova Zh.R. i dr. (2021) Analiz vlijanija innovacii na jekonomiku Kazahstana // BKB 1 A28. P. 204. (In Russian).
- 16 Filosofova T., Bykov V. (2022) Konkurencija. Innovacii. Konkurentosposobnost'. Liters. (In Russian).

Г.Б. КЕНЖЕБАЕВА,*¹

экономика магистрі.

*e-mail: gulnara_bulegenovna@mail.ru

¹Еуразиялық технологиялық университеті,

Алматы қ., Қазақстан

КӘСІПОРЫННЫҢ ҚЫЗМЕТІ МЕН БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН ЭКОНОМИКАЛЫҚ БАҒАЛАУ

Андатпа

Кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігі оның өнімінің сапасына тікелей байланысты. Сондықтан сәйкес ассортименттегі өнімдерді дайындау процесінде бүкіл өндірістік-технологиялық тізбекті, яғни шикізатты қабылдау сәтінен бастап дайын өнімді шығару сатыларына дейін оңтайлы орнату қажет. Мақаланың мақсаты «Import Oils» ЖШС мысалында бәсекеге қабілеттіліктің негізгі экономикалық көрсеткіштерін талдау. Зерттеу пәні кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін арттыру процесіндегі ұйымдық-экономикалық қатынастар болып табылады. Зерттеу пәні кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін арттыру процесінде ұйымдастырушылық-экономикалық қатынастар болып табылады. Зерттеу барысында кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін бағалаудың сараланған көрсеткіштерінің әдістері колданылды: өтімділік көрсеткіштері, қаржылық тұрақтылық көрсеткіштері, кәсіпорынның кірістілік көрсеткіштері. Бұл аспектіде өнімнің өзіндік құнын қалыптастыру процесі ерекше рөл атқарады, өйткені ол бизнес субъектісінің баға белгілеу негізін құрайды. Демек, компания өз өнімдерін сататын салаларда кемсітушілік баға белгілеуді қажет етеді. Тұтастай алғанда, кәсіпорынның бәсекеге қабілеттілігін арттырумен, сатылатын өнімнің сапасын арттырумен және оның ассортиментін кеңейтумен қатар, тауарларды нарыққа жылжыту бойынша мақсатты жұмыс жүргізілуде. Бұл аспектіде компанияның өнімдерін өткізу арналарын жетілдіру мәселелеріне ерекше көңіл бөлінуге тиіс. Сонымен бірге, шаруашылық жүргізуші субъектілердің бәсекеге қабілеттілігі өнімдер мен қызметтердің жекелеген түрлерінің салалық нарықтарының теңгерімді дамуын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Тірек сөздер: бәсекеге қабілеттілік, табыстылық, қаржылық талдау, компания, кәсіпорын, пайда, өтімділік.

G.B. KENZHEBAEVA,*¹

master of economics.

*e-mail: gulnara_bulegenovna@mail.ru

¹Eurasian Technological University,
Almaty, Kazakhstan

ECONOMIC ASSESSMENT OF THE ENTERPRISE PERFORMANCE AND COMPETITIVENESS

Abstract

The competitiveness of an enterprise is directly related to the quality of its products. Therefore, in the process of production of the relevant assortment of products, it is necessary to optimally adjust the entire production and technological chain, i.e. from the moment of receipt of raw materials to the stage of finished product output. The purpose of the article is to analyze the main economic indicators of competitiveness on the example of “Import Oils” LLP. The subject of the research are organizational and economic relations in the process of increasing the competitiveness of the enterprise. In the process of research, we used methods of differentiated indicators of competitiveness evaluation of enterprise efficiency: liquidity indicators, indicators of financial stability, indicators of enterprise profitability. In this aspect, a special role is played by the process of forming the cost of production, as it forms the basis of pricing of the business entity. Consequently, the enterprise needs discriminatory pricing in those industries where the firm sells its products. In general, along with increasing the competitiveness of the enterprise, improving the quality of products sold and expanding its range, targeted work on the promotion of goods on the market. In this aspect, a special role should be given to issues of improvement of sales channels of the company's products. At the same time competitiveness of economic subjects will allow to form the balanced development of branch markets of separate kinds of production and services.

Key words: competitiveness, profitability, financial analysis, company, enterprise, profit, liquidity.

МРНТИ 06.75.31
УДК 658 (075-81)

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-153-162>

Т.Н. ИВАНЮК,*¹

к.э.н., профессор.

*e-mail: tativ.ru@mail.ru

В.А. АРЫШЕВ,¹

к.э.н., профессор.

e-mail: varyshev@mail.ru

Т.В. ФУРЦОВА,²

к.э.н., доцент.

e-mail: fusya@bk.ru

¹Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

²Московский финансово-юридический университет,
г. Москва, Россия

СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД К ОЦЕНКЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОИЗВОДСТВЕННОГО БИЗНЕСА

Аннотация

Цель данного исследования состоит в теоретическом и методическом обосновании необходимости использования системного подхода к оценке эффективности деятельности бизнеса. Для достижения поставленной цели научного исследования были обозначены основные задачи: проанализировать эффективность использования оборотного капитала, изучить доходность основного капитала и дать обобщенную оценку рентабельности вложенного в развитие бизнеса капитала. В соответствии с обозначенными задачами в статье были определены основные векторы научного исследования, для проведения которого были использованы такие аналитические методы, как сравнение и обобщение, детерминированный факторный анализ, группировка экономических показателей. Ключевая цель деятельности любого бизнеса, в том числе и производственного, состоит в увеличении прибыли и повышении эффективности. В связи с этим возникает необходимость оценки эффективности бизнеса. На практике такая оценка, как правило, основана на использовании базового показателя рентабельности производства. Однако такой подход не позволяет выявить и реально оценить основные причины тех или иных изменений рентабельности. Учитывая важность принятия управленческих решений на перспективу, для оценки эффективности производственного бизнеса следует использовать системный подход. В основе системного подхода лежит изучение динамики ряда показателей, отвечающих на вопрос о том, каков уровень доходности общего вложенного капитала, оборотного капитала и основного капитала бизнеса. В статье приводятся практические данные производственной компании с расчетами эффективности разными методами: традиционным методом и методом, основанным на системном подходе. Результаты расчетов, представленные в таблицах, подтверждают преимущество системного подхода. Теоретические и методические положения, рассмотренные в статье, а также приведенный практический пример являются основанием для рекомендаций к использованию системного подхода при оценке эффективности производственного бизнеса.

Ключевые слова: экономика, производственный бизнес, системный подход, эффективность, доходность, вложенный капитал, ресурсы.

Введение

Любое явление не может не вызывать интерес со стороны аналитических исследователей. При этом исследование будет направлено на изучение самой сути явления, вызвавших его причин и, конечно, возникающих в результате этого явления последствий. Именно такой подход получил название системного [1]. Системный подход может использоваться для изучения тех или иных ситуаций, возникающих в любой сфере, в том числе для анализа экономических явлений и процессов [2].

Необходимо отметить, что сам экономический анализ по сути представляет некую систему, включающую определенный набор экономических показателей и немало весьма разнообразных методов, применяемых как аналитический инструментарий. Именно это свойство экономического анализа позволяет аналитику проводить свои исследования на самом детальном уровне в соответствии с поставленными перед ним задачами.

Если предметом экономического анализа является деятельность бизнеса, то цель и задачи, поставленные перед аналитиком, будут зависеть от интересов и потребностей стейкхолдеров, т.е. пользователей информации. Круг интересов стейкхолдеров весьма широк и может включать вопросы, связанные с использованием ресурсов бизнеса, его конечными финансовыми результатами, возможностями дальнейшего развития и многие другие. Системный подход к решению различных задач позволит рассмотреть деятельность бизнеса как целостную систему с учетом всех особенностей его развития [3].

Основные положения

Основной целью исследований бизнеса, как правило, является оценка эффективности его деятельности. При этом прежде всего изучаются показатели прибыли и рентабельности. Именно эти показатели используются как основные оценочные характеристики работы той или иной компании [4]. Как известно, эти показатели тесно связаны между собой. Та или иная динамика прибыли обязательно повлияет на рентабельность, увеличив или уменьшив ее уровень.

Несмотря на то что прибыль и рентабельность характеризуют финансовый результат деятельности, эти показатели имеют разную аналитическую природу. Показатель прибыли является абсолютной характеристикой, тогда как рентабельность представляет собой относительную величину. Прибыль исчисляется в стоимостном выражении и, по сути, показывает тот эффект, который компания получила в результате своей работы. При этом эффект может быть как положительным (собственно, прибыль), так и отрицательным в виде убытка.

Что касается показателя рентабельности, то он исчисляется в процентах и характеризует эффективность использования всех имеющихся ресурсов бизнеса. Поэтому показатели прибыли и рентабельности относят к разным классификационным группам: прибыль включают в группу количественных показателей, а рентабельность – в группу качественных показателей. Это имеет важное значение при выборе конкретных методов экономического исследования деятельности бизнеса.

В практической деятельности для принятия управленческих решений основная ставка делается на ряд оценочных показателей, основным из которых является показатель рентабельности [5]. При этом, анализируя производственный бизнес, большое внимание уделяют динамике рентабельности производства. При оценке коммерческого бизнеса внимание акцентируется на рентабельности продаж. Безусловно, эти показатели весьма важны для оценки эффективности бизнеса. Однако один или два показателя независимо от степени сложности их расчетов и картины динамики представляют весьма ограниченное информационное поле. Они не могут являться достаточным основанием для выявления и реальной оценки резервов повышения эффективности бизнеса пусть даже на самую ближайшую перспективу.

Избежать ограниченности информационного поля можно с помощью системного подхода к оценке эффективности. Деятельность любого бизнеса, даже с весьма ограниченным перечнем работ по уставу компании, является многогранной. Функционирование бизнеса сопряжено с решением задач в разных сферах компании [6]. Это прежде всего техническая политика, кадровая политика, для производственного бизнеса сырьевая политика, финансовая политика, налоговая политика и т.д. Решение задач, поставленных в любой из этих сфер, так или иначе может повлиять на эффективность бизнеса в целом. Поэтому для объективной оценки деятельности бизнеса необходимо использовать системный подход.

Новизна исследования заключается в том, что для оценки эффективности производственного бизнеса предлагается использовать системный подход. Как известно, деятельность бизнеса характеризуется множеством показателей, в число которых входят и такие, на основании которых дается оценка экономической эффективности. Традиционный анализ эффективности на основе показателя рентабельности производства является информационно ограниченным и не позволяет провести комплексное исследование с выявлением резервов развития. Системный подход к анализу экономической эффективности бизнеса предполагает исследование многочисленных характеристик, влияющих на результат деятельности. При этом по каждому из этих показателей прежде всего необходимо оценить его величину и динамику за ряд отчетных периодов. Кроме того, с помощью факторного анализа можно определить наличие резервов улучшения каждого исследуемого показателя.

Материалы и методы

При написании статьи была использована специальная литература, раскрывающая проблемы оценки эффективности работы бизнеса в жестких условиях конкуренции. Проведение аналитических исследований базировалось на применении методов статистического анализа, метода относительной динамики экономических показателей, факторном анализе и других методов. Для приведенного в статье примера были использованы практические данные из учетных регистров и финансовой отчетности производственной компании, выбранной в качестве объекта исследования.

Результаты и обсуждение

Для использования системного подхода к оценке эффективности бизнеса прежде всего следует определиться с набором экономических показателей, которые должны войти в общую систему [7]. Безусловно, сюда необходимо включить такие характеристики, которые позволят сделать вывод о степени отдачи используемых ресурсов. Удобнее всего это делать по конкретным направлениям вложений капитала в деятельность бизнеса: вложения в краткосрочные активы (оборотный капитал) и вложения в долгосрочные активы (основной капитал). Однако прежде всего следует изучить, как и с какой отдачей используется вложенный капитал в целом.

На рисунке 1 представлены основные (базовые) характеристики использования вложенного в бизнес капитала. Можно рассчитывать различные показатели, и их немало. Однако наиболее информативными являются показатели отдачи и рентабельности имущества. Оба эти показателя являются относительными и исчисляются по стоимости всех активов бизнеса, т.е. по стоимости его имущества (А). Разница в том, что для определения эффективности использования следует включить в расчет показатель дохода от реализации (ДР), а определение рентабельности требует величины прибыли (П).

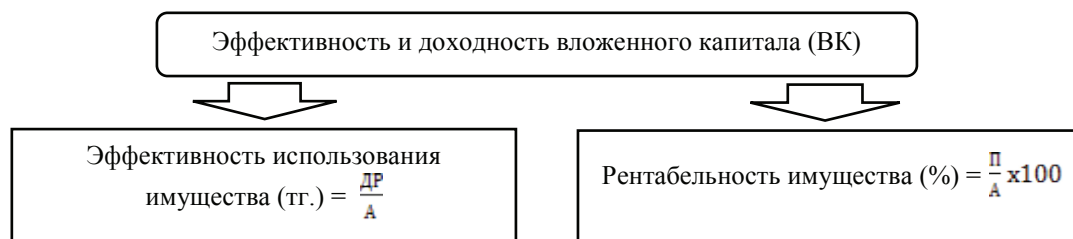

Рисунок 1 – Основные показатели эффективности вложенного капитала

Примечание – Составлено авторами.

Затем следует дать оценку использования оборотного и основного капитала. Как известно, оборотный капитал представляет собой ту часть вложенного в бизнес капитала, за счет которой формируются краткосрочные активы. Для производственного бизнеса наиболее важными статьями в краткосрочных активах являются статьи, отражающие стоимость денежных средств, краткосрочной дебиторской задолженности и запасов. Каждый из этих активов имеет определенную степень использования в бизнесе, и для каждого из них характерен определенный уровень доходности (рисунок 2, стр. 156).

Учитывая неоднозначную экономическую природу разных видов краткосрочных активов, оценка эффективности их использования должна базироваться на основных функциях этих активов. Так, функциональное назначение денежных средств состоит в осуществлении расчетов бизнеса. Это связано с постоянным движением денег в двух направлениях: поступление и выплаты. Вполне понятно, что эффективное управление денежными потоками должно обеспечить сумму поступивших денежных средств (ПД), достаточную по сравнению с выплачиваемыми денежными суммами. Поэтому лучшим показателем эффективности использования денежных средств будет уровень достаточности поступивших денег (Уд.п.д).

Что касается рентабельности капитала, оборачивающегося в денежных средствах, то этот показатель должен рассчитываться по характеристикам движения денежных средств за анализируемый период [8]. Это означает, что этот показатель будет определяться как по поступившим (ПД), так и по выплаченным (ВД) денежным суммам.

Для любого бизнеса огромное значение имеет использование капитала, оборачивающегося в краткосрочной дебиторской задолженности. Чем выше эффективность использования капитала в дебиторской задолженности, тем больше вероятность того, что у бизнеса не будет проблем с выполнением своих обязательств перед кредиторами. Рациональность управления дебиторской задолженностью определяется тем, как соотносятся сроки погашения дебиторской и кредиторской задолженности [9].

От управления дебиторской задолженностью в значительной степени зависит соблюдение платежной дисциплины бизнеса. Если сроки погашения дебиторской задолженности не превышают аналогичный показатель по кредиторской задолженности, то снижается риск формирования дефицита денег в остатках на счетах компании. А это означает, что бизнес будет иметь возможность расплачиваться по своим обязательствам своевременно, без задержек. В этом случае появляется возможность избежать появления сомнительной суммы долга перед бизнесом со стороны дебиторов и поднять эффективность использования оборотного капитала бизнеса.

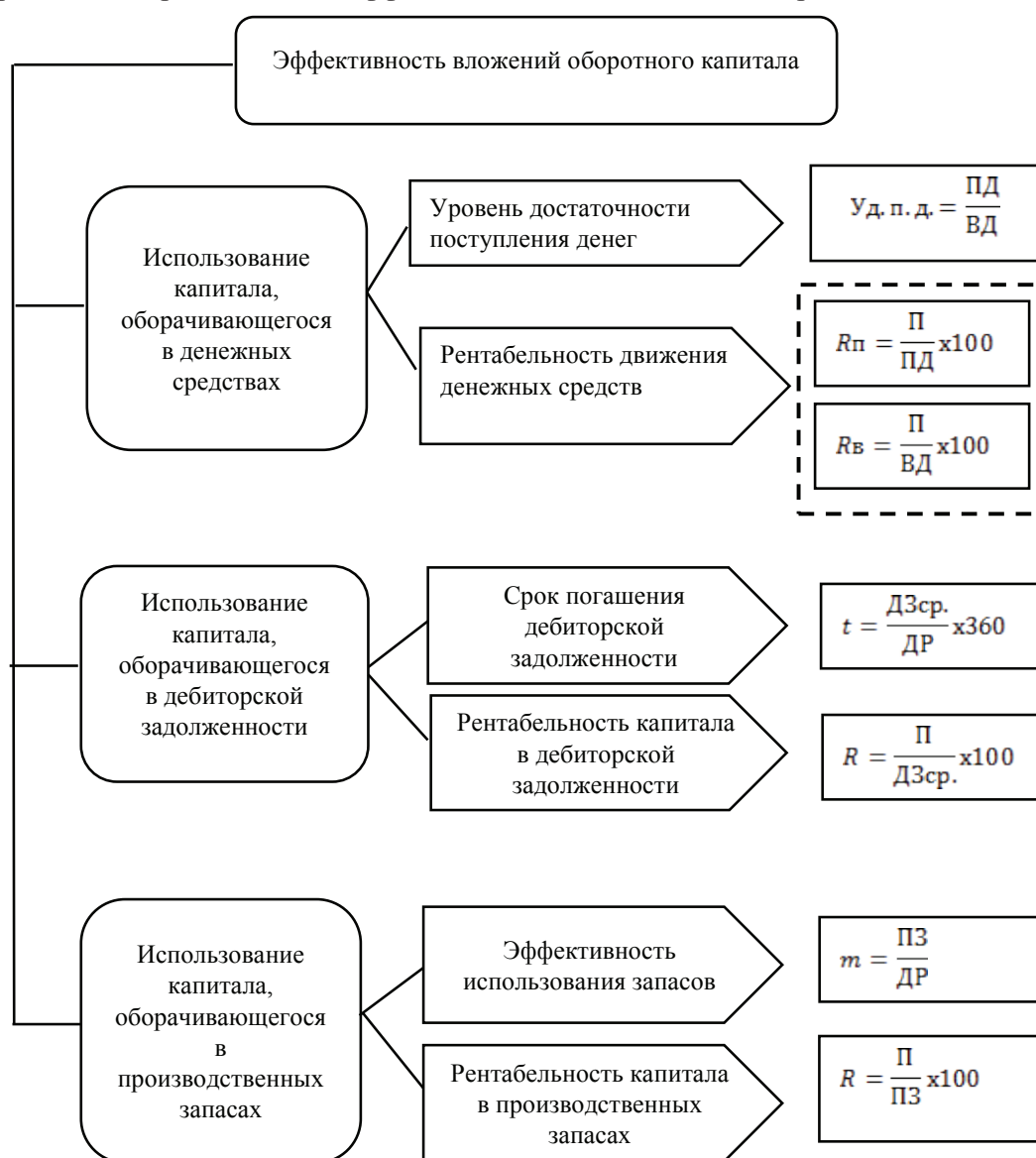

Рисунок 2 – Эффективность использования оборотного капитала

Примечание – Составлено авторами.

Следовательно, для оценки эффективности капитала, оборачивающегося в дебиторской задолженности, можно использовать показатель срока погашения дебиторской задолженности (t). Для расчета этого показателя применяется среднегодовая дебиторская задолженность (ДЗ ср.) и доход от реализации. Для того чтобы определить рентабельность оборотного капитала в дебиторской задолженности, следует использовать показатель прибыли бизнеса и среднегодовую дебиторскую задолженность [10].

Весьма важным направлением вложений оборотного капитала является такой вид краткосрочных активов, как запасы. Особое значение запасы приобретают в условиях производственного бизнеса. Здесь вокруг запасов и их использования выстраивается так называемая сырьевая политика. Сырьевая политика самым непосредственным образом связана с эффективностью и рентабельностью функционирования производственного бизнеса в условиях экономической конкуренции.

Для изучения сырьевой политики производственного бизнеса можно использовать различные показатели: материалоемкость производства (m), себестоимость продукции, величину затрат на один тенге реализации и многие другие. Но из этих показателей далеко не все можно рассматривать как носители информации об эффективности и рентабельности использования сырья и материалов. В производственном процессе использование тех же материалов сопряжено с множеством факторов как внутреннего, так и внешнего воздействия [11]. Если абстрагироваться от внешних факторов, то встает серьезный вопрос о том, как полно и рационально используются те или иные материалы. Здесь необходимо учитывать самые различные внутренние факторы, включающие технологию производства, уровень квалификации работников, соответствие качества готовой продукции требованиям заказчиков, технические возможности обработки материалов и прочие.

Для оценки оборотного капитала, вкладываемого в запасы, следует применять такие показатели, которые могут дать представление о величине отдачи используемых материалов. Кроме того, встает вопрос о целесообразности тех усилий и затрат, которые имеют место не только при приобретении запасов. Также большое значение имеют затраты при хранении запасов и их обработке с учетом величины отходов в производстве. Обобщенные ответы на эти вопросы можно получить в случае использования показателей эффективности и рентабельности, рассчитанных по стоимости производственных запасов (ПЗ), дохода от реализации и величине прибыли.

Следующим важным этапом в оценке вложенного в бизнес капитала является изучение эффекта и эффективности вложений основного капитала. Основным капиталом представляет собой ту часть вложенного капитала, за счет которой финансируются долгосрочные активы, а именно основные средства, нематериальные активы, долгосрочная дебиторская задолженность и другие.

Как правило, для производственного бизнеса в стоимости долгосрочных активов «львиная» доля приходится на основные средства. Следовательно, от того, насколько полно и с какой отдачей используются основные средства, будет зависеть эффект, полученный от вложений основного капитала [12]. В качестве наиболее информативных показателей использования основных средств могут применяться эффективность и рентабельность, рассчитанные по стоимости этих активов (ОС) и величине результата деятельности бизнеса (рисунок 3, стр. 158).

Для эмпирической проверки описанной выше методики можно воспользоваться информационными данными о производственной деятельности предприятия ТОО «ALIEFA» (таблица 1, стр. 158).

В 2021 г. по сравнению с предыдущим периодом по всем основным показателям, представленным в таблице 1, наблюдается определенная динамика. Превышение темпов роста прибыли (141%) над расходами (134%) позволило поднять уровень рентабельности производства на 1% (18%–17%). Кроме того, превышение темпов роста прибыли (141%) над ростом стоимости активов (136%) привело к увеличению рентабельности используемого имущества предприятия на 0,26% (7,79%–7,53%). Конечно, это небольшие цифры. Тем не менее они свидетельствуют о положительной динамике эффективности производственного бизнеса.

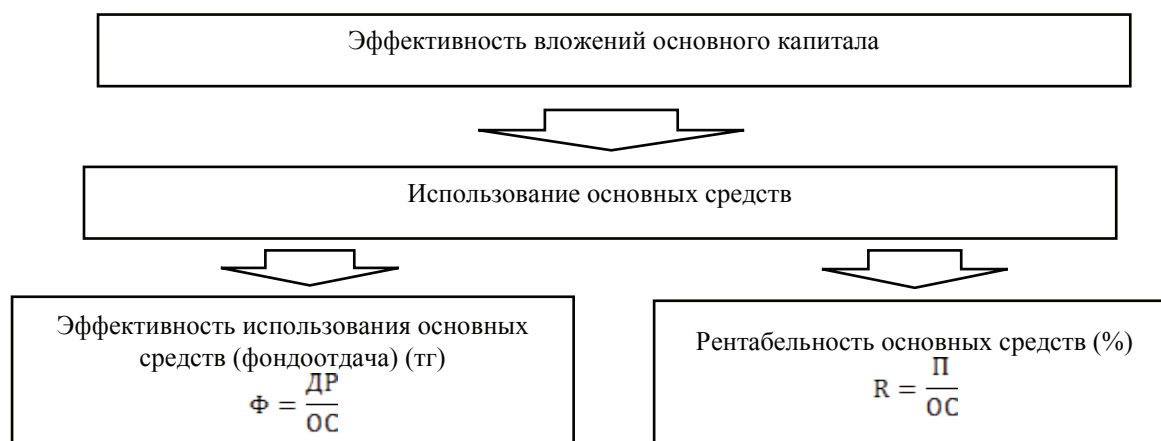

Рисунок 3 – Эффективность использования основного капитала

Примечание – Составлено авторами.

Таблица 1 – Основные показатели работы ТОО «ALIEFA» за 2021–2022 г.

	Показатели	2020 г.	2021 г.	Абсолютная динамика	Темпы роста, %
1	Доход от реализации, тыс. тг.	26 035 229	35 147 559	9 112 330	135
2	Стоимость имущества (активы) тыс. тг.	50 582 825	68 792 642	18 269 817	136
3	Расходы, тыс. тг.	22 227 987	29 786 067	7 558 080	134
4	Прибыль, тыс. тг.	3 807 242	5 361 492	1 554 250	141
5	Рентабельность производства, %	17%	18%	1%	105,8
6	Рентабельность имущества, %	7,53%	7,79%	0,26%	103,5

Примечание – Составлено авторами по данным финансовой отчетности ТОО «ALIEFA».

Если анализируемый бизнес намерен продолжать свою деятельность, то управленческие решения должны быть направлены на его развитие и дальнейшее повышение эффективности. Для этого необходимо выявить основные резервы улучшения деятельности. Однако традиционный подход к оценке эффективности, применяемый на практике, не позволит это сделать.

Только системный подход дает возможность провести оценку эффективности бизнеса более детально и раскрыть основные направления улучшения работы производственного бизнеса на перспективу. Для этого следует расширить информационное поле исходных данных, представленных в таблице 1, дополнительными показателями работы ТОО «ALIEFA», представленными в таблице 2 (стр. 159).

По таблице 2 видно, что общая стоимость вложенного в активы бизнеса капитала возросла на 36%. При этом прирост стоимости оборотного капитала (по краткосрочным активам) и основного капитала (по долгосрочным активам) соответственно составил 22% и 58%. Используя показатели стоимости активов по их видам, можно определить, как изменилась эффективность использования каждого из них за анализируемый период. Так, уровень достаточности поступления денег возрос на 15% и составил в 2021 г. 1,13 тг. Это значит, что обеспеченность денежных выплат увеличилась и у предприятия появилась возможность поднять свою платежеспособность на более высокий уровень. Срок погашения дебиторской задолженности сократился почти в полтора раза и составил 63 дня. Это также способствует росту платежеспособности бизнеса. Что касается показателей материалоемкости и фондоотдачи, то здесь наблюдается отрицательная динамика: материалоемкость растет (+0,02 тг.), а фондоотдача падает (-0,06 тг.). Это значит, что на каждый тенге произведенной продукции расходуется на 0,02 тг материалов больше, чем за предыдущий период. А каждый тенге основных средств приносит продукции меньше на 3,5% (100–96,5). Таким образом, несмотря на достаточный уровень эффективности использования материалов (0,65 тг.) и основных средств (1,67 тг.), в ТОО «ALIEFA» выявлено ухудшение этих показателей за анализируемый период. Это позволяет дать отрицательную оценку динамике отдачи капитала, вложенного в запасы и в основные средства бизнеса.

Таблица 2 – Дополнительные показатели работы ТОО «ALIEFA»

	Показатели	2020 г.	2021 г.	Абсолютная динамика	Темпы роста, %
Дополнительные исходные показатели:					
1	Активы, тыс. тг.	50 582 825	68 792 642	18 269 817	136
2	Краткосрочные активы, тыс. тг.	30 862 430	37 639 592	6 777 162	122
3	Долгосрочные активы, тыс. тг.	19 720 395	31 153 050	11 432 655	158
4	Доход от реализации, тыс. тг.	26 035 229	35 147 559	9 112 330	135
5	Среднегодовая стоимость основных средств, тыс. тг.	14 722 412	22 376 845	7 654 433	152
6	Денежные средства, тыс. тг.	1 207 200	5 321 020	4 113 820	4,4 раз.
7	Производственные запасы, тыс. тг.	16 491 230	22 845 912	6 354 682	139
8	Среднегодовая стоимость краткосрочной дебиторской задолженности, тыс. тг.	9 683 250	6 194 274	-3 488 976	64
9	Поступление денежных средств, тыс. тг.	31 206 902	36310420	5 103 527	116
10	Выплаты денежных средств, тыс. тг.	33 301 192	32 196 600	-1 104 592	97
Показатели эффективности использования средств предприятия:					
11	Уровень достаточности поступления денег, тг. (9/10)	0,98	1,13	0,15	115
12	Срок погашения дебиторской задолженности, дни. (8/4*360)	134	63	-71	47
13	Материалоемкость продукции, тг. (7/4)	0,63	0,65	0,02	103
14	Фондоотдача, тг. (4/5)	1,73	1,67	-0,06	96,5
Примечание – Составлено авторами по данным финансовой отчетности ТОО «ALIEFA».					

Проведенный выше анализ отдачи ресурсов ТОО «ALIEFA» следует дополнить исследованием доходности капитала, вложенного в его развитие. Для этого необходимо использовать показатель прибыли (таблица 1) и стоимость краткосрочных и долгосрочных активов (таблица 2). На основании этих показателей можно рассчитать уровень рентабельности не только оборотного и основного капитала бизнеса, но также определить доходность его вложений по основным направлениям. Полученные результаты систематизированы в таблице 3.

Таблица 3 – Показатели доходности ТОО «ALIEFA»

	Показатели	2020 г.	2021 г.	Абсолютная динамика
1	Рентабельность вложенного капитала, %	7,53	7,79	0,26
2	Рентабельность оборотного капитала, %	12,34	14,24	1,90
в том числе рентабельность капитала, оборачивающегося:				
3	- в поступивших денежных средствах, %	12,20	14,77	2,57
4	- в выплаченных денежных средствах, %	16,10	16,65	0,55
5	- в производственных запасах, %	23,49	23,47	-0,02
6	- в дебиторской задолженности, %	39,32	86,60	47,28
7	Рентабельность основного капитала, %	19,3	17,2	-2,12
8	в том числе рентабельность основных средств, %	25,86	23,96	-1,90
Примечание – Составлено авторами по данным финансовой отчетности ТОО «ALIEFA».				

По данным таблицы 3 видно, что динамика рентабельности оборотного и основного капитала ТОО «ALIEFA» не является однозначной. Так, уровень рентабельности оборотного капитала увеличился (+1,90%), а для основного капитала динамика рентабельности оказалась отрицательной (-2,12%). Это значит, что на фоне увеличения доходности вложенного в бизнес капитала (+0,26%) происходит не только рост доходности оборотного капитала, но и, к сожалению, снижение доходности основного капитала. Понесенные при этом потери от снижения доходности основного капитала ТОО «ALIEFA» были компенсированы за счет роста отдачи

его оборотного капитала, благодаря чему была получена вполне благоприятная экономическая картина.

Использование системного подхода к оценке эффективности работы ТОО «ALIEFA», несмотря на положительную динамику доходности вложенного в бизнес капитала, позволило выявить экономические потери. Прежде всего это снижение рентабельности производственных запасов и уменьшение доходности основных средств. Расчеты показали, что общая сумма экономических потерь под влиянием этих двух факторов в 2021 г. для ТОО «ALIEFA» составила 2 813 805 тыс. тг. Таким образом, применяя системный подход, в качестве основного резерва повышения эффективности производства в ТОО «ALIEFA» на перспективу следует считать улучшение использования основных средств и производственных запасов.

Заключение

Оценка эффективности деятельности компании является важнейшей задачей для принятия правильных управленческих решений на перспективу. Принимая решения при выборе варианта развития бизнеса, необходимо учитывать все имеющиеся резервы и возможности их реализации. Это прежде всего связано с использованием инвестированного в бизнес капитала, оценка эффективности которого должна рассматриваться не только как доходность общего вложенного в имущество капитала. Наряду с этим следует изучить уровень доходности по основным направлениям вложений, а именно доходность оборотного и основного капитала.

Практическая значимость проведенного исследования заключается в том, что использование системного подхода к оценке эффективности бизнеса дает возможность не только более детально оценить доходность вложенного в бизнес капитала, но, что наиболее важно, выявить возможности дальнейшего развития бизнеса. Использование традиционного подхода к оценке эффективности бизнеса посредством показателя рентабельности производства не позволит сделать убедительных выводов для принятия управленческих решений. Чтобы получить более точные и информативные результаты анализа, следует применять системный подход к оценке эффективности бизнеса. Используя системный подход, аналитик, детально изучив динамику уровня доходности, может не только определить экономические потери, но и выявить резервы роста эффективности бизнеса на перспективу.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Дрогобыцкий И.Н. Системный анализ в экономике. – М.: ЮНИТИ, 2018. – 784 с.
- 2 Попов В.Н. Системный анализ в менеджменте. – М.: КНОРУС, 2018. – 240 с.
- 3 Заграновская А.В. Системный анализ деятельности организации. – СПб.: Лань, 2019. – 200 с.
- 4 Этрилл П. Финансовый менеджмент и управленческий учет для руководителей и бизнесменов; пер. с англ. – М.: Альпина Паблишер, 2022. – 648 с.
- 5 Брег С. Настольная книга финансового директора; пер. с англ. – М.: Альпина Паблишер, 2021. – 606 с.
- 6 Волнин В. Аналитическая фабрика: как настроить финансовую аналитику под задачи бизнеса. – М.: Альпина Паблишер, 2021. – 548 с.
- 7 Марр Б. Ключевые показатели эффективности. 75 показателей, которые должен знать каждый менеджер; пер. с англ. – М.: Лаборатория знаний, 2016. – 340 с.
- 8 Куприянова Л.М., Никифорова Е.В. и др. Экономический анализ: практикум. – М.: ИНФРА-М, 2020. – 172 с.
- 9 Пласкова Н.С. Анализ финансовой отчетности, составленной по МСФО. М.: ИНФРА-М, 2018. – 269 с.
- 10 Тургулова А.К., Маркелова М.А. Финансовый мониторинг компании. – Алматы: Экономика, 2016. – 304 с.
- 11 Королев В. Время собственности. Владельческая преемственность и корпоративное управление. – М.: Олимп-Бизнес. 2021. – 752 с.
- 12 Любушин Н.П. и др. Архитектура предприятия. – М.: КНОРУС, 2020. – 354 с.

REFERENCES

- 1 Drogobycckij I.N. (2018) Sistemnyj analiz v jekonomike. M.: JuNITI, 784 p. (In Russian).
- 2 Popov V.N. (2018) Sistemnyj analiz v menedzhmente. M.: KNORUS, 240 p. (In Russian).
- 3 Zagranovskaja A.V. (2019) Sistemnyj analiz dejatel'nosti organizacii. SPb.: Lan', 200 p. (In Russian).
- 4 Jetrill P. (2022) Finansovyj menedzhment i upravlencheskij uchet dlja rukovoditelej i biznesmenov; per. s angl. M.: Al'pina Pablsher, 648 p. (In Russian).
- 5 Breg S. (2021) Nastol'naja kniga finansovogo direktora; per. s angl. M.: Al'pina Pablsher, 606 p. (In Russian).
- 6 Volnin V. (2021) Analiticheskaja fabrika: kak nastroit' finansovuju analitiku pod zadachi biznesa. M.: Al'pina Pablsher, 548 p. (In Russian).
- 7 Marr B. (2016) Kljuchevye pokazateli jeffektivnosti. 75 pokazatelej, kotorye dolzhen znat' kazhdyj menedzher; per. s angl. M.: Laboratorija znaniy, 340 p. (In Russian).
- 8 Kuprijanova L.M, Nikiforova E.V. i dr. (2020) Jekonomicheskij analiz: praktikum. M.: INFRA-M, 172 p. (In Russian).
- 9 Plaskova N.S. (2018) Analiz finansovoj otchetnosti, sostavlennoj po MSFO. M.: INFRA-M, 269 p. (In Russian).
- 10 Turgulova A.K., Markelova M.A. (2016) Finansovyj monitoring kompanii. Almaty: Jekonomika, 304 p. (In Russian).
- 11 Korolev V. (2021) Vremja sobstvennosti. Vladeľ'cheskaja preemstvennost' i korporativnoe upravlenie. M.: Olimp-Biznes, 752 p. (In Russian).
- 12 Ljubushin N.P. i dr. (2020) Arhitektura predpriyatija. M.: KNORUS, 354 p. (In Russian).

Т.Н. ИВАНЮК,*¹

Э.Ф.К., профессор.

*e-mail: tativ.ru@mail.ru

В.А. АРЫШЕВ,¹

Э.Ф.К., профессор.

e-mail: varyshev@mail.ru

Т.В. ФУРЦОВА,²

Э.Ф.К., доцент.

e-mail: fusya@bk.ru

¹«Тұран» университеті Алматы қ., Қазақстан

²Мәскеу қаржылық-құқықтық университеті,
Мәскеу қ., Ресей

ӨНДІРІСТІК БИЗНЕСТІҢ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУҒА ЖҮЙЕЛІ КӨЗҚАРАС

Андатпа

Бұл зерттеудің мақсаты – кәсіпкерлік қызметтің тиімділігін бағалаудың жүйелі тәсілін қолдану қажеттілігін теориялық және әдістемелік тұрғыдан негіздеу. Ғылыми зерттеудің мақсатына жету үшін негізгі міндеттер белгіленді: айналым капиталын пайдалану тиімділігін талдау, негізгі капиталдың кірістілігін зерттеу және бизнесті дамытуға салынған капиталдың табыстылығына жалпылама баға беру. Мақалада көрсетілген міндеттерге сәйкес ғылыми зерттеудің негізгі векторлары анықталды, оларды жүргізу үшін салыстыру және жалпылау, детерминистік факторлық талдау, экономикалық көрсеткіштерді топтастыру сияқты аналитикалық әдістер қолданылды. Кез-келген бизнестің, оның ішінде өндірістің негізгі мақсаты кірісті ұлғайту және тиімділікті арттыру болып табылады. Осыған байланысты бизнестің тиімділігін бағалау қажеттілігі туындайды. Іс жүзінде мұндай бағалау, әдетте, өндіріс табыстылығының негізгі көрсеткішін пайдалануға негізделген. Алайда, бұл тәсіл табыстылықтың белгілі бір өзгеруінің негізгі себептерін анықтауға және нақты бағалауға мүмкіндік бермейді. Болашақта басқарушылық шешімдер қабылдаудың маңыздылығын ескере отырып, өндірістік бизнестің тиімділігін бағалау үшін жүйелі тәсіл қолданылуы керек. Жүйелік тәсілдің негізінде жалпы салынған капиталдың, айналым капиталының және бизнестің негізгі капиталының кірістілік деңгейі қандай деген сұраққа жауап беретін бірқатар көрсеткіштердің динамикасын зерттеу жатыр. Мақалада әр түрлі әдістермен тиімділікті есептейтін өндірістік компанияның практикалық деректері келтірілген:

дәстүрлі әдіс және жүйелік тәсілге негізделген әдіс. Кестелерде келтірілген есептеулер нәтижелері жүйелік тәсілдің артықшылығын растайды. Мақалада қарастырылған теориялық және әдістемелік ережелер, сондай-ақ келтірілген практикалық мысал өндірістік бизнестің тиімділігін бағалау кезінде жүйелік тәсілді қолдануға арналған ұсыныстар үшін негіз болып табылады.

Тірек сөздер: жүйе, өндіріс, бизнес, тиімділік, табыстылық, өндіріс тиімділігі, салынған капитал, негізгі және айналым капиталы.

T.N. IVANYUK,*¹

c.e.s., professor.

*e-mail: tativ.ru@mail.ru

V.A. ARYSHEV,¹

c.e.s., professor.

e-mail: varyshev@mail.ru

T.V. FURSOVA,²

c.e.s., associate professor.

e-mail: fusya@bk.ru

¹Turan University, Almaty, Kazakhstan.

²Moscow Financial and Law University,
Moscow, Russia

SYSTEM APPROACH TO ASSESSING THE EFFICIENCY OF MANUFACTURING BUSINESS

Abstract

The purpose of this study is to theoretically and methodically substantiate the need to use a systematic approach to assessing the effectiveness of business activities. To achieve the goal of the scientific study, the main tasks were identified: to analyze the efficiency of working capital use, to study the return on fixed capital and to give a generalized assessment of the profitability of capital invested in business development. In accordance with the tasks outlined in the article, the main vectors of scientific research were identified, for which such analytical methods as comparison and generalization, deterministic factor analysis, and grouping of economic indicators were used. The key goal of any business, including manufacturing, is to increase profits and improve efficiency. In this regard, there is a need to evaluate business performance. In practice, such an assessment is usually based on the use of a basic indicator of profitability of production. However, this approach does not allow identifying and realistically assessing the main causes of certain changes in profitability. Given the importance of making management decisions for the future, a systematic approach should be used to assess the effectiveness of the production business. The system approach is based on the study of the dynamics of a number of indicators, answering the question of what is the level of return on total invested capital, working capital and fixed capital of the business. The article presents practical data of a production company with efficiency calculations using different methods: the traditional method and the method based on the system approach. The results of the calculations presented in the tables confirm the advantage of the system approach. The theoretical and methodological provisions discussed in the article, as well as the practical example given are the basis for recommendations for the use of the system approach in assessing the effectiveness of manufacturing business.

Key words: economics, manufacturing business, system approach, efficiency, profitability, invested capital, resources.

МРНТИ 06.51.02
УДК 339.9

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-163-169>

Г.К. ДЖОЛДАСБАЕВА,*¹

д.э.н., профессор.

*e-mail: gulnara_00@mail.ru

Л.М. ЕСАХМЕТОВА,¹

магистр экономических наук.

e-mail: Elm.78@mail.ru

¹Алматинский технологический университет,
г. Алматы, Казахстан

ПУТИ РЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМЫ ПО ЭКСПОРТУ МУКИ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

В предлагаемой статье рассмотрено современное состояние развития мукомольной отрасли Казахстана и динамика развития объемов производства и экспорта муки. Определены такие проблемы отрасли, как переизбыток производственных мощностей, низкий уровень использования муки за счет жесткой конкуренции на рынке, постепенное сужение традиционных рынков сбыта из-за диверсификации импорта муки на импорт зерна странами Средней Азии, дефицит подвижного состава, высокие тарифы на железнодорожные перевозки и аренду вагонов, недостаточные меры поддержки мукомольной отрасли со стороны государства. Условия пандемии определили для отечественных производителей суровые ограничения не только в производстве и логистике, но и в экспорте. А это повлекло не только остановку производства, но и глобальное замедление экономики и торговых отношений. Немаловажная роль государства и его поддержка на данном этапе выражены в финансировании и субсидировании. По результатам исследования авторы предлагают совершенствовать экспортные процедуры путем внедрения «единого окна» по экспортным и импортным операциям, развивать транспортно-логистическую и торговую инфраструктуру, улучшить условия для продвижения экспорта муки на зарубежные рынки.

Ключевые слова: мукомольная отрасль, АПК, мука, экспорт муки, экспортный потенциал, государственная поддержка, государственные институты.

Введение

Республика Казахстан в настоящее время является крупным поставщиком муки с определенным весомым объемом. Страна занимает свою нишу на международном рынке и играет важную роль как участник мировой торговли мукой. Однако в течение длительного периода развитие и изменения на зерновом рынке постоянно меняют и определяют ее роль и занимаемое рейтинговое положение. По последним данным, Казахстан входит в лучшую пятерку крупных стран мира по объему производства муки и ее продаже. Важным элементом зернового рынка является экспорт мукомольной продукции.

Для Казахстана развитие экспортного потенциала муки является значимым стратегическим направлением с учетом особенностей экспорта. Все это предполагает изучение и проведение тщательного анализа деятельности казахстанского рынка муки. Также целесообразно определить экспортный потенциал рынка отечественной муки, роль и пути его развития на международном рынке. За последние пять лет по производству и экспорту муки позиция Казахстана отмечена как нестабильная. Об этом можно судить по результатам рекордного уровня: доля страны в мировом экспорте продукции изменилась с 4% в 2018 г. на 13,8% в 2020 г.

Усиление международных отношений Республики Казахстан в сфере торговли в основном зависит от различных факторов, включая спектр экономических и политических вопросов. Одним из главных стратегических направлений остается развитие экспорта конкурентоспособной продукции. В настоящее время уровень социально-экономического развития Республики Казахстан определяет степень его взаимовыгодного тесного участия в современном быстро меняющемся мировом разделении труда. Однако остаются очень важными нерешенные вопросы

по увеличению круга участия. Поэтому необходимо создать конкурентоспособную отечественную экономику с мощными и распространенными секторами экономики, проводить активную экспортную политику, которая даст возможность использованию современных модернизированных технологий в перерабатывающей отрасли. По опыту международных стран можно сделать вывод, что развитие экспорта – это важный рычаг стимулирования экономического роста и увеличения национального дохода страны. Важно отметить и возможность расширения диверсификации производства, а также создание рабочих мест.

Материалы и методы

В ходе исследования были использованы статистические и материалы отчетности предприятий мукомольной промышленности Республики Казахстан.

Авторами изучены данные на основе системного и методического подхода, являющегося одним из диалектических методов рассмотрения вопросов. Проведен анализ направлений стимулирования развития экспортного потенциала рынка муки и его продукции. Получены результаты сравнительного системного и аналитического анализа, абстрагирования, статистико-экономического, а также метода графического интерпретирования.

Одной из важнейших задач государственной политики в области продовольственной безопасности страны является обеспечение населения продукцией переработки зерновых культур, и это отражено в соответствующих нормативных законопроектах и целевых комплексных программах.

Основные положения

Одним из важных факторов, влияющих на социально-экономическое развитие страны в условиях глобализации, является более глубокое проникновение отечественных производителей товаров на внешние рынки и участие в международном разделении труда, что будет оказывать прорывное влияние на уровень применяемой техники и технологии, качество и ассортимент продукции, конкурентоспособность предприятия как на внутреннем, так и на внешнем рынке, создание современного и диверсифицированного производства и дополнительных рабочих мест.

В современных условиях для развития национальной экономики и повышения конкурентоспособности страны особая роль отводится экспорту продукции и наращиванию объемов экспорта несырьевых товаров, в том числе переработанной продукции АПК. Экспорт является важным источником пополнения доходной части государства, укрепления инновационно-инвестиционного потенциала и платежеспособности страны.

Республика Казахстан на данный момент является крупным поставщиком продукции зерноперерабатывающих предприятий и занимает значительную долю на мировом рынке муки.

Казахстан – единственная в мире страна, которая из всего объема произведенной муки более 50% поставляет на внешний рынок, при этом обеспечивая внутреннюю потребность населения страны в полном объеме. Также следует отметить, что по уровню производства и экспорта муки, приходящейся на душу населения, Казахстан занимает первое место в мире и входит в тройку мировых лидеров по объемам экспорта муки [1].

Мукомольная промышленность является одной из социально значимых и стратегически важных отраслей агропромышленного комплекса, которая обеспечивает продовольственную безопасность страны и имеет огромный мультипликативный эффект, оказывая влияние не только на развитие АПК в целом, но и на работу других отраслей, таких как железнодорожный транспорт, сфера торговли, отрасль электроэнергетики [2].

Результаты

Современная отечественная мукомольная промышленность является одной из социально значимых отраслей агропромышленного комплекса. Вырабатываемые из муки хлеб, хлебобулочные, макаронные и крупяные изделия играют важную роль в обеспечении продовольственной безопасности страны. Рассмотрим динамику роста объемов производства муки в таблице 1 (стр. 165).

Таблица 1 – Динамика объема производства и экспорта муки за 2017–2020 гг.

Показатель	2017 г.	2018 г.	2019 г.	2020 г.
Объем производства муки, тыс. тонн	3910	3803	3271	3322
Темпы роста, %	100	97,3	86,0	101,6
Примечание – Подготовлено авторами по данным Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам РК.				

В 2020 г. в Казахстане произведено 3322 тыс. т муки (таблица 1) и по сравнению с 2019 г. объем увеличился на 1,6%. Если сравнивать с 2017–2018 гг., объем производства сократился на 18% в среднем.

В Республике Казахстан на сегодняшний день работает около 300 предприятий по производству муки, мощность которых составляет 10,3 млн т зерна в год. Также за 2020 г. производственная загрузка предприятий была на уровне 29,1%, а муки произведено 3,3 млн т.

В стране имеется около 300 мукомольных предприятий общей мощностью 10,3 млн т зерна в год, при этом в 2020 г. в Казахстане было произведено 3,3 млн т муки, а загрузка мукомольных предприятий составила 29,1%.

В целом по отрасли наблюдается переизбыток производственных мощностей по производству муки, устойчивые темпы сокращения объемов производства муки, низкий уровень ее использования за счет высокой конкуренции на рынке муки, увеличение износа оборудования, удельного веса материальных затрат в структуре себестоимости.

Потребление внутреннего рынка Казахстана составляет около 1,8 млн т муки, когда на мировой рынок экспортируется более 2,3 млн т в год. Экспорт муки осуществляется в такие страны, как Узбекистан, Кыргызстан, Таджикистан, Туркменистан, Афганистан, Китай. В настоящее время большой объем поставок муки осуществляется в Афганистан.

Динамика экспорта муки (рисунок 1) имеет неустойчивую тенденцию к росту, на что оказало влияние изменение импортной политики стран Средней Азии, которые начали наращивать объемы импорта казахстанского зерна пшеницы вместо муки, тем самым укрепив собственный мукомольный бизнес по переработке зерна, и стали основными конкурентами Казахстана на внешнем рынке муки [2].

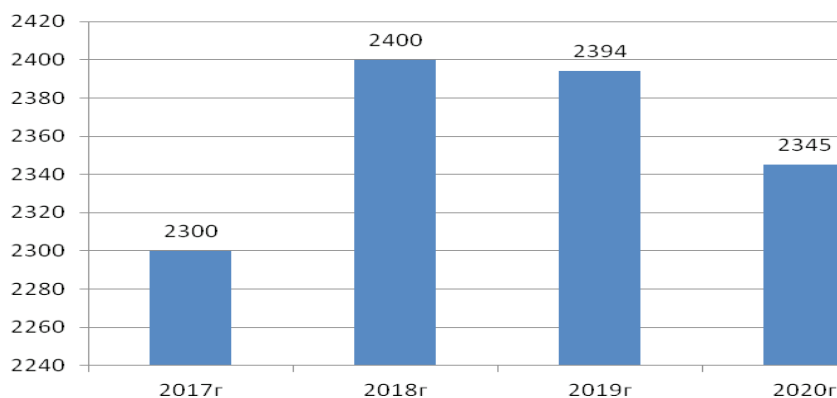

Рисунок 1 – Объемы экспорта муки, тыс. т

Примечание – Подготовлено авторами по данным Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам РК.

Следует отметить, что Афганистан наряду со странами Средней Азии в последние годы активно приобретает продукцию зерна и пшеницы из нашей страны для развития собственных мукомольных предприятий. Так, со стороны Афганистана импорт казахстанского зерна увеличился в объеме: если в 2015 г. он составлял 36 тыс. т, то в 2019 г. составил 381 тыс. т. В этот же период со стороны Узбекистана возрос с 957 тыс. т до 2,285 млн т, т.е. в 2,4 раза за счет отмены правительством Узбекистана НДС за импорт зерна.

Поэтому производителям муки необходимо искать новые альтернативные рынки сбыта. Если рассматривать рынок европейских стран, то экспорт муки в эти страны является невы-

годным из-за высоких транспортных расходов, а Россия сама является крупным экспортером муки.

Несмотря на емкость и перспективность рынков стран Юго-Восточной Азии (ЮВА), имеются проблемы, связанные с высокими расходами на транспортировку муки. Поэтому необходимо провести исследование и анализ более оптимальной логистики доставки муки до этих стран [4].

Направление поставки муки на Китай расценивается как перспективное для казахстанских экспортеров муки. Поставка муки в Китай в 2020 г. возросла на 64% и составила более 100 тыс. т. Но увеличение экспорта муки в эту страну сдерживается инфраструктурными проблемами и особыми условиями поставки муки в мягких контейнерах/мешках – биг-бэгах [5].

Время пандемии и карантин привело к закрытию границ и ограничениям в логистике, остановились многие зерноперерабатывающие предприятия. Заметна была остановка и замедление в экономике и торговых отношениях, в этих условиях экспортерам муки пришлось нелегко. Именно в таких жестких условиях важно иметь поддержку со стороны государства [6].

Для поддержки экспортеров со стороны государства реализуются различные государственные программы. Рассмотрим некоторые из них.

Это единая программа поддержки и развития бизнеса «Дорожная карта бизнеса» (далее – ЕДКБ). В соответствии с этой программой осуществляется предоставление консультационных услуг предприятиям, осуществляющим внешнеэкономическую деятельность, по процедурам и процессам проведения экспортных операций.

По государственной программе ЕДКБ–2020 осуществляются следующие меры поддержки для действующих и потенциальных экспортеров отечественной продукции: финансирование лизинговых операций, субсидируются и поддерживаются кредитные ставки по кредитам банков второго уровня (БВУ), предоставление гарантий по кредитам БВУ и другие [7]. Есть три направления Единой программы, но весомую долю кредитов направляли на поддержку предпринимателей данной отрасли Казахстана.

Государственный институт финансовой поддержки экспортеров АО «Экспортно-кредитная страховая корпорация «КазЭкспортГарант» является единственной в Казахстане специализированной страховой организацией и осуществляет страхование экспортных сделок, предоставляет кредит покупателям казахстанских экспортеров до одного года, его деятельность в основном направлена на поддержку и развитие производителей-экспортеров, осуществляющих поставку переработанной или готовой продукции на зарубежные рынки.

В РК создана официальная инфраструктура поддержки экспорта, включая сеть институтов по развитию, и действует законодательная база, отвечающая международным требованиям. Однако эту систему следует совершенствовать.

Институты и инфраструктура поддержки экспорта имеют различную ведомственную принадлежность, на данный момент они не работают как единое целое. Существующие инструменты поддержки экспорта имеют свои недостатки и являются неэффективными из-за отсутствия согласованности, взаимосвязи, нескоординированной и фрагментационной поддержки экспортных отношений в различных государственных программах. Недостаточность и нехватка форматов взаимодействия предпринимательских отношений с государством стагнируют обмен различной информацией и снижают эффективность мер.

Обсуждение

Имеется ряд вопросов, решение которых со стороны государства благоприятствовало бы экспортному потоку. К примеру, такие как:

1. Совершенствование экспортных процедур.

Следует отметить, что для устранения и снижения негативного влияния административных барьеров на экспортные операции проведена определенная работа по улучшению законодательства в таможенной сфере, тем не менее не все проблемы решены в процедурах экспорта продукции.

Согласно рейтингу Всемирного банка «Ведение бизнеса в международной торговле» казахстанским экспортерам требуется 133 ч и \$574 для прохождения границ и таможни, а в странах ОЭСР (Организация экономического сотрудничества и развития) время обработки составляет 12 ч и требуется \$150. Время и стоимость оформления документов экспортеров в Казахстане составляют 128 ч и \$320, а в странах ОЭСР – 3 ч и \$36 [8].

С целью совершенствования процедуры экспорта товаров в РК необходимо ускорить процесс распространения электронного декларирования и внедрения «единого окна» для экспортных и импортных операций, что позволит сократить время и экономические затраты на таможенное оформление при исходных логистических условиях.

2. Развитие транспортной и логистической инфраструктуры.

В Индексе эффективности логистики (LPI), который дает оценку эффективности международных цепей поставок, Казахстан в 2020 г. занял 71-е место, хотя имеются некоторые улучшения по соблюдению сроков доставки, эффективности работы таможенных органов, компетенции в логистике, тем не менее имеются проблемы, связанные с проведением качественных торгово-логистических операций, возможностями отслеживания поставок, международной организацией поставок по конкурентоспособным ценам.

Для решения этих проблем необходимо развитие универсальной логистики на достаточно высоком уровне (3PL и 4PL), привлечение инвестиций в создание современной транспортно-логистической инфраструктуры, что обеспечит Казахстану интеграцию в международную глобальную транспортно-логистическую систему.

Создание лучших условий для экспорта продукции на внешний рынок.

Глобальные экономические интересы Казахстана требуют создания универсального и выгодного экспортного механизма, основанного на опыте промышленно развитых стран.

В рамках этой инициативы необходимо рассмотреть возможность создания Домов Казахстана в зарубежных странах, представляющих высокий и приоритетный интерес, объединяющих вопросы торговли, инвестиций, транспорта и логистики, в том числе использование инструментов партнерства государства и бизнеса.

Следует отметить, что с 2020 г. эффективно работает Антикризисный центр, который поддерживает экспортеров, есть также телеграм-канал горячей линии, где рассмотрены более 800 заявок и обращений. Оказана помощь со стороны профильных министерств и организаций с привлечением экспертов [9].

Теперь рассмотрим специфичные меры государственной поддержки предприятий мукомольной отрасли, которые экспортируют свою продукцию на внешний рынок.

Емкость мирового рынка муки за последние 7–8 лет возросла с 12 млн т до 14 млн т в год. Жесткая конкуренция на мировом рынке муки, нерешенные проблемы внутри страны негативно отразились на объемах производства и экспорта муки отечественными производителями. Поэтому с учетом современных реалий и вызовов мукомолам необходима аналитико-маркетинговая, информационная и консультационная государственная поддержка, т.е. результаты маркетинговых исследований по емкости зарубежных рынков, перспективам их развития, конъюнктуре внешних рынков и другим показателям для успешного продвижения муки на внешние рынки.

Маркетинговая составляющая государственной поддержки требует от государства меньших затрат, и мировой опыт показывает, что большинство стран активно используют маркетинговую составляющую государственной поддержки [2, с. 176].

С целью повышения экспортной ориентированности переработанной продукции следует применять систему дифференцирования НДС при экспорте сырья и переработанной продукции (по опыту Китая), т.е. при экспорте переработанной продукции (муки, масла и пр.) возвращать НДС в полном объеме.

Основными проблемами, которые существуют внутри страны для предприятий, осуществляющих экспорт муки, являются высокие тарифы на услуги железнодорожного транспорта, нехватка вагонов в сезон урожая. Высокие внутренние тарифы на железнодорожные перевозки зерновых грузов ставят казахстанских экспортеров в неравные условия на внешнем рынке, или же получаемая экспортерами маржа от этой сделки сводится к минимуму.

К примеру, общая сумма тарифа в 2020 г. возросла на 100 тыс. тг, в том числе на пользование вагонами примерно на 67 тыс. тг, стоимость аренды вагонов – на 30–35 тыс. тг. Поэтому Правительство должно рассмотреть возможность компенсации затрат мукомольным предприятиям на аренду подвижного состава и транспортировку от производителя к покупателю.

Для расширения емкости рынка как внутри, так и за пределами страны необходимо мукомольным предприятиям осуществлять диверсификацию производства, т.е. наряду с произ-

водством муки наращивать производственные мощности комбикормового производства, так как в стране активно развивается животноводство, мясная промышленность, а темпы развития комбикормов отстают от темпов развития этих отраслей.

Следующим направлением диверсификации является производство круп. Эта отрасль в Казахстане находится в зачаточном состоянии, и большую часть круп Казахстан закупает на внешних рынках, в основном из России.

Заключение

Таким образом, исходя из проведенного исследования, следует, что в перспективе традиционные рынки сбыта будут сокращаться, количество мельниц тоже будет уменьшаться. Накопившиеся проблемы мукомолы самостоятельно решать не могут, поэтому необходимо переходить к новой модели работы – государственно-частному партнерству и проводить эффективные меры государственной поддержки предприятий мукомольной отрасли. Это обеспечение аналитическо-маркетинговой информацией для продвижения на внешние рынки, компенсация аренды подвижного состава и транспортных затрат, возврат НДС в полном объеме, совершенствование экспортных процедур, создание современной транспортно-логистической инфраструктуры, Домов Казахстана в зарубежных странах для успешной поставки муки на внешние рынки.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Наша стратегическая задача – развитие нового транспортного коридора в направлении Афганистана. URL: https://www.interfax.kz/?lang=rus&int_id=13&news_id=358
- 2 Будущее производства и переработки пшеницы в Казахстане зависит от решительных мер по адаптации к ожесточающейся конкуренции. URL: <https://www.apk-inform.com/ru/exclusive/opinion/1521528>
- 3 Почему РК продает на экспорт зерно и мясо, а не муку и колбасу? URL: https://forbes.kz/finances/markets/pochemu_rk_prodaet_na_eksport_zerno_i_myaso_a_ne_muku_i_kolbasu/
- 4 Перевозка зерна в контейнерах получит господдержку. URL: <https://eldala.kz/novosti/zerno/7046-perevozka-zerna-v-konteynerah-poluchit-gospodderzhku>
- 5 Как в Казахстане поддерживают экспортеров? URL: <https://www.primeminister.kz/ru/news/reviews>
- 6 «Бизнестің жол картасы-2025» URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000968>
- 7 Международная торговля. URL: <https://russian.doingbusiness.org/ru/methodology/trading-across-borders>
- 8 Льготное кредитование и экспортная страховка – на какие меры поддержки могут рассчитывать казахстанские экспортеры. URL: <https://www.primeminister.kz/ru/news/reviews/lgotnoe-kreditovanie-i-eksportnaya-strahovka-na-kakie-mery-podderzhki-mogut-rasschityvat-kazahstanskije-eksportery-4113258>
- 9 Комплекс мер позволит мукомолам Казахстана пережить трудные времена с минимальными потерями. URL: <https://www.apk-inform.com/ru/exclusive/opinion/1503897>

REFERENCES

- 1 Nasha strategicheskaja zadacha – razvitie novogo transportnogo koridora v napravlenii Afganistana. URL: https://www.interfax.kz/?lang=rus&int_id=13&news_id=358. (In Russian).
- 2 Budushhee proizvodstva i pererabotki pshenicy v Kazahstane zavisit ot reshitel'nyh mer po adaptacii k ozhestochajushhejsja konkurencii. URL: <https://www.apk-inform.com/ru/exclusive/opinion/1521528>. (In Russian).
- 3 Pochemu RK prodaet na jeksport zerno i mjaso, a ne muku i kolbasu? URL: https://forbes.kz/finances/markets/pochemu_rk_prodaet_na_eksport_zerno_i_myaso_a_ne_muku_i_kolbasu/. (In Russian).
- 4 Perevozka zerna v kontejnerah poluchit gospodderzhku. URL: <https://eldala.kz/novosti/zerno/7046-perevozka-zerna-v-konteynerah-poluchit-gospodderzhku>. (In Russian).
- 5 Kak v Kazahstane podderzhivajut jeksportеров? URL: <https://www.primeminister.kz/ru/news/reviews>
- 6 «Biznестің zhol kartasy-2025» URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000968>. (In Russian).
- 7 Mezhdunarodnaja trgovlja. URL: <https://russian.doingbusiness.org/ru/methodology/trading-across-borders>. (In Russian).
- 8 L'gotnoe kreditovanie i jeksportnaja strahovka – na kakie mery podderzhki mogut rasschityvat' kazahstanskije jeksportery. URL: <https://www.primeminister.kz/ru/news/reviews/lgotnoe-kreditovanie-i-eksportnaya-strahovka-na-kakie-mery-podderzhki-mogut-rasschityvat-kazahstanskije-eksportery-4113258>. (In Russian).
- 9 Kompleks mer pozvolit mukomolam Kazahstana perezhit' trudnye vremena s minimal'nymi poterjami. URL: <https://www.apk-inform.com/ru/exclusive/opinion/1503897>. (In Russian).

Г.К. ДЖОЛДАСБАЕВА,*¹

Э.ғ.д., профессор.

*e-mail: gulnara_00@mail.ru

Л.М. ЕСАХМЕТОВА,¹

экономика ғылымдарының магистрі.

e-mail: Elm.78@mail.ru

¹Алматы технологиялық университеті,

Алматы қ., Қазақстан.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҰН ЭКСПОРТЫ МӘСЕЛЕСІН ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа

Ұсынылып отырған мақалада Қазақстанның ұн тарту саласының қазіргі жай-күйі және ұн өндірісі мен экспорты көлемінің даму серпіні қарастырылған. Саланың проблемалары өндірістік қуаттардың артық болуы, ұн нарығындағы қатаң бәсекелестік есебінен оны пайдаланудың төмен деңгейі, Орта Азия елдерінің астық импортына ұн импортын әртараптандыруына байланысты дәстүрлі өткізу нарықтарының біртіндеп тарылуы, жылжымалы құрамның тапшылығы, теміржол тасымалдарына және вагондарды жалға алуға арналған жоғары тарифтер, мемлекет тарапынан ұн тарту саласын қолдаудың жеткіліксіз шаралары ретінде айқындалды. Пандемия жағдайлары отандық өндірушілер үшін өндіріс пен логистикаға ғана емес, экспортқа да қатаң шектеулер белгіледі. Бұл өндірістің тоқтап қалуына және де экономика мен сауда қатынастарының жаһандық баяулауына әкелді. Осы кезеңде мемлекеттің және оны қолдаудың маңызды рөлі қаржыландыру мен субсидиялауда көрсетілген. Зерттеу нәтижелері бойынша авторлар экспорттық және импорттық операциялар бойынша «бір терезе» енгізу жолымен экспорттық рәсімдерді жетілдіруді, көлік-логистикалық және сауда инфрақұрылымын дамытуды, ұнды шетелдік нарықтарға экспорттауды ілгерілету үшін жағдайларды жақсартуды ұсынады.

Тірек сөздер: ұн тарту саласы, АӨК, ұн, ұн экспорты, экспорттық әлеует, мемлекеттік қолдау, мемлекеттік институттар.

G.K. DZHOLDASBAEVA,*¹

d.e.s., professor.

*e-mail: gulnara_00@mail.ru

L.M. YESAKHMETOVA,¹

m.e.s.

e-mail: Elm.78@mail.ru

¹Almaty Technological University,

Almaty, Kazakhstan

WAYS TO SOLVE PROBLEMS OF FLOUR EXPORT IN KAZAKHSTAN

The present article examines the current state of development of the flour milling industry in Kazakhstan and the dynamics of the development of flour production and export volumes. The problems of the industry are identified, such as an overabundance of production capacity, a low level of its use due to fierce competition in the flour market, a gradual narrowing of traditional sales markets due to the diversification of flour imports into grain imports by Central Asian countries, a shortage of rolling stock, high tariffs for rail transportation and rental of wagons, insufficient measures to support the milling industry from the state. The conditions of the pandemic have determined severe restrictions for domestic producers not only in production and logistics, but also in exports. And this led not only to a halt in production, but also to a global slowdown in the economy and trade relations. The important role of the state and its support at this stage is expressed in financing and subsidizing. According to the results of the study, the authors propose to improve export procedures by introducing a "single window" for export and import operations, develop transport, logistics and trade infrastructure, improve conditions for promoting flour exports to foreign markets.

Key words: flour industry, agro-industrial complex, flour, flour export, export potential, state support, state institutions.

МРНТИ 06.71.05
УДК 658.6:658.8

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-170-177>

Г.И. КУПАЛОВА,*¹

д.э.н., профессор.

*e-mail: prof.galina@gmail.com

Т.Н. АРТЮХ,¹

д.т.н., профессор.

e-mail: artyukhtn@gmail.com

Н.В. ГОНЧАРЕНКО,¹

к.э.н., доцент.

e-mail: nota7sha@ukr.net

В.И. БЕРЕЗЮК,²

д.э.н., доцент.

e-mail: v.berezyuk@keu.kz

¹Киевский национальный университет
им. Тараса Шевченко, г. Киев, Украина

²Карагандинский университет
Казпотребсоюза, г. Караганда, Казахстан

УПРАВЛЕНИЕ ТОВАРНЫМ АССОРТИМЕНТОМ ИНТЕРНЕТ-МАГАЗИНОВ В УСЛОВИЯХ COVID-19

Аннотация

В статье рассмотрена актуальная проблема совершенствования товарного ассортимента интернет-магазина в условиях COVID-19. Прослеживается устойчивая тенденция к увеличению доли электронной коммерции в мировом объеме розничной торговли, уровня посещения интернет-магазинов. Установлено, что система управления товарным ассортиментом включает такие организационные мероприятия, как планирование (анализ рынка, формирование ассортимента, планирование продаж и логистики); организация (организация обработки заявок, анализ эффективности интернет-торговли); контроль (контроль выполнения ключевых показателей эффективности (KPI), оценка влияния товарной структуры на достижение ключевых показателей эффективности (KPI), корректировка ассортимента). В ближайшее время на управление ассортиментом в интернет-магазинах будут влиять такие факторы, как увеличение спроса, неопределенность развития бизнес-среды, повышение требований к качеству товаров и их доставке, усложнение доставки товаров, особенно экспортных. Для адаптации к внешним условиям, обеспечения конкурентоспособности в долгосрочной перспективе важно применять стратегические и оперативные управленческие инструменты. Стратегические инструменты предусматривают долгосрочное планирование на основании фактических статистических и аналитических данных деятельности и развития рынка. Такими инструментами должны быть следующие: разработка стратегии адаптации номенклатуры согласно динамике рынка, обоснование процедур приведения интерфейса интернет-магазина, внедрение гибкой стратегии управления в условиях структурных изменений товарного ассортимента. В современных условиях инструменты оперативного управления интернет-магазином должны быть направлены на операционное улучшение ассортимента: на отказ и/или замену товаров с низким спросом, улучшение восприятия покупателями предлагаемых товаров путем их классификации, обоснование системы сопутствующих сервисных услуг с учетом экономической эффективности.

Ключевые слова: ассортимент, интернет-продажи, торговля, интернет-магазин, управление ассортиментом, товарный ассортимент, электронная коммерция.

Введение

Пандемия COVID-19 и связанные с ней карантинные ограничения существенно повлияли на бизнес-процессы в предпринимательстве. Особой трансформации подверглась сфера торговли. Для выполнения планов по реализации продукции и полученных доходов, снижению затрат на аренду торговых площадей, привлечению новой целевой аудитории многие предприниматели освоили все более набирающий популярность способ продаж – интернет-торговлю. В 2020 г.

объем розничных продаж электронной коммерции во всем мире составил \$4,28 трлн. Согласно оценке аналитиков, в 2022 г. выручка от электронной торговли вырастет до \$5,4 трлн [1].

Как и в обычной торговле, эффективность интернет-магазина прежде всего зависит от высокой адаптивности ассортиментной политики, своевременного обновления номенклатуры товаров и их групп. Управление ассортиментным портфелем интернет-магазина должно включать несколько обязательных этапов: анализ рыночной динамики и структуры спроса; изучение фактических данных о продажах отдельных продуктов и товарных групп; составление и анализ нескольких вариантов ассортиментного плана; утверждение окончательного варианта. Для своевременной доставки товаров или формируются минимально возможные их запасы, или организовываются постоянные логистические цепочки.

В условиях COVID-19 спрос на товары и услуги существенно меняется. Вследствие нестабильного, непредвиденного, небольшого по продолжительности периода действия карантинных ограничений невозможно определить устойчивые тренды покупательских нужд и своевременно на них отреагировать.

При пандемии интернет-магазины сталкиваются также с некоторыми проблемами организационного и финансового плана, которые негативно влияют на реалистичность оперативного планирования, доступность предлагаемых товаров, своевременность их доставки и качество обслуживания покупателей. Это снижает результативность оперативного планирования.

Таким образом, для качественного формирования и управления товарным ассортиментом интернет-магазинов важно предвидеть и вовремя реагировать на быстро меняющийся потребительский спрос, снижение покупательской способности населения, ограничения в поставках, активное развитие конкуренции в онлайн-торговле.

Литературный обзор

Особенности организации интернет-торговли исследовали Я. Тертичный, О.О. Гайдукова, Т.В. Красовская и др. [3–5]. Тенденции и проблемы развития электронной торговли в условиях мировой пандемии изучали А. Бергер, А. Гелета, О. В. Гаврилюк, Т.В. Божидарник [6–7]. Организационные и методические подходы управления и повышения конкурентоспособности онлайн-торговли разработали В.С. Симаков и др. [7–9]. Несмотря на разносторонность и глубину проведенных исследований, неопределенность внешней бизнес-среды, изменение спроса и вкусов потребителей, внедрение инновационных инструментов для привлечения клиентов в логистике и маркетинге формируют все новые требования к управлению ассортиментом продукции. Все это особенно актуально в условиях пандемии COVID-19. Целью исследования является разработка предложений по усовершенствованию управления ассортиментом продукции интернет-магазинов в условиях пандемии COVID-19.

Методы и материалы

Для достижения указанной выше цели проанализированы тенденции (с 2015 г.) и прогноз (до 2024 г.) развития электронной коммерции в мире. При этом использовались наиболее распространенные статистические методы, в частности, такие как сравнение, ряды динамики, группирование, индексный, табличный, графический и структурно-логический методы исследования. Результаты расчетов положены в основу определения перспективных направлений совершенствования управления товарным ассортиментом в сфере электронной коммерции.

Основные положения

Электронная торговля активно развивается на протяжении последнего десятилетия. Этому способствует развитие международных и национальных торговых площадок (Amazon, eBay, Samsung, AliExpress, Rozetka, Prom и др.), расширение охвата Интернетом, открытие специализированных интернет-магазинов. Доля электронной коммерции в мировом объеме розничной торговли увеличилась с 7,4% в 2015 г. до 19,5% в 2021 г. Ожидается, что к 2024 г. она составит 21,8% (таблица 1, стр. 172).

Таблица 1 – Динамика и прогноз развития электронной коммерции в мире, 2015–2024 гг.

Год	Показатели		
	Удельный вес электронной коммерции в объеме розничной торговли, %	Ежегодный прирост розничных продаж электронной коммерции, %	Общее количество активных учетных записей пользователей PayPal, млн ед
2015	7,4	19,3	165
2016	8,6	16,1	192
2017	10,4	28,0	220
2018	12,2	22,9	254
2019	13,6	20,2	295
2020	18,0	27,6	361
2021	19,5	14,3	402
2022	20,4	10,9	-
2023	21,1	8,9	-
2024	21,8	8,1	-

Примечание – Составлено авторами на основе данных [2].

Карантинные ограничения, введенные национальными правительствами, способствовали увеличению покупок в интернет-магазинах (рисунок 1).

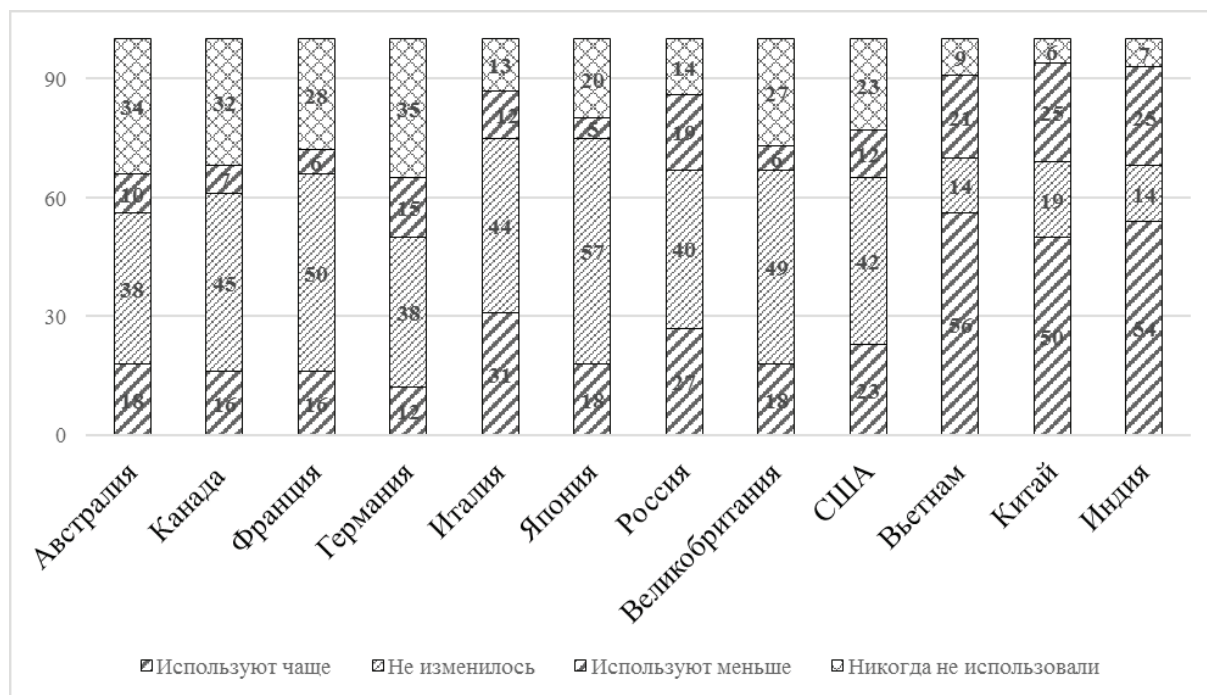

Рисунок 1 – Структура покупателей в зависимости от активности их покупок в интернет-магазинах после введения карантинных ограничений, 2020 г., %

Примечание — Составлено авторами на основе данных [1, 2].

Стабильное возрастание спроса, а также логистические, финансовые и организационные ограничения, вызванные пандемией COVID-19, вносят существенные коррективы в организацию интернет-торговли в целом и в формирование ассортимента в частности. По результатам критического анализа тенденций развития рынков определены основные факторы, которые влияют сейчас и будут влиять в ближайшее время на управление ассортиментом в интернет-магазинах:

1. Дальнейшее увеличение спроса. Многие покупатели оценили удобство покупок в интернет-магазинах, все больше приобретая не только электроники или бытовой техники, но и

продуктов питания, одежды, товаров для дома. Таким образом, для долгосрочного развития интернет-магазина нужно разработать стратегию формирования товарного ассортимента, которая обеспечит лояльность покупателей и экономическую эффективность.

2. Неопределенность развития бизнес-среды. Введение карантинных ограничений привело к увеличению покупок в Интернете. Вместе с этим многие компании сталкиваются с усложнением доставки товаров, участвовавшими случаями отказа от покупок вследствие снижения покупательской способности. Таким образом, важно разработать управленческие инструменты, направленные на уменьшение рисков при формировании ассортимента товаров и услуг.

3. Повышение требований к качеству товаров и их доставке. Многие компании предлагают товары и услуги в Интернете, что приводит к усилению конкуренции и повышению требований покупателей. Современные потребители хотят бесплатного возврата и доставки товаров, надежного обслуживания, интуитивно понятных и отзывчивых веб-сайтов, большого выбора способов оплаты. Предоставление таких услуг является дорогостоящим и сложным процессом, из-за которого могут возникнуть сбои в рабочем процессе интернет-магазинов.

4. Усложнение доставки при экспорте товаров. Онлайн-торговля способствует тому, что товары можно заказать в любой стране мира. Для компаний это важно, поскольку можно представить свои товары на зарубежных рынках при небольших расходах на маркетинг. Вместе с тем правительства разных стран ослабляют или ужесточают меры по борьбе с пандемией с разной скоростью, что не позволяет перевозчикам гарантировать своевременную доставку этих товаров.

Для оперативного реагирования на вышеуказанные факторы, снижения издержек, укрепления конкурентоспособности интернет-магазинов целесообразно использовать новые подходы в управлении их товарным ассортиментом.

Результаты и обсуждение

Ассортиментная оптимизация помогает исключить экономически нецелесообразные товарные группы, высвободить замороженные оборотные средства и сократить накладные расходы. Каждая позиция в каталоге интернет-магазина имеет определенное значение. Одни товарные группы привлекают основной поток клиентов, другие – обеспечивают маржинальный доход, третьи – содержатся ради имиджа и создания видимости большого выбора.

Учитывая роль управления ассортиментом товаров в достижении прибыльности магазина, его сложность, предлагаем выделить основные организационные действия, сгруппированные по блокам: планирование, организация, контроль (рисунок 2).

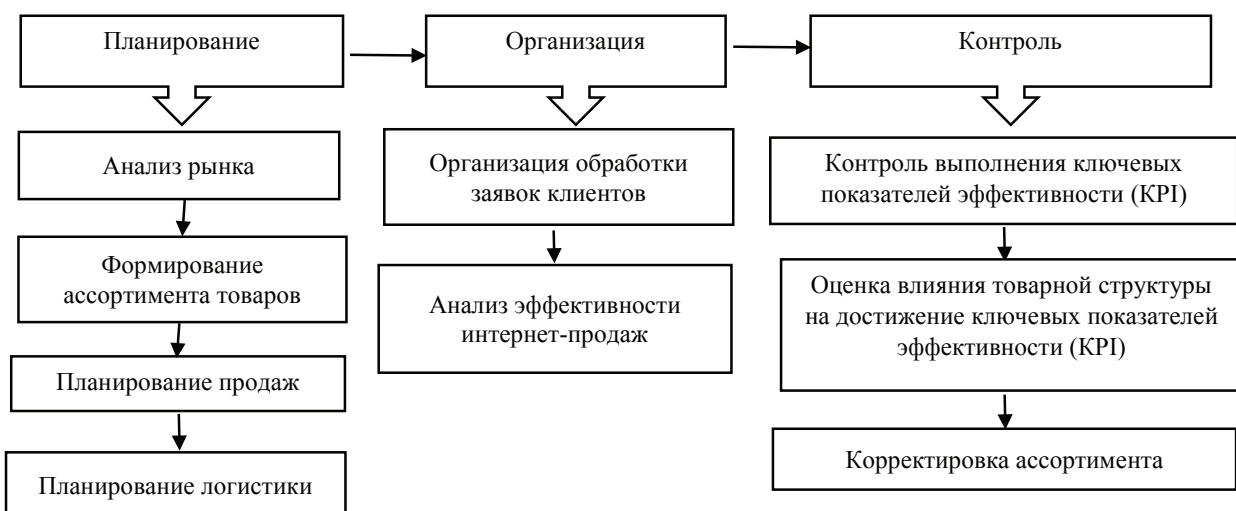

Рисунок 2 – Структурно-логическая схема организации управления товарным ассортиментом интернет-магазина

Примечание – Составлено авторами.

Учитывая вышеизложенное, считаем, что в современных условиях для эффективного управления товарным ассортиментом важно внедрить стратегические и оперативные инструменты, которые обеспечат долгосрочную деятельность магазина на высококонкурентном рынке. Стратегические инструменты предусматривают долгосрочное планирование на основании фактических статистических и аналитических данных деятельности магазина и развития рынка. Они должны включать инструменты, которые обеспечат быстрое и своевременное реагирование на изменения во внешней среде (рисунок 3).

Рисунок 3 – Инструменты управления товарным ассортиментом интернет-магазинов в условиях COVID-19

Примечание – Составлено авторами.

Прежде всего это касается разработки процедур приведения интерфейса интернет-магазина в соответствие с новой номенклатурой товаров, гибкой стратегии управления в условиях структурных изменений товарного ассортимента.

Предложенные инструменты оперативного управления интернет-магазином должны быть направлены на операционное улучшение ассортимента, а именно: на отказ и/или замену товаров с низким спросом, улучшение восприятия покупателями предлагаемых товаров путем их классификации, обоснование системы сопутствующих сервисных услуг с учетом экономической эффективности.

Выводы

Мировая пандемия COVID-19 и карантинные ограничения кардинально поменяли условия бизнеса в области электронной коммерции. Позитивным является увеличение числа активных пользователей, уровня посещаемости сайтов, средней стоимости чека, конверсии в покупки. Одновременно сформировались организационные и рыночные факторы, которые препятствуют повышению эффективности бизнеса в условиях роста спроса. Это рост конкуренции, по-

вышение требований покупателей, снижение их общей платежеспособности, осложнение логистики.

Для нивелирования влияния негативных факторов важно прежде всего усовершенствовать управление товарным ассортиментом интернет-магазинов. Предложение востребованных и качественных товаров, их оптимальная структура будут способствовать снижению логистических затрат и уровня возвратов товаров, удержанию конкурентных позиций.

Учитывая высокую волатильность на рынках, снижение доходов населения, рост цен на доставку и хранение товаров, для усовершенствования управления товарным ассортиментом нужно внедрить стратегические и оперативные инструменты. К ним относятся формирование информационно-статистической базы по продажам магазина в разрезе номенклатурных групп, разработка стратегии адаптации номенклатуры согласно динамике рынка, процедур приведения интерфейса интернет-магазина в соответствие с новой номенклатурой.

ЛИТЕРАТУРА

1 Retail e-commerce sales worldwide from 2014 to 2024. URL: <https://www.statista.com/statistics/379046/worldwide-retail-e-commerce-sales/>

2 E-commerce worldwide – statistics & facts. URL: <https://www.statista.com/topics/871/online-shopping/#dossierKeyfigures>

3 Тертычный Я. Систематизация организационных форм электронной торговли с позиции исследования их сущности и природы как виртуальных организаций // Галицкий экономический вестник. – 2019. – № 4(59). URL: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2019.04

4 Гайдукова Е.А. Теоретические аспекты понятия «электронная торговля». – 2019. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/8_2019/154.pdf

5 Красовская Т.В. Методические основы формирования механизма товарного ассортимента на производственных предприятиях // Экономика и государство. – 2016. – № 2. – С. 67–71.

6 Бергер А., Гелета А. Мировые тенденции развития электронной коммерции на основе кризисных условий пандемии COVID-19 // Экономика и общество. – 2020. – № 26. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-18>

7 Гаврилюк О.В., Божидарник Т.В. Глобальная пандемия: модификация приоритетов потребителей и электронной коммерции в форс-мажорных обстоятельствах // Научные горизонты. – 2020. – № 4. – С. 7–14.

8 Симаков В.С. Содержание управления предприятиями электронной коммерции как субъектами инновационного предпринимательства // Государство и регионы. Серия: Экономика и предпринимательство. – 2020. – № 3(2). – С. 614.

9 Timonina-Farkas A., Katsifou A., Seifert Ralf W. Product assortment and space allocation strategies to attract loyal and non-loyal customers. *European Journal of Operational Research*. 2020. Vol. 285. Issue 3. P. 1058–1076.

REFERENCES

1 Retail e-commerce sales worldwide from 2014 to 2024. URL: <https://www.statista.com/statistics/379046/worldwide-retail-e-commerce-sales/>. (In English).

2 E-commerce worldwide – statistics & facts. URL: <https://www.statista.com/topics/871/online-shopping/#dossierKeyfigures>. (In English).

3 Tertychnyj Ja. (2019) Sistematizacija organizacionnyh form jelektronnoj trgovli s pozicii issledovanija ih sushhnosti i prirody kak virtual'nyh organizacij // Galickij jekonomicheskij vestnik. No. 4(59). URL: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2019.04№ (In Russian).

4 Gajdukova E.A. (2019) Teoreticheskie aspekty ponjatija «jelektronnaja trgovlja». URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/8_2019/154.pdf№ (In Russian).

5 Krasovskaja T.V. (2016) Metodicheskie osnovy formirovanija mehanizma tovarnogo assortimenta na proizvodstvennyh predpriyatijah // Jekonomika i gosudarstvo. No. 2. P. 67–71. (In Russian).

6 Berger A., Geleta A. (2020) Mirovye tendencii razvitija jelektronnoj kommercii na osnove krizisnyh uslovij pandemii COVID-19 // Jekonomika i obshhestvo. No. 26. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-26-18>№ (In Russian).

7 Gavriljuk O.V., Bozhidarnik T.V. (2020) Global'naja pandemija: modifikacija prioritetov potrebitelej i jelektronnoj kommercii v fors-mazhorneyh obstojatel'stvah // Nauchnye gorizonty. No. 4. P. 7–14. (In Russian).

8 Simakov V.S. (2020) Soderzhanie upravlenija predpriyatijami jelektronnoj kommercii kak sub#ektami innovacionnogo predprinimatel'stva // Gosudarstvo i regiony. Serija: Jekonomika i predprinimatel'stvo. No. 3(2). P. 614. (In Russian).

9 Timonina-Farkas A., Katsifou A., Seifert Ralf W. (2020) Product assortment and space allocation strategies to attract loyal and non-loyal customers. European Journal of Operational Research. Vol. 285. Issue 3. P. 1058–1076. (In English).

Г.И. КУПАЛОВА,*¹

Э.Ф.Д., профессор.

*e-mail: prof.galina@gmail.com

Т.Н. АРТЮХ,¹

Т.Ф.Д., профессор.

e-mail: artyukhtn@gmail.com

Н.В. ГОНЧАРЕНКО,¹

Э.Ф.К., доцент.

e-mail: nota7sha@ukr.net

В.И. БЕРЕЗЮК,²

Э.Ф.Д., доцент.

e-mail: v.berezyuk@keu.kz

¹Тарас Шевченко атындағы Киев ұлттық университеті, Киев қ., Украина

²Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан

COVID-19 ЖАҒДАЙЫНДА ИНТЕРНЕТ-ДҮКЕНДЕРДІҢ ТАУАРЛЫҚ ТҮРЖИНАҒЫН БАСҚАРУ

Аңдатпа

Мақалада COVID-19 жағдайында интернет-дүкеннің тауарлық түржинағын жетілдірудің өзекті мәселесі қарастырылады. Бөлшек сауданың әлемдік көлемінде электрондық коммерция үлесінің, интернет-дүкендерге бару деңгейінің артуының тұрақты үрдісі байқалады. Тауарлық түржинақты басқару жүйесі мынандай ұйымдастырылған іс-шараларды қамтитыны анықталды: жоспарлау (нарықты талдау, түржинақты қалыптастыру, сатуды жоспарлау және логистика); ұйымдастыру (өтінімдерді өңдеуді ұйымдастыру, интернет-сауданың тиімділігін талдау); бақылау (тиімділіктің негізгі көрсеткіштерінің (KPI) орындалуын бақылау, тиімділіктің негізгі көрсеткіштеріне (KPI) қол жеткізуге тауар құрылымының әсерін бағалау, түржинақты түзету). Жакын арада интернет-дүкендердегі түржинақты басқаруға сұраныстың артуы, бизнестің дамуының белгісіздігі, тауарлардың сапасы мен оларды жеткізуге қойылатын талаптардың артуы, тауарларды, әсіресе экспорттық тауарларды жеткізудің қиындауы сияқты факторлар әсер ететін болады. Сыртқы жағдайларға бейімделу, ұзақ мерзімді перспективада бәсекеге қабілеттілікті қамтамасыз ету үшін стратегиялық және жедел басқару құралдарын қолдану маңызды. Стратегиялық құралдар қызмет пен нарықты дамытудың нақты статистикалық және талдамалық деректері негізінде ұзақ мерзімді жоспарлауды көздейді. Мұндай құралдар мыналар болуы керек: нарық динамикасына сәйкес номенклатураны бейімдеу стратегиясын әзірлеу, интернет-дүкен интерфейсін енгізу процедураларының негіздемесі, өнім түржинағындағы құрылымдық өзгерістер жағдайында икемді басқару стратегиясын енгізу. Қазіргі таңда интернет-дүкеннің жедел басқару құралдары түржинақты операциялық жақсартуға бағытталуы керек: төмен сұранысқа ие тауарларды қабылдау және/немесе ауыстыру, оларды жіктеу арқылы ұсынылатын тауарларды сатып алушылардың қабылдауын жақсарту, экономикалық тиімділікті ескере отырып, тиісті қызмет көрсету жүйесін негіздеу.

Тірек сөздер: түржинақ, интернет-сату, сауда, интернет-дүкен, түржинақты басқару, сауда түржинақтары, электронды коммерция.

G.I. KUPALOVA,*¹

d.e.s., professor.

*e-mail: prof.galina@gmail.com

T.N. ARTYUKH,¹

d.t.s., professor.

e-mail: artyukhtn@gmail.com

N.V. GONCHARENKO,¹

c.e.s., associate professor.

e-mail: nota7sha@ukr.net

V.I. BEREZYUK,²

d.e.s., associate professor.

e-mail: v.berezyuk@keu.kz

¹Taras Shevchenko National

University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

²Karaganda Economic University

of Kazpotrebsoyuz, Karaganda, Kazakhstan

PRODUCT RANGE MANAGEMENT OF ONLINE STORES IN THE CONDITIONS OF COVID-19

Abstract

The article considers the current problem of improving the product range of online store in COVID-19 conditions. There is a steady tendency to increase the share of e-commerce in the global volume of retail trade, the level of visits to online stores. It was found that the system of product range management includes such organizational activities as planning (market analysis, range formation, planning of sales and logistics); organization (organization of order processing, analysis of the effectiveness of Internet commerce); control (monitoring the implementation of key performance indicators (KPI), assessment of the impact of product structure to achieve KPI, adjusting the assortment). In the near future, assortment management in online stores will be affected by such factors as increased demand, the uncertainty of the business environment, increased requirements for the quality of goods and their delivery, the complexity of delivery of goods, especially export goods. To adapt to external conditions, to ensure competitiveness in the long term, it is important to apply strategic and operational management tools. Strategic tools provide for long-term planning based on actual statistical and analytical data of activities and market development. Such tools should be the following: developing a strategy for adapting the nomenclature according to the dynamics of the market, justification of procedures for bringing the interface of the online store, the introduction of a flexible management strategy in terms of structural changes in the product range. In modern conditions the tools of operational management of the online store should be aimed at operational improvement of the range: to reject and/or replace products with low demand, improve customer perception of the goods offered by classifying them, the justification of the system of related services, taking into account economic efficiency.

Key words: assortment, online sales, trade, online store, assortment management, product range, e-commerce.

МРНТИ 06.54.31
УДК 330.101.22

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-178-185>

А.С. КУЛЕМБАЕВА,*¹

магистр экономики и бизнеса.

*e-mail: anargul1982@mail.ru

А.Н. КСЕМБАЕВА,¹

магистр экономики и бизнеса.

e-mail: alike1977@mail.ru

М.М. МУХАМЕДОВА,¹

магистр менеджмента.

e-mail: madina_muratova@mail.ru

Г.С. МУКИНА,¹

PhD, профессор.

e-mail: gulsara.dyusembekova@mail.ru

¹ НАО «Торайгыров университет», г. Павлодар, Казахстан

МЕЖДУНАРОДНАЯ ПРАКТИКА ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ КОММЕРЦИАЛИЗАЦИИ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация

В статье рассмотрены основные механизмы и особенности формирования и функционирования системы коммерциализации объектов интеллектуальной собственности, применяемые в зарубежных странах. Обобщены вопросы возникновения прав на интеллектуальную собственность в некоторых странах Европы и Азии, изучены способы коммерциализации инновационных технологий в США. Актуальность темы исследования обусловлена тем, что подобная система государственной поддержки инноваций стимулирует повышение спроса участников процесса коммерциализации ОИС в доведении разработок до момента получения прибыли. На сегодняшний день инновации и интеллектуальная собственность создают основу для создания инновационной экономики. Для поддержания роста экономики не только в ограниченном кругу стран, но и во всем мире придерживаются политики, регулирующей инновационную деятельность. Цель исследования заключается в том, что необходимо рассмотреть международный опыт государственной поддержки коммерциализации инновационных технологий и перенять его для развития механизмов продвижения инновационных технологий на рынке интеллектуальной собственности РК. Научная и практическая значимость статьи предполагает выявление и корректировку острых проблем в казахстанской инфраструктуре государственного стимулирования развития инновационного бизнеса. Методологической основой исследования послужил инструментарий общей экономической теории, дополненный другими общенаучными методами и способами количественного анализа эмпирических данных, и современные методы системного анализа. Основным результатом данного исследования является выявление проблем в сфере коммерциализации интеллектуальной собственности и инновационных технологий в РК и реализация эффективной системы государственной поддержки развития инновационного бизнеса.

Ключевые слова: коммерциализация, интеллектуальная собственность, инновационные технологии, финансирование, инновации, международные программы, государственное регулирование.

Введение

Современная инновационная экономика подразумевает направленность инноваций и объектов интеллектуальной собственности (далее ОИС) на спрос ориентированных потребителей, вовлечение ОИС в хозяйственный оборот, что предполагает коммерциализацию ОИС. Многолетняя зарубежная практика свидетельствует о том, что в сфере организационно-экономических отношений в механизме коммерциализации ОИС существует множество проблем, существенно замедляющих инновационное развитие государства. Регулирование исследуемого процесса окажет активное содействие в решение данных проблем, что в итоге не только активизирует коммерциализацию ОИС, но и повысит глобальную конкурентоспособность страны. Результаты рейтинга Индекса глобальной конкурентоспособности ВЭФ за 2021 г. определили, что Казахстан занимает 35-е место из 141 страны мира [1]. Основные факторы, которые опре-

деляют рейтинг, – институты, инфраструктура, эффективность рынка товаров, технологическая готовность, сложность ведения бизнеса и инновации и др.

Коммерциализация – это процесс, на основе которого научные разработки, НИОКР вовлекаются в коммерческий оборот. Это означает, что результаты инновационной деятельности своевременно превращаются в продукты и услуги на рынке [2]. Основные препятствия в развитии действенного механизма организационно-экономических отношений при коммерциализации ОИС и инновационных технологий в РК, а также в странах постсоветского пространства представлены ниже [3]:

- ♦ низкая популяризация инновационной деятельности;
- ♦ высокие риски;
- ♦ неэффективность финансовых инструментов при внедрении технологий и других ОИС в хозяйственный оборот;
- ♦ неразвитость механизмов прямого участия государства в научно-исследовательских программах по внедрению инноваций на рынок технологий;
- ♦ низкоориентированность изобретателей на спрос и предложения рынка высокотехнологичного сектора;
- ♦ существует огромный разрыв между созданием интеллектуальной собственности и ее коммерциализацией [4];
- ♦ государственные инвестиции в НИОКР не приносят ожидаемой отдачи. Существует разрыв между инновациями, разработанными на основе финансируемых государством исследований, и неспособностью превратить эти результаты в осязаемые результаты. Исследования, проводимые без стремления к коммерциализации или прибыльности, не ориентированы на рынок [5].

Основные положения

Современный механизм организационно-экономических отношений при коммерциализации ОИС позиционируется как самостоятельные инновации и интеллектуальная собственность, позволяющие большинству государств мира занимать основные доли в общем объеме мирового рынка экспорта наукоемкой продукции с высоким уровнем затрат на НИОКР при производстве высокотехнологичной техники, лекарственных средств, препаратов, ракетно-космических аппаратов и других высокотехнологичных товаров. Обсуждение технологических инноваций имеет значительные последствия с точки зрения эффективного распределения национальных ресурсов НИОКР и разработки корпоративных управленческих стратегий [6].

С 2007 г. специалисты из Корнельского университета, школы бизнеса INSEAD и Всемирной организации интеллектуальной собственности публикуют Глобальный рейтинг самых инновационных государств мира. Они оценивают страны по 80 параметрам. Основным параметром являются объемы и затраты на высокотехнологичные товары. Лидерами рейтинга по данным технологиям несколько лет подряд становятся Германия, Южная Корея, США, Швейцария, Сингапур, США. В таблице 1 представлен экспорт высокотехнологичных товаров за период с 2015 по 2020 гг. [7].

Таблица 1 – Экспорт высокотехнологичных товаров, 2015–2020 гг.

Страна	2015 г.	2016 г.	2017 г.	2018 г.	2019 г.	2020 г.	Темп прироста 2015/2020 гг., %
	млн долл. США	млн долл. США	млн долл. США	млн долл. США	млн долл. США	млн долл. США	
Южная Корея	147 041	135 900	166 653	192 786	153 547	163 987	11,52
Германия	199 430	205 077	195 245	209 723	208 148	182 352	-8,56
США	175 244	173 922	154 545	153 808	153 923	141 539	-19,23
Япония	98 250	99 101	106 184	110 742	103 897	102 751	4,58
Казахстан	2855	2074	1785	1762	2247	2492	-12,71
Россия	11 450	11 206	10 359	10 075	10 757	6604	-42,32

Примечание – Составлено по данным [7].

По данным таблицы 1 сделаны следующие выводы:

- ♦ темп прироста по финансированию высокотехнологичной продукции в 2020 г. по сравнению с 2015 г. составил 11,52% в Южной Корее, 4,5% в Японии;
- ♦ понижение экспорта высокотехнологичных товаров произошло в Германии на 8,56%, в США на 19,23%, в Казахстане на 12,71%, в России на 42,32%.

Более наглядно данные таблицы 1 за 2020 г. представлены на рисунке 1.

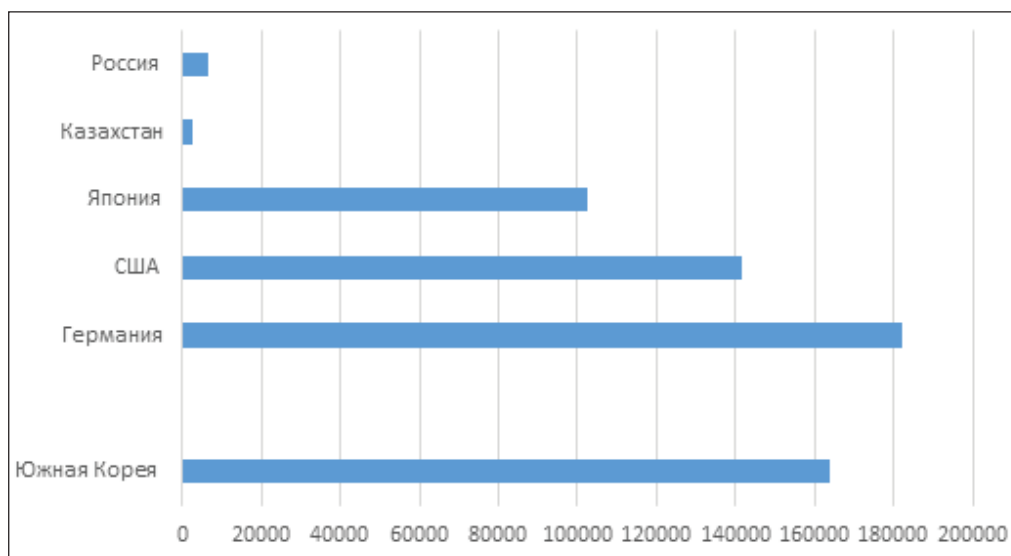

Рисунок 1 – Экспорт высокотехнологичных товаров за 2020 г. (млн долл. США)

Примечание – Составлено по данным [7].

В рамках данной статьи авторами изучены примеры коммерциализации технологий зарубежных стран, которые способствовали реализации основных целей исследуемого процесса.

Наибольший вклад в развитие государственных программ, получивших широкое распространение и эффективный результат в вопросах коммерциализации инноваций и интеллектуальной собственности, внесли следующие национальные программы:

- ♦ «Программа инновационных исследований в малом бизнесе» (The Small Business Innovation Research – SBIR) – эта программа направлена на улучшение ситуаций в научно-технической сфере по темам, разработанным федеральным министерством и Национальным агентством США;

- ♦ «Программа трансфера технологий малого бизнеса» (The Small Business Technology Transfer Program – STTR) – предоставляет предприятиям малого бизнеса возможность для получения финансовой и технической поддержки при создании совместных компаний, целью формирования которых является разработка новых изобретений на всех стадиях инновационного процесса (начиная с ее появления, заканчивая коммерциализацией) (STTR, 2014, SBIR/STTR, 2016).

Реализация программы SBIR в Японии осуществлялась посредством ориентации на грантовое финансирование, льготные займы, кредитные гарантии и аутсорсинг услуг, которые опосредуются финансовыми и техническими возможностями государственных структурных единиц [8].

Существуют и другие не менее результативные программы с различными механизмами коммерциализации инновационных технологий.

Программы в государственных исследовательских институтах, таких как Испанский национальный исследовательский совет (Consejo Superior de Investigaciones Científicas-CSIC). CSIC использовался для защиты и коммерциализации интеллектуальной собственности на основе нанотехнологий [9].

Программы коммерциализации технологий в Китае имеют свои особенности, поскольку ориентированы не на развитие коммерциализации инноваций отдельных предприятий, а на создание, поддержку и развитие инновационного потенциала государства в целом.

Программа «863» – это программа, ориентированная на рост и дальнейшее поддержание целевых ориентиров, являющихся базой для создания условий, в рамках которых будет наблюдаться экономический рост в среднесрочной перспективе: программа «Факел» (The Torch) – направлена на развитие производственных линий по технологиям, разработанным как внутри самого государства, так и за его пределами; программа «Искра» (The Spark) – ориентирована на сельскохозяйственную отрасль, в основе которой лежит использование современных достижений науки и техники.

Для эффективной коммерциализации инноваций и ОИС, ввода их в хозяйственный оборот необходим целый ряд взаимосвязанных организационно-экономических, юридических механизмов, где государственное вмешательство оказывает влияние на конечный результат и дальнейшее развитие исследуемого процесса как в экономически развитых странах дальнего зарубежья, так и в странах ближнего зарубежья.

Материалы и методы

Основополагающими методами при написании данной статьи явились терминологические методы общей экономической теории, обзор материала в области развития инноваций.

Общеизвестным и стандартным методом при изучении международной практики в области государственной поддержки в сфере коммерциализации интеллектуальной собственности и инновационных технологий стал метод сравнения. В статье сравнивались международные программы финансирования инноваций, взаимосвязь финансирования НИОКР с процессами и механизмами коммерциализации ОИС.

Также использовались общенаучные методы, которые позволили в рамках исследуемого материала рассмотреть процессы развития инновационного бизнеса в различных странах.

Дедуктивные и индуктивные методы позволили выявить наиболее значимые и приемлемые результаты внедрения международных программ по инновациям в различных странах мира. Использование зарубежного опыта способствует созданию слаженной системы государственной поддержки инновационного бизнеса.

Рассмотрение инновационной инфраструктуры Казахстана было осуществлено на базе метода институционального анализа современного состояния инновационного бизнеса, созданной законодательной базы.

В статье все методы научного исследования взаимосвязаны, органично дополняют друг друга, отвечают поставленным задачам для проведения исследования в области коммерциализации ОИС и инновационных технологий.

Результаты, обсуждение

Изученные механизмы коммерциализации инноваций и интеллектуальной собственности представлены результативными способами государственного участия при формировании инновационной среды различными методами, которые непосредственно или же частично способствуют созданию и дальнейшему формированию макро- и микромеханизмов в различных инновационных отраслях. Из чего следует, что значение государственного участия при создании современного результативного, научного и инновационно ориентированного механизма коммерциализации ОИС является неотъемлемым условием отхода от сырьевой к научной экономике с высокотехнологичным потенциалом.

Поэтому Казахстану в целях достижения уровня экономических развитых государств необходимо не растрчивать имеющийся научный задел, создавать взаимосвязанные законодательные, организационно-экономические и действенные механизмы на примере Японии, Китая и ряда других стран, направляя поступательное становление всех отраслей экономики, промышленности на инновационной основе. Только при активном государственном участии все вышеперечисленные механизмы могут способствовать созданию инклюзивной экономики с устойчивым ростом ВВП на 5 процентов и постоянным повышением уровня благосостояния населения страны [8].

Таблица 2 – Расходы на НИОКР за 2015–2020 гг., в % к ВВП (%)

Страна	2015 г.	2016 г.	2017 г.	2018 г.	2019 г.	2020 г.	Темп прироста 2015/2020 гг.
Израиль	4,3	4,5	4,8	5,0	4,9	4,95	15,12
Германия	2,9	2,9	3,0	3,1	3,18	2,94	1,38
США	2,7	2,8	2,8	2,8	3,07	2,74	1,48
Япония	3,3	3,2	3,2	3,3	3,24	3,14	-4,85
Казахстан	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	-50,0
Россия	1,0	1,1	1,1	1,1	1,04	1,1	10,0
Примечание – Составлено по данным [6].							

В зарубежной практике открытая и направленная связь государственного сопровождения в виде роста расходов на НИОКР и высоким уровнем научного развития в стране.

В таблице 2 представлены расходы на НИОКР в 2020 г. в % к ВВП составили: Израиль – 4,95%, Япония – 3,14%, Германия – 3,14%, США – 2,74% [8].

При сравнении расходов на НИОКР с Казахстаном и Россией и другими странами постсоветского пространства необходимо отметить, что недостаточно эффективно функционируют механизмы коммерциализации инноваций и ОИС. Расходы на НИОКР в 2020 г. составили в РК -0,1 %, в РФ -1,04 % от ВВП. За последние 20 лет уровень расходов на научные исследования и разработки в РК в процентах к ВВП не превышал 0,3 %. Данная ситуация является очень сложной и не меняется длительное время.

Заключение

Необходимо отметить, что в РК были реализованы определенные механизмы коммерциализации инноваций и ОИС:

- ♦ созданы специальные экономические и индустриальные зоны, технопарки, центры коммерциализации технологий, отделы коммерциализации при вузах, НИИ, инновационные кластеры [10];

- ♦ разработан ряд нормативно-правовых актов в области коммерциализации ОИС и инновационных технологий;

Современные государственные программы создают условия для формирования инновационной инфраструктуры. Возможности для внедрения инновационных проектов в Казахстане предлагают кластеры, стартап-акселераторы, бизнес-инкубаторы и технопарки в разных регионах страны. Самые крупные и известные стартап-площадки – алматинский Tech Garden и столичный Astana Hub – поддерживаются государством. Есть и частные бизнес-инкубаторы, например, MOST или nFactorial [11].

Основные пути совершенствования механизма коммерциализации ОИС и инновационных технологий, исходя из международного опыта, могут быть выражены в следующих аспектах:

- ♦ оптимизация действующих нормативно-правовых актов в сфере коммерциализации ОИС и инноваций: контроль за соблюдением прав всех участников процесса коммерциализации технологий, сокращение неэффективных инфраструктурных единиц в системе инноваций, усиление деятельности контрольных и надзорных органов по вопросам конечной реализации государственных инновационных программ;

- ♦ развитие инновационной экосистемы в условиях цифровизации;
- ♦ использование действенных моделей коммерциализации инноваций;
- ♦ активизация государственного участия в процессе коммерциализации ОИС на всех этапах реализации;
- ♦ развитие государственно-частного партнерства;
- ♦ увеличение инновационных грантов, программ финансирования;
- ♦ создание взаимосвязанных элементов инфраструктуры процесса коммерциализации;

♦ структурирование таможенной политики, налогового регулирования, социально-экономического восприятия и инновационной культуры населения посредством повышения финансовой грамотности населения, проведения консалтинговых программ, обучающих тренингов и т.д.

Несмотря на действия Правительства в области развития инновационной политики РК, современная ситуация на рынке ОИС и инноваций в РК подвержена высоким рискам и стоит на начальном этапе развития инновационной инфраструктуры.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 URL: <https://24.kz/ru/news/economy/item/>
- 2 Мухопад В.И. Сущность, средства и проблемы коммерциализации интеллектуальной собственности в российской экономике // Материалы секционного заседания Третьего Всероссийского форума «Интеллектуальная собственность – XXI век». 20–23 апреля 2010 г. / Под ред. Е.В. Королевой. – М.: Российский государственный институт интеллектуальной собственности (РГИИС), 2010. – 96 с.
- 3 Закон Республики Казахстан от 31 октября 2015 года № 381-V «О коммерциализации результатов научной и (или) научно-технической деятельности» (с изменениями от 04.07.2018 г.)
- 4 URL: https://ru.theglobaleconomy.com/rankings/High_tech_exports/
- 5 Innovation – Constraints on commercialization of university innovation: Evidence from SA Bansi, R. Proceedings of the European Conference on Innovation and Entrepreneurship, ECIE. September 2018, pp. 87–93. URL: <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85055438002&origin=resultslist&sort=plf->
- 6 Счетная палата: наука в России не реагирует на большие вызовы. URL: <https://zen.yandex.ru/media/id/>
- 7 Экспорт высоких технологий (хай-тека). Классификация стран. URL: https://ru.theglobaleconomy.com/rankings/High_tech_exports/
- 8 Cowell W.E., Reed J.H. Intellectual Property and Universities: A Path Forward // Proceedings of the IEEE. 2017. No. 105(7), 7951072, p. 1195–1198.
- 9 Maira J., Etxabe J., Serena P.A. Strategies on technology transfer and patents commercialization for nanotechnology at the Spanish national research council // Recent Patents on Nanotechnology. 2018. No. 12(1), pp. 45–58.
- 10 <https://www.zakon.kz/>
- 11 <https://astanahub.com/>

REFERENCES

- 1 URL: <https://24.kz/ru/news/economy/item/>. (In English).
- 2 Muhopad V.I. Sushhnost', sredstva i problemy kommercializacii intellektual'noj sobstvennosti v rossijskoj jekonomike // Materialy sekcionnogo zasedanija Tret'ego Vserossijskogo foruma «Intellektual'naja sobstvennost' – XXI vek». 20–23 aprelja 2010 g. / Pod red. E.V. Korolevoj. M.: Rossijskij gosudarstvennyj institut intellektual'noj sobstvennosti (RGIIS), 2010. 96 p. (In Russian).
- 3 Zakon Respubliki Kazahstan ot 31 oktjabrja 2015 goda № 381-V «O kommercializacii rezul'tatov nauchnoj i (ili) nauchno-tehnicheskoi dejatel'nosti» (s izmenenijami ot 04.07.2018 g.). (In Russian).
- 4 URL: https://ru.theglobaleconomy.com/rankings/High_tech_exports/. (In English).
- 5 Innovation – Constraints on commercialization of university innovation: Evidence from SA Bansi, R. Proceedings of the European Conference on Innovation and Entrepreneurship, ECIE. September 2018, pp. 87–93. URL: <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85055438002&origin=resultslist&sort=plf->. (In English).
- 6 Schetnaja palata: nauka v Rossii ne reagiruet na bol'shie vyzovy. URL: <https://zen.yandex.ru/media/id/>. (In Russian).
- 7 Jeksport vysokih tehnologij (haj-teka). Klassifikacija stran. URL: https://ru.theglobaleconomy.com/rankings/High_tech_exports/. (In Russian).

8 Cowell W.E., Reed J.H. (2017) Intellectual Property and Universities: A Path Forward // Proceedings of the IEEE. No. 105(7), 7951072, p. 1195–1198. (In English).

9 Maira J., Etxabe J., Serena P.A. (2018) Strategies on technology transfer and patents commercialization for nanotechnology at the Spanish national research council // Recent Patents on Nanotechnology. No. 12(1), pp. 45–58. (In English).

10 <https://www.zakon.kz/>

11 <https://astanahub.com/>

А.С. КУЛЕМБАЕВА,*¹

экономика және бизнес магистрі.

*e-mail: anargul1982@mail.ru

А.Н. КСЕМБАЕВА,¹

экономика және бизнес магистрі.

e-mail: alike1977@mail.ru

М.М. МУХАМЕДОВА,¹

менеджмент магистрі.

e-mail: madina_muratova@mail.ru

Г.С. МУКИНА,¹

PhD, профессор.

e-mail: gulsara.dyusembekva@mail.ru

¹«Торайғыров университеті» КЕАҚ,

Павлодар қ., Қазақстан

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ КОММЕРЦИАЛИЗАЦИЯЛАУҒА АРНАЛҒАН МЕМЛЕКЕТТІК ҚОЛДАУДЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕСІ

Андатпа

Мақалада шет елдерде қолданылатын зияткерлік меншік объектілерін коммерцияландыру жүйесінің қалыптасуының және жұмыс істеуінің негізгі тетіктері мен ерекшеліктері қарастырылған. Еуропа мен Азияның кейбір елдерінде зияткерлік меншік құқықтарының пайда болу мәселелері қорытылды, АҚШ-та инновациялық технологияларды коммерцияландыру тәсілдері зерттелді. Зерттеу тақырыбының өзектілігі инновацияларды мемлекеттік қолдаудың мұндай жүйесі ЗМО коммерцияландыру процесіне қатысушылардың әзірлемелерді пайда алу сәтіне дейін жеткізуге деген сұранысының артуын ынталандыратындығына байланысты. Бүгінгі таңда инновациялар мен зияткерлік меншік инновациялық экономиканы құрудың негізін құрайды. Шектеулі елдерде ғана емес, сонымен қатар бүкіл әлемде экономикалық өсуді сақтау үшін олар инновацияларды реттейтін саясатты ұстанады. Зерттеудің мақсаты инновациялық технологияларды коммерцияландыруды мемлекеттік қолдаудың халықаралық тәжірибесін қарастыру және оны ҚР зияткерлік меншік нарығында инновациялық технологияларды жылжыту тетіктерін дамыту үшін қабылдау болып табылады. Мақаланың ғылыми және практикалық маңыздылығы инновациялық бизнесті дамытуды мемлекеттік ынталандырудың қазақстандық инфрақұрылымындағы өткір проблемаларды анықтауды және түзетуді көздейді. Зерттеудің әдіснамалық негізі басқа жалпы ғылыми әдістермен және эмпирикалық деректерді сандық талдау әдістерімен және жүйелік талдаудың заманауи әдістерімен толықтырылған жалпы экономикалық теорияның құралдары болды. Аталған зерттеудің негізгі нәтижесі ҚР-да зияткерлік меншік пен инновациялық технологияларды коммерцияландыру саласындағы проблемаларды анықтау және инновациялық бизнесті дамытуды мемлекеттік қолдаудың тиімді жүйесін іске асыру болып табылады.

Тірек сөздер: коммерциализацияландыру, зияткерлік меншік, инновациялық технологиялар, қаржыландыру, инновациялар, халықаралық бағдарламалар, мемлекеттік реттеу.

A.S. KULEMBAYEVA,*¹

master in economics and business.

*e-mail: anargul1982@mail.ru

A.KH. XEMBAYEVA,¹

master in economics and business.

e-mail: alike1977@mail.ru

M.M. MUKHAMEDOVA,¹

master in management.

e-mail: madina_muratova@mail.ru

G.S. MUKINA,¹

PhD, professor.

e-mail: gulsara.dyusembekova@mail.ru

¹Toraigyrov University, Pavlodar, Kazakhstan,

INTERNATIONAL PRACTICE OF STATE SUPPORT FOR THE COMMERCIALIZATION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES

Abstract

The article considers the main mechanisms and features of the formation and functioning of the system of commercialization of intellectual property objects used in foreign countries. The article summarizes the issues of the emergence of intellectual property rights in some countries of Europe and Asia, and studies the ways of commercialization of innovative technologies in the United States. The relevance of the research topic is due to the fact that such a system of state support for innovations stimulates an increase in the demand of participants in the process of commercialization of IPOs in bringing developments to the point of profit. Today, innovation and intellectual property form the basis for creating an innovative economy. To support economic growth, not only in a limited number of countries, but also around the world, they adhere to policies that regulate innovation. The purpose of the study is that it is necessary to consider the international experience of state support for the commercialization of innovative technologies and adopt it for the development of mechanisms for promoting innovative technologies in the intellectual property market of the Republic of Kazakhstan. The scientific and practical significance of the article suggests the identification and correction of acute problems in the Kazakh infrastructure of state incentives for the development of innovative business. The methodological basis of the study was the tools of general economic theory, supplemented by other general scientific methods and methods of quantitative analysis of empirical data and modern methods of system analysis. The main result of this study is the identification of problems in the field of commercialization of intellectual property and innovative technologies in the Republic of Kazakhstan, and the implementation of an effective system of state support for the development of innovative business.

Key words: commercialization, intellectual property, innovative technologies, financing, innovation, international programs, government regulation.

ТУРИЗМ: МИРОВОЙ ОПЫТ
ТУРИЗМ: ӘЛЕМДІК ТӘЖІРИБЕ
TOURISM: WORLD EXPERIENCE

МРНТИ 71.37.75.
УДК 796/799:378

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-186-192>

В.Н. ВУКОЛОВ,*¹

д.п.н., профессор.

*e-mail: vukolov_vn@mail.ru

¹Университет «Туран»,

г. Алматы, Казахстан

**ИННОВАЦИИ В ПОДГОТОВКЕ ГОРНЫХ ГИДОВ
ДЛЯ ТУРИСТСКОГО БИЗНЕСА ГОРОДА АЛМАТЫ**

Аннотация

Актуальность данного исследования обусловлена тремя основными факторами. Первый – реальный уровень безработицы, который в Казахстане является, по мнению специалистов, достаточно высоким. Второй – последствия пандемии COVID-19 и третий – последствия событий января 2022 г. в Алматы. Безработица в Алматы, по официальным данным на первый квартал 2021 г. (по данным Finprom.kz), составляла 5,2%. Но на самом деле этот показатель значительно выше, и касается он прежде всего молодежи. Именно поэтому предлагаемый нами проект рассчитан прежде всего на молодых людей студенческого возраста, обучающихся в вузах по специальности «Туризм». Цель статьи – показать, какие именно инновации необходимо использовать для подготовки горных гидов с учетом социально-экономических проблем г. Алматы. Развитие внутреннего и въездного туризма всегда было важной частью туристского бизнеса любого государства, в том числе и Республики Казахстан. При этом актуальными являются горные туристские программы. В связи с этим в условиях пандемии COVID-19 проявился и усугубился дефицит квалифицированных кадров горных гидов. Также зачастую услуги гида исполняют лица, не имеющие профессиональной подготовки для работы с клиентами в горах. Данный факт подтверждается периодическими экстремальными ситуациями, в которые попадают туристы. В данной статье описывается наш инновационный опыт обучения горных гидов для туристского бизнеса г. Алматы. Выбор подготовки именно этой категории специалистов обусловлен наличием рядом с г. Алматы большого объема туристско-рекреационных ресурсов для развития горного туризма. Мы считаем, что проект подготовки горных гидов будет весьма востребованным.

Ключевые слова: туризм, рекреация, ресурсы, горные гиды, подготовка туроператоров, социально-экономическая система, торговый баланс.

Введение

Слово «инновация» (innovatio) состоит из латинских слов investio (одеваю) и navatio (обновляю). В туризмологии под понятием «инновация» подразумевается конечный результат деятельности по усовершенствованию туристского продукта, изменение технологии его подготовки и использования в практике туристского бизнеса [1]. При этом под туристским продуктом в нашем случае мы понимаем очень важный сегмент туристских кадров для г. Алматы – горных гидов.

Инновационность проекта состоит в следующем: 1) проект подготовки горных гидов предусматривает три уровня, чего раньше никто в отечественной практике не делал; 2) все три уровня подготовки горных гидов построены по принципу «от простого к сложному», и содержание подготовки гидов первого уровня включает в себя второй уровень, а он, в свою очередь, содержание третьего уровня подготовки; 3) весь проект подготовки горных гидов – это первый этап подготовки другого, более важного сегмента туристских кадров – туроператоров. В пункте 19 статьи 1 Закона РК «О туристской деятельности» под туроператорской понимается предпринимательская деятельность физических и юридических лиц, имеющих лицензию на данный вид деятельности по формированию туристского продукта, его продвижению и реализации [2].

Пандемия COVID-19 нанесла огромный ущерб туристской индустрии Казахстана, потому что подавляющее большинство туристских фирм страны ориентировалось на выездной туризм. Закрытие границ по причине развития пандемии привело к закрытию, к примеру, в г. Алматы 98% туристских фирм. У клиентов резко возросла потребность участия во внутренних программах.

Материалы и методы

При разработке «Положения о горных гидах Республики Казахстан» и программы подготовки гида-проводника использовались: 1) информация, содержащаяся в докторской диссертации В.Н. Вуколова «Теория и практика подготовки специалистов туристской индустрии в высших учебных заведениях (Алматы, 2001); 2) учебник В.Н. Вуколова «Основы техники и тактики активных видов туризма» (Алматы, 2005); 3) кандидатская диссертация Огиенко Н.А. «Оптимизация профессиональной подготовки специалистов активных и спортивных видов туризма в высших учебных заведениях» (Алматы, 2007).

При работе над проектом использовались следующие методы: самонаблюдение, педагогические наблюдения и эксперименты, прогнозирование модельных характеристик, метод экспертных оценок.

Основные положения

Показатели въездного и внутреннего туризма оказывают наибольшее положительное влияние на социально-экономическую ситуацию в г. Алматы и в целом в Республике Казахстан. А пандемия еще более убедительно это доказала и усугубила дефицит квалифицированных горных гидов.

Кроме того, выбор подготовки именно этой категории специалистов обусловлен наличием рядом с г. Алматы большого объема туристско-рекреационных ресурсов для развития горного туризма. Поэтому мы считаем, что проект подготовки горных гидов будет весьма востребованным.

Для обоснования нашего проекта нами в декабре 2020 г. по согласованию с экспертами Федерации альпинизма г. Алматы было разработано «Положение о горных гидах Республики Казахстан». Положение определяет три квалификационных категории горных гидов. Гид-проводник является начальной квалификационной категорией горных гидов. В марте 2022 г. нами на этот документ получено «Свидетельство о внесении сведений в государственный реестр прав на объекты, охраняемые авторским правом» № 15776 от 9 марта 2021 г.

На основании данного авторского свидетельства нами составлен инновационный проект, который предусматривает подготовку за 12 месяцев гидов-проводников, имеющих право проводить многодневные пешеходные туры в горах, в том числе через некатегорийные перевалы. При этом возраст гида должен быть не менее 20 лет, а подтвержденный спортивный опыт – не ниже третьего разряда по спортивному туризму.

В учебный план обучения гидов-проводников за календарный год мы включили следующие темы.

Учебный план первого полугодия:

№	Наименование темы	Количество часов		
		Всего	Лекций	Практич. занятия
1	Виды, особенности и перспективы развития спортивного туризма	1	1	
2	Простейшие средства обеспечения безопасности	45	1	44
3	Основная информация о «Правилах проведения туристских спортивных походов в РК»	1	1	
4	Практика проведения простейшего туристского путешествия (ПВД)	41	5	36
5	Туристские возможности родного края	2	2	
Всего		90	10	80

Программа первого полугодия:

1. Виды, особенности и перспективы развития спортивного туризма. Понятия активного и спортивного туризма. Социальная цель спортивных и учебных походов. Основные виды спортивного туризма. Путевые документы похода выходного дня (ПВД). Рассмотрение и утверждение маршрутного листа.

2. Простейшие средства обеспечения безопасности туристских походов. Групповое и личное снаряжение участников ПВД. Назначение и использование различных видов туристского снаряжения. Простейшие средства обеспечения безопасности туристов: основная и вспомогательная веревки. Использование защитной каски и страховочного пояса. Основные веревочные узлы. Переправа вброд через реку с веревочной страховкой. Подъем по скальному рельефу лазанием и спуск по веревке с использованием спускового устройства. Организация навесной веревочной переправы через реку с продергиванием веревки.

3. Основная информация о «Правилах проведения туристских спортивных походов в РК». Общие положения «Правил...» Требования и особенности проведения спортивных походов. Требования к участникам и руководителям СП. Оформление документации при проведении спортивных походов. Обязанности и права участников спортивных походов. Ответственность за нарушение правил.

4. Практика и проведение простейшего туристского путешествия (ПВД). Основные понятия о порядке организации и проведения походов выходного дня на территории Республики Казахстан. Особенности организации и проведения ПВД с детьми. Обеспечение безопасности в походах выходного дня. Выполнение норматива для получения значка «Қазақстан саяхатшысы».

5. Туристские возможности родного края. Основные признаки понятия «родной край». Географическое положение родного края, рельеф. Растительность и животный мир. Население, история, хозяйство, культура, перспективы развития.

Учебный план второго полугодия:

№	Наименование темы	Количество часов		
		Всего	Лекции	Практич. занятия
1	Походы в рамках республиканской туристской экспедиции «Моя Родина – Казахстан»	1	1	
2	Оформление маршрутных документов категорийного похода	3	1	2
3	Туристские возможности Республики Казахстан	2	2	
4	Природа гор	2	2	
5	Особенности горного туризма. Опасности в горах	2	2	
6	Организация и подготовка горного похода 1-й категории сложности	3	1	2

Продолжение (Учебный план второго полугодия)

7	Снаряжение для категорийного похода	3	1	2
8	Питание в многодневном походе	2	1	1
9	Топография и ориентирование	5	1	4
10	Тактика спортивного похода	3	1	2
11	Техника передвижения по различным формам рельефа	16	2	14
12	Привалы и ночлеги	4	1	3
13	Страховка и самостраховка	3	1	2
14	Физическая подготовка туриста. Доврачебная медицинская помощь	5	1	4
15	Поход 1 к.с.			36
Всего		90	18	72

Программа второго полугодия:

1. Походы в рамках республиканской туристской экспедиции «Моя Родина – Казахстан». Постановление Правительства РК от 27 января 2009 г. № 61 «О некоторых вопросах организации республиканской туристской экспедиции «Моя Родина – Казахстан». Спортивно-оздоровительные маршруты. Вопросы обеспечения безопасности походов в рамках экспедиции. Разработка и описание маршрутов.

2. Оформление маршрутных документов категорийного похода. Правила организации проведения спортивных туристских походов на территории Республики Казахстан. Контроль маршрутно-квалификационными комиссиями (МКК) этих правил. Маршрутная книжка, порядок ее заполнения. Права и обязанности выпускающих организаций в МКК.

3. Туристские возможности Республики Казахстан. Особенности географии страны: размеры территории, протяженность границ, основные физико-географические районы Казахстана и их туристские возможности. Природные памятники, заповедники. Возможности организации туристских походов по спортивному туризму.

4. Природа гор. Процессы горообразования. Высотная зональность. Особенности горного климата. Основные формы и элементы горного рельефа.

5. Особенности горного туризма. Опасности в горах. Условия проведения горных походов: набор и потеря высоты, высокогорный климат с резкой сменой погоды и температуры воздуха. Значительные физические и психологические нагрузки в горном походе. Опасности, связанные с рельефом и горообразовательным процессом. Негативные воздействия высоты, солнца, погоды и климата (солнечные ожоги, слепота, солнечные и тепловые удары, обморожения, снегопады, ветер, поражения молнией). Опасности, вызванные неправильными действиями туристов. Основные меры предосторожности при движении по камнепадоопасным и лавиноопасным склонам, закрытым и открытым ледникам, скалам, осыпям, травянистым склонам. Основные меры безопасности в условиях плохой видимости, снегопада, грозы, ветра, при выборе мест для бивака. Действие руководителя и участников в аварийной ситуации.

6. Организация и подготовка горного похода I категории сложности. Подбор группы. Особенности подбора группы для горного похода: физическая, техническая подготовка и моральная волевая закалка в походах выходного дня. Распределение обязанностей в группе. Сбор сведений о районе похода. Обеспечение снаряжением, продуктами питания, медицинской аптечкой. Разработка маршрута. Составление сметы и календарного плана похода. Подбор картографических материалов. Содержание и календарь предпоходных тренировок.

7. Снаряжение для категорийного похода. Групповое и личное снаряжение горных туристов. Общее и специальное снаряжение. Основное снаряжение для страховки и самостраховки. Снаряжение и оборудование для приготовления пищи. Общие требования к горному снаряжению. Подготовка снаряжения.

8. Питание в многодневном походе. Примерный набор продуктов питания для горного похода. Упаковка и транспортировка продуктов питания в походе. Режим питания в походе. Приготовление пищи в горных условиях.

9. Топография и ориентирование. Карты и схемы горных районов РК. Изображение рельефа и его элементов на картосхемах, картах и кроках. Составление кроков и описание перевальных участков или участков пути. Использование картосхем, фотоснимков и элементов высокогорного рельефа для прокладки маршрута. Применение компаса в горах.

10. Тактика спортивного похода. Понятие «тактика спортивного путешествия». Особенности тактики горного похода 1-й к.с. Тактическая разработка плана похода. Организация движения туристской группы.

11. Техника передвижения по различным формам рельефа. Движение по тропам, травянистым склонам, осыпям и моренам, движение по скалам, снегу и фирну. Переправы через горные реки. Опасности горных рек и сложности переправы через них. Выбор места, времени и способа переправы. Выбор одежды и обуви. Виды переправ. Страховка и самостраховка.

12. Привалы и ночлеги. Назначение привалов, их периодичность. Продолжительность привалов и ночлегов в зависимости от протяженности дневного перехода, рельефа, характера местности, погоды, температуры, направления и силы ветра. Снятие бивака.

13. Страховка и самостраховка. Понятие о страховке и самостраховке в горах. Приемы страховки и самостраховки. Соблюдение при ходьбе двух точек, а при лазании – трех точек опоры.

14. Физическая подготовка. Оказание доврачебной медицинской помощи. Общая и специальная физическая подготовка туристов. Противопоказания к участию в горном походе. Транспортировка пострадавшего. Состав медицинской аптечки для похода и ее использование.

15. Подготовка к горному походу 1-й к.с. Анализ долгосрочного прогноза погоды на планируемый период походного времени. Корректировка первоначального графика похода в зависимости от погодных условий. Согласование графика похода с МКК. Составление сметы расходов на продукты питания в походе. Подбор и апробация всех видов туристского снаряжения в тренировочном выходе с одной ночевкой в полевых условиях. Выпуск группы (групп) в поход в МКК.

16. Аклиматизационные выходы в туристско-рекреационную зону и прохождение первой к.с. по северным отрогам хребта Заилийского Алатау.

Так как в составе учебного отряда планируется иметь три группы курсантов в среднем по 7 человек (6 курсантов плюс 1 инструктор отделения) плюс старший инструктор учебного отряда, то нами предусмотрено три варианта горного туристского маршрута первой к.с. по хребту Заилийского Алатау, расположенного южнее г. Алматы, а именно: 1-й вариант: г. Алматы – р. Бутаковка – пер. Ким-Асар (н/к) – р. Батарейка – урочище Кок-Жайлау – р. Большая Алматинка – река Кумбель-Су – пер. Терешковой (н/к) – р. Терсбутак – пер. Трапедия Южный (н/к) – р. Горельник – пер. Титова (1А) – р. Малая Алматинка – пер. Талгарский (н/к) – р. Лев.Талгар – лед. Туристов – пер. Туристов (1А к.с.) – р. Озерная – оз. Большое Алматинское – р. Большая Алматинка – г. Алматы. 2-й вариант: тот же маршрут, но вместо перевала Терешковой (н/к) – перевал Марьяшева (1А). 3-й вариант: тот же маршрут что и первый, но вместо перевала Талгарского (н/к) – перевал Школьник (1А*).

Первый вариант маршрута рассчитан на относительно слабую группу, второй вариант – на группу со средним уровнем подготовки, и третий – на самую подготовленную группу.

Довольно длительным было обсуждение собственно «Положения о горных гидах Республики Казахстан», в котором участвовали заслуженный тренер СССР и Республики Казахстан по альпинизму Е.Т. Ильинский и председатель Федерации альпинизма г. Алматы мастер спорта РК по альпинизму А.А. Скопин. Собственно программу подготовки гида-проводника мы обсуждали с мастером спорта РК по спортивному туризму В.А. Литвиновым и председателем Федерации спортивного туризма М.О. Федоренко. Все замечания экспертов автором были учтены.

Результаты

С 2016 по 2019 гг. по разработанным нами программным материалам в рамках научных проектов НИИ туризма университета «Туран» были подготовлены 12 студентов университета «Туран», получивших звание инструктора-проводника горного туризма. Удостоверения были выданы Новосибирским отделением Федерации спортивного туризма РФ. И этими же выпускниками были разработаны форма и дизайн казахстанского формата удостоверения тренера-ин-

структура спортивного туризма. Весь полученный от этой работы опыт был использован при разработке проекта по подготовке горных гидов.

Заключение

1. На фоне мировых и региональных кризисных явлений и таких негативных явлений, как январские события 2022 г. в г. Алматы, необходим поиск средств стабилизации социально-экономической обстановки в стране и Алматинском регионе.

2. Таким средством, не требующим капитальных затрат, учитывая наличие казахстанских ТРР, является развитие внутреннего и въездного туризма. А для этого необходима системная подготовка квалифицированных горных гидов-проводников.

Составленный нами проект подготовки горных гидов для туристского бизнеса г. Алматы адекватен с точки зрения актуальных социально-экономических задач, стоящих перед самым большим мегаполисом Республики Казахстан. Это подтверждается огромным опытом подготовки инструкторов горного туризма преподавателями факультета (а позднее кафедры) туризма университета «Туран», сотрудниками НИИ туризма и более чем 50-летним опытом инструкторской работы автора. Кризисные явления в мире будут ограничивать поездки граждан Казахстана за рубеж, и горные гиды, работающие с казахстанскими туристско-рекреационными ресурсами, будут все более востребованны.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Сервис и туризм. Словарь-справочник. / Под ред. Ю.П. Свириденко. М.-Альфа-М. – 2008. – С. 114.
- 2 Закон РК от 13 июня 2001 г. № 211-ІІ «О туристской деятельности в Республике Казахстан». URL: <https://online.zakon.kz>.
- 3 Огиенко Н.А. Оптимизация профессиональной подготовки специалистов активных и спортивных видов туризма в высших учебных заведениях: автореф. дисс... кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04. – Алматы, 2007. – 30 с.
- 4 Фарберов Ф. Международный опыт подготовки горных гидов. URL: <https://risk.ru/blog/394>
- 5 Эпизоды возникновения горного проводничества. URL: https://7vershin.ru/news/all/item_2613/

REFERENCES

- 1 Servis i turizm. Slovar'-spravochnik. Pod red. Ju.P. Sviridenko. M.-Al'fa-M. 2008. P. 114. (In Russian).
- 2 Zakon RK ot 13 ijunja 2001 g. № 211-II «O turistskoj dejatel'nosti v Respublike Kazahstan». URL: <https://online.zakon.kz>. (In Russian).
- 3 Ogienko N.A. (2007) Optimizacija professional'noj podgotovki specialistov aktivnyh i sportivnyh vidov turizma v vysshih uchebnyh zavedenijah: avtoref. diss... kandidata pedagogicheskikh nauk po special'nosti 13.00.04. Almaty, 30 p. (In Russian).
- 4 Farberov F. Mezhdunarodnyj opyt podgotovki gornyh gidov. URL: <https://risk.ru/blog/394>. (In Russian).
- 5 Jepizody vozniknovenija gornogo provodnichestva. URL: https://7vershin.ru/news/all/item_2613/. (In Russian).

В.Н. ВУКОЛОВ,*¹

п.ф.д., профессор.

*e-mail: vukolov_vn@mail.ru

¹«Туран» университеті,

Алматы қ., Қазақстан

АЛМАТЫ ҚАЛАСЫНЫҢ ТУРИСТІК БИЗНЕСІ ҮШІН ТАУ ГИДТЕРІН ДАЙЫНДАУДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛАР

Андатпа

Ұсынылған жобаның өзектілігі үш негізгі факторға байланысты. Біріншісі – жұмыссыздықтың нақты деңгейі, сарапшылардың пікірінше, Қазақстанда бұл айтарлықтай жоғары. Екіншісі – COVID-19 пандемиясының салдары және үшіншісі – 2022 ж. қаңтардағы Алматыдағы оқиғалардың салдары. Алматы-

дағы жұмыссыздық 2021 ж. бірінші тоқсанындағы ресми мәліметтер бойынша (Finprom.kz мәліметі бойынша) 5,2% құрады. Бірақ шын мәнінде бұл көрсеткіш әлдеқайда жоғары және ең алдымен жастарға қатысты. Сондықтан біздің жоба ең алдымен университеттерде туризм мамандығы бойынша оқитын студенттік жастағы жастарға арналған. Ішкі және сырттан келушілер туризмін дамыту әрқашан кез келген мемлекеттің, соның ішінде Қазақстан Республикасының туристік бизнесінің маңызды бөлігі болып табылады. Мақаланың мақсаты – Алматы қаласының әлеуметтік-экономикалық мәселелерін ескере отырып, тау гидтерін дайындауда қандай жаңашылдықтарды қолдану керектігін көрсету. Бұл ретте тау туризмі бағдарламалары өзекті болып табылады. Осыған байланысты, COVID-19 пандемиясы жағдайында білікті тау гидтерінің тапшылығы пайда болды және шиеленісе түсті. Сондай-ақ, көбінесе гидтің қызметтерін тауларда клиенттермен жұмыс істеу үшін кәсіби дайындығы жоқ адамдар орындайды. Бұл факт дайын емес гид жетекшілік ететін туристер тап болып жатқан мерзімді төтенше жағдайлармен расталады. Бұл мақалада біздің Алматы қаласының туристік бизнесі үшін тау-кен гидтерін оқытудағы инновациялық тәжірибеміз сипатталған. Дәл осы санаттағы мамандарды даярлауды таңдау Алматы қаласының жанында тау туризмін дамыту үшін туристік-рекреациялық ресурстардың үлкен көлемінің болуына байланысты. Тау гидтерін дайындау жобасы аса сұранысқа ие болады деп есептейміз.

Тірек сөздер: туризм, рекреация, ресурстар, тау-кен гидтері, туроператорларды дайындау, әлеуметтік-экономикалық жүйе, сауда теңгерімі.

V.N. VUKOLOV,*¹

d.p.s., professor.

*e-mail: vukolov_vn@mail.ru

¹Turan University, Almaty, Kazakhstan

INNOVATIONS IN MOUNTAIN GUIDE TRAINING FOR THE TOURISM BUSINESS IN ALMATY

Abstract

The relevance of the proposed project is due to three main factors. The first is the real level of unemployment, which, according to experts, is quite high in Kazakhstan. The second is the consequences of the COVID-19 pandemic and the third is the consequences of the events of January 2022 in Almaty. Unemployment in Almaty, according to official data for the first quarter of 2021, was 5.2% (according to Finprom.kz). But, in fact, this figure is much higher and concerns primarily young people. That is why our project is designed mainly for young people of student age studying in universities with a degree in Tourism. The purpose of the article is to show what kind of innovations should be used to train mountain guides, taking into account the socio-economic problems of Almaty. The development of domestic and inbound tourism has always been an important part of tourism business of any state, including in the Republic of Kazakhstan. At the same time, mountain tourism programs are relevant. In this regard, in the context of the COVID-19 pandemic, a shortage of qualified mountain guides has become apparent and aggravated. Also, often the services of a guide are performed by persons who do not have professional training to work with clients in the mountains. This fact is confirmed by periodic extreme situations, led by an unprepared guide. This article describes our innovative experience in training mountain guides for the tourism business in Almaty. This article describes our innovative experience in training mountain guides in tourism business in Almaty. The choice of training this particular category of specialists is due to the presence of a large amount of tourist and recreational resources for the development of mountain tourism near the city of Almaty. We believe that the mountain guide training project will be in high demand.

Key words: tourism, recreation, resources, mountain guides, tour operator training, socio-economic system, trade balance.

МРНТИ 06.71.57; 06.56.31
УДК 338.242

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-193-201>

А.Т. ТЛЕУБЕРДИНОВА,*¹

д.э.н., профессор, главный научный сотрудник.

*e-mail: tat404@mail.ru

А.Т. АЛДАБЕРГЕНОВА,²

докторант.

e-mail: aigolek_09.87@mail.ru

Д.М. САЛАУАТОВА,²

PhD, доцент.

e-mail: d.salauatova@keu.kz

С. ПРАТТ,³

профессор Школы бизнеса и менеджмента.

e-mail: Stephen.pratt@usp.ac.fj

¹РГКП «Институт экономики» КН МОН РК,

г. Алматы, Казахстан,

²Карагандинский университет Казпотребсоюза,

г. Караганда, Казахстан

³Южно-Тихоокеанский университет,

г. Сува, Фиджи

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ ТУРИЗМА НА ОСНОВЕ МЕХАНИЗМА ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Аннотация

Индустрия туризма вносит значительный вклад в социально-экономическое развитие многих стран мира благодаря своей роли в расширении экономической базы, увеличении валютных поступлений, развитии малого и среднего бизнеса, предоставлении возможностей для трудоустройства и повышения уровня жизни населения. Развитию индустрии туризма может содействовать ее управление на основе государственно-частного партнерства. Такая форма сотрудничества способствует ускорению решения стратегических задач страны, принося значительную социальную пользу местным сообществам. Целью исследования стало изучение различных форм взаимодействия государства и бизнеса для решения задач развития индустрии туризма с целью выявления оптимального механизма государственно-частного партнерства для развития индустрии туризма Казахстана. В работе были изучены теоретико-методологические аспекты и зарубежный опыт формирования и реализации механизма государственно-частного партнерства в сфере туризма. В статье проведен всесторонний анализ зарубежного опыта по созданию, продвижению и управлению проектами в индустрии туризма на принципах государственно-частного партнерства. Практическая значимость исследования заключается в том, что полученные результаты анализа можно использовать при формировании государственных и региональных программ развития туристской отрасли Казахстана.

Ключевые слова: отрасль туризма, дестинация, социально-экономическое развитие, управление, государственно-частное партнерство, зарубежные проекты, программы развития.

Введение

Туризм представляет собой сектор, способный сыграть важную роль в стремлении к устойчивому развитию, поскольку он обеспечивает достижение целей экономического роста, сохранения окружающей среды и социального развития [1].

Во всем мире признано, что эффективным способом развития туризма является государственно-частное партнерство, представляющее собой сложные и прочные формы сотрудничества между государственным и частным сектором на основе разделения рисков, затрат, выгод, ресурсов и ответственности. ГЧП часто используется в качестве практического инструмента

реализации государственной политики и стратегического управления как в развитых, так и в развивающихся странах [2].

Согласно определению Всемирной туристской организации (ЮНВТО) областью государственно-частного партнерства в сфере туризма являются следующие аспекты: разработка или улучшение продукта, развитие инфраструктуры и человеческих ресурсов, маркетинг и продвижение, социально-экономические и геополитические факторы [3].

Материалы и методы

В исследовании использован системный подход, описательный и сравнительный методы. Анализ базируется на основе систематизации зарубежного опыта использования механизма государственно-частного партнерства в туризме. Проведен обзор научных публикаций зарубежных авторов из базы данных Scopus, Web of Science.

Основные положения

На основе опыта некоторых стран мира было рассмотрено несколько примеров создания, продвижения и управления проектами в сфере туризма и рекреации на принципах государственно-частного партнерства.

Механизм государственно-частного партнерства как инструмент привлечения частных инвестиций в выполнение государственных задач, в частности в предоставление туристских услуг, применяется сегодня в 88 странах. В таблице 1 приведено несколько примеров.

Таблица 1 – Зарубежные проекты государственно-частного партнерства в туристской сфере

№	Дестинация	Страна	Партнеры	Использованные механизмы
1	Горнолыжный курорт Куршевель	Франция	Муниципальные власти департамента Савойя, частные инвесторы	1. Частные инвестиции. 2. Налоговые льготы для частных предприятий на территории комплекса. 3. Специальные нормы землепользования. 4. Субсидии. 5. Льготное кредитование. 6. Централизованное распределение поступающих средств. 7. Централизованное руководство АО S3V (основные акционеры: департамент Савойя, частные инвесторы и местные жители).
2	Спа- и оздоровительный туризм	Венгрия	Канцелярия премьер-министра, венгерские туристские компании, частный сектор других отраслей, парламентский Комитет по туризму, муниципалитеты	1. Государственное финансирование инженерной и транспортной инфраструктуры. 2. Частное инвестирование строительства туристских объектов. 3. Государственные гранты. 4. Координирующее планирование.
3	Национальный парк Крюгер	ЮАР	Правительство ЮАР, частные инвесторы	1. Государственное финансирование инженерной и транспортной инфраструктуры. 2. Частное инвестирование строительства туристских объектов. 3. Централизованное руководство управляющей компанией с представительством всех стейкхолдеров.

Продолжение таблицы 1

4	Ривьера Красного моря	Египет	Правительство Египта, частный сектор	<ol style="list-style-type: none"> 1. Государственное финансирование инженерной инфраструктуры, а также консультаций внешних экспертов в области права, экономики и инженерии. 2. Частные инвестиции. 3. Выгодные условия аренды земельных участков. 4. Освобождение от налогов и импортных пошлин. 5. Помощь в организации финансирования.
5	Экотуризм в национальных парках Ван Вихар и Бандхавгарх	Индия	Власти штата Мадхья-Прадеш, частный туроператор Taj Safaris, африканская частная компания &Beyond	<ol style="list-style-type: none"> 1. Частные инвестиции. 2. Государственное субсидирование.
6	Винный туризм Долины Напа и Долины Сонома	США	Правительство США, частный сектор	<ol style="list-style-type: none"> 1. Государственное финансирование инженерной и транспортной инфраструктуры, образования. 2. Частные инвестиции. 3. Лизинг. 4. Льготное кредитование. 5. Льготный налоговый режим. 6. Лоббизм.
7	Курорт Канкун	Мексика	Правительство Мексики, частный сектор	<ol style="list-style-type: none"> 1. Государственное финансирование инженерной и транспортной инфраструктуры. 2. Государственное финансирование коммерческих объектов.
8	Курорты Анталья, Кемер	Турция	Правительство Турции, частный сектор	<ol style="list-style-type: none"> 3. Частные инвестиции. 4. Оптимальные условия аренды земельных участков. 5. Упрощенные процедуры вхождения инвесторов в ОЭЗ. 6. Административная поддержка. 7. Налоговые преференции. 8. Долгосрочные кредиты под низкую процентную ставку. 9. Компенсация расходов при ввозе оборудования из-за рубежа. 10. Возможность привлечения иностранных кадров.
9	Курортный кластер Северного Кавказа	Россия	Правительство России, частные инвесторы	<ol style="list-style-type: none"> 1. Государственное и частное инвестирование развития инфраструктуры. 2. Формирование особых экономических зон туристско-рекреационного типа. 3. Налоговые и таможенные льготы. 4. Пониженные ставки страховых взносов. 5. Госгарантии инвесторам на покрытие до 100% заемных средств.

Наиболее значительный опыт в вопросе реализации проектов туристско-рекреационной сферы на основе государственно-частного партнерства имеет Франция, что, возможно, во многом способствовало тому, что страна возглавляет рейтинг ключевых туристских направлений на протяжении более последних 20 лет. Первым примером успешной реализации принципов сотрудничества государства и частного сектора является формирование и продвижение горнолыжных центров. Франция – признанный мировой лидер в сфере горнолыжного туризма, в настоящее время на ее территории функционирует более 400 горнолыжных курортов [4].

Так, строительство туристско-рекреационного кластера на территории департамента Савойя является одним из первых успешных примеров, относящихся к середине XX столетия. Форму соглашения между государством и бизнесом проект принял в 1960 г., когда возникла потребность в привлечении частных инвестиций, в связи с чем в целях мотивации партнерства частному сектору был предложен ряд преференций: налоговые льготы, привилегированные условия землепользования, субсидирование, льготное кредитование. Все поступающие от частных инвесторов средства распределялись в соответствии с возникающими потребностями и направлялись на развитие комплекса в целом, а не на его отдельные части. Таким образом, посредством реализации проекта на принципах ГЧП к 1969 г. Куршевель принимал более 200 тыс. туристов-лыжников в год (7,5% туристов было из-за границы) и имел в общей сложности 13 тыс. мест размещения, ежегодно строилось более 2 тыс. новых гостиничных мест [4].

Известен опыт государственно-частного партнерства в Венгрии, в частности по развитию спа- и оздоровительного туризма на основе возрождения исторических традиций. Использование термальных ванн и лечебных вод Венгрии корнями уходит глубоко в древность, циклически развиваясь на протяжении веков и достигая пика в разные эпохи (римскую, турецкую, австро-венгерскую), а г. Будапешт известен как «город курортов». В 2001 г. Венгрия приступила к реализации масштабной стратегии возрождения (под названием Széchenyi Plan), стимулировавшей экономическое развитие за счет целевых государственных инвестиций. В секторе туризма оздоровительный и лечебный спа-туризм был определен как потенциальное конкурентное преимущество Венгрии, исторически славившейся своими лечебными водами и их доступностью: в Венгрии действовало 800 термальных скважин, большинство из которых квалифицировались как лечебные. Кроме того, имелось 1200 немедицинских бассейнов примерно в 350 общественных банях [6].

Спа- и оздоровительный туризм в Венгрии имел несколько стратегических преимуществ. Во-первых, курортные туристы, как правило, тратят больше и остаются на более длительный период пребывания, поэтому был сделан расчет на изменение профиля посетителей Венгрии с большого числа посетителей с низкими расходами на туристов с более высокими доходами, которых, возможно, будет меньше по численности, но тратить они будут гораздо больше денег. Во-вторых, учитывая старение населения, ожидалось, что спрос на оздоровительный туризм будет расти. В-третьих, спа-центры и бассейны были разбросаны по всей Венгрии, соответственно, их развитие способствовало достижению цели правительства по оживлению экономики географических районов.

Частный сектор, прежде чем получить право на государственную поддержку, должен был инвестировать не менее 33 процентов от общей стоимости проекта. В 2001 г. правительство выделило 15 процентов (а позднее 20 процентов) от общей стоимости проекта. Максимальный грант для любого одного проекта составлял 2–2,5 млн долларов США. Тем не менее более высокая доля общих государственных инвестиций была сосредоточена в тех городах, где существовал крупный комплекс спа-ванн, потому что правительство хотело продолжать концентрировать инвестиции в тех областях, которые могли бы создать критическую массу продукта.

Правительство Венгрии инвестировало 360–370 млн долларов США в 74 проекта различного размера и мощности. Было создано около 2750 новых рабочих мест, а с эффектом на другие сектора экономики в общей сложности 9000 новых рабочих мест. Примерно 80% курортных городов Венгрии представили тендеры хорошего качества и получили поддержку в рамках «Плана Сечени». Кроме того, правительство получило инновационные предложения. Например, консорциум «Хайдусобосло» инвестировал в аквапарк площадью 32 акра 1,5 млн долларов США, и хотя окупаемость инвестиций прогнозировалась в течение трех лет, реальный срок окупаемости составил 1,5 года [6].

Еще одним примером успешной реализации механизма государственно-частного партнерства является туристская сфера ЮАР, страны, обладающей богатым туристско-рекреационным потенциалом: протяженная береговая линия, природное и культурное разнообразие, комфортные климатические условия, привлекательный ландшафт, является перспективным туристским направлением. Однако в 1990-х годах в связи с ухудшением рыночной конъюнктуры и возникшей угрозой потери туристского рынка правительство страны и частный сектор совместно решили перейти к стратегии взаимодействия в форме партнерства. Обе стороны совместно выступили с идеей создания туристско-рекреационных кластеров. Данная идея с их стороны

рассматривалась как один из эффективных инструментов повышения конкурентоспособности местного туристского продукта на мировом рынке. Было принято решение об образовании одного кластера на национальном уровне, двух тематических и четырех локальных кластеров. Процесс образования кластеров на национальном уровне стал базой для формирования хорошо продуманной стратегии. Данный процесс контролировался со стороны представителей частного сектора, государства и трудовых коллективов, вошедших в состав управляющей группы. Для выполнения консалтинговых работ был создан международный консорциум, объединивший несколько специализированных фирм из Южной Африки, Новой Зеландии и Америки [7].

В качестве наиболее подходящего для создания тематического кластера был выбран экологический туризм. На условиях ГЧП в ЮАР были созданы объекты туристской инфраструктуры в национальном парке Крюгер. Сегодня данный национальный парк входит в число 14 крупнейших национальных парков мира, где обитают 250 000 животных 147 видов, 500 разновидностей птиц, 50 видов рыб, 150 видов земноводных и рептилий. В инфраструктуру парка входят многочисленные кемпинги, лоджи, аэропорт, госпиталь, автодороги, пункт проката автомобилей, магазины, рестораны, этнокомплексы, гольф, спа-отели, спорт-центры и т.д. [7].

Практика ГЧП Египта берет свое начало с 1991 г., когда частный сектор начал лоббировать перед правительством Египта возможности инвестирования в туристские предприятия. В то же время правительство Египта искало средства для содействия развитию и обратило свой взгляд на малонаселенную территорию, простирающуюся от Суэцкого залива до границы с Суданом. Этот регион прекрасно подходил для развития туризма: здесь обитали перелетные птицы, ландшафт составляли пляжи с белым песком, кроме того, здесь находились самые фантастические коралловые рифы в мире. Точкой отсчета стало создание Управления по развитию туризма (TDA) под эгидой Министерства туризма. TDA был создан как экономический орган, специализирующийся только на землях для развития туризма, поскольку правительство передало землю под контроль TDA в 1991 г. [8].

План развития предусматривал создание 51 интегрированного туристского центра, или 120 000 гостиничных номеров к 2017 г. Инвестор мог взять огромную территорию, приняв на себя ответственность за все развитие, включая дороги, канализацию, планирование и развитие.

TDA разработало концепцию развития района в соответствии с желанием помочь инвесторам следовать этому видению. В этом качестве TDA предоставило инвесторам инженерные планы и технико-экономические обоснования, чтобы помочь осуществить проект. Для каждого района было установлено определенное количество номеров. Основные объекты инфраструктуры, такие как дороги, водопроводные и канализационные сети, являющиеся частью общей национальной системы, обеспечивались TDA.

Однако инвесторы из частного сектора несли ответственность за всю внутреннюю инфраструктуру курортного города: противопаводковые дамбы, станции опреснения воды, канализацию, электричество, связь и дорожные сети, объекты досуга и культуры, поля для гольфа, торговые центры, больницы, школы и гостиницы, пристани для яхт и аэропорты для легких грузов.

Пока проект находился в стадии строительства, TDA сохраняло право собственности на землю. Когда проект полностью завершается, земля передается предпринимателю по цене 1 доллар США за квадратный метр. В это время TDA выплачивает первоначальный взнос в размере 20 процентов от общей стоимости. Через три года инвестор должен начать выплачивать оставшиеся 80 процентов от общей стоимости земли в течение следующих 10 лет [8].

Уникальный проект государственно-частного партнерства организован в Индии, в котором частный туроператор Taj Safaris, являющийся совместным предприятием природоохранного туроператора &Beyond Восточной и Южной Африки и индийского отеля Taj Hotels, одной из ведущих гостиничных компаний Индии, входящей в Tata Group, предоставил финансирование для перемещения исчезающих видов животных в парки штата Мадхья-Прадеш. Инновационным аспектом проекта является то, что в Индии адаптировались подходы африканского экологического туризма, включение в состав партнеров зарубежной компании, что позволяет признать возможность адаптации опыта стран с разными культурами, традициями и институтами. Африканский туроператор &Beyond, совладелец Taj Safaris, поделился своим ноу-хау по сохранению биоразнообразия: усовершенствованными методами вылавливания, безопасной транслокации и выпуска на свободу различных крупных млекопитающих, как травоядных, так и хищников, что позволило переместить из национального парка Канха 50 гауров, гигантских

предков быков, в национальный парк Бандхавгарх и семь болотных оленей в национальный парк Ван Вихар. Обе транслокации оказались весьма успешными.

Были построены элитные домики для проживания туристов непосредственно за пределами охраняемых территорий в провинции Мадхья-Прадеш, в парках же организовываются сафари с опытными инструкторами.

Государственным партнером является Департамент лесного хозяйства штата Мадхья-Прадеш, управляющий национальными парками и заповедниками и вносящий существенный вклад в сохранение бенгальского тигра и других находящихся под угрозой исчезновения видов животных [7].

Безусловными участниками формирования государственно-частного партнерства в туризме можно считать США, где впервые и был использован термин «public-private partnership (PPP)» благодаря известным проектам винного туризма в начале 90-х годов XX столетия. Именно при развитии таких центров виноделия, как долина Напа и долина Сонома, впервые были широко использованы всевозможные способы сотрудничества, начиная от льготного налогообложения и кредитования, заканчивая лоббированием бизнес-интересов в конгрессе штата Калифорния, легализованного впоследствии в Законе «О раскрытии лоббистской деятельности» и получившего распространение в других странах [4].

Известна практика управления туризмом и развитием новых туристских направлений через национальные фонды, как, например, Fonatur в Мексике, функционирующий более 30 лет. Данный фонд ориентирован в первую очередь на развитие туристской инфраструктуры с помощью государственных и частных средств. По аналогичной схеме получили развитие сфера размещения, дорожная, инженерная и коммунальная инфраструктура курортов Южной Анталы и Кемера в Турции, курорта Канкун в Мексике, туристского кластера курортов Северного Кавказа, туристского центра в Санкт-Петербурге [9, 10].

Результаты и обсуждение

Абсолютно правильной формулы или модели формирования партнерских отношений не существует. Все зависит от обстоятельств, экономических, организационных, культурных и структурных возможностей частного или государственного сектора для участия, а также от готовности потенциальных партнеров взять на себя дополнительную ответственность, которую влечет за собой партнерство.

Каждый партнер привносит в сотрудничество государства и бизнеса уникальные активы и возможности. Со своей стороны государственный сектор может предложить недостаточно используемые активы или так называемые мягкие активы, такие как репутация или существующая клиентская база. Как видно из практики, государственный сектор способен снизить затраты на финансирование посредством предложения займов по эффективной ставке, обеспечить налоговые преференции, льготные условия кредитования и др. С другой стороны, частный сектор может привнести деловую направленность, а также международный операционный и маркетинговый опыт. В конкретных случаях частный сектор может привлечь капитал. Однако независимо от того, относятся они к частному или государственному сектору, ключевым фактором, побуждающим к сотрудничеству, является то, что все партнеры выиграют от согласования ресурсов и целей.

Государственно-частное партнерство стало весьма популярным средством привлечения инвестиций и в развитие туризма. Тем не менее важно понять, в каких случаях имеет смысл сотрудничать государственному и частному сектору.

Если государственный сектор ищет партнера, то, как правило, это будет в тех областях, где распределение выгод для общественности велико, а окупаемость для частного сектора находится в пределах разумного промежутка времени. Общими областями сотрудничества между государственным и частным сектором являются развитие турпродуктов и инфраструктуры, образование и профессиональная подготовка, а также финансирование и инвестиции. Весьма часто областью сотрудничества государственного и частного сектора в секторе туризма является маркетинг и продвижение. Маркетинг, особенно на международных рынках, по своей сути является дорогостоящим, а партнерские отношения дают возможность объединить ограниченные ресурсы.

Государственный сектор может быть недоступен для партнерства в случаях, когда не имеется достаточно ресурсов, опыта или традиций партнерства из-за множества культурных и экономических факторов. В таких случаях инициатива сотрудничества может исходить от частного сектора. Частному сектору, возможно, потребуется взять на себя ведущую роль, по крайней мере на начальном этапе, в реализации инициативы в области развития. И конечно, иногда частному сектору просто имеет смысл создавать партнерские отношения друг с другом для обеспечения конкурентоспособности.

Однако при всем росте популярности ГЧП не следует его рассматривать как панацею от всех проблем государственного и частного сектора, таких как ограниченный капитал для развития, ограниченные операционные фонды и неэффективные структуры затрат. Без сомнения, государственно-частное партнерство может принести значительные выгоды, но оно может быть достижимо не во всех случаях.

Заключение

Весьма частой проблемой является то, что туристский сектор рассматривается как относительно традиционный, медленно изменяющийся и подверженный потрясениям. Следует признать и другую реальность: преобладание малых и средних предприятий, даже микропредприятий, в отрасли. Однако несмотря на это, сектор туризма доказал, что он может быть устойчивым и креативным в условиях экономических вызовов, а значительную роль в этом способны сыграть партнерские отношения.

Учитывая, что сегодня государственно-частное партнерство в мире находится на пике активности, можно предположить, что его механизмы могут стать базовой конструкцией привлечения внебюджетных инвестиций в развитие туризма и в Казахстане, поскольку отсутствие проектов, реализуемых на основе взаимодействия государственных и частных интересов в данной отрасли, определенной в качестве приоритетной для развития еще 7 лет назад, к сожалению, значительно тормозит ее развитие. Результаты исследования по изучению зарубежного опыта развития соглашения между государством и частным сектором в отрасли туризма ряда стран могут быть использованы для развития отечественного туризма.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 De Matteis F., Notaristefano G., Bianchi P. Public-Private Partnership Governance for Accessible Tourism in Marine Protected Areas (MPAs). Sustainability, 2021, no. 13, p. 8455. URL: <https://doi.org/10.3390/su13158455>
- 2 Yunus M., Susanti G., Asriadi J. The Impact of Public-Private Partnerships on Development of Tourism Infrastructure Destination and Tourism Service Innovation as Mediating Variable in Sinjai Regency, Indonesia. Turkish Journal of Computer and Mathematics Education. 2021, vol. 12, no.11, pp. 1470–1479.
- 3 UNWTO. UNWTO World Tourism Barometer and Statistical Annex, May 2019. United Nation, WTO. URL: <https://www.unwto.org/publication/unwto-world-tourism-barometer-and-statistical-annex-may-2019>
- 4 Кудрявцева Ю.В. Государственно-частное партнерство при формировании государственной политики в области туризма: российский и зарубежный опыт. – Вестник Института социологии. – 2012. № 5. URL: https://www.vestnik-isras.ru/files/File/Vestnik_2012_5/Kudryvzcheva.pdf
- 5 Spinelli M.-L. What's in a Theme Park? Exploring the frontiers of Euro Disney. URL: https://aei.pitt.edu/7021/1/spinelli_maria-lydia.pdf
- 6 Cooperation and Partnerships in Tourism: A Global Perspective. Prepared for: Canadian Tourism Commission, World Tourism Organization, World Tourism Organization Business Council. Researched by: KPMG Canada. World Tourism Organization, 2003. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284406012>
- 7 Arizmendi A., Amaranggana A., Cano B., Holder A., Cholakova J.E. Gomez M. Zungi, Ilin D. Public-Private Partnerships: Tourism Development. Affiliate Members Global Report, Volume eleven. World Tourism Organization, 2015. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284417438#:~:text>
- 8 Manual on Accessible Tourism for All Public-private Partnerships and Good Practices. World Tourism Organization, 2015. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284416585>
- 9 Акимова О.Е., Волков С.К. Государственно-частное партнерство как инструмент развития индустрии туризма в Российской Федерации. Региональная экономика: теория и практика. – 2012. – № 2 – С. 43–48.
- 10 Zaitseva N.A., Larionova A.A., Semenova L.V., Jidkov A.S., Dashkova E.V. Realization of projects of public-private partnership in tourism and services in the Russian Federation // Espacios, 2017, vol. 38, no. 49, p. 25.

REFERENCES

1 De Matteis F., Notaristefano G., Bianchi P. (2021) Public-Private Partnership Governance for Accessible Tourism in Marine Protected Areas (MPAs). Sustainability, no. 13, p. 8455. URL: <https://doi.org/10.3390/su13158455>. (In English).

2 Yunus M., Susanti G., Asriadi J. (2021) The Impact of Public-Private Partnerships on Development of Tourism Infrastructure Destination and Tourism Service Innovation as Mediating Variable in Sinjai Regency, Indonesia. Turkish Journal of Computer and Mathematics Education, vol. 12, no.11, pp. 1470–1479. (In English).

3 UNWTO. UNWTO World Tourism Barometer and Statistical Annex, May 2019. United Nation, WTO. URL: <https://www.unwto.org/publication/unwto-world-tourism-barometer-and-statistical-annex-may-2019>. (In English).

4 Kudrjavceva Ju.V. (2012) Gosudarstvenno-chastnoe partnerstvo pri formirovanii gosudarstvennoj politiki v oblasti turizma: rossijskij i zarubezhnyj opyt. Vestnik Instituta sociologii. № 5. URL: https://www.vestnik-isras.ru/files/File/Vestnik_2012_5/Kudryvzcheva.pdf. (In Russian).

5 Spinelli M.-L. What's in a Theme Park? Exploring the frontiers of Euro Disney. URL: https://aei.pitt.edu/7021/1/spinelli_maria-lydia.pdf. (In English).

6 Cooperation and Partnerships in Tourism: A Global Perspective. Prepared for: Canadian Tourism Commission, World Tourism Organization, World Tourism Organization Business Council. Researched by: KPMG Canada. World Tourism Organization, 2003. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284406012>. (In English).

7 Arizmendi A., Amaranggana A., Cano B., Holder A., Cholakova J.E. Gomez M. Zungi, Ilin D. (2015) Public-Private Partnerships: Tourism Development. Affiliate Members Global Report, Volume eleven. World Tourism Organization. URL: [https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284417438#:~:text=\(In+English\)](https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284417438#:~:text=(In+English)). (In English).

8 Manual on Accessible Tourism for All Public-private Partnerships and Good Practices. World Tourism Organization, 2015. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284416585>. (In English).

9 Akimova O.E., Volkov S.K. (2012) Gosudarstvenno-chastnoe partnerstvo kak instrument razvitiya industrii turizma v Rossijskoj Federacii. Regional'naja jekonomika: teorija i praktika. No. 2. P. 43–48. (In Russian).

10 Zaitseva N.A., Larionova A.A., Semenova L.V., Jidkov A.S., Dashkova E.V. (2017) Realization of projects of public-private partnership in tourism and services in the Russian Federation // Espacios, vol. 38, no. 49, p. 25. (In English).

А.Т. ТЛЕУБЕРДИНОВА,*¹

э.ғ.д., профессор, бас ғылыми қызметкер.

*e-mail: tat404@mail.ru

А.Т. АЛДАБЕРГЕНОВА,²

докторант.

e-mail: aigolek_09.87@mail.ru

Д.М. САЛАУАТОВА,²

PhD, доцент.

e-mail: d.salauatova@keu.kz

С. ПРАТТ,³

Бизнес және менеджмент мектебінің профессоры.

e-mail: Stephen.pratt@usp.ac.fj

¹ҚР БҒМ ҒК «Экономика институты» РМҚК,

Алматы қ., Қазақстан.

²Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,

Қарағанды қ., Қазақстан.

³Оңтүстік Тынық мұхиты университеті,

г. Сува, Фиджи

МЕМЛЕКЕТТІК-ЖЕКЕМЕНШІК ӘРІПТЕСТІК МЕХАНИЗМІНЕ НЕГІЗДЕЛГЕН ТУРИЗМДІ ДАМУДА БАСҚАРУДЫҢ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ

Аңдатпа

Туризм индустриясы экономикалық базаны кеңейтудегі, валюталық түсімдерді арттырудағы, шағын және орта бизнесті дамытудағы, жұмыспен қамту мүмкіндіктерін қамтамасыз етудегі және халықтың тұрмысын

жақсартудағы рөлінің арқасында әлемнің көптеген елдерінің әлеуметтік-экономикалық дамуына зор үлес ко-суда. Туристік саланың дамуына оны мемлекеттік-жекеменшік әріптестік негізінде басқару ықпал ете алады. Ынтымақтастықтың бұл түрі жергілікті қауымдастықтарға айтарлықтай әлеуметтік пайда әкеле отырып, елдің стратегиялық міндеттерін шешуді жеделдетуге көмектеседі. Зерттеудің мақсаты Қазақстандағы туристік индустрияны дамыту үшін мемлекеттік-жекеменшік әріптестіктің оңтайлы механизмін анықтау мақсатында туризм индустриясын дамыту мәселелерін шешу үшін мемлекет пен бизнестің өзара әрекеттесуінің әртүрлі нысандарын зерттеу болды. Жұмыста туризм саласындағы мемлекеттік-жекеменшік әріптестік механизмін қалыптастыру мен жүзеге асырудың теориялық-әдістемелік аспектілері мен шетелдік тәжірибе зерттелді. Мақалада мемлекеттік-жекеменшік әріптестік қағидаттарында туристік индустриядағы жобаларды құру, жылжыту және басқару бойынша шетелдік тәжірибеге жан-жақты талдау жасалған. Зерттеу нәтижелерін Қазақстанның туристік индустриясын дамытудың мемлекеттік және өңірлік бағдарламаларын әзірлеуде пайдалануға болады.

Тірек сөздер: туризм саласы, дестинация, қоғамдық-экономикалық даму, басқару мемлекеттік-жеке-меншік серіктестік, шетелдік жобалар, даму бағдарламалары.

A.T. TLEUBERDINOVA,*¹

d.e.s., leading researcher.

*e-mail: tat404@mail.ru

A.T. ALDABERGENOVA,²

PhD student.

e-mail: aigolek_09.87@mail.ru

D.M. SALAUATOVA,²

PhD, associate professor.

e-mail: d.salauatova@keu.kz

S. PRATT,³

Professor School of Business & Management.

e-mail: Stephen.pratt@usp.ac.fj

¹Institute of Economics, CS MES RK,

Almaty, Kazakhstan

²Karaganda University of Kazpotreboysuz,

Karaganda, Kazakhstan

³University of the South Pacific,

Suva, Fiji

FOREIGN EXPERIENCE IN TOURISM DEVELOPMENT MANAGEMENT BASED ON THE PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP MECHANISM

Abstract

The tourism industry makes a significant contribution to the socio-economic development of many countries of the world, due to its role in expanding the economic base, increasing foreign exchange earnings, developing small and medium-sized businesses, providing employment opportunities and improving the living standards of the population. The development of the tourism industry can be facilitated by its management on the basis of public-private partnerships. This form of cooperation helps to accelerate the solution of the country's strategic tasks, bringing significant social benefits to local communities. The purpose of the research was to study various forms of interaction between the state and business to solve the problems of developing the tourism industry in order to identify the optimal mechanism for public-private partnership for the development of the tourism industry in Kazakhstan. The paper studied the theoretical and methodological aspects and foreign experience in the formation and implementation of the mechanism of public-private partnership in the field of tourism. The article provides a comprehensive analysis of foreign experience in the creation, promotion and management of projects in the tourism industry on the principles of public-private partnership. The practical value is that the results of the study can be used in the development of state and regional programs for the development of the tourism industry in Kazakhstan.

Key words: tourism industry, destination, socio-economic development, management, public-private partnership, foreign projects, development programs.

IRSTI 77.29.30
UDC 796/799(063)

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-202-210>

YE.V. TYO,*¹

MSc, PhD student.

*e-mail: y.tyo@apa.kz

YE.S. NIKITINSKY,²

d.p.s., professor.

e-mail: nikitinskes@bk.ru

¹Academy of Public Administration under the President
of Kazakhstan, Nur-Sultan, Kazakhstan

²Turan-Astana University, Nur-Sultan, Kazakhstan

DIGITALIZATION STRATEGY IN SPORTS AND ACTIVE TYPES OF TOURISM IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

The purpose of the article is to consider the issue of digitalization strategy in the sphere of sports and active tourism in the Republic of Kazakhstan. In developing countries there is a low efficiency of management of the industry of sport and physical culture. This industry has a low level of communication with the population and weak promotion of a sports lifestyle. In these republics the level of development of IT-technology and communications are poorly used the possibilities of digitalization and social networks for the active promotion of mass sports, active types of tourism and the formation of a sports lifestyle among young people and the population of the country. At the same time, communication, if it is mass, but impersonal, not personalized. In many developing countries there is a shortage of modern and diverse methodological materials, modern training programs and accumulated international experience, and as a consequence there is a shortage of highly qualified coaches and methodologists. According to the authors, the solution to the existing problem lies in the development of digitalization of sports, physical culture and sports and health tourism, as artificial intelligence allows technology to bring real benefits in all sectors of the economy, improves the quality of life of the population, and creates conditions for the transition of the economy to a fundamentally new trajectory. With the help of digital technology it is possible to popularize sports, because this is the age of information space, and therefore the digital PR, meeting the demands of the modern advanced and progressive generation. By covering sporting events, conducting online training sessions and consulting professional coaches through the World Wide Web, it is possible to promote sports and physical culture for the benefit of the Kazakhstani nation in the most effective way.

Key words: management, sports, tourism, physical education, digitalization, artificial intelligence, health, internet, education.

Introduction

In developing countries, which includes Kazakhstan, the coverage of the population involved in physical culture, active tourism and sports is low and amounts to 30–35%, and in developed countries 50–60%, including 10% of people with disabilities and 15% of children and adolescents [1]. In the Republic of Kazakhstan, the level of development of IT technologies and communications is insufficient, and the possibilities of digitalization and social networks are poorly used for active promotion of mass sports, active types of tourism and the formation of a sports lifestyle among the youth and population of the country. At the same time, communications, if they are mass but impersonal, not personalized, that is, without taking into account individualities (regional, national, physiological and psychological characteristics).

Speaking at the annual international technological forum “Digital Bridge” in October last year, President of the Republic of Kazakhstan Kassym-Jomart Kemelevich Tokayev noted that practical, applied digitalization is our strategic task and state priority [2]. In Kazakhstan, as in many developing countries, there is a shortage of modern and diverse methodological materials, modern training programs and accumulated international experience, and as a result, a shortage of highly qualified trainers and methodologists. At the same time, modern digital technologies are one of the leading

prospects for humanity. A separate system that relies on encoding methods along with information transmission has found its place for use. This system makes it possible to carry out numerous tasks in a short period of time. Monitoring and analysis of the athlete's actions are based on the recent idea achievements in sciences ranging from nanoelectronics to molecular biology. This makes it possible to obtain accurate results in everything from the organization of training and competition to the process of treating and recovering athletes from injuries, including doping tests. Digital transformation covers more and more companies around the world in a variety of industries – including sports, where Kazakhstan is no exception [3].

Literature review

Digitalization permeates all layers of sports and health tourism – from mass to elite sports, as noted, in a study (Anagnostopoulos, Parganas, Chadwick, & Fenton, 2018) of social networks, the issue of the potential of platforms as a brand management tool was considered (Thompson, Martin, Gee&Geurin, 2018; Geurin&Burch, 2017), as well as in studies (Tsordia, Papadimitriou, &Parganas, 2018; Gillooly, Anagnostopoulos, &Chadwick, 2017; Delia, 2017) on the relevance of social media as a marketing communication tool for sports sponsors. Modern works of researchers (Hallmann&Giel, 2018; Funk, Pizzo, & Baker, 2018; Cunningham, 2018; Heere, 2018) of esports in particular and in the approach to the ratio of esports to classical sports. In demanding a broader approach to a holistic understanding of the digital transformation in sports (Vial, 2019).

Materials and methods

During the study, the authors considered the potential contribution of all methodological approaches that promote research and practice of digital transformation in sports and sports tourism. In particular, the methods used in scientific knowledge were used: general scientific and special, that is, a systematic approach, in terms of the methodology of soft systems (BeerS.), the concept of a self-learning organization, the concept of humanitarian management and the study of the method of reflexive reconstruction of innovative experience (G.N. Prozumentov) [4], abstract analysis, theoretical analysis and synthesis, external direct observation method, comparative analysis of management precedents, etc.

Main provisions

A specific feature of the sports, tourism and physical culture industry is that the professional work of the workers employed in it is distinguished by a special pedagogical technology. Since it is based on coaching and teaching activities, which takes into account the gender and age of the trainees, along with their current health condition and physical fitness. The main element of any sports and physical culture organization is people such as managers-organizers and performers. The job of managers – managers is to manage and control the performers. And the work of the performers is trainers, physical education teachers and the like, they produce a pedagogical effect on objects of labor, which are persons engaged in physical exercise and sports. In order to move to the digitalization of the sports industry, it is necessary that specialists are adequately trained in digital literacy and are informed about the availability of programs that will allow innovations in daily training.

Nowadays, automated systems are increasingly being used to control the actions of an athlete in team sports. All the information obtained with the help of diagnostic equipment makes it possible to optimize the activities of athletes, allowing you to select the best means and methods for restoring and improving the results of sports performance. Today, digital technologies are increasingly used in non-professional (amateur) sports and tourism, which greatly motivates the younger generation to join an active lifestyle.

Artificial intelligence (AI) automates repetitive learning and discovery processes through the use of data. However, AI is different from robotics, which is based on the use of hardware. The goal of AI is not to automate the manual processes performed by a man, but to executive a variety of large-scale tasks in a continuous and reliable manner. To automate, human intervention is required for an

initial setup of the system and correct formulation of questions. AI also allows computers to learn from experience, adapt to given parameters, and perform tasks that were previously only possible for humans. Natural language processing methodologies and deep learning techniques are critical in the majority of AI implementations that range anywhere from smart assistants to manufacturing robots. With the assistance of such technologies, it is possible to “teach” computers to be able to process vast amounts of data and identify patterns in data sets. Half of working Kazakhstanis believe that they have a low level of knowledge and skills in the field of information technology, and this prevents them from getting better-paid jobs. At the same time, additional training in the field of digital literacy is more often carried out by those who already have it at a fairly high level. The uneven distribution of the Internet creates an inequality of opportunity. The pandemic, which required the transfer of a significant part of everyday life to a remote format, literally exposed this “imbalance” in Kazakhstan.

Results

Reach of Internet users in Kazakhstan. It showing in the table 1, more than 5 recent years in Kazakhstan there has been an increase in the share of Internet users, in general, the share of the increase was 15% [5]. However, the share of Internet users aged 6–15 years increased by 37%. In order to find out what is the further prospect of the development of the number of Internet users, we have calculated a forecast for the next 5 years, and also determined by how many percent the number of Internet users will grow/fall annually.

Table 1 – Share of Internet users for 2016–2020 (%)

Age category	2017	2018	2019	2020	2021	Growth rate, 2020. By 2016, %
Percentage of Internet users aged 6–74 years	76.8	78.8	81.3	84.2	88.2	15
percentage of Internet users aged 6–15 years**	62.1	67.9	72.9	75.0	85.3	37
Percentage of Internet users aged 16–74 years	80.2	81.5	83.4	86.6	89.0	11
Note – Source [5].						

This is obvious, the more Internet users there are, the more likely digitalization is to develop in the country and, accordingly, in physical culture and sports.

The linear trend equation is $y = bt + a$.

1. Find the parameters of the equation by the least square’s method.

The system of least squares equations:

$$\begin{aligned} an + b\sum t &= \sum y \\ a\sum t + b\sum t^2 &= \sum y*t \end{aligned}$$

Table 2 – Calculations in search of least squares parameters

t	y	t ²	y ²	t y
2016	80.2	4064256	6432.04	161683.2
2017	81.5	4068289	6642.25	164385.5
2018	83.4	4072324	6955.56	168301.2
2019	86.6	4076361	7499.56	174845.4
2020	89	4080400	7921	179780
10090	420.7	20361630	35450.41	848995.3
Mean	84.14	4072326	7090.082	169799.06
Note – Compiled by the authors based on the source [5].				

For our data, the system of equations has the form:

$$5a + 10090b = 420.7$$

$$10090a + 20361630b = 848995.3$$

Express a from the first equation and substitute it into the second equation.

We get a = -4496.72, b = 2.27

Trend equation:

$$y = 2.27 t - 4496.72$$

The empirical trend coefficients a and b are only estimates of the theoretical coefficients β_i , and the equation itself reflects only the general trend in the behavior of the variables under consideration.

The trend coefficient b = 2.27 shows the average change in the effective indicator (in units of measurement y) with a change in the time period t per unit of its measurement. In this example, with an increase in t by 1 unit, y will change by an average of 2.27.

Mean values:

$$\bar{y} = \frac{\sum y_i}{n} = \frac{420.7}{5} = 84.14$$

$$\bar{t \cdot y} = \frac{\sum t_i y_i}{n} = \frac{848995.3}{5} = 169799.06$$

$$\bar{t} = \frac{\sum t_i}{n} = \frac{10090}{5} = 2018$$

Dispersion:

$$D(t) = \frac{\sum t_i^2}{n} - \bar{t}^2 = \frac{20361630}{5} - 2018^2 = 2$$

$$D(y) = \frac{\sum y_i^2}{n} - \bar{y}^2 = \frac{35450.41}{5} - 84.14^2 = 10.5424$$

Standard deviation

$$\sigma(t) = \sqrt{D(t)} = \sqrt{2} = 1.4142$$

$$\sigma(y) = \sqrt{D(y)} = \sqrt{10.5424} = 3.2469$$

The use of interval enlargement and moving average methods in the analysis of time series makes it possible to identify a trend to describe it, but it is impossible to obtain a generalized statistical assessment of the trend using these methods. The solution of this higher order problem – by measuring the trend – is achieved by the method of analytical alignment. The main content of the method of analytical alignment in time series is that the main development trend y_t is calculated as a function of time $y_t = f(t)$

The theoretical (calculated) levels are determined on the basis of the so-called adequate mathematical function, which best reflects the main trend of the dynamic's series. The selection of an adequate function is carried out by the least square's method – the minimum deviations of the sum of squares between the theoretical y_{ti} and empirical y_i levels.

To assess the quality of the parameters of the equation, we will build a calculation table (Table 3).

Table 3– Parameter quality assessment

t	y	y(t)	(y _i -y _{cp}) ²	(y _i -y(t)) ²
2016	80.2	79.6	15.524	0.36
2017	81.5	81.87	6.97	0.137
2018	83.4	84.14	0.548	0.548
2019	86.6	86.41	6.052	0.0361
2020	89	88.68	23.62	0.102
		420.7	52.712	1.183

Note – Compiled by the authors based on the source [5].

3. Testing hypotheses regarding the coefficients of the linear trend equation.

2) F-statistics. Fisher's criterion.

Determination coefficient.

$$R^2 = 1 - \frac{\sum(y_i - y_t)^2}{\sum(y_i - \bar{y})^2} = 1 - \frac{1183}{52.712} = 0.9776$$

$$F = \frac{R^2}{1-R^2} \cdot \frac{n-m-1}{m} = \frac{0.9776}{1-0.9776} \cdot \frac{5-1-1}{1} = 130.6737$$

We find from the table $F_{kp}(1;3;0.05) = 10.1$

where m is the number of factors in the trend equation ($m = 1$).

Since $F > F_{kp}$, the coefficient of determination (and the trend equation as a whole) is statistically significant.

The time dependence of Y on time t has been studied. At the specification stage, a linear trend was chosen. Its parameters are estimated by the least square's method. The statistical significance of the equation was verified using the coefficient of determination and Fisher's test. It was found that in the situation under study, 97.76% of the total variability of Y is explained by a change in the time parameter. An economic interpretation of the model parameters is possible – with each time period t , the value of Y increases on average by 2.27 units.

Point forecast, $t = 2025$: $y(2025) = 2.27 \cdot 2025 - 4496.72 = 100.03$

$$K_5 = 4.177 \cdot 0.63 \sqrt{1 + \frac{1}{5} + \frac{3(5+2 \cdot 5-1)^2}{5(5^2-1)}} = 6.48$$

$100.03 - 6.48 = 93.55$; $100.03 + 6.48 = 106.51$

Interval forecast:

$t = 2025$: (93.55;106.51)

The time dependence of Y on time t has been studied. At the specification stage, a linear trend was chosen. Its parameters are estimated by the least square's method. An economic interpretation of the model parameters is possible – with each time period t , the value of Y increases on average by 2.27 units.

Thus, on average, the share of Internet users in Kazakhstan will increase annually by 2.27%, however, the point forecast for the next 5 years, according to our calculations, will be 6.48%. That is, the share of Internet users will have a small growth dynamic.

Discussion

Today, the sports community is increasingly leaning towards digital technologies. Digital sports and sports tourism, based on specialized technical measurement tools, provides not only a safe rational training process and objective refereeing, but also an increase in the number of people who are increasingly involved in a healthy lifestyle.

An unstructured database of sports lifestyle and the lack of a system for collecting and updating it, not to mention the use of various data for analysis and decision making in management and in the training process.

In the post-information age, the configuration of every sector of the world economy is determined by technology. They are a source of shocks and, together with a dark impetus for development and achievement of singularity (and not only technological, but also sports). The emerging integration of human and machine technologies marked the beginning of the so-called third wave of business transformation (the first wave is process standardization, the second is automation). From our point of view, the management of the sports industry must be built through the formation of new adaptive systems and teams capable of quickly assimilating new information and adapting to rapidly changing external conditions. The artificial intelligence system will independently rethink the business processes of managing the industry, through recognition, comprehension, action, that is, it will do what is necessary at any level of complexity.

The scientific method – the most understandable and widely used research approach in the world, which is a series of steps – asking questions and observing, proposing hypotheses, experimenting, generalizing information and formulating a theory – will not be used in this article in its classical sense for two main reasons that fundamentally break the effectiveness of this approach, namely:

- ◆ Colossal amounts of data that cannot be effectively analyzed enough to make sense to rely on them. At least, this cannot be done without the use of technology and, in particular, artificial intelligence. In 2009, researchers from the University of Ottawa noted that more than 50 million scientific papers had been published since 1965, and today more than 2.5 million are published annually, and that's just articles.

- ◆ Unpredictable events, which, as N.N. Taleb in his writings “The Black Swan [6]. Under the sign of unpredictability” take place everywhere in our lives, and we believe that Black Swans are especially relevant for the sports industry, in which the success of an athlete or manager in the field of sports and active tourism under some historical conditions is less indicative of us in the current conditions. The most effective tool for dealing with unwanted Black Swans and bringing out the desired Black Swans is the ability to think outside the box, to be anti-fragile.

To solve the above problems of the industry and for a qualitative leap in the field of sports and sports and health tourism, both in terms of achieving sports results and effective management, from our point of view, it is necessary to transform the sports and physical culture industry towards digitalization and artificial intelligence systems.

In this case, the transformation should be carried out through the following principles:

- ◆ Proper thinking of industry participants – a fundamentally different approach to sports management and the training process through the rethinking that data management systems and artificial intelligence can give a person superpower, and people should develop and improve such systems;

- ◆ Experimentation – participants in the sports industry should understand that this is a new industry and it is necessary to actively search for opportunities to test artificial intelligence, as well as to explore the scaling of rethought processes;

- ◆ Leadership – responsible use of automated systems and AI. In fact, at the stage of the technological transformation of the industry, people become key players and investment in personnel should become the main part of the strategy for the introduction of artificial intelligence in the field of sports management, and in a separate training process by discipline.

- ◆ Data – it is necessary to build a supply chain of information to ensure the operation of intelligent systems.

- ◆ Skills – it is necessary to actively develop skills in working with artificial intelligence systems. In the era of adaptive processes, people not only design, develop and train artificial intelligence systems, but also interact with them, filling in the missing areas and reaching a new level of performance.

- ◆ Personification – the introduction of AI systems should eventually personalize the service of sports education and physical education to the maximum, taking into account the needs of each person and taking into account his physiological and psychological characteristics. This is very similar to the medical industry, whose futurists promise that in a few years it will seem absurd to us that doctors treated different patients according to the same protocol. An individual course of treatment will be selected for each person, and an individual course of training for each athlete [7]. And if we talk about sports pharmacological drugs, then personalized methods for solving actual problems in clinical trials are as follows: about 80% of such trials fail due to individual incompatibility between the patient and the drug. The economic effect of the introduction of AI systems as personalized as possible is also achieved at sports events, for example, during testing during the 2016 Summer Olympics, creative content that takes into account the mood of users (this information was collected using AI) increased people's willingness to view such content by 26% or share it [8].

In modern conditions, it will be possible to achieve the maximum development of the sports industry and high-performance sports in particular only with the deep integration of people and machines, when they take advantage of each other and can lead to a synergy effect. Something that people can do playfully (like folding a towel) can be very difficult for a machine. And it is extremely difficult for us to do things that are easy for machines (for example, to discover hidden patterns in large amounts of data).

The stages of launching an artificial intelligence system can be systematized step by step:

First step: plan for the digitization of the sports industry;

Second step: creation of an automated data management system;

The third step: the introduction of artificial intelligence, starting with elementary processes and moving on to more complex ones (as machines learn).

The automated information system will allow systematizing all processes and structuring sports management indicators in accordance with the country's sustainable development plans. In particular, if we talk about the above problems of the sports industry, then it will allow us to qualitatively measure the number of people involved in sports and sports tourism, rank them, "read" their preferences, influence them and communicate with them both individually and through chats and social networks. .

The information system will serve as a source for the formation of a database and the introduction of Data Science technologies in sports management. Over time, the knowledge base created in the system will allow solving the problems of methodologists with the lack of modern materials and testing new methods of sports training. A unified information system will allow sports management to turn from a focus on processes towards performance and evaluation of KPIs (eng. Key Performance Indicators – key performance indicators) at all levels [9]. After all, the system will collect all the data on the time and results of the accomplishment of certain actions in the field of sports, compare them with the planned indicators and set appropriate grades.

It is supposed to create in the Automated program a system of balanced performance indicators (BSC) of a particular sports facility or event and decomposition of these goals into all levels [10]. From a technical point of view, it can be a Unified system or a Pool of information systems integrated with each other and introduced in stages or in parallel. The second option will allow you to gradually implement processes and achieve goals so as not to "dig in" in the amount of information and plan your budget.

Conclusion

A logical continuation of the digitization of sports management and the development of an automated system should be a social platform in the form of a mobile application and an Internet portal that combines all data and collects information and communicates with the population. This is an excellent start for the introduction of artificial intelligence and machine learning systems in the national sports system.

REFERENCES

1 На заседании правительства Премьер-министр РК поручил увеличить охват детей бесплатными спортивными секциями. URL: <https://primeminister.kz/ru/news/premer-ministr-rk-poruchil-uvlechit-ohvat-detey-besplatnymi-sportivnymi-sekciyami-5336>

2 Касым-Жомарт Токаев принял участие в международном технологическом форуме «DigitalBridge». URL: <https://www.akorda.kz/ru/kasym-zhomart-tokaev-prinyal-uchastie-v-mezhdunarodnom-tehnologicheskom-forume-digital-bridge-2794543>

3 Постановление Правительства Республики Казахстан от 23 апреля 2020 года № 242 «Об утверждении Комплексного плана по развитию физической культуры и массового спорта на 2020–2025 годы».

4 Прокументова Г.Н. Реконструкция инновационного опыта освоения и преподавания методики. – 2020. – С. 105.

5 Информация по отраслям Министерства цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности Республики Казахстан (по итогам 2020 года). URL: <https://www.cnews.ru> > asia2010 > articles > articles8

6 Талей Н.Н. Черный лебедь. Под знаком непредсказуемости. URL: <https://www.litres.ru/nassim-nikolas-taleb/chernyy-lebed-pod-znakom-nepredskazuemosti/otzivi/>

7 Закон Республики Казахстан № 228-V «О физической культуре и спорте» (с изменениями от 29.09.2014 г.) от 3 июля 2014 года.

8 Стратегии цифровых гигантов. URL: <https://econ.hwikireading.ru> > hMPZaVXTsj

9 Система KPI (Key Performance Indicator) // Business Studio Интернетресурс: <https://www.businessstudio.ru> > articles > article > siste.

10 Система сбалансированных показателей Uplab: как перейти от стратегии к действию? URL: <https://www.uplab.ru> >

REFERENCES

- 1 Na zasedanii pravitel'stva Prem'er-ministr RK poruchil uvelichit' ohvat detej besplatnymi sportivnymi sekcijami. URL: <https://primeminister.kz/ru/news/premer-ministr-rk-poruchil-uvelichit-ohvat-detey-besplatnymi-sportivnymi-sekcijami-5336>. (In Russian).
- 2 Kasym-Zhomart Tokaev prinjal uchastie v mezhdunarodnom tehnologicheskom forume «DigitalBridge». URL: <https://www.akorda.kz/ru/kasym-zhomart-tokaev-prinyal-uchastie-v-mezhdunarodnom-tehnologicheskom-forume-digital-bridge-2794543>. (In Russian).
- 3 Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 23 aprelja 2020 goda № 242 «Ob utverzhdenii Kompleksnogo plana po razvitiju fizicheskoj kul'tury i massovogo sporta na 2020–2025 gody». (In Russian).
- 4 Prozumentova G.N. (2020) Rekonstrukcija innovacionnogo opyta osvoeniya i prepodavaniya metodiki. P. 105. (In Russian).
- 5 Informacija po otrasljam Ministerstva cifrovogo razvitija, innovacij i ajerokosmicheskoj promyshlennosti Respubliki Kazahstan (po itogam 2020 goda). URL: <https://www.cnews.ru › asia2010 › articles › articles8>. (In Russian).
- 6 Taleb N.N. Chernyj lebed'. Pod znakom nepredskazuemosti. URL: <https://www.litres.ru/nassim-nikolas-taleb/chernyy-lebed-pod-znakom-nepredskazuemosti/otzivi/>. (In Russian).
- 7 Zakon Respubliki Kazahstan № 228-V «O fizicheskoj kul'ture i sporte» (s izmenenijami ot 29.09.2014 g.) ot 3 ijulja 2014 goda. (In Russian).
- 8 Strategii cifrovych gigantov. URL: <https://econ.hwikireading.ru › hMPZaVXTsj>. (In Russian).
- 9 Sistema KPI (Key Performance Indicator) // Business Studio Internetresurs: <https://www.businessstudio.ru › articles › article › siste>. (In Russian).
- 10 Sistema sbalansirovannyh pokazatelej Uplab: kak perejti ot strategii k dejstviju? URL: <https://www.uplab.ru ›>. (In Russian).

Е.В. ТЁ,*¹

магистр, докторант.

*e-mail: y.tyo@apa.kz

Е.С. НИКИТИНСКИЙ,²

п.ф.д., профессор.

e-mail: nikitinskes@bk.ru

¹ҚР Президентінің жанындағы

Мемлекеттік басқару академиясы, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан,

²«Туран-Астана» университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ СПОРТ ЖӘНЕ ТУРИЗМ САЛАСЫНДАҒЫ ЦИФРЛАНДЫРУ СТРАТЕГИЯСЫ

Андатпа

Мақаланың мақсаты-ҚР-дағы спорт және белсенді туризм түрлерін цифрландыру стратегиясы туралы мәселені қарастыру. Дамушы елдерде Спорт және дене шынықтыру саласын басқару тиімділігінің төмендігі байқалады. Бұл салада халықпен қарым-қатынас деңгейі төмен және спорттық өмір салтын насихаттау әлсіз. Бұл республикалар ІТ-технологиялар мен коммуникациялардың даму деңгейіне ие, цифрландыру және әлеуметтік желілердің мүмкіндіктері бұқаралық спортты, туризмнің белсенді түрлерін белсенді насихаттау және ел жастары мен тұрғындары арасында спорттық өмір салтын қалыптастыру үшін нашар пайдаланылуда. Сонымен қатар, коммуникациялар, егер олар жаппай болса, бірақ тұлғалық емес, жекелендірілмеген. Көптеген дамушы елдерде заманауи және әртүрлі әдістемелік материалдардың, заманауи оқыту бағдарламаларының және жинақталған халықаралық тәжірибенің тапшылығы, соның салдарынан жоғары білікті тренерлер мен әдіскерлердің тапшылығы байқалады. Авторлардың пікірінше, орын алған мәселенің шешімі спорт, дене шынықтыру және спорттық-сауықтыру туризмін цифрландыруды дамыту болып табылады, өйткені жасанды интеллект технологияларға экономиканың барлық салаларында нақты пайда әкелуге мүмкіндік береді, халықтың өмір сүру сапасын жақсартады, сондай-ақ экономиканың түбегейлі жаңа траекторияға көшуіне жағдай жасайды. Цифрлық технологиялардың көмегімен спортты танымал етуге болады, өйткені қазір ақпараттық кеңістік, демек, заманауи озық және озық ұрпақтың сұранысын қанағаттандыратын цифрлық PR дәуірі. Дүниежүзілік желі арқылы спорттық іс-шараларды көрсету, онлайн тренингтер өткізу және кәсіби жаттықтырушыларға кеңес беру арқылы сіз қазақ елінің игілігі үшін спорт пен дене шынықтыруды барынша тиімді насихаттай аласыз.

Түйін сөздер: менеджмент, спорт, туризм, дене шынықтыру, цифрландыру, жасанды интеллект, денсаулық сақтау, интернет, білім.

Е.В. ТЁ,*¹

магистр, докторант.

*e-mail: y.tyo@apa.kz

Е.С. НИКИТИНСКИЙ,²

д.п.н., профессор.

e-mail: nikitinskes@bk.ru

¹Академия государственного управления
при Президенте РК, г. Нур-Султан, Казахстан

²Университет «Туран-Астана», г. Нур-Султан, Казахстан

СТРАТЕГИЯ ЦИФРОВИЗАЦИИ В СФЕРЕ СПОРТА И АКТИВНЫХ ВИДОВ ТУРИЗМА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация

Цель статьи – рассмотреть вопрос о стратегии цифровизации в сфере спорта и активных видов туризма в РК. В развивающихся странах наблюдается низкая эффективность управления отраслью спорта и физической культуры. Данная отрасль имеет низкий уровень коммуникаций с населением и слабую пропаганду спортивного образа жизни. В этих республиках уровень развития IT-технологий и коммуникаций позволяет слабо использовать возможности цифровизации и социальных сетей для активной пропаганды массового спорта, активных видов туризма и формирования спортивного образа жизни у молодежи и населения страны. При этом коммуникации если и носят массовый характер, но обезличены, неперсонифицированы. Во многих развивающихся странах наблюдается дефицит современных и разнообразных методических материалов, обучающих программ и накопленного международного опыта, а как следствие – дефицит высококвалифицированных тренеров и методистов. По мнению авторов, решение имеющейся проблемы заключается в развитии цифровизации сферы спорта, физической культуры и спортивно-оздоровительного туризма, так как искусственный интеллект позволяет технологиям приносить реальную пользу во всех отраслях экономики, улучшает качество жизни населения, а также создает условия для перехода экономики на принципиально новую траекторию. С помощью цифровых технологий можно популяризировать спорт, поскольку сейчас век информационного пространства, а значит, и цифрового PR, отвечающего запросам современного передового и прогрессивного поколения. Освещая спортивные мероприятия, проводя онлайн-тренировки и консультируя профессиональных тренеров через Всемирную сеть, можно максимально эффективно продвигать спорт и физическую культуру на благо казахстанскому обществу.

Ключевые слова: менеджмент, спорт, туризм, физкультура, цифровизация, искусственный интеллект, здоровье, образование.

FTAXP 06.07.57
ЭОЖ 338.48 (574)

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-211-219>

Р. ШОҚАН,*¹

э.ғ.к., қауымдастырылған профессор.

*e-mail: roza-shokan@mail.ru

Л.М. МУТАЛИЕВА,¹

э.ғ.к., профессор.

e-mail: mutalieva_leila@mail.ru

Л.М. БАЙТЕНОВА,²

э.ғ.д. қауымдастырылған профессор.

e-mail: l.baitenova@aues.kz

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

²Ғ. Дәукеев атындағы Алматы энергетика
және байланыс университеті, Алматы қ., Қазақстан

ТУРИЗМ САЛАСЫНДАҒЫ АДАМ РЕСУРСЫ

Аңдатпа

Мақалада туризм саласындағы кадрлық ресурстың маңыздылығы қарастырылған. Қазақстандағы туризм сферасы жоғары білікті мамандардың тапшылығымен сипатталады. Туристік кәсіпорындарда, негізінен туризм және қонақжайлық саласында тиісті білімі және қажетті кәсіби деңгейі бар мамандардың төмен деңгейі байқалады. Бұл жағдайлар көрсетілетін қызмет сапасының, сервистің төмендігіне әкеледі. Аталмыш салада тәжірибелік дағдылар мен қатар теориялық базаның болуы маңызды аспекті болып табылады. Мақалада, Қазақстанның бүкіл әлемдік экономикалық форумның Саяхат пен туризмнің бәсекеге қабілеттілігінің жаһандық индексіндегі орны көрсетіліп, туризм саласында қазақстандық рейтингті жоғарылатып және төмендетіп отырған факторлар тізімі айқындалған. Статистикалық көрсеткіштер негізінде туризм индустриясы кәсіпорындарында яғни туристік фирмаларда, қонақ үй кәсіпорындарында және санаторий-курорттық ұйымдарда қызметкерлердің жұмыспен қамтылуы және оларға төленетін атаулы еңбек ақы көрсеткіштерінің 2016–2020 жж. арасындағы өзгеру динамикасы қарастырылып, талдаулар жасалған. Сонымен бірге, туризм саласы үшін мамандарды даярлаумен айналысып жатқан отандық жоғары және орта кәсіби оқу орындарының қызметіне назар аударылған. Туризм саласы үшін кадрларды даярлауда басымдық берілуі керек бағыттар мен шетелдік тәжірибелер келтірілген.

Тірек сөздер: экономика, туризм, адами ресурс, экономикалық форум, жұмысбастылық, туристік фирмалар, білім беру.

Кіріспе

Қазақстан Республикасы Президентінің биылғы «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» атты Қазақстан халқына кезекті Жолдауында «Қазіргі жаһандық өзгерістер кезеңінде түлектің білімі еңбек нарығына шыққанға дейін-ақ жеткіліксіз болып қалуы әбден мүмкін. Сондықтан, құзырлы министрліктің алдында оқу бағдарламаларын жаңа жағдайға бейімдеу міндеті тұр», – деп атап өтті [1]. Осы міндетті толыққанды жүзеге асыру үшін қоғам мен әлемдік білім кеңестігі талап ететін деңгейде отандық білім беру жүйесін сапалы деңгейге көтеру негізгі мәселе болып отырғаны белгілі.

Қазіргі экономиканың, ғылымның және ақпараттық технологиялардың даму қарқынына байланысты үздіксіз, өмір бойы білім алуға көшу міндеті оның ішінде кадрларды даярлау жүйесін жетілдіру мәселесі өзекті болып отыр. Экономикалық жағдай адамнан тез өзгертін жағдайларға кәсіби дайындықтың жоғары деңгейін талап етеді. Бұл міндетті инновациялық дамуға бағдарланған жаңа экономиканың сын-қатерлеріне уақтылы ден қоятын, заманауи талаптарға сай келетін кадрларды кәсіптік даярлау жүйесі шеше алады.

Материалдар мен әдістер

Жұмыстың бастапқы зерттеу материалдарын Дүниежүзілік туризм және саяхат кеңесінің аналитикалық материалдары, ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалау агенттігі, Ұлттық статистика бюросының статистикалық көрсеткіштері, ҚР туризм саласын дамытудың мемлекеттік бағдарламалары және нормативтік құқықтық актілері құрады.

Зерттеудің негізгі әдістеріне жүйелі талдау, салыстырмалы талдау, статистикалық талдау мен синтез және т.б. әдістер жатады.

Негізгі ережелер

Заманауи туристік индустрия әлемдік шаруашылық салаларының ішінде жоғары табысты әрі қарқынды дамушы салалардың қатарына кіреді. Халықаралық туризм экспортынан түсетін табыстар – жұмыс орындарын ашуға, кәсіпкерлікті және жергілікті экономиканы дамытуға көмектесетін әлемнің көптеген елдер үшін шетелдік түсімдердің маңызды көзі. Туризм – бұл дамушы және дамыған экономикасы бар елдер үшін экспортты әртараптандырудың негізгі құрамдас бөлігі, сауда тапшылығын төмендетуге және басқа тауарлар мен қызметтерден әлсіз экспорттық кірістерді өтеуге қабілетті. Көптеген шағын дамушы елдер үшін, оның ішінде шағын аралдың дамушы мемлекеттері үшін туризм шетел валютасындағы кірістің негізгі көзі, ол экспорттың жалпы көлемінің 90%-ын құрайды [2]. Туризм саласы үшін 2019 ж. тағы да қарқынды өсу жылы болды, бірақ халықаралық келушілер 2017 ж. (+7%) және 2018 ж. (+6%) көрсеткіштерінен төмен болды. Әр түрлі өңірлердегі дамыған экономикалы елдерге саяхатқа сұраныс біршама әлсіреді. Халықаралық нарықтағы геосаяси және сауда шиеленістері мен жаһандық экономиканың бәсеңдеуі туризм саласындағы өсімге әсер етті.

2019 ж. талдау қорытындысы бойынша туризм – бұл жанармай мен химиялық өнімдер саудасынан кейінгі үшінші экспорттық салаға айналып отыр. Халықаралық сауда экспортының алғашқы бестігін құраған салалардың табысын қарайтын болсақ, жанармай саудасының түсімі 2,310 млрд USA\$; химиялық өнімдер саудасының түсімі 2,194 USA\$; халықаралық туризм 1,742 USA\$; автомобиль өнімдері саудасы 1,528 USA\$ және азық-түлік саудасының түсімі 1,501 USA\$ құрады.

Пандемияға дейін саяхат және туризм саласында әлем бойынша әрбір құрылған 4 жұмыс орынының 1-і, жалпы әлемдегі жұмыс орындарының 10,6%-ы (не 334 млн) және жаһандық ЖІӨ-інің 10,4%-ы (не 9,2 трлн АҚШ доллары) туризм саласына тиесілі болды. Сонымен қатар, келушілерге арналған халықаралық шығындар 2019 ж. 1,7 трлн АҚШ долларын құрады (жалпы экспорттың 6,8%-ы, халықаралық қызметтер экспортының 27,4%-ы) [3]. WTTC жыл сайынғы зерттеулеріне сүйенетін болсақ, саяхат және туризм секторы 2020 ж. 4,5 трлн АҚШ доллар шығынға ұшырап, 2019 ж. салыстырғанда ЖІӨ-дегі үлесі 49,1%-ға төмендеді. 2020 ж. 62 млн жұмыс орны жабылды, 2019 ж. 334 млн жұмыс орны болса, оның 272 млн сақталды, жалпы қысқарған жұмыс орындарының қарқыны 18,5%-ды құрады.

Нәтижелер мен талқылаулар

Қазақстан экономикасы үшін туризм саласының үлесі қандай? Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2005 ж. қабылдаған «Экономика секторларында пилоттық кластерлерді құру және дамыту туралы жоспарларды бекіту туралы» қаулысында туристік бизнесті болашағы бар экономиканың басым бағыттарының бірі ретінде таныған [4]. Туристік саланың даму қарқынын сипаттайтын болсақ, жалпы экономикадағы туризмнің үлесі төмен екендігін байқауға болады (1-кесте, б. 213).

Жалпы ішкі өнімдегі тікелей туризмде құрылған жалпы қосылған құнның үлесі талдауға алынған жылдар ішінде 1,2–1,3%-ды құраған. Осы аралықтарда туризм саласындағы қызметті қамтамасыз ету үшін жұмыс істеген кәсіпорындардың саны артқан. Қонақ үй қызметтер нарығында жұмыс істеген орналастыру орындарының саны 2020 ж. 2016 ж. қарағанда 127,6%-ға өсіп, 3514 бірлікті құрады.

Кесте 1 – Туризм дамуының индикаторлары

	2016 ж.	2017 ж.	2018 ж.	2019 ж.	2020 ж.
Тура туризм саласында құрылған жалпы қосылған құн, млрд. теңге	558,8	688,2	784,0	821,5	
ЖІӨ-гі тура туризм сферасында құрылған жалпы қосылған құнның үлесі, пайызбен	1,2	1,3	1,3	1,2	
Орналастыру кәсіпорындарындағы орын саны, бірлік	2754	2987	3322	3592	3514
Санаторий-курорттық ұйымдардың саны, бірлік	154	144	145	145	153
Шетелге шығып кеткен ҚР-на резидент келушілерінің саны, адам	9755593	10260813	10646241	10707270	2865004
ҚР-на келген резидент емес келушілердің саны, адам	6509390	7701196	8789314	8514989	2034753
Ескертпе: [5] әдебиет негізінде авторлармен құрастырылды.					

Шетелге шығып кеткен Қазақстан Республикасына резидент келушілерінің серпіні 2020 ж. 2019 ж. қарағанда – 73%-ға төмендеп, 2865004 адам шетелдерге туристік мақсатта саяхаттады. Ал, осы аралықтарда республикаға шет елдерден келуші резидент емес азаматтардың саны – 76,1%-ға құлдырап, 2034753 адамды құрады.

Туризм саласындағы еңбек нарығының жағдайын талдайтын болсақ, салада салыстырмалы түрде өзгерістердің қарқыны байқалмайды (2-кесте).

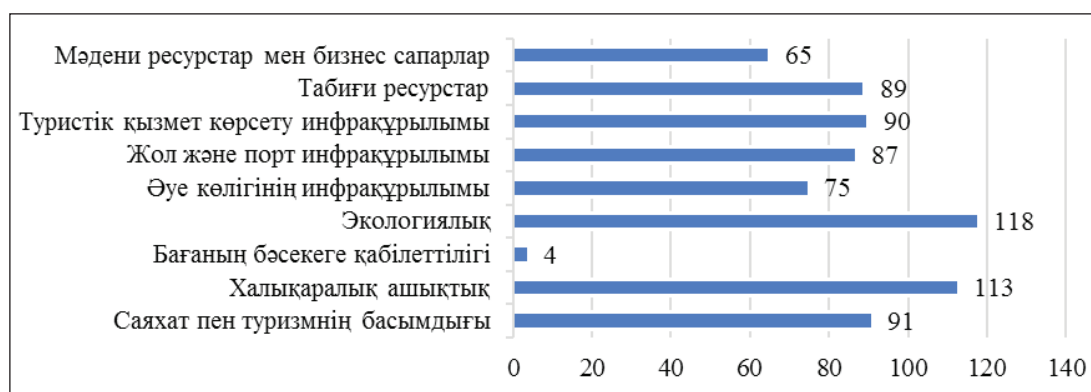
Кесте 2 – Туризм саласында жұмыс істейтін қызметкерлер саны, мың адам

	2016 ж.	2017 ж.	2018 ж.	2019 ж.	2020 ж.
Кәсіпкерлік қызмет саласымен айналысушы шағын кәсіпорындарды ескергендегі туризм саласы қызметкерлерінің тізімдік саны (есепті кезеңге орта есеппен), мың адам					
Туристік фирмалар	7,2	7,3	7,4	7,4	7,8
орналастыру орындарында	26,5	27,6	29,2	30,0	26,3
санаторий-курорттық ұйымдар	10,0	9,6	8,0	8,8	8,6
Кәсіпкерлікпен айналысушы шағын кәсіпорындарды есепке алғандағы туризм сферасында жұмыспен қамтылған қызметкерлердің орташа айлық атаулы жалақысы, теңге					
Туристік фирмалар	94465	108152	95341	109265	95959
орналастыру орындарында	112582	118606	124217	133240	135957
санаторий-курорттық ұйымдар	83385	88163	90658	102654	114386
Ескертпе: [5] әдебиет негізінде авторлармен құрастырылды.					

Кәсіпкерлік қызметпен айналысатын шағын кәсіпорындарды есепке алғанда туризм саласында жұмыс істеген қызметкерлер саны туристік фирмаларда 108,3% немесе 7,8 мың адам жұмыс істесе, орналастыру орындарында жұмыс істеушілер саны 14%-ға төмендеп, 26,3 мың адам болған. Туризм саласында жұмыспен қамтылған қызметкерлердің орташа айлық атаулы жалақысы 101,6% немесе 95959 теңгені құрады. Бұл көрсеткіш елдегі орташа атаулы жалақыдан 45%-ға төмен. Республикада 2020 ж. бір қызметкердің орташа айлық атаулы жалақысы 213003 теңгені құрады [5].

Туризм индустриясы жалпы ішкі өнімді қалыптастыруға, елдің төлем балансын арттыруға айтарлықтай үлес қосады, қосымша жұмыс орындарын құрады, жұмыспен қамтуды және халықтың өмір сүру сапасын арттыруды қамтамасыз етеді.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында туризм экономиканың басым саласы ретінде танылады, мемлекет оның жағдайы мен дамуына ерекше назар аударуда. 2025 ж. қарай ЖІӨ құрылымындағы туризмнің үлесін 8%-ға жеткізу мақсаты қойылып отырғаны белгілі. Елде туризм саласын дамытуға мүмкіндіктердің жоғары екенін Бүкіләлемдік экономикалық форумның, Саяхат пен туризмнің бәсекеге қабілеттілігінің жаһандық индексіндегі елдің орны сипаттап отыр. Егер 2019 ж. Қазақстан 140 елдің ішінде 80-орынды, 2017 ж. 136 елдің ішінде 81-орынды, 2015 ж. 141 елдің ішінде 85-орынға ие болған, мемлекет өзінің халықаралық аренадағы позицияларын шамалы ғана жақсартты. Саяхат пен туризмнің бәсекеге қабілеттілігінің жаһандық индексіндегі Қазақстанның туризм саласының рейтингтің көрсеткіштері көрсетілген (1-сурет).

Сурет 1 – Қазақстанның бүкіл әлемдік экономикалық форумның Саяхат пен туризмнің бәсекеге қабілеттілігінің жаһандық индексіндегі орны, 2019 ж.

Ескертпе: [6] әдебиет негізінде құрастырылды.

Мемлекеттегі туризм саласының дамуына мүмкіндік беретін жоғары әлеует, рейтингтің төменде келтірілген көрсеткіштер тізімінде айқындалған:

- ♦ бүкіләлемдік мұраның мәдени объектілер саны бойынша – 62-орын;
- ♦ ауызша және материалдық емес мәдени мұра объектілерінің саны бойынша – 16-орын;
- ♦ бүкіләлемдік мұраның табиғи объектілер саны бойынша – 32-орынға ие.

Бүкіл әлемдік экономикалық форумның сараптамасы бойынша туризм саласында қазақстандық рейтингті төменде көрсетілген факторлар қатары төмендетіп отыр:

- ♦ туристік қызметке жұмылдырылатын инфрақұрылымның сапасының төмендігі (қонақ үйлер, курорттық аумақтар, мәдени-сауықтыру нысандары және т.б.) – 127-орын;
- ♦ саяхат және туризм индустриясының тұрақты дамуы – 105-орын;
- ♦ мәдени ойын-сауық туризміне цифрлық сұраныс – 104-орын;
- ♦ автокөлікті жалдау қызметін ұсынушы компаниялардың жеткіліксіздігі – 95-орын.
- ♦ елдік бренд стратегиясының рейтингі – 120-орын.

Саяхат пен туризмнің бәсекеге қабілеттілігінің жаһандық индексіндегі Қазақстанның 2019 ж. орны, саладағы мәселелерді шешудегі негізгі міндеттердің бірі туризм секторы үшін кадрлар даярлаудың қазіргі заманғы бәсекеге қабілетті жүйесін құру болып табылатындығын сипаттайды. Қазақстан Республикасының туристік сферасын дамытудың 2019–2025 жж. бағытталған мемлекеттік бағдарламасында туристік ұсынысты қамтамасыз етуші факторлардың бірі ретінде туризм саласын білікті кадрлық ресурспен қамтамасыз ету керектігі қарастырылған. Тауарлық өндіріс үдерісіне қарағанда, туристік қызмет саласы адам ресурсын кеңінен өндіріс үдерісіне тартумен ерекшеленеді. Нәтижесінде адам факторы туризм саласының ұйымдастырылуы мен қызмет сапасына айтарлықтай ықпал етеді. Туризм индустриясында кадр кәсіпорынның бәсекелестік артықшылықтарының негізгі ресурстарының бірі ретінде саналады, яғни туристік мекемелерде көрсетілетін қызметтің сапа көрсеткіші кадрлардың білімі, шеберлігі және саналығы тәрізді қозғаушы факторларға тәуелді әрі байланысты [7]. Туризм

саласындағы персонал тапшылығының және персоналдарды қайта оқыту мен даярлау мәселелері елдегі туристік сфераның тұрақты әрі қалыпты дамуын тежейтін мәселелердің бірі. Туризм саласындағы білікті персоналдың жеткіліксіздігі туристік қызметтерді көрсету барысында айқын байқалып жатады. Қазақстан Республикасы білікті туристік кадрлардың қолжетімділігі көрсеткіші бойынша 136 мемлекеттің ішінде 71-ші орынға жайғасқан. Мемлекетте туризм индустриясын кадрлармен қамтамасыз ету мақсатында мамандарды оқытуды және даярлауды 50 жоғары оқу орны жүзеге асырылады, 2020–2021 оқу жылында 785 маман бітіріп шыққан (3-кесте).

Кесте 3 – Туризм саласына арналған мамандарды даярлайтын оқу орындарының саны, бірлік

	2016/2017 жж.	2017/2018 жж.	2018/2019 жж.	2019/2020 жж.	2020/2021 жж.
Барлығы					
Жоғары оқу орындары, бірлік	43	43	46	51	50
Орта кәсіби оқу орындары, бірлік	48	42	47	49	50
Мемлекеттік меншік нысаны бойынша					
Жоғары оқу орындары, бірлік	17	17	18	19	15
Орта кәсіби оқу орындары, бірлік	19	19	22	23	21
Мемлекеттік емес меншік нысаны бойынша					
Жоғары оқу орындары, бірлік	26	26	28	32	35
Орта кәсіби оқу орындары, бірлік	29	23	25	26	29
Ескертпе: [5] әдебиет негізінде авторлармен құрастырылды.					

Егер республика бойынша 2016–2017 оқу жылында 43 жоғары оқу орындары туризм саласының мамандарын оқытумен айналысса, 2020–2021 оқу жылында бұл көрсеткіш 50-ге жеткен яғни абсолютті өсім 7 бірлік, салыстырмалы өсу 16,3% құрап отыр. Мамандарды оқыту және даярлау мақсатында құрылған оқу орындарының ішінде мемлекеттік емес меншік нысанында ұйымдастырылған білім беру мекемелерінің үлесі жоғары. Мемлекеттік емес нысандағы білім беру мекемелерінің саны 2016–2017 оқу жылында 26 бірлік болса, 2020–2021 оқу жылында 9 бірлікке өсіп 35 бірлікке жетті. 2020–2021 оқу жылында барлық нысандағы жоғары оқу орындарына 3955 білім алушы, 2275 шәкірт қабылданса, осы оқу жылында мамандыққа ие болған түлектердің саны 785 адам болған. Орта кәсіптік білімі бар мамандарды даярлау саласында 2020–2021 оқу жылында мемлекет бойынша 686 білім алушы және 2532 шәкірт оқуға қабылданған. Талданып отырған оқу жылы ішінде 519 маман бітірсе, оның ішінде әйелдердің саны – 355 адам.

Есепке алынып отырған уақыт аралығында туризм мамандығы бойынша білім алушылардың саны жоғарылаған. Негізгі себеп – туризм саласындағы мемлекеттік саясаттың және қолдаудың өсуі, түлектерге тағайындалатын оқу грант мөлшері, туризм мамандығына деген сұраныстың басымдығы және т.б. Мамандыққа оқуға қабылданушылармен нақты оқу орнын бітіріп шыққан мамандардың арасында айырмашылық бар. Қазақстанда туристік бағдарлануға ие көптеген білім беру бағдарламаларының іске асырылуына қарамастан осы кезеңге дейін тәжірибеге бағытталған білім беруде жүйелі түрде, туристік саланың кәсіптік мамандарының жеке санаттарын, атап айтқанда, ойын-сауық бағдарламаларының аниматорларын, гид-аудармашыларды, экскурсия жүргізушілерін кәсіби даярлауға қатысты туристік қызметтер нарығының мұқтаждықтарын есепке ала отырып, кәсіби талаптарды айқындауда өзгешелік байқалуда [7]. Оқу мекемелерінде халықаралық сала стандарттарына сәйкес жасалған оқу жоспарлары тапшы, қолданылатын техникалық материал сапасы төмен, туризм, қонақжайлық бизнесі салалары бойынша халықаралық тәжірибеге ие сонымен қатар білім алған оқытушылар аз. Жалпы алғанда, оқытылып жатқан оқу бағдарламалары тәжірибелік жұмысқа толық бағдарланбағандықтан, туризм саласында қалыптасып отырған мұқтаждықтарды қана-

ғаттандыру кезінде қиындық туындауда. Соның салдарынан бейінді оқу мекемелерінің кадрлары сұранысқа ие болмайды. Қонақжайлылық саласындағы Қазақстандық білім беруге қарағанда, еуропалық білім беру тәсілі өндірістік тәжірибені кеңінен қамтиды және өндірістік тәжірибе көлемі оқуға бөлінген уақыттың 50–70% көлемін иемденеді [7]. Туризм саласына мамандарды даярлаудың шетелдік тәжірибелерінің үлгілерін қарастыратын болсақ, АҚШ-та білім беру қызметі өзінің орталықсыздандырылуымен сипатталады. Мемлекетте білім берудің бірдей құрылымын, басқаруды, қаржыландыруды анықтайтын жалпы ұлттық заңнама жоқ. Білім беру саласындағы реттеу өкілеттілігі штаттардың құзыреттілігіне берілген [8]. Ал, федералдық үкімет кәсіби білімді дамытуда маңызды рөл атқарады, яғни «сервистік» функцияны (штаттарға ықпал ету мақсатында жалпы бағдарламаны, білім берудің сапасын жоғарылатудың алғышарттары мен тетіктерін әзірлейді) атқарады. The American Society of Travel Agents (ASTA) – турагенттердің америкалық қоғамы, бұл әлемнің 165 елінен 26500 қауымдастырылған мүшесі бар әлемдегі ірі кәсіби туристік қоғамдастық. ASTA-да дербес Этика кодексі қабылданған, өзінің мүше ұйымдарын озық білім беру технологияларымен, ақпараттық ресурстармен қамтамасыз етеді және адал бәсекелестікті күшейтуге бағдарланады. Ұйым шеңберінде туристік индустрия үшін кәсіби мамандарды даярлау мәселелерін зерттеумен айналысатын автоматтандырылған білім беру коалициясы жұмыс істейді. Мамандарды кәсіби даярлау барысында қалыптастырылатын «Дағдыларды бақылау тізімі» деп аталатын құжат әзірленген. Аталмыш құжатқа сәйкес компьютерлік брондау жүйесімен және онлайн ресурстармен танысу; әуе рейстерін брондау; жолаушыларды тіркеу; экраннан тарифті көрсету; маршрут бағасын есептеу; халықаралық маршруттың калькуляциясын жасау; туристке құжаттарын тапсыру; автокөлікті жалдау қызметін ұйымдастыру және қонақүйге тапсырыс жасау тәрізді бірқатар кәсіби міндеттердің негізгі санаттары бойынша бақылау тізімі топтарға бөлінген. Кәсіби міндеттерді меңгеру үшін іскерлік дағды талап етіледі. Құрама штаттарда кадрларды даярлау тәжірибесі білім беру ұйымдарының шеңберінде бірыңғай ақпараттық жүйе арқылы туризм индустриясының кәсіпорындарымен біріктірілген мамандандырылған бөлімдер яғни кадрлық агенттіктер ұйымдастырылған, мұндай ұйымның басты міндеті еңбек нарығындағы өзгерістерді бақылауды, жас мамандарды жұмысқа орналастыруды және бейінді мамандықтар бойынша талапкерлерді жинау санын реттеуді іске асыру болып табылады. Туризм индустриясы саласындағы Франция мемлекетінің тәжірибесінде салаға мамандарды кәсіби даярлау жүйесі екі басты мақсатқа ие: маманға біліктілікті алуда көмек көрсету; туризм саласын дамыту кезінде туындайтын мәселелерді оңтайлы шешу. Саланы реттеудегі басымдық сапаға бағдарланады. Туризм саласының мамандарын кәсіби даярлаудың бұл жүйесі кәсіпке баулудың қысқа мерзімді курстары және ұзақ мерзімді кәсіби тренинг тәрізді екі ұйымдастырушылық үдеріске бөлінген. Сонымен туризм саласы мамандарын оқытуда және даярлауда негізгі басымдық ағартушылық қызметке, кәсіби дағдыны меңгертуге және кәсіби міндеттерді орындау қабілетін қалыптастыруға бағдарлану керек деген тұжырым жасауға болады.

Тұжырымдай келе, туризм сферасына бағдарланған мамандарды даярлаудың халықаралық тәжірибесінде басымдық берілген үш «кит» бар. Олар:

1. Шет тілдерін меңгерту. Болашақта туризм саласында жұмыс істейтін персоналдарға шет тілдерін оқыту мен тәжірибелік меңгерту, тілдің коммуникациялық қатынас құралы ретіндегі маңыздылығын емес, керісінше маманның кәсіби қызметіндегі қозғаушы элемент ретіндегі рөлін қалыптастырады.

2. Арнайы экономикалық пәндерді оқыту (бизнесіні жоспарлау, маркетинг, менеджмент, қаржы, салық және т.б. арнайы пәндер бойынша білімге ие болу). Білім алушылардың кәсіби біліктіліктерін жоғарылату мен дағдыларды меңгерту үшін туристік бизнесті жүргізуде талап етілетін экономикалық пәндерді оқытуды арттыру керек.

3. Ақпараттық технологияларды меңгерту. Туризм саласында кеңінен қолданылатын ақпараттық-коммуникациялық технологияларды меңгерту мен оны қолдану дағдыларына ие болу, болашақ маманның қызметіне деген сұранысты арттыратын фактор. Қоғам өміріне ақпараттық технологиялық үдерістердің кеңінен таралу және сандық жүйеге өтудің қарқындылығы туризм саласына да бірқатар өзгерістер енгізуді талап етіп отыр. Осыған байланысты туризм

индустриясы кәсіпорындарының жұмыс бағытында өзгерістер орын алып, сала мамандарының ақпараттық технологиялық мүмкіндіктерді меңгеруге және жұмыс барысында қолдануға мәжбүрлік туындауда. Туризм саласы үшін даярланып жатқан білім алушыларға ақпараттық-технологиялық коммуникациялық құралдарды қолдану дағдыларын, арнайы әзірленген жасақтамалық бағдарламаларда жұмыс істеу тәсілдерін меңгерту керек.

Туристік білім беру көпқырлығымен сипатталады. Кадрларды даярлау кезінде экономикалық, басқарушылық, ұйыдастырушылық, технологиялық бағыттағы мамандарды оқытуға қажеттілік туындайды. Нәтижесінде туристік білім беру күрделілігімен, үнемі жетілдіруді талап етумен, ақпараттық құралдарды қолдануды, осы саладағы отандық және шетелдік тәжірибелерді үйлестіруді талап етеді.

Болон үдерісіне кіріктірілген отандық білім беру жүйесінде туризм индустриясы үшін кадрларды оқыту мен даярлау жағдайларына осы сала бойынша озық тәжірибе мен дағды жиналған туристік кадрларды даярлаудың европалық тәжірибесін кеңінен қолдануға және отандық ерекшеліктерді ескеру мәселелеріне назар аударылу керек. Осыған байланысты шетелдік жоғары оқу орындарымен бакалавриат және магистратура деңгейлерінде «қос диплом» бағдарламасын белсенді дамытуға бағыттталып, студенттердің және оқытушылардың ұтқырлығы үшін құқықтық, ұйымдастырушылық және материалдық жағдайларды құрудың алғышарттарын жетілдіру керек.

Сонымен, туризм саласындағы кадрларды оқытуда және даярлауда бірқатар мәселелерге назар аударылуы керек, яғни:

- ◆ теориялық білімді бекіту мақсатында тәжірибелік дағдыны меңгертуге назар аудару;
- ◆ туризм саласы мамандарын даярлаудың тәжірибесімен бөлісуге мүмкіндік беретін халықаралық іс-шараларға қатысу;
- ◆ қонақжайлылық индустриясы саласының кәсіби мамандарын, туризм мамандығының білім беру бағдарламаларын, әдістемелік құралдарды, стандарттарды, оқулықтар мен оқу құралдарын әзірлеуге қатыстыру.

Қорытынды

Сонымен, туристік нарықтағы қызметтің сапалығын арттыру тікелей осы салада жұмыс істейтін қызметкерлердің кәсіби біліктілігіне және тәжірибелік дағдысына байланысты екендігі белгілі. Сондықтан, туристік салада жұмыс істейтін кадрларды оқытуда және қайта даярлауда, қоғам мен нарықтың сұраныстарына басымдық берілу керек.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Қазақстан Республикасы Президентінің «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» атты Қазақстан халқына кезекті Жолдауы. URL: <https://akorda.kz>
- 2 International tourism highlights, 2020 edition. URL: <https://tourlib.net/wto.htm>.
- 3 Официальный сайт Всемирного совета по туризму и путешествиям. URL: <https://wtcc.org/en-gb/Research/Economic-Impact>
- 4 «Экономика секторларында пилоттық кластерлерді құру және дамыту туралы жоспарларды бекіту туралы» ҚР Үкіметінің 2005 жылғы 25 маусымдағы № 633 Қаулысы.
- 5 Қазақстан туризмі. Статистикалық жинақ (2016–2020) (қазақ және орыс тілдерінде). – 65 б. URL: <https://stat.gov.kz/>
- 6 Бүкіләлемдік экономикалық форумның есептегі. URL: http://reports.weforum.org/pdf/ttci-2019/WEF_TTCI_2019
- 7 Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2019–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы // ҚР Үкіметінің 2019 жылғы 31 мамырдағы № 360 қаулысы.
- 8 Асанова И.М. Система профессионального развития специалистов для сферы туризма в зарубежных странах (США и Швейцария). URL: <https://cyberleninka.ru/article>

REFERENCES

- 1 Qazaqstan Respublikasy Prezidentiniñ «Halyq birligi jäne jüieli reformalar – el örkendeuiniñ berik negizi» atty Qazaqstan halqyna kezektı Joldaıy. URL: <https://akorda.kz>. (In Kazakh).
- 2 International tourism highlights, 2020 edition. URL: <https://tourlib.net/wto.htm>. (In English).
- 3 Oficial'nyj sajt Vsemirnogo soveta po turizmu i puteshestvijam. URL: <https://wtcc.org/en-gb/Research/Economic-Impact>. (In Russian).
- 4 «Ekonomika sektorlarynda pilottyq klasterlerdi quru jäne damytu turaly josparlardy bekıtu turaly» QR Ükımetiniñ 2005 jylǵy 25 mausymdaǵy № 633 Qaulysy. (In Kazakh).
- 5 Qazaqstan turizmi. Statistikalıyq jınaq (2016–2020) (qazaq jäne orys tilderinde). – 65 b. URL: <https://stat.gov.kz/>. (In Kazakh).
- 6 Bükilälemdik ekonomikalıyq forumnyñ esepteri. URL: http://reports.weforum.org/pdf/ttci-2019/WEF_TTCI_2019. (In Kazakh).
- 7 Qazaqstan Respublikasynyñ turistik salasyn damytudyñ 2019–2025 jylдарǵa arnalǵan memlekettik baǵdarlamasyn bekıtu turaly // QR Ükımetiniñ 2019 jylǵy 31 mamyrdaǵy № 360 qaulysy. (In Kazakh).
- 8 Asanova I.M. Sistema professional'nogo razvitija specialistov dlja sfery turizma v zarubezhnyh stranah (SShA i Shvejcarıja). URL: <https://cyberleninka.ru/article>. (In Russian).

Р. ШОХАН,*¹

к.э.н., ассоциированный профессор.

*e-mail: roza-shokan@mail.ru

Л.М. МУТАЛИЕВА,¹

к.э.н., профессор.

e-mail: mutalieva_leila@mail.ru

Л.М. БАЙТЕНОВА,²

д.э.н. ассоциированный профессор.

e-mail: l.baitenova@aues.kz

¹Евразийский национальный университет

им. Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Казахстан

²Алматинский университет энергетики и связи

им. Г. Даукеева, г. Алматы, Казахстан

ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ РЕСУРС В СФЕРЕ ТУРИЗМА

Аннотация

В статье рассмотрена значимость человеческих ресурсов в сфере туризма. В Республике Казахстан сфера туризма характеризуется нехваткой высококвалифицированных специалистов. На туристических предприятиях, в основном в сфере туризма и гостеприимства, наблюдается низкий уровень специалистов, имеющих соответствующее образование и необходимый уровень профессионализма. Эти условия соответственно приводят к низкому качеству обслуживания. Важным аспектом является наличие практических навыков и теоретической базы в этой области. В статье отражено место Казахстана в Глобальном индексе конкурентоспособности путешествий и туризма Всемирного экономического форума, определен перечень факторов, повышающих и понижающих рейтинг Казахстана в сфере туризма. На основе статистических показателей рассмотрена и проанализирована динамика изменения показателей занятости и номинальной оплаты труда работников предприятий индустрии туризма, а именно туристских фирм, гостиничных предприятий и санаторно-курортных организаций за период с 2016 по 2020 гг. Кроме того, в статье уделяется внимание деятельности отечественных высших и средних профессиональных учебных заведений, занимающихся подготовкой специалистов для сферы туризма. Рассмотрен зарубежный опыт и приведены направления, которые должны быть приоритетными в подготовке кадров для туристической отрасли.

Ключевые слова: экономика, туризм, человеческий ресурс, экономический форум, занятость, туристические фирмы, образование.

R. SHOKHAN,*¹

c.e.s., associate professor.

*e-mail: roza-shokan@mail.ru

L.M. MUTALIYEVA,¹

c.e.s, professor.

e-mail: mutalieva_leila@mail.ru

L.M. BAITENOVA,²

d.e.s, associate professor.

¹The L.N. Gumilyov Eurasian National University,
Nur-Sultan, Kazakhstan,

²Almaty University of Energy and Communications
named after G. Daukeev, Almaty, Kazakhstan

HUMAN RESOURCES IN THE SPHERE OF TOURISM

Abstract

The article discusses the importance of human resources in the field of tourism. In the Republic of Kazakhstan, the tourism sector is characterized by a shortage of highly qualified specialists. In tourism enterprises, mainly in the field of tourism and hospitality, there is a low level of specialists with the appropriate education and the necessary level of professionalism. These conditions consequently lead to poor quality of service. An important aspect is the availability of practical skills and theoretical base in this area. The article reflects the place of Kazakhstan in the Global Travel and Tourism Competitiveness Index of the World Economic Forum, identifies a list of factors that increase and decrease the rating of Kazakhstan in the field of tourism. On the basis of statistical indicators, the dynamics of changes in employment indicators and nominal wages of workers in the tourism industry, namely, travel companies, hotel enterprises and health resort organizations, for the period from 2016 to 2020 are considered and analyzed. In addition, the article focuses on the activities of domestic higher and secondary vocational educational institutions that train specialists for the tourism sector. Foreign experience is considered and directions are given that should be priority in training personnel for the tourism industry.

Key words: economy, tourism, human resource, economic forum, employment, tourist firms, education.

**Трибуна Молодого Исследователя
ЖАС ЗЕРТТЕУШІНІҢ МІНБЕСІ
PLATFORM OF YOUNG RESEARCHER**

МРНТИ 06.52.135
УДК 658.5

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-220-229>

М.М. ОСПАНОВ,*¹

докторант.

*e-mail: m_ospanov@bk.ru

¹Университет международного бизнеса,
г. Алматы, Казакстан

**ТРЕНДЫ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ МАШИНОСТРОЕНИЯ
КАЗАХСТАНА КАК УЧАСТНИКА ЕАЭС**

Аннотация

Цель исследования – определить особенности развития машиностроения, которые сформировались в короткие исторические сроки. Машиностроение – ключевой сектор промышленности, который способен обеспечить стабильное и константное инновационное развитие предприятий. По оценкам экспертов Союза машиностроителей Казахстана, доля машиностроения в структуре обрабатывающей промышленности страны составляет 14%, в доле всей промышленности – 7%. Современный этап развития машиностроительной отрасли требует обновления и инноваций. В статье рассматриваются вопросы производства сбыта и сервисного обслуживания оборудования в период осуществления программы индустриализации в отрасли машиностроения. Уменьшение перспектив развития предприятий машиностроения взаимосвязано с недостатком инвестиций, износом фондов, уровнем конкуренции на отечественных и мировых рынках, дефицитом квалифицированного персонала. Основное внимание уделяется выявлению особенностей развития машиностроительного комплекса и проведению сбалансированной политики как на территории страны, так и на территории стран – членов ЕАЭС. Автор акцентирует внимание на том, что экономический рост Казахстана сопровождается структурными изменениями, которые воспроизводят уровень промышленного и научно-технологического развития страны. Новизна исследования заключается в обзоре деятельности предприятий, выявления особенностей и причин, сдерживающих развитие машиностроения. Результатом исследования является обоснование логики укрепления ключевых производств и содействие запуску базовых курсов развития отрасли.

Ключевые слова: машиностроение, индустриально-инновационное развитие, энергоэффективное производство, модернизация, бизнес-игроки, Индустрия 4.0, производительность труда.

Введение

Базовой отраслью экономики индустриально развитого государства, производящей оборудование, машины, станки, приборы, товары народного потребления, является машиностроение. Машиностроительный сектор охватывает обрабатывающую промышленность, агропромышленный комплекс, энергетический и металлургический сектор, транспорт и остальные отрасли экономики, которые стабилизируют их деятельность. Устойчивый рост и бесперебойное функционирование отрасли обуславливают энергоёмкость и материалоемкость национальной экономики, рабочую продуктивность, уровень промышленной безопасности производственных объектов – как экологической, так и экономической. Эти показатели являются основными факторами успешного экономического развития.

Машиностроение за годы индустриально-инновационного развития страны стало статично развивающейся отраслью, объем производства в которой умножился втрое, превзошел 1 трлн тенге в 2018 г., в 2019 и 2020 гг. динамика роста показателей машиностроения сохранилась.

Валовая добавленная стоимость (ВДС) машиностроительного комплекса республики равняется 0,6%, тогда как в России это 2,9%. Показатель является невысоким по сравнению со странами – лидерами по выпуску машиностроительной продукции, такими как Германия – 8,1%, Япония – 7,2%, Беларусь – 7,1% (показатель в этой стране сравним с немецким или японским). Приоритетное положение отрасли в экономике Казахстана сложилось с помощью выпуска оборудования, приборов и товаров потребления для населения. Из 14 сфер обрабатывающей промышленности 6 отраслей приходится на машиностроительную отрасль. В настоящее время машиностроительный комплекс представлен секторами по:

- ♦ производству компьютерной, электронной и оптической продукции;
- ♦ машин и оборудования;
- ♦ автотранспортных средств;
- ♦ монтажу машин и оборудования.

Основные положения

Положения, выносимые на обсуждения, определены исследованием анализа современного состояния и достижений машиностроительной отрасли за последние две пятилетки. Машиностроение является приоритетной отраслью, влияющей на экономическую независимость и безопасность страны. Основными итогами осуществления Государственной программы индустриально-инновационного развития машиностроения РК за 2010–2019 гг. являются [1]:

- ♦ рост объема производства в 5 раз, который составил 1,5 трлн тенге;
- ♦ рост инвестиций в 3 раза, достигший 50 млрд тенге;
- ♦ рост объема экспорта в 3 раза, который составил 1,1 млрд долл.;
- ♦ создание порядка 16 тысяч рабочих мест.

Характер развития машиностроения представлен уровнем мультипликативной отдачи на смежные, параллельные отрасли национальной экономики. Одно созданное рабочее место в машиностроении показывает стимулирование организации около 7–8 вакансий в смежных отраслях. И наибольшую результативность имеют предприятия, производящие электрооборудование и транспортные средства [2]. Специфика развития машиностроительной отрасли Казахстана обоснована доминированием производства по техническому обслуживанию и сборке машин и оборудования в автомобилестроении, железнодорожном и сельскохозяйственном машиностроении. Соизмеряя темпы роста отраслей машиностроения, отметим, что лидирующие позиции занимает автомобилестроение, продукция которого вышла на экспортные рынки. Ключевые предприятия сектора на 2021 г. представлены на рисунке 1 [15].

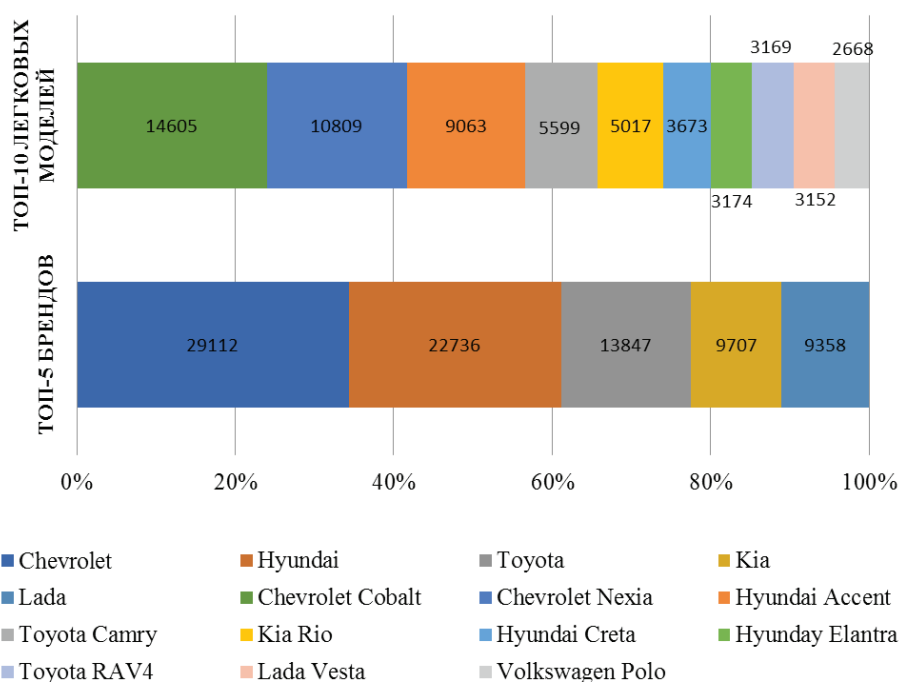

Рисунок 1 – Автомобильный рынок Казахстана в 2021 г.

Материалы и методы

Методология исследования базируется на таких методах познания, как метод анализа рядов динамики и метод теоретического обобщения. Значительное внимание автор уделяет использованию современных технологий и систем в исследовании вопросов траектории роста машиностроительной отрасли Казахстана.

Обобщение и изучение конкурентоспособности машиностроительного комплекса характеризуются использованием метода теоретического обобщения, изучения динамики изменений в отрасли, которые позволяют обусловить общие признаки, характер и свойства роста конкурентоспособности исследуемой отрасли. Среди развивающихся подотраслей динамику роста показывает автомобилестроение, формируется продукция для сельского хозяйства (АПК), нефтесервисных компаний и недропользователей с использованием элементов Индустрии 4.0, являющихся инструментом модели «умная специализация». Опыт применения аналогичных стратегий является примером для развивающихся государств и задачей повышения производительности труда. В работе применялись такие научные методы, как литературный и сравнительный анализ, систематизация и обобщение.

Результаты и обсуждение

Ряд предприятий машиностроения выступают лидерами на мировых рынках по производству, сбыту и сервисному обслуживанию оборудования для металлургической промышленности; прокатного, волочильного оборудования, оборудования для добычи нефти и газа; для горнодобывающей промышленности; продукции общепромышленного назначения и др. В период осуществления программы индустриализации в отрасли машиностроения было исполнено 114 проектов на общую сумму 276 млрд тенге, образовано порядка 11 тыс. рабочих зон [3]. Машиностроительное производство с 2000 г. показало рост в 24 раза и по результатам 2018 г. собрало 1,1 трлн тенге. Последние 10–15 лет отрасль показала дислокацию от изготовления комплектующих паев к выпуску конечных видов продукции. Возникли новые, модернизированные виды товаров и активизировали свою деятельность, которая представлена на рисунке 2.

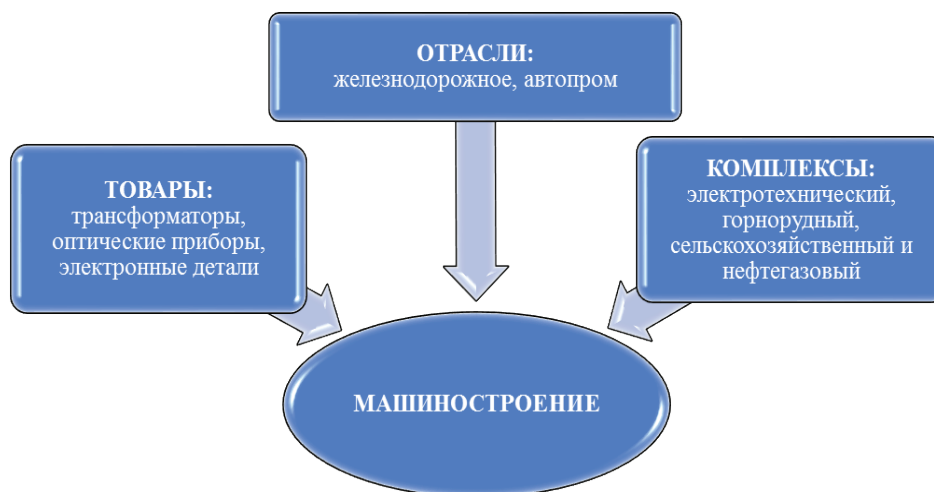

Рисунок 2 – Развитие машиностроительного производства

Alstom, General Electric, СМС-JAC Motors, Hyundai и многие другие транснациональные корпорации были притянуты к развитию отрасли, была распространена номенклатура выпуска продукции для экспорта, к ней относятся: автомобильная продукция, вентиляторы, аккумуляторы, локомотивы, трансформаторы. Страна удачно встраивается в цепь стоимости капитала, что и создало выпуск электротехнической продукции, такой как Schneider Electric, силами ТОО «Силумин-Восток», вентиляционных машин LG Electronics на базе ТОО «Алматинский вентиляторный завод».

В апреле 2019 г. принята Программа совместных действий РК и РФ, являющаяся узловым центром расширения и углубления кооперационных связей. В частности, велся учет кооперации программных проектов с ПАО «КамАЗ», АО «Петербургский тракторный завод» и прочих. В 2019 г. была заложена база ТОО «Hyundai Trans Kazakhstan», генерируя выпуск легковых автомобилей марки Hyundai в период поддержки китайским партнером по вводу в работу заводов по выпуску шин и двигателей и предоставляя старт формированию автокомпонентной базы. 2018 г. в Казахстане характеризуется изготовлением более 6 тыс. легковых автомобилей, половина которых была сконцентрирована на экспорте в другие страны, среди которых отметим такие страны, как Россия, Узбекистан, Кыргызстан, Таджикистан; за 8 месяцев 2019 г. было направлено порядка 30 тыс. автомобилей. Итогом является рост объема производства в машиностроении, равный 18% в сравнении с периодом 2018 г. [4]. В подотраслях машиностроения национальные компании вырабатывают продукцию для сельского хозяйства (АПК), нефтесервисных компаний и недропользователей. Квалифицированные отрасли определены использованием пультоуправляемых сварочных комплексов с использованием элементов Индустрии 4.0 и представлены следующими предприятиями (рисунок 3).

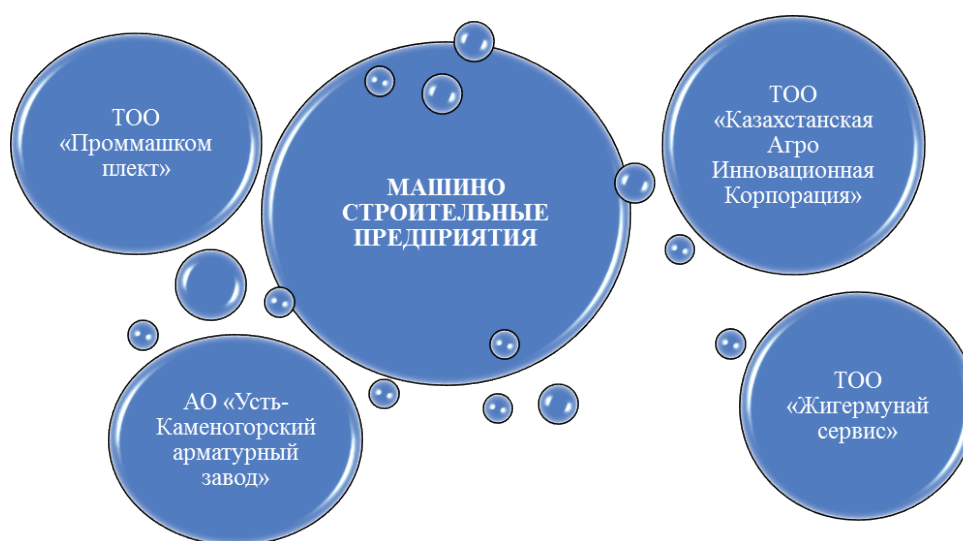

Рисунок 3 – Машиностроительные предприятия

С 2018 г. сектор сельскохозяйственного машиностроения показывает увеличение выпуска, которому содействовали меры государственной поддержки – например, высвобождение от уплаты НДС при реализации продукции; наблюдается рост масштабов производства в горно-рудном секторе, что соединено с умножением выпуска запчастей для бурильных машин, их доля состоит из 73%; приумножена мощность машиностроения нефтегазового за счет импортозамещения обширной номенклатуры продукции. Потенциал роста имеется в целом по отрасли: \$13 млрд составляет импорт продукции, отечественный объем производства продукции которого превысил \$3 млрд.

Президент РК К.Ж. Токаев в Послании ставит задачу повышения производительности труда в 1,7 раза [5], а также в рамках Госпрограммы индустриально-инновационного развития вырабатываются меры по поддержке высокопродуктивного среднего бизнеса, содержащие налоговое, финансовое, административное стимулирование. На начало реализации карты формирования машиностроения РК на 2019–2024 гг. были озвучены меры по осуществлению пунктов карты [6]. Разработанный документ МИИР РК совместно с ОЮЛ «Союз машиностроителей Казахстана» является фантомом вырабатывания машиностроительного комплекса на среднесрочную перспективу; карта нацелена на рост конкурентоспособности отечественных предприятий и экспортного потенциала и внедрение новых технологий.

Дорожная карта предусматривает пакет мер поддержки, и узловым пунктом карты регулирования бизнес-процессов является признание Закона РК «О промышленной политике» [7],

санкционирующего проведение сбалансированной политики на территории страны, группирует и упрощает процесс оказания поддержки промышленности, инвесторы завоевывают стимулы для материализации проектов в обрабатывающих отраслях, инициирована организация Фонда развития промышленности Казахстана при МИИР РК. При государственной поддержке реализация данных мероприятий форсирует рост производственных объемов и производительности труда машиностроения в 2 раза, усилит объем экспорта в 1,2 раза. Итак, Дорожная карта предусматривает 57 мероприятий, локализованных по 11 направлениям [8]. В целом в отраслях экономики за отчетный период отмечен рост. Так, произведено промышленной продукции на 780,2 млрд тенге с повышением на 5,1% [9]. Объем производства отрасли в номинальном выражении вырос на 13.6%. 26 июня премьер-министром Казахстана была ратифицирована Дорожная карта по развитию машиностроения РК на 2019–2024 гг. [10], направленная на определение задач по достижению конкурентоспособности отечественных машиностроительных предприятий, внедрение новых технологий и рост экспортного потенциала отрасли. Экономический рост сопровождается структурными изменениями, которые воспроизводят уровень промышленного и научно-технологического развития. Для национальной экономики свойственны следующие противоречия (рисунок 4).

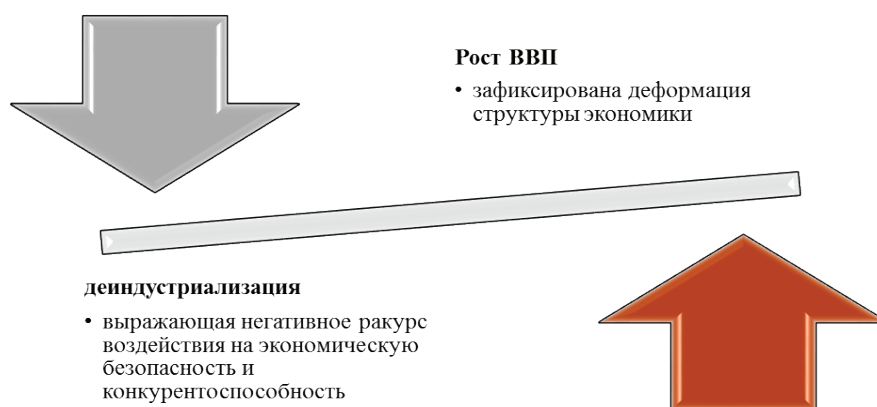

Рисунок 4 – Противоречия национальной экономики

Осуществление структурных изменений в реальном секторе экономики требует новой модели развития, которая способна обеспечивать системную реорганизацию хозяйственного устройства и развитие промышленности на новом технологическом уровне. Машиностроительный комплекс Казахстана как участник Евразийского экономического союза требует определения своей роли. Здесь важно заметить, что всем странам ЕАЭС на функционирующих энергетических мощностях свойственна существенная степень износа и требуется обновление, модернизация производства с заменой оборудования, что увеличивает жизненность проблемы производства собственного оборудования (таблица 1).

Таблица 1 – Уровень износа оборудования на энергетических мощностях, %

Общий объем промышленного производства ЕАЭС	Россия	Казахстан	Беларусь	Армения	Кыргызстан
		88,7	6,3	4,4	0,3
Оборудование проработало свыше 30 лет	60	41	55	40	75
Износ оборудования ТЭС	60	70	58,9	55	80
ГЭС	80	75	55	45	65
АЭС	35	45	50	40	70
ВЛ	50	53	44	45	77
Подстанции	60	77	50	56	65
В электросетевом комплексе выработан нормативный срок	70	54	60	55	78
Примечание – Составлено автором по данным [11].					

Анализ таблицы показал, что в России изнашивание производственных мощностей представлено следующими показателями: более 30 лет отработало оборудование ТЭС – 60%, ГЭС – 80%, АЭС – 35%, ВЛ – 50%, подстанций – 60%; в электrorаспределительном сетевом комплексе срок эксплуатации произведенной продукции равен 70% оборудования, технологический цикл экспериментального и стендового оборудования превосходит 90%. Данная ситуация наблюдается во всех странах – членах ЕАЭС, в Казахстане порядка 41% трансформаторных мощностей проработало свыше 30 лет, для электростанций характерен 70%-ный износ оборудования. 2013 г. охарактеризован возвратом оснащения тепловых электростанций на уровне 29 лет, ГЭС – 35,7 лет, 57% мощности электростанций проработали больше 30 лет [11]. Текущая ситуация и перспективы развития рынка оборудования, которое производится предприятиями электроэнергетического машиностроения, связаны с требованиями электроэнергетики к необходимому объему формирующихся мощностей, качеству электрической и тепловой энергии, стабильности и безвредности эксплуатации объектов энергетики для устойчивого развития экономики и энергетической стратегии государств – членов ЕАЭС.

За последние 30 лет казахстанское машиностроение прошло несколько фаз циклического развития. Транзит от административной к рыночной экономике отмечается как положительными, так и отрицательными сторонами. Машиностроители прошли испытания: фаза кризиса после распада СССР была трудным периодом, в 1990-е годы уровень капиталовложений сократился. В республике в 2001 г. инвестиции основного капитала были равны 36% от степени 1990 г., отрасли промышленности обладали опорой, но сфера производства погрузилась в долговременную фазу спада и кризиса. Неверно утверждение, что конец 1990-х – начало 2000-х годов для отечественного машиностроительного комплекса период бездействия и флегматичности. Государственное управление вело поддержку развития отрасли: в 1996–1998 гг. госинвестиции в промышленный сектор составляли порядка 150 млн долларов, или 6,8% от общего объема. Несомненно, имелось и иностранное инвестирование, но этого не наблюдалось в иных секторах экономики.

И государственное устройство, и субъекты машиностроительной отрасли отыскивали новые точки роста. В 1998 г. Министерством энергетики РК была разработана и утверждена Программа формирования тракторного производства на базе завода «Павлодартрактор». Масштаб выпуска его продукции имел приличные грани – до тысячи тракторов в год, имелось вхождение в регионы РФ; начало 2000-х годов дало стартовую инициализацию разработке автомобильного двигателя, и примером стал завод имени Кирова, который начал выпуск товаров – тракторов. Но машиностроительный рынок ни отечественного двигателя, ни тракторов так и не увидел. Как отмечал экономист-исследователь М. Спанов: «...мы утратили советскую промышленность, требовалось ее частичное сохранение». В кандидатской диссертации, освещавшей вопросы конверсии оборонного комплекса, 70% продукции которого выпускалось для военно-морского флота, автором отмечено, что развал СССР сделал данную продукцию невостребованной. Данные потери отрасли в 1990-х годах были весьма высокими... [12]. Требуется обратить внимание на важный момент, что республика обойдется и без монументального машиностроения. Потому как нефть и агросектор – это ядро экономики, а перерабатывающая промышленность – это надстройка. Позитивные стороны формирования машиностроительного комплекса [13] рассмотрены на рисунке 5 (стр. 226).

Заключение

Таким образом, экономический рост начала и середины 2000-х годов показал восстановительный процесс машиностроительной отрасли, динамика его роста равнялась 23% в год. Однако данное развитие было представлено без поддержки государства; растущий внутренний спрос на продукцию машиностроительной отрасли не показал объемов роста отрасли, доля отрасли в масштабах ВВП была скромной. Переломным моментом для развития отрасли являлось принятие ГПФИИР – программы по форсированному развитию.

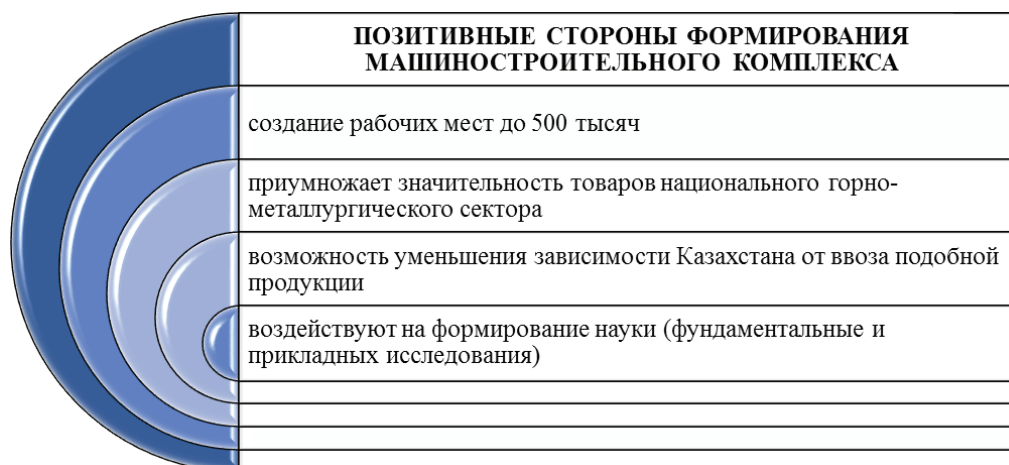

Рисунок 5 – Позитивные стороны формирования машиностроительного комплекса

Машиностроительные проекты были охвачены Картой индустриализации, но скорость темпов повышения машиностроительного комплекса в период индустриализации была малой – в среднем 0,6% в год. Причиной являлось общее состояние национальной экономики, состояние платежного баланса и внутреннего спроса. Возобновление отрасли машиностроения было зафиксировано в январе – июне 2018 г., это рост отрасли на 16%, что подтверждает зависимость казахстанского машиностроения от внутреннего спроса. Автомобилестроение, являясь флагманом отрасли, имеет рост отсроченного спроса и за счет государственных программ субсидирования кредитов на автомобили и формирования национального бренда «made in KZ».

Абсорбируются три стержневых спроса для национального машиностроительного комплекса – инвестиции, рынки и кадры. Доминирующие нефтяной, горно-металлургический и торговые секторы машиностроения в РК являются заманчивым направлением для инвестиций из-за рубежа, а условия заимствований на внутреннем рынке непомерно строгие [14]. Машиностроительные ТНК в количестве двух десятков были привлечены на рынок на условиях офтейк-контрактов и софинансирования со стороны отечественных государственных компаний.

Вхождение в рынки ЕАЭС не дало полной реализации возможностей вывоза казахстанской продукции, отдельные отечественные машиностроители реализовали вывоз в Россию, а автозаводы освоили как рынки ЕАЭС, так и рынки Центральной Азии и Китая. Совершающиеся в машиностроении процессы двойственны: имеются вопросы и выработаны жизнестойкие предприятия, профессиональное сообщество, которое направлено на развитие отрасли. 2018 г. был пройден под председательством Российской Федерации, и это был четвертый год старта работы Евразийского экономического союза в составе России, Беларуси, Казахстана, Армении и Кыргызстана. Данные официальной статистики Евразийской экономической комиссии (ЕЭК) в 2018 г. по ЕАЭС зафиксировали положительную динамику социально-экономических показателей: совокупный ВВП поднялся на 1,9%, промышленное производство – на 3,2%, объем внешней торговли со странами вне ЕАЭС – на 21,5%, экспортных операций во взаимной торговле – на 11,1%. Союз формирует торгово-экономическое сотрудничество более чем с 50 державами и ведущими межгосударственными объединениями мира, союз создан с целью формирования единой экономической политики, оснащающей перемещение рабочей силы, финансов, услуг и товаров. ЕАЭС является интеграционным проектом на двусторонней основе: и в экономическом, и в политическом плане. Но немаловажные ожидания стран-участниц от евразийской интеграции пока не оправданы, и имеется проблема ЕАЭС – признание наличия институциональной дисциплины, присутствие высокого количества изъятий и барьеров при взаимной торговле. Создание ЕАЭС стало реальным благодаря заинтересованности ряда государств постсоветского пространства в усилении сотрудничества на многосторонней основе. Риск-факторы и факторы надежности евразийской интеграции и в Казахстане, и в Беларуси причисляют различную готовность стран из-за разницы в уровне развития и открытости.

К приоритетным задачам в рамках ЕАЭС специалисты причисляют необходимость увеличения торгово-экономического сотрудничества, например, Казахстан, как и Беларусь, намеренно жаждет приобретать добавочные возможности для выхода продукции на российский рынок, оснащать покупку ресурсных запасов по внутренним российским ставкам. Интеграционное участие Казахстана и Беларуси было рождено тягой к совмещению потенциалов всех стран-участниц и оценочными проблемами регионов. Казахстан и Беларусь трактуют участие в ЕАЭС как инструмент доступа к рынку России отечественных производителей и экономический прирост дополнительных финансовых ресурсов. Армения и Кыргызстан подвергают анализу евразийское слияние через призму экономических проблем стран и их геополитических интересов.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Машиностроение в экономике Казахстана // Пресс-релиз Министерства труда и социальной защиты населения РК, 2020 г., № 6. URL: https://www.kazenergy.com/upload/document/atlas/ma_ru.pdf
- 2 Пресс-служба Премьер-министра РК, primeminister.kz/ru/news/reviews/odno-rabochee-mesto-vmashinostroitelnoy-otrasli-stimuliruet-sozdanie-7-8-rabochih-mest-v-smezhnyh-otraslyah-2821350
- 3 Машиностроение в Казахстане: с 2000 года объем производства увеличился в 24 раза // Официальный информационный ресурс Премьер-министра Республики Казахстан. 16 сентября 2019 г. URL: <https://primeminister.kz/>
- 4 Широкомасштабное развитие возобновляемых источников энергии и его влияние на рынок электроэнергетики и сетевую инфраструктуру. 14.11.2020 г. URL: <https://unecese.org/>
- 5 Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана. URL: <https://www.akorda.kz/>
- 6 Об утверждении Дорожной карты (комплексного плана) по развитию машиностроения на 2019–2024 годы. Распоряжение Премьер-министра Республики Казахстан от 26 июня 2019 года № 115-р. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/R1900000115>
- 7 Досье на проект закона РК «О промышленной политике» (сентябрь 2020 г.). Концепция проекта закона РК «О промышленной политике». URL: https://online.zakon.kz/m/Document/?doc_id=32229871
- 8 Распоряжение Премьер-министра Республики Казахстан от 26 июня 2019 года № 115-р «Об утверждении Дорожной карты (комплексного плана) по развитию машиностроения на 2019–2024 годы». URL: <https://online.zakon.kz/>
- 9 Ускеленова А.Т. Промышленное производство в обеспечении экономического роста: возможности и реалии // Вопросы гуманитарных наук. – № 1(45). – 2010. – С. 65–71.
- 10 Широкомасштабное развитие возобновляемых источников энергии и его влияние на рынок электроэнергетики и сетевую инфраструктуру. 14.11.2020 г. URL: <https://unecese.org/>
- 11 Цифры развития. Итоги социально-экономического развития Алматы. – газета «Вечерний Алматы», № 151, 19.12.2019 г.
- 12 Спанов М.У. Участие Казахстана в ЕАЭС: вступление, результаты // Национальные стратегии модернизации: достижения и перспективы. Материалы конференции. КИСИ при Президенте РК, декабрь 2018 г.
- 13 Kurmanov N., Tolysbayev B., Aibossynova D., Parmanov N. Innovative activity of small and medium-sized enterprises in Kazakhstan and factors of its development // *Economic Annals-XXI*, 2016, no. 158(3-4(2)), pp. 57–60. URL: <http://dx.doi.org/10.21003/ea.V158-13>
- 14 Seitzhanov S.S., Kirdasinova K.A., Uskelenova A.T. Innovational Approach of Business Management in Kazakhstan // *Journal of Social Sciences Research*, 2018. URL: <https://ideas.repec.org/a/arp/tjssrr/2018p692-697.html>
- 15 Абылкасов Д. Продажи новых авто в Казахстане: итоги 2021 года. Новости Kapital.kz. URL: <https://kapital.kz/lifestyle/102406/prodazhi-novykh-avto-v-kazahstane-itogi-2021-goda.html>

REFERENCES

- 1 Mashinostroenie v jekonomike Kazahstana // Press-reviz Ministerstva truda i social'noj zashhity naselenija RK, 2020 g., № 6. URL: https://www.kazenergy.com/upload/document/atlas/ma_ru.pdf. (In Russian).
- 2 Press-sluzhba Prem'er-ministra RK, primeminister.kz/ru/news/reviews/odno-rabochee-mesto-vmashinostroitelnoy-otrasli-stimuliruet-sozdanie-7-8-rabochih-mest-v-smezhnyh-otraslyah-2821350. (In Russian).
- 3 Mashinostroenie v Kazahstane: s 2000 goda ob'em proizvodstva uvelichilsja v 24 raza // Oficial'nyj informacionnyj resurs Prem'er-ministra Respubliki Kazahstan. 16 sentjabrja 2019 g. URL: <https://primeminister.kz/>. (In Russian).

- 4 Широкомасштабное развитие возобновляемых источников энергии и его влияние на рынок электроэнергии и сетевую инфраструктуру. 14.11.2020 г. URL: <https://unece.org/>. (In Russian).
- 5 Konstruktivnyj obshhestvennyj dialog – osnova stabil'nosti i procvetaniya Kazahstana. Poslanie Glavy gosudarstva Kasym-Zhomarta Tokaeva narodu Kazahstana. URL: <https://www.akorda.kz/>. (In Russian).
- 6 Ob utverzhdenii Dorozhnoj karty (kompleksnogo plana) po razvitiyu mashinostroeniya na 2019–2024 gody. Rasporjazhenie Prem'er-ministra Respubliki Kazahstan ot 26 iyunja 2019 goda No. 115-r. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/R1900000115>. (In Russian).
- 7 Dos'e na proekt zakona RK «O promyshlennoj politike» (sentjabr' 2020 g.). Konceptcija proekta zakona RK «O promyshlennoj politike». URL: https://online.zakon.kz/m/Document/?doc_id=32229871. (In Russian).
- 8 Rasporjazhenie Prem'er-Ministra Respubliki Kazahstan ot 26 iyunja 2019 goda No. 115-r «Ob utverzhdenii Dorozhnoj karty (kompleksnogo plana) po razvitiyu mashinostroeniya na 2019–2024 gody». URL: <https://online.zakon.kz/>. (In Russian).
- 9 Uskelenova A.T. (2010) Promyshlennoe proizvodstvo v obespechenii jekonomicheskogo rosta: vozmozhnosti i realii // Voprosy gumanitarnyh nauk. No. 1(45). P. 65–71. (In Russian).
- 10 Широкомасштабное развитие возобновляемых источников энергии и его влияние на рынок электроэнергии и сетевую инфраструктуру. 14.11.2020 г. URL: <https://unece.org/>. (In Russian).
- 11 Cifry razvitiya. Itogi social'no-jekonomicheskogo razvitiya Almaty. – gazeta «Vechernij Almaty», № 151, 19.12.2019 g. (In Russian).
- 12 Spanov M.U. Uchastie Kazahstana v EAJeS: vstuplenie, rezul'taty // Nacional'nye strategii modernizacii: dostizheniya i perspektivy. Materialy konferencii. KISI pri Prezidente RK, dekabr' 2018 g. (In Russian).
- 13 Kurmanov N., Tolysbayev B., Aibossynova D., Parmanov N. (2016) Innovative activity of small and medium-sized enterprises in Kazakhstan and factors of its development // Economic Annals-XXI, no. 158(3-4(2)), pp. 57–60. URL: <http://dx.doi.org/10.21003/ea.V158-13>. (In English).
- 14 Seitzhanov S.S., Kirdasinova K.A., Uskelenova A.T. (2018) Innovational Approach of Business Management in Kazakhstan // Journal of Social Sciences Research, URL: <https://ideas.repec.org/a/arp/tjssrr/2018p692-697.html>. (In English).
- 15 Abylkasov D. Prodazhi novyh avto v Kazahstane: itogi 2021 goda. Novosti Kapital.kz. URL: : <https://kapital.kz/lifestyle/102406/prodazhi-novykh-avto-v-kazahstane-itogi-2021-goda.html>. (In Russian).

М.М. ОСПАНОВ,*¹

докторант.

*e-mail: m_ospanov@bk.ru

¹Халықаралық бизнес университеті.

Алматы қ., Қазақстан

ЕАЭО МҮШЕСІ РЕТІНДЕ ҚАЗАҚСТАННЫҢ МАШИНА ЖАСАУ КӘСІПОРЫНДАРЫНЫҢ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ

Андатпа

Зерттеудің мақсаты – қысқа мерзімді кезеңде қалыптасқан машина жасаудың даму ерекшеліктерін анықтау. Машина жасау кәсіпорындардың тұрақты және инновациялық дамуын қамтамасыз етуге қабілетті негізгі сала болып табылады. Қазақстан машина жасаушылар одағы сарапшыларының бағалауынша, еліміздің өңдеу өнеркәсібінің құрылымында машина жасаудың үлесі 14%, бүкіл саланың үлесінде 7% құрайды. Машина жасау саласының қазіргі даму кезеңі жаңару мен инновацияны қажет етеді. Мақалада машина жасау өнеркәсібінде индустрияландыру бағдарламасын іске асыру кезінде жабдықты өндіру, өткізу және сатудан кейінгі қызмет көрсету сияқты өзекті мәселелер қарастырылған. Машина жасау кәсіпорындарының даму мүмкіндіктерін төмендеуі инвестицияның жетіспеушілігімен, қаражаттың құнсыздануымен, ішкі және әлемдік нарықтағы бәсекелестік деңгейімен, білікті кадрлардың тапшылығымен өзара байланысты. Сонымен қатар, мақалада машина жасау кешенінің даму ерекшеліктерін анықтауға және ел аумағында да, ЕАЭО-ға мүше елдердің аумағында да теңгерімді саясат жүргізуге болатынына басты назар аударылады. Автор Қазақстанның экономикалық өсімі елдің өнеркәсіптік және ғылыми-техникалық даму деңгейін қайта өндіретін құрылымдық өзгерістермен қатар жүретінін атап көрсетеді. Зерттеудің жаңалығы: кәсіпорындардың қызметіне шолу жасау, машина жасаудың дамуына кедергі келтіретін белгілер мен себептерді анықтау. Зерттеу нәтижесінде халық шаруашылығының негізгі салаларын нығайту және саланы дамытудың базалық курстарын іске қосуды қолдау процесіне көмектесу логикасы негізделді.

Тірек сөздер: машина жасау, индустриялық-инновациялық даму, энергия тиімді өндіріс, жаңғырту, бизнес-ойыншылар, Өнеркәсіп 4.0, еңбек өнімділігі.

M.M. OSPANOV,*¹

PhD student.

*e-mail: m_ospanov@bk.ru

¹University of International Business,
Almaty, Kazakhstan

DEVELOPMENT TRENDS OF MACHINE-BUILDING ENTERPRISES IN KAZAKHSTAN AS A PARTICIPANT OF THE EAEU

Abstract

The purpose of the study is to determine the features of the development of mechanical engineering, which were formed in a short historical period. Mechanical engineering is a key industry sector that is able to ensure stable and constant innovative development of enterprises. According to experts of the Union of Machine Builders of Kazakhstan, the share of mechanical engineering in the structure of the country's manufacturing industry is 14%, in the share of the entire industry – 7%. The current stage of development of the engineering industry requires renewal and innovation. The article deals with the issues of production, sales and after-sales service of equipment during the implementation of the industrialization program in the engineering industry. The decrease in the prospects for the development of engineering enterprises is interconnected with a lack of investment, depreciation of funds, the level of competition in domestic and world markets, and a shortage of qualified personnel. The main attention is paid to identifying the features of the development of the machine-building complex and pursuing a balanced policy both on the territory of the country and on the territory of the EAEU member countries. The author focuses on the fact that the economic growth of Kazakhstan is accompanied by structural changes that reproduce the level of industrial and scientific and technological development of the country. The novelty of the study lies in the review of the activities of enterprises, identifying the features and causes hindering the development of mechanical engineering. The result of the study was the substantiation of the logic of strengthening key industries and facilitating the launch of basic courses for the development of the indus.

Key words: machine-building complex, industrial and innovative development, energy efficient production, modernization, business players, Industry 4.0, labor productivity.

FTAXP 06.71.07
ӘОЖ 332.012

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-230-236>

М.Б. КУАНДЫКОВА,*¹

докторант.

*e-mail: marchan1402@mail.ru

Л.А. ОМАРБАКИЕВ,¹

э.ғ.д., профессор.

e-mail: omarbakiyev@mail.ru

Г.А. КЕНЕШЕВА,²

PhD.

e-mail: gizzat@yandex.ru

¹«Тұран» университеті, Алматы қ., Қазақстан

²Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті,

Қарағанды қ., Қазақстан

СЛОВАКИЯ РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АГРАРЛЫҚ СЕКТОРЫНЫҢ ДАМУ ҮРДІСТЕРІ

Андатпа

Зерттеудің мақсаты – қазіргі таңдағы Словакия Республикасының аграрлық секторының даму үрдістерін зерттеп, жүйелі талдау жасау. Зерттеуде Словакия Республикасының ауылшаруалық және ауылдық аудандарды дамыту министрлігінің «жасыл есебі» пайланылды. Автормен аграрлық сектордағы негізгі экономикалық көрсеткіштеріне салыстырмалы талдау жасалды. Экономикалық – статистикалық әдісті қолдану негізінде 2019–2020 жж. Словакия ауыл шаруашылығының негізгі экономикалық көрсеткіштеріне бөлінген қаражат көлемі бойынша ақпарат қарастырылды. Жүргізілген талдаулар негізінде: нарықтың барлық субъектілері үшін тең мүмкіндіктер беруге, қала тұрғындары мен ауыл тұрғындарының өмір сүру деңгейінің бірдей болуы, өңірлік кәсіпкерлердің қызметі үшін мүмкіндіктерді жақсарту, мемлекеттің міндетті түрде аграрлық саясатқа қатысуы ұсыныстары жасалды. XX ғ. соңғы ширегінде Еуропа елдерінде Одақты әзірлеу мен енгізуді қамтамасыз ететін орнықты даму тұжырымдамалары басым бола бастады. Ауылдық аумақтарды кешенді зерттеу негізінде қарқынды дамуының әдістері қарастырылды. Соған байланысты келесідей міндеттер пайда болды: халықтың көші-қонын тоқтату және қоршаған ортаны сақтау. ЕО экономикалық саясатының басым бағыттарының бірі – бұл ауыл шаруашылықты мемлекеттік реттеу. Осыған байланысты кепілдендірілген бағалардың бірыңғай жүйесін, басқа елдермен саудадағы нарықтық және кедендік протекционизмді көздейтін аграрлық саясат. Бұл ЕО елдеріне он жыл ішінде импорттаушылардан ауылшаруашылық өнімдерін экспорттау бойынша көшбасшы болуға жол ашты.

Тірек сөздер: аграрлық сектор, азық-түлік қауіпсіздігі, сыртқы сауда, агроөнеркәсіп, субсидиялар, мемлекеттік қолдау, шағын және орта бизнес, аграрлық несие.

Кіріспе

Словак ауыл шаруашылығы 1990 ж. кейін нарықтық экономика жағдайларына және мемлекеттік қолдаудың шектеулеріне бейімделуге мәжбүр болғаннан кейін күрделі дамуды бастан өткерді. Осы кезеңде ауылшаруашылық өндірісі қысқарды және осылайша халықтың сатып алу қабілетінің төмендеуі және халықтың тұтыну құрылымы мен тұтынушылық мінез – құлқындағы өзгерістер әсерінен ішкі сұранысқа бейімделді. 1995 ж. бастап өндіріс деңгейі тұрақтанды.

2020 ж. Словакия Республикасында аграрлық секторда өтеусіз грант алуға 5 өтінім конкурсын жариялады. Жаңа қоңыраулардың бірі ауылшаруашылық және шағын және орта бизнес (ШОБ) үшін, әсіресе COVID-19 дағдарысынан зардап шеккен ерекше уақытша субсидия болды.

2014–2020 жж. бағдарламалық кезеңінің басынан бастап 2020 ж. соңына дейін 2014–2020 жж. СР РДП-ның жекелеген шаралары мен кіші шараларына 48 өтінім жарияланды және 4 өтінім жойылды. Толықтыру жариялау (барлығы 242), хабарлама жолдау немесе келісімшартты бұзу туралы ұсыныс жолымен жобалар қайта қаралғаннан немесе айтарлықтай өзгергеннен кейін 54 жобаны бағалау аяқталды.

Жобадан тыс шаралар 2020 ж. басқа аймақтар үшін (Братислава облысы) мемлекеттік бюджеттен 53%-дан 47%-ға дейін және аз дамыған аймақтар үшін (SR Братислава облысын қоспағанда) мемлекеттік бюджеттен 75% дан 25%-ға дейін қолдау тапты [1].

Словакия Республикасы үшін ағарарлық сектор автор зерттеуіндегі алға қойған мақсаты бойынша, қазіргі таңдағы аграрлық секторының даму үрдістерін зерттеп, жүйелі талдау жасау бойынша зерттеу тақырыбының маңыздылығын анықтайды.

Негізгі ережелер

Қазіргі уақытта Словакиядағы ауылшаруашылық өндірісінің қауіптілігі:

- ◆ жүйелік шаралар, яғни коммерциялық сақтандыру компанияларының егінді, жануарларды және мүлікті сақтандыруы (сақтандыру тәуекелдері),
- ◆ сақтандыру арқылы қолдау: жеке арнайы дақылдар(жүзімдіктер), бастапқы ауыл шаруашылығы өндірісінің кәсіпорындары үшін сақтандыру жарналарын төлеуге субсидиялар,
- ◆ мемлекеттік бюджеттен арнайы мемлекеттік шаралар-коммерциялық сақтандырумен қамтылмаған апатты залал жағдайында.

Коммерциялық сақтандыру – бұл ауылшаруашылық өндірісінің тәуекелдерін азайту, күтпеген оқиғалар нәтижесінде ауылшаруашылық кәсіпорындарының өндірісі мен мүлкіне келтірілген залалды ішінара жеңілдету және жою құралы. Ол ауылшаруашылық дақылдарының егініне, жануарларға және ауылшаруашылық кәсіпорындарының мүлкіне келтірілген залалға байланысты толық алынбаған кірістерден шығындарды өтейді. Зиянды өтеу жалпы емес, негізінен жергілікті болып табылады. Ауыл шаруашылығындағы сақтандыру коммерциялық сақтандыру компанияларының шарттық ережелері мен шарттарында ерікті түрде декларацияланады. Ол ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының сақтандыру жарналарынан тұратын сақтандыру компанияларында орталықтандырылған қорды қайта бөлу процесіне негізделген [2].

Тәуекелдердің барлық салдары сақтандырумен қамтылмайды. Коммерциялық сақтандыруды пайдалану мүмкіндігінен басқа, кәсіпорындар өндірістік құрылымын оңтайландыру, жеке қаржылық резервтерді құру, келісімшарттар жасау және тауарлық тәуекелдерді хеджирлеу арқылы тәуекелдердің әсерін әртараптандырды.

Материалдар мен әдістер

Зерттеу материалдары ретінде 2019–2020 жж. Словакия ауыл шаруашылығының негізгі экономикалық көрсеткіштеріне және ауыл шаруашылыққа берілген несиелер бойынша, материалдарды өңдеу барысында салыстырмалы, статистикалық әдістері мен Словакия мемлекетінің MARD SR9 ақпараттық бюллетендерінен ауылшаруашылық кәсіпорындары туралы мәліметтер базасы деректері де қолданылды.

Нәтижелер

Алдын ала деректер бойынша, 2020 ж. ауыл шаруашылығы оң экономикалық өсімге қол жеткізді, яғни салық салуға дейінгі табыс € 63,2 млн.мөлшерінде, ол 3,4 млн еуроға төмендеді. жылдық есептеулерде (5,1%), әсіресе мал шаруашылығында сатылымның төмендеуіне байланысты, өйткені өсімдік өнімдерін сату өсті.

Ауылшаруашылық кәсіпорындарының кірістерін тұрақтандырушы компонент ретінде әрекет ететін және онсыз ауылшаруашылық кәсіпорындарының көпшілігі тиімсіз болатын субсидиялар ауылшаруашылық кәсіпорындары үшін экономикада маңызды рөл атқарды. Словак ауыл шаруашылығына қаржылық субсидиялардың шамамен 72%-ды ЕО-дан берілді, ал шығындардың бір бөлігі Словакия Республикасының мемлекеттік бюджетінен қаржыландырылды. Кірістердегі жалпы субсидиялардың үлесі 30,1%-ға, ал кірістердегі тікелей төлемдердің үлесі 14,9%-ға жетті. Словакия мен ЕО-15 ауылшаруашылығының субсидия деңгейі арасындағы айырмашылықтар сақталды.

Кесте 1 – Словакия ауыл шаруашылығының экономикалық көрсеткіштері, ағымдағы сома бойынша млн, евро

Көрсеткіш атауы	2015–2019 жылдардағы орташа көрсеткіш	2019	2020	Индексі	
				2020/2019	2015/2019
Кірістер	2,909.3	3,005.5	3,015.5	100.3	103.6
Шығындар	2,816.7	2,938.9	2,952.3	100.5	104.8
Салық салынғанға дейінгі пайда / шығын	92.7	66.6	63.2	94.9	68.2
Қосылған құн	431.4	466.4	476.7	102.2	110.5
Өз өнімдері есебінен сату	1,645.8	1,628.2	1,779.9	109.3	108.1
- оның ішінде: өсімдік тектес өнімдер	939.7	886.1	1,054.6	119.0	112.2
-жануарлардан алынатын өнімдер	987.2	742	725.3	97.7	73.5
Тауарлардан сату	281.0	294.0	328.9	111.9	117.0
Экономикалық тиімділік	3.3	2.3	2.1	–	–
Кірістер шығыстар	96.8	97.8	97.9	100.1	101.1
Субсидиялардың жалпы көлемі	784.6	980.4	908.3	92.6	115.8
Кірістердегі субсидиялардың жалпы көлемінің үлесі	27.0	32.6	30.1	–	–
Кірістердегі тікелей төлемдердің үлесі	14.4	16.3	14.9	–	–
Табысты кәсіпорындардың үлесі	72.1	68.3	66.5	–	–
Ескертпе – Словакия Республикасы экономикасының дамуының негізгі үрдістері туралы статистикалық есеп.					

1-ші кестеде ауылшаруашылық кәсіпорындарының экономикалық нәтижелеріне шығындар мен өндірістің бірнеше факторлары әсер етті, атап айтқанда:

- ♦ өткен жылмен (0,3%) салыстырғанда шығындардың өсуіндегі біршама өзгеше үрдіс (0,5%) экономикалық өсудің дерлік тоқырауына ықпал етті,

- ♦ сектордың өндірістік көрсеткіштерінің ұлғаюы, яғни ағымдағы бағаларда жалпы ауыл шаруашылығы өндірісінің өсуі (4,0%), әсіресе өсімдік шаруашылығында (6,1%) және мал шаруашылығында болмашы өсім (0,6%),

- ♦ өсімдік шаруашылығы өнімдерін сатудың жалпы көлемінің едәуір ұлғаюы (19,0%) және мал өнімдерін сатудың баяу төмендеуі (2,3%) есебінен өз өнімдерін сатудың өсуі (9,3%),

- ♦ ауыл шаруашылығы өнімдеріне бағаның өсуі (0,4%), әсіресе өсімдік шаруашылығында (0,2%) және мал шаруашылығында (0,7%), бұл руте жеміс – жидектер (10,8%) мен көкөністерге (5,7%), ал мал шаруашылығы жағдайында – сойылған шошқаларға (6,7%) және жұмыртқаларға (10,1%) баға едәуір ста.,

- ♦ жұмысшылар санының қысқаруы (8,8%), ауыл шаруашылығындағы жалпы және маусымдық жұмыспен қамтуға әсер ететін ауыл шаруашылығы өндірісінің құрылымы мен дамуын көрсететін жоғары өнімді технологияларды сатып алу жолымен рационализаторлық шараларды қолданумен ұштастыра отырып, қол еңбегіне жұмсалатын шығындардың төмендеуі.

Сектордағы 2020 ж. арналған кредиттердің жалпы көлемі 901 млн. еуроға жетті, бұл Словакия Республикасының Ұлттық экономикасы кредиттерінің жалпы көлемінің 1,35%-ын құрайды.

2-ші кестеде (б. 233) көрсетілгендей, ауыл шаруашылық бизнесін жүргізу шарттарының дамуына жалпыға бірдей қолданылатын салық саясаты да әсер етеді, қазіргі уақытта ауыл шаруашылығы арнайы салық жеңілдіктерін тек экологиялық салыққа (экологиялық таза дизель отынына акциз) және жол салығына қатысты ғана пайдалана алады [5].

Кесте 2 – Словакия ауыл шаруашылығына берілген несиелер, мың еуро

2015–2019 жылдардағы несиенің орташа көрсеткіші	2015–2019 жылдардағы орташа көрсеткіш	2019	2020	Индексі	
				2020/2019	2015/2019
Қысқа мерзімді	296,762	343,485	304,237	88.6	102.5
Орта мерзімді кезең 1-5 жыл	159,379	207,357	158,237	76.3	99.3
Ұзақ мерзімді 5 жылдан астам	256,928	362,444	438,124	120.9	170.5
Несиенің барлығы	713,069	913,286	900,598	98.6	126.3
оның ішінде: тәуекелді несиелер	42,270	55,683	53,672	96.4	127.0
Сектор несиелерінің Ұлттық экономика несиелерінің үлесі	1.30	1.43	1.35	–	–
Ескертпе – Деректер орман шаруашылығы мен балық аулауға арналған несиелерді қамтиды, 2020 ж. алдын ала деректер.					

Талқылау

2020 ж. жиналған тікелей ауылшаруашылық салықтарының жалпы көлемі жылдық есептеуде біршама төмендеді. Ауылшаруашылық кәсіпорындары мемлекеттік бюджетке және қалалар мен муниципалитеттердің бюджеттеріне 55,5 млн еуро төледі.

Ауылшаруашылық кәсіпорындарының экономикасына ауылшаруашылық өндірісінің жоғары қаупі әсер етеді, оның биологиялық табиғаты ғана емес, сонымен бірге өзгеретін климаттық жағдайлар мен бағалардың құбылмалылығы әсер етеді, бұл кірістерге, демек, кәсіпорындардың тұрақтылығы мен бәсекеге қабілеттілігіне айтарлықтай әсер етеді [3].

Ауылшаруашылық кооперативтері мен сауда компаниялары арасында экономикалық өсу мен басқа да экономикалық және қаржылық көрсеткіштер бойынша айырмашылықтар болды. MARD SR9 ақпараттық бюллетендерінен ауылшаруашылық кәсіпорындары туралы мәліметтер базасына сүйене отырып), заңды тұлғалардың 66,5%-ы тиімді болды [4].

Сауда компанияларын тиімді қызметі келесілерді көрсетеді:

- ◆ ауыл шаруашылығы кооперативтерімен салыстырғанда табыс алуға неғұрлым төмен шығындар,
- ◆ мал шаруашылығымен салыстырғанда өсімдік шаруашылығына артықшылық берілетін өндіріс құрылымы және шығын факторларының, әсіресе еңбек шығындарының жоғары экономикалық тиімділігі,
- ◆ ауыл шаруашылығы кооперативтерімен салыстырғанда тауарларды сатудан 6,7 есе көп,
- ◆ ауыл шаруашылығы кооперативтерімен салыстырғанда сауда компаниялары жағдайында өз өнімдерін жоғары сату.

Қорытынды

Ауыл шаруашылығы алқаптарының орташа нарықтық бағасы м² үшін 0,90 млн еуроны құрады, бұл 2018 ж. салыстырғанда 3%-ға жоғары. Бақшалар қайтадан ең жоғары орташа бағамен сатылды (м² үшін 4,42 еуро), олар жыл сайын 8,95%-ға өсті. Егістік жер 1,40 м² еуроға сатылды, бұл 15,71%-ға көп үшін неғұрлым жоғары экономикалық кредиттік қабілеттілігін көрсетеді, олар 2019 ж. Словакияның 10 таңдалған он екі ауданы жалпы ауданы 7,409. Жүзімдіктердің орташа бағасы (м² үшін 0,59 еуро) және тұрақты жайылымдар (м² үшін 0,40 еуро) сәйкесінше 55,66% және 12,40% төмендеді [6].

2019 ж. Словакия Республикасының таңдалған он екі ауданындағы орташа жалдау осы жылдағы сауалнаманың негізінде анықталды. Жалға алынған ауылшаруашылық жерлерінің гектарына ең жоғары жалдау ақысын Дунай Стреда аудандарындағы ауылшаруашылық кәсіпорындары төледі – 1 га үшін 159,07 еуро, Нитра – 1 га үшін 102,54 еуро және Трнава – 1 га

үшін 101,46 евро. Топочана аудандарында (1 га үшін 74,26 евро), Михаловецте (1 га үшін 60,27 евро) және Кошице околеді (1 га үшін 57,10 евро) ауылшаруашылық жерлерін жалға алу 50-ден астам барлық басқа аудандар орташа жалдау бағасы 1 га үшін 50 еуродан 1 га үшін 34 евроға дейін, ал Свидник аудандарындағы ең төменгі жалдау ақысы 1 га үшін 34,27 евро және липтовски Микулаш 1 га үшін 34,23 евро екенін хабарлады.

2020 ж. LFSS мәліметтері бойынша, жыл сайын ауыл шаруашылығы қызметкерлерінің саны 4700 адамға 48 500 қызметкерге, яғни 8,8%-ға азайды.

Жалпы алғанда, Словакия Республикасында ауыл шаруашылығы жерлерін басқарумен айналысатын қызметкерлердің үлесі жылдық есептеуде 0,2 п.т. 2,6%-ға дейін төмендеді [7].

Ауыл шаруашылығында жұмыспен қамтылғандардың үлесі жылдық есептеуде 1,9%-ға дейін төмендеді, яғни 0,1 п. т. ауыл шаруашылығында жұмыспен қамтылғандардың үлесі ауыл шаруашылығы жерлерін басқаруда жұмыс істейтіндердің санында 0,4 п. т. 74,3-ке дейін ұлғайды % [8].

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Словакия Республикасының ауыл шаруашылығы мен ауылдық өңірлерді дамыту министрлігінің «Жасыл есебі». URL: <https://www.mpsr.sk/en/index>.

2 Олстон Дж.М., Парди П.Г. Сельское хозяйство в глобальной экономике // J. of Econ. Perspectives // Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2018: Report OECD. – Принстон, 2018, т. 28, no. 1. – С. 121–146. URL: <https://www.oecd-library.org/agriculture-and-food/agricultural-policy>.

3 Направления развития / Министерство сельского хозяйства Республики Казахстан. URL: <https://moa.gov.kz/ru/post/415>. 02.12.2019.

4 Крутиков В.К., Смолянский С.В. Предпринимательство и трансформации общества: анализ отечественного и зарубежного опыта. – М.: Изд-во «Ноосфера», 2005. – 286 с.

5 Чан П., Свиннен Дж. Несие нарығының жетілмегендігі және саяси жалдауды бөлу // Американдық ауыл шаруашылығы экономикасы журналы – 2009. – № 4. – С. 1124–1139.

6 Словакия Республикасының Ауылшаруалық және ауылдық аудандарды дамыту министрлігінің электрондық сайты. URL: <https://www.mpsr.sk/en/index>.

7 2020 жылғы Словакия Республикасы экономикасының дамуының негізгі үрдістері туралы статистикалық есеп. URL: slovak.statistics.sk

8 Словакия Республикасының 2016–2020 жылдарға арналған Манифестасы.

REFERENCES

1 Slovak Respublikasynuң auyl sharuashylyғy men auylдық өңirlerdi damytu ministrliginiң «Zhasyl esebi». URL: <https://www.mpsr.sk/en/index>. (In Kazakh).

2 Olston Dzh.M., Pardi P.G. (2018) Sel'skoe hozjajstvo v global'noj jekonomike // J. of Econ. Perspektivy // Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2018: Report OECD. Prinston, t. 28, no. 1. P. 121–146. URL: <https://www.oecd-library.org/agriculture-and-food/agricultural-policy>. (In Russian).

3 Napravlenija razvitija / Ministerstvo sel'skogo hozjajstva Respubliki Kazahstan. URL: <https://moa.gov.kz/ru/post/415>. 02.12.2019. (In Russian).

4 Krutikov V.K., Smoljanskij S.V. (2005) Predprinimatel'stvo i transformacii obshhestva: analiz otechestvennogo i zarubezhnogo opyta. M.: Izd-vo «Noosfera», 286 p. (In Russian).

5 Chian P., Svinnen Dzh. (2009) Nesie naryғynuң zhetilmegendigi zhәne sajasi zhaldaudy bәlu // Amerikandyқ auyl sharuashylyғy jekonomikasy zhurnaly. No. 4. P. 1124–1139. (In Kazakh).

6 Slovakija Respublikasynuң Auylsharualyқ zhәne auylдық audandardy damytu ministrliginiң jelektorondық sajty. URL: <https://www.mpsr.sk/en/index>. (In Kazakh).

7 2020 zhylyғy Slovakija Respublikasy jekonomikasynuң damuynuң negizgi үrdisteri turaly statistikalық esep. URL: slovak.statistics.sk. (In Kazakh).

8 Slovakija Respublikasynuң 2016–2020 zhyldarға aranalған Manifestasy. (In Kazakh).

М.Б. КУАНДЫКОВА,*¹

докторант.

*e-mail: marchan1402@mail.ru

Л.А. ОМАРБАКИЕВ,¹

д.э.н., профессор.

e-mail: omarbakiyev@mail.ru

Г.А. КЕНЕШЕВА,²

PhD.

e-mail: gizzat@yandex.ru

¹Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

²Карагандинский университет Казпотребсоюза,
г. Караганда, Казахстан

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА СЛОВАЦКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Аннотация

Цель исследования – изучение и системный анализ тенденций развития аграрного сектора Словацкой Республики в настоящее время. В исследовании был использован «зеленый отчет» Министерства сельского хозяйства и развития сельских районов Словацкой Республики. Автором проведен сравнительный анализ основных экономических показателей в аграрном секторе. На основе применения экономико-статистического метода рассмотрена информация по объему выделенных средств на основные экономические показатели сельского хозяйства Словакии в 2019–2020 гг. На основе проведенного анализа были выработаны предложения: предоставить равные возможности для всех субъектов рынка, равный уровень жизни для горожан и сельских жителей, улучшить возможности для деятельности региональных предпринимателей, обязательное участие государства в аграрной политике. В последней четверти XX века в европейских странах стали преобладать концепции устойчивого развития, обеспечивающие разработку и внедрение Союза. Рассмотрены методы интенсивного развития сельских территорий на основе комплексного обследования. В связи с этим возникли следующие задачи: остановить миграцию населения и сохранить окружающую среду. Одним из приоритетных направлений экономической политики ЕС является государственное регулирование сельского хозяйства. В этой связи аграрная политика, предусматривающая единую систему гарантированных цен, рыночный и таможенный протекционизм в торговле с другими странами. Это позволило странам ЕС в течение десяти лет стать лидерами по экспорту сельскохозяйственной продукции от импортеров.

Ключевые слова: аграрный сектор, продовольственная безопасность, внешняя торговля, агропромышленность, субсидии, государственная поддержка, малый и средний бизнес, аграрный кредит.

M.B. KUANDYKOVA,*¹

PhD student.

*e-mail: marchan1402@mail.ru

L.A. OMARBAKIEV,¹

d.e.s., professor.

e-mail: omarbakiyev@mail.ru

G.A. KENESHEVA,²

PhD.

e-mail: gizzat@yandex.ru

¹Turan University, Almaty, Kazakhstan

²Karaganda University of Kazpotrebsoyuz,
Karaganda, Kazakhstan

TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE SLOVAK REPUBLIC

Abstract

The purpose of the study is to research and systematically analyze the trends in the development of the agricultural sector of the Slovak Republic at the present time. The research used the "Green report" of the Ministry of Agriculture

and Rural Development of the Slovak Republic. The author conducted a comparative analysis of the main economic indicators in the agricultural sector. Based on the application of the economic and statistical method, information on the volume of allocated funds for the main economic indicators of agriculture in Slovakia in 2019-2020 is considered. Based on the analysis, proposals were developed: to provide equal opportunities for all market participants, an equal standard of living for citizens and rural residents, to improve opportunities for the activities of regional entrepreneurs, mandatory participation of the state in agrarian policy. In the last quarter of the twentieth century, the concepts of sustainable development began to prevail in European countries, ensuring the development and implementation of the Union. The methods of intensive development of rural areas based on a comprehensive survey are considered. In this regard, the following tasks arose: to stop the migration of the population and to preserve the environment. One of the priorities of the EU economic policy is the state regulation of agriculture. In this regard, the agrarian policy, which provides for a single system of guaranteed prices, market, and customs protectionism in trade with other countries. This allowed the EU countries to become leaders in the export of agricultural products from importers for ten years.

Key words: agricultural sector, food security, foreign trade, agro-industry, subsidies, state support, small and medium-sized businesses, agricultural credit.

IRSTI 06.77.64
UDC331.526

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-237-245>

K.Y. IZGUTTIYEVA,*¹

PhD student.

*e-mail:kuralaika92@mail.ru

A.A. MUKHAMEJANOVA,²

PhD.

e-mail:aigul-m-73@mail.ru

M.A. MUKANOVA,²

master, lecturer.

e-mail: mukanova456@gmail.com

¹Turan University, Almaty, Kazakhstan

²Institution “Esil University”, Nur-Sultan, Kazakhstan

ANALYSIS OF THE STATE OF THE LABOR MARKET IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

The purpose of this article is to review and analyze the dynamics of the state of employment of the population and an overview of key indicators of employment and unemployment, the growing level of mismatch between supply and demand in the labor market over the past few years. In the process of considering the features of the labor market, the specifics, trends and patterns inherent in the labor market are indicated. Assessing the state of the labor market in modern conditions, it can be noted that the carrier of labor relations in society is the active part of the population, and therefore, the real value is the state and availability of resources for labor activity as a factor shaping the labor market. The main difference of the labor market in Kazakhstan is the high level of hidden unemployment, which, on the one hand, is a reserve for the expansion of production, and on the other hand, can become an important factor in the destabilization of social relations with the deterioration of the economic situation. The modern labor market is characterized by the presence of certain problems, among which it is necessary to note the discrepancy between the personnel needs of employers and the professional competencies of people who submit their candidacy for consideration. Employment and unemployment indicators in terms of gender are also characterized by features that arise from various factors. In this regard, the urgency of finding ways to smooth out inconsistencies and contradictions between the supply of labor and the demand for it is growing.

Key words: labor market, employment, unemployment, development, economic course, growth dynamics, economically active population.

Introduction

In the conditions of modern development of economic relations, the labor market occupies an important place. On the one hand, it is an element of the economic system and the national welfare, the stability of society and the effectiveness of socio-economic transformations depend on the effectiveness of its functioning. At the same time, acting as an independent system, it can be reflected on the impact of this development on the well-being of the population and the nature of many social processes, strengthening or smoothing out the contradictions that arise. Currently, a complex and contradictory process of economic transformation is continuing in Kazakhstan, with profound changes taking place in the system of labor relations. The main direction of this process is the formation of the labor market, which radically changes the entire system of labor relations. In addition, employment is a kind of indicator that should be used to assess national welfare, the effectiveness of the chosen course of reforms and their attractiveness to the population.

Literature review

The issue of labor market is actual in any time of development of economic thought. Such founders of the conceptual theories of the labor market and employment as A. Smith, W. Petty, D. Ricardo

were engaged in investigation of this issue. The works of K. Marx, J. Keynes, M. Friedman and others comprehensively analyze the historical patterns of the development of the labor market, the validity and methods of its regulation. Among Kazakh scientists who conducted a full-scale analysis of labor market regulation on the part of the state, they are R.A. Baizholov, B.A. Mukashev, L.O. Demushkin, K.S. Mustafaeva, Z.T. Dosanov, R.R. Tikzhanov, M.S. Bukaev. There are labor market regulation measures that can be found in works of Kazakhstani authors, while fundamental participation in this lies with the state. Nevertheless, the problem of analyzing labor market indicators is relevant on an ongoing basis due to updating and changing labor market indicators.

Materials and methods

During the investigation and analyses such methods as analysis, synthesis, as well as methods of absolute and relative differences were used. Data from official sources were also used in this article.

Main provisions

Solving the problems of the modern labor market and employment is impossible without analyzing such a complex socio-economic phenomenon as unemployment. Below, table 1 shows data on the number of unemployed in the Republic of Kazakhstan for 3 years.

Table 1 – Dynamics of the number of unemployed in the Republic of Kazakhstan for 3-year period

Year	In total, for a year	January	February	March	April	May	June	July	August	September	October	November	December
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
The total number of unemployed, thousand people.													
2018	443,6	37	38	47	45	32	46	37,3	38	31	32	30,2	30,1
2019	440,6	33	45	42	38,3	30	43	36	43	29,3	38	30	33
2020	443,0	36	40	45	47	30	48	35	39	29	34	31	29
Note – Compiled by authors according to the source [6].													

Table 1 demonstrates that the number of employees has been changed in recent years. Currently, according to the National Statistics Committee of the Republic of Kazakhstan, which does not reflect the real situation, more than 800,000 people do not have a job, but are actively looking for it; almost 442,4 thousand people are registered with the Employment Service as unemployed.

In general, the increase in the number of unemployed is associated with the global economic crisis. Manufacturers have to save money and reduce production. One of the most common ways to save money is to reduce staff. When people are downsizing en masse, the unemployment rate rises. In 11 regions of the Republic of Kazakhstan, unemployment exceeds the national average (5.7%). In 2020th mid, the highest unemployment rate recorded in the South Kazakhstan region (6.3%) and the lowest in Almaty (4.2%). In the post-crisis state programs of the economy of Kazakhstan discussed today, unemployment is presenting as a result and consequence of economic policy, and therefore the fight against unemployment is not given a strategic role in the system of state regulation measures. Meanwhile, unemployment has already reached a level that largely determines its future dynamics. The dynamics of unemployment by gender is shown in Figure 1 (p. 239).

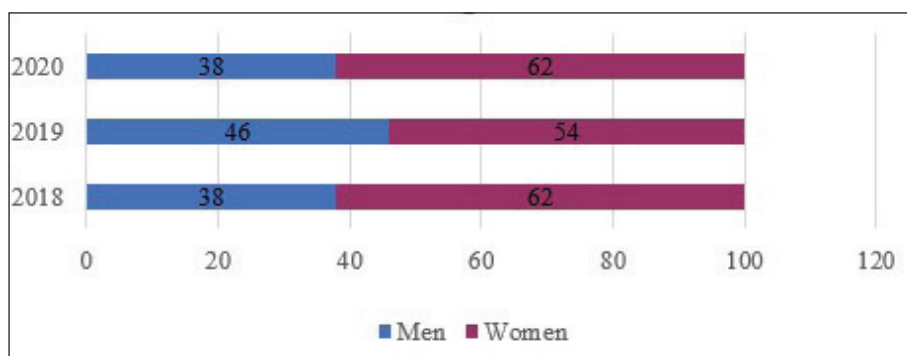

Figure 1 – Unemployment by gender, %

Note – Compiled by authors according to the source [6].

Figure 1 shows that in 2020, the unemployment rate among women (62%) compared to men (38%). The structure of the employment sector, which has been developing in recent years, has changed somewhat in 2020. Industry remains the main industry in terms of the number of employees – 40.0% (in 2019–41.6%). 10.4% of employees were employed in education, 10.2% – in healthcare, physical education and social security institutions, 9.2% – in transport and communications, 7.8% – in management, 4.7% – in housing and communal services, 3.6% – in construction. At the beginning of 2021, 451,000 people were registered as unemployed, which is 17.3% less than at the end of 2019. The unemployment rate at the beginning of 2021 was 4.9%. The hidden unemployment rate estimated to be 0.6% of the economically active population. Among the registered unemployed at the end of 2019, as in previous years, the proportion of women (62%) is significantly higher than among those registered in 2020 (38%). The average age of the unemployed was 43.9 years, the employed population was 39.5 years. Young people under the age of 25 make up 28% of the unemployed and 11% of the working-age population, and 55 years and older – 6% and 9%, respectively. The number of persons registered with the employment authorities as unemployed at the end of January 2019 amounted to 44.1 thousand people, or 0.5% of the economically active population. The level of employment and education varies significantly. The share of unemployed who have received secondary vocational education is high (the end of 2020 – 36.7%, among those who enrolled in the period 2019 – 34.9%) (see Figure 2)

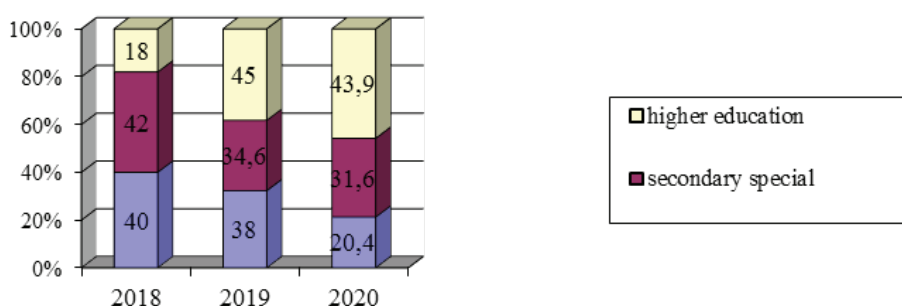

Figure 2 – Percentage of unemployed by level of education

Figure 2 shows that in 2020, the share of unemployed with higher education prevails (43.9%). Secondary specialized education – 31.6%, secondary and incomplete secondary education – 20.4%. There is a fact that the population with general secondary and secondary vocational education occupies the largest share of unemployed by level of education. According to forecasts, the improvement of the labor market situation in the Republic of Kazakhstan is expected only in the second half of 2021. Next year, total unemployment will continue to decline, and the average annual rate will decrease – 5.2%. The following reasons indicated as the reasons for unemployment: 16% were dismissed for various reasons; 84% did not find a job after graduation. Methods of job searching that are widely used among graduates of colleges and universities shown in Figure 3 (p. 240).

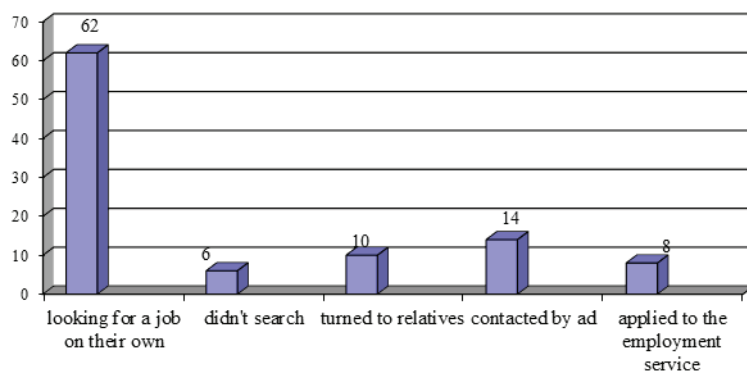

Figure 3 – Job search methods that are widely used among graduates of colleges and universities

In order to find a job, out of all respondents: 8% of all respondents applied to the employment service, 62% were looking for a job on their own, 10% applied for assistance to their relatives, acquaintances, and so on, 14% applied to job advertisements, 6% did not take any action.

Results and discussion

From the beginning of the 90s of the XX century to the beginning of the XXI century, the Republic of Kazakhstan was at the first stage of the formation of the labor market. It characterized by: inefficient employment; low level of remuneration; low social, professional and territorial mobility of the population. Today, the situation is changing: positive trends in the economic development of the country help to overcome the imbalances of the Kazakh labor market. The current stage of development of the labor market in Kazakhstan could characterized by the following features. At the end of 2020 – beginning of 2021, 9.2 million people out of the 18.8 million population in Kazakhstan, or about 69.2% of the total population of the country, are economically active.

The dynamics of growth and reduction of unemployment is presented in the table 2.

Table 2 – Dynamics of growth and reduction of unemployment

Title	2018	2019	2020	change 2019/2018,%	change 2020/2019,%
1	2	3	4	5	6
Degree of unemployment in %	1,0	4,8	4,8	3,8	0

Note – Compiled by authors according to the source [6].

As Table 2 demonstrates, the unemployment rate increased by 3.8% from 2018 to 2019 and unchanged from 2019 to 2020.

Table 3 – The number of economically active population in the Republic of Kazakhstan

Title	2018	2019	2020
1	4	5	6
The number of economically active population, mln people	8,9	9,2	9,2
Level of economic activity, %	70,0	70,1	69,2
Employment of the population	8,6	8,8	8,7
Employment rate, %	65,8	66,7	66,3
Including:			
Men	53,1	51,7	51,1
Women	48,7	48,3	47,8
Unemployment of the population, thousand people	443,6	440,6	443,0
Unemployment rate, %	4,9	4,8	4,8

Note – Compiled by authors according to the source [6].

As Table 3 shows, the number of economically active population is increasing by 0.3% by 2019 compared to 2018. In particular, the percentage of people employed in the economy increases by 1.1% by 2019 compared to 2018 and decreases by 0.4% in 2020. The distribution of employees by the main sectors of the Kazakh economy is presented in Table 4.

Table 4 – Distribution of employed by the main sectors of the Kazakh economy for 2018–2020 in %

Economic sectors	2018	2019	2020	fluctuation 2019/2018	fluctuation 2020/2019
1	2	3	4	5	6
Industry	43	40	39,5	-3	-0,5
Agricultureandforestry	44	30	29,2	-14	-0,8
Construction	30	55	54,3	25	-0,7
Transport	14	12	8,8	-2	-3,2
Connection	10	7	5,7	-3	-1,3
Wholesaleandretailtrade	53	64		11	-0,7
Housing and communal services	10	8	6,3	-2	-1,7
Health, physical education and social security	35	30	31,9	-5	1,9
Education	30	36	36,1	6	0,1
Culture and art	18	20	17,5	2	-2,5
Science	20	28	27,2	8	-0,7
Finance, creditand pension provision	50	68	67,2	18	-0,8
Management	33	43	41,8	10	-1,2
Other sectors	12	10	13,9	-2	3,9

Note – Compiled by authors according to the source [6].

Table 4 shows that in 2018–2019, the number of people employed in such industries as construction (by 25%), finance (by 18%), as well as wholesale and retail trade (by 11%) significantly increased. The number of people employed in such industries as agriculture and forestry (by 14%), healthcare (by 5%) has significantly decreased in 2018–2019. The largest percentage of the number of employed in 2019 is present in such industries as finance and wholesale and retail trade (68% and 65%). Transport (12%), communications (7%), housing and communal services (8%) have the lowest percentage. In 2020, there was a slight decrease in the percentage of employment in almost all sectors, and only health, education and other industries showed an increase. The distribution of employees in the Kazakh economy by professional groups presented in Table 5.

Table 5 – Distribution of employees in the Kazakh economy by professional groups in 2018–2020, %

Title	2018	2019	2020	2019/ 2018	2020/ 2019
1	2	3	4	5	6
Seniorofficials	6,5	6,3	7,0	-0,2	0,5
Specialists of the highest qualification level	9,0	14,8	16,9	5,8	7,9
Mid-levelspecialists	16,0	15,0	14,2	-1	-1,8
Employees engaged in the preparation of information	3,0	3,2	3,1	0,2	0,1
Service sectoremployees	12,4	10,8	13,9	-1,6	1,5
Skilledagriculturalworkers	2,6	2,8	4,9	0,2	2,3
Skilledindustrialworkers	18,0	17,0	16,0	-1	-2
Semi-skilledworkers	16,2	14,8	12,8	-1,4	-3,4
Unskilledworkers	24,5	15,2	11,2	-9,3	-13,3

Note – Compiled by authors according to the source [6].

Table 6 – shows the dynamics of the employment of the population by form of ownership

Title	2018		2019		2020	
	Thousand people	% to total	Thousand people	% to total	Thousand people	% to total
1	2	3	4	5	6	7
Total employed in the economy, including:	6581,8	100	6660,9	100	6803,5	100
Governmental	1776,4	26,9	1779,0	26,70	1705,7	25,07
Private	4643,7	70,5	4710,7	70,72	4921,8	72,34
Property of other states, their legal entities	161,7	2,4	171,2	2,57	176,0	2,58
Note – compiled by authors according to the source [6].						

Currently, more than half of the people employed in the economy work at private enterprises. In 2019–2020, the number of service sector workers in the Republic of Kazakhstan increased by almost 1.5 times, specialists of the highest qualification level – by 1.3 times, managers – by 10%, the number of semi-skilled workers remained almost unchanged. At the same time, there were 15% fewer unskilled workers. Today, the employment structure of Kazakhstan consists of three approximately equal parts: high-level groups (managers, specialists of the highest and average skill levels), medium (skilled workers, information preparation workers, service sector workers) and low professional qualifications (agricultural workers, semi-skilled and unskilled). Thus, the most qualified professional groups (as well as service sector workers) showed the main types of growth, while the number of the least qualified groups decreased or remained unchanged.

Today university degree holders prefer to work in industry (18.3%), commerce (11.5%), healthcare (8.7%), education (19.4%) and public administration (more than 11.8%).

As for the labor force with basic or primary general education, the main sphere of employment of labor is not industry, as for all other groups, but agriculture. It employs 31% and 59% of employees belonging to these groups, respectively. The richest knowledge sectors of the economy of Kazakhstan are information services, business services, geology, education, science, finance and public administration, where 1/3–2/3 of all employees have higher education. The opposite pole represented by agriculture, as well as transport and housing, where only 7–14% of workers have academic degrees. The majority of Kazakhstani managers have higher (59%) or secondary (26%) professional education. Among highly qualified specialists, almost everyone has academic diplomas.

Skilled and semi-skilled workers are divided into three main groups: secondary vocational education, primary vocational education and general secondary education. Each of them accounts for 20–35% of employees with these specialties. Finally, among unskilled workers, secondary school graduates predominate, whose share in this professional group exceeds 40%.

Conclusion

In conclusion, young people are in a category of increased risk, therefore:

1) to be out of work at all – their share among the unemployed is relatively high (25%), 2) to find a job in the shadow sector of the economy – the share of informal employment is 56% in the total mass of young people, 3) find a workplace with the worst working conditions – temporary, low-paid and unskilled, 19%. Assessing the state of the labor market in modern conditions, we can say that the carrier of labor relations in society is the active part of the population, and therefore, the real value is the state and availability of resources for labor activity as a factor shaping the labor market. When forming a model of the labor market of Kazakhstan, the contours of the market are drawn, focusing on the geographical and professional movement of the workforce. The main difference of the labor market in Kazakhstan is the high level of hidden unemployment, which, on the one hand, is a reserve for the expansion of production, and on the other hand, can become an important factor

in the destabilization of social relations with the deterioration of the economic situation. Thus, it can be concluded that the majority of respondents still prefer to look for a job with a high salary. The majority of respondents rightly believe that for a good job they must have a good specialty and qualifications, as well as higher education. An analysis of employers' hiring preferences suggests that most of them have not yet developed correct ideas about the advantages of young people with modern vocational education in a market economy. These ideas should be formed in the process of their interaction, the development of social partnership with interested participants in the labor market: educational institutions, employment services, youth and trade union organizations, etc. This is a rather dangerous symptom of public consciousness, since the situation will not change until the majority of the population understands that an increase in unemployment is possible if there are real, not simulated efforts of the authorities.

REFERENCES

- 1 Рустамбекова Г.К. Оценка предприятия. – М.: Санат, 2020. – 156 с.
- 2 Сабирьянова К. Микроэкономический анализ динамических изменений на российском рынке труда. – М.: INFRA-M, 2017. – 247 с.
- 3 Сапакова Л.Ж. Занятость населения и его регулирование. – М.: Санат, 2019. – 125 с.
- 4 Шеденов У.К. Экономическая система. – М.: Гылым, 2019. – 229 с.
- 5 Шахметбаев Р.Д. Курс экономической теории. – М.: Билим, 2018. – 189 с.
- 6 Обзор статистики рынка труда Мангистауской области. URL: <https://kz.trud.com/salary/306946.html>
- 7 KPMG исследование. URL: [http://https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/kz/pdf/2020/05/covid-rk/Strategicheskij plan 2025](http://https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/kz/pdf/2020/05/covid-rk/Strategicheskij%20plan%202025.pdf).
- 8 Стратегический план на 2025. URL: <https://www.primeminister.kz/ru/documents/gosprograms/stratplan-2025>
- 9 Какие отрасли обрабатывающей промышленности активно развиваются? URL: https://forbes.kz/process/fond_damu_vyiavil_7_perspektivnyih_otrasley_v_obrabatyivayushey_promyishlennosti

REFERENCES

- 1 Rustambekova G.K. (2020) Ocenka predpriyatija. – M.: Sanat, 156 p. (In Russian).
- 2 Sabir'janova K. (2017) Mikrojekonomicheskiy analiz dinamicheskikh izmenenij na rossijskom rynke truda. M.: INFRA-M, 247 p. (In Russian).
- 3 Sapakova L.Zh. (2019) Zanjatost' naselenija i ego regulirovanie. M.: Sanat, 125 p. (In Russian).
- 4 Shedenov U.K. (2019) Jekonomicheskaja sistema. M.: Gylym, 229 p. (In Russian).
- 5 Shahmetbaev R.D. (2018) Kurs jekonomicheskoy teorii. M.: Bilim, 189 p. (In Russian).
- 6 Obzor statistiki rynka truda Mangistauskoj oblasti. URL: <https://kz.trud.com/salary/306946.html>. (In Russian).
- 7 KPMG issledovanie. URL: [http://https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/kz/pdf/2020/05/covid-rk/Strategicheskij plan 2025](http://https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/kz/pdf/2020/05/covid-rk/Strategicheskij%20plan%202025.pdf). (In Russian).
- 8 Strategicheskij plan na 2025. URL: <https://www.primeminister.kz/ru/documents/gosprograms/stratplan-2025>. (In Russian).
- 9 Kakie otrasli obrabatyvajushhej promyishlennosti aktivno razvivajutsja? URL: https://forbes.kz/process/fond_damu_vyiavil_7_perspektivnyih_otrasley_v_obrabatyivayushey_promyishlennosti. (In Russian).

К.Е. ИЗГУТТИЕВА,*¹

докторант.

*e-mail: kuralaika92@mail.ru

А.А. МУХАМЕДЖАНОВА,²

PhD.

e-mail: aigul-m-73@mail.ru

М.А. МУКАНОВА,²

магистр, преподаватель.

e-mail: mukanova456@gmail.com

¹Университет «Тұран»,

г. Алматы, Казахстан

²Учреждение «Esil University»,

г. Нур-Султан, Казахстан

АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ РЫНКА ТРУДА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация

Целью данной статьи является рассмотрение и анализ динамики состояния занятости населения и обзор ключевых показателей занятости и безработицы, растущий уровень несоответствия спроса и предложения на рынке труда за последние несколько лет. В процессе рассмотрения особенностей рынка труда обозначены специфика, тенденции и закономерности, присущие рынку труда. Оценивая состояние рынка труда в современных условиях, можно отметить, что носителем трудовых отношений в обществе является активная часть населения, а значит, реальной ценностью является состояние и наличие ресурсов для трудовой деятельности как фактора формирования рынка труда. Основным отличием рынка труда Казахстана является высокий уровень скрытой безработицы, которая, с одной стороны, является резервом для расширения производства, а с другой стороны, может стать важным фактором дестабилизации общественных отношений с ухудшением экономической ситуации. Современный рынок труда характеризуется наличием определенных проблем, среди которых необходимо отметить несоответствие кадровых потребностей работодателей профессиональным компетенциям людей, которые подают свою кандидатуру на рассмотрение. Показатели занятости безработицы в гендерном разрезе также характеризуются особенностями, которые вытекают из разных факторов. В связи с этим растет актуальность поиска путей сглаживания несоответствий и противоречий между предложением рабочей силы и спросом на нее.

Ключевые слова: рынок труда, занятость населения, безработица, развитие, экономический курс, динамика роста, экономически активное население.

К.Е. ИЗГУТТИЕВА,*¹

докторант.

*e-mail: kuralaika92@mail.ru

А.А. МУХАМЕДЖАНОВА,²

PhD.

e-mail: aigul-m-73@mail.ru

М.А. МУКАНОВА,²

магистр, оқытушы.

e-mail: mukanova456@gmail.com

¹«Тұран» Университеті,

Алматы қ., Қазақстан

²«Esil University» мекемесі,

Нұр-Салтан қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЕҢБЕК НАРЫҒЫНЫҢ ЖАҒДАЙЫН ТАЛДАУ

Аннотация

Осы мақаланың мақсаты халықтың жұмыспен қамтылу жай-күйінің серпінін қарау және талдау және жұмыспен қамту мен жұмыссыздықтың негізгі көрсеткіштеріне шолу жасау, соңғы бірнеше жылда еңбек нарығындағы сұраныс пен ұсыныстың сәйкессіздігінің өсіп келе жатқан деңгейі болып табылады. Еңбек

нарығының ерекшеліктерін қарастыру процесінде еңбек нарығына тән ерекшеліктер, тенденциялар мен заңдылықтар көрсетілген. Қазіргі жағдайда еңбек нарығының жай-күйін бағалай отырып, қоғамдағы еңбек қатынастарының тасымалдаушысы халықтың белсенді бөлігі екенін атап өтуге болады, яғни нақты құндылық еңбек нарығын қалыптастыру факторы ретінде еңбек қызметі үшін ресурстардың жай-күйі мен болуы болып табылады. Қазақстанның еңбек нарығының негізгі айырмашылығы жасырын жұмыссыздықтың жоғары деңгейі болып табылады, ол бір жағынан өндірісті кеңейту үшін резерв, ал екінші жағынан экономикалық ахуалдың нашарлауымен қоғамдық қатынастарды тұрақсыздандырудың маңызды факторы бола алады. Қазіргі заманғы еңбек нарығы белгілі бір мәселелердің болуымен сипатталады, олардың арасында жұмыс берушілердің кадрлық қажеттіліктері мен өз кандидатурасын қарауға ұсынатын адамдардың кәсіби құзыреттеріне сәйкес келмейтінін атап өткен жөн. Гендерлік жұмыссыздық көрсеткіштері сонымен қатар әртүрлі факторлардан туындайтын ерекшеліктермен сипатталады. Осыған байланысты Еңбек ұсынысы мен оған сұраныс арасындағы сәйкессіздіктер мен қайшылықтарды жою жолдарын іздеудің өзектілігі артып келеді.

Тірек сөздер: еңбек нарығы, халықты жұмыспен қамту, жұмыссыздық, экономика, экономикалық даму, экономикалық бағыт, өсу динамикасы, экономикалық белсенді халық.

IRSTI 06.77.61
UDC 331.5.07

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-246-253>

R.B. NURBEKOVA,*¹

PhD student.

*e-mail: rnurbekova@mail.ru.

G.T. ILEUOVA,¹

c.s.s., associate professor.

e-mail: gulmira@ofstrategy.kz

¹Al-Farabi Kazakh National University,
Almaty, Kazakhstan

RECRUITMENT IN THE PUBLIC SECTOR OF KAZAKHSTAN

Abstract

The article deals with the issues of planned reforms in the personnel policy through the prism of recruitment. The relevance of this topic is due to the fact that in the conditions of a developing market economy in Kazakhstan, the efficiency of enterprises depends on the quality of human resources, therefore, recruiting technologies have a serious impact on achieving final goals in the public sector. The relevance of the consideration of public administration as management in this aspect is emphasized. The article focuses on the study of certain categories of personnel management, and focuses on individual human resource (HR) tools and practices that are directly related to the selection and hiring of personnel. The article also highlights the likely problematic nature of the process of optimizing the staff of civil servants. The article makes a constant comparison or manifestation of a relative comparative description with the non-state and private sectors. The experience of some western countries in the recruitment of civil servants is discussed and described. Attention is drawn to the activities of the Agency for Civil Service Affairs in dealing with vacancies and the effectiveness of further procedures for assessing and meeting the requirements for an administrative employee. The objective of the study is to identify the problematic issues on the topic, and stemming from it and to determine the attractiveness of vacancies appearing in public service. The object of the study is such economic categories as the labor market and nominal wages, as material attractiveness. The topic of ethics of civil servants and prevention in the selection process, as one of the main stages of recruitment, is discussed. An attempt was made to analyze the current procedure for approving candidates by personnel services and to consider the qualification requirements and job descriptions of administrative civil servants as a development of the topic for future research.

Key words: recruitment, personnel management, civil servant, staff optimization, HR, ethics, labor market, public sector.

Introduction

In the light of recent initiatives in the reform of the civil service, with their further planned implementation in the forthcoming years, many questions arise concerning the state of personnel management in the public sector. The role of civil servants, namely the performance of their official duties during the current modernization of public administration and on the way to further democratization of all state institutions, is significant and decisive. During the 30 years of the country's independence, there were many reforms concerning either cause or consequence of the transition to democratization.

Public administration and the elements accompanying this management become not only the object of political science, but also of other social sciences. Employee performance, professional activity, political decision-making, career growth, etc., are the main tasks and motivating goals of any administrative civil servant. The effective implementation of all personnel goals begins and turns into a great success at the entrance, particularly, at the time of recruitment. The selection or appointment of civil servants, in our opinion, should reflect and contain the stages of classical recruitment fully or partially, which are being practiced in the public sector of other countries, and in the nongovernmental organizations.

Materials and methods

To collect data for this article, several sources were included: secondary data on labor market statistics, average monthly nominal salary statistics and vacancies for administrative positions statistics. The statistical method was carried out by generalizing and grouping the materials of statistical observations. The objective of the study is to identify problematic issues on this topic by determining the attractiveness of vacancies for public service. For this purpose, a random sampling method was used to ensure representativeness in order to obtain general conclusions and outcomes. The year 2021 is taken as a sample, and the sample unit is the category of civil servant C-R-5.

Main provisions

This article contributes to economical management and political studies, predominantly in the area of the HRM in public sector. The government proposed to improve management resource and introduce modern management tools and principles of corporate governance in public sector. In addition, it proposed to attract external human resources through an outsourcing program. In this case, it meant to attract human resources from outside, from non-governmental sector. The Astana hub, which specializes in the field of public service, in one of its training programs, suggested an increase of outsourcing activities up to 50% in the nearest future. The provision of services by the private sector tends to be more efficient than the public provision of public services, as private providers compete with each other [1]. The concept of “human resources” is broader than “labor resources” and “personnel”; it represents collectively socio-cultural characteristics, personal and psychological characteristics of people. If we consider human resources apart from the resources of providing services, as fundamentally different categories, then according to the empirical research of the article’s author, we can trace some theoretical validity of the hypothesis on inefficiency of this approach. In case OECD countries do not reduce public employment (for example, do not fill vacancies) in the course of public sector outsourcing, continuing simply regrouping public sector employees, as a sequence, public sector outsourcing does not improve public sector efficiency, and may even lead to inefficiency [1]. To achieve different urgent tasks and organizational goals, certain human resource is needed, which can only be provided by hiring people with appropriate skills, qualifications and experience [2].

The civil service is the most important part of modern public administration. It carries out activities that affect many aspects of citizens’ lives [3]. A promising belief is that there are equal opportunities for entering civil service for citizens whose CVs reflect the compliance with advertised vacancies in public and official sources. To date, you can list a number of sites for applying. Such innovations not only technically, but also functionally take place in Kazakhstan. Open access, transparency, and publicity make it possible to implement these actions. Equal employment in any democratic and legal country should be one of the main issues for human resources professionals, in particular, a functioning Public Service Agency in Kazakhstan. The key to achieving these goals is the implementation of human resource management policy that attracts, develops, and retains the best talent [4]. Following this conviction, we need to include all areas in personnel management: recruitment, certification, training and motivation. In the world practice in multinational corporations, mentioned HR tools are used and developed constantly. Transnational corporations (TNCs) are playing an increasingly important role. TNCs are present as a system-forming factor both in the world economy and in world politics [5]. The growing role of TNCs cannot be excluded in the territory of Kazakhstan. They not only pay taxes, thereby influencing the economic condition of certain regions, but also interact with the state in legal, social, cultural and information spheres. In this interaction, there are different levels of communication in solving problems of regulation and coordination. Regarding communication, one can trace the inefficiency, in particular, the incompetence in some matters of civil servants.

Human resources management is concerned with development and implementation of policies that include planning, hiring, selection, workforce placement; training, job promotion, career, terms of employment, methods and standards of remuneration; working conditions and services [6]. The out-of-date management of personnel management, which we have inherited from the totalitarian regime, is barely getting used to. Moreover, the habit of “working in the old-fashioned way” is pivotal,

since innovations and reforms are not always positively perceived by specialists of personnel services in public sector. Success in providing the right people for civil service depends on hiring practices. It also depends on the ability of public service to attract a sufficient number of potential candidates who want to get a job. Central to the activities of a public service or any organization is its ability to attract and hire the necessary human resources. Human resources drive innovation and are a major driver of organizational innovation and productivity [7]. Definitely, Kazakhstani structure of civil service in comparison with those present in other foreign countries can be called similar, or even more advanced. However, the selection and appointment of a candidate for the position based on subjective assessments is very difficult to avoid. The election of rural authorities (akims), as one of the points of the reforms, will probably give some alternative to the objectification of this process, but without taking into account the recruitment tools, i.e. the tools of recruitment and selection of personnel, the probability of high efficiency will be controversial.

The purpose of the Agency for Civil Service Affairs is to create a modern, professional, mobile and small-scale state apparatus in Kazakhstan [7]. Another point, which also concerns the issue of the state of personnel management, is the instruction of the President Kassym-Jomart Tokayev to accelerate staff reduction of state bodies. According to statistics for 2021, the total number of permanent vacancies in the civil service is 8.5% of the total number of the state apparatus. It is assumed that the optimization of positions will occur due to the elimination of vacancies. Optimization of the state apparatus, as such, should lead to the effective formation of the personnel reserve. This campaign continues its implementation, as it has been announced, and the question arises about the feasibility and validity of such a project. How will the amount of work performed be distributed, and will it not be a burden for the remaining civil servants who remain in the field? Here we need to remind about the opposite trend, about the non-closure of vacancies in some regions, in particular in rural areas. The reasons are low motivation as a combination of other related reasons, such as low wages, poor equipment of workplaces, etc. Such phenomena require a scientific approach or the involvement of experts, in the same format of outsourcing, which was announced in the Message “Strategy Kazakhstan–2050”.

One of the most important aspects of recruitment is the selection of the most suitable candidate for the job, but improper planning and analysis of the work is bad for this aspect [8]. In many state organizations, the regularity of the process of selecting and selecting specialists is poorly traced. G. Atamanchuk noted that in staffing processes, there was not and there is no clear selection procedure that would focus on values, goals, state and public ideals [9]. In most cases, candidates' selection process are carried on in the following well-known ways: internal competition and the principle of kinship. A paradoxical phenomenon can be observed among non-state companies, where this practice is not a priority, even if such companies are Kazakhstani. Undoubtedly, ethno-cultural characteristics are present, but having received negative consequences, managers and HR specialists try to avoid methods of ineffective selection, in particular on the principle of kinship. Especially the awareness of inefficiency has occurred during the economic crises of 2008 and 2014. The main goals and objectives of the competition for filling a vacant position are following ones: improvement of workforce selection and placement; selection should be realized on a competitive basis of highly professional staff [10]. The desire to give a legal and rational character to what is happening, or directly opposite and critical views can be seen in the content of official documents. To a lesser extent, a neutral and evaluative position is manifested.

The report of W. McCourt entitled “The system of merit and integrity in the public service” was presented at the conference on integrity and combating corruption in the public service organized by the OECD SIGMA program. The EU funds this program. In the report, scientists are offered procedures for appointment to a position with a list of the following elements [11]. In addition, almost all procedures are being applied in Kazakhstani public sector recruitment system. The procedure as a part of assessment, is one of the main HR tools in the recruitment and selection of personnel, and used mainly in the private sector. [11]. On E-gov website, one can be acquainted with the process of entering the civil service in Kazakhstan [12]. Information about vacant positions is posted on the Internet resources of the state bodies that announced the competition, and the Agency of the Republic of Kazakhstan for Civil Service Affairs. On the Internet, you can find several sites.

Results and discussion

Analyzing the website E-gov by searching for the entered offer in the Google browser Vacancy for administrative positions in Kazakhstan (the entry was done 28.01.2022) for the purposes of the analysis, the following algorithm was used: for convenient and targeted viewing, the analysis was carried out, on the example of a certain region – Almaty region. In the Category column, a choice was offered and C-R-5 was entered. The column Specialty was left unselected, Work experience is not required and the last action in the column Salary level without specifying the starting price and with a limit of up to 200,000 tenge, and you can get a figure for 62 vacancies and without a selection of a region, the number of vacancies comprises 2,535 ones. Obviously, this option of job search is quite convenient and does not require much effort. Unlike other suggested sites, the search on this site contains the current number of vacancies at the time of analysis (28.01.2022) is 56,475 vacancies. The other sites are slightly limited in the offer, but, in our opinion, the preference can be given to this site.

The specialized website Headhunter can offer the placement of resumes without searching for vacancies and the function of viewing by other companies. The same features are offered by other service providers, such as LinkedIn. If you combine all the state programs together, the personnel reserve, outsourcing, and staff optimization, then you need to search for such candidates in addition to the above sites. In recruitment, there is a tendency to be a specialist who is being “hunted”, and this method of finding a job is more promising and attractive for those who are satisfied with their place of work, than to apply for employment in public sector. The issue of motivation for finding a job and building a career in public service should be made attractive. Advertising, promotion of proposed vacancies in public sector is not covered enough, or the career elevator with social security is not always interpreted positively by consumers of information. Recruitment technologies in the private sector are more successful mainly due to HR branding. With the development of social networks, job seekers can afford to look for a job longer, compare and sort through the offers of employers. For job seekers, the following are important: working conditions, career prospects and the company’s image. In hiring and selecting successful and talented candidates, companies that know how to show themselves to candidates win. HR branding – positioning of the company in the labor market, promotion of an attractive image of the employer for job seekers and employees.

Let us consider the selection process as one of the main stages of recruitment. Citizens pass the following selection stages: testing for knowledge of the state language and the legislation of the Republic of Kazakhstan; testing for the assessment of personal qualities; competition for the occupation of an administrative public position. An individual who has expressed a desire to participate in the general competition submit documents to the state body that announced the competition, on a special basis. Testing of candidates for administrative public positions on the knowledge of the state language and the legislation of the Republic of Kazakhstan consists of three programs. Of course, these requirements are necessary and justified, but an analysis of the compliance of training in universities and colleges according to the above first two requirements is required. Without much scientific analysis, you can limit the list of potential candidates to law faculties, faculties in the specialty “public administration”.

Experts say that simple salary indexing is not enough. It is necessary to establish a system of remuneration based on the qualifications, complexity and volume of work performed. In addition, the government should have implemented it through the transition to a factor-point scale. The civil service in most parts of the world guarantees security of jobs over the full working life, and this is highly valued by the employees especially in developing countries where employment opportunities are inadequate. The salary structure of the civil service deserves special attention as it determines the quality of personal hired.

According to the table 1 (p. 250), there might be a gap of leading specialists considering that the amount of civil servants comprises 1.1% out of total number of workforce, which is higher than in developed countries. Agreeably to the census, at the end of 2021, the population of Kazakhstan was a little bit bigger than 19 mln; hence, workforce comprises around 48%, with a slight difference in gender. According to the table 2 (p. 250), we can observe the unattractiveness of wages public administration employees in comparison with other types. According to the table 3 (p. 250) for categories and salaries of civil servants C-R-5 sampling unit, additionally to the thesis of wage unattractiveness, there are figures indicating low salaries offered. There is a growth in public administration average monthly

nominal salary, but it is not going to reach salary for all types (table 2). However, we observe some fluctuations in comparing samples. There might be a shortage of personnel in public sector in the nearest future. If the proposed salary is below the market, the hired party should make efforts to retain the staff. The erosion of real salaries particularly of the higher grades and the very low nominal salaries of all grades compared to the non-government sector reflects the importance government attaches to the living standards of its workers.

Table 1 – The main indicators of the labor market for the last quarter 2021

in thousands	Total	including	
		male	female
Workforce	9 262,3	4 774,3	4 488,0
Employed population	8 811,9	4 576,6	4 235,3
Unemployed population	450,4	197,7	252,7
Unemployed aged 15-28 years	73,3	30,0	43,3
People who are not part of the workforce	4 058,5	1 524,0	2 534,5

Table 2 – Average monthly nominal salary in 2021

Types of economic activity	Average monthly nominal salary of one employee			Real wage index, as a percentage of	
	tenge	percentage		previous quarter	corresponding quarter of the previous year
		previous quarter	corresponding quarter of the previous year		
Average monthly nominal salary in the first quarter of 2021					
For all types (all)	230 829	99,0	115,2	97,0	107,4
Public administration and defense; compulsory social security (PA)	179 308	81,8	111,0	80,1	103,4
in the second quarter of 2021					
all	251 545	109,0	118,6	106,5	110,4
PA	203 041	113,2	113,1	110,7	105,3
in the third quarter of 2021					
all	243 667	96,9	119,3	94,9	109,8
PA	206,867	101,9	115,9	99,8	106,6
in the fourth quarter of 2021					
all	275 580	113,1	118,2	111,1	108,7
PA	245 386	118,6	111,9	116,5	102,9
Note – The source is provided from the following website https://stat.gov.kz/official/industry/25/statistic/6					

Table 3 – Categories and salaries of civil servants in the last quarter of 2021

Subdivisions of central state bodies and their departments in districts, districts in the city and cities of regional significance	Salary in tenge	
	from	up to
(C-R-1) Head of the district territorial administration	142,460	192,366
(C-R-2) Deputy head district territorial administration	127,422	172,394
(C-R-3) Head of department of district territorial administration	106,359	142,815
(C-R-4) Chief specialist	95,210	128,834
(C-R-5) Leading specialist	84,415	114,854
Note – The source is provided from the following website https://findhow.org/206-skolko-poluchayut-gossluzhashhie-v-kazahstane.html		

The right recruitment tools, as in practice in Kazakhstan, according to one of the procedures, is testing for the assessment of personal qualities, which makes it possible to determine the level of ethics of a candidate for an administrative position. On the website of the Agency for Civil Service Affairs, you can find an analytical report on determining the level of ethical behavior of civil servants in the opinion of the population. On average in the country, the level of ethical behavior of employees of akimats of the region/city/district for 2020 addressed by respondents is 6.69, using a ten-point scale. The highest average score was given to civil servants of Kostanay (9.08) and Zhambyl (8.05) regions. The lowest average rating was given to civil servants of Almaty (4.94). In this regard, it makes sense to pay attention to such an important aspect as the ethics of civil servants. The article by S. Zhanenova reveals the problem of ethics of civil servants, and the work of ethics commissioners, in which the author combines five reasons for the lack of efficiency of this category of employees. So, it is assumed that they should have: motivation, the need for training and methodological support, the specifics in the regions, the status and conflict, the complexity of the proof [13]. In the United States, Great Britain, Germany and many other developed countries, access to public service is open and free for any citizen. Employees are hired by competition without socio-political discrimination, but the principle of morality works strictly [14]. The complexity and multi-step nature of selection process is of great importance. Long interview procedures lead to an analogy with the bureaucratic system as a complex maze. However, international experience shows that these procedures, as part of recruitment, are integral parts of bringing a candidate to further meet the requirements of the desired position.

The modern assessment system introduced in this country includes ten criteria: education, personality and strength of character, judgment, responsibility, initiative, accuracy, efficiency and tact, ability to lead subordinates, diligence, behavior in the service [15]. When applying for a job in the French civil service, the equality of all citizens is respected. In Germany, the requirements are the motivation of official activity, compliance with the level of knowledge of the position intended for replacement, and a number of others. As discussed above, in order to reduce unethical behavior or low employee ratings, it may be necessary to identify the underlying motivation for hiring during an individual or collective interview. Conducting an interview or interview is mandatory for government employees. Formalism in the form of approval of a candidate with the personnel service is not an effective method of recruiting. The established personnel services are guided by organizational and administrative methods and function in a directive manner, and coordination, to a greater extent, is of an approving/disapproving nature of mutual functioning. In modern HRM, there is a noticeable trend towards an integrated approach to personnel management, namely, effective and productive interaction at all stages, especially in the initial part – recruitment. The ethics of civil servants is one of the topics discussed in the evaluation of their work in social networks. The ethical component is one of the priority aspects in creating a new model of civil service, official behavior of officials.

Conclusion

The reforms that have affected personnel policy and management in the civil service are the most important stages in improving the quality of public administration. The Public Service Agency, which is responsible for coordinating staff selection decisions, is the main body for improving recruitment processes. It is necessary to refer to the practice of other developed countries in terms of recruitment, but it is necessary to rationally adapt them to the realities and specifics of national programs and policies related to the selection of personnel, in particular administrative civil servants. As for the correlation of wages and the attractiveness of a job offer in public sector, it requires further study. Nevertheless, we claim that there are dependencies between recruitment procedures in either public sector or private sector and factors affecting both attractiveness and competitiveness of vacancies in labor market. Additionally, to gain a competitive advantage, public administration needs to appoint civil servants on merit. Following the statement that recruitment technologies in private sector are more successful mainly due to HR branding, public sector should have paid more attention to that trend. In this paper, the problem of ethics of civil servants is described and analyzed on the basis of secondary data either. In the opinion of many researchers, this problem can be effectively changed at the selection stage, during the interview. The introduction of advanced technologies in recruitment is necessary, including in connection with the prospect of outsourcing and the creation of a youth talent pool, as such technologies have been empirically tested.

REFERENCES

- 1 Potrafke N. Does public sector outsourcing decrease public employment? Empirical evidence from OECD countries // CESifo Economic Studies. 2019, t. 65, no. 4, pp. 464–484.
- 2 Okeke-Uzodike O.E., Subban M. Public sector recruitment policies: efficiency, effectiveness and consequences // Problems and perspectives in management. 2015, no. 13, iss. 1, pp. 26–34.
- 3 Baron J.N., Kreps D.M. Consistent human resource practices // California Management Review. 1999, t. 41, no 3, pp. 29–53.
- 4 Woo K.H. Recruitment practices in the Malaysian public sector: innovations or political responses? // Journal of Public Affairs Education. 2015, t. 21, no. 2, pp. 229–246.
- 5 Evsyukov A.A. Transnacional'ny'e korporacii v mirovoj politike i ugrozy' nacional'noj bezopasnosti [Transnational corporations in world politics and threats to national security] // Social'no-politicheskie nauki [Socio-political sciences]. 2016, no. 3.
- 6 Koshkina N.V. Upravlenie personalom organizacii. Uchebnoe posobie dlya studentov e'konomicheskikh special'nostej. [Personnel management of the organization – A textbook for students of economic specialties]. Almaty: KazNTU, 2010, p. 161.
- 7 Interv'yu Predsedatelya Agentstva Respubliki Kazahstan po delam gosudarstvennoj sluzhby' Anar Zhailganovoj gazete. [Interview of the Chairman of the Agency of the Republic of Kazakhstan for Civil Service Affairs Anar Zhailganova newspaper]. “Kazakhstanskaya pravda” Sdelat' gosapparat mobil'ny'm, professional'ny'm, sovremenny'm. [To make the state apparatus mobile, professional, modern] (www.gov.kz). Date of publication: 07.09.2020.
- 8 Ashraf J. Examining the public sector recruitment and selection, in relation to job analysis in Pakistan // Cogent Social Sciences. 2017, t. 3, no. 1. C. 130–134.
- 9 Atamanchuk G.V. Sushhnost' gosudarstvennoj sluzhby': istoriya, teoriya, zakon, praktika. [The essence of public service: history, theory, law, practice]. Monografiya [Monograph]. M.: RAGS, 2014, p. 220.
- 10 Magura M.I. Poisk i otkor personala. [Search and selection of personnel]. M., 2004, p. 123.
- 11 McCourt W. The merit system and integrity in the public service // Public Integrity and Anti-corruption in the Public Service Conference, Bucharest. 2007, t. 29, p. 30.
- 12 Kak postupit' na gosudarstvennyyu sluzhbu v Kazakhstane? [How to enter the civil service in Kazakhstan?]. URL: https://egov.kz/cms/ru/articles/gosudarstvennaya_slujba. (accessed: 03.03.2022)
- 13 Zhanenova S. E'tika na gosslužbe: «prezumpciya nevinovnosti», mentalitet ili missiya vy'polnima? [Ethics in the civil service: “presumption of innocence”, mentality or mission feasible?]. 2017.
- 14 Shuvalova N.N. Upravlenie нравstvenny'mi otnosheniyami v sisteme gosudarstvennoj sluzhby': orientaciya na uspeh. [Management of moral relations in the public service system: orientation to success] // Pravo i upravlenie. XXI vek [Law and management. XXI century]. 2013, no. 2, pp. 41–48.
- 15 Nabiev V.V. O zarubezhnom opy'te priema na sluzhbu i attestacii gosudarstvenny'h sluzhashhih. [About the foreign experience of recruitment and certification of civil servants] // Vestnik Voronezhskogo instituta MVD Rossii. [Bulletin of the Voronezh Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia]. 2017, no. 3.

Р.Б. НУРБЕКОВА,*¹

докторант.

*e-mail: rnurbekova@mail.ru.

Г.Т. ИЛЕУОВА,¹

э.ғ.к., доцент.

*e-mail: gulmira@ofstrategy.kz

¹әл-Фараби атындағы Қазақ
ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАННЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК СЕКТОРЫНА ҚАБЫЛДАУ

Андатпа

Мақалада кадрлық саясатта жоспарланған реформалар мәселелері іріктеу призмасы арқылы қарастырылады. Бұл тақырыптың өзектілігі Қазақстанның дамып келе жатқан нарықтық экономикасы жағдайында кәсіпорындардың тиімділігі адами ресурстардың сапасына байланысты болуы, сондықтан қызметкерлерді іріктеу технологиялары мемлекеттік сектордағы түпкі мақсаттарға қол жеткізуге елеулі әсер етеді. Бұл аспектіде мемлекеттік басқаруды менеджмент ретінде қарастырудың өзектілігі атап өтіледі. Персоналды басқарудың кейбір санаттарын зерттеуге ерекше назар аударылады, сонымен қатар қызметкерлерді іріктеу мен жалдаумен

тікелей байланысты жеке human resource (HR) құралдары мен тәжірибелері қарастырылады. Мақалада сондай-ақ мемлекеттік қызметкерлердің қызмет құрамын оңтайландыру процесінің ықтимал проблемалық сипаты қамтылады. Мақалада мемлекеттік сектор жеке саламен салыстырмалы түрде сипатталады. Кейбір батыс елдерінің мемлекеттік қызметкерлерді жалдау саласындағы тәжірибесі талқыланып, сипатталған. Мемлекеттік қызмет істері Агенттігінің бос орындармен жұмыс жөніндегі қызметіне және одан әрі бағалау рәсімдерінің тиімділігіне және әкімшілік қызметкерге қойылатын талаптарды қанағаттандыруға назар аударылады. Зерттеудің мақсаты – осы тақырып бойынша проблемалық мәселелерді анықтау және осыдан туындайтын мемлекеттік қызмет саласындағы бос жұмыс орындарының тартымдылығын анықтау мәселесі болып табылады. Зерттеу нысаны – еңбек нарығы және материалдық тартымдылық ретінде номиналды жалақы сияқты экономикалық категориялар болып табылады. Жұмысқа қабылдаудың негізгі кезеңдерінің бірі ретінде іріктеу процесінде мемлекеттік қызметкерлердің этикасы және оның алдын алу тақырыбы талқыланады. Үміткерлерді кадрлық қызметтердің мақұлдауының қолданыстағы тәртібін талдауға және мемлекеттік әкімшілік қызметшілердің біліктілік талаптары мен лауазымдық нұсқаулықтарын болашақ зерттеулер үшін тақырыпты дамыту ретінде қарастыруға әрекет жасалады.

Тірек сөздер: персоналды іріктеу, персоналды басқару, мемлекеттік қызметші, персоналды оңтайландыру, кадр саясаты, этика, еңбек нарығы, мемлекеттік сектор.

Р.Б. НУРБЕКОВА,*¹

докторант.

*e-mail: rnurbekova@mail.ru

Г.Т. ИЛЕУОВА,¹

к.с.н., доцент.

e-mail: gulmira@ofstrategy.kz

¹Казахский национальный университет
им. аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

РЕКРУТМЕНТ В ГОСУДАРСТВЕННОМ СЕКТОРЕ КАЗАХСТАНА

Аннотация

В статье затрагиваются вопросы запланированных реформ в кадровой политике через призму рекрутмента. Актуальность данной темы обусловлена тем, что в условиях развивающейся рыночной экономики в Казахстане эффективность деятельности предприятий зависит от качества человеческих ресурсов, поэтому технологии рекрутинга имеют серьезное влияние на достижение конечных целей в государственном секторе. Подчеркивается актуальность рассмотрения государственного управления как менеджмента в данном аспекте. Особое внимание уделено изучению некоторых категорий управления персоналом, также рассматриваются отдельные human resource (HR) инструменты и практики, которые напрямую взаимосвязаны с подбором и наймом персонала. Освещается вероятная проблематичность процесса оптимизации штата государственных служащих. В статье производится компаративное описание и сравнение с негосударственным и частным секторами. Обсуждается и описывается опыт некоторых западных стран в рекрутменте государственных служащих. Обращается внимание на деятельность Агентства по делам государственной службы в работе с вакансиями и эффективность дальнейших процедур по оценке и соответствию требованиям к административному служащему. Цель исследования состоит в выявлении проблемных вопросов по данной теме и определении привлекательности вакансий государственной службы. Объектом исследования являются такие экономические категории, как рынок труда, номинальная заработная плата, материальная привлекательность. Затронута тема этики государственных служащих, профилактики в процессе отбора как одного из главных этапов рекрутмента. Предпринята попытка проанализировать действующую процедуру согласования кандидатур с кадровыми службами и рассмотреть квалификационные требования и должностные инструкции административных государственных служащих как предмет для будущих исследований.

Ключевые слова: рекрутмент, управление персоналом, государственный служащий, оптимизация штата, HR, этика, рынок труда, государственный сектор.

IRSTI 06.77.61

UDK 331.52

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-254-260>

A.A. RAKHMETULINA,*¹

Phd student.

*e-mail: rakhmetulina@gmail.com

T.A. ABYLAYKHANOVA,¹

c.e.s.

e-mail: tablaihanova@mail.ru

¹S. Amanzholov East Kazakhstan University,
Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan

CONSEQUENCES OF THE PANDEMIC ON THE LABOR MARKET

Abstract

According to the World Bank, the decline in the global economy in 2020 amounted to 3.5%, the IMF – to 3.2%. Over 93% of working people in the world have faced restrictions. In 2020, the unemployment rate rose to 6.5% in the world, and in Kazakhstan – to 4.9%. The coronacrisis turned out to be the second largest crisis in the history of the Republic of Kazakhstan. For 20 years it was the first time when Kazakhstan's GDP growth rate turned negative, amounting to –2.6% by the end of 2020, as a result of which the country ranked 2nd in terms of economic decline among Central Asian countries. The government also faced a crisis in the world oil market, which is the main export commodity and the main source of income. Therefore, the identification of the consequences of the COVID-19 pandemic determines the topic of this study. In the article, the authors analyse the negative impact of the coronacrisis on all aspects of economic and social activity globally and locally in Kazakhstan. The aim of the study is to assess the situation in the labor markets under the influence of the pandemic. The result of the study was the conclusion that a properly structured state policy will contribute to the speedy restoration and return of the world to normal life. Therefore, regular monitoring and control of all anti-crisis measures at the highest level, as well as constant adaptation and diversification of policy measures taking into account the ongoing changes in the world, is of great importance.

Key words: labor market, unemployment, world economy, coronavirus, COVID-19, «lockdown generations», anticrisis measurements.

Introduction

Crisis in the economy and labor market caused by coronavirus infection COVID-19, according to forecasts of the International Labor Organization (ILO), may lead to an increase in global unemployment by almost 25 million people. The COVID-19 pandemic has also weakened the domestic economic activity of the countries of the world. The consequences of the coronacrisis affected the economy of Kazakhstan more strongly than the crises of 2008 and 2015. The spread of the COVID-19 pandemic has suspended global activity and led to a decrease in global demand and prices for oil, which is the main export commodity of Kazakhstan.

The world was not ready for a pandemic – neither institutionally, nor legislatively, nor resourcefully. Some industries have suffered more due to the need for social distancing and border closures. So, globally, the entire service sector, including the trade, decreased by an average of 8.1%. International passenger traffic decreased by 60%, and air transportation lost about 370 billion US dollars [1].

International tourism in comparison with 2019 lost 1.3 trillion US dollars, putting at risk from 100–120 million jobs in the industry.

According to international experts, the pandemic and efforts to contain it have caused an unprecedented collapse in demand and a drop in oil prices. Thus, the average annual price of Brent crude oil decreased by 35% in 2020 compared to the previous year. In addition, demand for metals and transport-related goods used to make vehicle parts, also fell. Despite the fact that agriculture provides food security, there have been restrictions and disruptions in food supply chains around the world.

As per the World Bank's latest Global Economic Prospects report, COVID-19 types, inflation increase, debt, and income inequality are expected to slow down the global economy after a revival

in 2021. That might affect the recovery mostly in emerging and developing economies. There is a forecast in global growth decline by 1.4% (2021–2022) and 0.9% (2022–2023) due to fiscal and monetary support minimization and unmet demand dissipation [2].

It could be predicted that economic activity will continue to decline in the future due to effect from Omicron.

Fundamental rules. The purpose of this research is to analyze and evaluate the effect of the pandemic on the labor market.

Literature review

The works of Kazakhstani scientists as Tussupova L.A., Yeralina E.M. [3], Madiyarova E.S., Pestunova G.B., Suiubayeva S.N. [4], Zakirova D.I. [5], as well as of foreign economists as Odegov Y.G., Razinov A.E. [6] and others are devoted to modern trends in the development of the world labor market under influence of new global challenges.

Materials and methods

Methods of structural and problem analysis and synthesis are applied in this work, the main global trends in the labor market. The materials of publications of the World Bank, International Labor Organization, OECD are used, which have enabled to assess the ongoing processes in economy and the labor market.

Results

To increase labor productivity in Kazakhstan, the state needs to carry out structural transformations, develop effective support measures to stimulate the entire economy. It is important that the authorities demonstrate their commitment to solving long-standing problems hindering productivity growth and creating a solid foundation for economic recovery.

Discussion

The pandemic has a lasting negative impact on global economic activity, thereby constraining growth prospects in countries with emerging and developing economies (Table 1). The last two years have once again confirmed that this crisis and the ongoing economic recovery are unprecedented. Policy makers need to carefully monitor a wide range of incoming economic data, take measures to prepare for unforeseen situations and be ready to promptly inform about policy changes and implement them quickly so that the world breaks out of the clutches of the pandemic.

Table 1 – Latest World Economic Outlook Growth Projections

real GDP, annual percent change	estimate	projections	
	2021	2022	2023
World Output	5,9	4,4	3,8
Advanced Economies	5,0	3,9	2,6
USA	5,6	4,0	2,6
Eurozone	5,2	3,9	2,5
Japan	1,6	3,3	1,8
Emerging Market and Developing Economies	6,5	4,8	4,7
China	8,1	4,8	5,2
Russia	4,5	2,8	2,1
Middle East and Central Asia	4,2	4,3	3,6
Note – Source [7].			

The crisis caused by COVID-19 has accelerated the transformation of the global economy, dramatically intensified several megatrends: digitalization, transition to a green economy, the growth of

digital and social inequality. The IMF predicts global economic growth, noting a decline in production potential due to restrictive measures and a slowdown in labor force growth due to an aging population. The organization's forecasts look much more optimistic than it is in the World Bank, according to IMF experts, COVID-19 will leave fewer traces than the global financial crisis of 2008. So, in 2022, global GDP growth will be at the level of 4.4%. According to the IMF, the growth of Kazakhstan's economy in 2022 will be 4% [7].

The Asian Development Bank (ADB) gives even more positive forecasts of recovery – in developing Asian countries, the growth is projected at 4.8% in 2022. In Kazakhstan, the economic growth rate in 2021 amounted to 4.0%, and in 2022 it will be already at 3.2% [8]. Economic growth will remain above the pre-pandemic pace, which was 2.3% in 2019. This will be facilitated by state measures to support investments, the realization of the potential for restoring activity in the service sector, as well as increasing oil production.

It should be noted that China's GDP growth is projected at 5.0% in 2022. India, Bangladesh and Vietnam will be among the engines of economic recovery in the region in addition to China. The growth of the economies in the Central Asian countries will largely depend on the growth of world prices for raw materials.

The coronacrisis in 2020 dealt a crushing blow not only to the economy and healthcare of countries, but also did not bypass the labor market, jeopardizing the employment of citizens and, accordingly, their only source of income.

The general “lockdown” led to the complete or partial restriction of the activities of many enterprises around the world, as a result of which the employees of these enterprises were forced to switch to part-time work, go on unpaid and indefinite leave, or lost their jobs altogether. Another part of the workers was sent to the “remote” mode of work for epidemiological reasons. About 94% of all working people on the planet somehow faced restrictive measures caused by the need to resist the spread of the coronavirus [9].

As a result, in 2020, total employment decreased by 114 million people compared to the previous year [10]. In developed countries, significant employment losses were in “contact” areas – trade, transport, accommodation and catering services, culture and entertainment. And in other industries related to IT, finance and insurance, on the contrary, there was an increase in employment. Analysts believe that if it were not for the pandemic, an additional 30 million jobs would have been created in the world.

In 2022, the number of unemployed in the world will grow to 207 million, which is 21 million more than in pre-crisis 2019. The ILO notes that earlier more optimistic forecasts for the recovery of the labor market were not justified due to the consequences of the spread of COVID-19 types, such as delta and omicron. Global unemployment is expected to remain above pre-crisis levels at least until the end of 2023. The effects of the pandemic on labor markets are felt all over the world, although the pace of recovery is different everywhere. The most encouraging signs of revival are observed in Europe and North America, and the least promising — in Southeast Asia, Latin America and the Caribbean [11].

Considering individual countries, it should be noted that the coronacrisis affected their unemployment rate in different ways. For example, in Spain, where unemployment is traditionally at a high level of approximately 14%, under the influence of the pandemic, the unemployment rate rose to 16.4% in the third quarter of 2020 (Figure 1, p. 257).

It should be noted that the sharpest increase in the unemployment rate occurred in the states of North America. Such a significant jump in the unemployment rate is associated with the peculiarities of statistical accounting of the unemployed and social security systems. For example, in the United States, any citizen who is actually unemployed for at least one day can already be recognized as unemployed and receive appropriate payments, which are also at a fairly high level and are sufficient motivation to seek state assistance in the field of employment. In countries, such as Germany, Great Britain, as well as in Kazakhstan, the unemployment rate did not exceed 5%, despite the degree of impact of the coronacrisis and significant differences in social security or employment promotion policies.

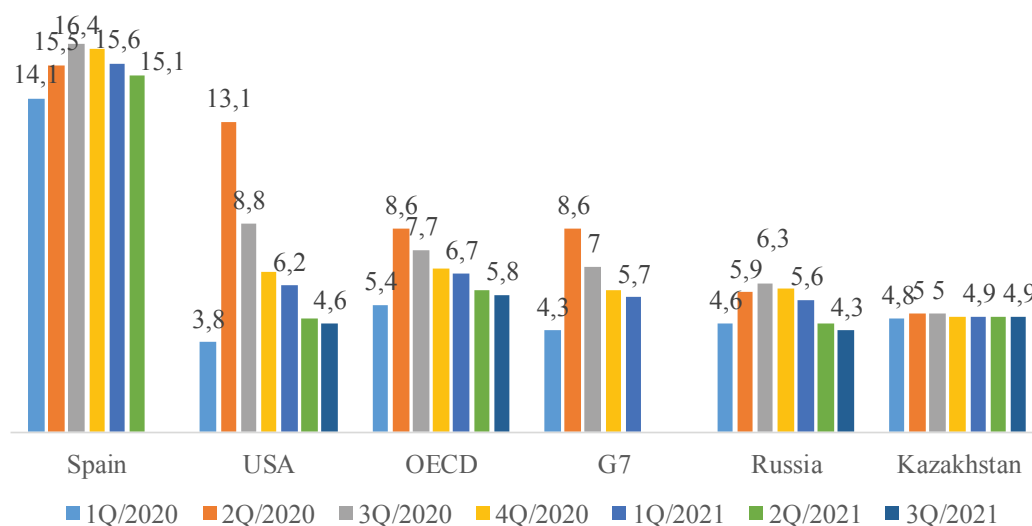

Figure 1 – Dynamics of unemployment in Kazakhstan, Russia, OECD countries, %

Note – Source [12].

Since the projected number of jobs cannot fully provide jobs for all those who remained unemployed or economically inactive during the pandemic, the unemployment rate will remain high at 5.7% (205 million people) in 2022.

It should be noted that the pandemic has had a stronger impact on the loss of working time. According to the ILO, in 2020, the amount of time worked in the world decreased by 8.8%, which is equivalent to the loss of 303 million jobs, which is 4 times more than during the global financial crisis in 2009. At the same time, in the structure of working time losses, only about half accounted for a decrease in total employment, including unemployment and the withdrawal of the population from the workforce, while the other half of the losses are associated with temporary unemployment or a reduction in working hours, when people did not formally lose their jobs, keeping their workplace, but were forced to go on vacation.

The most affected people were in Peru, where working hours decreased by 27.5%, Honduras (24.3%), Panama (23.5%), Argentina (21.0%). G20 countries lost 195 million full-time jobs in 2020 (8.5% of working hours worked). In the USA, losses amounted to 9.2%, in the EU – 8.3%, in the UK – 12.8%. Losses in Germany, France and Italy amounted to 6.3%, 8.4% and 13.5%, respectively. In China, the amount of time worked decreased by 4.1%, Japan – by 5.4%, India – by 13.7%.

In Kazakhstan, in 2020, the time worked in the economy decreased by 11.5% compared to 2019, and the loss of working time amounted to 939.2 thousand full-time jobs. In Russia, the reduction in working time losses amounted to 8.5%, in Kyrgyzstan to 11.7%.

According to the ILO, the total amount of working time in 2021 fell below the «pre-covid» level by 3.5%, which is equivalent to the loss of 105 million full-time jobs.

In turn, another issue was occurred due to the loss of working time – the income of the population from labor activity significantly decreased. Over the year, their decline reached more than 8.3% or 7 trillion US dollars or 4.4% of global GDP. At the same time, in European and Central Asian countries, which includes Kazakhstan, such a drop was greater (8.7%) than the global average. The situation was worse only in Africa (9.4%) and continental America (10.3%) [13]. According to ILO estimates, almost 108 million workers are in extreme poverty today, or in other words, they live on less than \$3.2 PPP per day. On the other hand, labor productivity in 2020 increased in countries where the activities of enterprises in traditionally low-productive industries ceased, thereby increasing global indicators as was specified by ILO. In this regard, it is possible to predict a decrease in labor productivity in 2022 to – 1.1%.

The crisis had the greatest impact on those groups of enterprises and the population that had previously faced the greatest difficulties – small businesses, women, youth, migrant workers, unskilled and informal workers.

In particular, small enterprises, especially in the informal sector, are experiencing significant financial difficulties and informal workers do not have access to the benefits of social protection systems. According to international experts, at the midst of the crisis, every third person who lost his job was an informal worker [7].

Along with this, the situation with social inequality between skilled and unskilled workers is becoming increasingly complicated due to the inability of the latter to work at home. Often highly qualified employees can take advantage of any available form of remote work. In addition, it is also affected by how much the industry is subject to automation or whether routine labor can be replaced with machine labor, leading to an even greater burden on employment in the sectors. For example, agriculture, mining and energy supply, manufacturing, construction, trade and other services are among the industries with an increased probability of maximum automation.

In addition, employment among women decreased by 5.0% against 3.5% for men. This is due to the fact that women around the world are most often employed in the workplaces of the service sector most affected by the coronacrisis, where physical interaction between people is traditionally present.

Young people faced a severe shortage of jobs and increased competition with experienced personnel for jobs. The decrease in employment among young employed was greater (by 8.7%) than among the adult population.

Every 6th young worker lost his job. Young people, usually, work in the areas most affected by the crisis, such as technical support, services, sales. This makes them more vulnerable to the economic consequences of the pandemic. Among those who continued to work during this period, 42% experienced the reduced incomes.

International experts have already noted the emergence of the so-called «lost» generation of the workforce or «lockdown generation», which consists mainly of young people who have faced enormous difficulties in terms of studying, adapting to a new format of education and access to educational resources, which in the future may limit their employment prospects in the labor market. It should also be noted that some young people preferred to postpone entering the labor market at such a difficult time and pursue further education. For example, go further along the path of «bachelor's-master's degree» or «college-university».

Labor migrants, in turn, faced a sudden loss of work and the lack of the possibility of receiving at least some compensation from foreign employers.

So, in the conditions of the economic crisis, which caused the mass closure of enterprises, a drop in consumer and investment demand and an increase in unemployment, it is necessary to develop effective measures of state support aimed at stimulating both the entire economy and individual groups of the population.

Since 2020, the governments of most countries have taken unprecedented measures to support the population and business. In general, the measures were aimed at preserving jobs and redistributing labor resources. In some countries, support measures are still being provided, including programs to further restore the economic potential of enterprises and the labor market.

Conclusion

The key priorities of the countries' policies related to the labor market in the near future are to limit the spread of the virus, provide assistance to vulnerable groups of the population, regulate the structural characteristics of the economy and overcome problems. In turn, international organizations recommend to states focus on the following areas:

1. Ensuring the use of all necessary resources for the production and full deployment of vaccination to save lives, preserve working capacity and neutralize the negative impact of restrictive measures on the welfare of the population.

2. In order to ensure the restoration of economic activity and the protection of jobs, the state needs to continue initiatives of fiscal incentives, including support for enterprises and incomes of the population.

In addition, given the current uncertainty, the authorities should give priority to the policy of strengthening the institutions of the social protection system in order to increase the stability of the labor market in the future. This includes expanding the rights to unemployment insurance to cover the self-employed and informally employed, providing adequate resources for education and vocational training programs, developing the infrastructure of employment services and other social costs.

3. State support should be refocused on targeting measures in relation to such priority groups as young people, including the «lockdown generation», women, as well as workers from among the «working poor» and those with low qualifications, since there is a risk of incomplete coverage of these categories when providing general support. Therefore, in order to combat inequality and promote inclusive recovery of both the labor market and the economy as a whole, this recommendation is extremely important.

4. Governments need to focus on the most affected sectors of the economy. For these industries, it is necessary to develop separate strategies, programs and plans for recovery and further development, taking into account their specifics, as well as job creation and opportunities to interface with fast-growing sectors. Such initiatives also provide for close cooperation and involvement of employers' and employees' organizations. At the same time, state support, first of all, should cover enterprises in the service sector, in particular small and medium-sized businesses.

REFERENCES

1 United Nations. Air travel down 60 per cent, as airline industry losses top \$370 billion: ICAO. URL: <https://news.un.org/en/story/2021/01/1082302> (date of access: 20.12.2021)

2 The World Bank. Global Growth to Slow through 2023, Adding to Risk of 'Hard Landing' in Developing Economies. 11.01.2022. URL: <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/news/press-release/2022/01/11/global-recovery-economics-debt-commodity-inequality> (date of access: 06.04.2022)

3 Izzuttiyeva K.Y., Tussupova L.A., Yeralina E.M. The impact of the pandemic on the labour market // Bulletin of «Turan» University, 2021, no. 1, pp. 186–190.

4 Suieubayeva S.N., Madiyarova E.S., Pestunova G.B. Study of current trends in the labour market: changes caused by digital technologies and the COVID-19 pandemic // Bulletin of the Karaganda University, 2021, no. 1(101), pp. 70–82.

5 Zakirova D.I. Systems approach in the research of human potential. Bulletin of «Turan» University, 2020, no. 4, pp. 76–80.

6 Odegov Ju.G., Razinov A.E. Pandemija COVID-19 i ejo vlijanje na mirovoj rynek truda: analiz skladyvajushihsja tendencij (ch.2) [The COVID-19 pandemic and its impact on the global labor market: an analysis of emerging trends (part two)]. Uroven' zhizni naselenija regionov Rossii, 2021, T. 17, no. 2, pp. 216–227.

7 International Monetary Fund. World Economic Outlook Update. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2022/01/25/world-economic-outlook-update-january-2022> (date of access: 06.04.2022)

8 Asian Development Bank. URL: <https://www.adb.org/countries/kazakhstan/main> (date of access: 06.04.2022)

9 ILO Flagship Report. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-moscow/documents/briefingnote/wcms_746704.pdf (date of access: 19.12.2021)

10 Agency for Strategic planning and reforms of the Republic of Kazakhstan Bureau of National statistics. URL: <https://stat.gov.kz/> (date of access: 20.12.2021)

11 United Nations. URL: <https://news.un.org/ru/story/2022/01/1417012> (date of access: 06.04.2022)

12 Statistics and Data Directorate. URL: <https://www.oecd.org/sdd/> (date of access: 20.12.2021)

13 COVID-19: ILO Monitor – 7th edition. ILO: Uncertain and uneven recovery expected following unprecedented labour market crisis. URL: https://www.ilo.org/moscow/news/WCMS_766949/lang--en/index.htm (date of access: 19.12.2021)

А.А. РАХМЕТУЛИНА,*¹

докторант.

*e-mail: rakhmetulina@gmail.com

Т.А. АБЫЛАЙХАНОВА,¹

э.ғ.к.

e-mail: tablaihanova@mail.ru

¹С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті,
Өскемен қ., Қазақстан.

ПАНДЕМИЯНЫҢ ЕҢБЕК НАРЫҒЫНА ӘСЕРІ

Андатпа

Дүниежүзілік Банктің деректері бойынша 2020 ж. жаһандық экономиканың құлдырауы 3,5%-ды, ХВҚ - 3,2%-ды құрады. Планетаның барлық жұмыс істейтін адамдарының шамамен 93%-ы қандай да бір жолмен шектеу шараларына тап болды. Әлемдік жұмыссыздық деңгейі 2020 ж. 6,5%-ға дейін, ал Қазақстанда 4,9%-ға дейін өсті. Коронадағдарыс Қазақстан Республикасы тарихындағы екінші ең ауқымды дағдарыс болды. Соңғы 20 жылда алғаш рет Қазақстанның ЖІӨ өсу қарқыны теріс мәнге ие болды, 2020 ж. қорытындысы бойынша 2,6%-ды құрады, нәтижесінде Орталық Азия елдері арасында экономикалық құлдырау деңгейі бойынша 2-ші орынға ие болды. Сонымен бірге, мемлекет басты экспорттық тауар және елдің басты табыс көзі болып табылатын әлемдік мұнай нарығындағы дағдарысқа тап болды. Сондықтан COVID-19 пандемиясының салдарын анықтау осы зерттеу тақырыбын анықтайды. Мақалада авторлар коронадағдарыстың Қазақстан мен әлем елдерінің экономикалық, әлеуметтік белсенділігінің барлық аспектілеріне теріс әсерін талдайды. Зерттеудің мақсаты – пандемия әсерін тигізген еңбек нарықтарындағы жағдайды бағалау. Зерттеудің нәтижесі дұрыс құрылған мемлекеттік саясат әлемді тез қалпына келтіруге және қалыпты өмірге қайтаруға ықпал етеді деген қорытындыға келді. Сондықтан дағдарысқа қарсы барлық шараларды ең жоғары деңгейде тұрақты мониторингтеу мен бақылаудың, сондай-ақ әлемде болып жатқан өзгерістерді ескере отырып, саясат шараларын ұдайы бейімдеудің және әртараптандырудың маңызы зор.

Тірек сөздер: еңбек нарығы, жұмыссыздық, әлемдік экономика, коронадағдарыс, COVID-19, «локдаун ұрпақтары», дағдарысқа қарсы шаралар.

А.А. РАХМЕТУЛИНА,*¹

докторант.

*e-mail: rakhmetulina@gmail.com

Т.А. АБЫЛАЙХАНОВА,¹

к.э.н.

e-mail: tablaihanova@mail.ru

¹Восточно-Казахстанский университет им. С. Аманжолова,
г. Усть-Каменогорск, Казахстан

ПОСЛЕДСТВИЯ ПАНДЕМИИ НА РЫНКЕ ТРУДА

Аннотация

По данным Всемирного банка, спад глобальной экономики в 2020 г. составил 3,5%, МВФ – 3,2%. Свыше 93% работающих людей в мире столкнулись с ограничениями. Мировой уровень безработицы вырос до 6,5% в 2020 г., а в Казахстане – до 4,9%. Коронакризис оказался вторым самым масштабным кризисом в истории Республики Казахстан. Впервые за последние 20 лет темпы роста ВВП Казахстана стали отрицательными, составив -2,6% по итогам 2020 г., в результате чего страна заняла 2-е место по уровню экономического спада среди стран Центральной Азии. Также государство столкнулось с кризисом на мировом рынке нефти, главным экспортным товаром и главным источником дохода страны. В связи с чем выявление последствий пандемии COVID-19 обуславливает тему данного исследования. В статье авторы анализируют негативное влияние коронакризиса на все аспекты экономической, социальной активности стран мира и Казахстана. Цель исследования – оценка ситуации на рынках труда под влиянием пандемии. Результатом исследования стал вывод о том, что правильно выстроенная государственная политика будет способствовать скорому восстановлению и возвращению мира к нормальной жизни. Поэтому большое значение имеет регулярный мониторинг и контроль всех антикризисных мер на самом высшем уровне, а также постоянная адаптация и диверсификация мер политики с учетом происходящих изменений в мире.

Ключевые слова: рынок труда, безработица, мировая экономика, коронакризис, COVID-19, «поколение локдауна», антикризисные меры.

МРНТИ 06.51.02
УДК 338.1

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-261-267>

А.Б. КИБАЕВА,*¹

докторант.

*e-mail: kibayeva@list.ru

Л.А. ТУСУПОВА,¹

д.э.н., профессор.

e-mail: l.tussupova@turana-edu.kz

Р. ГИЗЕ,²

д.э.н., профессор.

e-mail: r.giese@hszg.de

¹Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

²Университет прикладных наук Циттау-Герлиц,

г. Циттау, Германия

АНАЛИЗ МЕТОДА ОЦЕНКИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ КАЗАХСТАНА

Аннотация

Цель данной статьи – анализ динамики ключевых показателей измерения индекса человеческого развития в Казахстане. В исследовании использован общенаучный, аналитический, а также методы агрегирования и сравнения, был проведен анализ индикаторов качества жизни, также определены тенденции человеческого развития, уровень образования и уровень доходов людей. Описаны основные достоинства и недостатки применения индекса человеческого развития как обобщающей характеристики уровня жизни населения. Индикаторы человеческого капитала направлены на оценку человеческого капитала индивидов, также их агрегирование для расчета итогового показателя на уровне всего населения. С помощью индекса человеческого развития можно осуществлять оценку экономического прогресса, социальных изменений жизни населения, также состоятельность социальной и экономической политики страны. Исследование включает информацию о жизненном уровне населения, его социальном развитии, а также содержит оценку происходящих трансформаций, которые относятся к ключевым компонентам развития человеческого капитала. Осуществлен обзор научных публикаций зарубежных и отечественных ученых, посвященных изучению проблем развития человеческого капитала. Также ежегодные доклады о человеческом развитии ПРООН и материалы Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан предоставили возможность наиболее полно охарактеризовать современную ситуацию в Республике Казахстан в области человеческого капитала. На сегодняшний день в Казахстане прогрессирует роль передовых технологий и инноваций в развитии национальной экономики. Экономика Казахстана активно переходит на новый уровень цифровизации.

Ключевые слова: цифровая экономика, человеческий капитал, цифровизация, технологии, компетентность, концепция человеческого развития, индекс человеческого развития.

Введение

Концепция человеческого капитала на сегодняшний день занимает главную роль в экономическом анализе. Она дает возможность по-новому взглянуть на такие значимые проблемы, как конкурентоспособность, экономический рост, эффективность производства, роль образования и науки. Сведения о человеческом капитале могут способствовать пониманию факторов экономического роста, функционирования рынка труда, также оценки долгосрочной устойчивости модели развития страны.

Правительство Казахстана осуществляет меры на пути развития цифровой экономики, обозначив политику в области цифровизации в законодательных документах стратегического развития, также определяет научную и техническую парадигму трансформации экономики на основании новейших технологических решений.

В государственных программах отражены потребности человеческого капитала в условиях цифровизации экономики, которые представлены в таких стратегических документах, как

«Цифровой Казахстан», стратегия «Казахстан–2030», стратегия «Казахстан–2050». К тому же ежегодные послания Президента Казахстана включают принципы и концепции человеческого развития, данная ориентация на человеческий капитал может выступать признаком изменений в развитии страны [1].

Обзор литературы

Аналізу разных аспектов развития цифровой экономики посвящено немало научных трудов российских, казахстанских и зарубежных исследователей. Коллектив авторов: Г.И. Абдрахманова, Л.М. Гохберг, К.О. Вишневецкий – в своем труде исследует тренды развития цифровых технологий, изменение под их влиянием условий жизни человека, цифровизацию государственного управления и сферы науки, трансформацию рынка труда и спрос на компетенции кадров [2].

К.С. Сапаралиева исследует в своей статье влияние цифровой экономики на предпринимательство в Республике Казахстан [3].

Д.И. Закирова рассматривает в статье положение Республики Казахстан в Мировом рейтинге цифровой конкурентоспособности, обозначает сильные и слабые позиции, которые требуют особенного внимания со стороны государства для повышения конкурентоспособности казахстанской цифровой экономики [4].

Т. Нибель проанализировал феномен столкновения информации и технологии, влияние новых коммуникационных средств на процессы экономического роста [5].

Особенности формирования и измерения цифровых компетенций рассматриваются О.А. Мироновой, Т.В. Ершовой, С.В. Зива [6, 7].

Соответственно, проблема цифровой экономики нашла свой отклик в многочисленных исследованиях казахстанских, российских и зарубежных ученых-экономистов. Цифровизация распространяется на все большее количество процессов, что является основанием для проведения исследований и обуславливает их актуальность.

Основные положения

Набор инструментов для измерения человеческого развития постоянно эволюционирует. В прошлом десятилетии мы стали свидетелями появления серии новых информационных панелей и составных индексов, предназначенных для измерения гендерного неравенства и расширения прав и возможностей женщин. Со времени Доклада о человеческом развитии – 2010 ИЧР, скорректированный с учетом неравенства, учитывал распределение человеческого развития внутри той или иной страны.

Однако Доклад о человеческом развитии – 2019 выдвинул тезис о том, что новое поколение расширенных возможностей важно для того, чтобы человечество преуспело в цифровую эпоху. Центральные положения концепции человеческого развития не изменились – его путеводной звездой остается то, что ценит сам человек. Но изменился контекст. В докладе рассмотрены новые подходы измерения, при которых компонент дохода в ИЧР корректируется с учетом социальных издержек, связанных с выбросами углерода и природными ресурсами [8].

Развитие процесса повсеместной трансформации породило необходимость оценки уровня цифровизации экономики и общества. Он измеряется на основе различных индексов, которые отвечают за цифровую трансформацию отдельных секторов экономики и жизни общества. Наиболее известный индекс – WDCI (World Digital Competitiveness ranking). В данном рейтинге цифровой конкурентоспособности Казахстан занял 35-е место из 63 возможных. Казахстан опережает такие страны, как Португалия (36-е место), Индонезия (3-е место), Латвия (38-е место), Испания (39-е место), Италия (41-е место), Россия (45-е место) и Турция (51-е место). Правительства стран инвестируют значительные средства в развитие цифровизации экономики, следовательно, в процессе исследования оценивают способность и готовность страны изучать и внедрять цифровые технологии в качестве основного драйвера трансформации бизнеса, государственного управления, также общества в широком смысле. Инновации оказывают влияние не только на эффективность бизнеса, но и на то, как экономика функционирует и готовится к будущему [9].

Также следует учитывать, что образование становится непрерывным процессом и для достижения его конкурентоспособности необходимо формировать и развивать цифровые компетенции. Проникновение цифровых технологий, автоматизация и роботизация приводят к вымыванию рабочих мест, которые требуют средней квалификации, возрастает спрос на высококвалифицированных креативных специалистов, и обладание цифровыми и смежными с ними компетенциями превращается в обязательное условие для занятия любой профессиональной деятельностью.

Материалы и методы

В рамках исследования используется метод оценки человеческого развития – расчет индекса человеческого развития. Индекс расчета человеческого развития (ИРЧ) – это суммарная мера достижений в трех основных сферах человеческого развития: долгая и здоровая жизнь, доступ к образованию и достойному уровню жизни.

Значение ИЧР (HDI) находится в диапазоне между 0 и 1 и рассчитывается на основании трех главных показателей (x). Для приведения показателей к виду $0 < x < 1$ используется формула:

$$\frac{x - \min(x)}{\max(x) - \min(x)}$$

где, $\min(x)$ и $\max(x)$ – соответственно минимальные и максимальные значения показателей в стране.

Обоснование для установки естественного нуля для продолжительности жизни в 20 лет основано на исторических данных о том, что ни в одной стране в XX веке продолжительность жизни не была меньше 20 лет [10].

Социум может существовать без формального образования, что оправдывает образовательный минимум в 0 лет. Максимум ожидаемых лет обучения – 18 – эквивалентен для получения степени магистра в большинстве стран. Максимальное значение среднего количества лет обучения – 15 – является прогнозируемым максимумом этого показателя до 2025 г.

По рейтингу стран по качеству системы образования Казахстан занимает 62-е место. Чем выше индекс страны, тем лучше считается система образования в стране и тем выше возможности студентов.

Максимальная продолжительность жизни установлена на уровне 85 лет, что является реалистичной целью для многих стран за последние 30 лет. Благодаря постоянно улучшающимся условиям жизни и достижениям медицины средняя продолжительность жизни уже вплотную приблизилась к 85 годам в некоторых странах. Тем не менее устойчивым критерием качества жизни населения является средняя величина, именно средняя продолжительность жизни. В Казахстане средние значения продолжительности жизни, особенно в последние годы, имеют направленность к увеличению.

Таблица 1 – Формирование индексов измерения

	Показатели	Минимальные показатели (Xmin)	Максимальные показатели (Xmax)
Здоровье	Ожидаемая продолжительность жизни при рождении (лет)	20	85
Образование	Ожидаемые годы обучения (годы)	0	18
	Среднее количество лет обучения (лет)	0	15
Качество жизни	Валовой национальный доход на душу населения	100	75 000
Примечание – Составлено автором на основе источника [11].			

Низкое минимальное значение для валового национального дохода (ВНД) на душу населения – \$100 – оправдано значительным объемом неизмеряемого натурального и нерыночного производства в странах, близких к минимальному значению, которое не учитывается в офи-

циальных данных. Максимум установлен на уровне \$75 000 на душу населения, на сегодняшний день нет никакого прироста в человеческом развитии и благосостоянии от годового дохода выше \$75 000 на душу населения.

За последние два года темпы роста доходов населения Казахстана уменьшились в реальном выражении. Несмотря на позитивную динамику номинальных доходов, темпы роста реальных доходов населения продолжают снижаться, на фоне инфляционного давления отмечается падение темпов роста реальных доходов, что оказывает негативное воздействие на человеческое развитие в стране.

Таблица 2 – Показатели по Республике Казахстан за 2022 г.

Показатель	Значение
Индекс ожидаемой продолжительности жизни при рождении (лет)	73.6
Ожидаемые годы обучения (годы)	15.6
Среднее количество лет обучения (лет)	11.9
Валовой национальный доход на душу населения (ППС \$)	22 857
Примечание – Составлено автором на основе источника [11].	

$$\text{Индекс ожидаемой продолжительности жизни (LEI)} = \frac{LE - 20}{85 - 20} = \frac{73,6 - 20}{85 - 20} = 0,825$$

$$\text{Индекс ожидаемой продолжительности обучения (EYSI)} = \frac{EYS}{18} = \frac{15,6}{18} = 0,851$$

$$\text{Индекс средней продолжительности обучения (MYSI)} = \frac{MYS}{15} = \frac{11,9}{15} = 0,7933$$

$$\text{Индекс образования (EI)} = \frac{MYSI + EYSI}{2} = \frac{0,7933 + 0,851}{2} = 0,825$$

$$\text{Индекс дохода (II)} = \frac{\ln(GNIpc) - \ln(100)}{\ln(75000) - \ln(100)} = \frac{\ln(22\,857) - \ln(100)}{\ln(75\,000) - \ln(100)} = 0,821$$

Индекс ИЧР (HDI) рассчитывается как среднее геометрическое трех показателей: LEI, EI, II

$$HDI = \sqrt[3]{LEI \times EI \times II}$$

где LEI – Life Expectancy Index – индекс ожидаемой продолжительности жизни;

EI – Education Index – индекс образования;

II – Income Index – индекс дохода;

GNIpc – ВНД на душу населения по ППС в долларах США.

$$HDI = \sqrt[3]{0,825 \times 0,7933 \times 0,821} = 0,825$$

Страны с ИЧР менее 0,550 имеют низкий уровень человеческого развития; 0,550–0,699 – средний уровень; 0,700–0,799 – высокий уровень развития; от 0,800 и выше – очень высокий уровень.

Таким образом, Казахстан входит в категорию государств с очень высоким уровнем человеческого развития. Однако Казахстан – большая страна, население которой децентрализовано по периметру. При сопоставлении социально-демографических показателей человеческого капитала можно обнаружить, что в разных областях по факту сформирован разный человеческий капитал, другими словами, видим искаженную экономическую ситуацию – зачастую получается высокий уровень благосостояния населения в регионе, который не соответствует настоящей действительности, особенно это свойственно странам сырьевой направленности.

Результаты и обсуждение

К преимуществам методики применения ИЧР как обобщающей характеристики уровня жизни населения можно отнести:

- ♦ отражение ключевых индикаторов уровня жизни населения;
- ♦ простоту расчетов;
- ♦ возможность использования на международном и на региональном уровне;
- ♦ возможность интегрального сравнения объектов наблюдения, перспектив развития и оценки динамики достигнутых результатов;
- ♦ последующее развитие методики которая учитывает социальное и экономическое гендерное неравенство, экологию и многомерную бедность.

К главным недостаткам используемой методики можно отнести:

- ♦ возникновение сложности при интерпретации средних итогов;
- ♦ вероятные изменения в методике, которые оказывают разнонаправленное влияние на значение ИЧР и создают препятствия при сопоставлении.

В целом перечисленные недостатки не препятствуют оценке экономического роста, социальных изменений жизни населения, успешности социальной и экономической политики страны. Составляющие ИЧР отображают ключевые аспекты уровня жизни населения и могут применяться в качестве показателей реализации различных государственных программ.

Заключение

Таким образом, в завершение статьи можно сделать следующие выводы.

В статье сделан акцент на анализ показателей оценки ИЧР, поскольку в агрегированном виде индекс может скрыть факт того, что группы населения страны обладают дифференцированными уровнями своего развития (обусловленные регионом, типом местности), следовательно, получить более детальную и полную информацию, на наш взгляд, возможно исключительно через его разукрупнение;

- ♦ определены преимущества и недостатки методики ИЧР;
- ♦ существенным ограничением для развития человеческого потенциала в условиях цифровизации экономики являются недостаточные инвестиции в человеческий капитал, образование, совершенствование цифровых компетенций и адаптацию к условиям цифровизации.

В целом уровень развития человеческого капитала для цифровой экономики в Республике Казахстан можно оценить как средний.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Стратегия «Казахстан–2050». URL: https://www.akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programs
- 2 Что такое цифровая экономика? Тренды, компетенции, измерение: доклады к XX Апрельской международной научной конференции по проблемам развития экономики и общества, Москва, 9–12 апреля 2019 г. Г.И. Абдрахманова, К.О. Вишневецкий, Л.М. Гохберг и др.; Под науч. ред. Л.М. Гохберга. – Москва: Высшая школа экономики, 2019. – 82 с.
- 3 Сапаралиева К.С. Современное состояние цифровой экономики в рамках развития предпринимательства в Республике Казахстан // Научные стремления. – 2018. – № 24. – С. 143–145.
- 4 Закирова Д.И. Республика Казахстан в мировом рейтинге цифровой конкурентоспособности // Научный журнал «Вестник университета «Туран». – 2020. – № 1(85). – С. 15–21.
- 5 Niebel T. ICT and Economic Growth: Comparing Developing, Emerging and Developed Countries // Mannheim: ZEW Centre for European Economic Research, 2014, 29 p.
- 6 Миронова О.А. Приоритеты цифровой экономики и специфические особенности обучения цифровой грамотности поколения Y и Z // Ученые записки Санкт-Петербургского имени В.Б. Бобкова филиала Российской таможенной академии. – 2018. – № 4(68). – С. 96–102.
- 7 Ершова Т.В., Зива С.В. Ключевые компетенции для цифровой экономики // Информационное общество. – 2018. – № 3. – С. 4–20.
- 8 Maddison A. Historical Statistics of the World Economy, 1–2030 AD. Paris: Organisation for Economic Cooperation and Development. 2010.

- 9 World Digital Competitiveness Ranking. 2021. URL: <https://www.imd.org/centers/world-competitiveness-center/rankings/world-digital-competitiveness/>
- 10 Sophie Ireland. Ranked: World's Best Countries For Education System. 2020. URL: <https://ceoworld.biz/2020/05/10/ranked-worlds-best-countries-for-education-system-2020/>
- 11 United nations development programme, HDR Technical Notes. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020_technical_notes.pdf

REFERENCES

- 1 Strategija «Kazakhstan–2050». URL: https://www.akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programs. (In Russian).
- 2 Chto takoe cifrovaja jekonomika? Trendy, kompetencii, izmerenie: doklady k XX Aprel'skoj mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii po problemam razvitija jekonomiki i obshhestva, Moskva, 9–12 aprelja 2019 g. G.I. Abdrahmanova, K.O. Vishnevskij, L.M. Gohberg i dr.; Pod nauch. red. L.M. Gohberga. – Moskva: Vysshaja shkola jekonomiki, 2019. 82 p. (In Russian).
- 3 Saparaliev K.S. (2018). Sovremennoe sostojanie cifrovoj jekonomiki v ramkah razvitija predprinimatel'stva v Respublike Kazahstan // Nauchnye stremleniya. No. 24. pp. 143–145. (In Russian).
- 4 Zakirova D.I. (2020) Respublika Kazahstan v mirovom rejtinge cifrovoj konkurentosposobnosti // Nauchnyj zhurnal «Vestnik universiteta «Turan». No. 1(85). pp. 15–21. (In Russian).
- 5 Niebel T. (2014). ICT and Economic Growth: Comparing Developing, Emerging and Developed Countries // Mannheim: ZEW Centre for European Economic Research, 29 p. (In English).
- 6 Mironova O.A. (2018) Prioritety cifrovoj jekonomiki i specificheskie osobennosti obuchenija cifrovoj gramotnosti pokolenija Y i Z // Uchenye zapiski Sankt-Peterburgskogo imeni V.B. Bobkova filiala Rossijskoj tamozhennoj akademii. No. 4(68). – pp. 96–102. (In Russian).
- 7 Ershova T.V., Ziva S.V. (2018) Kljuchevyje kompetencii dlja cifrovoj jekonomiki // Informacionnoe obshhestvo. No. 3. pp. 4–20. (In Russian).
- 8 Maddison A. Historical Statistics of the World Economy, 1–2030 AD. Paris: Organisation for Economic Cooperation and Development. 2010. (In English).
- 9 World Digital Competitiveness Ranking. 2021. URL: <https://www.imd.org/centers/world-competitiveness-center/rankings/world-digital-competitiveness/>. (In English).
- 10 Sophie Ireland. Ranked: World's Best Countries For Education System. 2020. URL: <https://ceoworld.biz/2020/05/10/ranked-worlds-best-countries-for-education-system-2020/>. (In English).
- 11 United nations development programme, HDR Technical Notes. URL: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020_technical_notes.pdf. (In English).

А.Б. КИБАЕВА,*¹

докторант.

*e-mail: kibayevaa@list.ru

Л.А. ТУСУПОВА,¹

э.ғ.д., профессор.

e-mail: l.tussupova@turan-edu.kz

Р. ГИЗЕ,²

э.ғ.д., профессор.

e-mail: r.giese@hszg.de

¹«Тұран» университеті, Алматы қ., Қазақстан

²Циттау-Герлиц қолданбалы ғылым университеті,

Циттау қ., Германия

ҚАЗАҚСТАННЫҢ САНДЫҚ ЭКОНОМИКАСЫНДАҒЫ АДАМИ КАПИТАЛЫН БАҒАЛАУ ӘДІСІН ТАЛДАУ

Андатпа

Мақаланың мақсаты – Қазақстандағы адам дамуы индексін өлшеудің негізгі көрсеткіштерінің динамикасын талдау. Зерттеуде жалпы ғылыми, аналитикалық, сонымен қатар агрегаттау және салыстыру әдістері қолданылды, өмір сапасының индикаторларына талдау жасалды, сонымен қатар адами капиталдың даму тенденциялары, білім деңгейі және халықтың табыс деңгейі анықталды. Халықтың өмір сүру деңгейінің

жалпылама сипаттамасы ретінде адами капиталдың даму индексін қолданудың негізгі артықшылықтары мен кемшіліктері сипатталған. Адами әлеует индикаторлары жеке тұлғалардың адами әлеуетін бағалауға, сондай-ақ қорытынды көрсеткішті бүкіл халық деңгейінде есептеу үшін оларды біріктіруге бағытталған. Адами даму индексінің көмегімен экономикалық прогресті, халықтың өміріндегі әлеуметтік өзгерістерді, сондай-ақ елдің әлеуметтік және экономикалық саясатының өміршеңдігін бағалауға болады. Зерттеу халықтың өмір сүру деңгейі, оның әлеуметтік дамуы туралы ақпаратты қамтиды, сондай-ақ адам капиталын дамытудың негізгі компоненттеріне жататын болып жатқан трансформацияларды бағалауды қамтиды. Зерттеу халықтың өмір сүру деңгейі, оның әлеуметтік дамуы туралы ақпаратты қамтиды, сондай-ақ адами капиталды дамытудың негізгі құрамдастарының бірі болып табылатын болып жатқан қайта құруларға баға береді. Шетелдік және отандық ғалымдардың адами капиталды дамыту мәселелерін зерделеуге арналған ғылыми жарияланымдарына шолу жасалды, сондай-ақ БҰҰДБ-ның адами дамуы туралы жыл сайынғы баяндамалары мен Қазақстан Республикасының Стратегиялық жоспарлау және реформалар жөніндегі агенттігі Ұлттық статистика бюросының материалдары Қазақстан Республикасындағы адами капитал саласындағы қазіргі жағдайды неғұрлым толық сипаттауға мүмкіндік берді. Қазақстанда ұлттық экономиканы дамытуда озық технологиялар мен инновациялардың рөлі ілгерілеуде. Қазақстан экономикасы цифрландырудың жаңа деңгейіне белсенді түрде көшуде.

Тірек сөздер: цифрлық экономика, адами әлеует, цифрландыру, технологиялар, құзыреттілік, адами даму тұжырымдамасы, адами даму капиталының индексі.

A.B. KIBAYEVA,*¹

PhD student.

*e-mail: kibayevaa@list.ru

L.A. TUSSUPOVA,¹

d.e.s., professor.

e-mail: l.tussupova@turana-edu.kz

R. GIZE,²

d.e.s., professor.

e-mail: r.giese@hszg.de

¹Turan University, Almaty, Kazakhstan

²Zittau-Görlitz University of Applied Sciences,
Zittau, Germany

METHOD OF HUMAN CAPITAL ASSESSMENT IN THE DIGITAL ECONOMY OF KAZAKHSTAN

Abstract

The purpose of this article is to analyze the dynamics of key indicators, measure the human development index in Kazakhstan. General scientific, analytical, aggregation and comparison methods were used in the article to analyze the indicators of life quality. Human development trends, the level of education, and the level of population income were identified. The article describes main advantages and disadvantages of usage human development index as a general characteristic of the standard of living of the population. Human capital indicators are aimed at assessing the human capital of individuals, as well as their aggregation to calculate the final indicator at the level of the entire population. With the help of the human development index, it is possible to assess economic progress, social changes in the life of the population, as well as the viability of the country's social and economic policy. The research includes information about the standard of living of the population, its social development, and also contains an assessment of ongoing transformations that relate to key components of human capital development. The literature review of scientific publications of foreign and domestic scientists devoted to the study of human capital development, as well as annual reports on human development of UNDP and materials of the National Statistics Bureau of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan, provided an opportunity to characterize the current situation in the Republic of Kazakhstan in the field of human capital. The role of advanced technologies and innovations in the development of the national economy is progressing in Kazakhstan. Kazakhstan's economy is actively moving to a new level of digitalization.

Key words: digital economy, human capital, digitalization, technology, competence, the concept of human development, human development index.

IRSTI 38.21.17
UDC 001.5

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-268-275>

E.S. BAYMAKHANOV,*¹

PhD student.

*e-mail: elamanbs@mail.ru

D.M. DADABAYEVA,²

c.e.s.

e-mail: d.dadabayeva@turan-edu.kz

A.T. SISSENOVA,²

c.e.s.

e-mail: a.sissenova@turan-edu.kz

D.M. KHAMITOVA,³

c.e.s.

e-mail: dariga.hamitova@iuth.edu.kz

¹Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

²Turan University, Almaty, Kazakhstan

³International University of Tourism and Hospitality,
Turkestan, Kazakhstan

STATE REGULATION OF BUDGET INVESTMENTS IN THE FRAMEWORK OF PROJECT FINANCING

Abstract

The importance and relevance of the issue of the effective participation of state authorities in the interbudgetary process, the improvement of the mechanism of interbudgetary relations under the influence of the trend of transformation of state power both vertically and horizontally. The pragmatic side is that the issues of improving the methods of managing budgets and, accordingly, finances are among the most important elements of managing a country, a region, since the problems of the interbudgetary process are so great that it is still impossible to talk about the completion of the formation of an integral system for managing budget flows. In practice, there is insufficient validity of budget indicators, in connection with which recent years have become a period of exacerbation of interbudgetary relations, manifested in increased subjectivism, incomplete and untimely execution of budgets at different levels. One of the reasons for this situation is the sharp disproportions between spending commitments concentrated at the republican and local levels, on the one hand, and available revenue sources, on the other. The purpose of the study is territorial budgets, especially local ones, poorly provided with their own revenue sources, adequate to their spending obligations. This problem is seen as especially acute in the context of the ongoing crisis in the public sector, when there is a decrease in budget revenues, an increase in their debt burden and dependence on higher financial assistance, and a number of other negative consequences. The role of interbudgetary relations in these conditions is especially high. Therefore, the assessment and classification of factors influencing the regulation of interbudgetary relations will allow for the improvement of interbudgetary regulation and its tools.

Key words: interbudgetary relations, state management bodies, budget investments, investment projects, finance, management methods, state regulation, transformation.

Introduction

The analysis of scientific materials on the organization and state regulation of budget investments has shown that in most cases the basic principles and their improvement, improvement of regulation, as well as the experience of applying various forms of inter-budgetary regulation are considered. At the same time, in the modern scientific literature, issues related to the assessment of the system of regulation of budget investments remain insufficiently studied, and an integrated approach to assessing the effectiveness of the forms and methods of regulation used in the budget system is almost completely absent, which predetermined the choice of the topic, the purpose of this article. In order to understand the economic significance of investments, it is important to distinguish between

investments that involve the adoption of certain investment conclusions on a microeconomic scale and investments that are implemented on a macroeconomic scale. At the macroeconomic level, only those investments that guarantee an increase in existing capital or the formation of new capital belong to investments. Such investments are usually treated as a share of GDP intended for use in the future. Investments by individual investors aimed at obtaining or redistributing existing assets, for example, for the acquisition of significant securities.

Literature review

The problems of the activity of investment relations to a certain extent attracted the special attention of scientists and specialists in the field of research in economic science. These can include: Galiyeva A.Kh., Proskurina V.K., Toksanov A.N., Tyutyukina E.B. etc. Both domestic and foreign researchers pay great attention to the theoretical aspects of the formation and improvement of state regulation. The works of such economists as Sagadiev K.A., Koshanov A.K., Azarnikova I.V., Babich A.N. and others are devoted to the problems of inter-budgetary relations. The issues of applying various forms and methods of regulating budget investments at the regional level are covered in the works of: Tolegenova M.S., Aubakirova A.A., Igudina A.G. and others. Important issues focused on studying the process of partnership between entrepreneurs and the state were dealt with by such well-known economists: Bogaturov A.D., Gromova E.A., Yescomb E.R., Kochetkovoy S.A., Tkachenko M.V.

The theoretical and practical basis for analyzing the development and efficiency of calculating investment projects in conjunction with the use of the PPP methodology attracts scientific interest and was considered in the works of foreign and Kazakh scientists and practical economists. At the same time, certain issues of public administration and economic analysis of PPPs, as well as the features of regulating the inflow of investments, have not yet been fully explored in the literature presented.

Materials and methods

The methodological basis consists of the conceptual foundations of investment policy and budget planning, monographic research of bibliography, functional approach, logical synthesis, categorical assessment, methods of generalization and expert assessments of investment decisions, comparative and documentary analysis, risk strategy, etc. The information basis of the work was legislative and instructional acts of the state and executive authorities of Kazakhstan, state, regional and sectoral programs of the Republic of Kazakhstan, publications of statistical official sources on the example of Ministries and Committees of Kazakhstan, materials of economic scientific international rating publications, analytical documents, Internet resources and methodological references on the research topic under consideration. The theoretical basis of the article is the research of leading domestic and foreign economists in the field of budget investments, in particular inter-budgetary regulation of budget balance. The depth of the research, the validity of scientific results, the reliability of conclusions and recommendations were ensured by the use of general scientific methods of cognition: observation, comparison, synthesis of theoretical and practical material.

The system of attracting non-state funds through Public-private partnership has become one of the main instruments of the country's investment policy in the whole society. Modern experience testifies to the widest distribution of various modifications of joint private and public activities. Public-private partnership is an important and also multi-purpose mechanism for the formation of the economy, the importance of which is increasing in the country. In order to increase the productivity of public investments, stimulating the attraction of private funds and the implementation of investment plans on the basis of Public-Private partnership must be based on scientifically sound methodological recommendations for establishing the financial productivity of investments, taking into account the interdependent interests of investors of different degrees.

Improving the methods of assessing financial performance in the economic spheres is, both from a scientific and factual point of view, an important issue with the participation of Public-Private partnerships. The main normative acts and laws in the field of Public-private partnership should include the following: the Constitution, the Civil Code, "On Public-private Partnership", etc.

The Law “On Public-Private Partnership” substantiates the regulations on the implementation of an investment project at the level of Public-private partnership. According to the mentioned Law, the tasks of Public-private partnership are the following – the organization of favorable conditions for the inflow of investments and the construction of innovative infrastructure in order to optimize the interaction of private and public business to achieve stable development of the national economy of the republic.

In accordance with the Civil Code, it is assumed that the monetary and commodity sphere is managed and regulated and that equality of all parties involved is ensured on the territory of the country.

Kazakhstan has a state institute in the field of organization of Public-private partnership – JSC “Kazakhstan Center for Public-Private Partnership”.

Main provisions

The above-mentioned JSC is engaged in the implementation of expertise, consultations, research and evaluation of the development of relations at the level of implementation of all investment projects under consideration in the republic. Foreign specialists are involved in the planning and implementation of concession types, and foreign firms take part in the organization of competitions.

This confirms the considerable attention of investors to projects implemented in the country, and proves that Kazakhstan’s experience practically meets the criteria adopted in international practice. Since the beginning of 2019, the state regulation of the investment activity process has been carried out by the Ministry of Industry and Infrastructure Development. Over the past 30 years, about 300 billion US dollars of foreign investments have been attracted to our republic. For example, Figure 1 shows the inflow of investments to Kazakhstan in the period from 2009 to 2022.

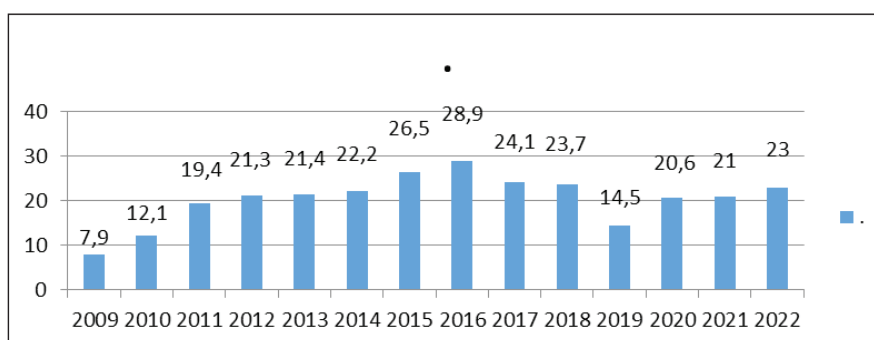

Figure 1 – Inflow of investments to Kazakhstan, 2021–2022

Note – Compiled based on the source.

Table 1 shows the countries that are leaders in attracting investments to our republic.

Table 1 – Main investor countries of Kazakhstan

№	Investor countries	Volume of investments, billions of dollars.	№	Investor countries	Volume of investments, billions of dollars.
1	Netherlands	81,8	6	USA	33,7
2	Switzerland	21,9	7	China	16,4
3	France	14,6	8	Great Britain	13,0
4	Russia	12,6	9	Virgin Islands	10
5	Belgium	7	10	Japan	5,9

Note – Made by the author on the basis of the literature source [7].

According to preliminary data, gross receipts in 2021 were formed at around 25 billion US dollars. It should be noted that the Council of Foreign Investors, created under the first President of the Republic, was organized in 1998.

It includes administrators of more than 30 foreign companies.

The purpose of the activity of this Council is the implementation of international projects, the development of recommendations in the field of optimization of priority vectors of Kazakhstan's investment policy and favorable integration of the national economy into the world economy [8].

Currently, 80% of manufacturing companies still use manual labor or own a semi-automated industrial enterprise. That is, some enterprises are still at the stage of transition to absolute automation.

In this regard, it is necessary, firstly, to encourage companies to invest in modernization by developing economic support tools, including increasing the volume and availability of long-term financing; strengthening conditions for projects receiving state support in terms of the use of modern equipment and technologies.

According to N.A. Nazarbayev, the Astana International Financial Center can play a special role in achieving the inflow of huge foreign investments [9].

On October 9, 2020, the Report on the Global Competitiveness Index of the Forum (World Economic Forum) was published. The top five in the 2020 ranking looks like this: Singapore, the United States of America, Hong Kong, the Netherlands and Switzerland.

Our republic took 55th place in the updated 4.0 rating, moving up by 4 points (2020- 59th place). Our country has secured the second place among the countries of the Commonwealth of Independent States, second only to the Russian Federation (43rd place).

In comparison with the Republic of Kazakhstan, the Russian Federation has competitive advantages in such factors as “Information and communication technologies”, “Infrastructure”, “Macroeconomic stability of the state”, etc.

We emphasize that the republic's competitive preferences are the following development priorities: “The labor market” we are in 25th place (an increase of 5 positions), and according to the indicator “Business dynamism” is in 35th place (an increase of two points) [10].

A certain increase in inflation in Kazakhstan over the past few years has been dictated by the following reasons: the presence of long-term sanctions against the Russian Federation, uncertainty and volatility of prices on the world market, crop failure of agricultural products, an increase in social benefits, etc. The general structure of investments in the development of important sectors of the domestic economy is shown in Figure 2.

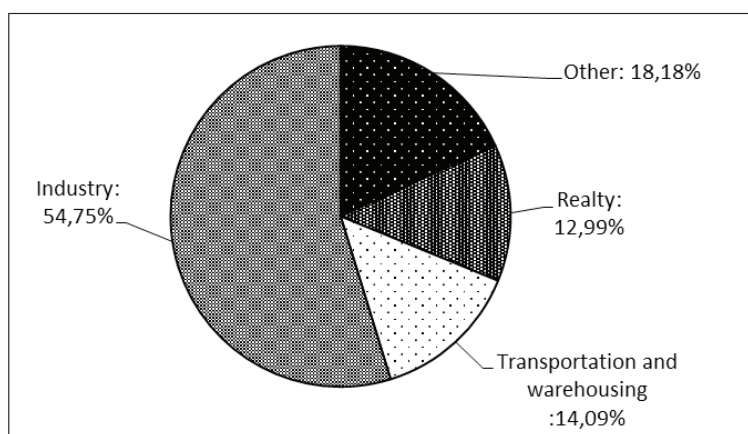

Figure 2 – Structure of total investments in the capital of the sectors of the economy of the Republic of Kazakhstan, 2021

Results and discussion

In the Republic of Kazakhstan, the volume of investments in basic capital for the past 2 months of 2021 is approximately 1480 billion tenge. We can say that this is 11.6 percent higher than in the same period last year. The scale of industrial output for the past 2 months of 2020 includes the amount of about 4643 billion tenge, which implies an increase of 5.8 percent more than in the last period of January-February 2019 [11].

Let's consider the implementation of some investment projects. In particular, more than 100 investment projects are being implemented in the republic. Over 353 million dollars has been invested in the field of innovative infrastructure construction. The economic district "National Industrial Petrochemical Technopark" in Atyrau region is considered an important project. The formation of free economic zones is focused on the study of new investment plans for the formation and formation of petrochemical products for the in-depth refinement of natural hydrocarbon raw materials and the production of highly competitive petrochemical products with increased added value. The total area is 3475 hectares, the value of investments is approximately 350 million dollars. The construction of free economic zones is expected to be completed in 2022.

In the economic sector, the maximum volume of investment projects is implemented in the field of industrial construction – 36 projects, the total amount of investments reaches about \$ 17 billion [12].

Thus, the list of the largest industrial investment projects includes: a chemical complex for the production of mineral fertilizers and the formation of Karatau deposits in the Zhambyl region (investment volume – 750 million US dollars), a plant for the production of cars "ASIA AUTO Kazakhstan" (investment volume – 630 million US dollars) and a poultry farm in the city of Makinsk, Akmola regions (the volume of investments is 300 million dollars). As part of the construction of the energy sector in Kazakhstan, 32 investment projects are being implemented, where the value of investments is more than 42 billion dollars [13].

In the Republic of Kazakhstan, emphasis is placed on the development of other energy sources, in connection with which the relevant areas of energy construction are wind farms and solar power plants [14].

Basically, the investors of such facilities are foreign companies. Thus, one of the huge projects of alternative energy appears to be the construction of a wind power plant with a total potential capacity of 100 MW, which is being implemented in Kostomar, Akmola region. The construction is being carried out by Green Energy, and it is planned to supply about 30 wind turbines during the implementation of the project. Investments in construction amounted to \$ 136 million. In Kazakhstan, the development of chemical and petrochemical production is focused on special economic zones, for example, SEZ & "National Industrial Petrochemical Technological Park"; (Atyrau region) and SEZ "Pavlodar". The most ambitious project in this industry is a large gas chemical complex located on the territory of the FEZ & "NINT" [15]. The company is engaged in the implementation of the first stage of construction LLP "Kazakhstan Petrochemical Industries Inc", in 2023 it is planned to create a production capacity of at least 500 thousand tons of polypropylene per year. The construction of the second stage is carried out by KYLE LLP. The company plans to put into operation by 2025 a production capable of bringing the annual production volume to 1,250 million tons of polyethylene.

Conclusion

A public-private partnership is a formalized agreement based on the combination of financial, material, technical resources for a certain time, the distribution of risks of interaction between the government, on the one hand, and business, on the other hand, which functions on the basis of the PPP obligation.

Analyzing foreign experience in the creation and implementation of investment policy, it is worth noting that, despite the reform of the joint conditions for economic activity, in most countries an effective investment management system has been created, based on the use of various mechanisms

of economic and organizational types. As established, the ultimate goal of investment is to increase the effectiveness of the economic activity of companies through technological reconstruction and new construction projects. Therefore, not only the efficiency of using investments as a resource is important, but also the overall high production productivity of the facility. The projected concept of evaluating the performance of investment plans is intended to become the main one for their selection for financing by companies and businessmen. Investors will also benefit, as the quality and prospects of investment services will increase significantly due to a significant increase in their efficiency and competitiveness.

In our opinion, Kazakhstan should implement three areas of PPP organization:

- ♦ technological, technical and organizational modernization. It is recommended to provide specific PPP tools in each research area;

- ♦ PPP tools in the field of technological and technical modernization of the infrastructure sectors of Kazakhstan include: improvement of technologies by industrial research institutes and the introduction of innovative technologies by enterprises and companies in the production of facilities;

- ♦ improvement of the product by industry research institutes and introduction of improved infrastructure facilities by businesses. In this regard, the implementation of the concept of “green” PPP projects in the Republic of Kazakhstan, the catalyst for the formation of which is considered to be a promising concept for the transition of the state to a “green economy”;

- ♦ PPP tools within the framework of the coordination modernization of the infrastructural spheres of the country’s economy include: attraction of money from the Kazakhstan Investment Fund and DBK (that is, the Development Bank of Kazakhstan); state guarantees; development of transport and logistics clusters.

The most important step in finding a balance between the interests of state and commercial structures and a necessary element for the correct implementation of PPP plans is to assess the effectiveness of interaction between state and commercial structures.

REFERENCES

- 1 Tokaev K.K. Constructive public dialogue is the basis of stability and prosperity of Kazakhstan // Message of the President to the people of Kazakhstan. Nur-Sultan: Akorda, 2019, 16 p.
- 2 Yescomb E.R. Public-private partnership: basic principles of financing; per. from English. M.: Alpina Publisher, 2019, 457 p.
- 3 Engel E., Fischer R.D., Galetovic A. The Economics of Public-Private Partnerships: A Basic Guide. Cambridge University Press, 2014, 192 p.
- 4 Toksanova A.N., Galieva A.Kh., Abildina A.Sh. Evaluation of the effectiveness of PPP projects in the Republic of Kazakhstan. LAP LAMBERT Academic Publishing, 2019, 324 p.
- 5 Analysis, evaluation and financing of innovative projects: Textbook / Proskurin VK, 2nd ed., add. and reworked. M.: Vuzovsky textbook, NIC INFRA-M, 2017, 136 p.
- 6 Tyutyukina E.B. Investments and innovations in the real sector of the Russian economy: state and prospects: monograph / ed. Doctor of Economics, prof. E.B. Tyutyukina. M.: Publishing and Trade Corporation “Dashkov and Co”, 2014, 220 p.
- 7 Economic political science. Business relations with the state and society / otv. ed. HELL. Bogaturov. M.: Aspect Press, 2017, 240 p.
- 8 Akintoye A., Beck M. Policy, finance & management for public-private partnerships / A. Akintoye, M. Beck. Published by Blackwell Publishing Ltd, London, 2009, 275 p.
- 9 Belitskaya A.V. Legal regulation of public-private partnership. M.: Statute, 2012, 191 p.
- 10 Sazonov V.E. Public-private partnership: civil-legal, administrative-legal and financial-legal aspects. M.: Buki Vedi, 2012, 492 p.
- 11 Hodge G.A., Greve C. Public-Private Partnerships: An International Performance Review // Public Administration Review, 2007. Vol. 67(3). P. 545–558.
- 12 Nikonova I.A. Public-private partnership: foreign experience of project financing. Monograph. M.: KnoRus, 2020, 272 p.

13 Potasheva G.A. Project management (project management): Textbook – М.: NITs INFRA-M, 2016, 224 p.

14 Tregubova D.D. Management of funding sources for priority projects in the interests of the state and private investors // Young scientist, 2017, no. 17, pp. 386–389.

15 World Bank Institute and Public-Private Infrastructure Advisory Facility «Value-for-Money Analysis – Practices and Challenges». Washington DC, 2013, 129 p.

Е.С. БАЙМАХАНОВ,*¹

докторант.

*e-mail: elamanbs@mail.ru

Д.М. ДАДАБАЕВА,²

Ә.Ф.К.

e-mail: d.dadabayeva@turan-edu.kz

А.Т. СИСЕНОВА,²

e-mail: a.sissenova@turan-edu.kz

Ә.Ф.К.

Д.М. ХАМИТОВА,³

Ә.Ф.К.

e-mail: dariga.hamitova@iuth.edu.kz

¹әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,

Алматы қ., Қазақстан

²«Тұран» университеті, Алматы қ., Қазақстан

³Халықаралық туризм және меймандостық университеті,

Түркістан қ., Қазақстан

ЖОБАЛЫҚ ҚАРЖЫЛАНДЫРУ ШЕҢБЕРІНДЕ БЮДЖЕТТІК ИНВЕСТИЦИЯЛАРДЫ МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУ

Аңдатпа

Мемлекеттік басқару органдарының бюджетаралық процеске тиімді қатысуы, бюджетаралық қатынастар тетігін жетілдіру туралы мәселенің маңыздылығы мен өзектілігі мемлекеттік билікті тігінен де, көлденеңінен де трансформациялау үрдісінің әсерінен күшейе түседі. Прагматикалық жағы – бюджеттерді және тиісінше қаржыны басқару әдістерін жетілдіру мәселелері елді, аймақты басқарудың аса маңызды элементтерінің қатарына жататындығында, өйткені бюджетаралық процестің проблемалары соншалықты үлкен, сондықтан бюджет ағындарын басқарудың тұтас жүйесін қалыптастырудың аяқталуы туралы айту әлі мүмкін емес. Іс жүзінде бюджеттік көрсеткіштердің негізділігі жеткіліксіз, соған байланысты соңғы жылдар субъективизмнің күшеюінен, әр түрлі деңгейдегі бюджеттердің толық емес және уақтылы атқарылмауынан көрінетін бюджетаралық қатынастардың шиеленісу кезеңіне айналды. Бұл жағдайдың себептерінің бірі – бір жағынан республикалық және жергілікті деңгейлерде шоғырланған шығыс міндеттемелерінің, екінші жағынан қолда бар кіріс көздерінің арасындағы күрт теңгерімсіздік болып табылады. Зерттеудің мақсаты-өздерінің кіріс көздерімен, олардың шығыс міндеттемелеріне барабар нашар қамтамасыз етілген аумақтық бюджеттер, әсіресе жергілікті бюджеттер. Бұл мәселе бюджет кірістерінің азаюы, олардың қарыздық жүктемесінің артуы және қаржылық көмектің жоғарылауына тәуелділігі және басқа да бірқатар келеңсіз салдарлар орын алған мемлекеттік сектордағы дағдарыстың жалғасуы жағдайында әсіресе өзекті болып көрінеді. Бұл жағдайда бюджетаралық қатынастардың рөлі ерекше жоғары. Сондықтан бюджетаралық қатынастарды реттеуге әсер ететін факторларды бағалау және жіктеу бюджетаралық реттеуді және оның құралдарын жетілдіруге мүмкіндік береді.

Тірек сөздер: бюджетаралық қатынастар, мемлекеттік басқару органдары, бюджеттік инвестициялар, инвестициялық жобалар, қаржы, басқару әдістері, мемлекеттік реттеу, трансформация.

Е.С. БАЙМАХАНОВ,*¹

докторант.

*e-mail: elamanbs@mail.ru

Д.М. ДАДАБАЕВА,²

к.э.н.

e-mail: d.dadabayeva@turana-edu.kz

А.Т. СИСЕНОВА,²

к.э.н.

e-mail: a.sissenova@turana-edu.kz

Д.М. ХАМИТОВА,³

к.э.н.

e-mail: dariga.hamitova@iuth.edu.kz

¹Казахский национальный университет им. аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

²Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

³Международный университет туризма и гостеприимства,
г. Туркестан, Казахстан

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ БЮДЖЕТНЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В РАМКАХ ПРОЕКТНОГО ФИНАНСИРОВАНИЯ

Аннотация

Важность и актуальность вопроса об эффективном участии государственных органов управления в межбюджетном процессе, совершенствовании механизма межбюджетных отношений усиливается под влиянием тенденцией трансформации государственной власти как по вертикали, так и по горизонтали. Прагматическая сторона состоит в том, что вопросы совершенствования методов управления бюджетами и, соответственно, финансами относятся к числу наиболее важных элементов управления страной, регионом, так как проблемы межбюджетного процесса столь велики, что пока невозможно говорить о завершении формирования целостной системы управления бюджетными потоками. На практике имеет место недостаточная обоснованность бюджетных показателей, в связи с которой последние годы стали периодом обострения межбюджетных отношений, проявляющегося в усилении субъективизма, неполном и несвоевременном исполнении бюджетов разных уровней. Одна из причин такого положения – резкие диспропорции между сосредоточенными на республиканском и местном уровнях расходными обязательствами, с одной стороны, и имеющимися доходными источниками – с другой. Цель исследования – территориальные бюджеты, особенно местные, слабо обеспеченные собственными доходными источниками, адекватными их расходным обязательствам. Особенно острой данная проблема видится в условиях происходящих кризисных явлений в бюджетной сфере, когда наблюдается снижение доходов бюджетов, рост их долговой нагрузки и зависимости от вышестоящей финансовой помощи и ряд других негативных последствий. Роль межбюджетных отношений в этих условиях особенно высока. Поэтому оценка и классификация факторов, влияющих на регулирование межбюджетных отношений, будет способствовать совершенствованию межбюджетного регулирования и его инструментов.

Ключевые слова: межбюджетные отношения, государственные органы управления, бюджетные инвестиции, инвестиционные проекты, финансы, методы управления, государственное регулирование, трансформация.

IRSTI 06.73.02
UDC 336.018

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-276-284>

D.E. DAIYRBAY,*¹

PhD student.

*e-mail: dairdinara@gmail.com

T.T. MUKHAMEDYAROVA-LEVINA,¹

c.e.s., associate professor.

e-mail: t.mukhamedyarova-levina@turan-edu.kz

I.A. IMANBAY,¹

m.e.s., senior lecturer.

e-mail: i.imanbay@turan-edu.kz

¹Turan University, Almaty, Kazakhstan

MAIN CHARACTERISTICS OF PROJECT FINANCING OF INFRASTRUCTURE FACILITIES AND ITS DEVELOPMENT IN KAZAKHSTAN

Abstract

The article deals with the issues of current stage of development process of project finance in Kazakhstan. The purpose of the study is to develop new recommendations based on the analysis of foreign experience in the applying project finance to implement the infrastructure projects. One of the most relevant economic development problems of Kazakhstan is the increase in investment activity, which requires the formation of an effective investment market. The complexity of its formation and the investment financing mechanism corresponding to a market economy lies in the fact that the Kazakhstani's economy is in the stage of developing the necessary market infrastructure that ensures the free exchange of information between all business entities. However, there are very few reliable and adapted financing instruments that ensure the healthy functioning of investment activity. Therefore, in order to overcome the crisis and launch economic growth it is necessary to create new production capacities, to renew fixed assets and, on this basis, to implement innovative strategies of breakthrough and modernization. As follows from the above, the relevance and insufficient theoretical and practical study of the issues related to project financing in Kazakhstan, determined the choice of the topic, purpose and objectives of this study.

Key words: economic development, project financing, investment market, infrastructure projects, financing instruments, project risks, innovation strategies.

Introduction

So, as of today, one of the rapidly developing infrastructure financing tools is the Project Finance. Its popularity was widely spread in the last few decades of the 20th century and has been successfully applied for implementing large-scale investment projects in different economically vital industries since then. Due to the peculiarities of the process of development and the current institutional environment, it is challenging to adopt the model of Project Finance of Western national and transnational corporations in Kazakhstan. The formation of an effective system of Project Finance can be created through rigorous studying of theoretical materials of the approaches of the organization of Project Finance that are used by highly developed countries in the combination of the scientific generalization of our own experience in the field of investment financing.

Literature review

Many foreign scientists as E.R. Yescombe, J.D. Finnerty, I.A. Nikonova, B.C. Esty, H.L. Beenhaker and many more were engaged in the study of the essence of Project Finance and the ways of its development in comparison to other tools of financing. These scientists have given very important recommendations on the development and further implementation of Project Finance as the alternative to the traditional types of financing. Nevertheless, it should also be noted that despite numerous

references by various experts that project finance is used in relation to large-scale and capital-intensive projects. But there is a shortage of certain types of quantitative criteria for the use of Project Finance. The criteria for qualifying for Project Finance are more qualitative than quantitative. In addition, the use of Project Finance depends on the ratio of income and expenses associated with the use of Project Finance in comparison with traditional methods of financing rather than on the amount of funds raised.

Materials and methods

The research used general scientific and special research methods: dialectical method of cognition, induction and deduction, scientific abstraction, system analysis, system of indicators and methods of evaluation, causal and comparative methods, static-economic method.

Main provisions

Beginning from generally accepted terminology, infrastructure is an artificial, permanently located linear particular object of public use. That forms the basis of economic life due to their original functions for maintaining the movement of people and goods, the electricity and water supply, and so on. According to results of conducted research on the given topic by many leading economists, the social infrastructure indirectly supports the development of the economy, and as a result helps meeting the intangible needs of the population.

Table 1 – Main types of infrastructure projects

Technical infrastructure projects			Social infrastructure	
Communications	Energy	Water supply	Society	Management
- Transport projects such as overpasses, bridges, ports, terminal; - Communications, including new systems	- Electricity; - Enterprises of the oil and gas sector; - Heating systems, heating plants	- Water collectors. - Sewerage. - Water purification facilities; - Distillers	- Healthcare; - Science; - Culture; - Education; - Sports	- Public administration and law enforcement bodies - Public places for various purposes;
Note – Made by the authors on the basis of the literature source [1].				

Infrastructure plays a leading role in the development and functioning of the socio-economic system. Since the development of roads, sea terminals, water pipes and electricity networks is considered as the part of the responsibility of local authorities it is generally believed that infrastructure activities are associated with local self-government. Financing infrastructure projects requires public participation. For instance, in case of Europe, the importance of this problem is emphasized and as a result, solved by co-financing infrastructure project from their internal European budget.

Elements of economic-technical infrastructure are divided into means and objects of communication, energy and water supply networks. Their recipients are households and manufacturing enterprises. Social infrastructure encompasses institutional and social subsystems. Infrastructure projects can also be divided according to the criterion of impact of local, regional, national and international range and accessibility. Economists often Core distinctions between public and private infrastructure can be identified depending on their status.

The term “infrastructure investment” means the deliberate spending of funds on acquiring infrastructure assets to gain specific benefits at an assumed risk. Taking into account the classification of investments, the following types of financing of infrastructure projects can be proposed. These can be financial investments when an investor decides to buy securities of a company investing in infrastructure, or to provide an investment loan for the construction or expansion of the corresponding infrastructure. The investor can also decide on direct investments, including some following examples:

a) expansion, b) modernization, c) reconstruction or construction of a new infrastructure facility. In the context of infrastructure investments, so-called intangible investments, including R&D expenditures, which play a crucial role in sectors such as communications and energy, should not be ignored. Infrastructure investments can be classified according to the type of enterprise or organization

that provides financing. Here we are talking about public, private and public-private investments carried out by both sectors. The infrastructure is characterized by specific features that give certain consequences when planning and implementing investment projects [2].

Obviously, these features influence the choice of financing models.

1) High capital intensity: the construction and operation of infrastructure facilities involve significant costs with a long payback period.

2) Technical unity and indivisibility: infrastructure projects require the creation of the entire facility at once to achieve the planned functionality.

3) Particular objectives: it is essential for the government to finance infrastructure facilities, which provide public services in the field of production or consumption

4) Durability: once constructed objects can determine the development of spatial structures of production and population systems for a long period of time, continuing to serve for decades.

5) Lack of mobility: it should be remembered that infrastructure facilities are permanently connected to a specific area, requiring the use of infrastructure services on site.

The above mentioned features reflect the specific features of the infrastructure. Financing formulas for infrastructure projects should take into account high level of risks, capital intensity, and particularly a long cycle of an investment project. So as a result, this significantly limits the available financing options, and excludes the participation of a private investor who expects an immediate return on invested capital [3].

Project finance was presented for the first time ever in the countries of North America as a special tool for financing large investment projects. It has existed in its present form for more than 50 years, but its use has increased dramatically in recent years because of the scaling up of energy, mining and industrial projects.

Above-mentioned projects carry out a technical, economic and political risk. Therefore, the following responsibility of any project outcome is divided equally between project beneficiaries and banks involved in financing them.

Although the term “Project Finance” is widely used in banking and industry sectors, it is often misunderstood. There are two main forms of Project Finance:

- 1) relative project finance
- 2) core project finance.

Relative Project Finance is a way of regular financing, where project beneficiaries or borrowers receive resources for a given project, but under the guarantee of the beneficiaries and with a full turnover on the income and assets of the borrower or guarantor. Since there is no separation of responsibility for the project from other responsibilities of the beneficiaries and, accordingly, no sharing of risks it cannot be considered as the Project Finance in a classical way [4].

The main participants in the project financing process are presented in Figure 1:

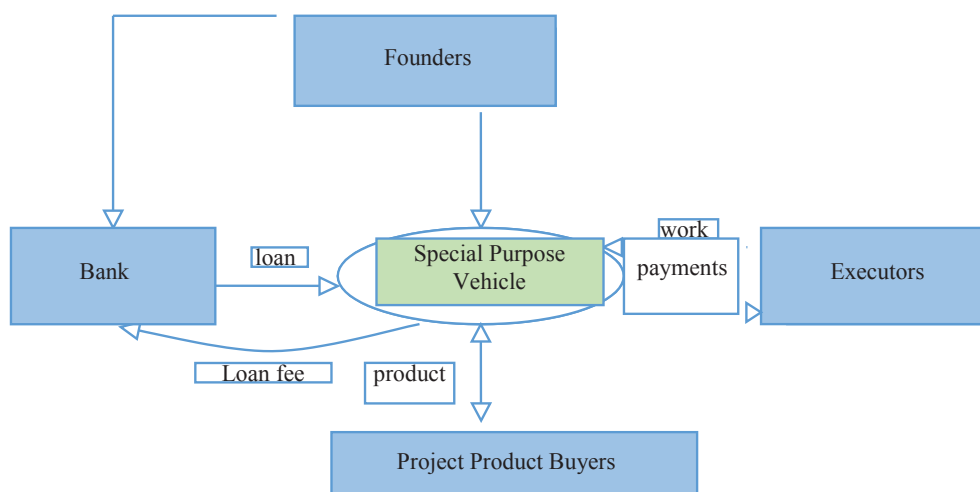

Figure 1 – Financial scheme of the project implementation

Note – Made by authors on the basis of the data from literature source [4].

The creation of an independent company in the form “legal entity” is used to implement the project according to the following scheme: the founders / beneficiaries of the project, or companies willing to take part in the implementation of any large project, create a new company – a subsidiary, which is designed to independently respond for the project implementation [5].

Currently, there are few definitions of the concept of «Project Finance», which can be understood in different ways.

However, according to the results of research of this article, it can be identified that «Project Finance» is a method of financing long-term infrastructure, industrial and other projects, which allows the beneficiaries of an investment project to limit their liability for the project only by their contribution to the authorized capital of the project, distributing risks and counting on certain dividends from cash flows generated by the project. The main feature of «Project Finance» is that the object of investment of credit funds is a specific project, and not the borrowing company. This broad definition of «Project Finance» allows it to include various options currently available, differing mainly in the degree of risk assumed by the project beneficiary [6].

The article shows the process of assessing the effectiveness of the project, and as follows, the results of calculation of such indicators as:

1. Project payback period (PPP).
2. Competitiveness.
3. Sources of loan and interest repayment.
4. The index of project profitability (IPP).
5. Internal rate of return (IRR) (return on investment rate).
6. Net present value of the project (NPV).
7. Debt coverage ratio for the crediting period (LLDSCR).
8. Debt coverage ratio for the entire life of the project (PLDSCR).
9. Equity-to-borrowing ratio (LBR).

The risk management system also affects the effectiveness of the project [7].

The research paper analyzes 4 projects of financing the facility in various segments of the industry:

1. Project 1: Financing the construction of a shopping center.
2. Project 2: Financing the construction expenses of high-rise residential buildings.
3. Project 3: Financing the construction of a business class residential building.
4. Project 4: Financing of construction and reconstruction of low-rise residential buildings.

Cash flow models were built for each project, as well as the main performance indicators of the projects were calculated:

Comparative characteristics of key performance indicators of projects are presented in Table 2.

Table 2 – Key performance indicators of projects (comparative features)

Key effectiveness indicators	Project 1	Project 2	Project 3	Project 4
NPV	3 745	5 998	14 913	574 792
LLDSCR	1,2	1,2	2,2	3,4
PLDSCR	1,4	1,3	2,3	3,4
ISCR	8,1	4,2	12,6	20,4
KOCC	19%	0,0%	25,4%	23,7%
IRR	51,6%	48,2%	38,6%	51,2%
The total amount of all loan payments *thousand USD	11 768	28 392	17 825	356 860
Note – Made by the authors on the basis of the literature source [7].				

As part of a comprehensive analysis of each project, 3 options for the development of project scenarios (basic, optimistic and pessimistic) were considered.

Figure 2 shows the results of this analysis.

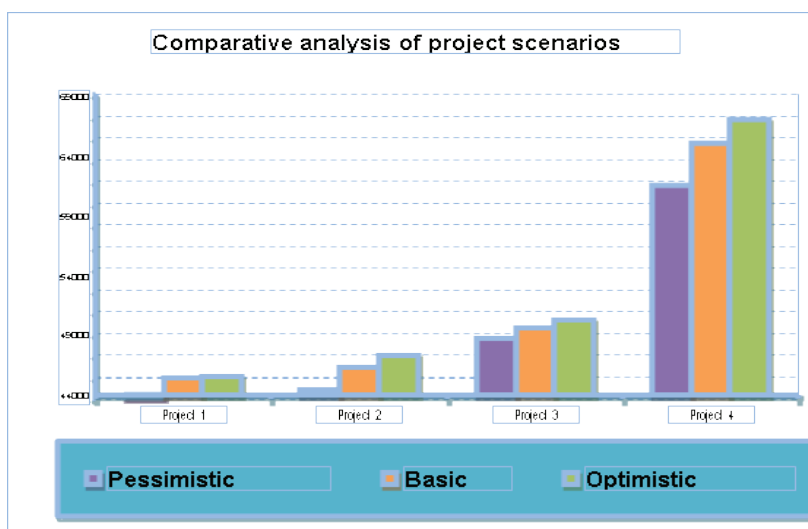

Figure 2 – Comparative analysis of construction project scenarios

Note – Made by the authors on the basis of the Table 2.

After the analysis, the project specific risks were identified and the risk reduction ways for each of the projects were proposed.

Also, the main project indicators' sensitivity to were defined. The obtained data is presented in Table 3.

Table 3 – Projects sensitivity (NPV change in %)

Key indicators changes 1%	Project 1	Project 2	Project 3	Project 4
Selling price	1,4%	5,4%	2,7%	1,4%
Expenses	3,3%	3,5%	0,2%	0,4%
Loan interest rate, %	2,7%	0,7%	1,5%	1,8%

Note – Made by the author on the basis of the Table 2.

According to the data from the table above, three of the four projects are most sensitive to the sale price of rental space. And only the first project turned out to be the most sensitive to the selling costs of the project itself. Therefore, it can be concluded that in order to improve the system of Project Finance, first of all it is necessary to pay attention to the profitability of the project, especially considering the fact that in the process of work we considered the construction of large real estate objects, where the results of the «Object to Volume»-ratio of the construction and installation work is approximately the same.

Further, an analysis of the development of various segments of the construction industry, which includes the projects discussed above, was carried out. Accordingly we can conclude that it is highly profitable to invest in this industry. The annual increase in profitability is around 20–30%. This circumstance attracts a huge number of developers to the housing construction market where they earn the biggest profit in the shortest possible time [8]. Relying on the given data from numerous researches, the average efficiency of investments is 3 times higher than the yield on regular bank deposits.

Thus, speaking about an effective system of Project Finance, it is necessary to consider the «Risk to Profitability»- ratio of the project [9].

From the point of view of the any entity making investment decisions, the «Risk to Return»-ratio is the basic category underlying the decision to invest funds. Therefore, striving to approach systematically, we can formulate the following: both the reduction of investment risks and the increase

in investment profitability, as well as the combination of both of these factors, will determine the formation of an effective system of Project Finance.

So in the next stage, we are going to identify the ways to improve the «Risk to Return»-ratio in this research.

Based on this, the available empirical data on the implementation of investment projects on the terms of Project Finance in the construction industry were analyzed in order to identify the laws that made it possible to implement these projects.

Secondly, an analysis of the legislative framework of our country was carried out in order to identify possible shortcomings, the correction of which will have a positive effect and the possibility of large-scale distribution of this type of financing.

The result of the work carried out was the identification of two main ways to implement an effective system of Project Finance:

1. Elimination of deficiencies in legislation.

According to the authors, in order to form an effective system of Project Finance, it is necessary to improve the legal norms that regulate the most important issues of Project Finance in the framework of investment design of commercial banks and the activities of project companies.

2. Minimization of project risks

In order to minimize risks in Project Finance, it is proposed to use a method of scoring risk assessment providing the information about the main indicators of any particular project, such as:

1. Market/competition in the market, where the main features can be:

- ◆ market conditions;
- ◆ competitive position of the Project /a project company on the market.

2. Dependence on market factors:

- ◆ price risks;
- ◆ dependence on suppliers;
- ◆ dependence on customers.

3. Dependence on non-market factors:

- ◆ court proceedings.

4. Reliability of the company:

- ◆ reliability of Founders/initiators;
- ◆ access to the debt capital market [10].

Results and discussion

Based on the results of the research, the following main conclusions can be drawn:

Project Finance is a relatively new form of lending for Kazakhstan, but it is quite effective and promising. This type of lending has been widely developed in banks in recent years, but not all credit organizations correctly interpret this term. Project Finance in its pure form in Kazakhstan is only at the stage of implementation of its system. Existing experience in managing projects financed by Project Finance in the country in the conditions of stagnation of the industry in particular and the economy as a whole.

Today, a highly relevant task of the study is the formation of an effective system of project financing in the infrastructure financing industry, as well as tools that allow you to analyze the project as quickly and accurately as possible, choose the most profitable and less risky project, determine the “sustainability” of the project under the influence of external factors.

Currently there are no generally accepted methods of structuring the project. Each potential investor develops their own project assessment systems, including a system for analyzing project risks. So it is significant to create a common system of implementing Project Finance method in infrastructure projects financing.

During the global financial crisis many investors faced the problem of the lack of tools that allow them to analyze project risks and trends precisely in a short time.

In order to form an effective system of Project Finance, it is necessary to adopt a set of legal norms that clearly regulate the most important issues of Project Finance within the framework of investment design of commercial banks and the activities of project companies.

Conclusion

First of all, it is necessary to solve the following requirements:

- ◆ facilitation the procedure for registration of land relations, especially in terms of long-term land lease and mortgage registration;

- ◆ expanding the possibilities of using collateral in the implementation of lending;
- ◆ revaluation of fixed assets in accordance with inflation;
- ◆ improvement of tax regulations.

1) It is necessary to identify all possible project risks: a) specific risks of each project, b) general: political, macroeconomic, marketing, etc. risks.

2) In order to manage project risks more effectively, it is necessary to use a point (quantitative) risk assessment system.

3) It is not enough to conduct a risk analysis of the project only at the stage of “entering the project”. Regular monitoring of project risks will ultimately have a positive impact on the effectiveness of the project.

4) The practical application of the proposed risk assessment system has shown that it can dramatically increase the effectiveness of the Project Finance system.

It should be noted that in most research papers Project Finance is considered in connection with the study of other, broader issues of investment management and the organization of its financing. There are clearly not enough independent studies on the problems of Project Finance and its organization in Kazakhstan. Existing number of the studies carried out are not of a comprehensive nature, many of the issues raised in them are just staging. In the economic literature there is not enough publicly available information on the content of Project Finance as a special form of investment financing and the role of the state in regulating the relations of its participants is not defined.

The great practical significance of this research paper lies in the formation of the domestic concept of Project Finance via elaborating the whole complex of theoretical and methodological problems in the infrastructure industry.

REFERENCES

- 1 Fight A. Introduction to project finance. UK, 2006.
- 2 Article from the website <https://esfcompany.com/articles/infrastruktura/>
- 3 Yescombe E.R. Principles of Project Finance. Academic Press, USA, 2002, IV.
- 4 Finnerty J.D. Project Financing: Asset-Based Financial Engineering. Second Edition, USA, 2007
- 5 Катасонов В.Ю., Морозов Д.С. Проектное финансирование: организация, управление риском, страхование. – Москва: Анкил, 2000. – 272 с.
- 6 Gatti S., Rigamonti A. Measuring Value-at-Risk in Project Finance Transactions // European Financial Management, 2007. Vol. 13. No. 1.
- 7 Nevitt P., Fabozzi F. Project Financing. Euromoney Books, London. 1999
- 8 Beenhaker H.L. Risk Management in project finance and implementation. Quorum books, 1997.
- 9 Esty B.C. Big Deals: Financing Large Scales Investments. Harvard Business School, USA, 2002.
- 10 Омарова А.К. Организация финансирования инвестиций. – Алматы: «Қазақ университеті», 2019.

REFERENCES

- 1 Fight A. (2006) Introduction to project finance. UK. (In English).
- 2 Article from the website <https://esfcompany.com/articles/infrastruktura/>. (In English).
- 3 Yescombe E.R. (2002) Principles of Project Finance. Academic Press, USA, IV. (In English).
- 4 Finnerty J.D. (2007) Project Financing: Asset-Based Financial Engineering. Second Edition, USA, (In English).
- 5 Katasonov V.Ju., Morozov D.S. (2000) Proektnoe finansirovanie: organizacija, upravlenie riskom, strahovanie. Moskva: Ankil, 272 p. (In Russian).
- 6 Gatti S., Rigamonti A. (2007) Measuring Value-at-Risk in Project Finance Transactions // European Financial Management. Vol. 13. No. 1. (In English).
- 7 Nevitt P., Fabozzi F. (1999) Project Financing. Euromoney Books, London. (In English).

8 Beenhaker H.L. (1997) Risk Management in project finance and implementation. Quorum books. (In English).

9 Esty B.C. (2002) Big Deals: Financing Large Scales Investments. Harvard Business School, USA (In English).

10 Omarova A.K. (2019) Organizacija finansirovanija investicij. Almaty: «Қазақ университети». (In Russian).

Д.Е. ДАЙЫРБАЙ,*¹

докторант.

*e-mail: dairdinara@gmail.com

Т.Т. МУХАМЕДЬЯРОВА-ЛЕВИНА,¹

к.э.н., доцент.

e-mail: t.mukhamedyarova-levina@turand.edu.kz

И.Ә. ИМАНБАЙ,¹

м.э.н., сениор-лектор.

e-mail: i.imanbay@turand.edu.kz

¹Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

ОСНОВНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОЕКТНОГО ФИНАНСИРОВАНИЯ ОБЪЕКТОВ ИНФРАСТРУКТУРЫ И ЕГО РАЗВИТИЕ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы текущего этапа процесса развития проектного финансирования в Казахстане. Целью исследования является разработка новых рекомендаций, основанных на анализе зарубежного опыта применения проектного финансирования для реализации инфраструктурных проектов. Одной из наиболее актуальных проблем экономического развития Казахстана является повышение инвестиционной активности, что требует формирования эффективного инвестиционного рынка. Сложность его формирования и соответствия рыночной экономике, механизм финансирования инвестиций заключается в том, что экономика Казахстана находится на стадии развития необходимой рыночной инфраструктуры, обеспечивающей свободный обмен информацией между всеми субъектами хозяйствования. Однако существует очень мало надежных и адаптированных инструментов финансирования, которые обеспечивают здоровое функционирование инвестиционной деятельности. Поэтому для преодоления кризиса и запуска экономического роста необходимо создавать новые производственные мощности, обновлять основные фонды и, исходя из этого, реализовывать инновационные стратегии прорыва и модернизации. Как следует из вышеизложенного, актуальность и недостаточная теоретическая и практическая проработка вопросов, связанных с проектным финансированием в Казахстане, определили выбор темы, цели и задач данного исследования.

Ключевые слова: экономическое развитие, проектное финансирование, инвестиционный рынок, инфраструктурные проекты, инструменты финансирования, проектные риски, инновационные стратегии.

Д.Е. ДАЙЫРБАЙ,*¹

докторант.

*e-mail: dairdinara@gmail.com

Т.Т. МУХАМЕДЬЯРОВА-ЛЕВИНА,¹

э.ф.к., доцент.

e-mail: t.mukhamedyarova-levina@turand.edu.kz

И.Ә. ИМАНБАЙ,¹

э.ф.м., сениор-лектор.

e-mail: i.imanbay@turand.edu.kz

¹«Туран» университеті Алматы қ., Қазақстан

ИНФРАҚҰРЫЛЫМ ОБЪЕКТІЛЕРІН ЖОБАЛЫҚ ҚАРЖЫЛАНДЫРУ ЖӘНЕ ОНЫ ҚАЗАҚСТАНДА ДАМЫТУДЫҢ НЕГІЗГІ СИПАТТАМАЛАРЫ

Андатпа

Мақалада Қазақстанда жобалық қаржыландыруды дамыту процесінің ағымдағы кезеңінің мәселелері қарастырылады. Зерттеудің мақсаты инфрақұрылымдық жобаларды іске асыру үшін жобалық қаржыландыруды

қолданудың шетелдік тәжірибесін талдауға негізделген жаңа ұсынымдар әзірлеу болып табылады. Қазақстанның экономикалық дамуының ең өзекті мәселелерінің бірі инвестициялық белсенділікті арттыру болып табылады, бұл тиімді инвестициялық нарықты қалыптастыруды талап етеді. Оны қалыптастырудың және нарықтық экономикаға сәйкес келетін инвестицияларды қаржыландыру тетігінің күрделілігі Қазақстан экономикасының барлық шаруашылық жүргізуші субъектілер арасында еркін ақпарат алмасуды қамтамасыз ететін қажетті нарықтық инфрақұрылымды дамыту сатысында тұрғандығында. Алайда, инвестициялық қызметтің дұрыс жұмыс істеуін қамтамасыз ететін сенімді және бейімделген қаржыландыру құралдары өте аз. Сондықтан дағдарысты еңсеру және экономикалық өсуді бастау үшін жаңа өндірістік қуаттылықтар құру, негізгі қорларды жаңарту және осыған сүйене отырып, серпіліс пен жаңғыртудың инновациялық стратегияларын іске асыру қажет. Жоғарыда айтылғандардан көріп тұрғанымыздай, Қазақстанда жобалық қаржыландырумен байланысты мәселелердің өзектілігі мен жеткіліксіз теориялық және практикалық пысықталуы осы зерттеудің тақырыбын, максаттары мен міндеттерін таңдауды айқындайды.

Тірек сөздер: экономикалық даму, жобалық қаржыландыру, инвестициялық нарық, инфрақұрылымдық жобалар, қаржыландыру құралдары, жобалық тәуекелдер, инновациялық стратегиялар.

IRST 06.71.09
UDC 658.14.012.22

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-285-294>

K.G. SADVAKASOVA,*¹

PhD student.

*e-mail: Kamilla.Sadvakassova@gmail.com

A.M. NURGAZINA,²

PhD, associate professor.

e-mail: A.Nurgazina@altau.edu.kz

A.Z. NURMAGAMBETOVA,¹

c.e.s., PhD, associate professor.

e-mail: Azhar.Nurmagambetova@kaznu.kz

G.E. KASSENOVA,¹

c.e.s., acting associate professor.

¹Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

²Almaty Management University, Almaty, Kazakhstan

CORE PRINCIPLES OF FINANCING AND INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF AVIATION COMPANIES

Abstract

The article considers the concept and choice of sources of financing for investment activities of aviation companies. The article represents main types of sources using for investment and financing as well as the concept and measures to improve the investment attractiveness of an aviation company. In the current situation, the problem of mobilization and efficient use of investments is particularly important for the effective implementation of aviation companies' activities. Stimulation of investment activity, development of a clear investment strategy, defining main priorities in the mobilization of investment resources become the most important conditions for the sustainable growth and high-quality development of the aviation business. Among key incentives for financing of investment activities are the state guarantee system of investors' rights, investment protection mechanism, and the provision of tax and customs benefits for investment organizations. Sources and methods of financing investment projects of aviation companies, in accordance with the experience of world business practice, in most cases, if not primarily, are determined by a set of factors. In addition, the level of effectiveness of sources of financing for an investment project depends to a greater extent on the competence of the investor or managers. This particularly affects competencies in the market sectors, as well as factors such as technological features and awareness of the properties of each investment financing tool.

Key words: aviation company, investment, financing, investment company, sources of financing, implementation, attractiveness, mobilization.

Introduction

Sources of financing for aviation companies are classified according to certain criteria, that are represented by ownership relations, ownership levels, and property type.

Depending on the level of ownership, sources of financing for aviation companies are divided into state-owned and corporate.

It is important to notice that the new state investment policy is characterized by a transition from the distribution of a limited amount budget funds used for capital construction between industries or regions, to selective partial financing of specific investment projects based on a competition.

This situation also affects on private investors, who need state support when their investment project is recognized as the best according to the results of the competition. In order to implement this provision, special commissions are created in the field of development investment competitions. In addition, special working groups as well as an expert council are organized in order to select the most effective projects from the considered ones [2, p. 108]. Aviation industry plays a great role in globalization process and interconnection between regions within the country and with foreign states.

In pandemic this industry has faced with urgent needs and risks connected to financing. These factors specify the relevance of the research and its importance.

Main provisions

It is worth noting that over the past quarter of a century project financing has become more characterized by new features, following along with innovative business technologies, the emergence of new markets, and a fundamental change in the paradigm of consumer demand. In general, for purely educational purposes, sources of investment financing can be divided into two categories: external and internal [3, p. 78].

In modern conditions, enterprises independently distribute the profits that remain at their disposal. Rational use of profits involves considering such factors as the implementation of plans for further enterprise development, as well as compliance with the owner's interests, investors and employees. As a rule, the more profit is directed to the expansion of economic activity, the less need for additional financing. The amount of retained earnings depends on the profitability of business operations, as well as on the company's dividend policy.

Corporate financial resources are classified into:

- (i) internal financing;
- (ii) external financing.

Internal financing involves the use of those financial resources, sources which are formed in the process of financial and economic activities in the organization. An example of such sources are net profit, depreciation, accounts payable, reserves for future expenses and payments, and deferred income. For aviation industry both types are very important aiming to ensure well-balanced policy of financing. The country is actively working to reform the transport complex of the republic.

In order to accelerate the integration processes of Kazakhstan's transport complex into the global transport system and to develop the country's transit potential, we need to promote airlines support and improve of their competitive advantages including infrastructure and technical development of the air companies. Investment attractiveness of this industry plays key role for forming stable financial inflows for the decision of actual problems.

Economic growth of any country requires the rapid development of transport services. World practice shows that an increase in industrial production by 1% causes an increase in traffic volumes by 1.5–1.7% [13].

Literature review

Investments is the use of financial resources that are classified, from one hand, on short-term or long-term ones, from other hand, on investments made by legal entities or individuals. As noted by Ryan P.A., «by types of investments are divided into risk (venture), direct, portfolio and annuities» [3, p. 105].

Venture capital is a form of investments based on new equity issue and refer to new areas of activity; venture capital is associated with a high-risk level. Usually investors invest venture capital into projects that are not interconnected with each other in the expectation of a quick payback period for these funds. Venture capital is represented by a combination of various forms of capital: loan, equity, and entrepreneurial capital.

These types of projects are evaluated based on viability. A realistic investment project will offer an attractive interest rate. The suitability of a project often depends on its ability to consistently generate positive cash flows to meet these obligations [6, p. 87].

In some cases, S.L. Blau points out, that «the return on allocating resources to an investment project is not in money, but in profit» [7, p. 45]. For example, a typical investment project is a real estate investment. Real estate is estimated based on the rent it can generate, and the return on investment is expected in the form of money. Investing in a person's education or training, on the contrary, provides a benefit, rather than a direct return on cash. This type of human resources investment project is designed to have different types of returns that relate to the non-monetary goals and objectives of the investor.

The investment policy of a modern airline is a complex of interrelated and interdependent set of activities aimed at its own further development, generating income and other favorable effects as a result of investment [8, p. 56].

The development investment policy of the airline involves specific actions that are presented including: the definition of long-term goals, the selection of the most promising and profitable investment, development priorities in the development of the company, the evaluation of alternative investment projects, development of technological, marketing, financial projections, assessing consequences of implementation of investment projects [9, p. 90].

There are certain principles of investment policymaking as follows:

- 1) legal principle (legal protection of investments);
- 2) the principle of independence (characterized by freedom of choice the investment project, its development and implementation);
- 3) the principle of a systematic approach;
- 4) the principle of efficiency (represented by the choice of such an investment project that provides the greatest effectiveness) [1, p. 106].

The formation of an airline's investment strategy also depends on the company's marketing policy – cost leadership; differentiation strategy; concentration on the segment [11, p. 355].

The initial point of justification the company's investment strategy is represented by an analysis of the market for products already produced by the production company, or planned for release. When choosing a corporate investment strategy, it is necessary to determine the total amount of investments, including possible combinations of various sources for financing and borrowings.

Materials and methods

Sources and methods of financing used for investment aviation companies' projects, in accordance with the experience of world business practice, in most cases, if not primarily, depend on a set of factors that are presented by following:

- ◆ set goals that are clear not only for the project owners, business and its top management, but also for the direct performers and society (the social environment as a consumer and investor);
- ◆ the technological (industry) business cycle, as well as its characteristics, represented by duration, periods of renewal fixed assets, prospects for innovation, etc.;
- ◆ periods (cycles) of internal and external financial flows that generally determine the level of enterprise financial stability that implements the investment project and the level of enterprise credit worthiness;
- ◆ the general situation on the market, future development prospects, especially changes in products (services) demand of the investment project not only in the short term, but also in the long term (the ability to see the future of the business beyond the time horizon);
- ◆ the risk presence, structure and nature, losses acceptable levels and volumes, risk management methods, protection tools (insurance, hedging).

Results and discussion

Nowadays, 44 airlines are registered in Kazakhstan, of which 5 airlines are involved in regular transportation (97% of western-made aircraft), 14 carry out irregular transportation (63% of western-made aircraft), 3 airlines are engaged in cargo transportation (20% of western-made aircraft), 22 operators perform aviation work (52% of western-made aircraft).

32 airlines operate on the market of regular international flights, where the share of Kazakhstan's companies is 52%, European 25%, Asian carriers 13% and other 10%. Domestic routes are operated by 5 regular airlines: Air Astana JSC, SCAT Airlines JSC, Bek Air JSC, Zhetysu JSC, Zhezkazgan JSC. About 75% of domestic passenger traffic is carried out by Air Astana JSC, 20% by SCAT Airlines, and 5% by other air carriers – Figure 1 (p. 288).

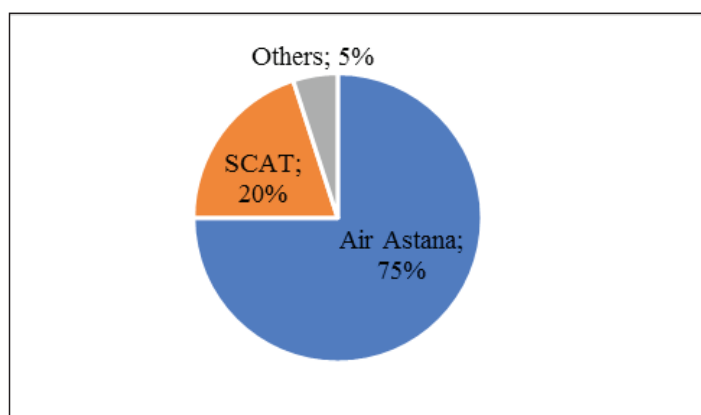

Figure 1 – Market Volumes of Air Companies in Kazakhstan, %

Note – Compiled by authors.

The passengers number carried by airlines of the Republic of Kazakhstan in 2021 compared to 2020 increased by 9.5%, reaching 5 million people. The share of passenger traffic by air was 4.2%. In 2021, the airports of the Republic of Kazakhstan served about 9 million passengers. At the end of 2021, cargo transportation by air amounted to 24 thousand tons. The number of people employed in the civil aviation industry is about 16,500. The significance of this industry arises actual concern on the future development what is actually depends on the volumes of financing to be attracted for further growth.

Following global practice sources of external financing can be capital of founders, savings formed by households, state funds, financial and credit organizations, capital of non-financial institutions. The grouping of financial resources of organizations by sources of their formation is presented in Figure 2 below.

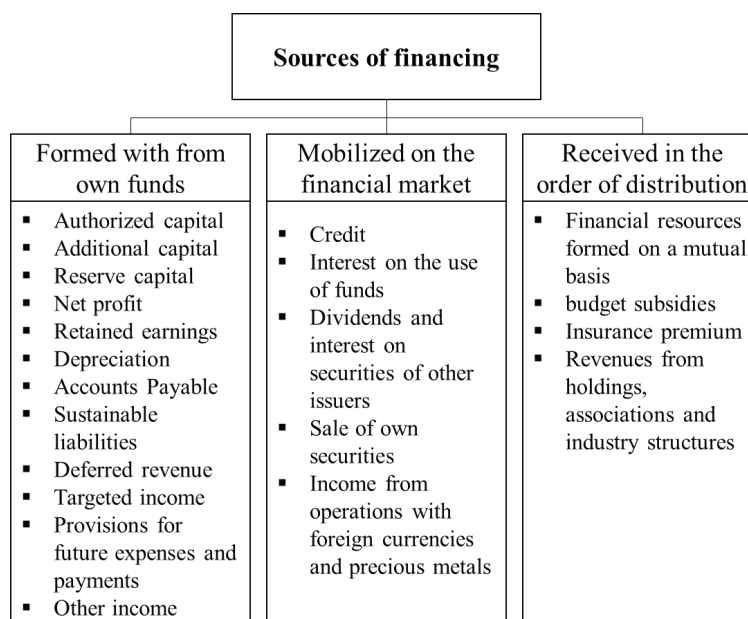

Figure 2 – Financing of organizations

Note – Compiled by authors.

On may 1, the first flights took place. On the first day of the resumption of flights between Nursultan and Almaty, where the country’s largest airports are located, about 700 people used the services of airlines.

According to the Ministry of industry and infrastructure development, 7.2 million passengers used the services of Almaty airport in 2021, which is 40% of the entire aviation market of Kazakhstan. Recall that in early May, the Turkish holding TAV Airports Holding signed an agreement to acquire 100% of the shares of Almaty international airport together with its partner in the VPE Capital consortium. The agreement provides for the acquisition of the airport for \$ 415 million [3].

The reports of Kazakhstan airlines were also studied. Data on reporting indicators are presented in table 1 below [4].

Table 1 – Revenues of Kazakhstan airlines in 2020 according to reporting data

№	Indicators	Air Astana	QAZAQ AIR	Scat
1	Revenue, million US dollars	745,7	12,7	221
2	Net profit, million US dollars	27,03	-13,5	4,7
3	Current liquidity ratio	1,76	0,4	1,3

Note – Compiled by authors.

The table shows that the largest revenue in 2020 was received by Air Astana [5] in the amount of 898.7 million US dollars, the next company is Scat airline with revenue of 230 million us dollars. And QAZAQ AIR has the lowest revenue at \$ 18.7 million. The net profit of QAZAQ AIR [6] is negative – 14.6 million US dollars, this is due to the fact that the company is actively supported by the state and is not yet able to compete with major players in the market. Air Astana’s net profit in 2020 was 30.03 million rubles. Scat [7] amounted to us \$ 3.9 million. The current liquidity ratio is most significant for Scat (2.2) and Air Astana (1.91) (Figure 3).

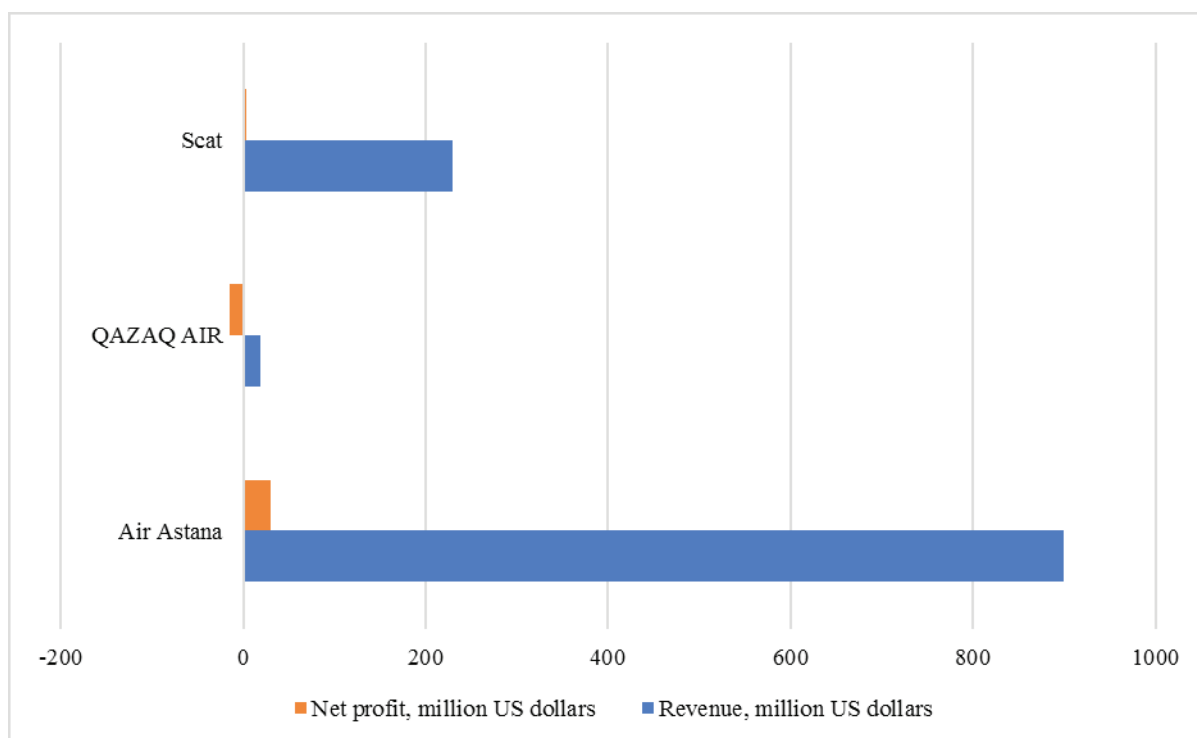

Figure 3 – Revenues of Kazakhstan airlines in 2020 according to the reporting data

Note – Compiled by authors.

Table 2 below shows data on the obligations of Kazakhstan airlines.

Table 2 – Obligations of Kazakhstan airlines in 2020 according to the reporting data, mln. tenge

№	Показатель	Air Astana	QAZAQ AIR	Scat
1	Long term liabilities	17483	31263	243798
2	Short term liabilities	22638	1563	126787
3	Long term loans	2253	30428	12638
4	Short term loans	3837	-	6286
5	Retained earnings	44727	1048	8573
6	The debt burden ratio	0,1	0,573	0,847

Note – Compiled by authors.

The table shows that the debt burden ratio is the highest for Air Astana (0.109) and Scat (0.923). The largest amount of retained earnings in the amount of 49,981 million tenge in Air Astana. Scat has the largest long term liabilities in the amount of 217,902 million tenge, as well as short term liabilities in the amount of 122,377 million tenge. QAZAQ AIR has the largest amount of long term liabilities (Figure 4).

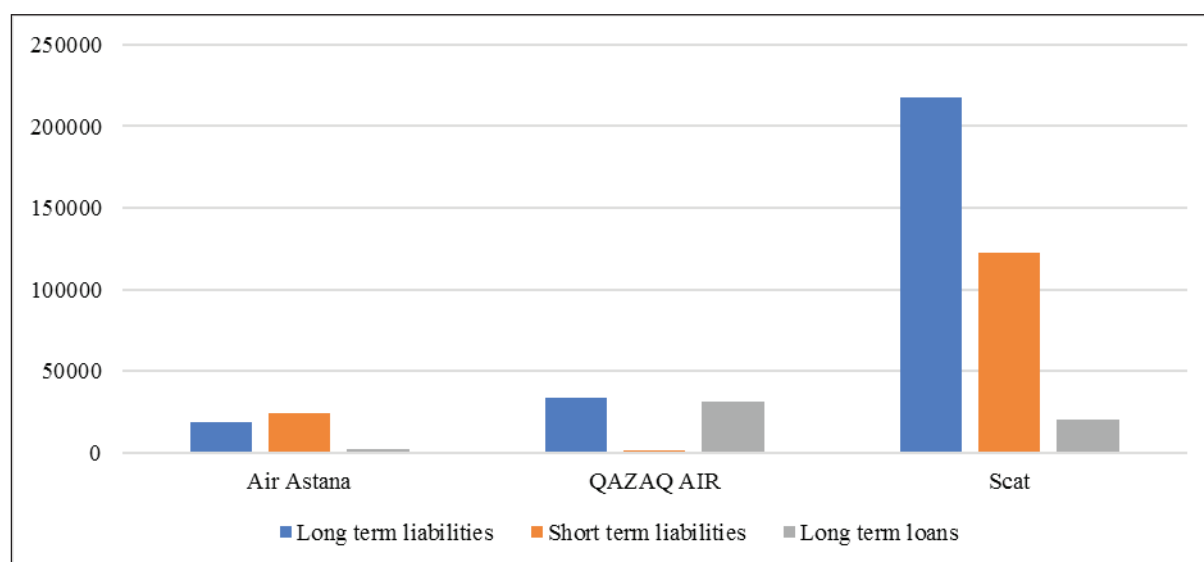

Figure 4 – Obligations of Kazakhstan airlines in 2020 according to the reporting data, mln tenge

Note – Compiled by authors.

By the end of 2021, domestic passenger traffic of Kazakhstan airlines amounted to more than 8.6 million passengers, which is 9% more than in 2020 (7.9 million passengers). The number of passengers served at airports in Kazakhstan reached 17.7 million people – 12% more than in the previous year. This demonstrates the low activity of the Kazakh population in using air transport services within the country, which contributed to the decision to launch a low-budget company FlyArystan in May 2021. The launch of the air carrier played a key role in stimulating the growth of the domestic market of Kazakhstan and the development of local airports. Kazakhstan is already one of the fastest growing domestic air transport markets in the world, and we expect it to continue its growth trajectory in the coming years. To realize the full potential for growth, it is necessary to significantly increase investment in the infrastructure of Kazakhstan's airports. The modernization of the air transport infrastructure carried out for this purpose can be considered almost complete today after the reconstruction of 16 runways and 13 terminals at airports in Kazakhstan.

Figure 5 below shows the structure of domestic air transport in Kazakhstan.

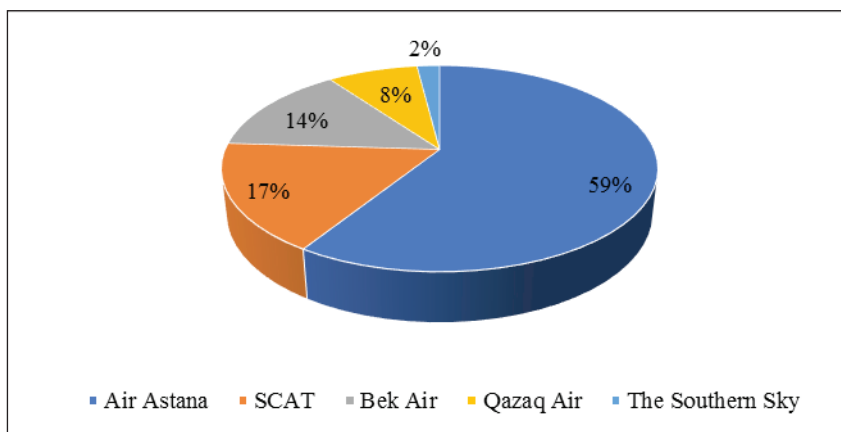

Figure 5 – Domestic transport

Note – Compiled by authors.

As you can see, the undisputed leader of domestic transportation is Air Astana.

Figure 6 below shows international transportation in Kazakhstan by air transportation market leaders.

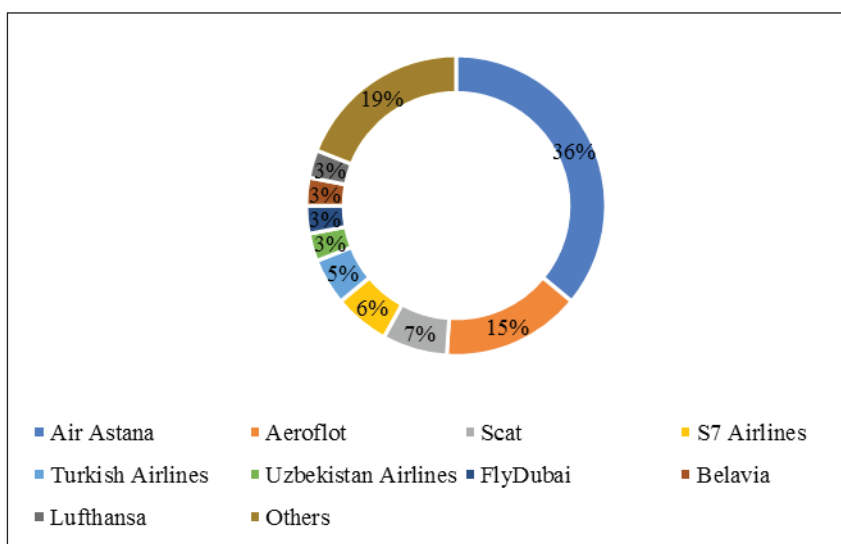

Figure 6 – International air transportation

Note – Compiled by authors.

In the field of international transportation, the market leaders are Air Astana – 36%, Aeroflot – 15%, Scat – 7%, S7 Airlines – 6%, Turkish Airlines – 5%. 3% each from companies such as Uzbekistan Airlines, FlyDubai, Belavia, Lufthansa. Other companies own 19% of international transportation.

According to a report by IATA (International Air Transport Association), at the beginning of the second quarter of 2021, the number of flights worldwide decreased by 70%, and a further decrease is possible due to increasing restrictions in a number of regions. The situation is critical not only for airlines, but also for the 25 million employees employed in this field around the world. About 300 airlines of the world, members of IATA, are waiting for support in the amount of 61 billion US dollars in the second quarter, which are also needed to reimburse passengers.

Conclusion

Assessing the investment attractiveness of large aviation companies and groups, it is necessary to use slightly different mechanisms than for small businesses, since they have more open economic and political opportunities, but at the same time they largely depend on decisions taken at the state level. As a result, the following factors are most important for large aviation companies: the company's image (both for consumers and contractors); the reputation of the company's actual owner; the presence and stability of relations (formal and informal) with other aviation companies; the company's activities in improving its reputation and image; the nature of interaction with government agencies; corporate governance; transparency of reporting; changes in the structure of the group that includes the joint-stock company.

Thus, the financing investment activities of the aviation company is accompanied by a choice of sources for financial resources. Investment attractiveness plays an important role in the search for investments to improve the activities of an aviation company.

Commercial banks currently finance approximately 33% of new aircraft deliveries, but recently such financing has become more restrained as a result of the credit crisis. Despite the growing demand for commercial flights and the growing demand for passengers, commercial carriers are still suffering due to high taxes and strict government regulation.

Aviation finance is an asset class that can offer attractive returns secured by an underlying asset. Reasons for investing in aviation finance: effectively uses large amounts of capital; relatively predictable returns, although the residual value, especially for older aircraft, can be volatile; the aircraft-the underlying asset – is truly global in its recognition and use; investments, as a rule, secured by a “solid asset” supported by International rules, such as the Cape Town Treaty; a highly mobile asset helps to recover and reuse an asset in case of default.

REFERENCES

- 1 Katasonov V.Yu. Investment potential of economic activity. Macroeconomic and financial and credit aspects / V.Yu. Katasonov. Moscow: MGIMO-University, 2016. 320 p.
- 2 Shvandar V.A., Bazilevich A.I. Investment project management. Moscow: UNITY, 2017. 444 p
- 3 Esty B. Modern project financing: a reference guide / translated from English by M. Ivanova. M.: UNITY, 2015. 766 p.
- 4 Flivbjorg B. Megaprojects and risks. Anatomy of ambition: monograph / Flyvbjerg Bent. M.: Al'pina Publisher, 2019. 500 p.
- 5 Bocharov V.V. Investments. Investment portfolio. Source of financing. Choosing a strategy / V.V. Bocharov. Moscow: Piter, 2018. 288 p.
- 6 Burenin A. Diaries of the investor. Book 1. Lessons of the exchange game / Alexey Burenin. M.: NTO, 2017. 192 p.
- 7 Krapchatova I. Risk Management of investment projects / Irina Krapchatova. M.: LAP Lambert Academic Publishing, 2018. 140 p.
- 8 Makhovikova G.A. Investment process at the enterprise / G.A. Makhovikova, V.E. Kantor. M.: Peter, 2017. 176 p.
- 9 Fedotova M.A. Project financing and analysis. Textbook / M.A. Fedotova, I.A. Nikonova, N.A. Lysova. M.: Yurayt, 2017. 146 p.
- 10 Khomkin K.A. Innovative project. Preparation for investment / K.A. Khomkin. M.: publishing house “Delo” Ranepa, 2019. 120 p.
- 11 Air Astana. URL: <https://airastana.com/kaz/ru-ru/O-nas/Korporativnoe-upravlenie/Godovye-otchet/Arkhiv-godovykh-otchetov>
- 12 Scat. URL: <https://opi.dfo.kz/p/ru/DfoObjects/objects/teaser-view/27852?EIDossierTabId=AuditReports>
- 13 Robinson J. The 20 Fastest-Growing Economies This Year, Bloomberg (Feb. 25, 2015, 10:01 AM). URL: <http://www.bloomberg.com/news/articles/2015-02-25/the-20-fastest-growing-economies-this-year>.

К.Г. САДВАКАСОВА,*¹

докторант.

*e-mail: Kamilla.Sadvakassova@gmail.com

А.М. НУРГАЗИНА,²

PhD, доцент.

e-mail: A.Nurgazina@almu.edu.kz

А.З. НУРМАГАМБЕТОВА,¹

к.э.н, PhD, доцент.

e-mail: Azhar.Nurmagambetova@kaznu.kz

Г.Е. КАСЕНОВА,¹

к.э.н, и.о. доцента.

e-mail: Gkassenova.1971@gmail.com

¹Казахский национальный университет им. аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

²Алматы менеджмент университет, г. Алматы, Казахстан

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ ФИНАНСИРОВАНИЯ И ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ АВИАЦИОННЫХ КОМПАНИЙ

Аннотация

В статье рассматривается понятие и выбор источников финансирования инвестиционной деятельности авиационных компаний. Представлены основные виды источников финансирования инвестиций. Рассмотрены концепция и мероприятия по повышению инвестиционной привлекательности авиационной компании. В современных условиях проблема мобилизации и эффективного использования инвестиций приобретает особую актуальность для эффективного осуществления деятельности авиационных компаний. Стимулирование инвестиционной активности, выработка четкой инвестиционной стратегии, определение ее приоритетов, мобилизация всех источников инвестиций – важнейшее условие устойчивого и качественного развития авиационного бизнеса. Важнейшими стимулами для финансирования инвестиционной деятельности являются государственная гарантия прав инвесторов, защита инвестиций, предоставление налоговых и таможенных льгот инвестиционным организациям. Источники и методы финансирования инвестиционных проектов авиационных компаний в соответствии с опытом мировой деловой практики в большинстве случаев, если не в первую очередь, определяются совокупностью факторов. Кроме того, уровень эффективности источников финансирования инвестиционного проекта в большей степени зависит от компетентности инвестора или менеджеров. Это особенно сказывается на компетенциях в рыночных секторах, а также на таких факторах, как технологические особенности и осведомленность о свойствах каждого инструмента финансирования инвестиций.

Ключевые слова: авиационная компания, инвестиции, финансирование, инвестиционная компания, источники финансирования, внедрение, привлекательность, мобилизация.

К.Г. САДВАКАСОВА,*¹

докторант.

*e-mail: Kamilla.Sadvakassova@gmail.com

А.М. НУРГАЗИНА,²

PhD, доцент.

e-mail: A.Nurgazina@almu.edu.kz

А.З. НУРМАГАМБЕТОВА,¹

э.ф.к, PhD, доцент.

e-mail: Azhar.Nurmagambetova@kaznu.kz

Г.Е. КАСЕНОВА,¹

э.ф.к, доцент м.а.

e-mail: Gkassenova.1971@gmail.com

¹эл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

²Алматы менеджмент университеті, Алматы қ., Қазақстан

АВИАЦИЯЛЫҚ КОМПАНИЯЛАРДЫ ҚАРЖЫЛАНДЫРУДЫҢ ЖӘНЕ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ТАРТЫМДЫЛЫҚТЫҢ НЕГІЗГІ ҚАҒИДАТТАРЫ

Андатпа

Мақалада авиациялық компаниялардың инвестициялық қызметін қаржыландыру көздерінің түсінігі мен таңдауы қарастырылады. Инвестицияларды қаржыландыру көздерінің негізгі түрлері ұсынылған. Авиациялық

компанияның инвестициялық тартымдылығын арттыру жөніндегі тұжырымдама мен іс-шаралар қаралды. Қазіргі жағдайда инвестицияларды жұмылдыру және тиімді пайдалану мәселесі авиациялық компаниялардың қызметін тиімді жүзеге асыру үшін ерекше өзектілікке ие болады. Инвестициялық белсенділікті ынталандыру, нақты инвестициялық стратегияны әзірлеу, оның басымдықтарын айқындау, инвестицияның барлық көздерін жұмылдыру авиациялық бизнестің тұрақты және сапалы дамуының ең маңызды шарты болып табылады. Инвестициялық қызметті қаржыландыру үшін инвесторлар құқықтарының мемлекеттік кепілдігі, инвестицияларды қорғау, инвестициялық ұйымдарға салықтық және кедендік жеңілдіктер беру маңызды ынталандырулар болып табылады. Көптеген жағдайларда, егер бірінші кезекте болмаса, әлемдік іскерлік тәжірибе тәжірибесіне сәйкес авиациялық компаниялардың инвестициялық жобаларын қаржыландыру көздері мен әдістері факторлардың жиынтығымен айқындалады. Сонымен қатар, инвестициялық жобаны қаржыландыру көздерінің тиімділік деңгейі көбінесе инвестордың немесе менеджерлердің құзыретіне байланысты. Бұл әсіресе нарықтық секторлардағы құзыреттерге, сондай-ақ технологиялық ерекшеліктер мен инвестицияларды қаржыландырудың әрбір құралының қасиеттері туралы хабардар болу сияқты факторларға әсер етеді.

Тірек сөздер: авиациялық компания, инвестициялар, қаржыландыру, инвестициялық компания, қаржыландыру көздері, енгізу, тарту, жұмылдыру.

IRSTI 06.01.05
UDC 338.2

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-295-304>

Y.D. BITOLEUOVA,*¹

PhD student.

*e-mail: yerkes87@mail.ru

B.L. LAVROVSKY,²

d.e.s., professor.

e-mail: boris.lavrovski@gmail.com

U.S. ALIMBETOV,³

d.e.s., professor.

e-mail: u.alimbetov@mail.ru

Z. TURDIYEVA,³

PhD, senior lecturer.

e-mail: kalibaeva.z@mail.ru

¹L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

²Novosibirsk State Technical University, Novosibirsk, Russia

³Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan

CURRENT STATE OF THE LOCAL SELF-GOVERNMENT BUDGETING IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

The purpose of the study is to study the current state, directions and opportunities in the development of local self-government in the Republic of Kazakhstan, its place and role in the development of active participation of citizens of society, expanding the independence of regional government, the embodiment of the potential in the management of their own budget process. Materials on the current state of the budgeting system of local self-government in the Republic of Kazakhstan were studied, and on this basis proposals for its improvement were elaborated. One of the important directions of the adopted innovations is the gradual implementation of a separate direct budget in a separate city, village, settlement, rural district, and at the same time increasing the powers of local governments in their financial provision. The value of the study lies in the need to assess the reforms undertaken to create an independent budget with the transfer of part of the communal property to the local government, which contributes to increasing the powers of these bodies in the allocation of this property and budget allocation. As for the results of the study, the questions of understanding of local self-government bodies in accordance with international standards, as well as the delimitation of functions and competencies between local public administration and self-government, including the mechanisms of their budgeting have been identified.

Key words: financial provision, independent budget, local self-government, public administration, planning, international norms, region.

Introduction

In 2012, in order to implement the Concept, the Decree of the president of the Republic of Kazakhstan «On approval of the concept of development of local self-government in the Republic of Kazakhstan» was adopted [1]. Here, the basic norms which define the powers of local self-government bodies, the activities of local gatherings and meetings are strictly defined and fixed [2].

Also, in 2013, the procedure for holding elections of local government representatives – akims in almost 2.5 thousand cities of regional significance, villages, settlements and rural districts was approved and observed.

The budget system of the country until 2017 consisted of 3 levels, and since 2018, due to the adoption of the new Law of the Republic of Kazakhstan dated July 11, 2017 «On Amendments and Additions to Some Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan on the development of local self-government» [3], developed to fulfill the step № 98 of National Plan «Introduction of an independent budget of local self-government», was supplemented with the fourth level [4].

The main and most important direction of public finance reform was the formation of a four-level budget system, including: the republican budget; regional budgets, budgets of the of republican significance, the capital; district (cities of regional significance) budgets; budgets of the city of district significance, village, settlement, rural district [5].

However, there is a need to form a list of problematic issues that hinder the development of local self-government, including budgeting mechanisms, as well as determining its status.

Literature review

The works of many domestic and foreign experts are devoted to various scientific and methodological aspects of local self-government, budgeting, expanding the capabilities of local authorities to make decisions, maintain an independent budget and manage their own financial resources. The information for this aspect of research was compiled by certain program and strategic documents of the Republic of Kazakhstan, statistical data of the Bureau of National Statistics and the Ministry of Finance, scientific works, analysis of periodicals.

The works of such Kazakhstan and foreign scientists as: Kemel M. (2018), Yuvitsa N.V. (2019), Nurlanova N.K. (2015), Asaubayev R. (2016) and others have contributed to the study of local self-government.

A great contribution to the development of the theory and practice of the budget process, budgeting, inter-budgetary relations was made by the works of Karimova E.R. (2007), Zambrovskaya T.A. (2018), Kadyrova M. (2013), Shaeffer M., Yilmaz S. (2008), Fattakhov R.V. (2005), Omirbaev S.M., Intykbaeva S.Zh., Adambekova A.A., Parmanova R.S. (2011), Zhuzbaev A. (2019), Isakhova A.S. (2015), Azylkanova S.A. (2004) and others.

Materials and methods

In the course of the study, general scientific methods such as theoretical generalization, scientific abstraction, analysis of the current and past state based on data from Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan.

Main provisions

In Kazakhstan, the territory is considered as part of the state, its territorial unit and, accordingly, as an object of its management. At the same time, the levels of natural territories as places of life of the population are not clearly distinguished; as a subject of self-government, they are blurred and clearly marked for its internal hierarchy (village, district, city, and region). The existing administrative division fixes the territories artificially created by the state, while most of them have been preserved from the former Soviet system [6].

Regional authorities having their own budget is one of the «youngest» branches of government of modern Kazakhstan.

In the context of the transformation of the budget process, the problem of improving the efficiency of local budgets is also being updated .

The main goal of the general progressive change in the budget process is to create conditions for the most effective management of all municipal and public finances. These changes in the local management system are related to the reform. The efficiency of local budgets is increasing and becoming relevant [7].

Thus, the competence of the LSG bodies to manage the budget process ad municipal property has expanded/ since a separate independent budget and municipal property of regional authorized bodies have been formed since January 2020.

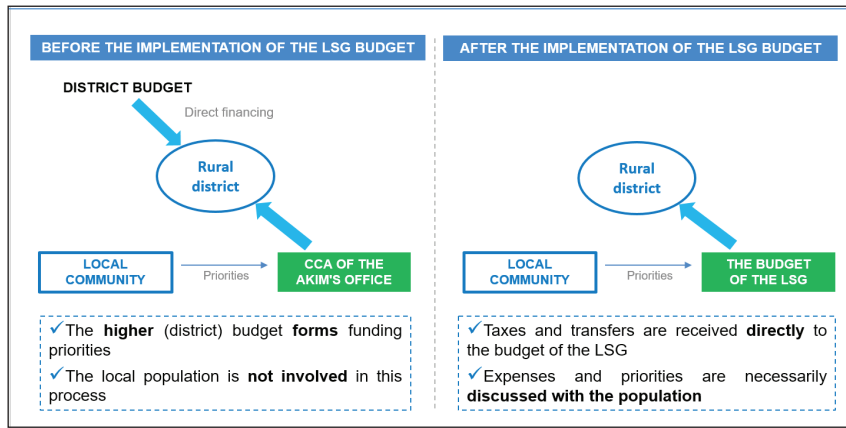

Figure 1 – Activation of direct participation of residents in the formation of expenses

Note – Source: Data of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan.

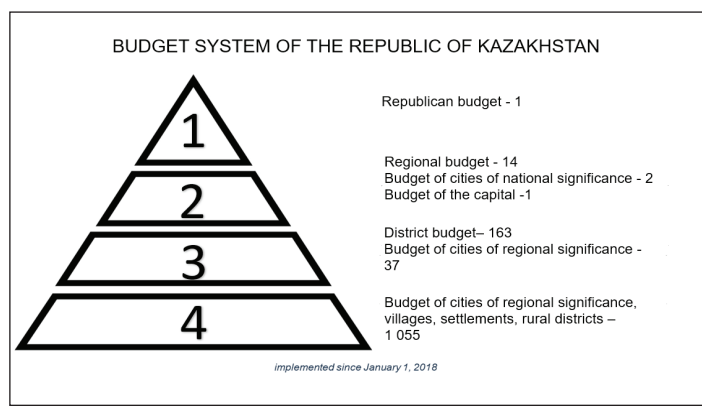

Figure 2 – Budget classification of the Republic of Kazakhstan

Note – Source: Data of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan.

Results and discussion

An independent budget has been formed and implemented since January 2018 in 1055 rural districts, which is 44%, with more than 2 thousand people living there.

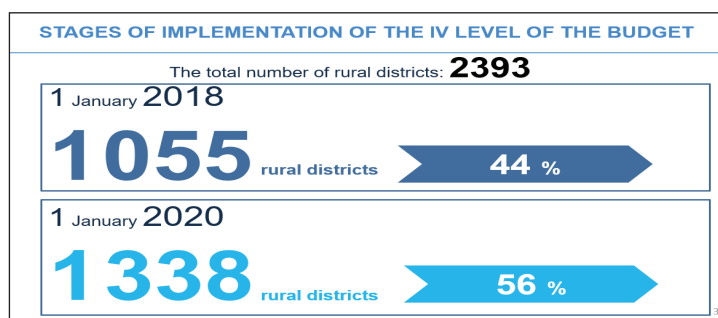

Figure 3 – Stages of implementation of the IV level of the budget

Note – Source: Data of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan.

In the remaining 1,338 rural districts, which is 56%, since, January 2020. Earlier, before the formation of the budget of the LSG, the district itself determined where and how much funds to send. Akim discussed with the population a small amount that was credited to his account. Now

the population participates in the distribution of all income including taxes, fines, transfers from the district.

The main purpose of forming the budget of local self-government is to increase the independence of regional authorities in solving problems that arise locally, considering the interests of all residents of a particular area through meetings and gatherings of the local community.

The most effective planning and distribution of budget funds, considering the interests of the population, allows the formation of the budget of the LSG which will improve the living conditions of people in villages. Purposeful attempts were made to reform the system of regional local self-government bodies in accordance with the budget reform. Amendments and additions were made to such legislative acts as the Budget. Tax and Civil codes, to the laws «On local state administration and self-government in the Republic of Kazakhstan», «On state property», «On advertising».

Today, one of the important conditions for preserving the potential of self-development of regions, ensuring the stability of their socio-economic situation of the regions and the country as a whole depends on the size of the budget, the composition and the ratio of its income and expenses [8].

The functioning of the system of regional authorized local self-government bodies in Kazakhstan is currently regulated by the law of the Republic of Kazakhstan «On self-government and local state administration in the Republic of Kazakhstan», adopted in January 2001. In addition, with the adoption of the innovations of 2017, this law considers the principle of decentralization of functions, the purpose of which is to rationalize the functions of public administration. It also provides for the strengthening of independence and accordingly, the responsibility of local self-government bodies is strengthened.

The implementation of this concept was carried out in several stages, the first stage was implemented in 2013–2014 and is aimed at expanding the potential of the existing system at lower levels.

The second stage was implemented in 2015–2020 and is aimed at solving the following problems:

1) increasing the financial independence of regional competent authorities can be achieved by transferring part of the taxes to the level of regional representation;

2) increasing economic independence by including into the administrative process the management of municipal property acquired at the expense of the local self-government body;

3) direct participation of citizens in the discussion of relevant budget projects and the creation of public structures for the implementation of mechanisms of interaction between akim and the population;

4) a gradual increase in the powers of regional local self-government bodies, this in turn will entail an increase in the responsibility of all representatives[9, 10].

The adoption of a number of laws predetermined the implementation of the following expected changes:

- ♦ rural akims no longer create sources of income, the local budget and property that is in communal ownership or assigned to legal entities have become their financial basis. In this regard, akim no longer opens a monetary control account for budget implementation and no longer approves the plan of income and expenses of the LSG;

- ♦ the law «On local self-government and local state administration» clearly defines the process of choosing akim of the authorized representative of local self-government bodies such as cities of regional significance, villages, settlements, rural districts;

- ♦ the approval of plans of economic and social programs for the development of the relevant territories, as well as local budgets, is carried out at the expense of f maslikhat, respectively, it also accepts reports on their implementation;

- ♦ the representation of akim of the rural district is an executive body that not only plans, but also executes the local budget. The communal property of the district is also managed by this apparatus. Regional authorized bodies of local self-government report at a meeting of the local community and to the district maslikhat. At the same time, the district akim's office solves issues on the implementation of the district budget;

- ♦ the meeting of the local community was assigned the role of representatives of local self-government to solve a number of problems;

- ♦ study of projects of programs for the development of the region;

- ♦ coordination of the draft budget and the budget execution report, decisions of the regional akim's office on the management of communal property of the region entrusted to him;

- ♦ monitoring the implementation of the regional budget;
- ♦ discussion of topical issues of the local community, draft regulatory legal acts related to the rights and freedoms of citizens;
- ♦ approval of candidates for the post of rural akim during the elections recommended by akim of the district;
- ♦ initiating the issue of dismissal of rural akim;
- ♦ making proposals for the appointment of heads of state institutions and organizations financed from the local budget.

The main thing in this reform is to expand the active participation of the population in decision-making on local issues.

Within the framework of this draft law, it was decided:

- ♦ transfer such additional types of taxes and payments to the IV level of the budget;
- ♦ unified land tax;
- ♦ payment for the use of land plots;
- ♦ proceeds from the sale of land plots;
- ♦ payment for the sale of land lease rights;
- ♦ fines imposed by the internal affairs bodies on the territory of rural districts;
- ♦ simplify budget execution for rural districts (the budget process time will be halved).

Now rural districts have their own sources of income, which directly go to the village budget. Akims together with local residents will determine priorities and decide where to direct funds.

710 kindergartens and houses of culture, more than 4 thousand buildings and structures and much more have already been transferred to the communal property of the LSG.

In general, the introduction of the budget of the LSG allowed:

- ♦ expansion of the financial potential of rural districts;
- ♦ strengthening the role of the population in solving local problems;
- ♦ increasing the level of responsibility and competence of the offices of akims of rural districts.

WHAT IS NEEDED FOR THE FORMATION OF THE BUDGET OF THE LSG?			
	1. PROFIT (7 types of taxes and payments)	2. EXPENSES (competencies in 19 types)	3. COMMUNAL PROPERTY
2018 year <i>for reference</i>	129,2 billion tenge	124,8 billion tenge	TRANSMITTED 710 SCE and 107 thousand objects
2019 year <i>for reference</i>	158,0 billion tenge	161,8 billion tenge	

Figure 4 – The structure of the budget of local self-government

Note – Source: Data of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan.

The current policy of income, subsidies and equalization of local self-government bodies should be developed in accordance with the degree of decentralization, considering two aspects:

- ♦ what administrative functions of the department are delegated to local authorities;
- ♦ what sources of income are specific to local government bodies.

It would be a mistake to believe that decentralization can mean the disobedience of a part of the population to the power of self-government bodies [11–13].

The budget cycle at the level of rural districts is as follows: the office of akim of rural districts draws up a draft budget of the district and after approval at a meeting of the local community it will be submitted for consideration to the local authorized body for state planning of the district no later than September 1 of the current financial year.

The role of such a body is played by the departments of economy and budget planning of the corresponding district. The budget planning department of the rural district provides budget projects of rural districts for consideration by the budget commission of the district. Consideration and approval of budget projects for rural areas is completed no later than October 15 of the current budget year.

The office of akim of rural district no later than November 1 of the current financial year submits the draft budget of the district approved by the district budget commission for consideration by the local community meeting. At the end of December, after approval by maslikhat, the district budget is approved.

Until February 20 of the next reporting year, the office of akim of rural district submits an annual budget execution report with appendices to the local authorized bodies of the district for state planning and budget execution report at the local community meeting.

The office of akim of regional rural district, after negotiations and coordination with the meeting of the local community, submits an annual report on the implementation of the district budget for the reporting financial year with appendices no later than March 10 to the audit commission of the region and no later than March 20 to maslikhat of the district.

As part of the implementation of National Plan – 100 concrete steps of May 20, 2015, it is planned to introduce an independent budget of local self-government at the level of a rural district, aul, village, settlement, city of regional significance, and in connection with the introduction of the fourth budget level, the following measures were implemented and carried out, such as the fifth institutional reform «Transparent accountable state».

Table 1 – Implementation of the step № 98 of National Plan

Step № 98. An independent budget of local self-government will be implemented at the level of a rural district, aul, village, settlement, a city of regional significance. There will be mechanisms for citizens' participation in the discussion of relevant budget projects in provincial centers and cities of national significance.	
Regulatory and legal support	Results
02.11.2015	
The law of the Republic of Kazakhstan on the development of local self-government was enacted on 2nd November, 2015. It introduced a mechanism for citizens' participation in the discussion of draft budgets.	<p>What is being done:</p> <p>For the purposes of full and qualitative taxation: 82 thousand (93%) real estate properties of citizens of cities of regional significance, villages, settlements, rural districts (hereinafter – village) are registered; 2.4 million (100%) data about the owners of the property is updated; Information systems of the SRC MF, the Ministry of Internal Affairs (transport), the Ministry of Justice (physical/legal entities), the Ministry of Agriculture and State corporations (real estate) are integrated;</p> <p>The threshold for public procurement from a single source has been increased from 100 to 3000 MCI for the akim's offices in villages;</p> <p>The institute of «Communal property of LSG» has been implemented;</p> <p>A mechanism for citizens' participation in the discussion of relevant budget projects has been introduced.</p>
11.07.2017	
The law of the Republic of Kazakhstan on the development of local self-government was enacted on 11th July, 2017. According to the law, the budget of the LSG was introduced.	<p>Results:</p> <p>An independent budget has been introduced in 1,052 villages (44.3%), where more than 2 thousand people live;</p> <p>At the end of 2019, own income increased from 32.2 (2018) to 33.4 billion tenge, or by 3.7%;</p> <p>5.8 thousand gatherings and 7.3 thousand meetings of local communities were held;</p> <p>107 thousand objects of state property were transferred;</p> <p>710 state-owned enterprises (kindergartens, cultural centers) were transferred;</p> <p>Since January 1, 2020, the remaining 1,301 villages (55.7%) with 2 thousand or less people, have been covered;</p> <p>The revenue plan for 2020 for all rural districts amounted to 206.9 billion tenge;</p> <p>In January 2020, 11.9 billion tenge was actually received, exceeding the plan by 1.5 billion tenge or 4.8%.</p>
Deadline: January 2020	
All 2,353 villages received an independent budget of the LSG	
Note – Source: Data of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan.	

Meetings and gatherings of the local community are forms of citizens' participation in decision-making established by law.

Meetings, as well as gatherings, can be convened either by rural akims, or by a local community delegated by a gathering at the initiative of at least ten percent of the assembly members, but with a positive decision of the district akim.

The representation of the local community plays an important role at meetings and gatherings. Any adult capable resident of the district (a member of the local community) can participate in the meeting. In order for the meeting to be considered valid, at least ten percent of the members of the local community must participate in it. Rural districts sometimes consist of several localities located at a fairly large distance from each other.

It is impossible to convene a meeting of such a district, but the law allows each remote locality to hold a separate meeting to choose its representatives. Responsible executors from the akimat inform the population about the meeting at least 10 days before the date of separate meetings about the gathering, its agenda and the possibility of nominating representatives. As a result of the preparatory work, a list of candidates for nomination and a list of priority problems that concern members of the local community is compiled.

Akim of the rural district or a person authorized by him opens and holds a separate meeting. As a result of all the planned separate gatherings, the composition of participants in the general gathering of the entire rural district is formed, in which all localities (the territories of cities of regional significance) are represented.

The number of elected representatives is reflected in the rules developed by the village akim and approved by district maslikhat. If a general meeting is held with the participation of representatives elected at separate gatherings, it is deemed to have taken place if at least half of the total number of representatives participated in it.

The law defines the priority tasks of the local community and their conditions for performing work, the composition of the participants of the local community is formed for 4 years, a proposal is submitted to district maslikhat on issues of local significance and discussion of reports of akims on the performance of local self-government functions.

Delegates representing the interests of their village/street are elected to local communities for a term of 4 years. It is assumed that the meeting of the local community is deemed to have taken place with the participation of at least half of the members delegated by the meeting of the local community.

Meetings of local communities are held more often than gatherings and are intended for discussion of local issues. These are topical issues, and their solution has a real impact on the development of the rural district. The following issues must be discussed at the meeting: adoption of draft programs for the development of a village or district, approval of the draft budget, control over its implementation, approval of candidates for the position of akim and initiation of the issue of dismissal of akim, appointment of heads of state organizations. The rules of procedure of holding the meeting are approved by the relevant district maslikhat.

Considering the above, it is necessary to conduct two stages with the selection of representatives in order to select participants of the meeting of the local community and start solving current local issues:

- ◆ a separate gathering at which representatives are selected to participate in the gathering of the local community;
- ◆ a gathering of the local community (actually a gathering of representatives), at which a number of issues are discussed, including the formation of the composition of participants in the meeting of the local community.

Participants of the gatherings and meetings have the right to make decisions. Although akim's response to the proposals of the participants of gatherings and meetings does not always indicate approval, but akim will be no longer be able to ignore the proposals. Akims have the right to express their disagreement with the decision of the gathering or meeting of the local community, which is solved by re-discussing the problems that caused this disagreement.

However, the main role in decision-making is assigned to representatives of public administration. If the village akim and the participants of the gathering or meeting do not reach an agreement, the issue will be resolved by the higher akim after its preliminary discussion at a meeting of maslikhat of

the relevant district. It should be noted that in the districts where the study was conducted, there were no cases of akim's disagreement with the decision of the local community meeting.

The participation of the population mainly consists in obtaining information, discussing and approving decisions through their representatives in the meeting of the local community. According to the law, budget projects, territorial development programs and decisions on the management of communal property of the property of the rural district are coordinated with the local community. The meeting has the right to make proposals on the appointment of heads of state institutions and organizations financed from the local budget and located in the relevant territories. Local topical issues should be discussed at meetings of the local community and draft regulatory legal acts affecting the rights and freedoms of citizens should be developed as well.

At the lower level – the level of rural districts, cities of district subordination and villages that are not part of the rural district, there are no full-fledged representative authorities. According to the administrative-territorial division, rural districts are part of districts. Akim of the village is an official of the relevant district akimat. The creation of maslikhat at the level of a rural district is not provided. Therefore, most often a rural district is represented by one deputy in the district maslikhat.

M. Schaefer and S. Yilmaz in their study “Strengthening Local Government Budgeting and Accountability” believe that the clarity of the formats of budgeting of local authorities significantly affects whether civil society can assess and control the costs of local authorities [14].

Thus, the improvement of budgeting practices should be considered as an important tool for improving the efficiency of public spending [15].

Conclusion

The study of the budgeting of local self-government in the Republic of Kazakhstan allows us to draw the following conclusions:

Firstly, in the Law «On local public administration and self-government», the issue of creating a clear statement of local self-government in the country, identical to the understanding of the European Charter of local self-government, remains unresolved.

Secondly, the current law does not define a distinction between local state administration and local self-government, since the bodies implementing local state administration and self-government coincide.

Thirdly, Maslikhat is a local government body and through it the population exercises local self-government while Akimat is a collegial body headed by akim and exercising local state administration and self-government in the relevant territory in its jurisdiction. In addition, the law defines that akimat's office and maslikhat's office are «state institutions».

Fourthly, the Law does not fully resolve the issue of what belongs to the subjects of competence of local self-government bodies, and what belongs to the state authority. The lack of a clear line between «state affairs» and «local community affairs», as well as the «duality» of akims and maslikhats indicate the presence of signs of legal conflicts in the legal life of Kazakhstan.

Thus, the existing regulatory documents contribute to the effective functioning of local self-government and budgeting in it, but they cannot solve all the problems at this stage. In the conditions of volatility of the world economy, modern management is required to constantly search and implemented new forms of management that have proved themselves on the world stage as the best model for the management of local self-government bodies and the development of complex strategies for the development of local self-government and budgeting in it.

REFERENCES

1 Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated November 28, 2012. No. 438 “The Concept of development of local self-government in the Republic of Kazakhstan”. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1200000438> (accessed: January 18, 2021)

2 The Law of the Republic of Kazakhstan dated 23 January, 2001. No. 148 “On Local Government and Self-government in the Republic of Kazakhstan”. URL: <https://adilet.zan.kz/eng/docs/Z010000148> (accessed: January 18, 2021)

3 The Law of the Republic of Kazakhstan dated July 11, 2017. No. 90-VI “On amendments and additions to some legislative acts of the Republic of Kazakhstan on the development of local self-government”. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1700000090> (accessed: January 18, 2021)

4 Program of the President of the Republic of Kazakhstan dated May 20, 2015. “National plan – 100 concrete steps”. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000100> (accessed: January 18, 2021)

5 Code of the Republic of Kazakhstan dated 4 December, 2008. No. 95-IV Budget “Code of the Republic of Kazakhstan”. URL: https://adilet.zan.kz/eng/docs/K080000095_ (accessed: January 18, 2021)

6 Yuvitsa N. Local government in Kazakhstan: an attempt to create a national model // Management. 2019. Vol. 7, No. 1. P. 26–34. DOI: 10.26425/2309-3633-2019-1-26-34

7 Kadyrova M. Topical issues of improving budget processes in the public administration system of the Republic of Kazakhstan // Public policy and administration. 2013. Vol. 12, No. 3. P. 375–388.

8 Fattakhov R. Problems and approaches to managing budget planning and interbudgetary relations at the regional level (on the example of the Republic of Bashkortostan) // Economy of regions. 2005. No. 1. P. 54–72.

9 Asaubayev R. Local self-government – development potential and current challenges. Program for young researchers in the field of public policy of the Soros Foundation-Kazakhstan. 2016.

10. Public association ECHO. Development of local self-government in Kazakhstan. Report on the assessment of the impact of changes in legislation on the practice of local self-government. 2018.

11. Zambrovskaya T. Initiative budget as an innovative approach to the fulfillment of the budgets of public-legal education // Municipality economics and management. 2018. No. 3. P. 60–65.

12. Nurlanova N. Economic aspects of local self-government development: experience and practice // Territorial economy. 2015. Vol. 2, No. 22. P. 1–18.

13. Issakhova A. Questions regarding interbudgetary relations of the Republic of Kazakhstan // Problems of modern science and education. 2016. No. 10. P. 83–87.

14. Schaeffer M., Yilmaz S. Strengthening Local Government Budgeting and Accountability // Policy Reserach Working Paper 4767. 2008. Vol. 21, November 2008.

15. Karimova E. Introducing budgeting in the budget process of the municipality // Digest Finance. 2007. Vol. 7, No. 151. P. 17–20.

Е.Д. БИТОЛЕУОВА,*¹

докторант.

*e-mail: yerkesh87@mail.ru

Б.Л. ЛАВРОВСКИЙ,²

д.э.н., профессор.

e-mail: boris.lavrovski@gmail.com

У.С. АЛИМБЕТОВ,³

д.э.н., профессор.

e-mail: u.alimbetov@mail.ru

З.М. ТУРДИЕВА,³

PhD, ст. преподаватель.

e-mail: kalibaeva.z@mail.ru

¹Евразийский национальный университет

им. Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Казахстан

²Новосибирский государственный технический

университет, г. Новосибирск, Россия

³УО «Alikhan Bokeikhan University», г. Семей, Казахстан

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ СИСТЕМЫ БЮДЖЕТИРОВАНИЯ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация

Целью исследования является изучение современного состояния, направлений и возможностей в развитии самоуправления на местах в Республике Казахстан, его места и роли в развитии активного участия граждан общества, расширении независимости региональной власти, воплощении потенциала в управлении собственным бюджетным процессом. Изучены материалы о современном состоянии системы бюджетирования местного самоуправления в Республике Казахстан, и на этой основе выработаны предложения по его совершенствованию. Одним из важных направлений принятых новшеств является постепенное осуществление отдельного непосредственного бюджета в отдельном городе, селе, поселке, в сельском районе, и вместе с тем

увеличение полномочий органов местного самоуправления в их финансовом обеспечении. Ценность исследования заключается в необходимости оценки проведенных реформ, направленных на создание самостоятельного бюджета с передачей части коммунальной собственности в ведение местных органов управления, что способствует возрастанию полномочий данных органов в распределении данной собственности и бюджета. Что касается результатов исследования, определены требующие своего разрешения вопросы понимания органов местного самоуправления в соответствии с международными нормами, а также разграничения функций и компетенций между органами местного государственного управления и самоуправления, в т.ч. в части механизмов их бюджетирования.

Ключевые слова: финансовое обеспечение, самостоятельный бюджет, местное самоуправление, государственное управление, планирование, международные нормы, регион.

Е.Д. БИТОЛЕУОВА,*¹

докторант.

*e-mail: yerkesh87@mail.ru

Б.Л. ЛАВРОВСКИЙ,²

э.ғ.д., профессор.

e-mail: boris.lavrovski@gmail.com

У.С. АЛИМБЕТОВ,³

э.ғ.д., профессор.

e-mail: u.alimbetov@mail.ru

З.М. ТУРДИЕВА,³

PhD, аға оқытушы.

e-mail: kalibaeva.z@mail.ru

¹Л.Н. Гумилев ат. Еуразия ұлттық университеті,
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

²Новосібір мемлекеттік техникалық
университеті, Новосібір қ., Ресей

³БМ «Alikhan Bokeikhan University», Семей қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЖЕРГІЛІКТІ ӨЗІН-ӨЗІ БАСҚАРУДЫ БЮДЖЕТТЕУ ЖҮЙЕСІНІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

Андатпа

Зерттеу мақсаты – қазіргі жағдайдағы Қазақстан Республикасындағы жергілікті жерлердегі жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытудың бағыттары мен мүмкіндіктерін, қоғамдағы азаматтардың белсенділігін арттырудағы рөлін, оның орнын, аймақтық биліктің дербестігін кеңейту, меншікті бюджеттік процесті басқарудағы потенциалын іске асыруды зерттеу болып табылады. Қазақстан Республикасының жергілікті өзін-өзі басқаруды бюджеттеу жүйесінің қазіргі жағдайы туралы материалдарды зерттеу және соның негізінде оны жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірлеу. Зерттеудің бірегейлігі/құндылығы. Қабылданған жаңашылдықтардың маңызды бағыттарының бірі аудандық маңызы бар қалалар, кенттер, ауылдық округтер деңгейінде дербес бюджетті кезең-кезеңмен енгізу, сондай-ақ бюджет процесінде жергілікті өзін-өзі басқару органдарының өкілеттіктерін одан әрі кеңейту болып табылады. Зерттеудің құндылығы коммуналдық меншіктің бір бөлігін жергілікті басқару органдарының қарамағына бере отырып, дербес бюджетті құруға бағытталған жүргізілген реформаларды бағалау қажеттілігін білдіреді, бұл осы органдардың осы меншікті бөлудегі және бюджетті бөлудегі өкілеттіліктерінің өсуіне ықпал етеді. Зерттеу нәтижесі – өз шешімін талап ететін жергілікті өзін-өзі басқару органдарының халықаралық нормаларға сәйкес түсінігі, сондай-ақ жергілікті мемлекеттік және өзін-өзі басқару органдарының, соның ішінде оларды бюджеттеу тетіктеріне қатысты, қызметі мен құзыреттерінің ара-жігін ажырату мәселелері айқындалды.

Тірек сөздер: қаржылық қамтамасыз ету, дербес бюджет, жергілікті өзін-өзі басқару, мемлекеттік басқару, жоспарлау, халықаралық нормалар, аймақ.

IRSTI 06.35.31
UDC 657

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-305-312>

G.S. KAIPOVA,*¹

c.e.s., associate professor.

*e-mail: gulnara.kaipova@narxoz.kz

A.B. ASSANOVA,²

c.e.s., associate professor.

e-mail: altin_assan@bk.ru

S.G. SERIKBAYEVA,³

c.e.s., associate professor.

e-mail: s.serikbayeva@mail.ru

¹Narxoz University, Almaty, Kazakhstan

²Almaty Technological University, Almaty, Kazakhstan

³Kazakh National Agrarian Research University, Almaty, Kazakhstan

ADVANTAGES AND PROBLEMS OF IFRS IMPLEMENTATION WITHIN THE FRAMEWORK OF UNIFICATION OF THE FINANCIAL REPORTING PROCESS

Abstract

International Financial Reporting Standards (IFRS) consist of accounting rules that determine how transactions and other accounting events should be reflected in the financial statements. They are designed to maintain credibility and transparency in the financial world, enabling investors and business operators to make informed financial decisions. The role of international financial reporting standards is to generate the most reliable information about an organisation's financial condition and financial performance. Reporting acts as a means of communication within national and international markets. Globalization adds significance to the convergence with IFRS, as financial reports prepared according to national standards do not satisfy the needs and interests of users and decision-makers. This article describes the benefits and challenges associated with IFRS implementation and compliance. Considering the favourable bonuses that IFRS is expected to bring and the challenges companies face in adopting and continuously complying with IFRS, it is essential to discuss the theoretical and empirical studies performed pre and post-implementation of the standards under discussion. The current research paper is designed to analyze the existing literature on the benefits and challenges of IFRS adoption as a part of the unification of the financial reporting process.

Key words: financial reporting, uniform standards, current trends, information, standardization, accounting, International Financial Reporting Standards (IFRS).

Introduction

In the modern globalized world, the world capital markets, the competitiveness of companies, and the opportunities available for businesses to expand or diversify have no borders. Investors and company directors, who operate in these scenarios, expect to have no barriers to developing their business activities anywhere in the world and aspire to access high-quality, reliable, transparent and comparable financial information that serves as a basis for making the best economic decisions.

Over the years, financial reports have been structured and presented in different forms. Such difference results from the accounting standards company apply. Financial reports with differences in format make potential investors struggle in the decision-making process, as the difference disables the option of reconciliation.

Therefore, the need to adopt unified financial reporting standards was born to obtain quality information in financial statements. The convergence of these financial reports can have a significant consequence in the figures and in the form of presentation, analysis, and interpretation that will ultimately increase the organisation's value, improving business competitiveness concerning other companies and international markets.

Standardizing accounting processes is realized through the unification of accounting conducted by the IFRS Committee, developing and publishing international reporting standards. This approach aims to develop and maintain a typical list of standards applicable to any business case without national borders. That, in turn, cancels the need for national standards.

The research objective is to analyze the financial reporting process approach, in terms of unification and differentiation, by identifying the benefits and challenges of implementing the International Financial Reporting Standard (IFRSs) worldwide.

Tasks to be performed during the study:

- ◆ analyze and identify the importance of IFRS;
- ◆ identify and analyze challenges associated with IFRS.

Main provisions

Standardization makes compatibility easier for different entities and acts as a factor in business environment development for the following reasons:

- ◆ having unified financial statements makes information on the financial position and other financial performance results easier to understand and make an economic decision, making it a less complicated process;

- ◆ application of IFRS provides its users with better quality of information disclosed in financial statements, that in turn forms trust and makes investment opportunities more attractive;

- ◆ having unified financial statements makes the information on the financial position and financial performance of the entities comparable, making it clearer to assess the problems and opportunities associated with the organization.

As described above, standardization and unification of the financial reporting process add more detailed, transparent, and comparable information to the entity's financial statements, attracting countries' internal and external investors.

The adoption of IFRS is supposed to add unification, transparency, comparability and reliability to the information contained in financial statements.

Methodology

The study will analyze the benefits, challenges and trends in IFRS as a part of the unification process identified and discussed by previous research. The research is designed to contribute to the existing literature and raise the question of improving the financial reporting process by applying and complying with IFRS standards from the side of organizations.

The paper used content analysis to review existing literature and achieve a conclusion leading to a general point. International publications from reputable journals and documentary materials on the internet focus on analysing the benefits and challenges in adopting IFRS standards and analysing modern trends in IFRS, involving a predominant review of existing literature thereon.

Discussion

Financial reports prepared under different accounting standards may lead to the information being communicated mistakenly and even misleading.

Ball commented that internalising the accounting framework's positive effect would reduce diversity in accounting practice worldwide [1].

Izedonmi stated a continuous need for a unified financial reporting framework. The following factors were identified that support his view of the need for IFRS adoption:

- 1) continuous integration of the economy;
- 2) increase in interdependence of international markets;
- 3) absence of barriers for capital investments across countries;
- 4) increased mobility of capital across national boundaries;
- 5) increased opportunity for the listing of companies in domestic and export capital markets;
- 6) continuous demand by stakeholders for quality information and more necessary disclosures [2].

Unified international reporting standards play a crucial role for large businesses with subsidiaries in other countries. Adopting a single set of reporting international standards simplifies accounting procedures, allowing companies to use a common reporting language. That, in turn, would provide investors and other stakeholders with a cohesive view of financial reports.

Kunle, Omoruyi and Hamed postulated that the implementation of IFRS would set and foster the standard benchmark in disclosing financial information across international borders to add greater impetus for economic prosperity [3].

Isakova S.A. notes the relevance of the transition to IFRS since they are necessary to increase the transparency of financial reporting [4].

Nurgazina Zh.K. states that “the reason for the growing popularity and demand for reporting prepared according to IFRS rules in the CIS is the need to create conditions for attracting foreign investment, cooperation within the EAEU, and integrating the business into the world economy” [5].

Dosmanbetova A.S., Baisheva Y.D., Nurkasheva N.S. talk about the positive impact of the introduction of IFRS in Kazakhstan on the quality of financial reporting, improving the reliability and transparency of the information provided [6].

Investors and financial analysts are primary users of financial statement information. Analysts play the role of intermediaries in the capital market as they are the ones who collect, analyze and distribute financial information to other users. They are also called representatives of investment decision-makers, and the forecast they make is used as a proxy for market expectations.

Forecasts on earnings play a considerable role in determining the entity’s value. In addition to that, their reports on stock recommendations and forecasts affect price determination.

Many studies were conducted on challenges in adopting IFRS, reviewed in the literature review section. The common ones include:

- ◆ lack of sound institutional environment;
- ◆ lack of professional knowledge and expertise;
- ◆ translation costs;
- ◆ cultural differences;
- ◆ complexity of standards;
- ◆ transition costs;
- ◆ implementation and compliance costs;
- ◆ constant updates in standards;
- ◆ the absence of a legal requirement to comply;
- ◆ lack of a regulatory body to perform monitoring;
- ◆ lack of high-quality education;
- ◆ political intervention;
- ◆ processing and auditing costs;
- ◆ a variation of demand for financial information framework.

Table 1 reflects the share of jurisdictions that applied IFRS, provided by the IFAC’s last report based on the study conducted in 2019. It can be observed that the share of jurisdictions that adopted IFRS was at the level of 64%, meaning that there is still a considerable amount of countries that have only partially or even not adopted IFRS as a reporting framework.

Table 1 – Status of IFRS adoption between jurisdictions, with the years of assessment for the period of 2015–2019

IFRS Adoption Status				
Region	Number of Jurisdictions	Adopted, % of total	Partially adopted, % of total	Not adopted, % of total
Africa	24	79%	4%	17%
America and Caribbean	25	56%	28%	16%
Asia-Pacific	23	52%	43%	4%
Europe	48	67%	31%	2%
Middle East	10	60%	30%	10%
Total	130	64%	28%	8%
Note – Source [7].				

They considered the positive effect and aim of IFRS as a single set of financial reporting frameworks and challenges associated with implementation and compliance with those reporting standards, which are discussed in the literature review part of the paper. Policymakers need to pay appropriate attention to adopting IFRS for the accounting treatment of business operations and disclosure of financial information in statements that external users further use.

Results

Summarizing the importance of IFRS, challenges faced by organizations in applying the standards, and the results of table 1 presented above, where it can be observed that only 64% of countries have adopted the IFRS framework in financial reporting. It is essential to emphasize the role of IFRS by highlighting the trends in new standards.

The study results concluded that IFRS is aimed and supposed to add more transparency, comparability and reliability of accounting information in financial reports. Even though the costs associated with the implementation of standards in reporting process are relatively high, and it is considered a challenging process for accountants, the benefits outweigh the challenges, the vast majority of which is benefit from FDI.

Earlier, Odia J.O. and Ogiedu K.O. [8]. In their paper, they discussed the benefits and challenges of adopting IFRS. In addition, they have described the environment to be in place in the country for effective implementation and permanent use of the IFRS framework. The study results revealed the following:

- ◆ Benefits of harmonization and standardization (IFRS)

Due to increased confidence and trust from potential and existing investors, increasing investment attractiveness caused considerable understandability, comparability, and transparency to information disclosed in financial statements. Increased investment attractiveness leads to increased share price, which adds more value to investments already made, increasing shareholder wealth.

- ◆ Improvements in accounting quality

In addition to investment attractiveness, literature also documents improvements in accounting quality by voluntary adoption of IFRS, reducing information asymmetry between shareholders and managers. Such a benefit can be evidenced by effective asset and profitability management, lower cost of capital, and more capability in earnings forecasting for investors.

Isakova S.A. raises in his study a whole range of problems related to the implementation of IFRS in the Republic of Kazakhstan. The researcher points to methodological problems in the course of applying IFRS. “This fact is explained by the existing shortcomings of the IFRS system, which are resolved differently and not always correctly from a methodological point of view by the established practice. This situation causes ambiguous interpretation of the standards and decreases the comparability and reliability of reporting” [4].

Nurgazina Zh.K. speaks of the low level of training of accounting specialists, the formal or completely absent approach of regulatory bodies in terms of methodological support for the principles and requirements of IFRS and NFRS, the formal participation of professional accounting associations in regulating the process of practical implementation of IFRS [5].

The problems of developing international financial reporting standards in the Republic of Kazakhstan were shown in the study by Dosmanbetova A.S. Baisheva Y. D. Nurkasheva N.S. They note that “the quality of reporting by numerous Kazakh enterprises does not always meet the expectations of users and developers of IFRS”. The problem lies in the fact that information is not disclosed or only partially disclosed in the uncertainty of the situation and the possibility of continuing activities. Many companies do nothing to ensure the transparency of their reporting. The study raised the problem of compliance of the reporting of Kazakh companies with IFRS and the reflection of risk factors and uncertainties arising from changes in tax legislation, the behavior of competitors, the political and economic situation in the country, etc. [6].

Owolabi A. and Iyoha F.O. also discovered the benefits of IFRS adoption by performing an empirical study on the prospects and challenges of IFRS adoption in a sample of African countries and the benefits. The authors applied a questionnaire-based method to collect and analyze the data. The respondents were required to be the users or preparers of financial statements (34 preparers and

64 users were a sample). The benefits named by the authors are investor confidence, caused by the use of a standard, understandable type of financial report that can cover subsidiaries located in other countries. Policymakers derive another benefit, as adoption creates more access to international capital markets and a higher standard of disclosures in financial reports reviewed by regulatory bodies [9].

Most research focuses on the impact of harmonization on the cost of capital, organized by IFRS.

The other part of the studies suggests that companies can also achieve non-capital related benefits from migration to IFRS, such as reduced costs and risks from overseas operations or more effective contracting with customers and suppliers.

Ball R. listed the following advantages of IFRS for investors [10]:

- ◆ more accurate, timely and comprehensive information disclosed in the financial statement. Due to limitations of other sources of financial information, it is expected to lead to more-informed decision-makers in equity markets, consequently, lower risk to investors;

- ◆ small investors are supposed to have fewer sources of financial information in comparison with investment professionals. For that reason, adequately disclosed information in financial statements reduces the chances of small investors losing their competitive position, which would have resulted from information asymmetry otherwise;

- ◆ unified financial reporting framework worldwide enables the elimination of the majority of adjustments aimed at making financial information comparable between business units in different countries that investment analysts have made historically. That, in turn, is expected to benefit in reducing the cost of capital for investors, especially for institutional ones, with a high turnover of transactions;

- ◆ another bonus can be gained in terms of market efficiency. Reduction in the cost of processing information in financial statements is expected to increase the reaction of the stock market, enabling faster updates in stock prices;

- ◆ foreign investors can achieve takeover premiums due to cross-border transactions accompanied by a common accounting language.

Uchenna et al. performed a study on the effect of IFRS adoption on accounting quality and investment decision-making. The authors applied the GMM estimation technique to 92 countries from 2002 to 2010. The results reflected that institutional development is crucially essential for the compelling attraction of FDI through IFRS. It would support regulatory quality, control over corruption, private investments, and the rule of law. Earlier studies have not considered the role of institutions in the effective adoption of IFRS [11].

Landsman et al. conducted a study designed to evaluate the impact of IFRS adoption on share price and trade volumes. The study collected data from countries with mandatory IFRS (16 countries) and standard domestic retention (11 countries), using multiple regression analysis for 2002–2007. Study results revealed improved accounting quality as a result of IFRS adoption. Improvements were observed in the reaction to the announcement of earnings, the companies that adopted IFRS, enhanced foreign investments, higher accuracy of predictions made by analysts, and reduced time lags [12].

However, there is a contradictory point of view achieved by Alnodel A. Author performed cointegration and correlation analysis, analyzing the effect on Gulf Countries' capital market. The period covered is 2007–2013. Study results revealed no significant influence of IFRS on capital market integration. However, the study had several significant limitations, like excluding several key economies from the total population of countries and the effect of religious influence [13].

A similar study was performed by Cai F. and Wong H., who examined the relationship between IFRS adoption and capital market, considering countries of G8. The authors used a correlation matrix for the sample of countries with mandatory IFRS for listed companies. The study confirmed the positive effect received by capital markets due to IFRS adoption by facilitating capital movement by reducing diversity in accounting practice [14].

Li and Shroff examined the effect on the cost of capital from IFRS. The data from the sample of 1084 companies in the EU from 1995 to 2006 were analyzed and processed by regression analysis. The authors concluded that IFRS promotes better comparability of financial statements by increasing information disclosed, which reduces the cost of capital [15].

Sandoval et al. performed a study presenting an analysis of scientific literature on the importance and adoption of IFRS in a business context, applying SMS, considering the cases of countries in Latin

America. Authors pointed out the importance of IFRS generated by more involvement of investors, considering its complexity in implementation, requiring training, preparation and adaptation processes for effective creation and conducting of controls by management [16].

Ramos conducted a study focusing on the impact received by FDI and trade volume caused by the adoption of IFRS. The author employed the gravity model for the study, considering EU countries. The study results reflected positive interdependence between the tested variables, concluding the effect of IFRS adoption on retained earnings and equity investment [17].

However, the benefits of IFRS are limited to the extent that it is used by not-for-profit organizations (NFPOs). In the study conducted by J. Kisaku on the impact the financial reporting framework creates on the quality of information disclosed in reports of NFPOs. The author concluded that the IFRS framework does not meet the requirements in terms of disclosure for operations of NFPOs, even though the same framework adds a considerable amount of benefits for profit-oriented organizations. To conclude, the author applied a survey approach for data collection from the sample of 74 NPFOs [18].

Conclusion

As a result of studying studies on the benefits and problems of implementing IFRS, we came to the following conclusions:

The advantages of IFRS lie in the growth of the investment attractiveness of companies that have switched to IFRS. IFRS give the information disclosed in the financial statements, understandability, comparability and transparency.

In addition to investment attractiveness, the study focuses on improving the quality of accounting by reducing the use of various methods in accounting, which are aimed at efficient asset management, lower cost of capital, and making it possible to predict the company's profit.

In addition to the advantages of IFRS, the study identified some problems associated with IFRS use. Researchers point to the problems associated with the lack of a healthy institutional environment, experience and knowledge, cultural differences, the complexity of standards, the legitimacy of the requirement for compliance, and the lack of quality education.

In addition to those listed, Kazakh researchers distinguish the problems of organizing the accounting system, which is inherent only in Kazakhstani organizations.

As we can see, the problems inherent in Kazakhstani companies overlap with the general problems identified in the surveys reviewed.

Given the positive impact and purpose of IFRS as a unified set of financial reporting principles, and the challenges associated with implementing and complying with these reporting standards, policymakers need to give due consideration to the application of IFRS to account for business transactions and financial disclosures in statements that further used by external users.

REFERENCES

- 1 Ball R., Bartov E. How naive is the stock market's use of earnings information? // *Journal of Accounting and Economics*. 1996. Vol. 3(21). P. 319–337.
- 2 Izedonmi F.O. Manual for Accounting Ethics. 2012. URL: https://www.edouniversity.edu.ng/oerrepository/articles/accounting_ethics_and_corporate_governance.pdf (accessed: 15.05.2021)
- 3 Kunle O.A., Omoruyi E.P., Hamed A.B. Impact of International Reporting Standards on Insurance Management in Nigeria, *Middle Eastern Finance and Economics* // Euro Journal Publishing. 2011. Vol. 2. P. 128–142.
- 4 Isakova S.A. Problems of application of IFRS and ISA in the national accounting system of the Republic of Kazakhstan // *Accounting and audit* 35(164). 2009. P. 48–51. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-primeneniya-msfo-i-msa-v-natsionalnoy-sisteme-ucheta-respubliki-kazahstan>
- 5 Nurgazina Zh.K. Ways to improve the quality of the application of IFRS in organizations of various forms of ownership // *Bulletin of Science of the Kazakh Agrotechnical University named after S. Seifullin*. 2016. No. 3(90). P. 146–153.
- 6 Dosmanbetova A.S., Baisheva Y.D., Nurkasheva N.S. Application and Problems of Developing International Financial Reporting Standards in the Republic of Kazakhstan // *Revista Espacios*. 2018. Vol. 39(06). P. 29.

- 7 International Standards: 2019 Global Status Report. URL: <https://www.ifac.org/knowledge-gateway/supporting-international-standards/discussion/international-standards-2019-global-status-report> (accessed: 14.04.2022)
- 8 Odia J.O., Ogedu K.O. IFRS Adoption: Issues, challenges and lessons for Nigeria and other adopters // *Mediterranean Journal of Social Sciences*. 2013. Vol. 3(4). P. 389–399.
- 9 Owolabi A., Iyoha F.O. Adopting International Financial Reporting Standards (IFRS) in Africa: benefits, prospects and challenges // *African J. Accounting, Auditing and Finance*. 2012. Vol. 1. P. 77–86.
- 10 Ball R. Making accounting more international: Why, how, and how far will it go? // *Journal of Applied Corporate Finance*. 1995. Vol. 8(3). P. 19–29.
- 11 Uchenna E., Matthias N., John O., Ibukun B. Do the Rules Attract the Money? Implication of IFRS Adoption on Foreign Direct Investment. 2014. URL: https://www.researchgate.net/publication/272242663_Do_the_Rules_Attract_the_Money_Implication_of_IFRS_Adoption_on_Foreign_Direct_Investment/ (accessed: 14.04.2022)
- 12 Landsman W.R., Maydew E.L., Thornock J.R. The information content of annual earnings announcements and mandatory adoption of IFRS // *Journal of Accounting and Economics*. 2012. Vol. 53(1). P. 34–54.
- 13 Alnodel A. The effect of the adoption of international financial reporting standards on capital market integration in the Gulf cooperation council countries // *Risk Governance and Control Financial Markets & Institutions*. 2016. Vol. 6(4). P. 464–474.
- 14 Cai F., Wong H. The effect of IFRS adoption on global market integration // *International Business & Economics Research Journal (IBER)*. 2010. Vol. 9(10). P. 25–34.
- 15 Li F., Shroff N. Financial reporting quality and economic growth. 2010. URL: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1265331 (accessed: 14.04.2022)
- 16 Sandoval K.S., Quezada P.A., Mayorga M.P. Importance of the adoption and application of International Financial Reporting Standards IFRS in the business context. 2019. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/Importance-of-the-Adoption-and-Application-of-IFRS-Sandoval-Mora-Quezada-Sarmiento/401c0064f2dfe7c58d8621c883442bd9da848a3e/> (accessed: 14.04.2022)
- 17 Ramos L.M. European Accounting Harmonization: Consequences of IFRS Adoption on Trade in Goods and Foreign Direct Investments // *Emerging Markets Finance and Trade*. 2011. Vol. 47. Issue 0s4. P. 42–57.
- 18 Kisaku J.M. Impact of Financial Reporting Frameworks on the Quality of Not-for-Profit Financial Reports. 2017. URL: <https://scholarworks.waldenu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5924&context=dissertations/> (accessed: 14.04.2022)

Г.С. КАИПОВА,*¹

к.э.н., ассоциированный профессор.
*e-mail: gulnara.kaipova@narxoz.kz

А.Б. АСАНОВА,²

к.э.н., ассоциированный профессор.
e-mail: altin_assan@bk.ru

С.Г. СЕРИКБАЕВА,³

к.э.н., ассоциированный профессор.
e-mail: s.serikbayeva@mail.ru

¹Университет Нархоз, г. Алматы, Казахстан

²Алматинский технологический университет, г. Алматы, Казахстан

³Казахский национальный аграрный исследовательский университет, г. Алматы, Казахстан

ПРЕИМУЩЕСТВА И ПРОБЛЕМЫ ВНЕДРЕНИЯ МСФО В РАМКАХ УНИФИКАЦИИ ПРОЦЕССА ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ

Аннотация

Международные стандарты финансовой отчетности (МСФО) состоят из набора правил бухгалтерского учета, определяющих, как операции и другие учетные события должны отражаться в финансовой отчетности. Они предназначены для поддержания доверия и прозрачности в финансовом мире, что позволяет инвесторам и бизнесменам принимать обоснованные финансовые решения. Роль международных стандартов финансовой отчетности заключается в формировании максимально достоверной информации о финансовом состоянии и финансовых результатах деятельности организации. Отчетность же выступает средством коммуника-

ции в рамках международных рынков. Глобализация придает большое значение сближению с МСФО, поскольку финансовая отчетность, подготовленная в соответствии с национальными стандартами, не отвечает потребностям и интересам пользователей и лиц, принимающих решения. В данной работе описываются преимущества и проблемы, связанные с внедрением и соблюдением МСФО. Учитывая положительные бонусы, которые, как ожидается, принесут МСФО, и проблемы, с которыми сталкиваются компании при принятии и постоянном соблюдении МСФО, важно обсудить теоретические и эмпирические исследования, касающиеся МСФО. Настоящая исследовательская работа посвящена анализу существующей литературы о преимуществах и проблемах внедрения МСФО в рамках унификации процесса финансовой отчетности.

Ключевые слова: финансовая отчетность, единые стандарты, современные тенденции, информация, стандартизация, бухгалтерский учет, международные стандарты.

Г.С. КАИПОВА,*¹

Э.ғ.к., қауымдастырылған профессор.

*e-mail: gulnara.kaipova@narxoz.kz

А.Б. АСАНОВА,²

Э.ғ.к., қауымдастырылған профессор.

e-mail: altin_assan@bk.ru

С.Г. СЕРИКБАЕВА,³

Э.ғ.к., қауымдастырылған профессор.

e-mail: s.serikbayeva@mail.ru

¹Нархоз университеті, Алматы қ., Қазақстан

²Алматы технологиялық университеті, Алматы қ., Қазақстан

³Қазақ ұлттық аграрлық зерттеу университеті, Алматы қ., Қазақстан

ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕПТІЛІК ПРОЦЕСІН БІРІКТІРУ ШЕҢГЕРІНДЕГІ ХҚЕС-ТЫ ЕНГІЗУДІҢ АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ МЕН ҚИЫНДЫҚТАРЫ

Андатпа

Халықаралық қаржылық есептілік стандарттары (ХҚЕС) операциялар мен басқа да есепке алу оқиғалары қаржылық есептілікте қалай көрсетілуге тиіс екенін айқындайтын бухгалтерлік есеп қағидаларының жиынтығынан тұрады. Олар инвесторлар мен кәсіпкерлерге негізделген қаржылық шешімдер қабылдауға мүмкіндік беретін қаржы әлеміндегі сенім мен ашықтықты сақтауға арналған. Қаржылық есептіліктің халықаралық стандарттарының рөлі ұйымның қаржылық жағдайы мен қаржылық нәтижелері туралы ең сенімді ақпаратты қалыптастыру болып табылады. Есеп беру халықаралық нарықтардағы байланыс құралы ретінде де әрекет етеді. Жаһандану ХҚЕС-ке жақындауға үлкен мән береді, өйткені ұлттық стандарттарға сәйкес дайындалған қаржылық есептілік пайдаланушылар мен шешім қабылдаушылардың қажеттіліктері мен мүдделеріне жауап бермейді. Бұл жұмыс ҚЕХС енгізу мен сақтауға байланысты артықшылықтар мен қиындықтарды сипаттайды. ҚЕХС әкеледі деп күтілетін оң бонустарды және ҚЕХС-ті қабылдау және үнемі сақтау кезінде компаниялар кездесетін мәселелерді ескере отырып, ҚЕХС-қа қатысты теориялық және эмпирикалық зерттеулерді талқылау маңызды. Бұл ғылыми-зерттеу жұмысы қаржылық есеп беру процесін унификациялау бөлігі ретінде ХҚЕС-ты енгізудің артықшылықтары мен мәселелері бойынша бар әдебиеттерді талдауға арналған.

Тірек сөздер: қаржылық есептілік, бірыңғай стандарттар, қазіргі заманғы үрдістер, ақпарат, стандарттау, бухгалтерлік есеп, халықаралық стандарттар.

ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ: МЕТОДОЛОГИЯ, ТЕОРИЯ, ТЕХНОЛОГИЯ
БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ ОҚЫТУ: ӘДІСТЕМЕ, ТЕОРИЯ, ТЕХНОЛОГИЯ
EDUCATION AND TRAINING: METHODOLOGY, THEORY, TECHNOLOGY

IRSTI 14.01.11
UDK 378.14.015.62

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-313-322>

Z.M. MAGRUPOVA,¹

d.e.s., associate professor.

e-mail: mzm68@mail.ru

K.K. ABDRAIMOVA,¹

c.e.s.

e-mail: abdraimova1964@mail.ru

A.A. SHAMETOVA,*¹

c.e.s.

*e-mail: ashametova.74@mail.ru

¹Karaganda Technical University,

Karaganda, Kazakhstan

**ACCUMULATION OF INTELLECTUAL CAPITAL BASED
ON QUALITATIVE CHANGES IN THE EDUCATION SYSTEM**

Abstract

This article discusses the issues of improving the quality of training specialists in the education system of the Republic of Kazakhstan. The directions of improving the quality of human capital on the basis of qualitative changes in the education system are considered. The purpose of the study was to determine the following: development of recommendations for further improvement of the quality of the personnel training system necessary to ensure the sustainable development of the economy of the country (Kazakhstan). Based on this, the following tasks were performed: the role and functions of the state in the development of interaction between universities and industry/industry were determined; the content of the main state programs aimed at improving the education system of the Republic was studied; a statistical analysis of the implementation of program documents on improving the training system based on the Concept of lifelong learning (continuing education) was carried out; key factors and advantages for the development of a successful partnership with industry/industry were identified. The following methods of economic research were used in the work: observation and collection of facts; historical and logical; systematic. As a result of the analysis of the effectiveness of various models of interaction between infrastructure entities, the most effective method of combining in collaboration in Kazakhstan was determined – territorial integration of scientific infrastructure and intellectual resources. The outdated infrastructure of higher education organizations and the weak connection between science, education and production can be compensated by creating associations, expanding the connection between universities and business.

Key words: education, strategy, national model, collaboration, strategic partnership, economy, development.

Introduction

One of the main factors determining the success of the development of the country's economic system is the improvement of the quality of human capital, which, accordingly, requires qualitative changes in the education system, healthcare, and in the sphere of social security of the population.

As the President said in his Messages to the people of Kazakhstan “The third modernization of Kazakhstan: global competitiveness” and “New opportunities for development in the context of the fourth industrial revolution”, “Constructive public dialogue is the basis of stability and prosperity in Kazakhstan” “... We must direct all our efforts to improve the quality of education”. And here it should be noted that improving the quality of human capital is expected to be achieved on the basis of the standards of the OECD countries. This is the phased introduction of 12-year education, and the renewal of school standards for the development of functional literacy, and the introduction of per capita funding in high school, and the creation of a system of incentives for successful schools.

This new quality of education presupposes the introduction of IT knowledge, financial literacy, the principle of trilingualism into the educational process, ensuring the availability of the population to receive quality education, increasing the prestige of the profession of teachers and increasing their qualitative composition; ensuring the infrastructural development of secondary education; updating the content of secondary education; ensuring equal access to quality preschool education and training, to quality secondary education; protection of the rights and legitimate interests of children and the formation of an intellectually, physically, spiritually developed, successful citizen; social and economic integration of youth through the creation of conditions for obtaining technical and vocational education.

That is, changes should take place at all levels of education: preschool, secondary and higher.

Main provisions

Today the problems of education are associated mainly with the development of a not impersonal, but national culture. Kazakhstan needs to find its own specific path for the development of the education system. We are talking about the need to change the strategic global goals of education, to shift the emphasis from the knowledge of a specialist to their human, personal qualities, which act as the goals of preparing a person for future professional activities [1].

In 2010, Kazakhstan joined the Bologna Declaration, which is aimed at creating a single European educational space. For graduates of Kazakh universities, this means obtaining competitive diplomas.

In accordance with this process, the system of higher education in Kazakhstan became three-level. In order to improve the quality and level of training of modern specialists, a number of reforms are ongoing in higher education.

Materials and methods

The purpose of the study is to assess the situation and analyze the results of state regulation of changes in the education system in the Republic of Kazakhstan to improve the quality of human capital. The objects of the study were officially approved legal acts regulating the development of education in the Republic of Kazakhstan, including the formation of intellectual capital. Methods of systemic and structural-logical analysis were used, and in addition, general scientific methods were used, including network theory, species classification, comparison method, quantitative analysis methods, and some others.

The theoretical basis of scientific research was the theoretical concepts and methodological developments of domestic and foreign scientists on the problems of improving the education system.

Periodical, statistical, analytical and translated literature in the field of research was used as information resources.

The research conducted by the authors on the issue of cooperation between higher education organizations of Kazakhstan with industry is based on the study of university approaches to the development of this cooperation, its advantages and best practices, as well as factors that hinder this cooperation.

The following methods of economic research were used: observation and collection of facts; historical and logical methods; system analysis of regulatory documents and information from official sources.

Results

The concept is aimed at creating a system of continuous education that ensures the coverage of the country's population with formal, non-formal and informal education to increase its competitiveness and basic competencies to the level of OECD countries. The main principles of the Concept are:

1) free choice of an individual learning path and acquisition of skills and competencies through continuous education;

2) consistency and complementarity of all forms of receiving formal, non-formal and informal education in accordance with the needs of the individual;

3) mobility of labor resources – the possibility of changing the profile of activity and parallel obtaining professional education in various areas;

4) interaction between various institutions – the state, educational organizations, business and citizens to ensure a system of learning throughout life;

5) equal value of learning outcomes, regardless of the type of educational programs in the framework of formal, non-formal and informal education.

The main approaches to its implementation include:

- ◆ development of a system of continuous education, including mechanisms for recognizing the results of formal and non-formal learning;

- ◆ formation of a certification model that regulates the procedure for recognition of qualifications and skills based on experience, education, demonstrated knowledge and skills;

- ◆ Ensuring the coverage of the population with non-formal education;

- ◆ increasing the digital competencies of citizens;

- ◆ institutionalization of continuous education.

As a result of the study of various models of interaction between infrastructural formations, the most effective method of unification in collaboration in Kazakhstan was determined – the territorial integration of scientific infrastructure and intellectual resources. Based on the experience studied, key factors are identified and directions are formulated for the development of a successful partnership of educational institutions with an industry.

Discussion

In the process of analyzing the current situation in the Republic of Kazakhstan in the field of education, the authors note the following trends.

One of them is the transition to updated content, which ended in the 2020–2021 academic year. If we talk about the results achieved, then today 96% of schoolchildren (grades 1–10) are trained according to the updated content. Textbooks and educational-methodical complexes for 11 grades passed examination and approbation. This affected not only the updating of the program itself, but also required the cost of retraining teachers. So, since 2016, 317 thousand teachers have taken courses under the updated training program. For teaching on the updated content from January 2018, an additional payment of 30% of the official salary is provided [2]. The work done has brought certain results. Over the past three years, at international intellectual Olympiads and competitions, schoolchildren of the country have won 427 gold, 632 silver and 938 bronze medals [3]. The implementation of the World Bank project “Modernization of secondary education” is scheduled for completion in 2022 [4].

Preparatory work is underway for a phased transition to 12-year secondary education from September 2024. The senior level of the 12-year school will be specialized with a focus on elective subjects for choosing a future profession. For the transition, an update of curricula, textbooks and educational-methodical complexes is required. As early as 2020, an independent assessment of the updated content of education and teaching in three languages was carried out; 30 educational programs (EP) have been developed for universities in pedagogical areas; the model of pedagogical education has been formulated. In 2021, training of teachers continues in the development of EP and the assessment of learning outcomes. The result of the work carried out will ensure the alignment of the assessment system with the updated content.

As a result of the introduction of per capita normative financing, the placement of state orders in private schools has begun. In 2019, 70 new private schools were opened, in 2020 – 22 more. In 2020,

the state order was placed in 153 private schools for 44.1 thousand places [5]. This made it possible to partially relieve overcrowded public schools and reduce the shortage of student places.

Another direction for improving the personnel training system in the Republic of Kazakhstan was associated with the creation of such a tool that would describe changes in the labor market and give targeted recommendations for the education system. In 2019, by decree of the President, the Atlas of New Professions and Competences of the Republic of Kazakhstan was created, which over the past two years has become a real tool and created the conditions for the introduction of a new model of education in the middle level.

The first big task that is implemented on the basis of this tool is the description of new professions, the description of new skills that arise in the labor market, as well as those professions that are “dying” and leaving the labor market, and transforming professions. The second big task for which the atlas is currently being used is a system of career guidance for secondary schools.

In order to systematize the training of personnel, work will continue on the profiling of educational institutions of TVE. The broadcast of educational programs that meet international and professional standards is carried out through basic colleges and centers of excellence, created in conjunction with enterprises. The structure of the state educational order is being revised taking into account the data on the projected need for personnel and projected flows of the number of employees, determined with the participation of business.

Today, qualified personnel are trained in ten leading colleges and 11 basic universities for six key sectors of the economy recorded in the SPIID (metallurgy, petrochemistry, food processing, chemical industry, mechanical engineering, production of building materials), with the subsequent dissemination of experience in other educational institutions of the country. In terms of the composition of the total number of trained specialists, 26.5% are specialists for mechanical engineering, 37.7% for petrochemistry, 15.7% for the production of building materials, 7.6% for the chemical industry, 10.1% for the food industry. Unreasonably few specialists are trained for such an important basic industry as metallurgy – 2.4% (Figure 1). At the same time, more than 100 new EP were introduced (colleges – 53, universities – 48) [6].

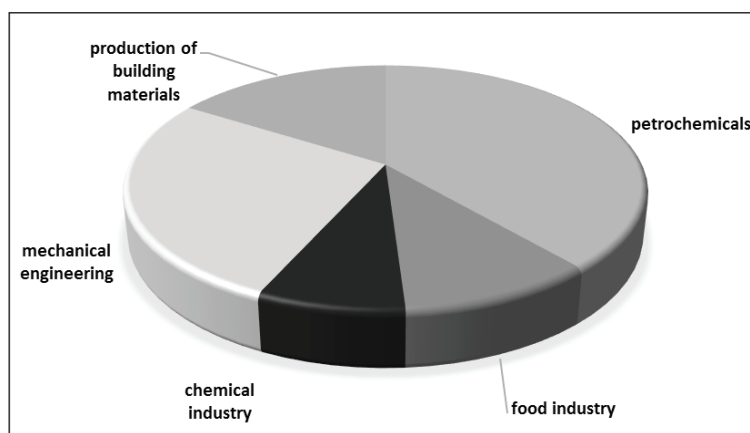

Figure 1 – Structure of trained specialists by state order

The following achievements can be noted: the share of employed graduates – 78.9%, in all basic colleges a system of dual education has been introduced. In 5 basic colleges, personnel are trained in 9 specialties of applied bachelor’s degree, cooperation with 369 social partners is carried out. On the basis of 2 basic colleges (Zhambyl Polytechnic College, Almaty State College of Energy and Electronic Technologies), centers of competence in the areas of the chemical industry and energy have been created. In 6 basic colleges there are educational and methodological associations.

Serious changes have been implemented in the system of higher and postgraduate education. The traditional model of education is becoming a thing of the past and is losing its promise. The way out of this situation is in a cardinal renewal of the Higher School, in its ever more profound reforming in accordance with the needs of society, but on the basis of its unconditional autonomization. Movement

in this direction requires a fundamental change in the very essence of the model of the Higher School, ensuring its free, all-round development [7].

Another direction, implemented in the context of the formation of a new quality of education, is the gradual expansion of the academic and managerial independence of universities, taking into account the experience of Nazarbayev University. In 2021, the transformation of private universities into non-profit organizations was carried out in accordance with international practice. In order to attract additional investments for the development of universities, 35 national and state universities, 2 private universities were transformed into non-profit joint-stock companies (NJSC), and 46 private universities function as non-profit organizations [8].

In 2018, the Law of the Republic of Kazakhstan was adopted to expand the academic and managerial independence of universities, in accordance with which 24 competencies of universities were expanded and a new article 43-1 was introduced, which defines the competencies of universities [9].

A new Classifier of Personnel Training Directions was approved. Universities within the framework of directions independently develop educational programs focused on learning outcomes and taking into account the requirements of the relevant professional standards [10]. To account for all EP and evaluate them by the professional community, the Register of educational programs has been launched. 9,018 OPs were entered into the Register, of which 2,515 are new, 266 are innovative ones.

62 universities are implementing the experience of Nazarbayev University. In 11 universities with a special status, 168 doctoral students were awarded PhD degrees and they received their own corresponding diplomas.

Since 2016, more than 100 foreign top managers and 861 foreign scientists have been involved. This practice made it possible to revise the development strategies of universities, modernize the structure, increase the number of educational programs in English, and expand the participation of the teaching staff of universities in international grant programs.

The number of Kazakhstani universities, noted in the QS WUR rating, increased from 5 to 10 (for 2011, 2020, respectively). For the first time, two universities were included in the Times Higher Education WUR (KazNU, ENU) [11]. Of the universities presented in the QS WUR 2021 ranking by country, 10 are from Kazakhstan, including 6 basic universities included in the QS–2021 ranking [12].

Basic universities in the profile magistracy prepared 7,511 people, including metallurgy – 12.8%, petrochemistry – 5.7%, food industry – 14.8%, chemical industry – 19.8%, mechanical engineering – 37.7%, production of building materials – 9.2% (Figure 2). Of these, 91% of graduates are assigned to enterprises. 98.5% of the interviewed employers noted that graduates of the SPIID work at their enterprises and positively assessed the compliance of the EP with the production requirements [13].

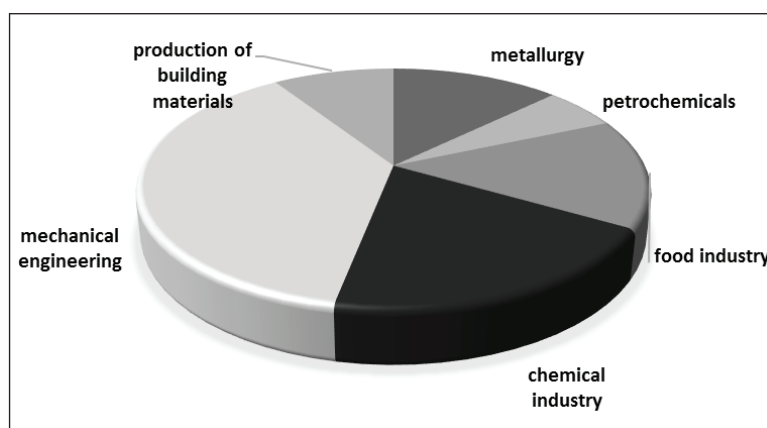

Figure 2 – Distribution of graduates of the Master's degree by economic sectors

Despite the fact that universities have received academic freedom and can themselves form scientific and educational programs, determine the model of their development, the degree of their competitiveness remains a big question, and this is evidenced by the outflow of students to foreign universities, including neighboring countries, which exceeded 90 thousand people. It is necessary to

further improve the quality of training of specialists by introducing mechanisms for the responsibility of universities for the quality of student training. To this end, Kazakhstan has developed a classification model for higher education institutions, according to which the country's higher education institutions will be divided into four groups. The first group will include universities of the international and national levels, the second – the regional level, the third – the higher educational institutions of the sectoral level. The rest will be included in the fourth group. The university being created for the first time will also belong to the last, fourth group. The assignment of an organization to a particular group will be based on the results of its educational, scientific activities, internationalization, as well as its contribution to the economy of the country, region and industry. For universities included in the first three groups, it is necessary to have accreditation of educational programs, their compliance with professional standards. In order to make such distribution by groups transparent, it will be carried out through a specialized information platform where universities will place their applications. The division of universities into groups will encourage them to improve the quality of educational services, the competitiveness of the higher education system in the country.

It should be noted that the quality of education directly depends on modern technological support. Basic universities are equipped with 47 laboratories, on the basis of which 368 diploma, 874 master's and 41 doctoral theses have been completed [14]. More than 800 specialists were recruited from production to teach at universities.

Taking into account this experience of personnel training by universities, since 2016, 40 EP in English have been developed and implemented in the specialties of the Natural Science Cycle (SSC) and SPIID.

200 double-degree and 619 joint educational programs are being implemented. The share of foreign students in the higher education system increased from 2.7% in 2016 to 5.7% in 2021 [13].

Today, our country and our universities have an opportunity not only to improve the level of the state system of advanced training for engineers, but also to connect to the European and international system of continuing education. The Government of Kazakhstan, by its decree of July 8, 2021, approved the Concept of Lifelong Learning (Continuing Education) [15]. The main goal of the strategy is the development of a national education model aimed at the formation of a creative personality, the accumulation of intellectual capital as the most important factors of the economic and social progress of society on the basis of the priority of education proclaimed by the government, the transition from the 'Education for All' model to a lifelong learning model (continuous education). The implementation of the project of continued engineering education will allow to join the system of distance education, the content of which is to provide video courses and computer-based courses to most effectively meet the needs of the state in the field of education in management, technology and ecology. This educational model was born with the aim of bringing our economy to Western standards for product quality, labor productivity, and environmental protection. The purpose of the continuing engineering education model is not only to provide video and computer-based courses, but also to create the necessary infrastructure (which is in its early stages of formation) to support continuing education in the field. The issuance of the certificate will officially testify to the equivalence of the education of domestic universities and European universities of this profile. The owner of such a certificate in terms of the level of professional training is recognized as adequate to foreign colleagues.

Another tendency that has now manifested itself in the higher education system is that the reproduction of the nation's most important asset – its intellectual potential – ceases to be the exclusive monopoly of the state and becomes a matter of society itself. The combination of basic engineering education with modern knowledge in the field of economics and market relations creates excellent prospects for the targeted training of highly qualified specialists for work in various investment companies, implementation and other firms engaged in innovative activities.

When training highly qualified personnel for sectors of the economy, it is impossible to do it without collaboration. As a concept, "collaboration" is used more often in relation to large international programs and much less often in the educational sphere. This kind of cooperation is mutually beneficial for everyone – it creates an opportunity to exchange experience, improve skills and learn new things. It is especially good when there is interaction between scientific institutions and the university. Students delve into the field of scientific research, are determined with their areas of thesis, take a direct part in development and experimental work, gain interaction skills in a team.

Effective cooperation between academic institutions and higher educational institutions on the one hand, and universities and industrial enterprises on the other hand, is possible with centralized regulation using government support instruments. The main part of collaborations is formed through the interaction of scientific and technical departments of scientific and educational institutions and employers' enterprises based on territorial proximity.

According to the Ministry of Labor, there is a low involvement of the adult population in lifelong education in Kazakhstan. At the same time, today the relevance of skills in many specialties remains only for 2 years [13]. There is a growing need to resolve the problem of narrowing the gap between the requirements of employers and the qualifications of workers. Today, the labor market is undergoing changes under the influence of such global trends as the acceleration of technological progress, the digitalization of the economy, resulting in a gap between the requirements of employers and the qualifications of employees, especially graduates of educational organizations. In this regard, there is a need to constantly update the professional knowledge, skills and competencies of Kazakhstanis. To address these issues at the level of ministries, systematic work is being carried out to develop the National Qualifications System (NQS). The NSC provides answers to three main questions: "What should modern specialists know and be able to do? What and how to teach them for this? How to recognize and assign their qualifications? Within the framework of the NQS, the foundation is laid in the form of the National Qualifications Framework, which contains 8 levels of qualification and determines at what level, what general professional competencies and level of education a specialist should have. In 2021, 36 industry-specific qualifications frameworks were updated, which classify the qualification requirements for a specialist in a particular industry by levels depending on the complexity of the work performed and the nature of the competencies used, 589 professional standards were approved, which make it possible to understand what skills and knowledge are needed to engage in a particular profession. The continuation of this work consists in the fact that educational institutions, taking into account the requirements indicated in professional standards, develop educational programs. This ensures the training of personnel corresponding to the requirements of employers.

The Republican tripartite commission on social partnership and regulation of social and labor relations approved a list of regulated professions, consisting of 72 professions in the areas of healthcare and finance, requiring mandatory confirmation of qualifications. The approved occupational standards cover 2,689 professions and 27% of subclasses of types of economic activity throughout the country; in terms of industries, the greatest coverage of occupational standards is noted in the areas of construction (94.4%), agriculture (78%), information and communications (57.9%).

It is assumed that the Associations of Employers will intensify work on updating and developing new professional standards by 2025 with an increase in coverage to 70% of subclasses of economic activities.

Collaboration between universities and business is a track that is gaining momentum – it is also project-based learning (when a project is proposed and its decision is accepted by business representatives), internships, master classes, corporate programs, etc. And at the core is mutually beneficial cooperation that allows graduates to gain experience and the necessary competencies, the predicted result of graduate training for business, and for universities the compliance of educational programs with the requirements of the labor market and, as a result, the quality of education.

Based on the lessons learned in other countries, it is possible to identify the key factors for the development of successful partnerships with an industry.

1. The opportunity for students to visit the enterprise during the period of study at the university, to get acquainted with the real state of affairs, the work environment, to study the documentation and to have the opportunity to express themselves.

2. Close relationship of the university and its departments with the personnel services of enterprises and the employment fund for the purpose of employing students.

3. Providing the student with the opportunity to work during the period of study with his transfer to an individual training plan, if necessary.

4. Fulfillment of scientific works during training and participation of students together with the teaching staff in various events, both scientific and organizational, which further motivates them to continue their studies in magistracy and postgraduate studies.

5. Opportunity to improve qualifications and broaden the horizons of students through a system of continuing education and obtaining a certificate, which will create great opportunities for them in the event of employment

6. Conclusion of contracts for the performance of research and development work or other contractual work.

Today, there is a system of state grants, and the costs of training highly qualified personnel are borne by the budget. What can universities, an industry, employers, and governments do to develop more successful partnerships that benefit both universities and an industry?

1. Develop long-term training programs for specialists in promising areas of activity.

2. To form closer contractual relations between large enterprises of the region for the training of personnel on the basis of the order. Within the framework of this study, the authors have identified the main directions for the development of collaborations in the Higher School of Kazakhstan and the mechanisms for combining highly qualified scientific personnel and the production infrastructure of industrial enterprises:

- ♦ attraction of research institutes to teaching activities, involvement of students in the work of research teams, which involves expanding motivational mechanisms in regulatory documents and tools in the form of indicators of state and local target programs;

- ♦ the creation of new organizational forms based on the formation of a regulatory and instructive base for the regulation of relations formed in collaborations, which will create conditions for maintaining and strengthening such associations;

- ♦ creation of large centers with an extensive infrastructure (in the form of design bureaus, research laboratories) for the implementation of long-term targeted government programs through the interaction of various research teams and temporarily created structures in the form of cross-functional teams based on various forms of financing, including PPP.

Conclusion

The concept of lifelong learning, aimed at integrating formal, non-formal and informal education, expanding access to the profession through flexible tools for recognizing learning outcomes and qualifications, creates conditions for creating a competitive labor market and forming high-quality intellectual capital. Professional staff is the key to the success of the organization. Therefore, maintaining the compliance of the professional level of employees with changing qualification requirements becomes one of the tasks of the employer.

Thus, the continuous process of improving technologies and creating new methods of production, in the face of an ever-growing financial and economic crisis caused by the coronavirus pandemic and budget deficits at different levels, requires solving the infrastructure problem not only at the expense of public funds. The outdated infrastructure of higher education organizations and the weak link between science, education and production can be compensated to a certain extent by creating associations, expanding links between universities and business.

The advantages of developing partnerships between universities and an industry are expressed, first of all, in ensuring its image. The more students are employed at the enterprises of the region, the higher the level of training in this university. The competitiveness of the university will grow. Ultimately, this will contribute to an increase in the number of contracts for training personnel at the university.

For the region, this is an opportunity to form high intellectual capital, reduce the outflow of highly qualified personnel, and intensify activities in small and medium-sized businesses.

REFERENCES

1 Bogatov V.V., Syroezhkina D.S. Collaborations of Scientific Organizations as an Element of Science Infrastructure // Science Management and Scientometrics. Issue 4(22). 2016. P. 30–44.

2 Constructive public dialogue is the basis of stability and prosperity in Kazakhstan. Message from the President to the people of Kazakhstan dated September 2, 2019. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1900002019>

3 Kutybaev D. Schoolchildren of Kazakhstan managed to win 420 medals in the most prestigious subject Olympiads // Kazhstanskaya Pravda, August 27, 2021. URL: <https://www.kazpravda.kz/news/obshchestvo/420-medalei-v-samih-prestizhnih-predmetnih-olimpiadah-udalos-viigrat-shkolnikam-kazahstana>

4 World Bank project. “Modernization of secondary education” and project implementation. URL: https://primeminister.kz/assets/media/prilozhenie_23.pdf

5 Aimagambetov A. Universities will switch to per capita financing. Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan. URL: <https://kapital.kz/economic/100387/vuzy-pereydut-na-podushevoye-finansirovaniye-mon-rk.html>

6 Technical and vocational education. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/edu/press/article/details/16406?directionId=271&lang=ru>

7 The government considered issues of improving the quality of higher education. URL: <https://primeminister.kz/ru/news/pravitelstvo-rassmotrelo-voprosy-povysheniya-kachestva-vysshego-obrazovaniya-16104756>

8 27 universities of Kazakhstan will be transformed into non-profit joint stock companies. URL: <https://informburo.kz/novosti/27-vuzov-kazahstana-preobrazuyut-v-nekommercheskie-akcionerные-obshchestva.html>

9 Law of the Republic of Kazakhstan dated July 4, 2018, no. 171-VI “On Amendments and Additions to Certain Legislative Acts of the Republic of Kazakhstan on the Expansion of Academic and Administrative Independence of Higher Education Institutions.” URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39633866&pos=1

10 New approaches to training and support of young talents. Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan on the development of national education and science. URL: <https://primeminister.kz/ru/news/reviews/novye-podhody-k-obucheniю-i-podderzhka-molodyh-talantov-mon-rk-o-razvitiio-techestvennogo-obrazovaniya-i-nauki-9102812>

11 Two universities of Kazakhstan were included in the list of the best universities in developing countries. URL: <https://regnum.ru/news/society/2553506.html>

12 QS World University Rankings 2021. URL: <https://academia.interfax.ru/ru/analytics/research/4809/>

13 Nurbay R. National system of qualifications: continuing education and professional standards // Review and analytical portal Strategy2050.kz-2021. URL: <https://strategy2050.kz/ru/news/natsionalnaya-sistema-kvalifikatsiy-nepriyvnoe-obrazovanie-i-profstandarty-/>

14 The new industrialization of the country and the training of personnel within the framework of the SPIP are inseparable. (Online edition zakon.kz). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33783474&pos=5;-108#pos=5;-108

15 On approval of the Concept of lifelong learning (lifelong education). Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated July 8, 2021, no. 471. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000471>

З.М. МАГРУПОВА,¹

д.э.н., доцент.

e-mail: mzm68@mail.ru

К.К. АБДРАИМОВА,¹

к.э.н.

e-mail: abdraimova1964@mail.ru

А.А. ШАМЕТОВА,^{*1}

к.э.н.

*e-mail: ashametova.74@mail.ru

¹Карагандинский технический университет,

г. Караганда, Казахстан

НАКОПЛЕНИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО КАПИТАЛА НА ОСНОВЕ КАЧЕСТВЕННЫХ ИЗМЕНЕНИЙ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В данной статье рассмотрены вопросы повышения качества подготовки специалистов в системе образования РК. Рассматриваются направления улучшения качества человеческого капитала на основе качественных изменений в системе образования. Целью проведенного исследования является выработка рекомендаций по дальнейшему повышению качества системы подготовки кадров, необходимых для обеспечения устойчивого развития экономики страны (Казахстана). Исходя из этого были выполнены следующие задачи: определе-

ны роль и функции государства в развитии взаимодействия университетов с промышленностью/индустрией; изучены содержание основных государственных программ, направленных на совершенствование системы образования Республики; проведен статистический анализ выполнения программных документов по совершенствованию системы подготовки кадров на основе Концепции обучения в течение всей жизни (непрерывное образование); выявлены ключевые факторы и преимущества для развития успешного партнерства с промышленностью/индустрией. В работе были использованы следующие методы экономических исследований: наблюдение и сбор фактов; исторический и логический; системный. В результате анализа эффективности различных моделей взаимодействия инфраструктурных образований был определен наиболее результативный метод объединения в коллаборации в Казахстане – территориальная интеграция научной инфраструктуры и интеллектуальных ресурсов. Устаревшая инфраструктура организаций высшего образования и слабая связь науки, образования и производства могут быть компенсированы за счет создания объединений, расширения связи между университетами и бизнесом.

Ключевые слова: образование, стратегия, национальная модель, коллаборация, стратегическое партнерство, экономика, развитие.

З.М. МАГРУПОВА,¹

Э.Ф.Д., доцент.

e-mail: mzm68@mail.ru

К.К. АБДРАИМОВА,¹

Э.Ф.К.

e-mail: abdraimova1964@mail.ru

А.А. ШАМЕТОВА,^{*1}

Э.Ф.К.

*e-mail: ashametova.74@mail.ru

¹Қарағанды техникалық университеті,

Қарағанды қ., Қазақстан

БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ САПАЛЫ ӨЗГЕРІСТЕР НЕГІЗІНДЕ ЗИЯТКЕРЛІК КАПИТАЛДЫ ЖИНАҚТАУ

Андатпа

Бұл мақалада ҚР Білім беру жүйесінде мамандарды даярлау сапасын арттыру мәселелері қаралды. Білім беру жүйесіндегі сапалы өзгерістер негізінде адами капитал сапасын жақсарту бағыттары қарастырылуда. Жүргізілген зерттеудің мақсаты мыналар болып айқындалады: ел (Қазақстан) экономикасының тұрақты дамуын қамтамасыз ету үшін қажетті кадрларды даярлау жүйесінің сапасын одан әрі арттыру бойынша ұсынымдар әзірлеу. Осыны негізге ала отырып, мынадай міндеттер орындалды: университеттердің өнеркәсіппен/индустриямен өзара іс-қимылын дамытудағы мемлекеттің рөлі мен функциялары айқындалды; республиканың білім беру жүйесін жетілдіруге бағытталған негізгі мемлекеттік бағдарламалардың мазмұны зерделенді; өмір бойы оқыту тұжырымдамасы (үздіксіз білім беру) негізінде кадрлар даярлау жүйесін жетілдіру жөніндегі бағдарламалық құжаттардың орындалуына статистикалық талдау жүргізілді; өнеркәсіппен/индустриямен табысты әріптестікті дамыту үшін түйінді факторлар мен артықшылықтар анықталды. Жұмыста экономикалық зерттеулердің келесі әдістері қолданылды: фактілерді бақылау және жинау; тарихи және логикалық; жүйелік. Инфрақұрылымдық құрылымдардың өзара іс – қимылының әртүрлі модельдерінің тиімділігін талдау нәтижесінде Қазақстандағы коллаборацияда бірігудің неғұрлым нәтижелі әдісі-ғылыми инфрақұрылым мен зияткерлік ресурстардың аумақтық интеграциясы айқындалды. Жоғары білім беру ұйымдарының ескірген инфрақұрылымы және ғылым, білім және өндіріс байланысының әлсіздігі бірлестіктерді құру, университеттер мен бизнес арасындағы байланысты кеңейту есебінен өтелуі мүмкін.

Тірек сөздер: білім, стратегия, ұлттық модель, ынтымақтастық, стратегиялық серіктестік, экономика, даму.

МРНТИ 14.35.01
УДК 378.1

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-323-332>

Ж.К. ШАЙМАРДАНОВ,¹

д.б.н., профессор.

e-mail: ZhShaymardanov@ektu.kz

С.Ж. РАХМЕТУЛЛИНА,¹

к.т.н., ассоциированный профессор.

e-mail: SRakhmetullina@ektu.kz

Т.А. СЕГЕДА,^{*1}

к.ф-м.н.

*e-mail: TSegeda@ektu.kz

К.М. ДАНИЯРОВА,¹

специалист отдела

международного сотрудничества.

e-mail: kasyadaniyarova@gmail.com

¹Восточно-Казахстанский технический
университет им. Д. Серикбаева

СЕТЕВОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ КАК НОВЫЙ ВИД ПАРТНЕРСКИХ ОТНОШЕНИЙ В ОБРАЗОВАНИИ И НАУКЕ

Аннотация

Переход от индустриального к постиндустриальному обществу определяется прежде всего построением открытого общества, которое во главу угла ставит идеи рационализма, свободу инноваций, продвижения проектов. Открытое общество порождает открытые структуры, в том числе и в высшем образовании. Университеты как площадки для коллективного креатива, обучения, инноваций открываются для решения социальных потребностей, работают на трансформацию экономики в частности и общества в целом. Это уже не просто университеты с налаженной системой связей и крепкими международными взаимоотношениями, это уже хабы, реализующие сетевое взаимодействие, которое позволяет разным участникам создавать новые образовательные и научные продукты через сотрудничество, обмен ресурсами и опытом. В предлагаемой статье анализируется мировой опыт построения образовательных хабов, выделяются основные элементы их архитектуры. На примере опыта Восточно-Казахстанского технического университета им. Д. Серикбаева (ВКТУ) доказывается предположение о том, что трансформация университета в хаб – это естественный шаг для организаций, имеющих общественное признание, сильную науку, инновационные образовательные проекты. Подробно описывается методология создания сетевого формата жизнедеятельности университета, характеризуется процесс разработки общих универсальных подходов к реализации сетевого взаимодействия университета в образовательной и научной сфере, обосновывается концепция и модель хаба, выбранная университетом. Формат сетевого взаимодействия ВКТУ позволяет успешно реализовывать проекты и в образовательной, и в исследовательской, и в производственной сфере.

Ключевые слова: сетевое взаимодействие, образовательный хаб, интернационализация образования, партнерство, инновационные проекты, развитие университета, концепция сотрудничества, совместные программы.

Введение

Сегодня развитие университетов напрямую связано с расширением сферы влияния образовательной и научной деятельности. Исследователи и преподаватели стремятся к достижению новых результатов на глобальном уровне. Продвинутое технологии, позволяющие осуществлять генерацию и трансляцию информации по-новому, способствуют созданию инновационных образовательных программ, проведению исследований, вписанных в мировую науку, культуру, экономику. Партнерство – региональное и глобальное – становится важнейшей стратегической целью университетов.

Необходимость выстраивания сетевых отношений определяется глобальными вызовами в области технологической, инженерной, экономической сферы. Для достижения высокого уровня научных исследований и качества подготовки специалистов необходимо интегрировать ресурсы разных структур. Гибкая модель инновационно-образовательного сотрудничества позволяет объединять разных участников для достижения общей цели, демонстрировать открытость и стремление решать общемировые проблемы. Международное разнонаправленное сотрудничество в области науки, образования, производства обеспечивает появление нового поколения специалистов, которые будут решать актуальные проблемы экономики страны.

Авторы статьи предполагают, что, имея развитую цифровую, исследовательскую, практико-ориентированную инфраструктуру, прочные связи с организациями мирового уровня, можно стать примером успешно выстроенного сетевого взаимодействия с другими участниками образовательного поля. «Образовательные учреждения могут перерасти в образовательные «хабы», центральные «узлы» образовательной сети, внутри которых, вокруг которых и между которыми будут расти и развиваться образовательные экосистемы...» [1].

Чтобы обосновать это мнение, в рамках статьи проводится анализ современного международного опыта в создании образовательных хабов, выделяются ключевые моменты их организации, форм построения, способов и механизмов функционирования.

Целью данного исследования является определение шагов, позволяющих трансформировать имеющиеся связи университета в формат сетевого взаимодействия. Анализ универсальных подходов к построению партнерства, характеристика общей модели и концепции сетевого взаимодействия – хаба – обуславливают актуальность исследования. Несмотря на то что образовательный рынок дает достаточное количество примеров успешного функционирования университетов в сетевом формате и имеется разработанная документация, остаются вопросы, связанные с определением стратегического курса развития университета, направленного на повышение его конкурентоспособности. Для большинства учреждений по всему миру этот аспект по-прежнему характеризуется набором разрозненных и не связанных друг с другом видов деятельности [2].

Методология

Основопологающим для предлагаемого исследования является описательный метод, включающий приемы интерпретации, сопоставления и обобщения информации. Для определения структурных элементов университета-хаба, подробной характеристики каждого из них применялся метод анализа. Выстроить общую концепцию сетевого взаимодействия в высшем образовании позволило использование синтезирования информации.

Основные положения

Изменения в современном образовании позволяют воплощать смелые проекты, направленные на реформирование и прогресс социальной, образовательной, научной сферы. Технологические вызовы цивилизации требуют поиска новых форм жизнедеятельности организаций образования. Сети образовательных хабов, ориентированные на постоянный поиск новых и эффективных путей решения актуальных проблем, могут стать тем фундаментом, на котором строится «экосоциальное будущее» [1].

В рамках данной статьи будут использоваться понятия «сетевое взаимодействие» и «хаб». Слово «сеть» имеет много дефиниций, по большей части научного содержания. Нам интересно использование этого слова в переносном значении: «совокупность расположенных где-либо и связанных единой системой учреждений, предприятий и т.п.» [3]. В понятии «сетевой» актуализируем сему «состоящий из сети» [4]. Сетевое взаимодействие в таком случае это взаимная связь организаций, обусловленных друг другом, согласующих действия и работу.

Электронные словари трактуют понятие «хаб» в специальном значении как «узловой аэропорт», «сервер информационной сети», «специализированное место для торговли электроэнергией» и др., в общеупотребительном значении как «узел какой-то сети». Данное слово используется в разных отраслях, и центром семантического поля является общепринятое значение

«узла, центра чего-то». В последнее время понятие «хаб» стало использоваться в исследованиях, касающихся высшей школы (например, стратегические документы Министерства образования Республики Казахстан).

В мировом образовательном пространстве созданы платформы-хабы, на которых сконцентрирована информация, рекомендации, квалифицированные консультации; также это средство общения, обмена опытом, поиска партнеров. По сути, они являются сетями, объединяющими всех связанных с вопросами образования и трудоустройства (University HUB <https://universityhub.com/>; Student Hubs <https://www.studenthubs.org/universities/>; The International University Hub <https://theinternationaluniversityhub.com/about-us/who-we-are/>). Хабы предоставляют студентам возможность выбора и обучения в лучших университетах мира, обогащения опыта, а партнерам – набора высокопрофессионального персонала.

Истоки сетевого взаимодействия университетов относятся к 2000-м годам, когда стало очевидно, что в условиях глобализации и интернационализации уже недостаточно усилий одного университета для подготовки высокопрофессионального востребованного на мировом рынке специалиста, трудно выполнить масштабный научный проект без привлечения ведущих исследователей других организаций.

Сетевое взаимодействие в области высшего образования – объединение усилий разных организаций для повышения качества обучения. Можно выделить несколько преимуществ такого вида отношений в образовательной среде.

Во-первых, сетевая форма сотрудничества, модернизируя высшее образование, позволяет повысить уровень подготовки студентов [5]. К учебному процессу подключаются иностранные преподаватели, появляется возможность адаптации передового опыта иностранных вузов к решению образовательных и научных задач, создаются совместные и дудипломные образовательные программы, направленные на подготовку востребованного специалиста с широким спектром компетенций.

Во-вторых, располагая в учебном процессе и науке ресурсами тех организаций, для которых основной сферой деятельности является реальное производство, промышленность, университет имеет возможность осуществлять свою деятельность в тесной связи с потребностями региона, страны, реальными запросами и ожиданиями. Это также влияет на качество процесса обучения и усиливает его практико-ориентированность.

В-третьих, сетевое взаимодействие отвечает запросам интернационализации высшего образования, дает вузам возможность усилить свой авторитет в стране и за ее пределами. Сотрудничество с ведущими иностранными учеными и формирование сильных исследовательских команд позволяют выполнять исследования на высоком уровне [6].

Создание образовательного хаба – это результат комплексной стратегической работы, направленной на объединение потенциала и возможностей региональных и мировых участников образовательного сектора: это и университеты, и научные центры, и представители бизнеса и производства. Каждая страна выбирает определенные концепции, определяющие пути успешного построения хабов.

Посмотрим, какова архитектура образовательных хабов некоторых стран. Так, например, в Катаре государство в лице Фонда образования, науки и общественного развития финансирует работу филиалов ведущих зарубежных вузов, компаний – лидеров производства. В технопарках создана инфраструктура, позволяющая реализовывать прорывные проекты, предлагать образовательные услуги нового формата [7].

В ОАЭ каждый эмират осуществляет собственный подход к формированию образовательного хаба. Известные во всем мире вузы, такие как Нью-Йоркский университет и Сорбонна, открывают «свои филиалы на базе инфраструктуры, предложенной правительством Абу-Даби. Кроме того, Массачусетский технологический институт был приглашен к сотрудничеству по вопросу создания Масдарского технологического института в строящемся Масдар-Сити, который должен стать первой в мире территорией, свободной от углерода. В Масдар-Сити будут расположены исследовательские центры и образовательные программы мирового уровня и будут жить ведущие ученые...» [8]. Такая стратегия развития хаба позволяет расширить образовательные возможности. Сегодня в ОАЭ количество иностранных студентов растет: почти 90% контингента составляют иностранные студенты [8].

Опыт Малайзии представляет собой другой сценарий создания хаба, налаживания сетевого взаимодействия. Все проекты, направленные на интернационализацию образования, поддерживаются и государством, и частным сектором. Такая поддержка позволила открыть семь филиалов ведущих вузов мира, создать свободную экономическую зону, в которую приходят за финансированием и инвестициями не только организации образования, но и представители экономического рынка [9].

Европейская система выстраивания хабов основывается на проектной деятельности, осуществляемой по набору стандартов, регламентов, которые понятны всем участникам проекта. Примером может служить программа Erasmus Mundus / Erasmus+, сформировавшая хаб организаций, связанных общей проектной целью [10]. Участники такого объединения имеют, с одной стороны, выход на европейский образовательный рынок, с другой стороны, могут осуществлять научные исследования на высоком уровне.

Сетевое взаимодействие вузов в Республике Казахстан начало развиваться относительно недавно. Осуществлялось оно первоначально в рамках Университета Шанхайской организации сотрудничества (УШОС), целью которого является реализация инновационных образовательных программ для подготовки высококвалифицированных кадров, отвечающих запросам экономики. Этот университет функционирует с 2008 г., объединяет вузы из Китая, России, Казахстана, Кыргызской Республики, Таджикистана и др. [11]. Сценарием работы данного хаба является преимущественно реализация двудипломного образования.

Формы сетевого взаимодействия в Казахстане в основном сводятся к прохождению практик и стажировок на площадке казахстанского вуза-партнера либо к привлечению преподавателей казахстанских вузов в качестве научных руководителей, консультантов, совместителей для проведения занятий по определенным дисциплинам. Один из таких примеров – реализация совместной образовательной программы по направлению «Маркетинг в социальных сетях» (SMM) на уровне бакалавриата и магистратуры ВКТУ (г. Усть-Каменогорск) и Международного университета информационных технологий – МУИТ (г. Алматы). Обучающиеся получают диплом ВКТУ, в университете МУИТ осваивают часть учебного плана в течение академического периода (семестр). Как видим, такой тип выстраивания отношений между университетами однобокий, не позволяет раскрыть потенциал обоих университетов. Такая ситуация на местном образовательном рынке стала стимулом для выстраивания концепции полноценного образовательного хаба, узловым участником которого стал бы ВКТУ.

Далее охарактеризуем пути достижения стратегических целей университета в международном образовательном и научном пространстве через сетевое взаимодействие с партнерами хаба, созданного на базе ВКТУ.

Результаты

Любая деятельность начинается с решения организационно-нормативных вопросов. В ВКТУ выстроена система для реализации сетевого взаимодействия. Управление интернационализации и международного сотрудничества обеспечивает реализацию стратегии интернационализации в университете, Центр международных образовательных программ и проектов совместно с рабочими группами факультетов/школ ведет проектную работу по созданию и разработке совместных и двудипломных образовательных программ, по поддержке операционного сопровождения учебного процесса, а также по валидации и признанию результатов обучения на уровне учебных управлений вузов-партнеров. Управление по академической деятельности совершенствует существующие образовательные программы с учетом предложений иностранных экспертов и представителей промышленного сектора.

Нормативными документами для реализации сетевого взаимодействия в образовательной и научной сфере на площадке ВКТУ являются законы, правила и нормативные акты системы образования Республики Казахстан; Программа стратегического развития ВКТУ на 2021–2025 гг.; Положения и документированные процедуры в отношении учебного и научно-исследовательского процесса, разработанные в ВКТУ. Четкая организация взаимодействия с партнерами, основанная на данных документах, позволяет оперативно и эффективно решать вопросы.

Помимо создания стройной системы взаимодействия подразделений и разработки нормативной документации необходимо сконцентрировать внимание на общей концепции, модели, выстраиваемого хаба.

В качестве прототипа международного научно-методического хаба в Центральной Азии на базе ВКТУ был принят проект, реализуемый Национальным исследовательским ядерным университетом МИФИ, предметом которого является «функционирование сети международных научно-методических центров для распространения лучших международных практик подготовки, переподготовки и стажировки продвинутых кадров цифровой экономики в областях математики, информатики, технологий» (<https://mephi.ru/content/news/1387/131412>).

Для разработки и реализации совместных образовательных программ и научных исследований заключаются соглашения, определяющие конкретные формы сотрудничества. Далее каждый отдельный проект оформляется договором с подробным описанием выполняемых работ всеми сторонами. Это могут быть такие формы работ, как взаимные консультации и иные формы взаимодействия органов управления и структурных подразделений; проведение мастер-классов (в том числе в режиме онлайн), совместных конференций, семинаров, симпозиумов, круглых столов и других научных мероприятий и инициатив; выполнение совместных научных, маркетинговых, социологических и других исследований. В рамках такого взаимодействия также осуществляется переподготовка и стажировка сотрудников, разработка учебно-методических материалов, создаются новые курсы и модули.

Согласно выработанной концепции ВКТУ стремится стать площадкой, на которой партнеры контактируют, генерируют и реализуют идеи, воплощают проекты.

Следующий шаг в создании хаба – это выстраивание продуктивных отношений с производителями региона – основными заказчиками профессиональных кадров. Тесное сотрудничество с бизнесом и властными структурами позволяет модернизировать направления подготовки специалистов. Так, с 2017 по 2019 гг. университет совместно с АО «Ульбинский металлургический завод» (далее – УМЗ) выполнил программу научных исследований, направленных на определение требований предприятий региона к выпускникам и преподавателям университета. УМЗ является одним из мировых лидеров по производству топлива для атомных электростанций, а также по производству продукции из редких металлов, таких как бериллий, тантал, ниобий. Рабочие группы, представлявшие завод и университет, разработали учебные планы по различным направлениям, отражающие логику производственных процессов и запросов промышленности. Так, например, программы магистерской подготовки «Инновационные методы получения урановой продукции» и «Материалы для ядерной энергетики» оказались очень успешными и продуктивными.

Заказчиками кадров по направлениям медицинского инжиниринга, радиотехники выступили структуры здравоохранения Восточно-Казахстанской области. Совместно с акиматом области была разработана и поэтапно реализуется программа развития здравоохранения, одним из главных трендов которой является применение высокотехнологичного сложного интеллектуального медицинского оборудования, требующего специализированной подготовки кадров для технического сопровождения, эксплуатации, обслуживания и ремонта. В направлении радиотехники и телекоммуникаций региональным партнером ВКТУ выступает национальная компания АО «Казахтелеком», иностранным вузом-партнером – Санкт-Петербургский государственный электротехнический университет «ЛЭТИ».

Именно сотрудничество не только с предприятиями региона и страны, но и с ведущими зарубежными университетами позволяет говорить не просто о партнерстве, а о сетевом взаимодействии, построении хаба.

Так, стратегическими партнерами ВКТУ по направлению энергетики помимо ТОО «Усть-Каменогорская ТЭЦ», Усть-Каменогорский конденсаторный завод, АО «КЭМОНТ» и др. стали Новосибирский государственный технический университет, Казанский государственный энергетический университет, Московский энергетический институт.

В области геологии и горного дела ВКТУ установил партнерские отношения с ведущим вузом мира в данной предметной области Colorado School of Mines, соединив зарубежные достижения и местный опыт таких представителей промышленности, как ТОО «Казцинк», ТОО «KAZ Minerals», ТОО «Корпорация «Казахмыс», ТОО «Бақырчыкское горнодобывающее пред-

приятие» и другие. Подобное сетевое взаимодействие позволяет не только развивать образовательную деятельность, но и усиливать научные исследования, которые ведутся в рамках международных исследовательских групп.

Успешным примером в этом направлении является сотрудничество ВКТУ с мировым лидером в области разработки систем и моделирования экологического мониторинга – Массачусетским технологическим институтом (MIT): установки для мониторинга атмосферного воздуха Усть-Каменогорска, созданные совместно и собранные в американском университете, уже работают в городе, фиксируя и передавая информацию через 4G на специальные серверы; студенты ВКТУ имеют возможность слушать лекции ученых MIT.

Итак, основные шаги по созданию хаба реализованы: проведен анализ востребованности в специалистах конкретной отрасли, разработаны учебные планы совместно со специалистами предприятий, налажены связи с ключевыми зарубежными партнерами для ведения занятий по дисциплинам учебных планов, выдаются направления на стажировку обучающихся, осуществлен отбор абитуриентов среди работников предприятия и талантливой молодежи. Далее необходимо было сформировать контингент преподавателей для ведения занятий, заключить договоры с зарубежными вузами и предприятиями-партнерами по реализации образовательных программ, провести приемную кампанию. Данный алгоритм позволяет успешно формировать и реализовывать учебный процесс.

В настоящее время 100% образовательных программ разработаны в соответствии с профессиональными стандартами. Сегодня университет реализует 91 образовательную программу по трем уровням подготовки: бакалавриат – 44; магистратура – 36; докторантура – 11. Из них около 30% – инновационные образовательные программы, 40% разработаны совместно с зарубежными вузами, 20% составляют программы, по которым выдаются 2 диплома: диплом ВКТУ и диплом вуза-партнера, в числе которых НИЯУ МИФИ, ЛЭТИ, КГЭУ, НГТУ, ТУСУР, европейские вузы и др. Реализация совместных и двудипломных образовательных программ – результат успешно функционирующего хаба ВКТУ.

Таким образом, основанная цель сетевого взаимодействия – создание надежного, конкурентоспособного на глобальном образовательном и исследовательском уровне участника – реализована.

Обсуждение

Конструируя модель сетевого взаимодействия университета, создавая концепцию и выработывая стратегические шаги в реализации этой концепции, необходимо изучить и оценить имеющийся международный опыт в этой области. Такой анализ дает возможность понять, на какие критически важные моменты стоит обратить особое внимание, какие формы, способы и механизмы сетевого взаимодействия подойдут вашему университету, будут отвечать запросам производства вашего региона, страны [12].

Анализ примеров успешных хабов позволил выделить ключевые подходы к формированию сетевого взаимодействия. Во-первых, для того чтобы сетевое взаимодействие работало, необходимо участие государства и частного сектора для поддержки инициатив университета. Во-вторых, использование проектной технологии при формировании сетевого взаимодействия позволяет координировать деятельность всех участников хаба, облегчить коммуникацию. В-третьих, необходимо использовать международный авторитет партнеров хаба для того, чтобы иметь выход на мировой рынок и поднять уровень собственных научных исследований.

Следующий важный шаг – сформулировать фундаментальные принципы управления образовательной и научной деятельностью, выстроить работу структурных подразделений таким образом, чтобы взаимодействие между ними давало значительные результаты. Так, в ВКТУ работают академические комиссии по обеспечению качества, которые функционируют при каждой школе. В них входят и преподаватели, и обучающиеся, и работодатели, и внешние эксперты. Это позволяет иметь всестороннюю оценку реализуемых процессов и реагировать на изменения и запросы общества.

Четкая организационная структура, опирающаяся на пакет прозрачных документов, позволяет университету обмениваться технологиями, создавать инновационные образовательные программы, реализовывать прорывные проекты, реально работающие в регионе и стране.

ВКТУ находится в поисках конструктивных возможностей для совершенствования своей образовательной деятельности. Материально-техническая составляющая учебного процесса перестроилась в сторону потребностей работодателей, вуз ориентирован на статус опорного для региона университета.

Опыт сетевого взаимодействия ВКТУ с партнерами в образовательной сфере получил свое начало при реализации масштабных научных исследований 2017–2019 гг. Первыми разработанными образовательными программами стали программы профильной магистратуры по заказу АО «Ульбинский металлургический завод». Данный опыт в дальнейшем был применен для разработки и других инновационных образовательных программ по уже четко выстроенному алгоритму.

В Восточно-Казахстанской области расположены базовые объекты атомной отрасли Казахстана, ведущие индустриальные предприятия, продукция которых используется для ядерных и смежных технологий. Сетевое взаимодействие с ними позволяет университету вести подготовку специалистов для атомной промышленности Республики Казахстан, в том числе по грантам местных исполнительных органов. Осуществляется подготовка специалистов для уранового, танталового и бериллиевого производств. В настоящее время более четверти работников как АО «УМЗ», так и других предприятий региона являются выпускниками ВКТУ им. Д. Серикбаева.

С ведущими индустриальными предприятиями реализуются совместные научно-исследовательские проекты по выпуску имплантатов с использованием нового сплава, сверхпроводящего материала для магниторезонансных томографов и др.

Внешняя сторона существования хаба проявляется во взаимодействии университета с зарубежными топовыми вузами-партнерами. В результате взаимодействия с НИЯУ МИФИ был получен ценный опыт по организации работы для разработки совместных образовательных программ. Разработаны и подписаны соглашения на создание совместных и дублированных образовательных программ бакалавриата и магистратуры. Данные соглашения могут служить прототипами документации для любых университетов.

Можно сказать, что в Восточном Казахстане сформировался кластер для подготовки специалистов, проведения научных исследований и выпуска новой продукции для атомной промышленности и смежных отраслей.

Заключение

Итак, сформулируем рекомендации для эффективной реализации сетевого взаимодействия университета.

1. В соответствии с основными профильными направлениями деятельности университета следует развивать сотрудничество на основе договоров и меморандумов с ведущими вузами ближнего и дальнего зарубежья.

2. Необходимо наличие рабочих групп в соответствии с предметной областью как образовательных программ, так и научных исследований. Рабочие группы осуществляют разработку всех необходимых документов по согласованию образовательных программ, проектов. Со стороны структур академического департамента в реализации совместных и дублированных образовательных программ необходима поддержка в сопровождении вопросов учебного процесса и признания результатов обучения. Со стороны структуры департамента международного сотрудничества необходима помощь в решении вопросов присутствия на площадке университета иностранных обучающихся и профессорско-преподавательского состава.

3. Для эффективной реализации дублированных образовательных программ необходимо гармонизировать нормативно-правовую базу как национального, так и международного уровня с целью обеспечения механизмов зачисления и освоения обучающимися учебных планов вузов-партнеров. Вопрос гармонизации образовательных программ университетов-партнеров можно решить, применяя компетентностный подход, дублирующие дескрипторы на всех уровнях университета и образовательного пространства стран, участвующих в таких проектах.

4. Функционирование вуза как научно-образовательного хаба требует развития инфраструктуры для проведения научных исследований, реализации двустороннего процесса по поддержке инициатив: со стороны организаций – участников хаба и со стороны государства. Для систематизации деятельности университета в качестве научно-образовательного хаба необходимо осуществлять постоянную профориентационную и маркетинговую деятельность в области образования и науки с учетом сильных сторон вузов.

Успешная реализация целей образовательного хаба может определять тренды в сфере образования и науки, служить примером интеграции ресурсов, ведущих мировых университетов, представителей местной исполнительной власти, бизнеса страны.

ЛИТЕРАТУРА

1 Образование для сложного общества: «Образовательные экосистемы для общественной трансформации». Доклад Global Education Futures. «Образование для сложного мира: зачем, чему и как?». Доклад о форуме Global Education Leaders' Partnership. Moscow. 2018. URL: https://vbudushee.ru/upload/documents/obr_sloj_obsh.pdf.

2 Knight J., Wit H. Internationalization of Higher Education: Past and Future // International Higher Education, 2018, pp. 2–4. DOI:10.6017/ihe.2018.95.10715.

3 Ефремова Т.Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный. – М.: Русский язык, 2000.

4 Скворцов Л. Большой толково-объяснительный словарь русского языка. – М.: Мир и образование. 2020.

5 Заякина Р.А., Ромм М.В. Инновационный вуз как субъект сетевого взаимодействия // Высшее образование в России. – 2013. – № 4. – С. 119–124.

6 Императивы интернационализации / Отв. ред. М.В. Ларионова, О.В. Перфильева – М.: Логос, 2013. – 420 с.

7 Crist John T. Innovation in a Small State: Qatar and the IBC Cluster Model of Higher Education // The Muslim World. Volume 105. 2014. Pp. 93–115. URL: <https://doi.org/10.1111/muwo.12082>.

8 Найт Д. Образовательные хабы: кто вкладывает средства в их развитие? // Международное высшее образование. – 2015. – № 79. – С. 8–11. URL: <https://forea.kpi.ua/zhurnal-mezhdunarodnoe-vyishee-obrazov/>.

9 Fazidah Ithnin, Shahrin Sahib, Chong Kuan Eng, Safiah Sidek, Raja Nor Safinas Raja Harun. Mapping the Futures of Malaysian Higher Education: A Meta – Analysis of Futures Studies in the Malaysian Higher Education Scenario // Journal of Futures Studies, 2018, no. 22(3), pp. 1–18. DOI:10.6531/JFS.2018.22(3).00A1

10 Электронный ресурс. URL: <http://erasmusplusinrussia.ru/index.php/ru/home-ru-ru> (дата обращения: 15.04.2022)

11 Краснова Г.А. Сетевое взаимодействие вузов: сравнительный анализ подходов к реализации совместных образовательных программ в Китае и России // Вестник РУДН, серия Информатизация образования. – 2016. – № 3. – С. 123–129.

12 Лесин С.М., Махотин Д.А. Консорциум как форма сетевого взаимодействия научных и образовательных организаций для решения масштабных научно-образовательных задач // Интерактивное образование. – 2020. – № 5–6. – С. 31–34.

REFERENCES

1 Obrazovanie dlja slozhnogo obshhestva: «Obrazovatel'nye jekosistemy dlja obshhestvennoj transformacii». Doklad Global Education Futures. «Obrazovanie dlja slozhnogo mira: zachem, chemu i kak?». Doklad o forumе Global Education Leaders' Partnership. Moscow. 2018. URL: https://vbudushee.ru/upload/documents/obr_sloj_obsh.pdf. (In Russian).

2 Knight J., Wit H. (2018) Internationalization of Higher Education: Past and Future // International Higher Education, pp. 2–4. DOI:10.6017/ihe.2018.95.10715. (In English).

3 Efremova T.F. (2000) Novyj slovar' russkogo jazyka. Tolkovo-slovoobrazovatel'nyj. M.: Russkij jazyk. (In Russian).

4 Skvorcov L. (2020) Bol'shoj tolkovo-ob#jasnitel'nyj slovar' russkogo jazyka. M.: Mir i obrazovanie. . (In Russian).

5 Zajakina R.A., Romm M.V. (2013) Innovacionnyj vuz kak sub#ekt setevogo vzaimodejstvija // Vyshee obrazovanie v Rossii. No. 4. P. 119–124. (In Russian).

- 6 Imperativy internacionalizacii / Otv. red. M.V. Larionova, O.V. Perfil'eva – M.: Logos, 2013. 420 p. (In Russian).
- 7 Crist John T. (2014) Innovation in a Small State: Qatar and the IBC Cluster Model of Higher Education // The Muslim World. Volume 105. P. 93–115. URL: <https://doi.org/10.1111/muwo.12082>. (In English).
- 8 Najt D. (2015) Obrazovatel'nye habyy: kto vkladyvaet sredstva v ih razvitie? // Mezhdunarodnoe vysshee obrazovanie. No. 79. P. 8–11. URL: <https://forea.kpi.ua/zhurnal-mezhdunarodnoe-vyisshee-obrazov/>. (In Russian).
- 9 Fazidah Ithnin, Shahrin Sahib, Chong Kuan Eng, Safiah Sidek, Raja Nor Safinas Raja Harun. (2018) Mapping the Futures of Malaysian Higher Education: A Meta – Analysis of Futures Studies in the Malaysian Higher Education Scenario // Journal of Futures Studies, no. 22(3), pp. 1–18. DOI:10.6531/JFS.2018.22(3).00A1. (In English).
- 10 Jelektronnyj resurs. URL: <http://erasmusplusinrussia.ru/index.php/ru/home-ru-ru> (data obrashheniya: 15.04.2022). (In Russian).
- 11 Krasnova G.A. (2016) Setevoe vzaimodejstvie vuzov: sravnitel'nyj analiz podhodov k realizacii sovместnyh obrazovatel'nyh programm v Kitae i Rossii // Vestnik RUDN, serija Informatizacija obrazovanija. No. 3. P. 123–129. (In Russian).
- 12 Lesin S.M., Mahotin D.A. (2020) Konsorcium kak forma setevogo vzaimodejstvija nauchnyh i obrazovatel'nyh organizacij dlja reshenija masshtabnyh nauchno-obrazovatel'nyh zadach // Interaktivnoe obrazovanie. No. 5–6. P. 31–34. (In Russian).

Ж.К. ШАЙМАРДАНОВ,¹

б.ғ.д., профессор.

e-mail: ZhShaymardanov@ektu.kz

С.Ж. РАХМЕТУЛЛИНА,¹

т.ғ.к., қауымдастырылған профессор.

e-mail: SRakhmetullina@ektu.kz

Т.А. СЕГЕДА,^{*1}

физика-математика ғылымдарының кандидаты.

*e-mail: TSegeda@ektu.kz

К.М. ДАНИЯРОВА,¹

халықаралық ынтымақтастық кеңсесінің бастығы.

e-mail: kasyadaniyarova@gmail.com

¹Д. Серикбаев атындағы

Шығыс Қазақстан техникалық университеті

ЖЕЛІЛІК ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСУ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ САЛАСЫНДАҒЫ СЕРІКТЕСТІКТІҢ ЖАҢА ТҮРІ РЕТІНДЕ

Андатпа

Индустриалды қоғамнан постиндустриалды қоғамға көшу, ең алдымен, рационализм идеяларын, инновация еркіндігін, идеяларды алға жылжытуды бірінші орынға қоятын ашық қоғамды құру арқылы анықталады. Ашық қоғам ашық құрылымдарды, соның ішінде жоғары білім беруді тудырады. Университеттер ұжымдық шығармашылықтың, оқудың және инновацияның платформасы ретінде әлеуметтік қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін ашылады, әсіресе экономиканы және тұтастай алғанда қоғамды өзгерту үшін жұмыс істейді. Бұл енді байланыстар жүйесі мен күшті халықаралық байланыстары бар жай ғана университеттер емес, олар қазірдің өзінде әртүрлі қатысушыларға ынтымақтастық, ресурстар мен тәжірибе алмасу арқылы жана білім беру және ғылыми өнімдерді жасауға мүмкіндік беретін нетворкингті жүзеге асыратын хабтар болып табылады. Бұл мақалада білім беру хабтарын құрудың әлемдік тәжірибесі талданады, олардың архитектурасының негізгі элементтері көрсетіледі. Д. Серикбаев атындағы Шығыс Қазақстан техникалық университетінің тәжірибесіне сүйене отырып, университеттің хабқа айналуы қоғам мойындаған, ғылымы мықты, инновациялық білім беру жобалары бар ұйымдар үшін заңды қадам деген болжам дәлелденді. Университет өмірінің желілік форматын құру әдістемесі жан-жақты сипатталған, білім беру және ғылыми салаларда университеттің желісін енгізудің жалпы әмбебап тәсілдерін әзірлеу процесін сипаттайды, университет әзірлеген хабтың тұжырымдамасы мен моделін негіздейді. ШҚТУ-дың желілік өзара әрекеттесу форматы білім беру, ғылыми-зерттеу және өндірістік салалардағы жобаларды сәтті жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Тірек сөздер: желілік өзара әрекеттесу, білім беру хабы, білім беруді интернационалдандыру, серіктестік, инновациялық жобалар, университеттік дамуы, ынтымақтастық тұжырымдамасы, бірлескен білім беру бағдарламалары.

ZH.K. SHAIMARDANOV,¹

d.b.s., professor.

e-mail: ZhShaymardanov@ektu.kz

S.ZH. RAKHMETULLINA,¹

c.t.s., associate professor.

e-mail: SRakhmetullina@ektu.kz

T.A. SEGEDA,^{*1}

c.ph-m.s.

*e-mail: TSegeda@ektu.kz

K.M. DANIYAROVA,¹

specialist of international cooperation office.

kasyadaniyarova@gmail.com

¹D. Serikbayev East Kazakhstan Technical University,

Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan

NETWORKING AS A NEW TYPE OF PARTNERSHIP IN EDUCATION AND SCIENCE

Abstract

The transition from an industrial to a post-industrial society is determined, first of all, by building an open society, which puts the ideas of rationalism, freedom of innovation, and the promotion of ideas at the forefront. An open society gives rise to open structures, including in higher education. Universities, as platforms for collective creativity, learning, innovation, are opening to meet social needs, work to transform the economy in particular and society as a whole. These are no longer just universities with an established network of connections and strong international relations; they are already hubs that implement networking, which allows different participants to create new educational and scientific products through cooperation, exchange of resources and experience. This article analyzes the world experience in building educational hubs, highlights the main elements of their architecture. Based on the experience of the D.Serikbayev East Kazakhstan Technical University, the assumption proved that the transformation of a university into a hub is a natural step for organizations that have public recognition, strong science, and innovative educational projects. The methodology for creating a network format for the life of the university is described in detail, the process of developing common universal approaches to the implementation of the network interaction of the university in the educational and scientific fields is characterized, and the concept and model of the hub chosen by the university is substantiated. The format of network interaction of EKTU allows successfully implementing projects in the educational, research, and production areas.

Key words: networking, educational hub, internationalization of education, partnership, innovative projects, university development, the concept of cooperation, joint programs.

IRSTI 06.81.23
UDC 378.14

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-333-340>

Z.R. ZHAKHANOVA,*¹

PhD student.

*e-mail: z.zhakhanova@turan.edu.kz

¹Turan University, Almaty, Kazakhstan

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF HUMAN CAPITAL MANAGEMENT IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS: THE AMERICAN MODEL

Abstract

The issues of training qualified specialists have become especially relevant in recent years, since the requirements imposed on higher educational institutions have increased significantly due to recent trends in the world. Universities today are not just knowledge transfer centers, but they are increasingly involved in social issues. Higher educational institutions have a direct impact on raising the standard of living, improving material well-being, career prospects, and the economic growth and prosperity of the state. Higher educational institutions play a key role in the formation, development of human capital, which is the main basic value of any economy, and especially an innovative economy. The purpose of this article is to study the foreign experience of formation and development of human capital, to identify the main trends, to study statistical data on the example of universities in the United States. The choice of American universities was conditioned by a number of factors, namely by the fact that the majority of American universities occupy leading positions in the world rankings. The main input data were the materials presented in the annual reports of the U.S. Department of Education, scientific journals. The authors provide an overview of statistical data on such indicators as the number of startups launched by students and faculty, their success in the market, and the scope of their activities. The conclusions offered in the article on the peculiarities of human capital management in higher educational institutions based on the analysis of the American higher education system can have a positive impact on the development of other higher education systems.

Key words: human capital, higher education, innovative development, model, management, international experience, education system

Introduction

The importance of higher education in the social, economic development of the country, the way it impacts the competitive advantages of any country in the world is undeniable and has long been recognized. Higher education has served as a kind of marker of the level of development of the country. Nowadays, all the existing independent states have their own system of education as well as a system of higher education. It is known that all these systems have some common characteristics, but the key thing is that they are differently organized. Education is a key component of human capital, which in turn acts like a socio-economic driver of the country's economic development.

The peculiarity of the education system is that it allows people to realize their potential, develop themselves, and create certain kinds of communities of interest, etc. Education is not just about acquiring certain skills; it is a source of society's development. It is important to understand that the level of development of the educational system, especially higher education reflects the level of social development of the nation. Education serves as a mirror of society, demonstrating its inner complexity.

Today, the process of human capital formation management in universities takes place in the context of innovative economic development. Post-industrial society does not need diligent performers or doers, it requires creators, innovators, who are capable of self-learning and the continuous production of knowledge. Due to this reason, the role of the educational system and especially higher education is rapidly increasing. Universities and institutes at various levels are becoming more and more involved in this process and are increasingly responsible for training not just qualified specialists, but people who think creatively and analytically. There is an urgent demand to integrate education, to combine academic knowledge and the practical component.

Under the present research the author made an attempt to consider the current model of management of human capital formation and development in American universities. It should be noted that in American higher education institutions the learning process is considered as a service, which is aimed at improving individual human capital. Moreover, the USA has developed a strong structure of education, which is one of the most effective systems in the world by quality and quantitative indicators.

Materials and methods

The present article reviews the available literature in this area, which is presented in databases, Russian and foreign articles. The study is aimed at analyzing the current model of human capital formation management in the US higher education institutions. Besides, statistical data from the official website of the US National Science Foundation was used to research the funding peculiarities of the American higher education system. With an aim to learn more about the position of the American universities in global rankings QS World University Ranking was investigated as well.

In writing the article, the authors applied the general method of cognition of reality as well as special research methods such as logical, system-structural and comparative. The research was carried out on the basis of comparativism of estimations of the share of Research and Development expenditure in American universities over certain time periods.

This allowed to see clearly the importance of the input at the governmental level and systemic prerequisites determining the efficiency of human capital development at the tertiary level of education in the USA.

The content analysis shows that the key theoretical approaches and practices implemented in modern universities aimed at managing the process of development of highly-competitive, skilled human capital and in particular the ones widely used at American universities. The models used by these high education institutions set the trends all over the world and have proven their efficiency.

Main provisions

Human capital is one of the key factors in the socio-economic development of the United States and in ensuring the country's economic security. Together with the country's scientific and technical potential, labor potential determines both the current economic situation and the long-term contours of socio-economic dynamics. The second half of the 21st century was a period of noticeable changes in the characteristics of the human potential of the economy and the mechanisms of its formation and use.

The accumulated qualitative human capital serves as the main factor of the development of the knowledge economy and of the innovative economy.

The modern scientific and technological revolution is an important component of the innovative economy. The development of production stimulates the need for the continuous growth of workers' qualifications, which makes education the most important factor in the quality of life in all the countries, especially higher education.

The development of universities, transforming existing and creating new forms of higher educational institutions, always reflects the needs of society. At the same time, adopting new forms and integrating them into the established educational system is a complex and long-term process.

The period and the result of transformation should not distort the main function of education – to build human capital, which qualitatively meets the current needs of the society and is able to ensure the achievement of strategic goals of social development.

The fulfillment of the task of forming competences necessary for innovative activity requires from universities harmonious development of general cultural and professional competences of students, which form general and specific human capital.

Results and discussion

The competitive advantages of the country's economy today are achievable not at the expense of natural resources, but primarily through knowledge, competence, skills and abilities. This, according

to the authors, can explain the rapidly increasing interest in the development and formation of human capital. Many scientists-economists throughout the last century have been dealing with the issues of the human capital theory. The very concept of “human capital” can be considered from different aspects. Thus, the human capital of the university is characterized by a number of features, conditioned, on the one hand, by properties of the human capital itself, and on the other hand – by its branch affiliation. The specific features of the human capital of higher educational institution are as follows:

- ◆ Firstly, the education system is the same system in which human capital is formed, accumulated and reproduced.
- ◆ Secondly, a large share of the intellectual component causes imbalance and asymmetry in the development of human capital.
- ◆ Thirdly, the peculiarities are characterized by tendencies of reduction of human capital in the system of higher education. This reduction is explained by the targeted state policy towards higher educational institutions, which is concretized in their restructuring.
- ◆ Fourthly, innovations in the sphere of higher education management are characterized by a long innovation lag, i.e. the time from the emergence of an idea to the moment of its implementation is a process that takes much time.

In connection with the inclusion of a number of American universities in the world rankings, the authors of the article made an attempt to analyze the model of human capital management in the system of higher education in the USA.

The current American system of higher education was formed as a result of a number of factors:
The trends of the scope and development of the scientific and technological revolution.

The Cold War, which constantly posed the challenge of improving the areas of training professionals.

The law that passed in 1964. According to which all US citizens had equal rights, including the field of education. As a result of these actions, it is evident that the American model of training is one of the most effective ones in the world.

Consequently, the US has developed a sustainable and one of the most efficient systems for training, science and the regional economy and the federal economy. The twentieth century contributed much to the development of the whole schools of science, studying economics of education, as a separate branch of economic knowledge, which is based on studying and improving the efficiency of forms and methods of economic management in education. The US has become a leader in this field.

Many of American universities are presented in the various world rankings. One of such rankings is QS World University Ranking. It assesses high educational institutions based on the following criteria: the reputation of the academics (40%), the reputation among the employers (10%), faculty/student ratio (20%), citations per faculty (20%), international faculty ratio (5%), international student ratio (5%). In the year 2021, five American Universities were placed among 10 leading universities in the ranking.

Table 1 – QS World University Rankings 2021 (American Universities)

Ranking	University	Country	Overall Score	International Students Ratio	International Faculty Ratio	Faculty Student Ratio	Citations per Faculty	Reputation of the academics	Reputation among the employers
1	Massachusetts Institute of Technology	USA	100	91.9	100	100	99.1	100	100
2	Stanford University	USA	98.4	63.6	99.7	100	98.1	100	100
3	Harvard University	USA	97.9	69.9	85.2	98.6	99.1	100	100
4	California Institute of Technology	USA	97	88.2	100	100	99.9	97	82.8
9	University of Chicago	USA	93.1	82.6	67.1	94.4	86.3	99.4	91.3

Note – Completed by the author based on the sources [7].

According to the available data, the positions of the universities presented in the above table did not change from 2019 to 2021. The leading universities are the ones, which have a strong network with government and business and aim at training the specialists in accordance with the requirements of the labor market.

The first level of the bachelor’s degree can be taken at the community college and then it is followed by four years of study at the university. During the first two years, students usually have to take general education courses. This is done to gain general knowledge before focusing on a specific area of study. Students who choose to study at a community college get their “bachelor’s degree”.

Another feature of the US higher education system is that students have the opportunity to change their major several times. The US education system is very flexible, but changing majors can involve taking a large number of courses, which means that it can be more time-consuming and financially demanding. A bachelor’s degree in a particular field is awarded after a certain number of courses are taken in order for the graduate to meet the requirements for that qualification. In most cases the choice of major is made in the third year of study.

The principles on the basis of which US higher educational institutions function are the following: focus on practical training and total career orientation of the graduate; building learning paths in full accordance with the requirements of the labor market and student’s preferences; high requirements for the professional skills of the faculty; great opportunities to participate in the launch and promotion of startups, small and medium enterprises while studying, in the fifth, opportunities to change the volume and sequence of learning with the use of new technologies.

Another strength of the American higher education system is the expansion of funding sources, the tradition of philanthropy, backed by federal fiscal policy, and the ability to create new disciplines/ courses aimed at learning the basics of entrepreneurship, the development of so-called “soft” skills. These characteristics have allowed the field of entrepreneurship among undergraduate and graduate students to develop rapidly and independently compared to other countries in Europe or Asia.

The table presented below (Figure 1) depicts the dynamics in funding sources in the US higher education since 2010 to 2018. Main sources of funding are federal, state or local, own sources of the universities, companies, which are often represented by venture- capitalists and other sources. As it is seen the biggest part of it is made up by federal resources and universities themselves, while other resources such as companies and others made less than eight million in 2010 and reached their peak in 2018 of almost 12 million dollars. Universities tend to use their own resources aimed at the development of R&D as well. For instance, in 2010 this direction cost high educational institutions about 12 million dollars, whereas in 2018 almost 21 million was allocated for this purpose. Still, the USA is one of the countries, where this pattern of network between state, business and universities is strong and productive enough.

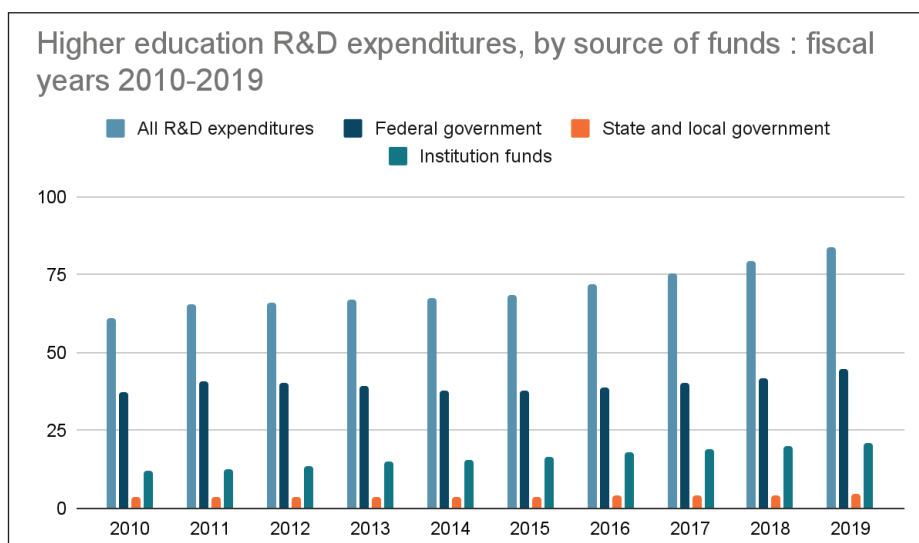

Figure 1 – Higher education R&D expenditure by funding source [8]

Such various sources of funding make the whole system of higher education in the USA efficient and boosts further development. Besides, annual and stable increase in the amount of funding allocated for R&D prove and state the importance of this field not only for the university itself, but for the whole country.

According to the latest National Science Foundation Higher Education Research development ranking, in 2019 US high educational institutions spent nearly 84 billion on R&D. The main academic fields for funding are health, biology and biomedicine, engineering and agriculture.

Funding of university education by private individuals or companies is another American specificity worth noting. Research centers have always been funded by generous donations from private organizations interested in developing a particular field of research. Due to their size and extended geographic reach, large corporations with multiple locations and multiple products are not in a position to fund centers or establish departments at a particular university.

Therefore, the bulk of private donations to colleges and universities for this purpose come from fast-growing small and medium-sized companies. Successful entrepreneurs tend to be more willing to thank their own university, donating large sums of money to see centers or departments created and named in their honor. This generous financial support from entrepreneurs has led to the creation of numerous entrepreneurship centers and chairs, which has ultimately strengthened small business-oriented research.

Many multinational corporations have their offices close to campuses. Their goal is to maintain close ties with scientists who, in turn, are engaged in technological research and development. Companies located in the Research Triangle area, for example, include Sony Ericsson Mobile Communications, Lenovo, Cisco Systems, etc.

The forms of interaction between business and science can be different: sponsored research, gift contracts, joint programs, technology licensing, etc. Universities act as active participants in the education and development of startup companies. For example, the Boston area is home to 25 major firms, 14 of which were founded or are run by university graduates.

It can be stated that US universities today are fully focused on their third function. Thus, in addition to the main function – to provide higher education, American universities are actively developing an innovative and entrepreneurial function by establishing partnerships and alliances with industry and business representatives. For example, in the five academic years from 2014 to 2019 in Illinois alone, 1,064 startups were created by students and professors. Three out of every five startups (59.4%) are successful to this day, while less than half, namely 39.3% are no longer active and 1.3% have been acquired by larger companies [5].

One in five startups set up on Illinois campuses are in the field of biotechnology (21%). Healthcare-related startups (in biotechnology, health care and social services) account for more than one-third of all startups founded at Illinois universities [5].

Every second startup set up in the past five years got funding through venture capital or angel investments, contest prizes, Small Business Innovation Research (SBIR) and Small Business Technology Transfer (STTR). Startups that appeared in the past five years raised \$1.42 billion in funding, which makes the biggest amount ever stated in a five-year period as of 2019 [5].

Almost two-thirds of the startups (68.5%) that have raised funding continue their work in the same place, but most of them that have earned more than \$5 million are originated from other states [5].

Funding usually comes from companies operating in the biotech industry, the field that made more money than all other industries combined (\$749 million vs. \$646 million). Startups dealing with real estate and retail or wholesale also earned more than \$100 million in funding [5].

Almost a quarter of the startups (23.2%) created in the past five years from 2014 to 2019 have obtained direct financial support from their university totaling \$14.1 million. Startups that received direct funding from universities attracted \$204 million in follow-on funding.

Startups set up in universities in Illinois directly benefit the state economically by creating new jobs. Startup companies employed about 3,300 people in 2019. About 2,700 of those jobs are still active and 1,500 are directly in Illinois [5].

In addition to creating startups, Illinois higher educational institutions made 707 inventions, issued 255 patents and entered into 166 licensing and option agreements for commercializing new technologies in 2018. University activities in the field of licensing in Illinois generated \$1.37 billion from 2014 to 2018 [5].

Conclusion

The analysis of the current model of human capital management in US higher educational institutions has led to the following conclusions. These conclusions applied and followed in Kazakhstani universities at a full scale can contribute to the efficient development of human capital.

Firstly, higher education should be focused on the development of practical skills that reflect the needs and requirements of the labor market. A detailed analysis has to be carried out when designing university curriculum to ensure that the skills and competences acquired by graduates fully correspond to those needed by employers, business sector and industry. Effective interaction between higher educational institutions and employers is a necessary condition for full development of the higher education system and labor relations in the Republic of Kazakhstan. Stimulation of this interaction implies coordination of actions of all interested parties, hence, presence of mutual understanding between them and aspiration to develop a common vision of the situation

Secondly, an extensive and strong network between business representatives, government and higher educational institutions usually tends to boost entrepreneurship development among both lecturers and students. Here the trend set by American universities serves as a sample to follow. As cases suggested above depict the proves of close link between three parties in the universities of the USA – higher educational institutions, government and business sector. Even some improvements in this field can be traced, yet they still seem to be vague and inherent only for some big universities of big cities.

Thirdly, proper and developed infrastructure can be maintained due to the availability of constant funding. For Kazakh universities today there are two main sources of funding – state and students. The list of these sources needs to be enlarged and complemented by the representatives of business organizations and industries. At the present stage of development of higher educational institutions there is a tendency to consider the educational institution as an enterprise that creates and sells on the market the product of intellectual labor of its employees – educational and scientific services.

To conclude, it should be noted that not one single factor can improve or positively contribute to the development of the whole system of higher education in the Republic of Kazakhstan, but a set of complex and interrelated measures aimed at changing the existing way of university development into a more efficient one.

REFERENCES

- 1 Becker G. Human capital. URL: <http://www.econlib.org/library/Enc/HumanCapital.html> (accessed 14.03.2021)
- 2 Schultz T.W. Investment in Human Capital // The American Economic Review. 1961. Vol. 51. Pp. 12–24.
- 3 Education. International student mobility in tertiary education. Inbound internationally mobile students by continent of origin. (n.d.). UNESCO Institute for Statistics [UIS.Stat.]. URL: <http://data.uis.unesco.org/index.aspx?queryid=169> (accessed: 15.03.2022)
- 4 Roser M., Ortiz-Ospina E. (n.d.) Tertiary Education. Enrollment in tertiary education. Gross enrollment ratio in tertiary education. URL: <https://ourworldindata.org/tertiary-education#enrollment-in-tertiary-education> (accessed: 10.03.2022)
- 5 Illinois State Board of Education 2021 Annual Report. URL: <https://www.isbe.net/Documents/2021-Annual-Report.pdf> (accessed: 18.03.2022)
- 6 Добрынин А.И. Человеческий капитал в транзитивной экономике: формирование, оценка, эффективность использования / А.И. Добрынин, С.А. Дятлов, Е.Д. Цыренова. – СПб.: Наука, 1999. – 309 с.
- 7 QS World University Rankings 2021. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2021>(accessed: 14.03.2021)
- 8 National Science Foundation. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/herd/2018/> (accessed: 20.03.2022)
- 9 Tamenova S., Baizyldayeva U., Nurmukhanova G., Razakova D., Turgumbayeva A., Yeralina E., Seitbatkalova A., Zhakhanova Z., Sekerbayeva A. National report GUESSS Kazakhstan – 2021. Almaty: Turan University. 2022. URL: https://www.guesssurvey.org/resources/nat_2021/GUESSS_Report_2021_Kazakhstan.pdf

- 10 Stansbury M. 5 major trends in higher education's use of social media. 2015. URL: [https:// www.ecampusnews.com/top-news/trends-social-media-620/](https://www.ecampusnews.com/top-news/trends-social-media-620/)
- 11 Study projects dramatic growth for global higher education through 2040. ICEF Monitor. URL: [https:// monitor.icef.com/2018/10/study-projects-dramatic-growth-global-higher-education-2040/](https://monitor.icef.com/2018/10/study-projects-dramatic-growth-global-higher-education-2040/)
- 12 NCES. Annual Earnings by Educational Attainment. A report by The National Center for Education Statistics. 2021. URL: <https://nces.ed.gov/programs/coe/indicator/cba>
- 13 Valero A., Reenen J.V. The economic impact of universities: Evidence from across the globe // *Economics of Education Review*, 2019, no. 68, pp. 53–67. URL: <https://doi.org/10.1016/j.econedurev.2018.09.001>
- 14 Кожухметов А.Б. Общественное доверие и социальный капитал: новые возможности для развития гражданского общества и страны // Сборник материалов международной онлайн-конференции на тему «Общественное доверие и социальный капитал». – Алматы, 2020.
- 15 Маралбаева Ш.М., Никифорова Н.В., Хан И.Г. Основные парадигмы предпринимательского образования: казахстанский и международный опыт // *Вестник КазНцЖенПУ*. – 2020. – № 4(84). – С. 126–140.
- 16 OECD. Education at a Glance 2020: OECD Indicators, OECD Publishing. Paris. 2020. URL: [https:// doi.org/10.1787/69096873-en](https://doi.org/10.1787/69096873-en).

REFERENCES

- 1 Becker G. Human capital. URL: <http://www.econlib.org/library/Enc/HumanCapital.html> (accessed 14.03.2021). (In English).
- 2 Schultz T.W. (1961) Investment in Human Capital // *The American Economic Review*. Vol. 51. Pp. 12–24. (In English).
- 3 Education. International student mobility in tertiary education. Inbound internationally mobile students by continent of origin. (n.d.). UNESCO Institute for Statistics [UIS.Stat.]. URL: <http://data.uis.unesco.org/index.aspx?queryid=169> (accessed: 15.03.2022). (In English).
- 4 Roser M., Ortiz-Ospina E. (n.d.) Tertiary Education. Enrollment in tertiary education. Gross enrollment ratio in tertiary education. URL: <https://ourworldindata.org/tertiary-education#enrollment-in-tertiary-education> (accessed: 10.03.2022). (In English).
- 5 Illinois State Board of Education 2021 Annual Report. URL: <https://www.isbe.net/Documents/2021-Annual-Report.pdf> (accessed: 18.03.2022). (In English).
- 6 Dobrynin A.I. (1999) Chelovecheskij kapital v tranzitivnoj jekonomike: formirovanie, oценка, jeffektivnost' ispol'zovaniya / A.I. Dobrynin, S.A. Djatlov, E.D. Cyrenova. – SPb.: Nauka, 309 p. (In Russian).
- 7 QS World University Rankings 2021. URL: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2021>(accessed: 14.03.2021). (In English).
- 8 National Science Foundation. URL: <https://ncesdata.nsf.gov/herd/2018/> (accessed: 20.03.2022). (In English).
- 9 Tamenova S., Baizyldayeva U., Nurmukhanova G., Razakova D., Turgumbayeva A., Yeralina E., Seitbatkalova A., Zhakhanova Z., Sekerbayeva A. National report GUESSS Kazakhstan – 2021. Almaty: Turan University. 2022. URL: https://www.guesssurvey.org/resources/nat_2021/GUESSS_Report_2021_Kazakhstan.pdf. (In English).
- 10 Stansbury M. 5 major trends in higher education's use of social media. 2015. URL: [https:// www.ecampusnews.com/top-news/trends-social-media-620/](https://www.ecampusnews.com/top-news/trends-social-media-620/). (In English).
- 11 Study projects dramatic growth for global higher education through 2040. ICEF Monitor. URL: [https:// monitor.icef.com/2018/10/study-projects-dramatic-growth-global-higher-education-2040/](https://monitor.icef.com/2018/10/study-projects-dramatic-growth-global-higher-education-2040/). (In English).
- 12 NCES. Annual Earnings by Educational Attainment. A report by The National Center for Education Statistics. 2021. URL: <https://nces.ed.gov/programs/coe/indicator/cba>. (In English).
- 13 Valero A., Reenen J.V. (2019) The economic impact of universities: Evidence from across the globe // *Economics of Education Review*, no. 68, pp. 53–67. URL: <https://doi.org/10.1016/j.econedurev.2018.09.001>. (In English).
- 14 Kozhahmetov A.B. (2020) Obshhestvennoe doverie i social'nyj kapital: novye vozmozhnosti dlja razvitija grazhdanskogo obshhestva i strany // *Sbornik materialov mezhdunarodnoj onlajn-konferencii na temu «Obshhestvennoe doverie i social'nyj kapital»*. Almaty. (In Russian).
- 15 Maralbaeva Sh.M., Nikiforova N.V., Han I.G. (2020) Osnovnye paradigmy predprinimatel'skogo obrazovaniya: kazahstanskij i mezhdunarodnyj opyt // *Vestnik KazNacZhenPU*. No. 4(84). P. 126–140. (In Russian).
- 16 OECD. Education at a Glance 2020: OECD Indicators, OECD Publishing. Paris. 2020. URL: [https:// doi.org/10.1787/69096873-en](https://doi.org/10.1787/69096873-en). (In English).

З.Р. ЖАХАНОВА,*¹

докторант.

*e-mail: z.zhakhanova@turan.edu.kz

«Тұран» университеті, Алматы қ., Қазақстан.

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДАҒЫ АДАМИ КАПИТАЛДЫ БАСҚАРУДАҒЫ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕ: АМЕРИКАНДЫҚ ҮЛГІ

Андатпа

Білікті мамандарды даярлау мәселелері соңғы жылдары әсіресе өзекті бола бастады, өйткені әлемдегі соңғы үрдістерге байланысты жоғары оқу орындарына қойылатын талаптар айтарлықтай өсті. Университеттер бүгінде тек білім беру орталықтары ғана емес, сонымен бірге олар әлеуметтік мәселелерді шешуге көбірек қатысады. Жоғары оқу орындары өмір сүру деңгейін көтеруге, материалдық әл-ауқатты жақсартуға, мансаптық перспективаға, мемлекеттің экономикалық өсуі мен әл-ауқатының артуына тікелей әсер етеді. Кез келген экономиканың, әсіресе инновациялық экономиканың негізгі базалық құндылығы болып табылатын адами капиталды қалыптастыруда, дамытуда жоғары оқу орындары басты рөл атқарады. Бұл мақаланың мақсаты – адами капиталды қалыптастыру мен дамытудың шетелдік тәжірибесін зерттеу, негізгі тенденцияларын анықтау, АҚШ университеттерінің мысалында статистикалық деректерді зерттеу. Американдық университеттерді таңдау бірқатар факторлармен, атап айтқанда, американдық университеттердің көпшілігінің әлемдік рейтингте жетекші орындарды иеленуімен байланысты. Негізгі бастапқы деректер ретінде АҚШ Білім Министрлігінің жылдық есептерінде, ғылыми журналдарда ұсынылған материалдар алынды. Авторлар студенттер мен оқытушылар құрайтын стартаптар саны, олардың нарықтағы табыстары және олардың қызмет ауқымы сияқты көрсеткіштер бойынша статистикалық мәліметтерге шолу жасалды. Американың жоғары білім беру жүйесін талдау негізінде жоғары оқу орындарында адами капиталды басқарудың ерекшеліктері туралы мақалада ұсынылған тұжырымдар басқа жоғары білім беру жүйелерінің дамуына оң әсерін тигізуі мүмкін.

Тірек сөздер: адами капитал, жоғары білім, инновациялық даму, үлгі, басқару, халықаралық тәжірибе, білім жүйесі.

З.Р. ЖАХАНОВА,*¹

докторант.

*e-mail: z.zhakhanova@turan.edu.kz

Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ УПРАВЛЕНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКИМ КАПИТАЛОМ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ: АМЕРИКАНСКАЯ МОДЕЛЬ

Аннотация

Вопросы подготовки квалифицированных специалистов приобрели особую актуальность в последние годы, поскольку требования, предъявляемые к высшим учебным заведениям, значительно возросли в связи с последними тенденциями в мире. Университеты сегодня являются не просто центрами по передаче знаний, они все больше вовлечены в решение социальных задач. Высшие учебные заведения имеют прямое влияние на повышение стандарта жизни, улучшение материального благосостояния, перспективу карьерных возможностей, а также на экономический рост и процветание государства. Вузы играют ключевую роль в формировании, развитии человеческого капитала, который представляет собой главную основную ценность любой экономики, а особенно инновационной. Цель данной статьи заключается в изучении зарубежного опыта формирования и развития ЧК, выявления основных тенденций, изучении статистических данных на примере вузов Соединенных Штатов Америки. Выбор американских вузов был обусловлен рядом факторов, а именно тем, что большинство вузов Америки занимают лидирующие позиции в мировых рейтингах. В качестве основных исходных данных выступали материалы, представленные в годовых отчетах Министерства образования США, в научных журналах. Автором приведен обзор статистических данных по таким показателям, как количество запущенных студентами и профессорско-преподавательским составом стартапов, их успешность на рынке и сфера деятельности. Предложенные в статье выводы по особенностям управления человеческим капиталом в высших учебных заведениях на основе анализа американской системы высшего образования могут иметь положительное влияние на развитие других систем высшего образования.

Ключевые слова: человеческий капитал, высшее образование, инновационное развитие, модель, управление, международный опыт, система образования.

IRSTI 06.81.23
UDC 378.4

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-341-346>

B.SH. OMAROV,*¹

PhD student.

*e-mail: bahitjan2007@gmail.com

D.M. TURSUNALIEVA,²

c.e.s., associate professor.

e-mail: dinaraxan@mail.ru

G.S. UKUBASOVA,³

PhD, associate professor.

e-mail: ukubasova@gmail.com

E.M. YERALINA,⁴

PhD.

e-mail: e.eralina@turan-edu.kz

¹Astana Internationaly University, Nur-Sultan, Kazakhstan

²Riskulbekov University, Bishkek, Kirgizstan

³Esil University, Nur-Sultan, Kazakhstan

⁴Turan University, Almaty, Kazakhstan

INNOVATIVE MANAGEMENT OF SECONDARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Abstract

Modern education is in the process of dynamic changes. The system of interaction of all participants in the educational process is changing, and this requires teachers, and first of all, leaders, to comprehend all innovations and transformations. As a result, a new vision of the management system of an educational institution is being formed in terms of its effectiveness, innovation and competitiveness. This article explores an innovative approach to the management of secondary educational institutions. The studies of domestic and foreign scientists on this issue have been researched, studies have been carried out in educational institutions, and the practical experience of the authors of the article has been used. Innovative pedagogical management is characterized as a set of principles, methods, organizational forms and technological methods for managing pedagogical systems, aimed at improving the efficiency of their functioning and development, and allows you to move from a vertical management system (subject-object) to a horizontal system of organizational and managerial cooperation (subject-subject), providing creative development, both the personality of the pupil and the personality of the teacher. Management of innovative processes is multivariate; it involves a combination of standards and originality of combinations, flexibility and originality of methods of action, based on a specific situation. There are no ready-made recipes in innovation management and there cannot be. But he teaches how, knowing the techniques, methods, ways of solving certain problems, to achieve tangible success in the development of the organization.

Key words: education, educational institutions, innovation management, pedagogical innovation, questioning, management system, experiment.

Introduction

The emergence of innovative processes in education is the leading trend of its renewal. The terms “pedagogical innovation”, “innovation process”, “innovation trend” have firmly entered into modern pedagogical theory and practice.

The issues of innovation in education are given quite important attention, rich theoretical material and practical experience have been accumulated. However, a serious obstacle to the implementation of innovative processes is the fact that different researchers are engaged in its individual stages, each of which is aimed at an intermediate result, without taking into account the final one.

For each level of education, the use of pedagogical innovations in practice has characteristic features. In particular, the development of medium-level educational institutions required, first of all,

innovations of the appropriate management system, which in turn caused the need to study the totality of endogenous and exogenous factors affecting this process.

Close attention is currently being paid to the development of secondary educational institutions. Thus, the “State Program for the Development of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for 2020–2025” provides for a change in the structure of the content of training and a qualitative renewal of education, the development of a network of secondary specialized educational institutions of various organizational and legal forms, support for regional and non-state sectors of the secondary education system [1].

The innovative processes currently taking place in education, as a socio-pedagogical problem, have a multifaceted and multidimensional character and are associated with structural changes, the emergence of new types and types of educational institutions, updating the content and technologies of education, enriching the links between educational institutions, etc.

The necessary and possible conceptual foundations for the modernization of the management of educational institutions for this period relate primarily to changes in its functional structure. Independent areas of management activity in educational institutions are actions for planning, organizing, directing, controlling the process of their functioning, as well as conducting research [2].

A new phenomenon is the allocation of a special innovation process management function as part of the management functions. In connection with the development of new educational content, the management system of secondary educational institutions includes the organization of the development of new curricula and other program and methodological documents, as well as their expertise.

Literary review

The problems of education management and educational institutions are reflected in the works of G.V. Atamanchuk, V.G. Afanasyev, Yu.K. Babansky, Yu.V. Vasiliev, G.G. Abdullin, B.S. Gershunsky, V.I. Zvereva, Yu.A. Konarzhevsky, M.I. Kondakov, B.C. Lazarev, S.G. Molchanov, A.Ya. Nain, M.M. Potashnik, G.N. Serikov, V.P. Simonov, N.S. Suntsova, V.S. Tatianchenko, P.I. Tretyakov, P.V. Khudominsky, R.H. Shakurov, T.I. Shamova, etc.

The innovative aspect of pedagogical design is the subject of research by V.I. Andreev, S.A. Gilmanov, M.I. Gromkova, M.V. Klarin, A.Ya. Nain, M.M. Makhmutov, S.D. Polyakov, V.A. Slasgenin, M.A. Chashakov, N.R. Yusufbekova, etc.

The problems of scientific modeling of education management were studied by V.G. Afanasyev, P.S. Gershunsky, V.I. Zvereva, A.F. Zotov, Yu. A. Konarzhevsky, M. I. Kondakov, V.S. Lazarev, etc.

At the same time, it is impossible to give a fairly complete list of studies devoted to the problem of innovations in the field of management of secondary educational institutions. This circumstance largely acts as a reason for the immunity of the subjects of management of secondary educational institutions to innovate their activities, the conscious choice of models and technologies of innovation in the modernization of management of this type of educational institutions, their infrastructure support [6].

Materials and methods

The methodological basis of the study is a set of theoretical and empirical research methods: theoretical analysis of normative and educational documentation; study and generalization of advanced pedagogical experience (school leaders, teachers); observation, survey, interview, questionnaire; experimental methods; quantitative and qualitative analysis of the data obtained; methods of mathematical statistics and graphical processing of results.

Main provisions

In the management practice of secondary schools, well-known methods and techniques are used to involve teachers in innovative activities, such as: professional development of teachers; pedagogical, methodological advice, round tables, discussions; business, role-playing, heuristic games to generate new pedagogical ideas; creative work of teachers at the city and regional level; self-education, work with scientific and methodological literature; independent research, creative

activity on the topic, participation in collective experimental research activities within the framework of a common problem; workshops, trainings; innovative teaching technologies, interactive methods of scientific and methodological work; description of innovation as work experience, presentations at scientific and practical conferences, seminars; creative reports of teachers on generalization of experience, etc. However, in order to ensure the creative development of both the personality of the pupil and the personality of the teacher, we also use special methods and techniques characteristic of innovation management. Special methods include: methods of identifying opinions (interviews, opinion questionnaires, sample surveys, expertise); analytical methods (system analysis); assessment methods (risk, chances, effectiveness of innovations, etc.); methods of generating ideas (brainstorming, business games and situations); decision-making (decision tables, comparison alternatives); methods of predicting visual representation (graphical models, job descriptions and instructions); argumentation methods (presentations) [3].

The main directions and objectives of innovation management, in our opinion, should be considered:

- ◆ development and implementation of a unified innovation policy;
- ◆ definition of a system of strategies, projects, programs;
- ◆ resource provision and control over the progress of innovation activities;
- ◆ training and education of teachers;
- ◆ formation of target groups, groups that implement the solution of innovative projects, the creation of an innovative environment.

Results and discussion

Management of innovative processes is multivariate, involves a combination of standards and extraordinary combinations, flexibility and uniqueness of ways of action, based on a specific situation. There are no ready-made recipes in innovative management and there cannot be. But he teaches how, knowing the techniques, methods, ways of solving certain tasks, to achieve tangible success in the development of the organization.

The management of the innovation process in the context of the holistic development of educational institutions should be carried out comprehensively and include the following aspects [4]:

- ◆ work with teaching staff aimed at creating prerequisites for innovative pedagogical activity;
- ◆ work with students, involving the study and consideration of the interests and educational needs of students, creating conditions for the adaptation of children to the ongoing transformations;
- ◆ work with parents aimed at forming a positive attitude of the family to the introduced innovations and attracting parents to participate in the innovation process;
- ◆ improvement of the work of the aggregate subject of internal management in order to maximize the use of the resources available in the institution;
- ◆ implementation of links with the environment surrounding the educational institution in order to fully meet the educational needs of society and attract additional resources;
- ◆ implementation of control, analysis and regulation of innovation activities;
- ◆ implementation of information support for innovation activities.

Today, applying the basics of innovation management in the management of our school, we have encountered inconsistency and multidirectional innovation processes. In real management conditions, in order to improve its quality, there is a need to streamline this process.

Within the framework of innovation process management, the following set of management actions is required [5]:

- ◆ development of the regulatory framework for the management of the innovation process, including a description of the functional responsibilities and mechanisms of interaction of the structural units of the management system;
- ◆ definition of the content of innovations that ensure the holistic development of the institution based on the integration of the innovative potentials of the school, family and social environment;
- ◆ development of scientific and methodological support for the innovation process;
- ◆ preparation of departments of the innovation process management structure to perform their functional duties, teaching staff to innovate, students and their parents to participate in the innovation process;

- ◆ updating the internal management structure;
- ◆ creation of innovative and expert groups, creative associations of teachers, students, parents;
- ◆ updating and reconstruction of the material and technical equipment of the educational process;
- ◆ introduction of a personally adapted system of continuing education and self-education of teaching staff aimed at improving professional and pedagogical competence in the development of innovations;
 - ◆ implementation of a system of organizational and procedural mechanisms for the nomination, examination and implementation of innovative ideas;
 - ◆ implementation of a management support system for educational initiatives and pedagogical creativity;
 - ◆ implementation of the methodology of innovation expertise;
 - ◆ development and introduction of standards for the evaluation of innovative pedagogical activity;
 - ◆ introduction of technology for determining the effectiveness of innovation process management in an institution;
 - ◆ introduction of additional educational services.

The most important condition for the success of innovations is the presence of an innovative environment in the education system – a certain system of moral and psychological relations, supported by a set of organizational, methodological, psychological measures that ensure the introduction of innovations into the educational process of an institution. The signs of an innovative environment include: the ability of teachers to be creative, the presence of partner and friendly relations in the team, good feedback (with students, families, society), as well as the integrative characteristics of a highly developed team (common value orientations, interests, targets, etc.).

Conclusion

Innovation activities should be an integral part of normal work. To do this, innovative activity requires the creation of a creative atmosphere in the team. You cannot be forced to work at the highest level. A well-done job is a purely voluntary contribution, which is possible only when an employee feels taken care of, feels like a co-owner of the organization. As a result, the intangible (trust, care, attention) gives quite tangible results – quality, work efficiency, development of the organization [7].

In our opinion, the following methods of coordination of innovative activities have proved their effectiveness in the management of innovative processes in education: methods of creating (forming) effectively working creative, research groups, an effective communication system; methods of motivation (stimulation, creation of a creative field, motivating control); methods of creating conditions for the professional growth of members of the pedagogical collective; methods of regulation socio-psychological climate in the team, the formation of intra-school culture.

Thus, it can be concluded that high-quality, systematic management activity through the use of innovative management techniques and methods in educational institutions acts as a condition for the effective functioning of secondary schools, colleges, to meet the educational needs of subjects (individual, corporate, social).

REFERENCES

- 1 Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2020–2025 годы. Утв. Постановлением Правительства Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 988 (с изм. и доп. от 12 октября 2021 г. № 726). URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988> (дата обращения: 05.03.2022)
- 2 Абрамешин А.Е. Инновационный менеджмент. – М., 2001. – 219 с.
- 3 Ангеловский К.Л. Учителя и инновации. – М., 2006. – 217 с.
- 4 Гильманов С.А. Экспертная оценка хода инновационных процессов в образовательных учреждениях. – Казань: Изд-во Казан.ун-та, 2001. – 45 с.
- 5 Гильманов С.А. Оценка хода инновационных процессов в учебных заведениях // Проблемы образования на современном этапе: материалы региональной конференции. – Соликамск, 1995. – С. 36–38.
- 6 Загвязинский В.И. Инновационные процессы в образовании. – Тюмень, 2002. – 261 с.
- 7 Инновация в образовании: сборник материалов в помощь администрации мэрии г. Калининграда. – Калининград, 2006. – 46 с.

REFERENCES

- 1 Gosudarstvennaja programma razvitija obrazovanija i nauki Respubliki Kazahstan na 2020–2025 gody. Utv. Postanovleniem Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 27 dekabrja 2019 goda No. 988 (s izm. i dop. ot 12 oktjabrja 2021 g. No. 726). URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988> (data obrashhenija: 05.03.2022). (In Russian).
- 2 Abrameshin A.E. (2001) Innovacionnyj menedzhment. M. 219 p. (In Russian).
- 3 Angelovskij K.L. (2006) Uchitelja i innovacii. M. 217 p. (In Russian).
- 4 Gil'manov S.A. (2001) Jekspertnaja ocenka hoda innovacionnyh processov v obrazovatel'nyh uchrezhdenijah. Kazan': Izd-vo Kazan.un-ta, 45 p. (In Russian).
- 5 Gil'manov S.A. (1995) Ocenka hoda innovacionnyh processov v uchebnyh zavedenijah // Problemy obrazovanija na sovremennom jetape: materialy regional'noj konferencii. Solikamsk. P. 36–38. (In Russian).
- 6 Zagvjazinskij V.I. (2002) Innovacionnye processy v obrazovanii. Tjumen', 261 p. (In Russian).
- 7 Innovacija v obrazovanii: sbornik materialov v pomoshh' administracii mjerii g. Kaliningrada. Kaliningrad, 2006. 46 p. (In Russian).

Б.Ш. ОМАРОВ,*¹

докторант.

*e-mail: bahitjan2007@gmail.com

Д.М. ТУРСУНАЛИЕВА,²

к.э.н., ассоциированный профессор.

e-mail: dinaraxan@mail.ru

Г.С. УКУБАСОВА,³

PhD, ассоциированный профессор.

e-mail: ukubasova@gmail.com

Э.М. ЕРАЛИНА,⁴

PhD.

e-mail: e.eralina@turand-edu.kz

¹Международный университет Астана, г. Нур-Султан, Казахстан

²КыргызЭУ им. М. Рыскулбекова, г. Бишкек, Кыргызстан

³Esil University, г. Нур-Султан, Казахстан

⁴Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

ИННОВАЦИОННОЕ УПРАВЛЕНИЕ СРЕДНИМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ УЧРЕЖДЕНИЯМИ

Аннотация

На сегодняшний день образование находится в процессе кардинальных преобразований. Меняется система взаимодействия всех участников образовательного процесса, а это требует от педагогов и в первую очередь от руководителей осмысления всех нововведений и преобразований. В результате этого формируется новое видение системы управления образовательным учреждением с точки зрения его эффективности, инновационности и конкурентоспособности. В данной статье исследован инновационный подход к управлению средними образовательными учреждениями. Изучены исследования отечественных и зарубежных ученых по данной проблеме, проведены исследования в образовательных организациях, использован практический опыт авторов статьи. Инновационный педагогический менеджмент характеризуется как комплекс принципов, методов, организационных форм и технологических приемов управления педагогическими системами, направленный на повышение эффективности их функционирования и развития, и позволяет перейти от вертикальной системы управления (субъект-объект) к горизонтальной системе организационно-управленческого сотрудничества (субъект-субъект), обеспечивая творческое развитие как личности воспитанника, так и личности педагога. Управление инновационными процессами многовариантно, предполагает сочетание стандартов и неординарности комбинаций, гибкость и неповторимость способов действия исходя из конкретной ситуации. В инновационном менеджменте готовых рецептов нет и быть не может. Но он учит тому, как, зная приемы, методы, способы решения тех или иных задач, добиться ощутимого успеха в развитии организации.

Ключевые слова: образование, образовательные учреждения, инновационный менеджмент, педагогическая инновация, анкетирование, система управления, эксперимент.

Б.Ш. ОМАРОВ,^{*1}

докторант.

*e-mail: bahitjan2007@gmail.com

Д.М. ТУРСУНАЛИЕВА,²

э.ғ.к., қауымдастырылған профессор.

e-mail: dinaraxan@mail.ru

Г.С. УКУБАСОВА,³

PhD, қауымдастырылған профессор.

e-mail: ukubasova@gmail.com

Э.М. ЕРАЛИНА,⁴

PhD.

e-mail: e.eralina@turan-edu.kz

¹Астана халықаралық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

²М. Рыскулбеков атындағы ҚырЭУ, Бішкек қ., Қырғызстан

³Esil University, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

⁴«Тұран» университеті, Алматы қ., Қазақстан

ОРТА БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕЛЕРІН ИННОВАЦИЯЛЫҚ БАСҚАРУ

Андатпа

Бүгінгі таңда білім беру түбегейлі қайта құру үдерісінде. Білім беру үдерісіне барлық қатысушылардың өзара әрекеттесу жүйесі өзгеруде және бұл мұғалімдерден, ең алдымен, көшбасшылардан барлық жаңалықтар мен қайта құруларды түсінуді талап етеді. Нәтижесінде білім беру мекемесін басқару жүйесінің тиімділігі, жаңашылдығы және бәсекеге қабілеттілігі тұрғысынан жаңа көзқарас қалыптасуда. Бұл мақалада орта білім беру мекемелерін басқарудағы инновациялық көзқарас қарастырылған. Осы мәселе бойынша отандық және шетелдік ғалымдардың зерттеулері зерттеліп, оқу орындарында зерттеулер жүргізіліп, мақала авторларының тәжірибелік тәжірибесі пайдаланылды. Инновациялық педагогикалық менеджмент педагогикалық жүйелерді басқарудың принциптері, әдістері, ұйымдастырушылық формалары мен технологиялық әдістерінің жиынтығы ретінде сипатталады, олардың жұмыс істеуі мен дамуының тиімділігін арттыруға бағытталған және тік басқару жүйесінен (субъект-объект) оқушының да, мұғалімнің де шығармашылық дамуын қамтамасыз ететін ұйымдастырушылық және басқарушылық ынтымақтастықтың көлденең жүйесіне (субъект-субъект) өтуге мүмкіндік береді. Инновациялық процестерді басқару көп нұсқалы, стандарттар мен комбинациялардың өзіндік ерекшелігін, нақты жағдайға негізделген әрекет әдістерінің икемділігі мен бірегейлігін қамтиды. Инновациялық басқаруда дайын рецепттер жоқ және бола алмайды. Бірақ ол белгілі бір мәселелерді шешудің әдістерін, әдістерін, тәсілдерін біле отырып, ұйымды дамытуда айтарлықтай жетістікке қалай жетуге болатындығын үйретеді.

Тірек сөздер: білім беру, білім беру мекемелері, инновациялық менеджмент, педагогикалық инновация, сауалнама, басқару жүйесі, эксперимент.

**НЕИССЛЕДОВАННОЕ
ЗЕРТТЕЛМЕГЕН
UNEXPLORED**

МРНТИ 41.17.02
УДК 52

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2022-1-2-347-356>

Р.А. АЛШАНОВ,*¹

д.э.н., профессор.

*e-mail: r.alsharov@turau-edu.kz

¹Университет «Туран»,
г. Алматы, Казахстан

ЗАГАДКА СИРИУСА В: ПОИСК ЗЕМНЫХ ОТВЕТОВ

Аннотация

В науке развернулась дискуссия о возможности взрыва Сириуса В как сверхновой. Мнения астрофизиков о возможности взрывов на Сириусе В за последние 50 тыс. лет как сверхновой разделились. Одни считают, что такое невозможно, другие обращают внимание на то, что нет объяснимого ответа. Третьи разводят руками: «В космосе все возможно». Цель статьи – анализ пакетных совпадений катаклизмов, составляющих содержание земных катастроф за период с 50 тыс. лет по 5 тыс. лет назад. Группировка этих экстраординарных событий позволяет выявить как минимум 9 временных совпадений. И они не случайны. Последовательность катаклизмов показывает их определенную взаимосвязь. И главным стал вопрос об их источнике. Учеными установлено, что причиной могут быть только взрывы сверхновых. Однако до сего времени не удается выявить, какая из 231 сверхновой, которые находятся поблизости к Земле, может быть непосредственным источником. Дискуссионным остается вопрос о характере ударной волны. Не до конца определены природа и особенности столкновений. Обобщая проведенные исследования, автор предлагает продолжить поиски как космических причин, так и следов на Земле. Эти исследования должны быть комплексными и системными.

Ключевые слова: катастрофы, прорыв мезосферы, ледовые плотины, потопа, всплески радиоактивности, взрывы, космические источники, земные катаклизмы.

Введение

За последние годы в воссоздании наиболее полной картины экологических катастроф, произошедших 40–11 тыс. лет назад, мировая наука значительно продвинулась. Новейшие комплексные методы исследований катаклизмов позволили получить совокупность дат, более или менее точно определить время событий.

Целый ряд российских ученых (С.П. Казьмин, И.А. Волков и др.) на основе длительных и тщательных исследований смогли восстановить наличие огромного водного бассейна (около 4,2 млн кв. км) на территории Западно-Сибирской низменности, обозначенного как Мансийское море, картировать, очертить его границы, а также определить период его образования – с 35,7 тыс. лет по 27,3 тыс. лет назад.

Излишки Арктического озера при прорыве Карского ледника во время шести суперкатастроф сбрасывались в Мировой океан 19,4; 18,0; 14,2; 11,5; 9,6; и 7,6 тыс. лет назад [1].

Период переполнения Мансийского моря связан со временем существования ледовых плотин. Время жизни этих плотин зависит от процесса их прорыва как следствия таяния (потепления) или же повторного удара. Эти периоды, обозначенные периодом Бёллинга – Аллерёда, получены в результате исследования кернов, взятых во льдах Гренландии.

Исследование прорывов потопных вод показало, что накопившаяся избыточная водная масса в период с 28 тыс. лет, 19 тыс. лет и до 11,6 тыс. лет назад переливалась через природный шлюз, который проходил через Тургайскую долину (М. Ахметьев, А.А. Бобоедова, С.А. Архипов, В.И. Астахов, И.А. Волков, В.С. Волкова, А.А. Величко, А.Г. Илларионов).

Обосновано неоднократное поступление потопных вод через эту впадину в Аральское море (Астахов, Гросвальд, Илларионов). Выявлены отметки береговых высот, которые колебались как минимум пять-шесть раз, зафиксированных как трансгрессии Аральского моря: транглинская, куландинская, шомышкольская, древнеаральская, раннеаральская (И.Г. Вейнбергс, В.Я. Стелле, А.С. Кесь). Здесь нужно учитывать и массу паводковых вод двух великих центральноазиатских рек – Амударьи и Сырдарьи. Зафиксированные колебания уровня Аральского моря в виде периодических трансгрессий являются результатами как совместного, так и раздельного воздействия двух источников потопных вод.

Исследователями выявлены переливы избыточных вод через Сарыкамышское озеро и реку Узбой в Каспийское море и далее через Кумо-Манычскую впадину в Черное море. Образовавшийся каскад морей и озер нашел отражение и в «Авесте» (А. Чепалыга). Частота переливов вод Аральского моря в Каспийское море зафиксирована в хвалынских (каспийских) трансгрессиях (дагестанская, избербашская, новокаспийская).

Сильнейшие в истории похолодания на Земле имели место 40 тыс. лет (Фэйрстоун), 20 тыс. лет назад (У. Петерсон) и 5,2 тыс. лет назад (В. Клименко). Самое глубокое похолодание имело место 20 тыс. лет назад, наступил период необычайных холодов за последние 130 тыс. лет – «старый дриас». Младший дриас начался 12 800 лет назад и завершился 11 500 лет назад – последнее мощное оледенение. Катастрофическая заморозка заняла несколько месяцев, около полугодя (Уильям Петерсон).

По заключению климатолога В. Клименко, лютые морозы пришли на Землю после 3800 лет до н.э., сильное похолодание достигло максимума около 3200 лет до н.э.

Образование огромной водной массы Мансийского моря обусловлено формированием многометровых ледовых плотин, запрудивших устье сибирских рек Лена, Обь, Енисей и др. По заключению А. Карнаухова, ледяная наледь шириной 500–1000 км и высотой 150–200 м запрудила северные реки 13–12,5 тыс. лет назад.

Ледовые плотины выросли в результате ужасающих морозов. Но вначале мамонты и другие животные были повержены ударной волной. Тела мамонтов, попавших в эпицентр взрывной волны, были раскромсаны [2].

Жестокие морозы запечатали в вечную мерзлоту многотонные туши мамонтов. По экспертной оценке, чтобы заморозить более чем пятитонные туши мамонтов, нужна температура минус 130 градусов (А.В. Колтыпин). Это была мгновенная заморозка, ибо в желудке мамонтов сохранились тундростепные осенние травы с цветами (лютики, осока и др.) (Г. Хэнкок). Вымирание мамонтов наблюдалось с 14 500–13 800 до 11 700 лет назад. Время мамонтовых «костищ» определено тремя радиоуглеродными датированиями: 14800 + -150; 14200+ -150 и 13600+ -230 лет назад (СО РАН РФ).

Одновременно от сильнейших ударов синхронно с солнечной активностью наблюдались тектонические сдвиги земной коры (Э. Халилов, С. Брюшинкин), проснулись десятки вулканов, особенно Тихоокеанского огненного кольца. Их пепел разметало на сотни километров. Во время катаклизма туши повергнутых мамонтов три-четыре раза засыпало вулканическим пеплом до покрытия их ледяной водой.

На Земле нет источников ужасающих морозов, которые бы запечатали туши мамонтов на многие столетия. Такой мороз есть только в мезосфере. Прорвать слои атмосферы для жесточайшего холода могла быть только мощная ударная волна из далекого космоса. Астероидные, метеороидные потоки подобной силой не обладают.

Всплески радиоактивности, когда содержание радиоуглерода 41 тыс. лет назад внезапно выросло на 250%, 30 тыс. лет назад – до 175%, 13–16 тыс. лет назад – на 150%, являются следами вспышек сверхновых на Земле. По расчетам Фэйрстоуна, ударная волна от взрыва сверхновой (пульсар Геминга), летящая со скоростью 10 тыс. км/сек, преодолеет расстояние в 230 световых лет, или 72 парсека до Земли через 7000 лет. Повышенное содержание радио-

активного изотопа бериллия-10, датированное в 43 и 31 тыс. лет назад, по мнению Мака Харга, может исходить от массивной сверхновой.

Систематизация всплесков радиоактивности (Фэйрстоун), циклов заморозков и таяний снегов (Бёллинг – Аллерёд) (14670; 12890; 11640 лет назад), трансгрессий морей, частоты падений метеоритов, периодов внезапных подъемов вулканической активности (Цилински, Мершон) 16–17 тыс. лет назад, массовой гибели животного мира, потопа – эти и другие маркеры указывают на направление источника взрывной волны.

Все они обращены в звездное небо, откуда не раз на Землю обрушивались беды. Их следы все еще обнаруживаются в виде десятков гигантских кратеров.

Дискуссии развернулись об источнике аномальных катаклизмов, произошедших за последние 40–5 тыс. лет. Наиболее вероятными кандидатами названы пульсар Геминга [3] и двойная звезда Сириус [4, 5]. Особое внимание привлекает Сириус и события, происходившие в этой двойной звезде. Интриги добавляют мифы африканского племени догонов, практически точно описавших события в тройной звезде, где третья все еще не обнаружена. Сириус – звезда южного полушария, и ее орбитальный период – 50 тыс. лет.

Физика процессов этой необычайной звезды, примерно 120 миллионов лет назад превратившейся в белый карлик, до сего времени полностью не раскрыта. Ричард Фэйрстоун, Аллен Уэст, Симон Уэрвик-Смит описали процесс взаимодействия белого карлика и красного гиганта, когда белый карлик взрывается как сверхновая и выбрасывает колоссальную энергию взрыва посредством гигантской ударной волны в межзвездное пространство [3, с. 198–199]. Они полагают, что масштабы взрывов сверхновых могут «носить катастрофический для Земли характер» [3, с. 204]. По их заключению, «за последние 40 тысяч лет на небе появилась 231 сверхновая... некоторые должны были находиться очень близко к нам. Взрыв одной из них мог привести к «Событиям» [3, с. 204]. Белый карлик HR 8210 в созвездии Пегаса, самый близкий кандидат в сверхновые (К. Сэндстром), находится в опасной близости от Земли на расстоянии в 150 световых лет.

Основные положения

Дискуссия развернулась о возможности взрыва Сириуса В как сверхновой. Мнения астрофизиков о возможности взрывов на Сириусе В за последние 50 тыс. лет как сверхновой разделились. Одни считают, что такое невозможно, другие обращают внимание на то, что нет объяснимого ответа. Третьи разводят руками: «В космосе все возможно».

Однако когда целый ряд земных последствий налицо, а источник если не определен и подвергается сомнению, то пока, видимо, нужно выбрать наиболее вероятную версию. При этом одновременно не нужно ослаблять поиск путей разрешения теоретических и практических проблем. И здесь могут быть разные варианты. Взрывы сверхновой Геминга в период 41–37 тыс. лет назад (Фэйрстоун) могли достигнуть оболочек Сириуса В и вызвать необычайную реакцию. Как полагает К. Хайдаров, за время своей жизни звезда тысячи раз претерпевает катастрофы типа «новой звезды», когда сталкивается с другой или в ней происходит атомный взрыв», «летающие водородные гипербомбы и являются одной из основных причин взрывов новых при их встрече со звездами» (К. Хайдаров «Энергия эфира»).

На данный момент, хотя, как предположили Фэйрстоун и его коллеги, последствия возможных взрывов в каждой из 231 сверхновой могли достигнуть земной атмосферы, версия о взрывах Сириуса В как наиболее близкая более предпочтительна для объяснения цикла земных катастроф в период 50 тыс. и 6 тыс. лет назад.

И здесь представляется важным выяснение как минимум двух вопросов: первый – о природе этих взрывов и второй – какова была цикличность этих взрывов. При этом приходится в условиях относительной неопределенности предполагать, что сохраняются возможности наложения аналогичного воздействия других сверхновых.

Принятие за основу того, что взрыв Сириуса В вызвал скалярную волну, предполагает расшифровку ее характеристики.

С. Брюшинкин полагает, что «скалярно-гравитационная волна в пятимерной теории гравитации и электромагнетизма является продольно-поперечной... Она может являться переносчиком ударной волны, возникающей на заключительной стадии коллапса и ответственной за явление расширения оболочки сверхновой» [5].

Так, «взрыв сверхновой звезды SN1987A и скалярно-гравитационная ударная волна, возникшая от взрыва, привела к резонансным тектоническим колебаниям, приведшим к аномальным колебаниям уровня Мирового океана как раз по линии, направленной на Большое Магелланово Облако. Эти колебания, в свою очередь, привели к катастрофическому землетрясению в районе острова Суматра, вызвавшему цунами с огромным количеством жертв с последующим расколом Индо-Австралийской плиты в непосредственной близости от супервулкана Тоба с его последующим пробуждением».

Таким образом, если принять изложенную версию о природе скалярной волны, то к ее последствиям следует отнести реальные факты: тектоническую активность, соответственно, повышенный вулканизм; цунами и потопа, затопления; губительную радиоактивность, массовую гибель животного мира, включая мамонтов, раскромсанных в эпицентре взрыва; разрыв озонового слоя и прорыв жесточайших морозов из мезосферы, вызвавших образование зоны вечной мерзлоты, мгновенную заморозку мамонтов.

Сбрасывание скалярной волной со всех астероидных поясов большого массива астероидного, метеороидного материала, включая гигантскую пылевидную кометную массу из триллионов частиц – фуллеренов; обрушение ударной волной значительной массы кометы Галлея и выброс на земную поверхность ее крупных кусков и пылевидных частей; прорыв атмосферы этой массы в виде огненных потоков («огненных драконов», Ахура Мазда, Ажи дахака, Айдахар), губительные пожары составили основную часть катаклизмов.

Скалярные волны могут достигать Земли и Солнца из разных глубин космоса под разными углами. Они могут пересекаться с орбитами астероидных поясов, но возможно их прохождение по перпендикулярному, ретроградному курсу. Вероятны и рикошетные столкновения ударных волн с орбитами комет, метеороидов, астероидов.

Признание возможности губительных атак ударных волн от взрыва оболочек Сириуса В (20; 7,5; 5,2 тыс. лет назад), или же от пульсара Геминга (41–34 тыс. лет назад), или же вовсе из других источников предполагает их соотнесение с катастрофическими явлениями на Земле. Такая работа предусматривает хронологическую систематизацию катаклизмов. Последовательность событий обусловлена спецификой природных явлений. Так, например, заморозка устьев рек и образование ледовых плотин происходит в относительно короткие сроки. Но заполнение обширных водных пространств зависит от объема речных вод и масштабов территории заполнения. На этот процесс может повлиять начальное цунами океанических вод, хлынувших на эти пространства. И поэтому нужен суммарный расчет океанических и речных потоковых вод. Возможны различные варианты, но, в принципе, такое предположение означает сокращение сроков наполнения и образования водных бассейнов.

Достижение определенных границ возникших водных бассейнов в течение какого-то времени предопределяет начало истока через природные шлюзы. Этот исток может существовать в период переполнения этих временных бассейнов.

Порядок событий периодических катаклизмов позволяет выделить частоту, время космических явлений, обнаружить определенные циклы вызванных выбросами колоссальной энергии взрывных волн и составить хронологию обусловленных земных катастроф.

При этом можно предположить с большой вероятностью, что выброс всепроникающей ударной волны сопровождался повышением уровня радиоактивности и зафиксирован в ее всплесках (41–38, 34–32, 16–11 тыс. лет назад), возрастанием вулканической активности. В других же случаях ударная волна сметала части из астероидных поясов в виде пылевидных кометных масс или же вырывала части кометы Галлея и выбрасывала их на земную поверхность. Это происходило в периоды совпадения периода пролетов (пучностей, Большого сареса) со взрывными выбросами звезд.

Результаты и обсуждение

Сближение с земной орбитой орбиты кометы Галлея во время Большого сареса, названное пучностями (Н.А. Беляев, К.И. Чурюмов, Б. Чириков), которые повторяются через каждые 1788,4 г., происходили в 2699,8 г. до н.э.; 4468,3; 6236,7; 8005,1; 9773,6; 11542,0; 13330; 15118,4; 16906,8; 18695,2 гг. до н.э. и далее.

Верификация этих событий в эпосах, мифах, легендах народов позволяет, с одной стороны, находить исторические ориентиры, с другой – определить само время, отраженное в этих мифах.

Так, в «Авесте» отмечены события потопа, когда капля дождя была значительной и вода поднялась в человеческий рост, водная масса заполнила треть земли, непрерывный снег заполнил все пространство и растаявшая масса погубила весь скот. Целые главы посвящены воздействию звезды Тиштрия, ее спутнику Сатавэса, а также Вэртрангу, больше похожему на железосодержащий метеорит, а также метеоритам, которые падают, как черви, между небом и землей, некоторые из них пробивают землю. Хроника этих событий и то значительное внимание, которое им уделено в «Авесте», свидетельствуют о масштабности воздействия.

Анализ характера воздействия звезды Тиштрия, идентифицированной как звезда Сириус, говорит о том, что это воздействие могло быть опосредованным. Наиболее вероятно, что это была метельчатая «ужасная» комета Галлея, которая была выброшена на земную орбиту взрывной волной Сириуса В. Одновременно в этот период наблюдались «черви между небом и землей», а также гибельная Вэртранга – железный метеорит, у которого «клыки, челюсти из железа».

Таблица 1 – Катастрофы, события катаклизма

Катаклизмы	Периоды, тыс. лет назад								
Пики радиоактивности	41	27,3		16	13	11			
Вспышки бериллия-10	43	31							
Всплеск углерода-14	42								
Событие Лашампа	41,4								
Экспедиция полюсов Моно		34				10,4			
«Событие» по Фэйрстоуну	41	34			13				
Образование Мансийского моря	35,7	27,3	19			11,6			
Взрывы Сириуса В*			20	15,9		11,5			5,2
Всплески вулканизма				16-17					
«Пучности» кометы Галлея	42,3	31,5	18,9	15,3	13,5	11,8	10,	8,2	6,5
Падение астероидов			18	16	12,8	11,5	9,6		5,1
Суперкатастрофы, сброс вод Арктического озера			19,4	16,0	14,9	11,6	9,6	7,6	
Цикл Бёллинга – Аллерёда					14,7	12,5	9,6		
Гибель мамонтов	44,7	37,3-29,1	22,1-18	16,5	14,9-13,5	12-11,6	9,5		
Ледовые дамбы	35	27	20	15	13,0	11,5			5,2
«Старый», младший дриас			20		12,8	11,5			
Прорыв Тургайской долины		28	19	16		11,6			4,0
Резкое похолодание	40		20		12,8				5,2
Примечание – Составлено автором на основе данных [3].									

В этой таблице, где как минимум 9 пиковых значений совпадают по датам, ряд из них являются расчетными, приблизительными. Пустые графы могут означать лишь отсутствие соответствующих данных, но не отсутствие событий катаклизма. Дополнительные исследования, вполне вероятно, позволят получить необходимые данные, чтобы заполнить временно пустующие графы.

Маркерами этих событий являются зафиксированные приборами радиоактивные изотопы бериллия-10, углерода-13, иридий, гелий-3, калий-40, железо-60, цезий-137, радиоактивный торий, плутоний, уран, нитрат аммония, наноалмазы. В местах падения приборы показали, что величина радиоактивности в 2000 раз выше нормы, содержание калия-40 выше обычного в 200 раз, титана – в 25 раз больше, радиоактивного тория – в 10 раз больше. Содержание урана в месте падения в 1600 раз больше, чем в нормальной почве, радиоактивность составила 800%, выявлено более 20 редкоземельных элементов [3].

Хронологизацию катаклизмов облегчила бы классификация обнаруженных изотопов по источникам взрывов сверхновых, если такое возможно. К примеру, по мнению М. Харга, изотоп бериллий-10 мог появиться от взрыва массивной сверхновой. Железо-60 – один из изотопов производимого сверхновой из группы молодых звезд (Бенит и его группа, Фэйрстоун) [3, с. 220]. Из этой группы изотопов космического происхождения, по их мнению, важными «являются углерод (C) 14, бериллий (Be)10, алюминий (Al) 26, хлор (Cl) 36 и кальций (Ca) 41» [3, с. 274]. Самым важным является углерод C-14, поскольку излучение сверхновой производит его много [3, с. 274]. В образцах льда изотопы сверхновой Be 10, Cl 36, Al 26 имеют пик, относящийся ко времени 41 тысяча лет назад [3, с. 288].

Привлекают совпадения некоторых дат, предполагающие их определенную, обусловленную синхронность. Так, на основе сравнительной характеристики колебаний климата за последние 130 тыс. лет С.П. Казьмин и И.А. Волков пришли к заключению, что самое глубокое похолодание имело место 20 тыс. лет назад и соответствует морской изотопной стадии МИС 2 и началу «старого дриаса». На этот период приходится, по оценке, взрыв Сириуса В. В разбросе 1–2 тыс. лет отмечены ранние находки туш мамонтов порядка 18 тыс. лет, суперкатастрофа – сброс вод Арктического озера в Мировой океан 19,4 тыс. лет назад, пучности кометы Галлея 18,7 тыс. лет и прорыв Тургайской долины 19 тыс. лет назад. Можно предположить, что первый взрыв Сириуса В и отрыв оболочки длились порядка 1,3 тыс. лет и в заключительной стадии первого цикла, преодолевая огромное расстояние в 8,58 световых лет (световой год – расстояние, проходимое светом за год, приблизительно равное 9 трлн 460 млрд км), или 81,5 трлн км со скоростью выше скорости света – 300 тыс. км/сек. Эта ударная волна достигает атмосферы Земли за 280 лет (250) и рикошетом, весьма вероятно, сбивает части кометы Галлея, которые обрушились на Землю.

В этот период ударная волна разрушает ранее образованные ледовые плотины, и накопленная вода уходит в Мировой океан. Во время повторного цикла вновь образованные ледовые плотины запрудили все сибирские реки, которые, заполнив равнины Западно-Сибирской долины, способствовали формированию Мансийского моря. Переполненные воды этого моря через 1,0 тыс. лет прорвались в Тургайскую долину. Анализ диаграммы Бёллинга – Аллерёда свидетельствует о колебаниях внутри цикла через 300, 500 и 1000 лет. Можно заключить, что взрыв не был одномоментным, а шел процесс, где интенсивные вспышки длились в течение 1800 лет.

Следующий выброс взрывной волны Сириуса В 15,9 тыс. лет назад, тысячелетняя суперактивность вулканов 16–17 тыс. лет назад, а также пик всплеска радиоактивности 16 тыс. лет назад практически увязывают в один узел все эти даты. На этот период приходится очередная пучность кометы Галлея (16,9 тыс. лет назад) и сброс вод Арктического озера в Мировой океан (16 тыс. лет назад). Синхронность пяти важных дат катаклизмов представляется не случайной, а вполне взаимообусловленной.

Наибольшее совпадение дат – 9 – свидетельствует о значимой синхронности событий, приходится на 13-е тысячелетие назад. Вызывает удивление совпадение большинства древних календарей. Древнеегипетский – 11 542 г. до н. э., древнеассирийский – 11 542 г. до н. э., древнеиндийский – 11 652 г. до н. э., майя – 11 653 г. до н. э., японский – 11 640 и 11 580 г. до н. э., китайский – 11 640, 11 580 лет до н. э. (Ю. Опперт).

Обращает на себя внимание кривая динамики уровня радиоактивности и похожая на аналогичную динамику в диаграмме Бёллинга – Аллерёда. Если полагать, что ломаные линии есть характеристики процесса взрыва Сириуса В, то можно определить их природу, указывающую на некую закономерность выгорания его составляющих.

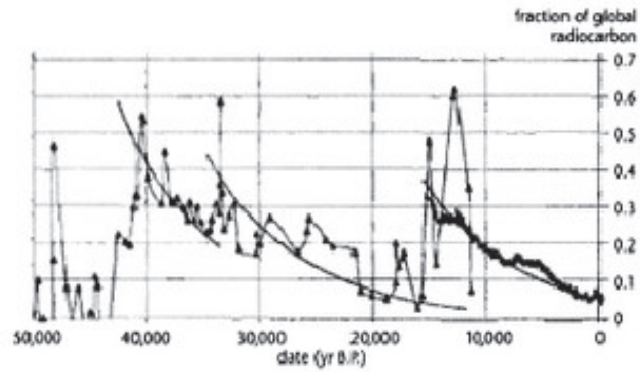

Рисунок 1 – Основные пики увеличения радиоактивности с 50 тыс. до 11 тыс. лет до н.э.

Примечание – Составлено на основе данных [3].

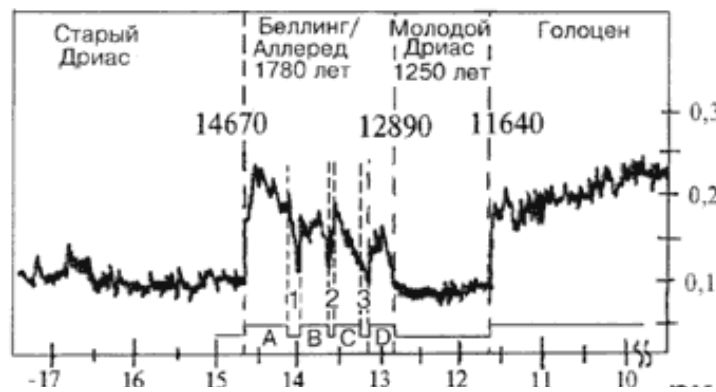

Рисунок 2 – Изменение толщины годичных отложений льда в Гренландии

Примечание – Составлено на основе данных [3].

Интерес представляет анализ гренландских ледников, возраст которых составляет самое большее один миллион лет. По словам авторов исследования проекта Camp Century, запущенного в 1950 г., Гренландия является своего рода лакмусовой бумажкой климатических изменений. На леднике в северо-западной части острова военные США в свое время пробурили более двадцати тоннелей. И Camp Century оставил важное с научной точки зрения «наследство»: 1,3-км керн, изъятый из древней ледниковой массы. Как отмечают исследователи, «полностью восстановить климат острова при помощи единственного керна невозможно. Вероятно, ледниковый покров неоднократно менялся и реформировался за свою историю», сообщает Science». И поэтому удалось по единственному керну определить историю ледника за период с 9 тыс. лет назад до 18 тыс. лет. Это немалый срок. Этот анализ дополняет данные по динамике радиоактивности за период 50–11 тыс. лет назад.

Заключение

Можно сказать, что имеющиеся данные позволяют реконструировать динамику воздействия взрывных волн, длившихся как минимум в течение 40 тыс. лет. В совокупности эти данные являются пока единственными выявленными следами космического воздействия на Земле, зеркально отражающими его природу. И хотя нет ясности, являются ли эти радиоактивные последствия результатами взрывов одного, двух или нескольких сверхновых, но это не устраняет фактов их реального воздействия.

Некоторые исследователи полагают, что, возможно, взрывы сверхновых могли начаться раньше 20 тыс. лет назад. График из 6 больших и 10 малых пиков радиоактивности, начавшихся где-то за 47 тыс. лет и продолжавшихся до 9 тыс. лет назад, возможно, характеризует период превращения, коллапсирующего сброса оболочек сверхновых. Вполне вероятно, что в течение практически 40 тыс. лет на Землю обрушивались разной степени 16 взрывных волн, полные радиоактивности. Ударная волна сверхновой, достигая Солнца, воздействовала на его активность и синхронно вызывала земную тектоническую активность. И далее, как отмечено выше, последовали перечисленные катастрофические события.

И если мы будем полагать, что единственным источником взрывов является Сириус В, то интерес вызывает затухание уровня радиоактивности вне зависимости от силы взрывов. Как уже отмечалось выше, уровень радиоактивности 41 тыс. лет назад внезапно вырос на 250%, 30 тыс. лет назад – до 175%, 13–16 тыс. лет назад – на 150%. То есть за 28 тыс. лет обнаруженный уровень радиоактивности уменьшился на 100%, в то же время, как видно из графика, выявленная вспышка взрыва даже выше начального. Эти противоречия нуждаются в дополнительном изучении и адекватном объяснении.

И если исследователи полагают, что первый взрыв на Сириус В произошел 20 тыс. лет назад, то встает вопрос о взрывах в период с 41 тыс. лет назад. Здесь два варианта: или период взрывов на Сириусе продлевается еще на 21 тыс. лет и более, или же речь может идти о других источниках, таких как пульсар Геминга (Фэйрстоун).

Большой разброс дат, полученных радиоуглеродным методом или же методом оптически стимулированной люминесценции (ОСА), вследствие передислокации слоев грунта, почвы затрудняет их безоговорочное применение.

Какой же экстраординарный процесс мог происходить на Сириусе В? На этот вопрос пока полного ответа нет. Круг претендентов сужается. Наука в поиске. Чтобы максимально снять вопросы к космосу, нужно ответы на них более масштабно и целенаправленно искать и на Земле. Достижения астрофизики, компьютерного моделирования, радиоуглеродных и иных методов позволят в результате комплексных исследований относительно близких сверхновых составить приближенную картину событий, приведших к земным катастрофам. Думается, разгадка тайн Сириуса В найдется в недалеком будущем.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Гросвальд М.Г. Евразийские гидросферные катастрофы и оледенение Арктики. – М., 1999.
- 2 Хиббен Ф. Пропавшие американцы. – 1946.
- 3 Фэйрстоун Р., Уэст А., Уэрвик-Смит С. Цикл космических катастроф. Катаклизмы в истории цивилизации. – Москва: Вече, 2008.
- 4 Мартынов Д.Я. Красный Сириус // Земля и Вселенная. – 1976. – № 1.
- 5 Брюшинкин С.М. Вспышки Сириуса, породившие богов. – М., 2007.
- 6 Брюшинкин С.М. Возможное воздействие скалярной волны от вспышек Сириуса В на Землю. Zen.yandex.ru
- 7 Беляев Н.А., Чурюмов К.И. Комета Галлея и ее наблюдения. – Москва: Наука, 1985.
- 8 Хэнкок Г. Следы богов. – Москва: Вече, 2001.
- 9 Волков И.А., Казьмин С.П. Сток последнего оледенения Севера Евразии // География и природные ресурсы. – 2007. – № 4.
- 10 Карнаухов А.В., Карнаухов В.Н. Новая модель оледенения в Северном полушарии. – М., 1997.
- 11 Илларионов А.Г. Тургайский спиллвей. – Ижевск, 2013.
- 12 Свиточ А.А. История последнего Аральского моря // Аридные экосистемы. – 2009. – Том 15. – № 2.
- 13 Свиточ А.А. Колебания Каспийского моря в плейстоцене // Каспийское море: палеогеография и геоморфология. – М., 1991.
- 14 Ахметьев М. Геология и геофизика. – 2011. – Т. 52. – № 10.
- 16 Клименко В.В. Климат: непрочитанная глава истории. – М., 2009.
- 17 Авеста в русских переводах (1861–1996). – Санкт-Петербург, 1997.
- 18 Алшанов Р. Тайны двадцати тысячелетий: поиски и открытия. – Алматы, 2021.

REFERENCES

- 1 Grosval'd M.G. (1999) Evrazijskie gidrosfernye katastrofy i oledenie Arktiki. M. (In Russian).
- 2 Hibben F. (1946) Propavshie amerikancy. (In Russian).
- 3 Fjejrstoun R., Ujest A., Ujervik-Smit S. (2008) Cikl kosmicheskikh katastrof. Katakлизмы v istorii civilizacii. Moskva: Veche. (In Russian).
- 4 Martynov D.Ja. (1976) Krasnyj Sirius // Zemlja i Vselennaja. No. 1. (In Russian).
- 5 Brjushinkin S.M. (2007) Vspyski Siriusa, porodivshie bogov. M. (In Russian).
- 6 Brjushinkin S.M. Vozmozhnoe vozdejstvie skaljarnoj volny ot vspyshek Siriusa V na Zemlju. Zen. yandex.ru. (In Russian).
- 7 Beljaev N.A., Churjumov K.I. (1985) Kometa Galleja i ee nabljudenija. Moskva: Nauka. (In Russian).
- 8 Hjenkok G. (2001) Sledы bogov. Moskva: Veche. (In Russian).
- 9 Volkov I.A., Kaz'min S.P. (2007) Stok poslednego oledenenija Severa Evrazii // Geografija i prirodnye resursy. No. 4. (In Russian).
- 10 Karnauhov A.V., Karnauhov V.N. (1997) Novaja model' oledenenija v Severnom polusharii. M. (In Russian). (In Russian).
- 11 Illarionov A.G. (2013) Turgajskij spillvej. Izhevsk. (In Russian).
- 12 Svitoch A.A. (2009) Istorija poslednego Aral'skogo morja // Aridnye jekosistemy. Tom 15. No. 2. (In Russian).
- 13 Svitoch A.A. (1991) Kolebanija Kaspijskogo morja v plejstocene // Kaspijskoe more: paleogeografija i geomorfologija. M. (In Russian).
- 14 Ahmet'ev M. (2011) Geologija i geofizika. T. 52. No. 10. (In Russian).
- 16 Klimenko V.V. (2009) Klimat: neprochitannaja glava istorii. M. (In Russian).
- 17 Avesta v russkix perevodah (1861–1996). Sankt-Peterburg, 1997. (In Russian).
- 18 Alshanov R. (2021) Tajny dvadcati tysjacheletij: poiski i otkrytija. Almaty. (In Russian).

Р.А. АЛШАНОВ,*¹

Э.Ф.Д., профессор.

*e-mail: r.alshanov@turand.edu.kz

¹«Туран» университеті,

Алматы қ., Қазақстан

В СИРИУСЫНЫҢ ҚҰПИЯСЫ: ЖЕРДЕГІ ЖАУАПТАРДЫ ІЗДЕУ

Аңдатпа

Ғылымда В Сириусының супернова сияқты жарылу мүмкіндігі туралы пікірталастар болды. Астрофизиктердің соңғы 50 мың жыл ішінде В Сириусында суперновалар сияқты жарылыстардың болу мүмкіндігі туралы пікірлері екіге бөлінеді. Кейбіреулер бұл мүмкін емес деп санайды, ал, басқалары түсіндіре алатын жауаптың жоқ екеніне назар аударады. Тағы біреулері: «ғарышта бәрі мүмкін» деген философиялық ойды ұстанады. Мақаланың мақсаты – 50 мың жылдан 5 мың жыл бұрынғы кезеңдегі жер бетіндегі апаттардың мазмұнын құрайтын катаклизмдердің пакеттік сәйкестіктерін талдау. Осы ерекше оқиғаларды топтастыру кем дегенде 9 уақыт сәйкестігін анықтауға мүмкіндік береді. Және олар кездейсоқ емес. Катаклизмдердің реттілігі олардың белгілі бір байланысын көрсетеді. Ал негізгі мәселе олардың қайнар көзі туралы болып отыр. Ғалымдар мұның себебі тек суперновалардың жарылыстары болуы мүмкін екенін анықтады. Алайда, осы уақытқа дейін Жерге жақын орналасқан 231 супернованың қайсысы тікелей көзі болуы мүмкін екенін анықтау мүмкін емес. Соққы толқынының табиғаты туралы мәселе әлі де даулы болып қала береді. Қақтығыстардың сипаты мен ерекшеліктері де толық анықталмаған. Жүргізілген зерттеулерді қорытындылай келе, автор іздеуді ғарыштық себеп және жердегі іздер ретінде жалғастыруды ұсынады. Бұл зерттеулер жан-жақты және жүйелі болуы керек.

Тірек сөздер: апаттар, мезосфераның жарылуы, мұз бөгеттері, су тасқыны, радиоактивтіліктің жарылуы, жарылыстар, ғарыш көздері, жердегі катаклизмдер.

R.A. ALSHANOV,*¹

d.e.s., professor.

*e-mail: r.alshanov@turan-edu.kz

¹Turan University, Almaty, Kazakhstan

ENIGMA OF SIRIUS B: SEARCHING FOR REAL ANSWERS

There is a hot discussion about the possibility of the explosion of Sirius B as a supernova in science. Astrophysicists' opinions on the possibility of supernova explosions at Sirius B during the last 50 thousand years are various. Some believe that such a thing is impossible, others point out that there is no explainable answer. Others are philosophically perplexed: “everything is possible in the cosmos”. The purpose of this article is to analyze the batch of coincidences of cataclysms, which make up the content of terrestrial catastrophes in the period from 50 thousand years ago to 5 thousand years ago. Grouping of these extraordinary events reveals at least 9 temporal coincidences, which are not random. Sequence of cataclysms shows their definite interrelation. The main question is about their source. Scientists have established that only supernova explosions can be the cause. However, so far it is not possible to identify which of 231 near-Earth supernovae may be the direct source. The question about the nature of the shock wave remains debatable. The nature and peculiarities of the collisions are not fully determined. Summarizing the conducted studies, the author proposes to continue the search for both cosmic causes and traces on the Earth. These studies should be comprehensive and systematic.

Key words: disasters, mesosphere breakthrough, ice dams, floods, bursts of radioactivity, explosions, cosmic sources, earth cataclysms.

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ ЧИТАТЕЛЕЙ

Научный журнал «Вестник университета «Туран» – «Тұран» университетінің хабаршысы» включен в Перечень научных изданий, рекомендуемых Комитетом по контролю в сфере образования и науки Министерства образования и науки Республики Казахстан для публикации основных результатов научной деятельности, отрасль «Экономика»

(приказ Комитета по контролю в сфере образования и науки МОН РК № 526 от **25.06.2021 г.**
«О внесении дополнений в приказ № 52 от 28 января 2021 г. «Об утверждении Перечня научных изданий, рекомендуемых Комитетом по контролю в сфере образования и науки Министерства образования и науки Республики Казахстан для публикации основных результатов научной деятельности»)

Научный журнал «Вестник университета «Туран» – «Тұран» университетінің хабаршысы» размещен в Научной электронной библиотеке (г. Москва, Российская Федерация) в открытом доступе для читателей и включен в аналитическую базу данных «Российский индекс научного цитирования» (РИНЦ) с целью предоставления возможности поиска, просмотра и использования материалов научного журнала в информационных, научных и учебных целях (договор № 361-06/2016 от 16.06.2016 г.)

Регистрация пользователя в Научной электронной библиотеке является **необходимым условием** для получения доступа к полным текстам публикаций, размещенных на платформе eLIBRARY.RU

**Научная электронная библиотека eLIBRARY.RU:
<http://elibrary.ru>**

ОҚЫРМАҢДАРҒА АРНАЛҒАН АҚПАРАТ

Тұран» университетінің хабаршысы» ғылыми журналы Ғылыми еңбектің негізгі нәтижелерін жариялау үшін Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Білім және ғылым саласындағы бақылау комитеті ұсынатын ғылыми басылымдар тізбесіне енгізілді, «Экономика» саласы.

(«Ғылыми еңбектің негізгі нәтижелерін жариялау үшін Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі білім және ғылым саласындағы бақылау Комитеті ұсынатын ғылыми баспалар Тізбесін бекіту туралы» 2021 жылғы 28 қаңтардағы № 52 бұйрығына толықтырулар енгізу туралы» ҚР БҒМ Білім және ғылым саласындағы бақылау комитетінің **25.06.2021 ж. № 526** бұйрығы)

«Тұран» университетінің хабаршысы» ғылыми журналы оқырмандар ашық қол жеткізе алатын Ғылыми электронды кітапханаға (Мәскеу, Ресей Федерациясы) енгізілді және ғылыми журналдардың материалдарын ақпараттық, ғылыми және білім беру мақсаттарында іздеу, көру және пайдалану мүмкіндігін қамтамасыз ету үшін Ресейлік ғылыми дәйексөз алу индексі (РИНЦ) аналитикалық базасына енді (Келісімшарт № 361-06 / 2016 ж. 16.06.2016 ж.).

eLIBRARY.RU платформасында жарияланған жарияланымдардың толық мәтініне қол жеткізу үшін Ғылыми электронды кітапханаға пайдаланушының тіркелуі қажетті шарт болып табылады.

**Ғылыми электронды кітапхана eLIBRARY.RU:
<http://elibrary.ru>**

INFORMATION FOR READERS

The scientific journal “Bulletin of Turan University” is in the list of scientific publications recommended by the Committee for Control in the Field of Education and Science of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for publishing main results of scientific activity, the branch “Economy”

(by the order of the Committee for Control in the Field of Education and Science of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan №. 526 from **25.06.2021** “On Amendments to Order No. 52 from January 28, 2021” On Approval of the List of Scientific Publications Recommended by the Committee for Control in the Field of Education and Science of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for publishing main results of scientific activity”)

The scientific journal “Bulletin of Turan University”, hosted in the Scientific electronic library (Moscow, Russian Federation), is free to readers and included in the analytical database “Russian science citation index” (RSCI) with the aim of providing search, view and use materials of scientific journal in for information, research and education (contract №.361-06/2016 from 16.06.2016)

User registration in the Scientific electronic library is **a necessary condition** to gain access to the full text publications hosted on the eLibrary platform.RU

Scientific Electronic Library eLIBRARY.RU:
<http://elibrary.ru>

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ, ПУБЛИКУЕМЫХ В ЖУРНАЛЕ «ВЕСТНИК УНИВЕРСИТЕТА «ТУРАН»

Материалы принимаются на казахском, русском и английском языках через официальный сайт журнала (<https://vestnik.turan-edu.kz/>), в котором имеется подробная инструкция для авторов о процессе подачи статей, а также об оплате публикации.

Текст статьи должен быть набран в **WINWORD XP** или *. RTF (Reach text format). Шрифт **Times New Roman**, кегль **14**, текст должен быть набран через один интервал и не превышать **8** страниц.

В левой верхней части листа печатается **МРНТИ** и **УДК**.

Далее в правой верхней части листа печатаются на трех языках (казахском, русском и английском) фамилия и инициалы автора, место работы, ученая степень и звание, название страны и города, e-mail; если авторов несколько – указать основного автора статьи (знаком*). В середине листа прописными буквами печатаются **название** материала, далее – **ключевые слова** (7–8 слов, в том числе не более двух словосочетаний) на трех языках. Затем идет текст, который следует печатать **без переносов**, соблюдая следующие размеры полей: левое – 30 мм, правое – 10 мм, верхнее – 15 мм, нижнее – 20 мм. Абзацный отступ начинается с третьего знака. Формулы набирать только в приложении – **редактор формул (Microsoft Equation)**. **Таблицы, рисунки и схемы** печатаются без заливок.

В тексте в **квадратных скобках** даются ссылки на использованную литературу, **список литературы** печатается в конце статьи в количестве 10–15 наименований. Литература, представленная на кириллице, дается в двух вариантах – в оригинале и романизированным алфавитом (**транслитерация** – <http://www.translit.ru>).

После списка литературы должна быть **аннотация** (200–250 слов, 14 кегль) на трех языках, в котором указываются цель статьи и использованные методы исследования. Далее печатается **название статьи** также на трех языках.

Потенциальные авторы журнала должны в соответствии с заголовками придерживаться следующих правил по структуре статьи (**название, аннотация, ключевые слова, введение, основные положения, материалы и методы, результаты, обсуждение, заключение, информация о финансировании (при наличии), литература, транслитерированный список литературы**).

Заголовки структурных элементов статьи должны быть выделены жирным шрифтом.

Текст статьи должен быть оригинальным, ранее нигде не опубликованным.

Статья проходит «слепое» рецензирование, рецензенты назначаются редколлегией журнала.

В конце статьи просим указать Ф.И.О. полностью, обратный адрес, телефоны, факс, адрес электронной почты (e-mail).

Ответственность за содержание статьи несет автор (авторы). Мнение Научно-редакционного совета не всегда совпадает с мнением автора (авторов). Редакционный совет оставляет за собой право публикации или отклонения статей.

В целях выявления и предотвращения научного плагиата в соответствии с «Положением об организации деятельности по выявлению и предотвращению научного плагиата в университете «Туран» редакцией журнала проводится проверка на антиплагиат статей, представленных для публикации.

Ссылка на наше издание при перепечатке обязательна.

Наш адрес: **050013, г. Алматы, ул. Сатпаева, 16А, университет «Туран».**

Телефон для справок: **8(727) 260-40-18, 260-70-00.**

Сайт: <https://vestnik.turan-edu.kz/>

Редакционная коллегия

«ТҰРАН» УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ» ЖУРНАЛЫНДА ЖАРИЯЛАНАТЫН МАҚАЛАЛАРДЫ РӘСІМДЕУГЕ ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР

Материалдар қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде журналдың ресми сайты (<https://vestnik.turan-edu.kz/>) арқылы қабылданады, онда авторларға мақалаларды жіберу үдерісі, сондай-ақ ақы төлеу туралы толық нұсқаулық бар.

Мәтін **WINWORD XP** немесе*. **RTF (Reach text format)** форматында терілуі тиіс. **Times New Roman** шрифт, **14** кегль. Жазба мәтіні бір жол аралығы арқылы теріліп, **8 беттен** аспауы тиіс.

Парақтың үстінгі сол жақ бұрышында **ҒТАМИ** және **ӘОК** жазылады.

Одан әрі, парақтың оң жақ жоғары бөлігінде автордың тегі мен инициалдары, жұмыс орны, ғылыми дәрежесі мен атағы, ел мен қала атауы, e-mail үш тілде сөздер (қазақша, орысша және ағылшынша) жазылады, егер бірнеше автор болса – мақаланың негізгі авторын (* белгісімен) көрсетіңіз. Парақтың ортасына материалдың **атауы** бас әріптермен, одан әрі – **тірек сөздер** (7–8 сөз, екі сөз тіркесінен аспауы керек) үш тілде жазылады. Содан кейін мәтіннің келесі жиек мөлшерін сақтай отырып, **тасымалдаусыз** басу қажет: сол жақ – 30 мм, оң жақ – 10 мм, үстінгі – 15 мм, астыңғы – 20 мм сақтай отырып тасымалсыз жазылады. Азат жол үшінші белгіден басталады. Формулалар тек **формалар редакторы (Microsoft Equation)** қосымшасында терілу керек. **Кестелер, суреттер және схемалар** қосымша бояуларсыз жазылады.

Мәтінде **квадрат жақшалар** ішінде қолданылған әдебиеттерге сілтемелер, ал **қолданылған әдебиеттер** тізімі мақала соңына 10-15 атау көлемінде жазылады. Кириллицада ұсынылған әдебиеттер екі нұсқада - түпнұсқада және романизацияланған алфавитте (**транслитерация - <http://www.translit.ru>**) беріледі.

Қолданылған әдебиеттер тізімінен кейін мақаланың мақсаты мен қолданылған зерттеу әдістері көрсетілген **андатпа** (200–250 сөз, 14 кегль) үш тілде жазылады. Одан әрі, мақаланың **атауы** үш тілде жазылады.

Журналдың потенциалды авторлары тақырыптарына сәйкес мақаланың құрылымы бойынша келесі ережелерді ұстануы тиіс (**атауы, андатпа, тірек сөздер, кіріспе, негізгі ережелер, материалдар мен әдістер, нәтижелер, талқылаулар, қорытынды, қаржыландыру туралы ақпарат (бар болса), әдебиеттер, транслитерацияланған әдебиеттер тізімі**).

Мақаланың құрылымдық элементтерінің тақырыптары қалың қаріппен көрсетілуі керек.

Мақала мәтіні еш жерде жарияланбаған түпнұсқалық нұсқада болуы тиіс.

Мақала жасырын рецензиялаудан өтеді, рецензенттерді журналдың редколлегиясы тағайындайды.

Мақаланың соңында толық аты-жөнін, кері мекенжайын, телефондарын, факсін, электрондық пошта мекенжайын (e-mail) көрсетуіңізді сұраймыз.

Мақаланың мазмұнына автор (авторлар) жауапты. Ғылыми-редакциялық кеңестің пікірі әрдайым автордың (авторлардың) пікірімен сәйкес келе бермейді. Редакциялық кеңес мақалаларды жариялау немесе қабылдамау құқығын өзіне қалдырады.

Ғылыми плагиатты анықтау және оның алдын алу мақсатында «Тұран» университетінде ғылыми плагиатты анықтау және оның алдын алу жөніндегі қызметті ұйымдастыру туралы ережеге» сәйкес журнал редакциясы жариялауға ұсынылған мақалаларды антиплагиат бойынша тексерістен өткізеді.

Біздің басылымға қайта басылған кезде сілтеме міндетті.

Біздің мекен-жайымыз: **050013, Алматы қ., Сәтпаев көш., 16А, «Тұран» университеті.**

Анықтама телефоны: **8(727) 260-40-18, 260-70-00.**

Сайт: <https://vestnik.turan-edu.kz/>

Редакциялық алқа

REQUIREMENTS FOR THE DESIGN OF ARTICLES PUBLISHED IN THE JOURNAL “BULLETIN OF TURAN UNIVERSITY”

Manuscripts are accepted in Kazakh, Russian and English through the official website of the journal (<https://vestnik.turan-edu.kz/>), which provides with the detailed instructions for authors about the process of submitting articles, as well as publication fees.

The text of the article must be typed in **WINWORD XP** or *. RTF (Reach text format). **Times New Roman** font, size **14**, the text must be typed in one interval and not exceed 8 pages.

IRSTI and **UDC** are printed in the upper left part of the sheet.

Then, in the upper right part of the sheet, the author's surname and initials, place of work, academic degree and title, name of the country and city, and e-mail are printed in three languages (Kazakh, Russian, and English). If there are several authors, indicate the main author of the article (with the *sign). In the middle of the sheet, **the name of the manuscript** is printed in capital letters, followed by **keywords** (7-8 words, including no more than two phrases) in three languages. Then there is the text that should be printed without hyphenation, observing the following field sizes: left-30 mm, right-10 mm, top-15 mm, bottom-20 mm. The paragraph indent begins with the third character. Formulas must be given in the **formula editor** application (Microsoft Equation). **Tables, figures, and diagrams** are printed without fills.

In the text, references to the literature used are given in **square brackets**, the list of references is printed at the end of the article comprising 10-15 titles. The reference presented in the Cyrillic alphabet is given in two versions – in the original and in the Romanized alphabet (**transliteration** – <http://www.translit.ru>).

A short abstract (200-250 words, 14 size) should be given in three languages after the list of references, which indicates the purpose of the article and the research methods used. Then **the title of the article** is also printed in three languages.

Authors of the journal should adhere to the following requirements concerning the structure of the article in accordance with the headings (**title, abstract, keywords, introduction, main provisions, materials and methods, results, discussion, conclusion, information about funding (if available), references, transliterated list of references**).

The headings of the structural elements of the article should be given in bold.

The text of the article must be original, not previously published anywhere.

The article is subjected to “blind” review, the reviewers are appointed by the Editorial board of the journal.

At the end of the article, please indicate your full name, return address, phone numbers, fax, and e-mail address.

The author (s) is/are responsible for the content of the article. The opinion of the Scientific and Editorial Board does not always coincide with the opinion of the author (s). The Editorial Board reserves the right to publish or reject articles.

In order to identify and prevent scientific plagiarism, in accordance with the “Regulations on the organization of activities for the identification and prevention of scientific plagiarism at Turan University”, the Editorial board of the journal checks articles submitted for publication for anti-plagiarism.

A link to our publication is required when reprinting it.

Our address: **050013, Almaty, Satpaev ave. 16a, Turan University**

Phone: **8(727) 260-40-18, 260-70-00.**

Website: <https://vestnik.turan-edu.kz/>

Editorial board

УВАЖАЕМЫЕ ПОДПИСЧИКИ!

Наш индекс: **75665**

Стоимость подписки на 3 месяца – **460 тенге**

Учредитель: университет «Туран»

г. Алматы, ул. Сатпаева, 16А.

Тел.: 260-40-18, 260-70-00

E-mail: maya60@list.ru;

m.zhuikova@turan-edu.kz;

vestnik@turan-edu.kz

Сайт: <https://vestnik.turan-edu.kz/>

ҚҰРМЕТТІ ЖАЗЫЛУШЫЛАР!

Біздің индекс: **75665**

Жазылу құны 3 айға – **460 теңге**

Негізін қалаушы: «Туран» университеті

Алматы қ., Сәтпаев көш., 16А.

Тел: 260-40-18, 260-70-00

E-mail: maya60@list.ru;

m.zhuikova@turan-edu.kz;

vestnik@turan-edu.kz

Сайт: <https://vestnik.turan-edu.kz/>

DEAR READERS!

Our index: **75665**

Subscription cost for 3 months – **460 tg**

Founder: Turan University

16 A Satpaev ave., Almaty

Tel: 206-40-18, 260-70-00

E-mail: maya60@list.ru;

m.zhuikova@turan-edu.kz;

vestnik@turan-edu.kz

Website : <https://vestnik.turan-edu.kz/>

«ТҰРАН» УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ
Ғылыми журнал
№ 2 (94) 2022 ж.

ВЕСТНИК УНИВЕРСИТЕТА «ТУРАН»
Научный журнал
№ 2 (94) 2022 г.

Компьютерная верстка: Жуйкова М.А.
Корректор: Скуратова И.М.

Подписано в печать 13.06.2022 г.
Бумага офсетная № 1,62 x 84/16. Плотность 80 г/м².
Усл.печ.л. 45,5 Уч.изд.л. 47,3. Тираж 500 экз.
Заказ № 393

Адрес редакции:
г. Алматы, ул. Сатпаева, 16А, университет «Туран».
Оригинал-макет подготовлен редакционно-издательским
отделом университета «Туран».
г. Алматы, ул. Сатпаева, 16А.
Тел.: 260-40-18, 260-70-00.

Отпечатано в ТОО «Технология изображений».
г. Алматы, ул. Нурмакова, 30, офис 2
Тел.: 258-48-02, 250-96-69.